

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДРОГОБИЦЬКИЙ ОСЕРЕДОК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ДРОГОБИЦЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

Засновано 1994 року

Випуск XXI

Дрогобич
П'освіт
2019

УДК 908 (477.83) (082)

Д 75

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Збірник зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України. Свідоцтво сер. КВ, № 5063 від 23.04.2001 р.

Наказом МОН України збірник перереєстровано і включено до Переліків наукових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з історичних наук (Наказ № 374 МОН України від 13.03.2017 р.).

Редакційна колегія:

Леонтій Войтович, доктор істор. наук, професор;
Генрик Гмітерек, габілітований доктор, професор (Республіка Польща);
Олег Петречко, доктор істор. наук, професор;
Михайло Кріль, доктор істор. наук, професор;
Надія Скотна, доктор філос. наук, професор;
Віталій Тельвак, доктор істор. наук, професор;
Василь Льницький, доктор істор. наук, доцент;
Ігор Смуток, доктор істор. наук, доцент;
Володимир Галик, канд. істор. наук, доцент;
Леонід Тимошенко, канд. істор. наук, професор (головний редактор).

Літературне редагування Орест Пілько

Переклад англomовних текстів Олександра Лужецька

Д 75 Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Войтович, Г. Гмітерек та ін. – Вип. XXI. – Дрогобич: Посвіт, 2019. – 520 с.

Двадцять перший випуск «Дрогобицького краєзнавчого збірника» репрезентований документальними матеріалами, статтями і повідомленнями, оглядами та рецензіями з актуальних проблем історії України та суміжних країн, історичного краєзнавства, археології, джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін.

D 75 Drohobych Regional Studies / Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.
– Vol. XXI. – Drohobych: Posvit, 2019. – 520 p.

ISBN

The twenty-first volume of the “Drohobych Regional Studies” is represented by the documentary materials, articles and announcements, reviews and comments on the actual problems of history of Ukraine and the adjacent countries, historical studies of the local lore, archaeology, source study, historiography and special historical disciplines.

УДК 908 (477.83) (082)

ISBN 978-617-7235-56-8

© Дрогобицький державний педагогічний університет
ім. І. Франка, 2019
© Наукове товариство імені Т. Шевченка, 2019
© Видавництво “Посвіт”, оформлення, 2019

ЗМІСТ

ДО 100-РІЧЧЯ ЗУНР І 150-РІЧЧЯ «ПРОСВІТИ»

<i>Богдан ЛАЗОРАК</i> «ГОРОЖАНЕ ДРОГОБИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ! НАРОДЕ – ДО ЗБРУЇ!» (ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ЗУНР ДРОГОБИЧЧИНИ У 1918 – 1919 РР. (ЧАСТИНА I).....	9
<i>Володимир ХАНАС</i> СЕЛО ВЕРХНІ ГАЇ ТА ОКОЛИЦІ В ПЕРІОД ЗУНР: СВІДЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ.....	124
<i>Андрій СОВА</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО ЯК ПОВНОВАЖНОГО ПРЕДСТАВНИКА УРЯДУ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У США ТА КАНАДІ.....	134
<i>Орест КРУКОВСЬКИЙ</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ІКОНОГРАФІЮ «ГАЛИЦЬКОГО ЛЕВА» ТА АРХАНГЕЛА МИХАЇЛА У ФАЛЕРИСТИЦІ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ.....	154
<i>Юрій СТЕЦИК</i> З ІСТОРІЇ ЧИТАЛЕНЬ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У С. УЛИЧНЕ (1898 – 1939 рр.).....	162

СТАТТІ

<i>Леонтій ВОЙТОВИЧ</i> БИТВА НА КАЛЦІ: ДЕЯКІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	191
<i>Ярослав ІСАЄВИЧ</i> ТОРГІВЛЯ РАНЬОМОДЕРНОГО ДРОГОБИЧА.....	202
<i>Леонід ТИМОШЕНКО</i> САКРАЛІЗАЦЯ МІСТ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ І ХОЛМСЬКОЇ ЄПАРХІЙ УНАСЛІДОК ПОШИРЕННЯ ТОПОСА БОГОСПАСАЄМОГО ГРАДА (XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.).....	221
<i>Андрій ЗАЯЦЬ</i> СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА І ПРОФЕСІЙНИЙ СКЛАД МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ У XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.	231
<i>Thor LYLO</i> THE GREEK MASTERS OF EMBROIDERY IN THE CITY OF BRODY IN 1639-1646	258

<i>Іван МОНОЛАТІЙ</i> ЯКІВ ОРЕНШТАЙН: УКРАЇНОФІЛ-ВИГНАНЕЦЬ З ГАЛИЧИНИ	264
<i>Oksana YURCHUK, Khrystyna YURCHUK</i> TO THE PROBLEM OF THE POLISH-UKRAINIAN DIALOGUE 1931–1933 (JAN BOBRZYN'SKI'S VISION)	286
<i>Ольга ЛУПІЙ</i> МІСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИКІВ ТА УНІАТІВ НА ВОЛИНИ, ХОЛМЩИНИ ТА ПІДЛЯШШІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: СПІВПРАЦЯ ЧИ ВЗАЄМОПОБОРЮВАННЯ	299
<i>Світлана БІЛА</i> ЕТНОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ТА ПОШИРЕННЯ УНІЇ У ЗАХІДНИХ ЄПАРХІЯХ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ У ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	310
<i>Михайло ГЛУШКО</i> ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ (1898–1940): ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД, ФУНКЦІЇ.....	317
<i>Світлана ТУРКІВ</i> ОСВІТНЯ І ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕСТЕР-ВАСИЛІАНОК У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – 30-Х РР. ХХ СТ	349
<i>Галина ГРИЦЕНКО</i> ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ БІЛОРУСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)	359
<i>Микола ГЛАДКИЙ</i> ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАЛАЦУ МИСТЕЦТВ МУЗЕЮ «ДРОГОБИЧЧИНА» УПРОДОВЖ 2005-2007 РОКІВ.....	365

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

<i>Ірина КАЧУР</i> СТАРОДРУКИ ДРОГОБИЦЬКОЇ ПРОВЕНІЄНЦІЇ У ФОНДАХ РІДКІСНОЇ КНИГИ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНІКА.....	375
<i>Леонід ТИМОШЕНКО, Марта ТИМОШЕНКО</i> ПОЛЕМІЧНИЙ ТВІР БЕНЕДИКТА ГЕРБЕСТА «WYPISANIE DROGI» (1566) ТА ВІДПОВІДЬ НА НЬОГО ПРАВОСЛАВНИХ.....	388

Наталія БОНДАР

СТРЯТИНСЬКА ДРУКАРНЯ БАЛАБАНІВ: РЕДАКЦІЙНА РОБОТА
З ТЕКСТАМИ ЗА ПРИМІРНИКОМ СЛУЖЕБНИКА 1604 Р.
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО..... 411

Олексій ВІННИЧЕНКО

ХТО МІГ ПРИЙХАТИ НА ДЕПУТАТСЬКИЙ СЕЙМИК ДО ГАЛИЧА
В 1639 РОЦІ ? (ЗАПОВІТИ ДВОХ ПРЕДСТАВНИКІВ ГАЛИЦЬКОЇ
ШЛЯХТИ З 1640 РОКУ) 419

Ігор СМУТОК, Леся СМУТОК

ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ САМБІРСЬКОЇ ЕКОНОМІЇ
В ПЕРЕМИШЛЬСЬКИХ ГРОДСЬКИХ І ЗЕМСЬКИХ АКТАХ..... 441

Наталія БОНДАР, Юлія РУДАКОВА

ПРАЦЯ ЙОГАННА ГЕРБІНІЯ 1675 Р. З ІСТОРІЇ
КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИХ СВЯТИНЬ: ОСОБЛИВОСТІ ВИДАННЯ,
ВАРІАНТИ ДРУКУ, ПОБУТУВАННЯ ПРИМІРНИКІВ..... 449

Ігор СМУТОК, Леонід ТИМОШЕНКО

СПРАВА ПРО ТРАГІЧНУ ЗАГИБЕЛЬ ДІВЧИНКИ-ХРИСТИЯНКИ
В ДРОГОБИЧІ ТА СПРОБУ ОБВИНУВАЧЕННЯ В ЗЛОЧИНІ
МІСЦЕВОГО КАГАЛУ (1687 р.)..... 466

Юрій СТЕЦИК

ДРОГОБИЦЬКІ МІЩАНИ – ПОДВИЖНИКИ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ
(XVIII ст.): БІОГРАФІЧНІ НОТАТКИ 478

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Сергій ПИВОВАРОВ

Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій
половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект: монографія / Ярослав Іванович
Онищук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 568 с. + вкл..... 487

Ірина ВОРОНЧУК

Смуток І. Руська шляхта Перемишльської землі XIV–XVIII ст.
(історико-генеалогічне дослідження). – Львів: Простір-М, 2017. 504 с..... 489

Орест ЗАЯЦЬ

Грецький світ Руського воєводства (Рец. на: Лильо І. Греки
на території Руського воєводства у XV–XVIII ст. – Львів, 2019. – 383 с.)..... 498

Іван АЛЬМЕС

Krochmal A. Archiwum historyczne eparchii przemyskiej. Warszawa; Przemyśl:
Archiwum Państwowe w Przemyślu, 2016. 620 + [20] s 502

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

До 45-річчя науково-педагогічної праці професора Генрика Гмітерека.....	509
До 85-річчя Олега Антоновича Купчинського.....	511

IN MEMORIAM

Пам'яті професора Омеляна Вишневського.....	515
---	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	517
----------------------------	-----

**ДО 100-РІЧЧЯ ЗУНР
І 150-РІЧЧЯ
«ПРОСВІТИ»**

«ГОРОЖАНЕ ДРОГОБИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ! НАРОДЕ – ДО ЗБРУЇ!» (ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ЗУНР ДРОГОБИЧЧИНИ У 1918 – 1919 РР. (ЧАСТИНА І))

В українській історіографії, починаючи, фактично, від 1920-х рр., зібрано значну кількість інформації про розвиток подій, пов'язаних із Західноукраїнською Народною Республікою на теренах Дрогобиччини. Щоправда, публікація джерел відбувалася спорадично і не систематизовано, як у хронологічному плані, так і в географічному. Відтак значна частина опублікованого матеріалу розкидана у найрізноманітніших виданнях діаспорної, частково радянської та сучасної української літератури. Окрему групу документальних матеріалів складає преса, яка так чи інакше торкалася питань ЗУНР на Дрогобиччині, як у міжвоєнний період, так і у діаспорній періодиці українців.

Інша проблема цієї теми полягає у тому, що архівний матеріал до історії ЗУНР Дрогобиччини почав віднаходитися та систематизуватися лише з відкриттям доступу до архівів у 90-х рр. минулого століття, причому ця робота здійснювалася без жодної системної державної чи академічної підтримки. Якщо на сьогодні і маємо кілька десятків спроб публікації джерел до історії ЗУНР, то вони лише опосередковано свідчать про розвиток подій у нафтовому басейні Дрогобицького підгір'я. Фактично єдиним на сьогодні систематизованим виданням джерел корпусного характеру до історії ЗУНР, які вперше значною мірою стосуються стратегічного регіону Дрогобиччини, є 5-титомник у 8-ми книгах під редакцією івано-франківського дослідника та керівника наукової школи з дослідження ЗУНР О. Карпенка¹. Властиво його видання, разом із серйозними розвідками львівських дослідників школи Ярослава Дашкевича, осібно Олега Павлишина² та ін., і надихнули, нас на збір матеріалів до історії ЗУНР в Дрогобичі і повіті за період листопада 1918 – грудня 1919. Верхня межа нашого дослідження зумовлена тим, що в окремих документах можемо простежити наслідки втрати державності серед представників ЗУНР в Дрогобичі, зокрема переслідування українців з боку польської влади, включаючи навіть культурно-релігійні обмеження. Невипадково такі постаті, як полковник Григорій Коссак, племінник Івана Франка Василь Франко та інші змушені були емігрувати в радянську Україну на певний час, а то й на все життя.

Пошук та публікація комплексу джерел до історії Дрогобиччини періоду ЗУНР є особливо важливою, адже стратегічне значення Дрогобича і нафтового басейну довкола нього обговорювалося задовго до виникнення ЗУНР, і водночас постійно перебувало в полі зору членів Паризької мирної конференції чи кулуарних розмовах американського президента Вудро Вільсона упродовж усього 1919 р.

¹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 1-5 (8 кн.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001-2013.

² Західно-Українська Народна Республіка: Ілюстрована історія: Колективна монографія. Івано-Франківськ; Львів: Манускрипт, 2008. – 524 с. (у співавторстві з М. Кугутяком, М. Литвином та ін.)

Зміст окремих джерел до певної міри вражає, адже перед дослідником постають зовсім невідомі сторінки історії життя українських патріотів, героїв, інтелігенції та звичайних робітників, які з усією завзятістю намагалися за короткий час вибудувати власну армію, відродити мову, культуру, традиції шляхом охорони їх державним статусом Незалежності. Документи засвідчують ментальне бажання українців Дрогобиччини відродити власні цінності, яких часто бракувало навіть визнаним державам, і саме за ці державні цінності українці готові були віддавати життя.

Чого вартує лише постать полковника Григорія Коссака, який на рівні патріотичних амбіцій Семена Петлюри зумів організувати на території Дрогобиччини та Стрийщини такий бойовий порядок в українській армії, який слугував прикладом для інших підрозділів і навіть ворогів. Врешті про його організаторські здібності, його стратегічність та вміння піднімати бойовий дух Української Галицької Армії нещодавно ми опублікували спеціальну розвідку, адже архів Коссаків досі потребує глибокого вивчення³.

Публіковані нижче джерела також свідчать і про те, що Дрогобич та його нафтовий потенціал із потужним каліфорнійським стилем індустрії став основою для військової модернізації ЗУНР, її економічним підґрунтям та важливим політичним осередком. Врешті, документи вперше дозволяють системно простежити розвиток Дрогобича і повіту за управління різних комендантів Дрогобича, їх вдалі чи невдалі реформи, внутрішнє життя національних громад, шкільну освіту, релігійні відносини і, щонайважливіше, буденне життя простих громадян, які в умовах війни намагалися оберігати всенародне переживання за Незалежність.

З різних джерел дізнаємося, що саме напередодні 1 листопада в Бориславі розташовувалося більше 3 000 озброєних поляків під проводом пана Махніцького та соціаліста Кобака. Саме тому українці Дрогобича, зрозуміло, не бажали допустити можливого нападу на Дрогобич. Спочатку було розброєно дві польські станиці і залогу на Малій залізничній станції на вул. Трускавецькій. Активну участь у цьому взяли також поручик Іван Вовк та сотник Омелян Тустановський, які своїм завзяттям вперше організували психологічну атаку, адже поляки перебували в оточенні в Бориславі і не знали про реальні військові можливості дрогобичан. Ці два українські бійці зуміли штурмувати курінь залізничного депо поляків. Почалося усе із того, що І. Вовк отримав із Чорткова гармату, побачивши яку євреї одразу проінформували своїм товаришам у Борислав, а відтак і полякам: мовляв, українці мають потужну артилерію. Насправді гармата була одна, а І. Вовк показово їздив із нею між вул. Міцкевича та Горішньою Брамою, що для польської розвідки в Бориславі склало враження про кілька десятків українських гармат. Серед інших вояків у перші години взяття Дрогобича й Борислава були хорунжий Лев Матківський, підхорунжий Дуцько, підхорунжий Сов'як, поручик Баб'як, четар Гаврилів та члени новоутвореної міліції. Використовуючи політичні звернення та блокаду, вони змусили польських військових Борислава здатися.

Публіковані нижче джерела також дозволяють хоча б наблизитися до розуміння періоду управління містом і повітом різними комендантами, про яких досі в літературі годі було щось віднайти. Так, 2 листопада 1918 р., коли у Дрогобичі ще панував хаос, і не було призначено жодного командування, справу обов'язків коменданта в свої

³ Лазорак Б. «Ви ще гарніше і завзятіше боротись потрафите...»: бойовий марш української армії під проводом дрогобицького лицаря – полковника Григорія Коссака // Фортуна: рекламні-інформаційна газета. – № 7. – 9 березня 2017. – С. 17-18.

руки взяв колишній чотар австрійської армії Омелян Тустановський (комендант станиці в Бориславі), який щойно приїхав в Дрогобич із села Губичі (дехто вважає – Східниці?). У нього відбулася розмова із професором В. Бірчаком, який запропонував йому ставати на чолі війська. О. Тустановський спочатку відхрещувався, мовляв, має жінку і дітей, але вранці 2 листопада 1918 р. все ж обійняв управу військом. Того ж ранку дрогобицький гарнізон обрав його сотником. Але нові старшини, які поверталися із фронту, підозріло дивилися на коменданта, тому В. Бірчак між 4 та 5 листопада 1918 р. зібрав збори старшин, де було остаточно вирішено обрати О. Тустановського комендантом Дрогобича за рішучість, патріотизм і т.ін. Після взяття Борислава його було відіслано туди для формування влади УНР разом із С. Кужелем. Згодом військова управа призначила в Дрогобич на його місце сотника А. Укарму, який керував містом не довго, хоча кілька важливих справ з його періоду публікуємо нижче.

Особливу роль відіграють документи, які демонструють реформаторську діяльність нового коменданта міста Дрогобича – майора Івана Грабовенського. Хоча в літературі майора І. Грабовенського часто його колишні побратими згадували як нерішучого та невмілого управлінця, згідно з віднайденими на сьогодні джерелами, цілком правомірно стверджуємо, що він видав кілька ключових для повіту наказів, які сприяли культурному відродженню, патріотизму та організованості українців. Так, 28 грудня 1918 р. від імені повітової команди українських військ сотник Грабовенський наказав, щоб у межах усього повіту всі іншомовні головні оголошення, вівіски фірм (шильди) та назви вулиць і різних підприємств, фабрик, склепів, кав'ярень, ресторанів та ін., а також дороговкази, знаки, написи на границях до 4 січня 1919 р. буди знесені і замінені до 20 січня 1919 р. українськими. Всі, хто не виконував наказу, штрафувалися на 3 000 корон. Виконання наказу контролювала українська жандармерія/поліція і громадські уряди. Щоправда, мешканці конкретного будинку чи власники фірми могли частково зберігати іншомовні написи у супроводі з українськими. Також джерела свідчать, що в процесі «українізації Грабовенського» в Дрогобичі вперше було відкрито українську гімназію, жандармерію, нафтовий уряд та ін.

Завзятість українського війська, чітка українізаторська політика та постійні реформи, які здійснила ЗУНР на Дрогобиччині, слугують додатковим стимулом для сучасного дослідника спробувати все ж відшукати відповіді на питання, актуальні і в наш час. Врешті, щоденні політичні та господарські практики ЗУНР на Дрогобиччині показали здатність українців вибудувати політику національно-патріотичного виховання молоді і дисциплінування свого народу в умовах війни з іноземними окупантами. При цьому більшість цих реформ стали прикладом для сучасної України у період боротьби із російським агресором, зокрема крізь призму роботи сучасного Інституту національної пам'яті.

***

Окремі документи вперше вводяться до наукового обігу, значна частина їх публікується повторно, але з уточненнями та звіркою з оригіналами. Рукописні українськомовні тексти періоду 1918 – 1919 рр. публікуються згідно з прийнятими археографічними правилами, зі збереженням формулярних особливостей оригіналів та граматичними засадами доби ЗУНР. Скорочення букв, повні скорочення та важко читабельні слова чи пропущення укладено у квадратних дужках. Датування та порядок чергування документів укладено згідно з оригіналами. Більшість документів зібрано за вихідними даними публікацій О. Карпенка і звірено із оригіналами. Третина

джерел віднайдена в архівосховищах Львова, Варшави, Кракова, Києва, а також у колекції музею «Дрогобиччина». Окрему групу публікацій складають витяги та статті із періодики Галичини, зокрема таких газет, як «Діло», «Дрогобицький листок», «Република» та ін. Загалом опубліковано 115 різного роду документів та матеріалів.

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

№ 1

Повідомлення журналістів газети «Діло» про повітове віче в Дрогобичі під проводом д-ра Горбачевського, 6 жовтня 1918 р.

Дрогобич, 8 жовтня 1918.

Організація тутешнього повіта бажала уладити в дни 22 вересня маніфестаційне віче в Дрогобичі під голим небом, та староство заборонило приступно для всіх віче і супроти того треба було обмежитися на довірочних зборах, які відбулися дня 29 вересня. Хоч того дня ішов цілий день дощ, явилося в Дрогобичі поважне число відпоручників з ріжних громад повіта, які заповнили щільно салю готелю «Даманданс». Збори отворив др. Горбачевський виясняючи ціль та значінне їх, по чім на його предложення вибрали присутні головою посла до парламенту С. Вітика, а заступником Петра Осередчука, а секретарем п. К. Мацюка. Референт др. Віктор Пацлавський в основно обдуманім і з жаром виголошенім рефераті представив історію змагань нашого народу в Галичині до здобуття національно-політичної независимости та небезпеку, яка в теперішну пору грозить нашому народови проти якого цілою силою іде зорганізована Польща у сполучі з Мадярами. Польські політики зуміли довести до того, що міжнародний договір заключений в Берестю не зістав дотепер через Австро-Угорщину ратифікований, хоч його ратифікували всі прочі співконтрагенти Австро-Угорщина не додержала своїх зобов'язань і супроти теперішного курсу її політики нема виглядів на то щоби тепер переведено поділ Галичини. Які гаразди чекали би наш нарід на випадок прилучення Галичини до Польщі, ілюстрував бесідник фактами з історії польсько-українських взаємин та поставив резолюцію з домаганнем безпроволочної ратифікації Берестейського мира і виконання його постанов в цілій основі, а протестом проти прилучення східної Галичини до Польщі і домаганнем утворення для українських земель в Австрії окремого коронного краю з своїм соймом і адміністрацією. Учасники зборів поставили крім того домагання до українських парламентарних послів, щоби вступили супроти правительства на дорогу найострійшої безоглядної опозиції. Для скріплення і підержання поставлених резолюцій забрав слово др. Горбачевський а опісля посол Вітик, який вказав на те, що наш нарід не повинен спускатися на ніяку сторону о поміч, бо лиш спільними силами зєдинені і зорганізовані добудемо собі волю державної самостійности. Піддані під голосование резолюції прийняли одногосно. Слідував відтак реферат в справах шкільних виголошений п. Іваном Ліщинським, який представивши стан нашого шкільництва загівав зібраних до поширення ідеї закладання приватних шкіл власними фондами, бо лиш рідна школа сповнити може задачі, які ставить до школи суспільність, поставлені референтом резолюції збори прийняли, а відтак голова замкнув збори.

Джерело: Газета «Діло». – 6 жовтня 1918 р.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – С. 154-155.

№ 2

Звернення колишнього посла до Віденського парламенту Семена Вітика від імені Окружного уряду ЗУНР в Дрогобичі до польських жителів і робітників Борислава, Тустанович і околиць з вимогою перейти на бік української влади і скласти зброю, Дрогобич, 7 листопада 1918 р.

Obywatele, Robotnicy Borysławia, Tustanowic i okolicy!

Zwracam się do Was, jako wybrany przez Was poseł do austriackiego parlamentu, który zakończył swój żywot, jak wogóle skończyła swój żywot Austria.

Kajdany padły. Każdy naród tworzy swoje państwo. Polacy stworzyli już Swoje i my, Ukraińcy, tworzymy nasze. W skład państwa ukraińskiego wchodzi i ziemia drohobcka, bo ludność ziemi drohobyckiej jest ukraińską, jak to widzicie sami. W państwie naszym ukraińskim rządzić będzie sam lud, bo my Ukraińcy nie mamy ani pan?w ani wielkiej szlachty, ani hrabi?w. Dlatego wszystkim narodom mieszkającym u nas, przyznajemy zupełną wolność języka wyznania i rozwoju. Całą wschodnią Galicyę – zajęła z wyjątkiem Borysławia – Ukraińska Nacyonalna Rada.

Z powodu wystawienia wojska polskiego w Bprysławiu utrzymywanego przez niektórych polskich dyrektorów kopalń niepodporządkował się Borysław pod władzę Ukraińskiej Nacyonalnej Rady – co więcej nie daje się nam spokojnie rozwijać, zamykając przystęp do Hubicz, Dereżyc, Tustanowic, Borysławia i górskich gmin, poza Borysławiem. Takiego stanu ścierpieć nie możemy. Nie możemy ścierpieć drugiego wrogiemu nam państewka na ziemi ukraińskiej jak i Wybyście na swojej polskiej ziemi nie mogli cierpieć drugiego państwa.

Chcemy, żeby piękny przemysł naftowy w całości się utrzymał i ażebyście się spokojnie oddawali Waszej pracy; dlatego bardzo chętnie zgodziliśmy się na delegacyę z Borysławia, która z nami przez dwa dni prowadziła pertraktacye. Niestety na zwołanym dnia 6. listopada w Borysławiu wiecu, na który Was wszystkich wezwano, dyrektorowie firm zamiast uznać słuszne żądania Ukraińskiej Nacyonalnej Rady i spokojnie odczytać pismo, rzucali tylko potwarze i obelgi przeciw naszemu narodowi i poszczególnym członkom tego narodu.

Zwracam się do Was, ja jako poseł do byłego austriackiego parlamentu, na którego i Wy oddaliście głos, zwracam się do Was Obywatele i Robotnicy Borysławia i okolicy, ja kto walczył razem z Wami o Wasz leprzy but, który toczył ciężkie boje o ośmiogodzinny dzień pracy.

Wysłuchajcie!

My, Ukraińcy, chcemy tylko spokojnego Waszego i naszego rozwoju. Niektórzy dyrektorowie kopalń, którzy są tylko płatnymi urzędnikami obcych firm, zamiast pilnować majątków tych obcych kapitałów, bawią się w polskie wojsko na obcym terytoryum, grają rolę zaborców i panów nad ukraińskim narodem, marnotrawiąc tylko obcy, im powierzony grosz na cele przemysłu, wyrzucając ten grosz niepotrzebnie zamiast na chleb dla Was, na kule i karabiny nan as. Ich wojska rabują spokojnych mieszkańców po wsiach i zabijają ukraińskich chłopców.

Za marnotrawienie cudzego, powierzonego im majątku – odpowiada przed swoimi właścicielami, którzy ich za ich roboty setkami tysięcy opłacają. Za mordowanie naszych chłopców odpowiada przed ukraińskim narodem. Za głód niech przed wami odpowiedzą.

Zwracam jednak na jedno uwagę: jeśli ci panowie chcą panować nad Wami, niech Wam dadzą chleb, niech Wam dadzą mąkę, niech dadzą mleko dla Waszych dzieci.

My Ukraińcy jesteśmy gotowi w każdej chwili przyjść do Was z wozami chleba, z balami męki, jesteśmy gotowi każdej chwili dostarczyć mleka dla Waszych rodzin. Nie dopuścimy jednak, ażeby płacono nam za to kulakami i bagnetami.

Żadamy wydania broni polskiej siły zbrojnej, chcemy objąć zarządy urzędów i chcemy wspólnie z Wami myśleć o dalszej aprowizacji.

Przemawiam do Was jako Wasz poseł do ludzi rozważnych i rozumnych.

Drohobycz, dnia 7. Lisopada 1918.

Semen Wityk.

Джерело: Архів науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства історичного факультету. – Архів Валеріана Улицького. – Док. № 13. – 1 арк.; Цифрова копія автора від 12 грудня 2008 р.

№ 3

Повідомлення представника Української національної ради Федора Підгорецького про становище в Бориславі і Стрию, 8 листопада 1918 р.

Бориславські робітники і 3000 легіонерів билося під Бориславом з нашим населенням поки мали харчі; харчів не стало, бо Борислав окружили наші селяни з косами і крісами, не пускаючи ніякої поживи до Борислава. Коли харчі вичерпалися польська боївка втікла в гори, де її вибиває наше населення. Борислав, окружений нашими, а поляки відступають в гори. Виїхав з 7/ на 8/го о 2 год. ніч.

Звіт кур'єра зі Стрия:

В касі знято 1 міл. корон.

Др. Сінгалевич зорганізував і став диктат.

1. Староство заняв і урядує др. Герасимів.

2. Рада повіт, о. Нижанковський.

3. Пошта др. Калитовський.

4. Уряд податковий в наших руках.

5. Суд – др. Кульчицький.

6. Стадія залізн. – Турин.

7. Військова організація під проводом команд, сотника Котовича, помічник Епенбергер сотник, 16 офіцерів, є амуніції, є дост. до руч. кр. брак маш. кр.

8. Міліція містова організуєся.

Патрулі ходять по місту (поверх 500 ч.).

Гостинці обсажені постами.

Жандармерію – розоружено у повіті (200 членів наших Мають усно службу перебрати).

10. Харчова справа: досить добре.

До Ходорова – Старого села (з авст.) Ст. проф. Погорецького

Брак гроша; 1/4 міл. позичено в Дрогобичі в касі держав., брак угля і опалу для населен., для залізн.

11. Поляки відтягнулися від урядовання (нижчі урядники урядують) і чекають помочи.

12. Стрий має 28 армат без муніції з того 2 до Дрогобича, 3 до Львова.

13. До перевезення тих армат до Львова треба би зі 100 чоловік.

14. В місті спокій, життє пливе звичайним рухом.

(Перемишль у наших руках, Самбір і Дрогобич так само).

Залізниці до Стар. Села через Ходорів і Скнилів у наших руках, але треба там зі 100 чл. з 2 маш. гвер. і там є понад 20 вагонів муніції всілякої; є також армати; Поляки его острілюють.

В Перемишлі міліонові маетки!

Сінгалевиц поки що є диктатором цілої Стрийщини і очікує на прикази від Нац. Ради. Полонені з Угорщини вертаються тисячами одночасно. Війти заприсягли на нове правліне і дістали наказ сотворити комітети по селах для прокормлення тих полонених і щоби они не грабили і не ширили больш. руху.

Брак вагонів всюди! Військо наше ревідує всіх з фронтів і з кадер.

Джерело: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Z. Zbiory kopij dokumentalnych. – Syg. 55. – K. 95-96. Машинопис. Засвідчена копія.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – С. 361-362.

№ 4

Перепустка Розалії Крібель стверджена поручником віськової команди міста Дрогобича Василем Коцеданом, Дрогобич, 8 листопада 1918 р.

Перепустка № 68

Для Високопважної Герману Кріблю в Дрогобичи, силою якої можна вище названому (ій) ходити по місті по 8 годині вечером.

Перепустка важна аж до відкликания.

Дрогобич, дня 8/II 1918.

За військову команду
Василь Коцедан, поручик

[кругла печатка
Команди Міста Дрогобич]

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 5009. – 1 арк.

№ 5

Перепустка Розалії Крібель стверджена поручником віськової команди міста Дрогобича Василем Коцеданом, Дрогобич, 8 листопада 1918 р.

Перепустка № 100

Для Високопважної Розалії Крібель в Дрогобичи, силою якої можна вище названому (ій) ходити по місті по 8 годині вечером.

Перепустка важна аж до відкликания.

Дрогобич, дня 8/II 1918.

За військову команду
Василь Коцедан, поручик

[кругла печатка
Команди Міста Дрогобич]

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 2063. – 1 арк.

№ 6

Урочисте звернення колективу газети «Дрогобицький листок» в особі редактора Івана Калиновича, а також Української національної ради та Бойової управи міста Дрогобича з нагоди листопадового чину і проголошення самостійної вільної держави, Дрогобич, 12 листопада 1918 р.

Горожане Дрогобицької Землі !

Провалилася польська тюрма неволі, якій було на ім'я Галичина, а з нею Австро-Угорщина!

Велика світова війна, в якій поплило стільки крові і сліз, в котрій пропало стільки народнього добра – скінчилася тим що Ти, Українській Народі після 570-тих літах неволі нарешті зробився господарем на своїй споконвічній землі! І коли «Українська Національна Рада» проголосила самостійну, вольну Українську Державу – то ми мусимо цю нову державу обороняти перед хижацькою рукою наших відвічних ворогів, ми мусимо вдержати її перед ворожими затіями польських, московських і мадярських магнатів. А щоб удержати те, що ми досіль здобули мусимо гуртуватися довкола «Української Національної Ради», ми мусимо слухати її приказів і оголошень, і сотворити для оборони нашої держави (може не надовго) всенародне Українське військо.

Горожане Дрогобицької Землі !

В ім'я «Української Національної Ради» сповіщаємо Тобі, що в Українській державі не буде поневолення ніякої нації і не сміє бути панування багатших та економічно сильніших над бідними і економічно – слабшими.

В Українській-Державі всі горожане без різниці мови, віри, стану і пола будуть справді рівні перед правом, а демократичний лад, опертий на загальнім, рівнім, безпосереднім тайнім і пропорціональним воборчим праві, від громади починаючи а на державі кінчаючи, забезпечить голос масам робочого народу! Хлібороб і робітник будуть основою і керманичами держави. Український парламентар, що вибереться і збереться в недовзі, переведе справедливу земельну реформу, силою котрої земля великих земельних посідачів перейде на власність малоземельних і безземельних селян. Одначе до тої хвилі невільно самим загарбувати майна дотеперішніх властників землі. Знова робітникам забезпечиться 8 годинний день праці, дасться обезпеку на старість і взагалі переведеться охорону праці.

Щоб перевести отсі слова в діло, щоб закріпити і утрівалити те, що сотворено всенароднім зривом і правом народу на самозначення звиваємо всіх Українців вступати в ряди народиньої армії, в ім'я нашої будучини віддайте свої сили Українській-Державі з такою посвятою, з якою проливали кров за австрійську тюрму народів, за польське пановання над нами.

Український народі !

Кому тільки лежить на серці доля Української Держави, кому не байдуже щастя власних дітей і внуків, хто не хоче панщини, хто бажає собі справедливого ладу без хлопа і пана, хто хоче долі і самостійности України – той зараз як стій зголосить ся

до Українського війська послужити Українській-Державі, зголошуючись в повітовій Команді «Боевої Управи» в Дрогобич», вул. Міцкевича.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. I. – 1918. – 12 падолиста. – С. 1.

№ 7

Адміністрація Управи Української Національної ради та тимчасових управителів урядів міста Дрогобича, 12 листопада 1918 р.

Інформаційний куток.

Тому, що богацько наших людей звертається до нас з різного рода запитами і проханнями дотично сього, хто веде тепер Управу давнішніх австрійських урядів, подаємо тут П. Т. Громадянству Тимчасовий склад Управи У. Н. Р., як також всіх її агент комісій і начальників всіх урядів Української держави.

УПРАВА «УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ», в ДРОГОБИЧІ! така: Президентом: бувший посол Семен Вітик; заступником президента Доктор Володимир Бирчак; секретером Іван Калинович; заст. секретаря д-р Віктор Пацлавський; як члени всі управителі урядів Української держави.

I. ВІЙСЬКОВА КОМІСІЯ; Головою комісії Др. Володимир Бирчак, заст. голови командант Андрій Укарма. членами; посол Семен Вітик, Др. В. Пацлавський, Іван Калинович, сотник Тустанівський і всі офіцери завідателі відділів..

II. ХАРЧЕВА КОМІСІЯ. Комісареч Харчевого Уряду Волод. Крисько, членами: о. св. Кункевич, др. Волод. Бирчак. о. дир. А. Рудницький. суд. Рожанковський і Пелчинський.

III. НАФТОВА КОМІСІЯ складається з таких членів; посол. С. Вітик, Др. Волод. Бирчак, інж. Козаневич. суд. Кобрин, рад. Коцко.

IV. ФІНАНСОВА КОМІСІЯ У. Н. Р. Головою о. днр. Антін Рудницький, членами: др. Волод. Вирчак, о. сов. Кункевич, Евстахій Сасик і Гриць Терлецький.

Тимчасові управителі урядів української держави в Дрогобичі.

1) ПОВІТОВИМ КОМІСАРЕМ У. Н. Р. в Дрогобича: Др. М. Бодруг.

2) ДИРЕКТОРОМ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО БАНКУ (давніше «Австро-угорськи Банк») п. Черлючакевич (помилково було опубліковано о. А. Рудницький)

3) ПОДАТКОВИМ УРЯДОМ Завідує Гаврилів і Михасевич

4) ПОВІТОВИМ СУДОМ секр. Юліян Дроздовський.

5) УПРАВА ДЕРЖАВНИХ ДОМЕНІВ І ЛІСІВ інженер Юліян Пуза.

6) НАЧАЛЬНИКОМ ЗЕЛІЗНИЧ інспектор Гутович.

7) НАЧАЛЬНИКОМ УРЯДУ ПОЧТ і ТЕЛЕГР. Іван Калинович.

8) ДЕРЖАВНА ФАБРИКА МІНЕРАЛЬНИХ ОЛІЇВ. (Відбензинарія, і Волод. Кобрин, і Ратальський.

9) СКАРБОВА СТОРОЖА. Домбровський.

10) ПОВІТОВА ЖАНДАРМЕРІЯ під управою четаря Окопного.

11) МАГІСТРАТОМ МІСТА ДРОГОБИЧА орудує тимчасово о. дир. Антін Рудницький.

12) ШКІЛЬНОЮ ОКРУЖНОЮ РАДОЮ орудує інспектор Іван Ліщинський.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. I. – 1918. – 12 падолиста. – С. 4.

№ 8

Інформаційне повідомлення редакції «Дрогобицький листок» про здобуття українцями влади на теренах Дрогобиччини, Дрогобич, 12 листопада 1918 р.

Як Дрогобиччина перейшла у владу «Української Національної Ради».

В тім самім дні, коли «Українська Національна Рада» у Львові обняла владу в столиці галицької України в тому самому часі, наша повітова У. Н. Р. перерейняла у свої руки владу в Дрогобичі при понечисленних рядах Українських військ, що прийняли міста протягом ночі з 1 на 2 листопада на заклик У. Н. Р. Около 10. години з рана, четар Кужіль і десятник Кулинич помашерували на чолі сотні dobroгостівських і волеякубовських селян при участі молодих провідників української громади в Дрогобичі до військових магазинів (т. зв. «Depot») де рівночасно містилася також міська команда. Провідник сього війська враз з Калиновичем, др. Хома-Довським і др. М. Бодругом увійшли до канцелярії коменданта і повідомили його, що в імені «Української Національної Ради» вони переймають військову владу над магазинами і стаційною командою. Після недовгих переговорів прийшло до порозуміння, на таких умовах, що батальон Мадярів зараз збирається до відходу і помашерув собі спокійно на Угорщину полишаючи всяку зброю, кріси й муницю Українським військам. Це і сталося – після чого Мадяри при окликах «Ellen Ukraina» відмашерували з касарень «Depota»-а, українські війська оружившись помашерували на місто займаючи по черзі почту, телеграф, староство, поштовий суд, податковий уряд, магістрат, австро-угорський банк, залізничні двірці (головну і т. зв. «малу стацію») правктельство фабрику мінеральних олів («Відбензинярню»), управу доменів й лісів і т. п. Бачучи довгі ряди українських військ, які тим часом збільшувалися впливом селян з Ясениці сільної, Нагуєвич, Попелів, й Тустанович, наші дотеперішні узурпатори остовпіли, Ціле місто стало під вражінням за няття; ніхто не важився на ексцеси, і провокації, хоч мали до сього охоту деякі польські легіоністи споглядаючи як це переходить в українські руки належна їм владу, бачучи, що кінчиться польське пановання над українським народом. Рівночасно новоіменований повітовий комісар др. М. Бодруг, щоб відразу запобігти всяким починам неладу, видав в імені У.Н.Р. відозву до горожан міста Дрогобича і повіта, покликаючи всіх без різниці народности і віроісповідання до спокою і пошанівку чужої власности і до виконання всіх розпорядків Української Національної Ради. В недовзі появилася також оповістка сотника Українських військ про заведенне виїмкового стану і доразних судів в місті Дрогобича, забороняючи відбування всяких зборів, громаджень гуртків по місті. Командантом міста став сотник Андрій Укарма, а його товаришем сотник Тустановський з Орова. Міжтим, коли ми були заняті перейманням урядів і розоружуванням австрійських військ в Дрогобичі, у тому самому часі в Бориславі, польські легіоністи під проводом інж. Махніцького займили залізничний дворець і почту, обсадили військово-робітничі магазини і варстати з одніем та обувом, посуваючись в сторону Губич, захопили Громадський уряд тамже, хочачи піти на відсіч дрогобицьким Полякам. Одначе відважання четар Кужіль і справна команда Українських військ не тільки відперла напади легіоністів, але в заміну окружили цілий Борислав рядами збройних селян, не допускаючи через цілий 8 день ніякої поживи до Борислава, спиняючи всяку залізничу, поштову і телефонічну комунікацію з бориславським пеклом, і в кінці довели до сього, що Поляки з Борислава стали просити о мирові переговори, які

хоч велися через два дні під проводом президента повітової У.Н.Р. бувшого посла Семена Вітника, не довели до нічого. Окружені зі всіх сторін морем українських селян без поживи і комунікації почали польські робітники Борислава втікати сотками до західної Галичини. а нарешті і сама «Zbrojna si a polskiego wojska» соромно утікати стала в ночі 9. на 10. Падолиста, переслідувана здоганяючими Українськими військами і нашими селянами» які озружені в кріси, в коси, вила і друки, розбивали «si e zbrojn » на прах, арештуючи легіоністів та їх проводирів. В неділю рано увійшли українські війська до Борислава займаючи громадські уряди міліонових громад Борислава і Тустанович, почту і залізницю, впроваджуючи на начальні становища наших свідомих людей. Надто зайняли наші, державні саліни в Стебннку, далі управу державних лісів в Доброгостові, Стебнику, Дрогобичи і Тустановичах, розоружили всі poste-рунки жандармерії запроваджаючи на їх місце ук-раїнські постерунки, якими кермує в Дрогобиччині новоіменоканий (через українську вдасть) четар Окопний (дотеперішній командант повітової жандармерії). Ось так починає Дрогобиччина визволятися з кигтів польских капіталістів нафтових дуків, які репрезентуалм перед світом «Polski przemysl naftowy».

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. I. – 1918. – 12 падолиста. – С. 2.

№ 9

Розпорядження Вітовського і окружного отамана Гриця Коссака Державного секретаріату військових справ ЗУНР про частинну мобілізацію, Львів, 13 листопада 1919 р.

Західно Українська Народна Републіка
Державний Секретаріат військових справ.
Рескрипт Ч. 4.

На основі постанови Української Національної Ради з дня 13. Падолиста 1918 заряджую

ЧАСТИННУ МОБІЛІЗАЦІЮ

Всіх обовязаних до військової служби горожан Української народности Західно Української народної Републіки і так:

1. Всіх гажистів бувшої австрійської Армії від 1883 – 1900 р.
2. Річників мужви здемобілізованої бувшої австрійської Армії від 1883 – 1900 р.
3. Заряджую перегляд річника 1901, та річників 1883 – 1900 в тих граничних повітах, де під час війни Австрійської власти рекрутів не побирали.

Всі обовязані до служби під ч. 1. оголошують ся негайно в приналежній окружній команді.

Щодо обовязаних до служби під ч. 2. начальники громад мають протягом 3. Днів, числячи від хвилі дорученя сего рескрипту зладити списки в 3. примірниках, з того 2 примірники передати негайно повітовому комісареві. Повітові комісарі передають по одному з тих примірників окружним військовим командам, котрі зарядять покликане. Мужва має бути все готова до виїзду.

Від обовязку чинної служби є поки що звільнені ученики середних шкіл кожного рода.

Речинець покликання наведених під ч. 3 буде поданий пізніше.

Всі доси видані розпорядження і прикази українськими властями військовими і цивільними відносно мобілізації втрачають свою силу з днем оголошення сего рескрипту.

Львів, дня 13. Падолиста 1918

Державний Секретар військових справ:
Вітовський, отаман в.р.
Гриць Коссак, окружний отаман в.р.

Друк. в Стрию.

Джерело: Відбитка розпорядження. Із цифрового архіву Ореста Жуковського (за матеріалами оригіналу у фондах ЦДАЛ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=578116082316130&set=a.188290914631984&type=3&theater>

№ 10

Список членів Української національної ради (із представниками від Дрогобиччини), 14 листопада 1918 р.

1. Дир. Андрій Алиськевич, місто Перемишль,
2. Д-р Агенор Артимович, дел. бук. Нац. Ради,
3. Павло Банах, пов. Сокаль,
4. Андрій Бандера, пов. Калуш,
5. Д-р Степан Баран, дел. труд, парт.,
6. Василь Бараник, пов. Заліщики,
7. Д-р Богдан Барвінський, дел. христ.-сусп. партії,
8. Д-р Олександр Барвінський, член б. палати панів,
9. Д-р Володимир Бачинський, парл. посол,
10. Д-р Лев Бачинський, парл. посол,
11. Осип Безпалко, дел. бук. Н. Р.,
12. Д-р Володимир Бирчак, дел. соц. дем. парт.,
13. Д-р Клавдій Білинський, дел. бук. Н. Р.,
14. Никола Бойкович, дел. соц. дем. парт.,
15. Олександр Бойцун, місто Самбір,
16. Вячислав Будзиновський, парл. посол.,
17. Осип Бурачинський, бук. сойм. посол,
18. Д-р Теодор Ваньо, сойм. посол,
19. Никола Василько, парл. посол,
20. Остап Весоловський, місто Стрий,
21. Лазар Винничук, сойм. посол,
22. о. Степан Височанський, пов. Перемишль,
23. Д-р Степан Витвицький, дел. труд, парт.,
24. Семен Вітик, парл. посол,
25. І. Гаврищук, бук. сойм. посол.,
26. Д-р Теодор Галіп, бук. сойм. посол,
27. Роман Глушко, пов. Бережани,
28. Д-р Лев Ганкевич, дел. соц. дем. парт.,
29. Микола Ганкевич, дел. соц. дем. парт.,
30. Д-р Ісидор Голубович, парл. посол,
31. Д-р Антін Горбачевський, сойм. посол,

32. Д-р Іван Горбачевський, член б. палати панів,
33. Д-р Ярослав Гординський, дел. хрис.-сус. парт.,
34. Д-р Северин Данилович, дел. рад. парт.,
35. Михайло Демчук, пов. Перемишль,
36. о. Юліян Дзерович, дел. хрис.-сус. парт.,
37. Д-р Станіслав Дністрянський, парл. посол,
38. Августин Домбровський, пов. Тлумач.
39. Д-р Драгомірецький, дел. бук. Н. Р.,
40. о. Теофіль Драчинський, бук. сойм. посол,
41. Дмитро Дикий, пов. Бібрка,
42. Гриць Дувіряк, пов. Печеніжин,
43. Володимир Загайкевич, парл. посол,
44. Микола Загульський, пов. Золочів,
45. Теодор Замора, пов. Городенка,
46. Тадей Залеський, пов. Самбір,
47. Омелян Іваницький, дел. бук. Н. Р.,
48. Теодор Іваницький, бук. сойм. посол,
49. Іван Калинович, дел. соц. дем. парт.,
50. о. Іван Капустинський, сойм. посол.,
51. Теофіль Карачевський, пов. Старий Самбір,
52. Іляріон Карбулицький, дел. бук. Н.Р.,
53. Петро Карманський, місто Тернопіль,
54. о. Плятон Карпінський, пов. Тереховля,
55. о. Спіридон Кархут, дел. хрис.-сус. парт.,
56. о. Евстахій Качмарський, пов. Сколе,
57. Іван Кивелюк, сойм. посол,
58. Маріян Козаневич, місто Дрогобич,
59. Д-р Олександр Колесса, парл. посол,
60. Д-р Мирон Кордуба, дел. бук. Н.Р.,
61. Д-р Теофіль Кормош, сойм. посол,
62. Мартин Королюк, пов. Станіславів,
63. Д-р Михайло Король, сойм. посол,
64. Ілія Костишин, пов. Дорів,
65. Іван Кохановський, сойм. посол,
66. Владика єпископ о. Йосафат Коциловський, сойм, віриліст,
67. Осип Крупа, дел. соц. дем. парт.,
68. Антін Крушельницький, дел. рад. парт.,
69. Гриць Кузів, пов. Дрогобич,
70. Роман Кулицький, дел. соц. дем. парт.,
71. Олександр Кулицький, дел. акад. молоді,
72. Антін Куньо, пов. Тернопіль,
73. Д-р Роман Курбас, пов. Борщів,
74. Д-р Іван Куровець, сойм. посол,
75. Павло Лаврук, парл. посол,
76. Д-р Никола Лагодинський, парл. посол,
77. Д-р Євген Левицький, парл. посол,
78. Д-р Кость Левицький, парл. посол,

79. Лев Левицький, парл. посол,
80. Д-р Микола Левицький, пов. Жидачів,
81. Модест Левицький, дел. бук. Н.Р.,
82. Теодор Левицький, бук. сойм, посол,
83. Юрій Лисан, бук. сойм, посол,
84. Іван Лісковацький, дел. соц. дем. парт.,
85. Д-р Михайло Лозинський, дел. труд, парт.,
86. Антін Лукашевич, парл. посол,
87. Д-р Іван Макух, сойм, посол,
88. Андрій Манько, пов. Добромиль,
89. Д-р Олександр Марітчак, пов. Рудки,
90. Гриць Маріяш, дел. соц. дем. парт.,
91. Яким Маркус, пов. Стрий,
92. о. Северин Матковський, пов. Гусятин,
93. о. Северин Метеля, сойм, посол,
94. Василь Нагірняк, пов. Надвірна,
95. Степан Назаревич, пов. Броди,
96. Д-р Осип Назарук, дел. рад. парт.,
97. Д-р Михайло Новаківський, сойм, посол,
98. о. Степан Онишкевич, парл. посол,
99. Антін Онищук, пов. Снятии,
100. Д-р Володимир Охримович, дел. труд, парт,
101. Гнат Павлюх, місто Станиславів,
102. Дмитро Паневник, пов. Богородчани,
103. Д-р Василь Панейко, дел. труд, парт.,
104. Д-р Михайло Пачовський, пов. Долина,
105. Д-р Роман Перфецький, сойм. посол,
106. Михайло Петрицький, парл. посол,
107. Євген Петрушевич, парл. посол,
108. Лев Петрушевич, місто Бережани,
109. о. Степан Петрушевич, пов. Радехів,
110. Еротеї Пігуляк, бук. сойм. посол,
111. Михайло Плиска, пов. Бучач,
112. Степан Полянський, дел. акад. молоді,
113. о. Омелян Погорецький, парл. посол,
114. Ілько Попович, дел. бук. Н.Р.,
115. Омелян Попович, сойм. посол,
116. Теодор Рожанковський, сойм. посол,
117. Юліян Романчук, парл. посол,
118. Антін Рутко, пов. Мостиська,
119. Іван Сандуляк, сойм. посол,
120. Ілія Семака, парл. посол,
121. Іван Сенчина, пов. Рогатин,
122. Юрій Сербинюк, дел. бук. Н.Р.,
123. Степан Сілецький, дел. акад. молоді,
124. Володимир Сінгалевич, парл. посол,
125. Остап Сіяк, місто Бучач,

126. Д-р Рудольф Скибінський, дел. соц. дем. парт.,
127. Михайло Содомора, пов. Підгайці,
128. Никола Спенул, парл. посол,
129. Тимко Старух, парл. посол,
130. Василь Стефаник, парл. посол,
131. Олександр Стефанович, дел. труд, парт.,
132. Д-р Кирило Студинський, дел. хрис.-сус. парт.,
133. Д-р Степан Смаль-Стоцький, парл. посол,
134. Никола Сушко, пов. Львів-Щирець,
135. Гриць Терлецький, місто Борислав,
136. Гриць Тершаковець, сойм. посол,
137. Гриць Тимощук, пов. Коломия,
138. Д-р Степан Томашівський, дел. труд, парт.,
139. Д-р Кирило Трильовський, парл. посол.,
140. Остап Устянович, місто Станиславів-Княгинин,
141. о. Іван Федевич, пов. Турка,
142. Володимир Федорович, дел. бук. Н. Р.,
143. о. Плятонід Філяс, пов. Жовква,
144. Владика єпископ о. Григорій Хомишин, сойм, віриліст,
145. Д-р Льонгін Цегельський, парл. посол.,
146. о. Михайло Цегельський, пов. Камінка-Струмилова,
147. о. Федір Чайківський, пов. Яворів,
148. Антін Чарнецький, дел. соц. дем. парт.,
149. Іван Чернявський, місто Коломия,
150. Петро Шикерик-Доників, пов. Косів,
151. Митрополит о. Андрій гр. Шептицький, член б. палати панів,
152. Андрій Шмігельський, пов. Збараж,
153. о. д-р Степан Юрик, місто Золочів,
154. Остап Юрчинський, пов. Чортків.

Члени УНРади, кооптовані Радою на засіданні від 13 листопада 1918 р.:

155. Вітовський Дмитро, отаман,
156. Микитка Осип, поручник,
157. Караван, четар,
158. Парфанович Микола,
159. Сисак Микола, д-р.
160. Кахникевич Кирило.

Члени УНРади, які були обрані членами комісії Ради, однак, джерельних матеріалів про їх членство в УНРаді не виявлено:

161. Д-р Володимир Гуркевич,
162. Михайло Галібей,
163. Іван Дужий.

Джерело: Діло. – 1918. – 14 листопада; Нове життя. – 1919. – 7 січня.

Публікація: Чубатий М. Державний лад Західної області. Української Народної Республіки. – Львів, 1921. – С. 21-24; Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і

матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 677-681.

№ 11

Витяг з рукописної замітки члена Української національної ради о. Олександра Стефановича про події у Львові 1-22 листопада 1918 р. і зокрема про присягу державного секретаріату

[...Дня 15 падолиста предложив др. Роман Перфецький на засіданню Нац. Ради три проекти на тимчасове доповнення Ради представниками повітів і міст. А позаяк се доповнення Ради мало тривати лиш короткий час (до переведення виборів в Конституанту), а вибори в повітах на тимчасових представників були би тепер утруднені, прийнято такий проект: щоби тих представників вибирали управи всіх існуючих українських товариств в повітах*. На сім засіданню явився делегат з Стрия о. Остап Нижанковський і здав звіт про стан в Стрию і Дрогобичи. До Стрия прислала Рада на повітового комісара посла Сінгалевича, однак повіт віддав власти директоріатови, зложеному з трьох членів (Сінгалевич, О. Нижанківський і Герасимів). Все є там добре упорядковане: почта, рух залізничий, апровізація і др., а потрібно лиш на адміністрацію 1 1/2 мільона корон. Пояснив переїзд польського полку з України через Ходорів і Стрий, повідав про очищене Борислава від Поляків, та звістив, що пос. Сінгалевич виїхав на конференцію з делегатами Угорської Нац. Ради, щоби порозумітись з нею в справі перевозу наших українських жовняр з західних фронтів через Угорщину в Галичину і угорських полків з Росії через наш край.

В звязи з попередним перемиським звітом і в присутності проф. Демчука запитали деякі члени Нац. Ради о. Нижанковського: для чого не вислано зі Стрия ніякої помочи до Перемишля. О. Нижанковський, котрий з таким самохвальством представляв домашню роботу Стрийщини, відповів цинічно: що комендант Коссак, котрий стоїть на чолі нашого «війська в Стрию, відмовив тому, бо не мав ніякого поручення зі Львова». Се вразило дуже прикро. Стрийські провідники, посідаючи війська і канони, не тільки не дали благої допомоги, але не уважили навіть відповідним (маючи комунікацію зі Львовом) віднести в сій преважній справі до Держ. правительства у Львові! Разом з тим станула перед нашими очима необоротливість і вузькозорість нашої верховної військової команди. Ціла її увага була звернена лиш на тісну уличну бійку у Львові, а що то за Львовом діялося, здавалося не входило в її рахубу. Так в непристойний і незрозумілий спосіб не звернула верховна команда ніякої уваги на оборону Перемишля і лишила его без найменшої опіки власній судбї! З того бачилося поглядно, що люди, що взялися» у нас за воєнне кермо не мали фахового стратегічного образования і не доросли до своєї задачі, шо они надавалися на підрядних військових функціонерів, але не розумілися на плановій ширшій операції військової, котра обнімала од цілїсти ситуації. Хоч річ була дуже уражлива, однак я і бувший посол Петрицький піднесли наш жаль з причини такого занедбання Перемишля через верховну команду. Сим був п. Вітовський дуже обурений, так що заявив нам у відповіді: що коли б я і п. Петрицький не були членами Національної Ради, то належало би нас за підбурення проти армії інтернувати! Видячи, що прилюдне підношення військових блудів викликає незмірне подражнення у військових людей, передав я слідуєчого дня такий меморіал на руки предеса Держ. Секретаріату, д-ра Костя Левицького, в котрім навяжуючи до Перемишля, вказав важкі похибки в нашій військовостві і натякнув на

брак фаховости в наших верховних управах (Сей меморіал гл. на обороті). Чи сей меморіал, розв'язувано на засіданню Держ. Секретаріату не знаю. Однак в тім часі, коли про сю річ дискутовано в Укр. Національній Раді впав вже Перемишль в руки польські. А катастрофа в Перемишлі була вступом до упадку Львова і до дальших тяжких наслідків для Української справи...].

Джерело: Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1871. – Арк. 20-21. Рукопис. Оригінал.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – С. 270-271.

№ 12

Опис урядової ситуації в містах і селах Галичини «По дорозі з західної Галичини до Львова» укладений невідомим адвокатом для газети «Діло». – 15 листопада 1918 р.

Кандидат адвокатури д-р Ф., що приїхав з Закопаного до Львова, подав такі інформації про стан установа влади У.Н.Р. в краю по дорозі від західної межі Західної Української Народної Республіки до Львова. В часі між 1 до 2 падолиста прийшла від Нового Санча вістка, що там розоружили й інтернували Українців 10 п. п. та що заноситься на інтернування Українців у Закопанім. Це було причиною виїзду Нашого інформатора з Закопаного 5 падолиста через Новий Санч. Д. 6 падолиста рано в Новім Санчі зібрав наш інформатор такі звістки. Офіцери Українці рішені були здобути власть над 10 п. п., одначе наслідком покутного інформування Поляки випередили Українців, розоружили й інтернували 1 падолиста 800 осіб мужви й 35 офіцерів. Офіцерів пущено потім на волю, а мужву не зважаючи на домагання офіцерів, задержано інтернованими ще до виїзду нашого інформатора 6 падолиста. Половина офіцерів розійшлась по Лемківщині в цілі освідомлювання Лемків про ситуацію, яка тепер панує в східній частині краю. В Сяноці обняли власть Поляки в свої руки, допустивши українську міліцію під проводом одного з поручників Українців.

Загіре находилося дня 7 падолиста в українських руках, а були допущені Жиди й Поляки до міліції. Ці останні творять одначе зникаючу меншість. Міліцію зорганізували соціальні демократи.

В Хирові власть в цілости в українських руках. Командантом залізничної стації є поручник Шкреметко, командантом міста поручник українець.

Самбір і Дрогобич находяться в руках Українців. В Дрогобичі повітовим комісарем є д-р Микола Бодруг. Порядок вірцевий. В Стрию українська власть зорганізована в усіх напрямках. Повітовим комісарем в Стрию є д-р Гарасимів, посадником (бурмістром) д-р Калитовський, начальником зел. стації Устянович, начальником почти Сінгалевич, президентом суду Кульчицький, головою харчового уряду Киселевський.

В Загірю стріти вся наш інформатор з кадровою 33 п. краєвої оборони, яка вертала з Кракова під проводом сотника Грабовенського. Кадру висилано партіями по 150 людей, а пошту 7 падолиста довіз, сотник Грабовенський до Стрия.

В Кракові польська власть відібрала їм оруже й військові матеріали, виставила перевозовий лист, підписаний командантом польських військ ген. Роею. В Ряшеві

майор польських військ не чувся звязаний цим документом, подер його, повідбрав офіцерам шаблі, а навіть останки, які полишив їм Роя, як черевики, годинники й т. ин., взагалі все, що мали при собі- Крім того на кожній зел. станції ревідували Поляки так, що пущено їх майже голими їх забрано також цілий вагон військових документів 33 п. стр. В Стрию сотник займився реорганізацією кадри, одначе вже 9 падолиста виїхав з бувшим послом Сінгалевичем на Угорщину для заключення угоди з Мадярами в справі доставки вугля для галицької України. Мадяри саме висилають по кілька поїздів денно московських полонених до вітчизни. Поляки здержали транспорт вугля, назначений давніше міністерством Австрії для Української Держави. Українська власть вже зорганізована по селах і місточках так, що фіру, якою відбував наш інформатор подорож зі Стрия до Львова, затримувано, жадаючи показання української перепустки, як в місточку Миколаєві над Дністром і в селі Бродках.

В Кракові дезорганізація. Особи, що 7 падолиста вертали з Кракова, оповідали, що в дні 1 с. м. по перейняттю власти повнили службу коло магазинів знаменито зорганізовані 2000 Чехів під проводом своїх і українських офіцерів, а в головній квартирі польських військ відсилано поручника, який домагався перевозового листа від начальної команди до майора Германа, то до інтендантури, то знов до одного капітана й ніхто не знав, до кого ця справа належить.

Надії поляків на якунебудь поміч з заходу безосновні, тим більше, що всі Мазури з зброєю в руках витають Організаторів польських військ. Від вояків української народности, які повертають до Східної Галичини, все відбирають.

Джерело: Газета «Діло». – 15 листопада 1918 р.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – С. 319-321.

№ 13

Інформація газети «Діло» про засідання Української національної ради від 14 і 15 листопада 1918 р. та участь у ній представників від Стрийщини і Дрогобиччини

Українська національна рада, Львів, 16 листопада 1918 р.

Засідання УНР дня 14 с. м. було виключно присвячене звітам з краю. Головно вислухано і багато уваги присвячено звітови проф. Демчука про положення в Перемишлі. Найбільше пограничне місто републики зазнає важкої долі, переходячи з рук до рук. Польський фанатик, відомий кс. Панась, безнастанно непокоїть місто панцирним поїздом. Відтак здавав звіт д-р Володимир Пежанський про положення у львівським повіті. Розходиться головно о одноцільність ділання повітового і громадських комісарів та гармонізації всіх інших урядів. В тім напрямі були би пожадані вказівки Державного Секретаріату. Після того на чергу нарад прийшла справа наладження залізничого й поштового руху. Держ. секр. Антін Чернецький оправдує деякі недостачі в творчій діяльності Секретаріату подіями у Львові, котрі не дають змоги навязати правильний контакт з краєм. Розуміється, що боротьба по вулицях Львова теж не може бути товчком до спокійної, сконцентрованої праці.

Вчешане засідання розпочинається о год. З попол. Головує д-р. Лев Ганкевич. На засіданню присутні з боку уряду: президент Державних Секретарів д-р Кость Левицький і держ. секретарі: Ол. Бар-вінський, д-р Ів. Куровець, д-р Ст. Баран, д-р Вас.

Панейко, Яр. Литвинович, д-р Сидір Голубович, Антін Чернецький, Ол. Білецький та тов. держ. секр. д-р Евг. Перфецький, Мих. Мартинець і Микола Парфанович.

До голосу приходить представник уряду Евген Перфецький і предкладає Раді проект доповнення і поширення Ради представниками і повітів і міст. На розгляд ставиться три проекти: 1) доповнення Ради через вибори, переведені виділами інституцій і товариств економічних, фінансових, господарських, освітньо-культурних і професіональних; 2) через вибори в поодиноких громадах і 3) через прибрання в члени Ради з поодиноких повітів найвизначніших одиниць головно з посеред селянства.

Голова відкриває загальну дебату над першим проектом, зазначаючи, що поширення Ради має лиш тимчасовий характер, бо уряд заповів внесення в короткім часі виборчого закону про вибори до конституанта на основі загального, рівного, безпосереднього, тайного і пропорціонального права вибору. В загальній дебаті забирають голос Мик. Петрицький і о. Ол. Стефанович. Оба заявляються за першим проектом, останній думає що містам дається за багато місць. – Рада переходить до спеціальної дебати. Зміст першого уступу проекту заключається в отсих словах: До часу скликання конституанта на основах, стверджених тимч. основним законом, доповняються склад Ради представниками повітів і міст. Другий уступ говорить, що в склад Ради крім дотеперішних членів мають входити по одному представникови кожного повіту, а від міст в такім числі: Львів – 4, Чернівці – 2, Станиславів з Кнігининами – 2, Перемишль – 1, Дрогобич – 1, Коломия – 1, Тернопіль – 1, Стрий – 1, Ярослав – 1, Самбір – 1, Золочів – 1, Бережани – 1, Борислав-Тустанович – 1. На тій самій основі мають одержати представництво відпоручники угро-українських комітатів і міст. Третій уступ говорить про управлених до вибору, четвертий про реченець (між 22-26 падолиста) і пятий про легітимацію нововибраних членів Ради. Проект приймається Радою.

Голова уділює голосу о. Остапови Нижанковському, котрий складає вичерпуючий звіт про організацію Стрийщини і Дрогобиччини. Стрий представляється як найкраще. Власть держить в своїх руках Директорія з трьох осіб, військові формації творяться, почта і залізниця в руху, місто заапровізовується. Вістку про очищення Борислава з чужих елементів та про перехід влади в руки відпоручників УНР приймає Рада оплесками. Промовець ділиться з членами Ради своїми поміченнями з Ходорова і взагалі на окружній дорозі Стрий–Львів.

Під кінець Ол. Кульчицький нагадує, що 17 с. м. відбувається в Києві Національний Конгрес, на котрий не вибрано ще представників нашої країни, а це дуже важне особливо в передодень нашого об'єднання. Секр. загр. справ д-р Вас. Панейко вияснює, що право заступати наше громадянство на Національнім Конгресі в Києві одержав тимч. дипл. представник републики в Києві п. Гриць Микетей. Відповідні повновласти виставлено теж Головні Раді галицьких, буковинських і угорських Українців. Після цього о год. 6-ій засідання закривається.

Джерело: Діло. – 17 листопада 1918.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 13-15.

№ 14

Повідомлення газети «Дрогобицький листок» про призначення полковника Коссака командантом воєнного округу Стрий. – Дрогобич, 18 листопада 1918 р.

Урядові вісти.

Номінація полковника Коссака Командантом воєнного округу Стрий.

Українська Національна Рада у Львові в признанню заслуг, які положив Вп. Отаман У.С.С. Гриць Коссак в боротьбі за прастару столицю Галичини – зміненувала Його командантом воєнного округу Стрий, Сколе і Дрогобич, рівночасно надаючи нашому Шан. Землякови степенъ полковника.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. II. – 1918. – 18 падолиста. – С. 4.

№ 15

Повідомлення газети «Дрогобицький листок» про вбивство мешканця Нагуевич Степана Якубовського під час боїв за Бориславський регіон. – Дрогобич, 18 листопада 1918 р.

Некрологія.

В боротьбі з бориславськими польськими легіоністами впав дня 10. Падолиста с.р. Степан Якубовський, робітник з Нагуевич поцілений ворожою кулею в Нагуевичах. Похорон відбувся дня 12. Падолиста при великому здвигу, народа, який зі сльозами в очах відпроваджовав героя на місце спочинку.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. II. – 1918. – 18 падолиста. – С. 4.

№ 16

Витяг з Наказу № 3 команди Української державної жандармерії (за підписом поручика Щипайла і отамана Індишевського) про поділ території ЗУНР на області та організаційну структуру жандармерії, не раніше 19 листопада 1918 р.

[...Територія Західно-Української Народньої Републики ділиться на слідуючі області і відділи:

1. Область: Львів

До області Львів належать слідуючі політичні повіти: Львів, Сокаль, Жовква, Городок, Рудки, Перемишль, Мостиска, Доброміль, часть Березова, Сянік, Ліско, Рава Руська, Ярослав, Яворів, Чесанів, Самбір, Старий Самбір, Турка, Дрогобич.

2. Область: Станиславів

До області Станиславів належать: Станиславів, Богородчани, Надвірна, Товмач, Городенка, Стрий, Жидачів, Сколе, Долина, Калуш, Коломия, Печеніжин, Косів, Снятии, Чернівці, Кіцмань, Заставна, Вашківці, Серет, Вижниця, Сторожинець.

3. Область: Тернопіль

До області Тернопіль належать: Тернопіль, Збараж, Скалат, Теробовля, Золочів, Радехів, Камінка Струмилова, Броди, Зборів, Чортків, Бучач, Козичинці, Борщів, Заліщики, Бережани, Бібрка, Перемишляни, Рогатин, Підгайці. Командантами областей є експоновані офіцири жандармерії, які підлягають Команду Української Державної Жандармерії. Вчислені три області покривають ся зовсім з військовими областями.

II

Державна Жандармерія розпадається на слідуючі відділи:

- Відділ Української Державної Жандармерії Львів ч. 1. («Львів»).
- Перемишль ч. 2. (Перемишль, Добромиль, Березів).
- Ярослав ч. 3. (Ярослав Чешанів).
- Сянік ч. 4. (Сянік, Ліско).
- Самбір ч. 5. (Самбір, Рудки, Старий Самбір).
- Сокаль ч. 6. (Сокаль, Жовква)
- Рава Руська ч. 7. (Рава Руська, Яворів).
- Городок ч. 8. (Городок, Мостиска).
- Дрогобич ч. 9. (Дрогобич, Турка).
- Тернопіль ч. 10. (Тернопіль, Збараж, Зборів).
- Теребовля ч. 11. (Теребовля, Скалат, Гусятин).
- Чортків ч. 12. (Чортків, Борщів, Заліщики).
- Бучач ч. 13. (Бучач, Підгайці).
- Броди ч. 14. (Броди, Радехів).
- Золочів ч. 15. (Золочів, Камінка Струмилова, Перемишляни).
- Бережани ч. 16. (Бережани, Рогатин, Бібрка).
- Стрий ч. 17. (Стрий, Жидачів, Сколе).
- Калуш ч. 18. (Калуш, Долина). Станиславів ч. 19. (Станиславів, Богородчани, Надвірна). Городенка ч. 20. (Городенка, Снятин, Товмач).
- Коломия ч. 21. (Коломия, Печеніжин, Косів).
- Чернівці ч. 22. (Чернівці, Кіцмань, Заставна).
- Сторожинець ч. 23. (Сторожинець, Вижниця, Серет, Вашківці).

Командантами Відділів є офіцери жандармерії, які підлягають експонованим офіцірам.

Поки команди Відділів не є обсажені, так довго кожда повітова Команда Української Державної Жандармерії становить після Приказу ч. 2 точка 2 самостійну одиницю, підлягає експонованому офіцирови жандармерії відповідної області, а сей останній – Команді Української Державної Жандармерії...]

Джерело: Державний архів Львівської області. – Ф. 1259. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 113-114. Друкарський відбиток. Засвідчена копія печаткою Команди української державної жандармерії.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 21-22.

№ 17

**Дозвіл коменданта Бойової Управи Дрогобича сотника Укарми
про дозвіл на шлюб Гриневі Ходачникові з Осипою Пішканівною,
Дрогобич, 20 листопада 1919 р.**

Підтвердження !

Отсим позволяєм В.п. Гриневі Ходачникови з Дрогобича на заключене подружжє з п-ю. Осипа Пішканівна.

Дрогобич, дня 20/ХІ. 1918

Укарма
Сотник

[кругла чорнильна печатка
Боевої Управи Дрогобича]

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 5406. – 1 арк.

№ 18

**Допис у редакцію газети Діло про урядування в Городку та взаємини із
Дрогобичем, 22 листопада 1918 р.**

22 листопада 1918 р.

Городок

У нас доконав перелому отаман повітового війська Степанів при допомозі славних вояків Богородчанщини й наших східних повітів. Зараз після памятної ночі з 1 на 2 падолиста ц. р., коли то без проливу крови ми розброїли всі військові команди й заволоділи важними австрійськими об'єктами та поважною кількістю інвентаря в коровах, волах, конях, буйволах, вівцях і т. д. і приступили до переняття урядів. Синьо-жовтий прапор заткнули ми на ратуши, в старостві й військових командах. З волі народу вибраний командант Степанів обняв провід у військових справах цілої доповняючої команди давнього 89 полку. На чолі державної сторожі (жандармерії) став надпоручник Рибчак. Обидва вони зорганізували мілітарні сили. Повітовий комісар д-р Л. Озаркевич зайняв позицію давнього старости та провід повітової Української Ради, до якої з волі народу увійшли: д-р Кость Кисілевський, заступник повітового комісара й референт просвітних справ, о. Лиско Володимир, голова українського харчового уряду, референт справ апровізації, о. Чернецький Омелян, курат українського війська, референт політичних і адміністраційних справ, проф. Мацюрак Микола, міський комісар о. Стеблецький Володимир, референт відбудови, Цап Степан, референт земельних справ. Крім того в складі У.Н.Ради входять лише як референти з поля залізничних шляхів Сех Петро, почт і телеграфів Процишин Іван, воєнних справ отаман Ананій Степанів, військового харчового уряду д-р Бірецький, протоколянт стенограф о. Мартинів. Рада відбуває засідання щоденно від 6–7, а опісля висилає відпоручника на воєнну раду від 7–8. Адміністраційний апарат в повнім розгарі. В усіх селах повіту відбулися вибори на сільських комісарів, які вже мали дві сесії. Крім того в кождім селі зорганізовано горожанську міліцію, а на місце постерунків жандармерії державну сторожу. Янівський округ має лише осібно військового комісара й харчовий уряд, а зрештою підчиняється повітовому комісарятові. Мобілізація переводиться на області давньої доповняючої команди 89.

В західній стороні славні наші добровольці зайняли Медику під проводом поручника Литвина.

В місті вірцевий лад, харчі подешевіли значно, завдяки конкуренції. Харчовий уряд навязав зносини з Дрогобичем і спровадив уже доволі нафти, а крім того військо відступило нафту для громад. Ми навязали зносини з сусідніми повітами й відбули конференцію делегатів у Рудках, на якій постановлено відбувати наради що тижня, щоб цим робом досягнути одноцільності і порозуміння в цій справі.

Джерело: Газета «Діло». – 22 листопада 1918 р.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – С. 327-328.

№ 19

**Стаття Др. Кисілевського для газети «Діло» про хід листопадових подій у
Городоцькому повіті із зазначенням ролі Дрогобича
листопад 1918 р.**

У нас доконав пролому отаман повіт, війська Степанів при помочи славних жовнірів із Богородщанщини й інших східних повітів. Зараз після пам'ятної ночі з 1 на 2 падолиста, коли то без проливу крові розоружилисьмо усі військові команди і заволоділи австр. важними об'єктами та поважною кількістю інвентарю в коровах, волах, конях, буйволах, вівцях і т. д., – і приступилисьмо до обняття урядів. Синьо-жовтий прапор заткнулисьмо на ратуші староства і командах військових. З волі народу перше вибраний командант Степанів обняв провід у справах військових цілої доповняючої команди давного 89 полку. На чолі Державної Сторожі (жандармерії) станув надпоручник Рибчак. Оба вони зорганізували мілітарні сили.

Повітовий комісар д-р Озаркевич заняв позицію давного старости і провід в повіт, укр. н. раді, до якої з волі народу увійшли Др. Кость Кисілевський, заступник коміс. пов. і референт справ просвітних, о. Лиско Володимир, голова укр. харчового уряду, референт справ апровізації, о. Чарнецький Омелян, курат укр. війська, референт політичних і адміністративних справ, проф. Мацюрак Микола, комісар міський, о. Стеблецький Володимир, референт відбудови, Цап Степан, референт земельних справ. Крім того в склад УНРади входять лиш як референти з області: залізн. шляхи: Сех Петро, пошти і телегр.: Процишин Іван, воєнних справ: отаман Ананій Степанів, військ, харч, уряду: др. Бірецький, протоколант-стенограф о. Мартинків.

Рада відбуває засідання щоденно від 5-7, а опісля висилає відпоручника на воєнну раду від 7-8. Апарат адміністраційний в повнім розгарі. В усіх селах повіта відбулись вибори сільських комісарів, які вже мали 2 сесії. Крім сего, в кождім селі зорганізована господарська міліція, а на місці постерунків жандармерії – Державна Сторожа. Янівський округ має лиш осібногo комісаря міського і харчовий уряд, а впрочім підчиняєсь пов. комісаріатови.

Мобілізація переводиться на області давноїдоповн. команд. 89 і то доволі спішно, бо зі сторони Львова зближається воєнна сила. Через якийсь час проходили зі сторони Львова цілі ватаги утікачів, нині повздержує їх наш перстень стеж полевих. З битв приведено 28 полонених, яких відіслано етапами. В посліднім бою ранено нам поручника Яременка з України. В західній стороні славні наші добровольці заняли Медику під проводом поручника Литвина. В місті взірцевий лад, харчі подешевіли значно завдяки торгам і конкуренції.

Харчевий уряд нав'язав зносини з Дрогобичем і спровадив вже доволі нафти, а крім того військо відступило нафту для громад. Навязалисьмо зносини із сусідніми повітами і відбулисьмо конференцію делегатів в Рудках, на якій постановлено відбувати наради щотижня, щоб в той спосіб осягнути одноцільність і порозуміне в усіх справах.

Др. Кисілевський

Джерело: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Z. Zbiory kopij dokumentalnych. – Syg. 55. – K. 95-96. Машинопис. Засвідчена копія.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – С. 458-459.

№ 20

**Витяг із спогадів 1921 р. поручника Ст. Ніжного про листопадові події в Стрию і
напрмок на Дрогобич
[Перші дні перевороту в Стрию 1918]**

[...В спадщині оставила нам Австрія з оружа вправді багато різних крісів і набоїв, і 21 гармат, та за те ні одного гармат, набою, ні скоростріла. З оружем переїхало на Угорщину здаєся 3 транспорта. Один малярський пробоевий курінь у повному складі (1200 чоловік), який піхотою зайшов до Стрия через Миколаїв на Дністрі і за ціну одноразового прохарчовання і перевозу його залізницею до границі та двох коров, оставив нам 2 скоростріли і 1200 набоїв. Крім нього переїхало ще 2 ешелони Німців з оружем. Послідний був – сумної памяти 90 п. п., що їхав двома транспортами в купі на Самбір (стан 3400). Приїзд цього полка виперидив теляфонат з Ходорова про подію, яка там зайшла на двірци межи цим полком і укр. залогою, яка хотіла цей полк розоружити а то такого змісту: по короткій стріляніні нашу залогу розбито, опановано місто на час постою обох поїздів на двірци, а при від'їзді забрано закладників. Отже при приїзді цих поїздів були усі частини, що стояли в місті сконсигновані на відповідних місцях, а кількох старшин і представників горож, властий умовилися з кмдою 90 п. п. так, що українці постараються о вільний переїзд аж до Польщі, за що они (Поляки) зобов'язуються при переїзді через укр. землі заховатися неутрально, а на послідній укр. стації пустити закладників. Після цього оба поїзди негайно відправлено дальше на Дрогобич. Можна було бути вдоволеним з такого покінчення справи, бо стрийські Поляки вже певно успіли були повідомити 90 п. п. яка у нас сила. Та із-за цього случаю з 90-кою можна зробити закид Тернополеві і Потугорам, що заздальгідь не повідомили що така частина там прибула. Тоді можна було поробити відповідні приготування – принайменші такі, щоб ж допустити до таких подій як в Ходорові.

Дня 10. XI. 18 основано Окр. Кмду – і від того часу веде вона владу в Стрию і околиці до основаня Областной Кмди або Групи «Південь», що стала опісля переіменована в III Гал. Корпус...]

Джерело: Український скиталець. – 1921. – № 1. – С. 11-12.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – С. 558-559.

№ 21

**Звернення державного повітового комісаріату Дрогобича до громад повіту і
управи Дрогобича про реєстрацію осіб які можуть увійти в уряд суду присяжних,
Дрогобич, 30 листопада 1918 р.**

ЗАЗИВ.

Українська Національна Рада в Дрогобичи взивав усіх громадських комісарів, які досіль зістали установлені по громадах Дрогобицького повіта, щоби явилися в середу дня 4. грудня 1918 о годині 10. рано, разом з двома делегатами села (двома мужами довіри громад), на засідання і наради Ширшої Національної Ради в Дрогобичу яке відбудеся в салі бувшої Ради повітової в Дрогобичи.

Предметом нарад:

I. Звіт Управи Української Національної Ради в Дрогобичи з дотеперішньої акції. I

- II. Звіт військової Комісії і військові справи.
- III. Буд'жет і фінанси.
- IV. Звіт харчової Комісії.
- V. Звіт нафтової Комісії і справи нафтового промислу.
- VI. Біжучі справи

В нарадах візмуть участь члени Української Національної Ради в Дрогобичи, начальники і управителі урядів української держави, делегати У. Н. Р. до Львова, дрогобицького міщанства, громадські комісарі враз з мужами довіря громад, делегати робітників (по трьох зі салін, нафтового промислу, залізничників), три делегати українського учительства і три делегати священства, як також заступники українського війська.

Вп. Делегати мають виказатися повновластями і легітимаціями своїх громад або своїх організацій.

Дрогобич, дня 30. падолиста 1918.

За секретаря: За президію:

Іван Калинович. Семен Вітик.

Володимир Бирчак.

З друкарні А.Г. Жупника в Дрогобичи

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. III-IV. – 1919. – 2 грудня. – С. 8.

№ 22

Повідомлення газети «Дрогобицький листок» про переміщення козацьких частин армії Семена Петлюри Дрогобиччиною. – Дрогобич, 2 грудня 1918 р.

Вчера [1 грудня 1918 р., неділя] пополудни переїздили через Дрогобич наші браття закордонці, українські козаки з армії Петлюри на поміч галицькій Україні. Дорогих гостей сердечно витала дрогобицька громада на чолі з президі. Управи У.Н.Р. в Дрогобичи. Витайте нам милі браття з над Дніпра !

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. II. – 1918. – 2 грудня. – С. 1.

№ 23

Повідомлення газети «Дрогобицький листок» про обрання делегатів від Дрогобиччини до Української національної ради у Львові. – Дрогобич, 2 грудня 1918 р.

Дрогобицькі делегати У. Н. Р. до Львова.

Вибори делегатів до Української Національної Ради у Львові, переведені повітовим комісарем др. Ант. Горбачевским на основі закону про доповнення У. Н. Р. відпоручниками міст і повітів дали такий результат:

З міста Дрогобича вибрано дня 22. падолиста інж. Юляна Козаневича.

З містечок Борислав-Тусгаюсичі вибраю, 23, VI. с. р. п. Гриця Терлецького, а з дрогобицького повіта вийшов делегатом до У. Н. Р. у Львові Д-р Гриць Кузів, адвокат Дрогобича.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. III-IV. – 1918. – 2 грудня. – С. 7.

№ 24

Повідомлення газети «Дрогобицький листок» про смерть стрільця Василя Равлева з Добрівлян. – Дрогобич, 2 грудня 1918 р.

Некрольогія

Дня 18. падолиста відбулися похорони У.С.стрілця Василя Равлева, родом з Добрівлян, який помер в Дрогобичі в мійському шпиталі в наслідок ран віднесених у Львові, в борбі з відвічним ворогом за справу України. Честь пам'яті тихого, смирного героя. В. й. п.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. III-IV. – 1918. – 2 грудня. – С. 7.

№ 25

Повідомлення газети «Дрогобицький листок» про Віче в селі Меденичі Дрогобицького повіту. – Дрогобич, 8 грудня 1918 р.

Меденичі. В неділю, дня 1. грудня 1918 р. відбулися в Меденичах збори українських селян, котрі відкрив місцевий парох.

До зібраних селян під церквою промовляв п. Пацлавський, котрий горячими словами привитав народ іменем У.Н.Р. в Дрогобичі. Пригадав зібраним тяжкі часи, які проживали селяни за часів польсько-шляхотських урядів. Рівнож пригадав їм ті часи, коли австрійські влади масами вшали невинних українських селян, або вивозили їх до Талергофу, де в голоді та холоді доживали останніх годин. В цінци заявив зібраним, що тепер настали часи, де вельможних панів усунено від влади над бідними селянами, а віддано їй селянам та робітникам.

Відтак промовляв делегат з України д. Крутій. В горячих словах привитав зібраних селян, пригадав публіці, що пута неволі і кайдан зістали зірвані, раз на завше, візвав зібраних до солідарности, та щоби силою боронили свої права. Бесідник представив зібраним, як то на Україні селяни державтяться сильно, котрі незабуваючи за нас, галичан, вислали нам поміч свої українські козацькі полки.

В кінци промовляв господар Яциків Михайло. Горячими словами взивав присутних, щоби вступили в ряди українських військ, та щоби всі прикази У.Н.Р. як слід виконували. Звернув увагу на се, що ще ніколи Українці не мали такої свободи, як тепер у своїй державі. (К.)

З причин браку місця дальші звіти про вічевий рух Дрогобиччини відкладаємо до слідуочого числа.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. 5. – 1918. – 8 грудня. – С. 4.

№ 26

Протокольні повідомлення газети «Дрогобицький листок» про перші наради делегатів сільських громад та організацій Дрогобиччини під час роботи Української національної ради. – будинок колишньої повітової ради Дрогобича. – Дрогобич, 15 грудня 1918 р.,

Перші наради відпоручників сільських громад та організацій Дрогобиччини.

Від перших хвиль перевороту в нашому повіті, який наступив без проливу крові і насильств – почала дрогобицька У.Н.Р. працювати в тому напрямі, щоби у керми нової

влади станули відпоручники цілого українського громадянства Дрогобиччини, то є: всі громадські комісарі разом з двома делегатами з кожного села (двома мужами довіря), начальники та управителі урядів Української Народної Республіки, члени У.Н.Р. зі Львова, відпоручники міщанства, народного учительства, священства, війська (по трьох делегатів) і в кінці представники робітництва то є: по трьох відпоручників нафтового і салінарного промислу і трьох залізничників.

Перші збори відпоручників Дрогобиччини відбулися в неділю 4. с. м. о годині 11. рано при участі 186 делегатів громад, які репрезентували 53 громад нашого повіта і тимчасових управителів урядів української держави. Перед приступленням до дневного порядку вибрано превідію нарад, в склад якої увійшли: як предсідатель посол Семен Вітик, повіт, комісар Д-р Антін Горбачевський, пані Кузьова, Оле ксовський з Ясениці сільної, Петро Ільків з Тустанович, Гнат Бурановський (репрезентант робітництва) з Борислава, Лоїк (відпоручник салінарників) і поручник Федитник (Представитель укр. війська); як секретар Іван Калинович і Д-р Віктор Пацлавський.

Вибраних Вп. Делегатів привітав гарною промовою президент повітової Управи У.Н.Р. – п. Вітик, після чого представив шановній громаді приїзних гостей нашого правительства, які нарочно приїхали на наші наради, се є: шефа президіяльного бюро державного секретаряту дра Витвицького і секретаря заграничних справ дра Панейка.

Представник державного секретаряту. Др. Витвицький в краснорічєвій промові засилав привід від правительства Української Народної Республіки і витає делегатів дрогобицького повіта, жаєючи їм, щоб як досіль однопільно і ягідно працювали на добро вольної, незалежної республіканської України. По привіті Дра Витвицького приступлено до дневного порядку.

1. Звіт в дотеперішної діяльності» Української Національної Ради в Дрогобичі виголосив в годинному рефераті президент Вітик, пригадавши зібраним, як Дрогобиччина без проливу крови перейняла власті, у свої руки, яка почала творити перші ряди оборонців нашої армії і як охоче спішили наші браття-селяни послужити своїй державі Українській Народній Республіці. В дальшій промові президент змальовує майбутній лад, який заледве працюючий народ, в нашій державі, – на основі нелажного всім народам-права самоозначення, який устанеться дорогою народного сойму поділ землі великої посілости на власність цілого народа. Тому бесідник перестерігає перед грабіжами і нападами на двори, або вирубування лісів.

Селяни можуть взяти з приділених собі лісів тільки те, що їм визначила управа У.Н.Р., щоб було чим затопити в печі. Також не повинні селяни непотрібно переховувати гроші по скринях, але повинні їх зложити в Українській касі «Народного Дому». В цінці витає хвилю близького зеднання із закордонною Україною, яка післала нам свої війська на оборону наших історичних прав на посідання Галичини.

«Злука з Україною се єдиний нас клич, се найважнійша політична потреба хвилі, се квестія нашого життя – буття – нашої державної сили тими словами закінчив Шан. Президент свою промову.

Щоб справу злуки з Україною пояснити забрав голос Секретар заграничних справ др. В. Панейко, подаючи причини задля яких досільне наступила формальна злука з Україною, а саме: 1) що там нема ще властиво народного правління але директоріат; 2) що антант досіль не признала закордонної Української державу, а тим сами відмовляє її права заступництва на мировій конференції, між тим коли Західно Українській Народній Республіці признає одного представника української народности.

У відповідь на се президент Вітик заявив, що в хвилі, коли крізь по цілому світі єднаються народи для самоборони, по принципі, що в єдності сила, мусимо і ми оборонити себе перед нашими ворогами і самоозначися то тоді мусять нас признати держави порозуміння:

Тому ставить резолюцію отського змісту:

Зїзд делегатів дрогобицького повіта уважає злуку усіх українських земель в одну українську республіку як неминучу конечність, яку зібрані одногосно і з признаками сердечної радости, ухвалили з окликами: Славно, славно, славно:

Хай живе єдинена Українська Республіка !

По ухваленю сього внесення посла Вітика приступлено до другої точки дневного порядку:

II. Бюджет і фінанси, яку реферував др. Володимир Бирчак, представляється в розходах 500.000 корон, значить розмірно небогацько, коли порівняти кількість війська, видатки на умундуроване і харч жовнірів, як неменше на покриті виплату урядничих платень. В дискусії збирають голос Олексовський, взиваючи до плачення поголовного податку; Стецко жадає, щоб поголовний податок платили також інші народи, що замешкують нашу землю; Д-р Горбачевський подає генезу поголовного податку, який є національним, добровільним податком, тому повинні платити його тільки Українці. При кінці забрав голос начальник стації Гутович і завзиваючи присутніх до плачення поголовного податку, кинув жменю грошей для заохочення других до плачення національного податку. Як третя точка дневного порядку була

III. Військова справа, яку реферував пор. Федитник, завзиваючи громадянство до добровільного зголошування в ряди української армії. В дискусії, яка розвизалася забирали голос о. П. Попель, накликаючи громадських комісарів до нагляду над збігцями з армії, яких повинні села присилувати до повороту в ряди українських військ. Далі промовляли комісарі: Пацлавський Ших, Кордасевич, учит. Макцюк та чимало других.

IV. Харчеві справи реферував Володимир Крисько, взиваючи села до складання харчів для війська. Учит. Мацюрак накликає селян, щоб учительству прийшли з помочою і ставить внесенне:

Взивається У.Н.Р. в Дрогобичи, щоби харчева комісія занялася запровізованем учительства в громадах. Олексовський просить о приділ соли для сільського населення. Інспектор шкіл Ліщинський представляє стан шкільництва в Галичині, підчеркує вагу просвіти, бо яка школа такий народ. Пані кузьова ставить внесенне, щоб шкільні справи поставити як першу точку порядку нарад управи У.Н.Р.

В кінці визначено ширшу нараду У.Н.Р. в Дрогобичи на день 15. грудня с.р. на чому покінчено збори дрогобицьких громадських відпоручників.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. 6. – 1918. – 15 грудня. – С. 3-4.

№ 27

Протокол засідання ради державних секретарів від 17 грудня 1918 р.

ZASIDANJE RADY DERZAWNYCH SEKRETARIW

Prowodyt': Dr. Hołubowycz Izydor.

Prysutni: Dr. Cehelskyj Longin, Josyf Buraczyński, sotnyk Bubela i Pjaseckyj.

1. Poriszeno reasumowaty uchwały dotyczącej skłyańja Ukraińskoj Rady Nacyonalnoji do Ternopola na 20 i 21 hrudńja s. r., tak jak wyjawlaja sia, sczo zibrańje buło by po prychny

złoji komunikaciji mało czyselne i tym samym ne mohło by maty za soboju powahy opiniji ciłoho kraju. Zadła toho, szczo szcze bohato powitiw ne dokonalo wyboriw widporucznykiw na Ukr. Radu. Na sim poriszeno widnesty sia do komisariw powitowych iz wizwanjem, aby podbaty, szczo by wybory do Rady zistaly czym skorsze perewedeni.

Poriszeno dalsze, szczo maje pojawyty sia oficijalnyj komunikat, w jakim zapowist' sia sklykajnje Rady w najblysszim czasi, ta projasnyt sia zahałowy, czomu pid šju poru je nepryhidne sklykajnje tojiz. W tim komunikati maje riwnoż buty podane, szczo pryhidnyj czas na prohołoszenje złuky iz Ukrajinoju bude až todi, koły my osiademo w Lwowi, bo todi zmożut wziaty uczast' w naradach wsi człeny Rady i tym samym wyjawlat' wolu zahału, a ne łysz tych, szczo pry teperisznych widnosynach do Ternopola.

2. Pryńjato do widoma zwit delegata Dra Jarosława Olesnyckoho iz narad delegatiw powitowych komisariatiw/charczewych Uijadiw, jaki widbuły sia w Stanysławowi 15 hrudnja 1918.

Zokrema pryńjato do widoma, szczo w Stanysławowi osnuwaw sia «Charczewyj Sojuz». Do Sojuza seho majut należaty powity: Stanysławiw, Kołomyja, Sńjatyn, Nadwima, Bohorodczany, Kosiw, Peczenizyn, Kałusz, Towmacz, Buczacz, Czortkiw, Kopyczyńci, Husjatyn, Borszcziw, Zaliszczyky, Drohobycz i Rohatyn. Sej Sojuz maje buty tymczasowym organom derżawnym dla ciłyj charczew-torhowelnoho obminu dla powyšszych powitiw zaky bude zmožu Krajewyj charczewyj Uijad obńjaty w swoji ruky kermu. Poriszeno takož, aby do seho Sojuza należały takož powity Skole i Stryj, szczo łuczat sia terytoryjalno iz Drohobyczom.

Zajadzenja wykonujuczi wyhotowyty maje Dr. Ja. Olesnyckyj.

3. Z uwahy na se, szczo Lwiw je zadła blokady posbawlenyj dowozu zywnjaczci, poriszeno poczynaty pryhotowańja, aby koły my wijdemo do Lwowa, riwnoczaso dowezeno w bilszych skilkostjach pożywu i opal.

Pryporuczeno D-wy. Ja. Olesnyckomu w porozumjinju iz prof. Bodnarom ta D-rom Kmicykewyczom wyhotowy plan aprowizaciji Lwowa ta pryporuczeno D-ru L. Cehelskomu pry nahodji pobutu u Kyjiwji wyjednaty dla wid Ukr. Nar. Repubłyky muku, cukor i towszczi.

Martyneć iz domen i lisiw ta Ukr. Pow. Rada w Drohobyczy maje pryhotowyty opał i naftu dla Lwowa.

Sekretar Myron maje podbaty pro wagony, jaki majut' buty w pohot. dla transportiw.

4. Poriszeno perzonałowy, jakyj praciuje w Derż. Sekretarijati, wychodjacy iz zasady, szczo zatrudneni jak referenty i kancelaryjnyj perzonal, majut' oderżaty stilky, aby umożlywyty tymże prożytok, tak dotyczni funkcyonari łysze tymczasowe najšly prymiszczenje w Sekretarijati i wyznaczty płatnji: D-ru Iw. Kmicykewyczewy, D-ru M. Zdorkowy, D-ru Jar. Olesnyckomu i D-ru Wytwyćkomu po 1500 Kor. mišnjaczo, po 50 K dennoji dyjety i zworot hotowych wydatkiw, koły by dotyczni w uijadowych sprawach wyjichały poza Temopil, D-ru Czubatomu 600 K, komu 500 K mišnjaczo, a pannam Bekesewyziwnym, Tamawskij i Hryc... 10 K denno płatnych szczo tyźnja z dołu w kożdzu subotu, tilkožsamo poperednym p. B. Lewyćkomu.

Джерело: ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 3.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 52-53.

№ 28

**Повідомлення газети «Дрогобицький листок» про віче в селі Ролів
Дрогобицького повіту. – Дрогобич, 28 грудня 1918 р.**

Віче в Ролеве.

На приказ У.Н.Р. виїхав д. В. Ратальський дня 1. 12 1918 о год. 10. передполуднем до Ролева. Тут під церквою при доволі численнім народі з Грушова і Ролева виголосив реферат під сучасну хвилю. Народ одушевлений вислухав з великою увагою промови. Стараннем референта було не тільки порушити народ духово, але і позитивно вплинути на народні маси. В тій цілі піддав гадку, основанне місцевого комітету, котрого задачею було б приєднувати членів «Національному Банкови в Дрогобичі». Як також збиранням харчів для війська, яке висилати слід під адресою «Боева Управа». Рівнож місцевий священник як і управитель школи обіцяв прийти з поміччю. Пожанеє булоб, щоб Повітовий Комісарит приказав громадським управам безпроводочно зайнятись тими справами. Наколи зважитьсья, що так Ролів як і Грушів оставали літа під напором москвофільства муситьсья подбати про їх національне освідомлене.

Джерело: Дрогобицький листок. – Ч. 7-8. – 1918. – 28 грудня. – С. 7.

№ 29

**Наказ сотника повітової ради Команди Українських військ Грабовенського про
українізацію назв вулиць, зовнішніх реклам, вивісок та ін., Дрогобич, 28 грудня
1918 р.**

ПРИКАЗ.

Приказуєть ся, щоби в цілім повіті дрогобицькім всі головні вивіски фірмові (шильди) всякого рода підприємств (фабрик, склепів, каварень, реставрацій і пр.) як також дорогокази, написи на границях громад до дня 4. Січня 1919, о скілько не суть на українській мові зладжені – усунені зістали і заступлені до дня 20. січня 1919 р. зладженими на українській мові.

Неповинуючі ся повисшому приказови карані будуть гривнами до 3 000 Корон.

Всі підчинені Команди військові і жандармерії, як також громадські уряди взиваю до береження виконання сього приказу.

Побіч головних вивісок на українській мові могут бути і на інших мовах, вибір котрих полишаєть ся довільному оціненню властителів.

Дрогобич, дня 28. Грудня 1918.

Повітова Команда Українських військ
ГРАБОВЕНСЬКИЙ
Сотник

В друкарні А.Г. Жупника в Дрогобичи.

Джерело: З приватного архіву Ореста Круковського (цифрова копія 31.01.2017 р.); Приказ [сотника Повітової Команди Українських військ Грабовенського про українізації зовнішніх вивісок (м.Дрогобич)] (28 грудня 1918 р.) // Офіційний сай Павла гай-Нижника. – [Електронний ресурс]. – [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(12\)28.ukrainizatsiya.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(12)28.ukrainizatsiya.php)

№ 30

Репортаж газети «Дрогобицький листок» про віче в с. Підбуж, 28 грудня 1918 р.

Віче в Підбужі.

Дня 1 грудня с. р. відбулося віче в Підбужі на подвір'ю тамошного приходства. Явилось дуже много народа з Підбужа і околиці. Прибув там також делегат УТП в Дрогобичі п. Іван Ліщинський. Віче проводили п. п. Ворон з Опаки і Трускавецький з Підбужа. Отворив о. Яхно з Заліктя гарною промовою, представивши вагу теперішній хвилі. П. Ворон звивав спосібних до військової служби зібраних вступати до української армії. Делегат п. Ліщинський представив наше тяжке положення під польським пануванням, небезпеку грозячої нам загибелі, якщо Польща заволоділа би наше дальше, можливість переведення поляками у нас побору військовою і перенесення наших вояків на захід за Варшаву для оборони перед німцями і колонізації нашого краю, спільний нам всім інтерес оборони перед поляками і обовязок збирання грошей і харчів на удержання нашої армії. В тім самім дусі, лишень інтересніше промовив п. Трускавецький, а п. Борніцький звивав до складання податків. В другій своїй промові звернув п. Ліщинський увагу присутніх на зарядженне примусової і дуже строгої рекрутації, якщо добровільна не домите, на моральні і матеріальні наслідки для села і людей, що отягаються від військової служби, а вкінці віз вав присутніх, щоби зогляду на малу вартість теперішнього грана і велике його нагромадження, сплачувано залеглості податкові, котрі ніколи пропасти не можуть, а також і прочі довги, позаяк новою українською монетою, якої мало буде, а вартість велика, тяжко буде сплатити так залеглості податкові, як і прочі довги. Відтак п. Ворон замкнув віче і віз вав зібраних розійтись спокійно.

Джерело: Віче в Підбужі / Дописи // Дрогобицький листок. – Ч. 7-8. – 1918. – 28 грудня. – С. 6-7.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 7.

№ 31

Резолюції III з'їзду делегатів сіл і міст Дрогобиччини від 29 грудня 1918 р. – Дрогобич, 29 грудня 1918 р.

З Дрогобиччини.

Разолуції з III з'їзду відпоручників сіл і міст Дрогобича з дня 29. грудня 1918 р.

1. Відпоручники громад Дрогобицького повіта зібрані на третіх чергових нарадах з дня 29. XII. 1918 в числі двох соток – висказує своє негодованне і обурення Державному Секретаріатови за його двомісячну неясну і крутийську політику в справі прилучення Галичини з Україною і жадають сейчасового уступлення Державного Секретаріату а заступять його енергічним тричленним Директоріятот, який має вести провізорично всі агенди аж до часу цілковитого перейняття влади через центральне правительство соборної України.

2. Взиваєть ся Українську Національну Раду, яка збереть ся в дня 2. і 3. січня 1919 в Станиславові вийти сейчас з дотеперішньої пасивності і ужити всіх заходів до безпроволочного переведення оборони загрожених безпосередно наших тероторій,

що творять інші одиноке/ незмірне багатство нашого краю і раз покінчити перед сподіваною Мировою конференцією, що ми творимо оборонну акцію.

3. Взивають ся Українську Національну Раду в Станіславові, що заборонила послам перебуваючим під сю хвилю у Відни, щоб поза ліквідацією бувшої Аветрії у всіх напрямх нопехалн наглядно вздержатись від всяких акцій міжнародного Характеру так у Відни як і за границею в імени закордонної України і щоби ті справи полинили виключно офіційальним представникам соборної України.

4. Взиваєть ся Українську Ноціональну Раду зібрану дня 2. і 3. січня проголосити безпроволочно і торжественно довершений факт злуки всіх українських теріторій в одну Україну.

Після відчнтання осіх резолюції відспівано і піднесоному настрою національного гимну «Вже воскресла Україна» і «Не пора».

Джерело: Дрогобицький листок. – № 1. – 1919. – 1 січня. – С. 3.

№ 32

Звернення комітету різдвяних дарунків про допомогу бідним і солдатам. – Дрогобич, 1 січня 1919 р.

Дорогі Братя й Сестри Українці!

За пару днів велике сьвято Христового Ріадна, а сего року тим святочнійше витати його мемо, бо вже на полі, як господарі своєї рідної землі на волі в великій в одно злученій Україні, що сягає від Карпат по наше Чорне море.

Святочно святкувати мемо те велике сьвято!

Та серед радощів і втіхи не вільно забути нам на тих наших братів та синів, що з нами ра- чом не засядуть до святої вечері – а з крісом в руці ще знов бажав би панувати над нами вольними горожанами вільної України.

Нам не вільно в хвилі радості і втіхи забути на наших соколів – відважних жовнірів, що нас боронять в полі. Тому завазався н Дрогобичи Комітет, який збирає датки, як гроші, тютюн, білизни, теплу одіж і інші датки, які роздасть будьто жовнірам в Дрогобичі, будьто тим в полі. Датки в грошах примає Повітова військова команда, при улици Міцкевича. Вп. Огець Ігумен Вудрак і Комісаріят (Староство). Иньші датки: як одіж, муку, цукор, тютюн приймає тов. Народний Дім при Стрийській вулиці.

Рахунки з отриманих і розданих датків здасть комітет по сьвятах.

ЗА КОМІТЕТ РІЗДВЯННИХ ДАРУНКІВ :

О. ВУРДЯК А. МОДРИЦКА

голова. секретарка.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 1. – 1919. – 1 січня. – С. 4.

№ 33

Наказ № 5 Обласної команди В Стрию із Різдв'яним привітанням полковника Григорія Коссака. – Стрий, 5 січня 1919 р.

Стрільці!

Зближаєсь Різдво – сьвято мира...

Однак звуки дзвонів, що звіщають се Велике Свято, мишають ся з прикрим клекотом скорострілів та гуком гармат.

Наш відвічний ворог (Лях) силує нас тримати оружє в руці – і не пазваляє, щоб ми се Велике Свято святкували серед нашої рідні – він силує нас до бою.

Вас, Старшино і Стрільці взиваю до послідного зусилля вигнати сего відвічного ворога з нашої землі, принести кроваве марєво війни в єго країну і цим змусити сего кровожадного ворога до мира.

Почутє військових обовязків ще не всюди дозріло.

Будьте переконані, що лиш добрими і карними жовнірами можемо щось досягнути.

Цілий світ вас подивляв, коли Ви з львинею завзятистою і відважно боролись серед скал і відвічних снігів полудневого Тиролю і над берегами Пяви. А бій сей йшов прецінь о жажду панованя чужих і далеких нам чинників.

Покажіть усьому сьвітови, що за волю і долю рідної України Ви ще гарніше і завзятіше боротись потрафите. Дасть Бог, що Великдень святковати вже потрафите.

Дасть Бог, що Великдень святковати вже будем серед мира!

Замовкне проразливий свист стрілен, клекіт скорострілів і гук гармат, а весна, що збудить природу до нового життя, принесе нам велике сьвято Мира і Волю – Долю для Неньки-України.

Із глибини душі бажаю Вам Всім веселих Сьвят!

КОССАК, полковник в. р.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 1. – 1919. – 7 січня. – С. 4; Стрийський вістник. Орган повітового комісаріату. – Ч. 3. – 9 січня. – С. 1.

№ 34

Звернення полковника Григорія Коссака до стрільців УГА з приводу прийняття рішення про Акт злуки, Стрий, 9 січня 1919 р.

Стрільці!

Звершились мрії, які кождий Українець від давна лелїяв в глибині воєї душі.

Галицькі землі злялися, нерозривно злучилися з землями наддніпрянськими в одну велику соборну Україну.

В огни і крови куєсь доля Великої України, тяжкими боями здобуємо Єї Свободу. Надішла хвиля, коли зачинати мусимо будову нашої спільної Вітчини, щоб на будуче могли ми зажити спокійно на волі і свободї.

Однак перед нами ще тяжка праця.

З границь нашої країни вигнати мусимо нашого відвічного ворога, війну перенести далеко в ворожу країну, змусити ворога до мира, а рівночасно занятись будовою нашої Держави.

Ся задача вимагати буде великих зусиль і здорового розсудку.

Мимо віковичного кріпацтва і неволі не вдалося Ляхови знищити здорового розсудку нашого народу. З тим розсудком і з вродженою кождому Українцеві охотою до праці хочемо приступити до відбудови нашої Вітчини.

Памятайте однак, що лише згода і карність зробить Вітчину нашу великою.

Тримаймоєь разом, працюймо спільно і виконуймо точно прикази нашого Начальства, з тою провідною думкою, що навіть найнезначийша задача, але докладно перепроваджена має дуже велике значїне.

Працюймо чесно, а мир, спокій, цвітучі поля, багатство, добробит будуть з вдячністю згадувати будівничих нашої дорогої Неньки-України.

КОССАК, полковник в. р.

Джерело: Стрийський вістник. Орган повітового комісаріату. – Ч. 3. – 9 січня. – С. 1.

№ 35

Протокол засідання ради державних секретарів від 10 січня 1919 р.

Prowadyt': Dr. Hołubowycz.

Prysutni: 2. Myron Brakuje Dr. L. Cehelskyj.

3. Martyneć.

4. Witowśkyj.

5. Buraczyńskyj.

6. Artymowycz.

7. Dr. Iw. Makuch.

8. Kozanewych, roboty publiczny i saliny.

1. Dr. Iwan Makuch może przyńjaty łysze pid umowy:

a) Rozmizowańje admin. cywilnoji do wijskowoji jaki należať do wijskowoji admin. sprawy, a wsio reszta do cywilnoji.

b) Skripty bojewu syłu armiji, aby postjahaty Komandy, jaki je nepotribni; peresortowaty oficeriw, zdrowi na front, a do Hinterland- u kripli i cywilnymy obsada; jak branku westy i jak zaosmotryty.

w) Zandarmerija do wnutr. spraw w ciłosty

Martyneć: 2 sekciji

1. Finansowa i szkoln (szkon).

2. Adm. Domen i lisiw.

3. Meljoracyja i komasacyja gruntiw.

4. Agramoji reformy. Kozanewycz: Widbudowa. Saliny. Budowa dorih i mostiw. Szczo do nafty: Nafta wyńjata iz pid kompetencyji Sekretarijatu łysze do komissyji w Drohobyczy.

Witowśkyj: Hodyt sia na rozmizowańje włastyj

Skripty.

Pow. Komandy postjahaty, zapole (Hinterland) do 20 sicz.

Komandy dwirciw, de ne treba ich.

Skripty žandarmeriju.

Peresortowaty oficeriw.

Szczo do zanetja cywilnych, to ni szczo do branky: ne ma w szczo ubraty, musymo sia zderżaty.

Zandarmerija: organizacyjnim i administracyjnim do wijska, a reszta do cywilnych

Wołoszczuk, Rittm. Zandarmeriji.

Indyszewskyj.

Gawańskyj.

Ind. dobroji woli, może buty dobra syła, ne źle zorganizuwaw.

Chor. F d za chobory perepustyw transport madjariw.

Gawariskomu brak taktu –

Wołoszczuk cilkom nowyj.

Witowśkyj: usliwje, wydaty prohamu prawytelstwa zhladno manifest pro zemelnu sprawu.

Dr. Makuch: Zasadnyczо: organizacyja i administracyja takoż do sekr. wnutr. spraw. Szczo do organizacyji i administracyji w porozumlińju iz wijsk. sekretaryjatом.

Witowskiy: Awanzy: 1) oficery, jaki zasłużyły sia;

2) ti, jaki powynni by awanzuwały.

Predłożeno 60 osib – Budżet – 120 000 K.

Okružna 4–5.

Oficery iz frontu w bilszoji skilkosty

Samoczynni awanzy

Zderżani i pryjde iz wneskamy ostatecznymy.

Myron: poczty i telegrafy:

1) pakety, czy ohranycheńje i jaki;

2) hroszewyj ruch;

3) miscewyj.

Джерело: ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 7.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 55-56.

№ 36

Розпорядження Ради державних секретаріатів про затвердження кур'єрського зв'язку від 10 січня 1919 р.

§1

В цілі переведення постійної звязи поодиноких повітів з Державним Секретаріатом, та справного функціонування державного апарату, заводить ся при Державнім Секретаріаті постійну службу курієрську.

§2

Служба курієрська обіймає всі повіти Зах. Укр. Нар. Републики. Команди окружні, зглядно повітові, а також команди двірців, про які низше мова, мають негайно занятись єї устроєнням після вказівок в § 3. Они зіставляють відповідний склад курієрського відділу свого округа, зглядно повіту. Адютант команданта є рівночасно командантом того відділу. Персональ курієрський остає на стані своєї частини з входячи в склад української Армії підлягає всім військовим приказам.

§3

Аж до дальшого зарядження уряджує ся службу курієрську в слідуючий спосіб.

В Краснім, Тернополі, Станиславові, Стрию і Самборі іст-нують головні курієрські стадії.

а) Стадія курієрська в Краснім має устроїти получение з Бродами та по можности з Радеховом, Камінкою Струмילו-вою, Равою-Руською, Сокалем, Любачевом і Яворовом і передає почту курієрови з Тернополя, котрий забирає по дорозі почту із Зборова і Золочева.

б) Стадія курієрська в Тернополі устроїть получение зі Збаражем, Підволочискама і Скалатом та висилає курієрів до Красного, Заліщик (через Теробовлю-Хоростків-Копичинді-Чортків) і Станиславова (через Бережани-Рогатин). Курієр до Заліщик забирає по дорозі почту з Теробовлі і Чорткова, курієр до Станиславова – з Бережан і Рогатина.

в) Військова окружна Команда в Чорткові устроїть зі свого боку курієрське получение з Борщевим, Бучачом і Гусятином, військова окружна команда в Бережанах з Перемишлянами і Підгайцями, військовий повітовий командант в Заліщиках з

Городенкою, військовий повітовий командант в Рогатині зі Стриєм. Кур'єр до Стрия забирає по дорозі пошту з Жидачева і Ходорова. Стадійна команда в Ходорові устроїть кур'єрське получение з Бібркою.

г) Стадія кур'єрська в Станиславові устроїть получение з Надвірною, Снятином, Долиною і Богородчанами. Кур'єр до Снягина забирати буде пошту з Коломиї, де окружна команда має устроїти получение з Косовом і Печеніжином. Кур'єр до Долини забирає по дорозі пошту з Калуша.

г) Команда двірця в Стрию устроїть получение зі Сколем і Самбором. Кур'єр до Самбора відбирає по дорозі пошту з Дрогобича.

д) Стадія кур'єрська в Самборі устроїть получение з Рудками, Туркою, Сяноком і Ліском та Добромилем. Кур'єр до Турки відбирає по дорозі пошту зі Старого Самбора. Повітова команда в Сяноці збирає евентуальну пошту з дальше на захід положених повітів. Кур'єр до Добромиля і Рудок має їхати, як далеко доходять поїзди залізничі.

§4

Кур'єрська служба при Державнім Секретаріяті стоїть виключно на услуги державних урядів і сторого збороннює ся їй принимати пошту приватну. Кур'єри одержують спеціальні легітимації, носять в службі на рамени білу переписку з написом «Державний кур'єр» і печаткою повітової команди, та мають підчас службових поїздок право до особного переділу в залізничних вагонах. Характер службових поїздок має право контролювати кожний командант двірця.

§5

Поміщенне відділів кур'єрських мають після можности находитись на залізничних двірцях, в тім случаю поміщення сі визначають команданти двірців в порозумінню з цивільними начальниками стацій. В місцевостях, де кур'єри відбирають і передають пошту в переїзді, має она бути їм доручена і передана в вагоні.

§6

Передана кур'єрови почта має бути вписана до книги кур'єрської, на підставі котрої кур'єри передають її дальше. Посвідченне відбору зглядно передачі мають переводитись як найточнійше. При передачі і відборі почти мають кур'єри легітимуватись.

§7

Почту кур'єрську до дефінітивного єї доручення має право відбирати тільки військова повітова Команда. Дорученне почти має відбувати ся з можливою скоростию.

§8

Кур'єри їздять на визначених § 3 лініях 2 рази на тиждень, без огляду на скількість почти.

§9

Кур'єри побирають в часі дороги кромі своєї військової платні, суточний додаток в висоті 15 кор., котрий виплачує їм приналежна військова команда.

§10

Розпорядок сей входить в житте сейчас; військові команди мають негайно зложити Державному Секретаріятowi справозданіє про заведеніє і виконанне кур'єрської служби.

Джерело: Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним секретаріатом Зах. Укр. Нар. Республіки. – Станиславів, 1918. – С. 26-27.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 159-161.

№ 37

Оголошення про потребу у писарях. – Дрогобич, 12 січня 1919 р.

Пошукуєся сил писарських жіночих, зголошувати ся щоденно між 3 а 4 січня з полудня в повітовій Команді військ в Дрогобичи.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 3. – 1919. – 12 січня. – С. 8.

№ 38

Інформаційне повідомлення про IV-е засідання Української Національної ради в Дрогобичі. – Дрогобич, 12 січня 1919 р.

З Дрогобиччини.

IV. Чергові наради відпоручників громад та організацій Дрогобицького повіту відбулися в неділю 12. січня в Дрогобичи, на яких було понад 150 членів повітової У.Н.Р. Зборам проводив в несприсутності през. С. Вітика Дир. Алиське вич – а реферували:

Др. Скібінський здав звіт з засідання Укр. Нац. Ради а передовсім з дебат про аграрну реформу.

Над сим звітом вивязалась оживлена дискусія в якій тов. Кордасевич звернув увагу, щоби при будучім розділі ґрунтів не поминути населення гірського.

По вичерпанню дискусії ухвалено на внесок тов. Дра Винницького подяку і довіре дрогобицьким членам Укр. Нац. Ради за горяче і щире попиранне інтересів робучих мас.

Відтак ухвалено вибрати аграрну Комісію, яка би до аграрного закона зібрала матеріялі статистичні дати з повіта Дрогобич.

До комісії сеї вибрано:

- 1) Тов. Семена Вітика
- 2) Володимира Криська
- 3) Дра Гриня Кузіва
- 4) Павла Дорожовець з Добрівлян
- 5) Панька Сливича з Вороблевич
- 6) Івана Отецька з Гаїв нижних
- 7) Я ця ОлоксовсьІсого з ясениці
- 8) Василя Негребецького з Опаки
- 9) Митра Трусновецького з Підбужа.

Крім того ухвалено вибрати до повисшої комісії також одного геометру і приурочено комісії, щоби на найблизнім засіданню прийшла з відповідним внеском.

Відтак дискутовано про концесії.

Тов. Др. Юзич подав до відома засади, яких Повітовий Комісаріят буде держатися при уділюванню концесій. Збори одобрили вповні се становище.

Що до концесій на вишинк горячих напйтків заявились збори проти, та ухвалили, щоби аж до укінчення війни таких концесій не уділяти, та щоби заборонено вишинк і продажу горячих напйтків. На внесок п-ні Евфрозини Кузів ухвалено заініціювати, щоби всі поревели у себе таку саму ухвалу.

Відтак підносили деякі селяни сумний стан доріг в повіті.

По уділеиню вияснень, що Укр. Нац. Рада в Дрогобичи в сім напрямі видала відповідні зарядження, збори закрито.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 6-7 (14-15). – 1919. – 20 січня. – С. 5-6.

№ 39
Дозвіл

Команди коша У.С.С. від імені значкового коша Гринька Грицяя на одруження хорунжого Степана Алїмана з Анною Кадуківною, Станіславів, 12 січня 1919 р.

[Штемпель
КІШ
Українських січових стрільців
Е.ч.44/19]

Посвідка.

Хорунжий Степан Алїман вступив до У.С.С. 19. марта 1915 а заприсяжений дня 3. Цвітня 1915. Від того часу остав в чинній службі при У.С.С.

Команда Коша У.С.С. позволяє названому заключити подружє з панною Анною Кадуківною з Дрогобича.

Станіславів, дня 12. січня 1919.

[Штемпель і автограф
Значкового Коша У.С.С.]
Гринько Грицяй

[кругла печатка Команди Коша
Українських січових стрільців в Станіславови]

Внесення в Духовний уряд Ч.25.
Духовний уряд уділяє діспензу від всіх 3-х/трьох/
Оповідей для хорунжого
Алїмана Степана
Станіславів 17/І.1919.
Микола Ужак
в.п. духовник

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобищина». – Ф. Арх. – Спр. 5408. – 1 арк.

№ 40

Повідомлення Державного повітового комісара Дрогобича А. Горбачевського про дозвіл на шлюб між хорунжим Петром Нововсільським і Емілією Унятицькою, Дрогобич, 15 січня 1919 р.

Державний комісаріат повітовий в Дрогобичи

Ч. 52/19 Дрогобич дня 15 січня 1919

До Вельможного Петра Новосільського хорунжого Укр. Війська в Дрогобичі.

На Вашу просьбу з дня 15 січня 1919 р. уділяєсь Вам отсим на підставі закона з року 1872 діспензи від третьої оповіди в справі супружа, яке заміряєте заключити з панною Емілією Унятицькою – уродженою в році 1896 в Корості ад Дрогобич.

Надміняє ся при тім діспенза ся важна єсть тільки під услівем, що проти заміреного супружа не заходять жадні преешкоди предвиджені так в законі цивільній як і в канонічній.

Державний Комісар повітовий
[овальна печатка
Державного повітового комісаріату Дрогобича]

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 5407. – 1 арк.

№ 41

Лист американського підполковника Роберта Фостера професору А. Куліджу про переговори з Юзефом Пілсудським щодо перемир'я між польськими та українськими військами, зокрема про особливе значення Дрогобиччини, Варшава, 15 січня 1919 р.

Subject: Conference with General Pilsudski.

1. At the invitation of Col. Wade I went with him to a conference with General Pilsudski on the question of arranging an armistice between the Poles and the Ukrainians.

2. Col. Wade had already talked over this matter with General Szeptycki Chief of Staff of the Army in a previous conference and had offered his services as middleman for negotiations. To this General Szeptycki agreed and consequently Capt. Johnson, assistant to Col. Wade had been sent to Lemberg on January 12th from Warsaw.

3. The basis of these negotiations was to arrange a neutral zone between the two armies, suspend all hostilities and leave the question of the settling of boundaries to the Peace Commission at Paris.

4. Capt. Johnson reported by letter to Col. Wade this morning that the Polish General Rozwadowski had refused to undertake negotiations on the basis that the «bandits» should not be treated with but be exterminated and stated that he would only move on direct orders from General Pilsudski whose authority he only recognized. (It is interesting to note that word had already been sent to him by General Szeptycki which evidently he did not want to recognize saying that the telegrams had been garbled in transmission.) He further stated that were he forced to negotiate he would resign.

5. General Pilsudski informed Col. Wade that a letter had been dispatched to General Rozwadowski yesterday instructing him that negotiations would be carried on by General Leswiewski. Pilsudski said that this General was chosen as he was of the Russian school and would therefore be considered as more impartial whereas General Rozwadowski was a large land owner in Ukraina and therefore strongly biased in his feelings.

6. General Pilsudski was very firm in stating that Lemberg should be freed within a radius of twenty kilometers and the three lines runing to Warsaw, Cracow and Przemyśl left absolutely at his disposal. He spoke most strongly of Lemberg as a Polish town stating that it was the very centre of the life of Galicia and to lose that would have a tremendous effect on the Polish people throughout Poland. From his own personal point of view it was vital for him to insist on this on account of the delicate position that he was in politically

as the Poles attached so much importance to holding this town. All armistice terms should therefore consider the holding of Lemberg by the Poles as a necessity.

7. The second point that he brought up was that Drohobycz should belong to Poland and no terms should be made that would endanger the assurance of this. He stated that although the industries in this town were owned by outside capital nine-tenths of the workmen were Poles and the town therefor considered by Poles as being Polish. Public opinion in Poland was very strong on this point and it was the opinion of the public that must be watched in any terms that were made.

8. He felt sure that even if the Peace Conference decided against the holding of these two towns and this district of

Poland, the population would not abide by it, their feeling was so strong that troubles would result.

9. Regarding negotiations with the Ukrainians, Pilsudski stated that he felt it was easier to negotiate with Petlura at Kieff than try to bring anything about in the Lemberg district as conditions at Kieff were more settled, there was order and that the «Bandit Atmosphere» was not felt there and had not taken possession of the Government as it had the troops in the vicinity of Lemberg.

10. My whole impression of Pilsudski was that he was working for Poland and he spoke with a certain force and conviction that I had not expected to find as a result of the impressions given me by other people. His greatest difficulty is no doubt the crowd that support him in power and form a circle about him that is inefficient and not to be trusted. It is reported that he and Padrcwski are now in conference working out the details of a new cabinet and I will make that the subject matter of another report.

11. Col. Wade leaves for Lemberg tonight.

R. C. Foster

Warsaw, JANUARY 15, 1919.

Джерело: Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919. – Vol. XIII // Editor Joseph V. Fuller, General Editor Tyler Dennett. – Washington, 1947. – P. 368-369.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 46-48.

№ 42

Інформативна рубрика газети «Дрогобицький листок» про перебування квівських делегатів та святкування давнього новорічного обряду «Маланки» у Дрогобичі. – Дрогобич, 16 січня 1919 р.

З Дрогобиччини.

Делегати з Києва. Наше місто мало честь саме на на Новий рік гостити у себе двох шал. делегатів з Києва, а то: Інженера Юрія Борисова, представника Міністерства торгівлі й промислу в Києві і Волосенка, делегата Міністерства шляхів, які приїхали до нашого Державного Нафтового Комісаріату в Дрогобичі по нафтовим ділам. Дорогих гостей з Києва угостив президент У.Н.Ради посол С. Вітик спільною товариською вечерею, яка при ширій розмові затяглася до пізньої ночі – полийшаючи у зібраної громади сердечну пам'ять про пережиті разом хвили. До речі замітимо, що

се вже друга офіційна візита Київлян в Дрогобичи, які перші навязали з нами щирі зносини і почали дружнє братання з дрогобицькою Україною.

«Маланка» в Дрогобичи. Староукраїнським звичаєм уладила «Українська Жіноча Громада» чайний вечір в Навечере Нового Року, на якому були присутні між іншими делегати з Києва, місцева інтелігенція та українська військова старшина. Про сей вечір згадуємо тому, що ми противниками забав, які замість єднати громадян нашого повіта уводять непотрібні диссонанси і непорозуміння. А прецінь їх можна оминати при добрій волі обох сторін, котрі повинні забути всякі негодовання і сварки в імя великої задачі сучасної хвилі: Зеднання всіх Українців проти спільного ворога і оборони народніх інтересів перед історичними противниками української справи.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 5 (13). – 1919. – 16 січня. – С. 4.

№ 43

Інформаційна стаття редакції газети «Дрогобицький листок» про діяльність Товариства «Просвіта» в Рихтичах. – Дрогобич, 19 січня 1919 р.

З Дрогобиччини.

З життя в наших товариствах: Дня 19. січня с. р. відбулися в Рихтичах загальні збори читальні «Просвіта». Делегат з Дрогобича адв. Др. Гринь Кузів виголосив реферат про світову війну, її причини, перебіг становиско українського народу в сій війні, про знуцання Поляків над нами в тім часі, узгляднюючи з окрема діяльність військових австрійсько-польських судів, та представив наслідки і природні консеквенції війни, а саме самовизначенв народів і демократизацію публичного житя на всіх його царинах. Відтак згадав про аграрну реформу і про становиско, яке в тій справі займає Українська Національна Рада. З черги промовляв місцевий парох о. Іванусів, зазиваючн громаду до плачення податків і давая рекрута. По сім наступив звіт Виділу (читальня має 79 членів) і вибір нового Виділу, головою вибрано Івана Стасика. І

Іодавмо нарочно докладнійший звіт про сі загальні збори, бо надіємося, що за приміром читальні в Рихтичах підуть всі читальні «Просвіти» в нашім повіті і розуміється само собою філія тов. «Просвіта» в Дрогобичи та розпічнуть живу просвітну працю, звертаючи між іншим увагу – на уладжування курсів для неграмотних.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 11 (19). – 1919. – 31 січня. – С. 2.

№ 44

Інформаційна стаття редакції газети «Дрогобицький листок» про цінову політику щодо свічок. – Дрогобич, 19 січня 1919 р.

Курс цін на свічки в Дрогобич». З дня 29. січн 1919 р. Максимальна ціна на свічки виноснть за 1 кг 6 корон. Наоодна Торговля в Дрогобичи продає за 1 кг 10 корон. На покутній біржі 1 кг свічок з дозволом на вивіз стоїть 25 К, а за сам дозвіл на закупно і вивіз (за карту) платиться 12 – 15 К. за 1 кг

Джерело: Дрогобицький листок. – № 11 (19). – 1919. – 31 січня. – С. 4.

№ 45

Повідомлення про появу нового студентського часопису Дрогобича «Наша мета». – Дрогобич, 19 січня 1919 р.

Новий орган українських студентів «Наша мета».

Перше число цього органу появилось в Дрогобичі дня 30. Січня 1919 р. Зміст: Вступна стаття, «Студенство вчора, нині і завтра», «Клерікалізм і вільнодумство», «Загальні записки»: «права для працюючих», З Дрогобиччини і Сатиричний відділ. Поодинокое число коштує 60 сот.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 11 (19). – 1919. – 31 січня. – С. 4.

№ 46

Витяг з протоколу засідання президії Тимчасово урядуючого комітету у Львові Юзефу Пілсудському про хід переговорів про перемир'я у польсько-українській війні за участю представників Антанти опублікованого у звіті 19 січня 1919 р.

[... PROTOKÓŁ

posiedzenia, które odbyło się w Namiestnictwie dnia 19 stycznia 1919 o godz. 5-tcj po p?l.

Obecni: Członkowie T. K. R.: Hr. Skarbek, Dr. Stahl, Dr. Giazewski, Dr. Sęśłowicz, następnie Hausner. Ostatnia kwestya interesowała najwięcej koalicję.

Sztab generalny uznał za stosowne załatwić kwestję wschodnio-galicyską, bo braki jakie widział skłoniły go do zapatrywania, że z czasem utrzymania naszego frontu nie jest do utrzymania. Sztab generalny zgodził się, by płk. Wade wystąpił w tej sprawie jako rozjemca i dał mu upoważnienie do tego. Sztab gener. liczył się z konsekwencjami politycznymi zawieszenia broni, które jest czysto militarne.

Rozejm stawia się zazwyczaj w linii, która się w danej chwili trzyma.

Nasza sytuacja militarna jest ciekawa.

Z jednej strony Lwów-Rawa-wzdłuż linii kolejowej Lwów-Przemyśl; a następnie Przemyśl-Chyrów. Wychodząc z tej zasady, że linia ta nie jest jednolite, nie można mówić o linii, lecz wpłynąć na rozjemcę, by rozstrzygnął dla nas najkorzystniej.

Ukraińcy też stójętylko w pewnych grupach.

Gdybyśmy jakiś linię ustanowili musiałyby pewne grupy obu stron ustąpić. Uwzględniając stosunki polityczne możnaby ustalić linię uwzględniającą stosunki etnograficzne by łatwiej spacyfikować Kraj. Z tych względów sztab generalny zaprosił delegatów T.K.R. Szło głównie o to, by tak stosunki ułożyć by młodzież lub niewiasty nie rozpoczęły walki, podobnie jak to się stało we Lwowie. Walka we Lwowie pociągnęła w konsekwencji zaangażowanie sił wojskowych pod Lwowem.

Z punktu widzenia wojskowego musi być:

- 1) Lwów w naszym ręku;
- 2) linia kr?tka i w terenie korzystna.

To łączy Lw?w z linię Bugu. Od Bugu koło Lwowa na dół (:co najmniej 15 kim. na wschód od Lwowa: (Ta linia dzieliłaby etnograficznie Kraj mniej więcej równo (:protesty przeciw temu!!:) tyłu Polaków byłoby z jednej strony ilu Ukraińców z drugiej strony.

Anglik uwzględnia posiadłość Lwowa, pas na 15 kim. na wschód linię Bugu - trudności robi na południe od Dniestru.

O linię po Dniestr przyjdzie zapewne do porozumienia ale poniżej Dniestru, to żądania z naszej strony są zbyt wygórowane. To też sztab się nad tem zastanawiał, by ten teren zneutralizować!

To jest rzeczę polityków by wpłynąć na Anglików, ażeby Starostwo Stryj-Drohobycz zneutralizować:

Jakaś komisja międzynarodowa musi być ustanowiona, któraby kontrolowała dotrzymania warunków w rozejmu.

(:Hr. Skarbek podaje, że płk. Wade wyjechał z Krakowa do Lwowa:)

Zadanie linii jaknajdalszej może opóźnić rozejm, a nam zależy na rychłym załatwieniu sprawy, idzie bowiem o wstrzymanie sił bolszewickich idących od Litwy. Dostał polecenie Naczelnika Państwa i Szefa sztabu zwrócenia uwagi T. K. R. by wpłynął na rychle załatwienie.

P. Głazewski konstatuje, że to jest tragiczne położenie gdyż trzeba za wszelką cenę zawrzeć pokój bo Rusinom nie damy rady...]

Джерело: Україна і Польща в документах, 1918–1922: [у 2 т.] / Зібрав і редагував Т. Гунчак. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. 1. – С. 49-50.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 4. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 109-110.

№ 47

Витяг зі звіту польського поручника, інженера Щепановського про участь представників Антанти в польсько-українських переговорах про перемир'я, 19 січня 1919 р.

[... 2 lutego 1919. Linja demarkacyjna a nafta.

Sprawy ewentualnej demarkacyjnej linii były dotąd omawiane chyba okolicznościowo, np. przy sposobności rozważań co do przyszłości zagłębia naftowego i w tym związku przykładowo była mowa o linii kolejowej przez Stryj (major Fordham). Ja stanowiska nie określałem, zachowywałem rezerwę.

Sprawy naftowe wymagają stale wielkiego pilnowania, gdyż mam bardzo poważne obawy aby nafty nie zneutralizowano z naszą ogromną szkołę w ten sposób że anektowaliby ją dla siebie Anglicy z Francuzami. W tej sprawie natrafiłem na następujące fakty:

I. Pewne mało znaczące konsoryum przedstawiło generałowi Barthelemy przez p. Świerczewskiego (agenta konsularnego Francyi) memoriał proponujący objęcie wszystkich kopalń, rafinerii i zapasów przez specjalnie założone towarzystwo z siedzibą np. w Paryżu a z ekspozyturę w Lwowie a to celem uchwycenia własności niemieckiej choćby ukrytej pod obcą firmą, przy pozostawieniu innym właścicielom możności dochodzenia swych praw potem. Jako cel dalszy podaje memoriał uchwycenie wartości kopalń na rachunek zwrotu kosztów wojennych (czy nam).

II. Major Fordham z tutejszym Anglikiem (którego znam od paru dziesiątką lat) p. George Macintosh ułożyli projekt skłonienia Ukraińców do wycofania się z oddaniem im 50% zapasów i produkcji w czasie zawieszenia broni zagłębia Borysław-Drohobycz i połowy wagonów naftowych. Wojska Ukraińskie miałyby się wycofać poza Stryj, wojska polskie poza Dniestr zaś obszar naftowy byłby neutralny z polską policją i polskim zarządem kolei. Obszar naftowy i wszystkie kopalnie, rafinerie i zapasy - miałyby zostać oddane bez względu na to kto jest ich posiadaczem komisji Ententy pod przewodnictwem p. Macintosha. Kontrola i rozdział produkcji oraz oznaczenie przyczynienia się do kosztów ze strony ukraińskiej i polskiej odbywałoby się przy współudziale delegatów, po 2 z każdej strony i t. d.

Dowiedziawszy się o wręczeniu memoriału gen. Barthelemy poszedłem do niego zaraz i zawiadomiłem go, że jako referent naftowy Dowództwa Wschodu przedłożyłem jeszcze przed

kilku tygodniami plan szczegółowy uchwycenia własności wrogów, natychmiast po wejściu wojsk naszych do zagłębia naftowego, że plan ten został przez Dowództwo zatwierdzony a następnie aprobowany przez pana Prezydenta Paderewskiego, że zatem wszystko tu już jest przewidziane i zarządzone. Ze względu na skuteczność i wykonalność tych zarządzeń jest konieczna zupełna poufność aż do chwili wykonania planu.

Majora Fordhama poinformowałem, że wedle mej prywatnej opinii jego projekt jest nie do przyjęcia gdyż zawiera w sobie zbyt wiele czynników które mogłyby być niebezpiecznym precedensem, co mu szczegółowo wyjaśniłem. Zazaczyłem dalej, że w czasie inwazyi Ukraińców produkeya Borysławia zupełnie upadła bo nikt dla nich nie chce pracować a jeżeli my wznowimy produkcję to conajwyżj możemy jakiejś tam firmie w Kijowie lub gdzieindziej dostarczać jakich kilkuset wagonów miesięcznie produktów, wzamian za transporty żywności dla robotników, których potrzebujemy, lub za jakie dobre pieniądze. Na ten temat wywiązały się dłuższe rozmowy i mam wrażenie, że te niekorzystne plany wybiją im z głowy.

O stanie tych spraw poinformowałem pp. Wańkowicza i Dr. Dąbrowskiego, którzy godzą się z moim sposobem postawienia sprawy. W razie potrzeby Komisya Polska wyraźnie określi swe stanowisko. Już po tych rozmowach parlamentarze ukraińscy, którzy byli tu dziś (Iwan Omelanowicz Pawłenko, pułkownik, brat generała (w żupanie i przy karabeli) i Dr. Jarosław Oleśnicki major, adwokat z Droho- bycza) mówili, że mają miesięcznic coś dziesięć milionów dochodu z nafty, której produkują około tysiąc wagonów. Uważam te cyfry za nieco przesadzone, ale maj. Fordhem widzi już w nich potwierdzenie mych informacji (spadek produkcji na jedną si?dmą) i już mi mówi, że zapewne moja propozycja będzie jedyną praktyczny.

Gdy parlamentarze za trzy dni przyjadą znowu sprawa ta będzie aktualny.

Sprawa okolic naftowych i niebezpieczeństwo ich zagarnięcia, na korzyść koncernów angielskich lub francuskich przy zupełnym wykluczeniu naszych praw zagraża i nadal.

Konsejium operujące przy Francuzach taksują wartość kopalń na dwa miliardy przeszło. Pod pretekstem polskim chcieliby zaprojektować wzięcie tego całego zagłębia jako rzekomej własności niemiecko-austriackiej na rachunek odszkodowań wojennych do kasy koalicji. W tych warunkach my z tego nic byśmy nie zobaczyli a mamy przecie przygotowane inne plany.

Za inicjatywą galicyjskiego Anglika p. Macintosha a na zaproszenie p. Wolskiego odbyło się posiedzenie mające charakter prywatny, którego celem wedle zagajenia miało być danie oświadczenia misyi francusko-angielskiej imieniem polskiego przemysłu naftowego odnośnie do projektu p. Macintosha (jak załącznik) co do neutraliza- cyi części środkowej Galicyi i objęcia kopalń (własności) przez komitet aliancki z p. Macinloshem na czele. Zebranie nie miało ani formalnego ani moralnego tytułu do składania oświadczeń w tej sprawie w stosunku do misyi zagranicznych, byłem na nim w porozumieniu z p. Wańkowiczem jako gość a dziwiłem się bardzo, że był na niem obecny major Fordham, który rozumiał po polsku i słyszał niejedną rzecz dla sprawy naszej niekorzystny.

Zazaczyłem przedewszystkiem, że do zastępowania interesów państwa polskiego jest uprawnione Komisye Polska delegowana przez rzyd warszawski i z jej pominięciem nic się dziać nic powinno.

W zebraniu wzięli udział p. W. Wolski, prezes Związku Producentów z r. 1909-1911 dziś nic reprezentuje produkcji i były właściciel kopalń, p. Przybyłowicz dyrektor Zw. Prod., p. Fabiański profesor politechniki, były właściciel naftowy, p. W. Wulimirski współwłaściciel kopalń, p. Macintosh były właściciel kopalń i major angielski Fordham.

Dyskusya była chaotyczna p. Macintosh referował projekt (jak załącznik), p. Sulimirski wyrażał niezadowolnienie, że rzyd mianuje Komisję i rzeczoznawcę podczas gdy tego nafciarze

powinni delegować, inni uczestnicy wyrażali też żal, że nie zostali powołani do zadecydowania o warunkach projektowanego zawieszenia broni odnośnie do przemysłu naftowego. Wobec tego poinformowano, na zebraniu, że wedle instrukcji rządu polskiego zawieszenie broni może być zawarte jedynie przez komendy wojskowe jako zarządzenie prowizoryczne wojskowe i nie może być połączone z żadnymi układami politycznymi lub ekonomicznymi, które mogłyby nadać mu cechę rozejmu lub układu, że projekt przedłożony tu ma charakter czegoś, co pozostawi trwałe następstwa i już dlatego jest nie do przyjęcia. P. Przybyłowicz powiedział na to, że musi być inaczej, ponieważ wraca właśnie z Warszawy gdzie mu p. Minister Kacia miał powiedzieć, że rzyd bliski jest pogodzenia się z myślą, że znaczny część produkcji Borysławia będzie trzeba na stale oddać Ukraincom.

Udało mi się wreszcie skłonić uczestników zebrania do oświadczenia Anglikom, że muszy się jeszcze naradzić między sobą i że opinie swoje podadzy Komisji Polskiej do zakomunikowania Misji franc.-ang.

Na to wszczęła się bardzo żywa wymiana zdań o następującym przebiegu:

Macintosh: projekt ten jest życzeniem stanowczym misji angielsko-franc. i generał żąda natychmiastowej opinii panów (Fordham potakuje, obecni przesyę o 3 godziny zwłoki, Machtosh i Fordham conajwyżej 2 godziny).

Inz. Szczepanowski – zarówno geograficzna, jak i polityczno- ekonomiczna strona projektu zupełnie sprzeciwia się instrukcyom rządu polskiego z Warszawy.

Macintosh: instrukcje z Warszawy nic nie znaczą i są bezprzedmiotowe, decydują instrukcje z Paryża, gdyby Wam kazano zupełnie się wycofać z Galicji wschodniej czy moglibyście odpowiedzieć?

Inz. Szczepanowski: Ręczę Panu, że odpowiedź by się znalazła żadna zaś instrukcja z Paryża nie jest mi znana.

Maj. Fordham: czy te z notesu wyjątek z depezy zawierającej nakaz nałożenie pewnej linii demarkacyjnej.

Inz. Szczepanowski: kiedy ta depeza nadeszła?

Maj. Fordham: przed 9 dniami.

Inz. Szczepanowski: jestem w osobliwej sytuacji, gdyż gronu prywatnych osób zakomunikowana została instrukcja pierwszorzędnej doniosłości nieznaną Komisji reprezentującej rząd polski. Lecz porozumienie się z członkami tej Komisji niemam nic do powiedzenia ale zaznaczam, że instrukcje rządu polskiego będą przeprowadzone i że o żadnym ultimatumu niema mowy.

Na tern zebranie się zakończyło.

Gdy zagadnął mnie o to generał Bcrthclcmyp przeprowadziłem z nim w tej sprawie dłuższą rozmowę dość ożywioną i o żadnej podobnej instrukcji ani o ultimatumu niema mowy, prosił mnie jedynie generał aby jutro lub pojutrze był mu przedstawiony jakiś projekt uregulowania tymczasowego spraw naftowych co mu przyrzekłem.

Wedle informacji prywatnej rzekoma instrukcja czytana przez majora Fordhama była porzuconym dawno projektem instrukcji. Wyjaśnienie tej sprawy może przeprowadzić najlepiej senior Komisji Polskiej, p. Wańkowicz, którego o stanie rzeczę bezwlocznie informuję...

Джерело: Україна і Польща в документах, 1918–1922: [у 2 т.] / Зібрав і редагував Т. Гунчак. – Нью-Йорк-Париж-Сидней-Торонто, 1983. – Т. 1. – С. 67-70.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 4. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 126-129.

№ 48

Опис Свята Злуки в Дрогобичі із філософською проекцією на історичну пам'ять про спадщину Івана Франка. – Дрогобич, 20 січня 1919 р.

Свято злуки в Дрогобичи

(о) В понеділок дня 20. січня с. р. відбулось в Дрогобичи всенародне повітове віче для заманіфестованя зєдиненя двох українських держав в одну Українську народню Републику.

Віче випало величаво. Селяне, селянки і робітники з найдальших сіл зявилися з синожовтими і червоними прапорами та множеством таблиць, на яких виділи народом глибоко відчуті і поняті написи «Нехай живе одна Українська Република», «Слава соборній Україні», «Вставай – піднімайся робучий народе», «Проч з гнобителями і тиранами» і т. п.

Народ в числі 15 тисяч заняв ринок. Селяне, робітники, війскові і трудова інтелігенція, всі разом і поруч себе станули, щоби святкувати сей день народного визволеня, який усі вони з однаковою тугою вижидали і з рівною завзятостю здобували. Новостю на сім святі була поява відділу українського робітництва, української державної фабрики в Дрогобичи, який прибув під проводом горожанина В. Ратальського зі своїм прапором та Зорганізованим хором.

Точно о год. 12. отворив віче Др. Р. Скибінський. В своїй промові вказав на вікове лихолітте, яке довелось перебути нашому народови, та головно на його мартирольогію в часі світової війни. Нині впали всі окупи і кордони. Встала Україна від Мункачева по Припеть, від Сяну по Кавказ, одна, велика, вільна, народна, без хлопа і пана. На внесене Др. Скибінського вибрано через аклямацію президію, до якої увійшли. Др. В. Бирчак, Яцьо Олексювський, В. Ратальський і Іван Сороневич.

До голосу прийшов п. Микола Гловяк. Його промова, богата в сильні і наглядні порівняннє і приміри, виголошена могучим й донеслим голосом, з незвичайною дикцією і модуляцією, концентрувалась коло нашого загального домаганя, а саме як найскорійшого скликаня одного українського парламенту в Київі, який має складатися з представників робучого народу, вибраних дійсно робучим народом.

В імени війська промовив четар Степан Кужіль.

Звернувся він з зазивом до карності і порядку, бо тільки карність і порядок в краю дає нам запоруку побіди над зовнішнім і внутрішнім ворогом. А по сій побіді заведеться в Державі такий лад, який відповідати ме бажанням народніх мас.

З черги зложив військовий старшина Василь Митчин сердечний привіт дніпровського козацтва для наддністрянського республіканського війська.

Кінцеву промову виголосив горожанин Крутій. «Піднявся з небувалою силою, говорив він, український народ, сотворив свою державу, а клич най живе одна «Укр. Народня Република» понісся далеко понад і поза Карпати, віродив здавалось завмерлу угорську Україну і викликав в неї горяче бажанє зєдинитися з матірними землями. Наша Републка се основа і запорука нашої кращої будучности, нашого будучого гаразду. Нехай живе Укр. Народня Република, най живе Директорія, українське військо і весь український народ».

Серед патріотичних окликів, пісень і загального одушевленя сформувався дуже вправно похід, який, перейшовши головними вулицями міста, закінчив се велике свято.

Сподіємося, що перше торжество Української Народної Республіки остане в пам'яті нашого народу, а день 3. січня буде днем щорічного національного свята.

Дивним видавться тільки одцо, а саме, що в одну з найкращих хвиль нашого національного буття не згадала Дрогобиччина про найбільшого сина дрогобицької землі, про одного з найвизначніших Українців, про того, що «все що мав у житю, він віддав для одної ідеї, горів і яснів і страждав і трудився для неї, що здобував поле для нас і стелився в низу, щоби ми буяли на неба», що відучи нас до обіцяної землі сам і знемігся туй перед її воротами.

Чи може тільки Дрогобиччина одна остане позаду, коли вся Україна іде «у мандрівку століть з його духа печатю»?

Джерело: Дрогобицький листок. – № 8 (16). – 1919. – 23 січня. – С. 2-3.

№ 49

Репортаж газети «Нове життя» про свято Злуки в Дрогобичі, 20 січня 1919 р.

Часопись «Дрогобицький Листок» повідомляє: Дня 20. січня відбулося всенародне повітове віче для заманіфестовання злуки двох українських держав в одну Українську Народню Республіку. Віче випало величаво. Около 15 тисяч людей зібралось на ринку. Промовляли: Др. Скибінський, п. Гловяк, чет. Кужіль, старшина Митчин і п. Крутій. Серед патріотичних окликів, пісень і загального одушевлення сформувався дуже справно похід, що закінчив се велике свято, перейшовши головними вулицями міста.

Джерело: Нове життя. – 1919. – 30 січня.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 27.

№ 50

Лист принца Е. Фірстенберга до Людвіга фон Флотова у Відень про підготовку Злуки ЗУНР і УНР, зокрема ситуацію на Дрогобиччині. – Київ, 22 січня 1919 р.

Gegenstand: Die Angliederung Ostgaliziens an die Ukraina. -

Die polnisch-ukrainische Krise.

Prinz E. F?rstenberg an Ludwig Freiherrn von Flotow.

Aus meiner telegrafischen Berichterstattung war zu entnehmen, da? die Angliederung Ostgaliziens an die ukrainische Volksrepublik von den beiderseitigen Regierungen grunds?tzlich beschlossen worden ist. Die Vereinigung, welche durch die Entstehung einer selbstst?ndigen Ukraina und infolge der sich daraus ergebenden Gestaltung der Dinge in Osteuropa fr?her oder sp?ter mit Sicherheit zu gew?rtigen war, wurde lediglich durch das Hetmansregime verz?gert, nachdem es den galizischen Ukrainern einigermaßen zweifelhaft erschien, ob das Kryptomonarchische Hetmansystem sich zu einem stabilen ausgestalten w?rde und sie daher ihr eigenes Schicksal nicht voreilig mit jenem der Reichsukraina verkn?pfen wollten. Nun hat sich durch das Verschwinden des Hetmans die Lage ge?ndert und die Bahn f?r die naturgem?sse Entwicklung des ukrainischen Volkes, welches zur Union dr?ngt, freigegeben.

Zur Vorgeschichte der Vereinigungsaktion h?re ich, da? bereits am 1. Dezember in Fastow vom Direktorium und einer Delegation der westgalizischen Regierung, an deren Spitze der ehemalige Abgeordnete Cegielski stand, ein Vorvertrag abgeschlossen wurde. In diesem Abkommen war die Union unter gewissen Bedingungen vorausgesehen, wie Ratifikation durch die westukrainische Rada, Autonomie f?r Ostgalizien in bescheidenen Grenzen, Aufl?sung der westgalizischen Regierung, Entsendung von Delegierten aus Ostgalizien zur ukrainischen Konstituante nach Kiew, usw. Vom Standpunkte der Westukraina war es angesichts des Umstandes, da? sich dieselbe mit Polen im Kriege befand, dringend geboten, zu einer Verst?ndigung mit dem Direktorium zu gelangen, da sie nur mit Unterst?tzung des letzteren hoffen konnten, gegen die gewaltige polnische ?bermacht ihre Rechte und ihren Grund und Boden verteidigen zu k?nnen. Den 20 Millionen Polen stehen 3 1/2 Millionen ukrainischer Galizianer gegen?ber. Das Schicksal der letzteren w?re besiegelt, wenn sie sich nicht mit den Reichsukrainern solidarisch erkl?ren w?rden.

Abgesehen davon, da? die ukrainische Volksrepublik die Vereinigung aller Ukrainer und speziell ihrer Konnationalen in Galizien, dem Kuban und in Bessarabien mit dem Mutterlande naturgem?ss anstrebt, hat sie auch ein spezielles wirtschaftliches Interesse an der Angliederung Ostgaliziens. Das Drohobitscher Petroleumbecken ist f?r die ukrainische Volkswirtschaft eine conditio sine qua non und daher ist das Bestreben des Direktoriums begreiflich, sich dieses Gebiet so rasch wie m?glich zu sichern. Um aber Drohobitsch dauernd zu halten, ist auch der Besitz Lembergs notwendig, soda? der jetzt um die Hauptstadt tobende Kampf neben nationalen Motiven ukrainischerseits auch deshalb unterst?tzt wird, weil von der Einverleibung der Hauptstadt auch das Schicksal des obgenannten Petroleumreviers zum grossen Teile abh?ngig ist.

Ob Polen und Ukrainer gut daran tun, beiderseits durch Eroberung der von ihnen beanspruchten Gebiete vor Einleitung der allgemeinen Friedensverhandlungen ein fait accompli zu schaffen, ist eine Frage, die zu komplex ist, als da? sie an dieser Stelle er?rtert werden k?nnte. Tatsache ist, da? auch die westukrainische Regierung die Auffassung teilt, da? sie gut daran tut, auch ihrerseits mit einem m?glichst grossen Faustpfand vor den Weltfriedenskongress zu treten.

Seit dem Sturz des Hetmans haben sich die Beziehungen der Ukrainer zu den Polen rapid verschlechtert. Die Hetmansregierung stand dem Kampfe der beiden Nationen abwartend gegen?ber, w?hrend das Direktorium, sobald es des inneren Feindes Herr geworden war und die Macht an sich gerissen hatte, sofort daran ging, ihren schwerbedr?ngten Konnationalen in Ostgalizien zu Hilfe zu eilen. Naturgem?ss liess die Gegenwirkung in Polen nicht lange auf sich warten und es entstand eine Atmosph?re, die den Ausbruch einer ernsten Krise tagt?glich erwarten l?sst. Seitens des Direktoriums wird Polen zum Vorwurf gemacht, da? dasselbe die Offensive ergriffen und Wladimir Wolinsk und Brest Litowsk besetzt h?tte und motiviert damit die gegen die Polen im Zuge befindlichen milit?rischen Ma?nahmen. Das Direktorium soll bereits betr?chtliche Truppenmengen gegen Kowel und Wladimir Wolinsk in Bewegung gesetzt haben. Allerdings ist inzwischen Wladimir Wolinsk von Westukrainischen Truppen wieder zur?ckgenommen worden. Sollte es zu offenen Feindseligkeiten zwischen Polen und der Ukraina kommen, so w?rde einfach die bereits bestehende Front in Ostgalizien ?stlich des Bug bis jenseits Brest Litowsk verl?ngert werden.

Die zwischen hier und Warschau bestehende Spannung wird auch durch gewisse Vorg?nge in Kiew illustriert, wie z. B. durch die vor einigen Tagen erfolgte Verhaftung des

polnischen Milit?rattaches Major Kleberg. Derselbe wurde 4 Stunden lang festgehalten und w?hrend der Zeit bei ihm eine Hausdurchsuchung vorgenommen. Die Intervention der polnischen Gesandtschaft hatte die ?blichen Entschuldigungen des Direktoriums zur Folge, welches erkl?rte, es liege ein «bedauerliches Mi?verst?ndnis» vor. Der polnische Gesandte Herr Wainkowitsch ist in der Vorwoche nach Warschau abgereist, angeblich nur zu einem kurzen Urlaub, doch d?rfte seine Heimreise durch die drohende Krise bedingt sein.

Die vom Direktorium und der westgalizischen Regierung getroffenen milit?rischen Vereinbarungen erstrecken sich, wie ich h?re, auch auf einen Truppenaustausch, der den Zweck verfolgt, verl?ssliche ostgalizische Truppen hieher zu disponieren, um sie zum Kampf gegen den Bolschewikismus zu gebrauchen, andererseits hiesige Truppen, deren Verwendbarkeit gegen die Bolschewiki zweifelhaft erscheint, an die ostgalizische Front zu entsenden. Das letztere Experiment d?rfte nach den bisherigen Erfahrungen kaum Erfolg versprechen. Eine hiesige Division, die nach Lemberg abtransportiert wurde, ist n?mlich wie ich von verl?sslicher Seite erfahre, bereits in Schmerinka auseinandergelaufen.

Der k. u. k. Gesch?ftstr?ger:

E. F?RSTENBERG

Hilfsamt 1 Die vorhandene Kopie wolle der Staatskanzlei zur vertraulichen Einsicht ?bermittelt werden, sodann ad acta.

Wien. 22. J?nner 1919

Джерело: Ereignisse in der Ukraine 1914-1922: deren Bedeutung und historische Hintergr?nde / T. Hornykiewicz. – Bd. 4 / W. K. Lypynsky Ost-Europ?ischen Forschungs-Instituts. – Philadelphia, Pennsylvania, Berger, 1969. – P. 213-215.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 54-57.

№ 51

Циркулярний лист Державного секретаріату земельних справ про створення Самбірської лісної інспекції і зарахуванням території Дрогобиччини, Станиславів, 23 січня 1919 р.

До повітового Комісаріату в Рудках.

До окружної інспекції лісової в Самборі належать слідуючі повіти: Самбір, Старий Самбір, Турка, Рудки і Дрогобич.

Інспектором в тім окрузі з радних лісництва інж. Маріян Філипович, котрій робить дальше свою службу, о чім був Комісаріят повітовий свого часу повідомлений.

Приказуєть ся просе повітовому Комісаріатови в всіх справах лісової господарки відносити ся до згаданого інспектора лісового і видавати відповідні зарядження лишень на підставі его технічної опінії причім зауважаєть ся, що всякі зарядження, видані через інші до сего неукваліфіковані особи яко не ознакомлені з відповідними законами лісовими і в загалі з хазайством лісовим моглиби принести велику шкоду для загального добра.

Генеральний секретар земельних справ.

Джерело: ДАЛО. – Ф. 1259.- Оп. 1. Спр. 1. – Арк. 20.

№ 52

Повідомлення Державного повітового комісара Дрогобича А. Горбачевського для хорунжого Українського війська Степана Алімана в Станиславові з приводу З оповіді про законність шлюбу із Анною Кадук із села Меденичі, Дрогобич, 24 січня 1919 р.

Державний комісаріат повітовий в Дрогобичі

Ч. Б.179/19 Дрогобич дня 24 січня 1919

До пана Степана Алімана хорунжого Укр. Війська в Станиславові

На підставі закону з року 1872 уділяєсь Вам діспензи від третої оповіді в справі супружа яке заміряє заключити з панною Анною кадук уродженою в Меденичах дня 30 падолиста 1896 р.

Діспенза ся є важна під услівем що впроти повисшого супружа не заходять жадні законні перешкоди.

Державний Комісар повітовий
[автограф А. Горбачевський]

[овальна печатка червоного кольору
Державного повітового комісаріату Дрогобича]

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 5411. – 1 арк.

№ 53

Привітання директора української гімназії в Дрогобичі доктора А. Алиськевича з Новим навчальним півроком. – Дрогобич, 26 січня 1919 р.

З НОВИМ ШКІЛЬНИМ ПІВРОКОМ.

Надійшла хвиля, в котрій обновляємо свої школи та перемінюємо польські школи на свої українські. Хвиля ся довго нашим народом вижидана, тому й треба нам здати собі добре справу з того, до чого стремимо і як нам поступити.

Як звісно мав наш народ ледви пять своїх гімназій, здобутих по дуже великих заходах і перепонах, так що мусів засновувати і удержувати в послідних масах сім приватних гімназій, щоби заспокоїти хоть в части свої потреби на поли середного шкільництва. О реальній школі не міг наш нарід навіть мріти, так само о своїх учительських семінаріях або промислових чи торговельних, лісових, гірничих школах. Ми не могли навіть діждатися своїх виділових шкіл, а чотириклясові народні школи належали в нас до рідкостий. Колиж додамо, що по наших одно або двоклясових школах вчили переважно учителі або учительки польської народності, ворожо нам настроені, то дістанемо дуже сумний образ нашого шкільництва, котрий мусів довести очевидно до анальфабетизму і темноти в многих повітах.

Тепер повинен сей стан основно змінитися. Наш народ як хазяїн на своїй землі повинен відразу о се подбати, щоби наша молодіж, наша будуччина, дістала свою школу і своє учительство. Обовязком нашої Української Національної Ради та

нашої шкільної магістратури в сотворити відразу як найліпші умовний для розвитку наших народних, виділових, середних і фахових шкіл. І тут стрінемося на початку з великими і премногими перепонами, от хотьби з недостачею підручників, шкільних приборів і середників, з недостачею фахових учительських сил, відповідних шкільних будинків, фондів і пр. Розвиток нашої рідної школи буде спиняти чужа і нераз нам ворожа молодіж, котрої ми не можемо взяти зовсім поза скопки, а котра не знаючи нашої мови, історії і культури стане нераз учительвії напоперек. Та тим всім годі нашому учительству зражуватися. Нашим кличем повинно бути : все вперед до поступу, еманципація від перестарілих плянів науки і уладжень в шкільництві, зближене її до наших власних житевих умовин і потреб, до характеру, душі і вдачі нашого народу.

Біжучий шкільний рік мусимо вважати лиш переходовим, теперідший устрій шкіл лиш провізоричним, але і в сім півроці мусимо класти підвалини під нову школу, роблячи лиш в найконечнійших случаях концесії або компроміси, а бережучи в принципіальних справах характер і престиж своєї української школи. Потреба тут безперечно багато опиту і такту, але щирий український учитель чи професор найде певно в кожній ситуації спосіб і дорогу. Від національної лінії не вільно нам ані на волос відійти. Наша девіза – се чисто українська школа в кожній області хотяйби мала молодіж наразі вчитися із записок по викладам учителів і хотяйби сам учитель мав з великим трудом здобувати собі науковий матеріал і підготовляти виклад і поясненя. Чейже не лекше приходилося Чехам творити власну школу, а як далеко зайшли вони завдяки своїй невсипущій і систематичній праці на поли народного, середного, фахового й висшого шкільництва!

Наш Секретаріат просніти буде маги на обовязок доводити повали до одноцільности і пляновости, а в масі літних ферій зможемо на спільній анкеті порішити всі важнійші питання дотично устрою нашої школи кожної категорії, наукових плянів, службових відносин і матеріального положеня учительства. Надіємося що така анкета видасть найкрасші овочі, особливо тоді, коли Секретаріат уможливить зібраним делегатам безжурно радити і коли підгоговигь весь матеріал розслідивши вперед устрій шкіл на Україні.

Покищо сповняймо як слід свої обовязки в школі і поза школою, стараймося всіми силами підмести уровень знаня, карність і мораль молодіжи, працюймо над власним образованем помимо невідрадних відносин житевих, та підготовляймо самі потрібний матеріал до згаданої анкети.

А. Алиськевич.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 9 (17). – 1919. – 26 січня. – С. 5-6.

№ 54

Інформаційний допис газети «Дрогобицький листок» про плани уряду міста Дрогобича ствердити розпорядження про обовязкове прибирання троутарів навпроти власних будинків та перейменування назв вулиць і площ. – Дрогобич, 26 січня 1919 р.

З Дрогобиччини.

Як зачуваємо з достовірного жерела, Заряд міста Дрогобича задумув в найблизшій вже часі видати нове енергічне заряджене сього змісту, що кожний власник реальності є безумовно обовязаний подбати, щоби хідник перед його реальностию був зі снігу,

болота й смітя постійно очищений, а в разі ожеледи піском або попелом поспаний.
– Рівночасно довідуємося, що Дрогобич йдучи за приміром інших українських міст постановив в найблизших днях приступити до зміни назв вулиць і площ.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 9 (17). – 1919. – 26 січня. – С. 4.

№ 55

Оголошення про відбір кандидатів до хору музичного кружка Товариства «Жіноча громада». – Дрогобич, 28 січня 1919 р.

З Дрогобиччини.

Проби хору «Музичного кружка» при «Жіночій громаді» відбуваються правильно в четвер і суботу від год. 6 веч. в салі «Народного Дому» в Дрогобичі.

Виділ

Джерело: Дрогобицький листок. – № 10 (18). – 1919. – 28 січня. – С. 4.

№ 56

Розпорядження повітового комісара Антіна Горбачевського про підготовку до посівів. – Дрогобич, 28 січня 1919 р.

Урядові Вісти.

До всіх Громадських Зарядів.

(обіжник)

Сліюм телеграфічного розпорядку Секретаріату Земельних Справ взиваю всі громадські Заряди в повіті, щоби перевірили та безпроводочно донесли Повітовому Комісаріату, якої скількості збіжа потрібно громаді на веснянні засіви на ґрунтах селянських евентуально також на ґрунтах двірського обшару та кілько і яких рільничих знарядів конечно потрібно до оброблення поля.

Дожидаю як найскоршого звіту, бо всяка проволока може спричинити шкоду для громади.

Держампний Комісар повітовий
Др. АНТІН ГОРВАЧЕВСЬКИЙ в. р.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 10 (18). – 1919. – 28 січня. – С. 4.

№ 57

Інформаційне порвідомлення редакції газети «Дрогобицький листок» про курс ціни на свічки. – Дрогобич, 29 січня 1919 р.

Курс цін на свічки в Дрогобичи. З дня 29. січн 1919 р. Максимальна ціна на свічки вносить а 1 кг 6 корони Народна Торговля в Дрогобичи продає а 1 к 10 корон, На покутній біржі 1 кг свічок з дозволом на вивіз стоїть 25 К. а за сам дозвіл на закупно і вивіз (за картку) платиться 12 – 15 К. за 1 кг.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 11 (19). – 1919. – 31 січня. – С. 2.

№ 58

Стаття доктора А. Алиськевича про важливість справи відкриття української державної гімназії в Дрогобичі. – Дрогобич, 31 січня 1919 р.

Початок нової ери в дрогобицькій гімназії.

Завтрішній день – се історичний, торжественний день в розвитку дрогобицької гімназії; се день отвореня, день інавгурації нашої гімназії як державної так чисто української. Тому й пожаданим і конечним зробити се свято справді великим і гарним.

Отсежбо сповнилося задушевне бажане Українців міста і повіту Дрогобича. Ми діждалися науковечено своєї рідної гімназії, яка нам після основ австрійської конституції при її заснованю (перед більш як 50 літами) правно належала. Що ґрунт в тутешній гімназії виключно наш, о тім свідчить факт, що ся гімназія, хоть не стала відразу нашою, видала людей такої міри, Як Франка, Стефаника, Мартовича і многих других піонерів національного відродження. Вона розвивалася отже «з духа нашого печатю» помимо всіляких колод, які нашій молодіжи і нашим учителям тут заєдно кидано під ноги.

В послідних літах дійшла як звісно тутешна гімназія завдяки екстермінаційній політиці її учителів до того, що Українці числили ледви 15 – 20 % та служила головно інтересам напливового елементу, що доробився величезних маєтків на нафтових продуктах міста і повіту, та міг і в школі форсувати грішми в формі рентовних лекцій то що. І так дійшло до сего, що автохтонне населене українське з Дрогобича, Тустанович, Волянки, Мражниці і Борислава мусіло слати своїх синів з великим накладом гроша і труду до українських гімназій в перемишли, Яворові, Долині і Львові – бо не могло їх дати в дрогобицькій гімназії на польоване, та на поталу і знищене, а коли один з бувших директорів, наш щирій Українець, О. Борковський посмів бути лишень справедливим і виrozumілим для своєї молодіжи – то шкільна мігістратура потрафила його про помочи прислужних учителів в скорім часі вислати на емиритуру. Дійшло навіть до того, що коли дня 2. Грудня 1918 р. довелося нам наконецно переняти сю гімназію для Українського народу то посмів послідний польський директор кинути при тім історичнім акті президентові української Національної Ради в Дрогобичи в очи слова, що не розуміє української мови і радше буде говорити по китайськи і япанськ як по українськи !...

От до чого довлеи шовінізм, гордість і зухвальство наших плянтаторів, що вважали себе на нашій землі Kulturtr?ger-ами !

А скінчилися раз на все сі страшні часи мартирольогії нашої молодіжи, її упослідження і поневолення. Настає для нашої молодіжи нова доба, вона може відітнути і глядіти спокійно в красшу будучність. Вона може в своїй святині науки числити завсігди на ширшу опіку і поміч своїх провідників, може користати в заведеню вповні зі своїх суверенних прав, може чути в своїй школі свобідною і безжурною. Вона найде в своїй школі «свою правду і силу і волю», але вона мусить справді стреміти невпинно до науки і знаня, щиро, охочо, совісно і пильно, вона мусить заєдно стояти фізично, умово і морально на висоті свого завданя свідома своєї відвічальности і своїх обовязків перед цілим народом.

Рівнож може й наша суспільність всіх версти бути певною, що управа і учительський збір гімназії будуть для її молодіжи завсігди щирими і сердечними опікунами, непотурливими, а з розваженими, справедливими і послідовними вихователями і вчителями, які будуть деколи з конечности примінювати для добра молодіжи раду

«люби дитину як душу, а вкуси як грушу» і наша суспільність може бути певною, що наші учителі віддадуть молодіжи своє найліпше знане, відкриють їй своє серце та поведуть до найвисшої мети вціпляючи в ній все, що високе, гарне і правдиве, любов до всего, що рідне, до нашої землі, мови, науки і штуки, різблячи в ній сильну волю, що веде до вчинків і жертв для добра народу і нашої великої вітчизни.

За сю тяжку працю бажає учительство мати лишень довіре нашої молодіжи і суспільности, довіре, що велить завсігди узнавати добрі інтенції учителя, давати послуг його радам і вказівкам та шанувати школу і науку, а забороняє ширити між молодіжкою всякого рода підозри, нехіть, безглузну критику і інші отруї.

З тими бажаннями і починаємо нову добу в своїй рідній школі, та ведім молодіж через неї і нашу суспільність до того, щоби вона по словам Шевченка «серцем жила і світ Божий нерукотворний і людий любила» щоби з нашої гімназії виходили гідні наших великих предків громадяни, люди ініціативи і праці, що причиняться словом і ділом до будови великої, соборної України.

А. Алиськевич.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 11 (19). – 1919. – 31 січня. – С. 1-2.

№ 59

Інформаційна стаття редакції газети «Дрогобицький листок» про нагальні потреби у нафтовій справі Дрогобиччини. – Дрогобич, 31 січня 1919 р.

Негайні потреби нафтового промислу.

Пишуть нам: В часі війни австрійське міністерство публичних робіт установило було для нафтового промислу в Бориславі і Густановичах т. зв. залізну комісію, зложену з представників промислу під проводом старшого урядника міністерства, якої завданем було, постійно дбати про се, щоби копальні ропи діставали усі технічні знаряди, яких потреба до удержання копальняного руху.

До технічних знарядів, без яких праця в шибих є неможлива, належать паси, сталеві линви, вуголь, шкіра, залізні і сталеві рури, гума до толоків, фтінги, азбест, клінгеріт і т. п.

Копальні зголошували своє запотребоване сих артикулів до висше згаданої комісії, а комісія видавала копальням дозвіл на закупно потрібних товарів від купецьких фірм, які також стояли під наглядом залізної комісії.

Усі ті артикули спроваджувано з Відня, Праги. Вітковіц і Німеччини за дозволом і під контролею міністерства публичних робіт.

Коли 10 листопада 1018. р. Українці обняли правління в Бориславі і Густановичах, залізна комісія розв'язалася. Від сього часу ніякий товар більше не приходить, а купці майже всі свої засоби випродали.

Кузенного вугля і сталевих линв зовсім вже в Бориславі нема, а наші артикули вичерпуються так, що в найблизшій вже часі всі копальні будуть приневолені застановити працю.

Справа представляється, незвичайно поважно, а коли вона не буде Державним нафтовим Комісаріятом як найскорше полагоджена, може мати фатальні наслідки для нафтовоко промислу, в яким працює около 10.000 робітників, котрі одного дня можуть остати без праці.

Знаючи велику дбайливість Державного нафтового Комісаріяту про наш нафтовий промисл, надіємося, що він поробить всі старання і переможе усі перепони,

щоби як найшвидше увійти в торговельні зносини з західними державами в цілі спровадженим конечних і необхідних для нафтового помислу артикулів і енергічно та рішучо прискіпити почату вже в сім напрямі свою акцію. Тільки треба більше розмаху, більше енергічного й скорого ділання.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 11 (19). – 1919. – 31 січня. – С. 2.

№ 60

Розпорядження державного повітового комісара Дрогобича доктора Антіна Горбачевського про організацію підготовки посівів та заготівлі збіжжя в повіті, Дрогобич, 1 лютого 1919 р.

Державний Комісарія повітовий в Дрогобичи
Дрогобич дня 1 лютого 1919

Комісаріату громадського

В . . . . .

Щоби убезпечити належне переведення обсівів весняних в повіті і забезпечити, та приготовити потрібне до обсівів збіже, поручає ся під особистою відповідальностию комісара громадського тут 14 днів виповнені квестіонарі, які долучає ся і надміняє ся при тім, це осібно належить вписати в квестіонар, дати дотично більшої посілості/обшару двірського/.

В справі запотребованя збіжя на обсіві весняні належить крім сего зладити поімений виказ хліборобів і заподати кілько і якого збіжя не стає їм до обсіву і сума тих виказів має бути та сама, що в дотичній рубриці квестіонара...престоронь належить подавати в моргах.

Квестіонар в залученю.

Державний Комісар пов.
Др. Антін Горбачевський в.р.

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 10262. – 1 арк.

№ 61

Опис урочистостей з освячення і відкриття української гімназії в Дрогобичі (у будинку колишньої гімназії ім. Франца Йосифа І). – Дрогобич, 1 лютого 1919 р.

Відкриття державної гімназії в Дрогобичи.

(о) 1. лютого с. р. відбулося торжественне відкриття державної Гімназії в Дрогобичи. Гімназія з польською викладною мовою в повіті, де українська людність творить 80%, а польська ледви чи 5% всього населення, належала також до сеї безлічи аномалій, які сучасна пора мусіла силою природи змести з лица землі. Дня 1. лютого привернено і зреалізовано найсправедливіше, найочевидніше і найприродніше право українського народа до своєї гімназії, до рідної школи на рідній землі, право, яке віковий польський наїзд з чимраз більшою безпощадністю і бруталністю все топтав. Сей день завершив працю наших шкільних кругів над переведенем українізації всіх шкіл в повіті. Від сього дня датувати меться нова епоха в нашій шкільництві. Наше

шкільництво буде збудоване на демократичних основах так, як й вся українська держава є перенята сими принципами. Школа для всіх, хто тільки бажав науки і знання, а при тім школа, в якій не апотеозується «ognia i miesza», а образується чуття і ум.

Свято відкриття гімназії почалося Богослуженнями в парохіяльній церкві і в синагозі, які відправили о. П. Кміт і Др. Шраєр. В церкві явились крім збору учителів і молодіжи, представники усіх цивільних і військових властей з сенатором й держ. пов. комісарем Др. А. Горбачевським і отаманом А. Грабовенським на чолі.

До молодіжи промовив відомий проповідник о. Клункевич: «Великий, світлий, памятний та радісний нинішний день для Тебе, українська молодіже, і для цілого укр. дрогобицького громадянства, бо сьогодні перший раз урядово загомонить в дрогобицькій гімназії українське слово, бо сьогодні паде раз на все система польського виховання, яка для української молодіжи була убійча. Проте свідчить звіт Гімназії з 1910. р., в якім наглядно показується, що від 80 рр. число укр. молодіжи щораз більше паде. Українське громадянство в Дрогобичи щоби збільшити число учеників, докладав усіх старань, закладав приготовляючі курси до гімназії, улаштував безплатні корреспетиції зі слабшими учениками, накликає міщан та селян, посилати дітей до школи, однак всі ті заходи даремні. Число учеників не переставало хитатися коло сотки, а навіть спадало до 75. – Найболючійше відчувало Укр. Громадянство удар в 1905 р., коли заряд гімназії за проспівану на полі українську патріотичну пісню вигнав чотирох учеників зі всіх гімназій Галичини.

Послідних сил добувають міщане, щоби доходити своїх прав, скаржать управителя по судах, однак все остало без успіху. Наглядно переконались усі, що дрогобицька гімназія не є науковим заведенням, але мордівнею українських дітей. Відвертаються від неї і шукають пристановища по чужих містах або перестають зовсім слати дітей до гімназії. Велика отже, світла, памятна та радісна хвиля, коли паде така школа, а на її руїнах повстає школа своя, зі щирими опікунами, приятелями та батьками української молодіжи. Згадавши відтак про шкільні і позашкільні обовязки молодіжи, закінчив: «По примірі жидів, що під проводом Єзри вернувши з перської неволі, розчитувалися в своїй історії і роздули тим так огонь любови до рідного краю, що видали славних Макавеїв, нехай наша молодіж, запалює своє серце на примірах своїх героїв-борців до всего, що правдиве, гарне, високе і благородне для добра рідного краю.

В синагозі репрезентували жидівську Національну Раду др. А. Танненбавм, др. Бакенрот до. М. Фаерман.

Відтак зібрані перейшли до гімназіальної авлі. Ту господар заведення директор А. Алиськевич розпочав святочне зібрання промовою, в якій представив політичну, моральну і культурну вагу історичного акту відкриття дрогобицької гімназії, перейшов коротко історію нашого шкільництва від часів княжої доби аж до останніх хвиль нашої боротьби за українську школу, згадав імена визначних Українців, що вийшли з дрогобицької гімназії та при кінці звернувся з горячим апелем до молодіжи, вказуючи її шлях, яким найкраще дійде до сповнення завдань супроти себе і своїх народів.

З черги забрав слово державний повітовий комісар Др. А. Горбачевський. «Є переказ, говорив між иншим Др. Горбачевський, про Прометей, який щоби зробити вічну прислугу людству, викрав огонь богам. І не було ні божої ні людської сили, яка моглаб сей вогонь людям відібрати. Сей огонь – то світло науки, огонь знання. Його ми перед ніким не замикаємо; кожного до нього допускаємо. Перед нами дорогу до знання замикано, бажанне науки гноблено». В дальшій промові пригадав часи розцвіту нашої науки і культури, згадав про вплив її на сусідні народи, виказав

безперервні змагання укр. народу до найпевнішого богацтва людства, до богацтва думки й знання, а навіязуючи до висше сказаного закінчив бажаннвм: *vigeat, vegeat et magis magisque crescat, floreat* дрогобицька державна гімназія. Дальше належить згадати дві симпатичні і з полетом виголошені промови учеників гімназії Німцева і Іванушева.

Се свято закінчено відспіванням національних гимнів – українського та жидівського – та підписанням грамоти відкриття Державної Гімназії в Дрогобичи.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 13 (21). – 1919. – 6 лютого. – С. 3.

№ 62

Інформаційний допис газети «Дрогобицький листок» про оголошення жіночого комітету з опіки над військовими. – Дрогобич, 1 лютого 1919 р.

«Жіночий комітет опіки над українським жовніром»

Надано нам до оголошення:

Щоби прийти в поміч й злагодити тверду долю наших жовнів оснувався в Дрогобичи «Жіночий комітет опіки над українським жовніром».

Завданням сього комітету є заосмотрювати наших жовнів, а передовсім ранених, в біле і обуву, нести поміч раненим, доставчувати жовнірам лектури і освідомлювати їх та опікуватися родинами тих, що служать при війську.

До заряду омітету входять: пп. Ефрозина Кузів, як голова, Евгения Никоракова, як містголова, Ольга Крисько, як секретарка, інспектор Ліщинський, як касиер, Марія Войтовичівна і Ольга Коцківна, як контрольорки.

Комітет оснував бюро правної помочи для родин тих, що служать при війську. Бюро се веде Др. Гринь Кузів.

Комітет звертається суюо дорогою до патрійотичного загалу з зазивом, помочи йому в його завданнях.

З нашої сторони додами, що організація з висше наведеними завданнями є конче потрібна і повинна основуватися на якнайширших основах. Тому дивним видається, що про основательські збори «Жіночого комітету» загал не був повідомлений та що ся організація носить назву жіночого комітету, хоч до сеї акції належалоби притягнути як найбільше муцин, та мимо того, що в поданий склад сього комітету входять також й муцини.

Невідомо нам також, яка глибока рація була основувати новий жіночий комітет, коли як усім звісно «Жіноча Громада» від давного вже часу, а головно з завданнями нового жіночого комітету, а саме організувала і вела харчівні і кухня для мужви і офіцерів та для цивільної людности (давна і нинішня офіцерська харчівня в Дрогобичи, харчівня для мужви в «Депо» ів Тустановичах, офіцерська харчівня в Бориславі, дижури в харчівні для повертаючих домів жовнів, горожанська кухня) збирала бандажі, харчі та напитки для ранених жовнів, занималася збіркою святочних подарунків для жовнів і т.п.

Вкінци уважаємо, що в нашій державі повинна якнайскорше повстати офіціальна організація «Червоного хреста», а всі охочі в нашім повіті до несеня помочи нашим жовнірам жінки і муцини повинні занятися як найшвидше зоганізованем відділу «Червоного хреста» в Дрогобичи.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 13 (21). – 1919. – 6 лютого. – С. 4.

№ 63

Оголошення про розширене засідання Української Національної ради в Дрогобичі заплановані на 9 лютого. – Дрогобич, 1 лютого 1919 р.

Збори «Ширшої національної ради» дрогобицького повіту відбудуться в Дрогобичі в льокалі Національної Ради в нділю, дня 9. Лютого с.р. о год. 10 рано. Справи дуже важні, присутність всіх делегатів конечна. Президія.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 13 (21). – 1919. – 6 лютого. – С. 4.

№ 64

Оголошення про збори робітників в Дрогобичі. – Дрогобич, 1 лютого 1919 р.

Збори зорганізованих робітників в Дрогобичі відбудуться в неділю 9ня 9. Лютого с.р. о год 3. Пополудни в льокалі Каси хорих. Союз робітничих організацій в Дрогобичі.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 13 (21). – 1919. – 6 лютого. – С. 4.

№ 65

Повідомлення газети «Република» про пресу ЗУНР, 2 лютого 1919 р.

Переворот, який мав місце при кінці 1918 р. на землях Захід. України, відбився між ин. і на українській пресі тих земель. Коли до перевороту майже вся українська преса Галичини була сконцентрована у Львові то після перевороту появляється, не зважаючи на чималі труднощі в сій області (недостача паперу й ин.), цілий ряд часописей на провінції – в багатьох місцевостях перший раз взагалі. Розуміється, значна частина преси сеї – ефемериди, які після коротшого чи довшого існування кінчать своє життя; та на місце їх появляються нові й у нових місцевостях – так, що нині кожде майже більше місто Галичини має свій друкований орган. Видають їх звичайно місцеві комісаріати та національні й партійні організації; є одначе також видавництва приватні. Що тикається політичного напрямку та партійної приналежносте, то переважна часть української преси Західньої України не має яркої партійної марки. Вона стоїть на становищі передовсім української державносте, підпорядковуючи їй всі инші справи.

Низше подаємо перегляд української преси Галичини й Угорської України, Буковина, як відомо, в цілости окупована Румунами, які буковинсько-українську пресу задавили – в буквальному розумінню слова. Те саме треба сказати також про українську пресу в тій частині Галичини, яку захопили Поляки.

Галичина:

Львів. (Під польським наїздом. Вся українська преса закрыта з виїмком соц. дем. щоденника «Вперед – Wpered», який на приказ польських властей мусить друкувати два паралельні тексти: кирилицею і латинкою!).

Перемисьль. (Під польським наїздом. Українська преса закрыта. Поляки до спілки з москвофілами видають тижневик «Доля»).

Станиславів. (Тимчасовий осідок Уряду Західньої Области У.Н.Р.).

Щоденники:

«Република»

«Нове Життя».

Тижневики: «Стрілець» (часопись дня українського війська).

«Републіканець» (революційно-демократичний тижневик. Орган Селянсько-робітничого Союзу).

Неперіодичні: «Вістник державних законів і розпорядків Західньої Области Української Народним Республіки».

«Вістник Державного Секретаріату Військових Справ».

«Розпорядки і обіжники Державного Секретаріату освіти і віросповідань».

«Вістник Державного Секретаріату Шляхів».

«Републіканський Самохотник» (літограф, орган УСС).

Тернопіль.

Щоденник: «Український Голос».

Коломия. «Покутський Вістник» (виходить що четверга та неділі. Видає Окружна Національна Рада в Коломиї).

«Січовий Голос» (виходить кожного четверга. Видає Український Січовий Союз).

Стрий. «Стрийський Вістник» (орган повітового Комісаріату. Виходить 3 рази на тиждень).

Дрогобич. «Дрогобицький Листок» (Орган повітової Управи Української Повітової Ради в Дрогобичи. Виходить поки що раз на тиждень).

Самбір. «Надністрянський Голос» (Орган Повітових Комісаріатів в Самборі, Старім Самборі і Турпі).

Золочів. «Золочівське Слово» (виходить кожної середи і суботи).

Сокаль. «Голос з над Буга» (виходить кожної середи).

Жовква. «Україна».

Калуш. «Голос Калуша» (Орган Д. П. Комісаріату. Виходить що суботи).

Чортків. «Наша Земля» (селянська часопись. Видає Український Комісаріат).

Товмач. «Товмацькі Вісти» (Орган Державного Повітового Комісаріату в Товмачи).

Косів. «Урядові Вісти Косівського Повіту» (виходить 2 рази в місяць).

На фронті – група Схід.

Схід.

Угорська Україна.

Ужгород (Унгвар).

«Наука» (Поучительна новинка для угро-руського народу. Виходить кожного тижня в середу).

Пряшів (Ерегіез).

Наше Отечество (Мадяронське!)

I. К.

Джерело: Републіка. – Ч. 1. – 1919. – 2 лютого. – С. 2-3.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 632-634.

№ 66

Повідомлення про життя єврейської національної громади в Дрогобичі та її ставлення до ЗУНР. – Дрогобич, 3 лютого 1919 р.

З життя Жидів в Дрогобичи.

(о) Доси були в Дрогобиччині три жидівські партії, коли не будемо надавати окремого партійного знаменн т. зв. синагогським громадам (Synagogengesellschaften),

в яких гуртуються Жиди ортодокси, а саме сіоністи, поале-сіоністи і соціалдемократи та партії, яких політичні тенденції усім без сумніву є відомі.

На днях утворилася в Дрогобиччині нова партія Жидівсько-демократична, в якій є заступлені, а зглядно мають бути заступлені головні промисловці, купці, ремісники і жидівська інтелігенція або радше скажимо для певности всі ті елементи, які не входять у вище згадані три перші партії, а бажають мати голос в публичнім життю. Безпосередню причиною основаня сеї партії було те, що провізорична жидівська національна Рада в Дрогобичи розписала на день 23. марта ноні вибори до жид. над. Ради на основі плюральної системи, після якої голосується тільки на лісти кандидатів», а сі лісти можуть ставляти тільки партії або групи, які мають певне оаначене число членів.

28. січня с. р. відбулися перші збори жидівсько-демократичної партії. Зборам проводив директор фабрики «Галіція» Генрик Кумеркер, який в своїй промові зазначив:

«Нова політична ситуація змінила зовсім наші відносини до народів Східної Галичини. Українці в своїй першій державній декларації у Львові заявили, що уважають жидів народом, якому прислугує також право самовизначення. Одже ми тепер як жиди стояти мемо на жидівським демократичнім ґрунті. Жидівська національна Рада повинна бути висловом політичних переконань всеї жидівської людности яка попри свої обовязки супроти свого народа, матиме також обовязки й супроти народу, який володіє Східною Галичиною. Стоячи на демократичній основі, будемо лояльними горожанами держави, в котрій живемо, а нашою метою буде жити в найкрасшій згоді також й з другими народами. Приповідка каже, що кожда держава має таких жидів, яких сама собі творить, отже й ми надіємося, що нарід, який держить в своїх руках правління в Східній Галичині сотворить собі з Жидів добрих і лояльних горжан».

Відтак на внесенє інженера Віленка вибрано зложеної з 36 членів Виборчий комітет, який має зайнятись виборчою акцією до Жидівської Національної Ради.

Нотуємо сю прояву жидівського життя з двох причин, по перше тому, що нашим обовязком є знати жите і слідити за розвитком життя народа, який в нашій державі творить найчисленнішу, вельми богату і культурну національну меншість, а по друге й тому, що в склад новооснованої жидівсько-демократичної партії входить здається, та частина жидівського народа яка найдовше оттяалась з заявою свого становища до Українського народа і Української Держави.

Се становиско висказала вона тепер пітийськими словами директора Кумеркера.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 12 (20). – 1919. – 3 лютого. – С. 2-3.

№ 67

Інформаційні повідомлення про отамана Антіна Грабовенського, нещасні випадки, ціни на парафін та відкриття української гімназії в Дрогобичі. – Дрогобич, 3 лютого 1919 р.

З Дрогобиччини.

З нових іменовань. Повітовий військовий командант повіту Дрогобича сотник Антін Грабовенський став іменованим отаманом укр. війська. Отаман Грабовенський є відомий український діяч і довголітний організатор долинського повіту; з долинського виборчого округу був вибраний заступником посла до бувшого австрійського парламенту Ю. Романчука. Весь час війни перебув він як резервовий офіцер в

австрійським війську і дійшов до ранги сотника. Безперервно стояв 32 місяці на фронті та здобув любові пошану у наших жовнів з бувшого 33 полку. З нагоди номінації п. Антона Грабовенського бажаймо йому як иайкращих успіхів на вельми відвічальнім, тяжкім і дуже складнім становищі, яке він займає в Дрогобицькім повіті.

Нещасливим припадок. Висший урядник магістрату в Дрогобичі впав дня 31. січня с. р. на ховзкім дрогобицькім хіднику і побився значно.

Пожар в Бориславі. Дня 1. лютого с. р. згорів цілковито шиб на копальні Ф. Траппа при ул. Панській в Бориславі. Шкода виносить 250 000 корон.

Курс цін на парафіну в Дрогобичи з дня 2 лютою с. р. Максимальна ціна на парафіну виносить 4 К 50 с. а 1 кг. На покутній біржі 1 кг з дозволом на закупно і вивіз стоїть 17 корон, а за сам дозвіл на закупно і вивіз (за картку) платиться 12 К.

Відкрите державної гімнавії в Дрогобичи. Дня 1. лютого відбулося торжестнение відкриття державної гімназії в Дрогобичи в присутности представників усіх цивільних і військових властей, старшого громадянства і молодіжи. Точний опис сього свята ізза браку місця ми приневолені подати в слідуючім числі.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 12 (20). – 1919. – 3 лютого. – С. 4.

№ 68

Текст народної саркастичної пісні «Свічок не буде» присвячений темі ажіотажу і дефіциту товарів у часі польсько-української війни з терен Дрогобиччини. – Дрогобич, 3 лютого 1919 р.

Гумористичний куток.
Свічок не буде!
Народна пісня.

Де се тії милі хвилі, що я гроші мав?
Де се тая комісія, що я свічки брав?
Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Знесуть її люде,
Свічок не буде!

Один брав там лиш свічки, другий парафіну.
Один чисто на гешефт, другий на обміну.
Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Взяли свічки люде,
Мені не буде!

Один брав у пана посла, другий в професорів.
Третий дістав в секретарів, инший у докторів!
Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Збили гроші люде,
Свічок не буде!

Брали пані вистроєні тому, що убогі,
Брали попи і декани і жиди премногі,

Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Ріжні брали люде,
Мені не буде!

Брали ліде з магістратів, а харчевих управ.
З громад, Спілок на посвідки, яку хто лиш мав.
Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Куди глянеш всюди,
Про свічки лиш йде!

Брали одні на сотнарі, другі на вагони.
Вивозили в світ широкий аж по закордони.
Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Зарабляли люде,
Досить вже буде!

Перестануть видавати свічки й парафіну,
Перестануть луде думать про нашу Україну,
Жаль, жаль, жаль серцю буде,
Засумують люде,
Свічок не буде!

Записано в Дрогобицькім повіті 30/1.1919 Б. І.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 12 (20). – 1919. – 3 лютого. – С. 4.

№ 69

Витяг з інформації газети «Република» про засідання Української національної ради 4 лютого 1919 р.

[...Дискусія над ехпозе Президента Секретаріяту.

На внесення д-ра Льва Бачинського отворено дискусію над ехпозе п. Президента Секретаріяту.

Забирає голос д-р Л. Бачинський.

Ніяке правительство не розпочало своєї діяльності серед так важких умовин, як наше. Після перейняття власти не було власного апарату урядничого, адміністраційного. Треба було творити – так би сказати – з нічого. Очевидно, тому мусять бути й хиби.

Війна тріває пять років. Населення змучене жертвами. А тут ворог загрожує нашому істнованню.

Війна в части домашна, в части з сусідами. Польща не оправдала б перед світом виповідження війни. Се грабіжницький наїзд.

Австрія була державою урядничо-поліційною. Ми повинні позбутись хиб старого режіму. Поліційний дух, що переслідував колись громадянина, повинен устати. Бесідник має вражіння, що ми йдемо старими дорогами, що нам трудно вийти з того виховання. Конечна є свобода слова, свобода зборів. Суспільність зробилась нетерпима. Бесідник з вдоволенням вітає засади, проголошені п. Президентом Секретаріяту.

Потрібний послуг властям по місцях. Селянство дало доказ свого патріотизму. Воно мусить мати вплив на звільнення від військової служби. Чи звільняти після австрійських норм – отже заможних, чи після сього, чи дана одиниця конче потрібна в дома для вдержання родини? Розуміється, друге.

Армія не заосмотрена як слід в біле, обув. Краще хай ци- вильні терплять! Офіцери повинні обходитись з жовнірами більше по товариськи, більш з серцем. Нам треба ж здобутись на надлюдські зусилля, щоби вдержатись перед навалою польською і большевицькою.

Бесідник заявляється за вільною торгівлею. А то потворилися повіти-деспотії, що не перепускають нічого до повіта сусідного. Бесідник кидає кілька терпких слів на адресу деяких функціонерів, які незаконно поступають, головно на адресу нафтового комісаріяту в Дрогобичи. Дивується, чому в ехресе не будо згадки про відносини до сусідів. Який у нас має бути лад, хто має мати рішаючий голос? Чи так як у Києві трудовий народ, чи й інші кляси? В кінці бесідник домагається роз- писання 5 прикметникових виборів.

Омелян Попович зображує відносини на Буковині. Рад би почути, як задивляється правительство на буковинську справу.

Тимошук говорить про ненормальні відносини. Народ мусить довідатись, на що має ждати.

Перед обідною перервою промовляв ще д-р Кузів і Держ. Секретар військових справ полк. Вітовський, який відповів на різні заміти і запити. Між іншими спростував, неначе армія була гола й боса. У відповідь п. Поповичеви сказав: На Буковині, головно в Чернівцях, сидить маса офіцерів, що нічого не робить, а коли пріще делегація питають, коли прийдете до нас...]

Джерело: Република. – 1919. – 7 лютого.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 183-184.

№ 70

Витяг з інформації газети «Република» про засідання Української національної ради 7 лютого 1919 р.

[Внески і запити...

... Торговля нафтою не повинна бути вільна.

Військо держить експозитуру в своїх руках, ци власти хотіли направити машини рільничі, одначе їх не видало військо.

Спростовання

Д-р Горбачевський: Простує закиди пороблені нафтовому Комісаріятові. Нафтовий комісаріят не є самозванчим органом. Деяких заряджень Держ. Секретаріяту фізично не міг Нафт. ком. виконати. Комісаріят був органом купецьким і мусів глядіти на корисні поладжування справ. Коли він заключував інтереси, не міг виконувати того, що їм могло б пошкодити.

М. Петрицький: Копиченецький повіт не міг дати більше хліба, бо сам має села, де люди гинуть з голоду й холоду. Все ж повіт давав. Стояли вагони до висилки до Харч. Уряду для залізничників, та військо поставило на се свою руку.

Ст. Терлецький: Д.С. згадав про інертну роботу акад. молоді. Бесідник простує.

Президент Секретаріату д-р Голубович: Д-р Горбачевський мало поінформований про нафтову господарку. Ми заключили лише два договори: 1) 40 цистерн нафти за збіже. Та Нафт. Комісаріят робив через кілька неділь перешкоди в виконанню договору. 2) Військо перед шести неділями зажадало 10 мільонів корон. Ми їх не мали, тому зробили умову з банками в Тернополі і продали кількадесять вагонів нафти. За тиждень приїхали купці з Дрогобича і заявили, що Дрогобицький Нафтовий Комісаріят не хоче їм сього видати. І сі два контракти до сьогодні не виконані. Таке поведення Нафтового Комісаріату ставить Державу в тяжке положення. Ціла Рада мусить осудити поступовання Дрогобицького Нафтового Комісаріату (оплески).

На сім покінчено дискусію над ехпозе.

През. Ради д-р Петрушевич простує закид, який впав на першому засіданню зі сторони д-ра Л. Бачинського, начеб київські місії були втечею з краю людей потрібних там до роботи. Се є обида. П. Президент висловлює жаль, що такі заміти були висказані. Сподівається, що більше се не повториться.

Пополудне відбулось засідання заграничної комісії. Чергове засідання Ради 6.ІІ. рано. ...]

Джерело: Република. – 1919. – 6 лютого.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 52-53.

№ 71

Протокол засідання ради державних секретарів від 9 лютого 1919 р.

Всі секр.

Справа нафтова

Інж. Маріяш: 1000 ропи/на місяць, продукція 5000 цистерн ропи місячно.

Досі мала відбензинярня власну ропу 1200 цист, на місяць.

Ціни ропи: За Австрії 32 К. та 100 Кг ропи зходяться на 42 К.

Др. Пфафф Ухвала: Розпоряджає, щодо ропи на 42 К.

Умова щодо Тернополя, Комісаріят має полагодити.

Інж. Кулицький і Грабовенський

Іменовано Осипа Радзівіла (віча) судисю повітовим в Копичинцях, Евгена Мироновича суд. пов. в Чорткові, радником суду в Чорткові Теодора Яскулака суд. пов. в Чорткові радником суду в Чорткові

Грабовенський: 1) Держ. Ком. не має ніякої власти лише Рада Нац.

2) Рада Нац. в Дрогобичи повновласти, отверті в Дрог, приказу, іменує урядників.

3) Справа нафти: Продавати нафту, свічку (не читальне) Нац. Рада в Дрогобичи нафта 70000 свічку (Цукерман?). Ропу за багато, не дає ся відбензинярням. Покликати продуцентів, а вони дадут гроші, другі.

Покликати продуцентів, брутових окремо. Банк окремиий

Іменовано авскулянта Юліана Древницького судисю без означення місця осідку. / Іменовано/ Облжанд/ четаря Стефана Глядишевського.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 66-67.

№ 72

**Оголошення і дописи про діяльність Товариства «Просвіта» в с. Модрич,
збори робітників та реєстрацію дітей для Товариства «Українська захоронка»
в м. Дрогобич. – Дрогобич, 9 лютого 1919 р.**

З Дрогобиччини.

Загальні збори читальні «Просвіта» в Модричі відбулися дня 2. лютого с. р. в присутності делегата з Дрогобича Др. Гр. Кузева.

Всі зібрані виказали живе заінтересований для справ читальні і поклали собі за завдання, відбудувати будинок читальні, який в часі війни став зовсім знищений. Вибрано новий Виділ.

Збори зорганізованих робітників в Дрогобичи відбудуться в неділю, дня 9. лютого с. р. о год. 3. пополудни в льокалі Каси хорих. Союз робітничих організацій в Дрогобичі!

Попис дітей «Української Захоронки» відбудеться в середу, дня 12. лютого с. р. о год. 5. пополудни в салі «Сокола», на який Виділ сьою дорогою українське громадянство запрошує.

Зокрема зазначається, що попис пічнеся точно о год. 5., бо Захоронка є вірна девізови «діти спати».

Джерело: Дрогобицький листок. – № 14 (22). – 1919. – 9 лютого. – С. 4.

№ 73

Протокол засідання ради державних секретарів від 12 лютого 1919 р.

Д-р Голубович

Марганець

Козаневич

Мирон

Вітовський

Макух

Кирило Процик засуджений вироком суду полевого в Станиславові із 16/1 1919 К 52/18 помилувано на 10 літ засуд смерти за §§ 483 і 485 а, в, с, д і 487 в Ку.

1) Секр. Вітовський: не помилувати, але для (не читальне)

Мирон помилувати, бо не було проливу крові.

Макух згідно

2) Вирок суду полевого в Чорткові 30/1 1919 К 308/5 щодо Йосифа Коцюби о §§ 483, в Ку знесено. Секр. Козаневич

60 000 000

720 000 000

Макух: Зрада стану щодо послів давних австрійських поляк еунунціяція оскільки будут брали участь в соймі в Варшаві.

Мартинець: щодо Hengsten Depet.

Вітовський є за тим, аби до війська належало.

Ухвала до війська.

Стельмахів: резигнація звільнити і передати війську.

Секр. Мирон: залізничні. Перерібки на широкий тор.

Колард міністр, шляхів

Секр. Козаневич: Зелізнаця зареквірувала із Дрогобичу і Бориславу решту вугля Галіція, Австрія, Карпатія, із Галіції взято 1000 ваг, 600 ваг

21-54 К 830-1620 К.

5000 К.

Поразумітися із урядом гірничим

Секр. Козаневич: робітники салінарні 14-36 К денно крім сего к... на апровізацію, дальше дерево за пів ціни /ЗО К. місячно на дерево. Робітники зажадали підвишки о 50%. Крім сего 200 К на дерево

Мирон: застрашаючий стан, робітники 4600 К максимум 400 К місячно при зелізняцях.

Секр. Вітовський: Дудрович

Телеграм до Нафт, коміс. і Ком. пов. в Дрогобичи щодо... (не читальне Трофименка?)

Мирон: іменовано старш. десятником Михайла Данилюка судовим аксесістом.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 82-85.

№ 74

Інформаційне повідомлення газети «Дрогобицький листок» про роботу державної фабрики мінеральних олій. – Дрогобич, 12 лютого 1919 р.

Державна фабрика олій мінеральних закупила ропу.

(о) Дня 4. с. м. відбулося під проводом директора нафтового товариства «Преміор» і в присутності директора державної фабрики олій мінеральних в Дрогобичи інж. Маріяша – в Бориславі засідання продуцентів ропи в справі продажі 1200 вагонів ропи дрогобицькій державній фабриці.

Директор нафтової фірми «Фліссіге» Зайдман здав звіт з нарад нафтової прибічної Ради, які відбулися попереднього дня в Дрогобичи в присутності інж. Маріяша. Результат нарад був такий:

Державна рафінерія купує від продуцентів ропи 1200 вагонів ропи по ціні 42 кор. за 100 кг. В сій продажі мають брати участь не тільки виключні продуценти (які не мають власних рафінерій), але також і продуценти і заразом рафінери як нафтові товариства «Галіція», «Фанто», «Преміер», «Нафта» і інші, а се на основі і в відношеню до відтлоченої продукції в листопаді 1918 р. Сей продукція виносила взагалі около 5550 вагонів, отже 1200 вагонів виносить около 22%; сей процент має кождий продуцент віддати державній рафінерії зі своєї продукції в листопаді. Кожда фірма з окрема предложить державній рафінерії рахунок за свою частину ропи, а держ. рафінерія заплатить за товар в австрійській валюті.

Більшість присутних, як заступники фірм «Преміер», «Раточин», «Гольдман», «Бльох», «Ганза», «Фліссіге», «Гартенберг і Шраер», «Нафта», «Шуцман й «Ойль Інвесторс» і інші голосували за продажю на основі висше наведених умовин; проти продажі голосували заступники продуцентів-рафінерів «Галіція» і «Фанто».

Директор Маріяш заявив, що державний нафтовий комісаріят видасть зарядження що до достави сеї ропи, бажає одначе, щоби вже 5. лютого почалася доставка ропи, (дня 5. 2. о год. 11 перед пол. почато перепихати ропу до державної рафінерії) на що присутні продуценти згодилися.

З черги зазначив п. Зайдман, що ведуться також переговори з іншими рафінеріями що до продажі ропи, які оферують ціну 60 кор. за 100 кг. Притім заявив директор Маріяш, що державний нафтовий комісаріят уважавби вказаним і радо бачивби, колиб і всі дальші продажі для інших рафінерій були переведені на взір продажі для державної рафінерії без огляду на се, чи ропу купує виключний рафінер, чи рафінер і zarazом продуцент; державний нафтовий комісаріят схилявбися до погляду, що і рафінери-продуценти повинні віддати свою продукцію ропи на спільний рахунок загалу продуцентів в цілі продажі.

З умови державної рафінерії з продуцентами ропи бачимо, що українське правительство піднесло значно ціну ропи в порівнянню з цінами за бувшого австрійського панування. Се є незбитим доказом, що українська держава бажає дійсно піддержати нафтовий промисл, а в першій мірі продукцію ропи, тим більше, що в теперішних відносинах держава мала спромогу закупити ропу з вільної руки по дешевшій ціні.

Джерело: Дрогобицький листок. – № 15 (23). – 1919. – 12 лютого. – С. 4.

№ 75

Розпорядок державного секретаріату про передачу видобутої нафти державному заводу в Дрогобичі від 13 лютого 1919 р.

В цілі заосмотреня державної фабрики мінеральних оліїв сирим матеріалом, постановляємо отеє:

§1

Всі фізичні і правні особи, які мають право видобувати мінеральні олії (продуценти) і особи управнені до побору процентових уділів в зиску мінеральних оліїв (брутовці), мають негайно віддати державній фабриці мінеральних оліїв в Дрогобичі 22% із скількості бориславско-тустанівської ропи, випродукованої в падолисті 1918 р.

§2

Ціну перенятя сеї ропи означається на 42 К. від 100 кг державна відбірня в Модричі. Ту ціну має заплатити по перенятю ропи управа державної фабрики мінеральних оліїв в Дрогобичі продуцентам і брутовцям, зглядно їх правним заступникам, на підставі виказів, котрі предложать управі фабрики магазинові підприємства.

§3

Кошти перетолоченя ропи до державної відбірні понесуть особи, обовязані до доставки ропи.

§4

Сей розпорядок входить в жите з днем його оповіщення, а його виконане поручається Державному Секретаріатові публічних робіт.

*Президент Ради Державних Секретарів
Державний Секретар фінансів, торгу і промисловості*

д-р Голубович, в. р.

Державний Секретар внутрішних справ:

д-р Макух, в. р.

Державний Секретар судівництва:

Бурачинський, в. р.

Державний Секретар земельних справ:
Мартинець, в. р.
Державний Секретар публичних робіт:
Козаневич, в. р.
Державний Секретар шляхів, пошт і телеграфів:
Мирон, в. р.
Державний Секретар військових справ:
Курманович, в. р.
Державний Секретар просвіти і віроісповідань:
д-р Артимович, в. р.

Джерело: Вістник державних законів і розпорядків тЗахідної області Української Народної Республіки. – Вип. 3. – Станіславів. – 2 березня, 1919. – С. 10.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 221-222.

№ 76

Інформаційне повідомлення газети «Нове життя» про II сесію Української національної ради 14 лютого 1919 р.

Майже ціле засідання присвячено шкільним та учительським справам. Після вичерпання дневного порядку промовляв п. С. Вітик для опрокинення замітів, піднесених проти державного нафтового Комісаріяту в Дрогобичи.

Перебіг засідання був такий: Референт шкільної комісії, п. А. Крушельницький предкладає УНРаді проект закону про удержавнення декотрих середніх шкіл. Він подає до відома, що Державний Секретаріят освіти приготував плян реорганізації шкільництва. Переведення сеї реформи вимагає довшого часу. Щоби ввести скоро найконечніші зміни, пропонує шкільна комісія уповноважити Секретаріят освіти до удержавнення приватних гімназій в Яворові, Городенці, Долині, Чорткові та Копичинцях і жіночих семінарів у Львові, Тернополі та Коломії.

Після короткої дискусії прийнято сей закон в 2-гім і 3-тім читанню.

Рівноваж в 2-гім і 3-тім читанню прийнято на внесок шкільної комісії (референт п. А. Крушельницький) закон про полекші при складанню професорських іспитів. Державному Секретаріятові Освіти поручено зложити комісії для устних іспитів професорських, які можна буде складати до 31 грудня 1919 р.

Внесок шкільної комісії в справі піднесення платні для учителів народних шкіл (референт А. Домбровський) і внесок тої ж комісії про підвищення платні суплентам (референт п. Алиськевич) відіслано по оживленій дискусії до правничої та фінансової комісії.

Поза чергою одержав голос п. С. Вітик. Він заявляє, що державний нафтовий Комісаріят хоче підчинитися народній контролі та домагається утворення комісії, яка сим заняла б ся. При заключуванні договорів з Мадярами і Чехами за відомом Державного Секретаріяту стрічався нафтовий Комісаріят з великими перешкодами з боку наших таки людей. На основі згаданих договорів можна було дістати вертничий матеріал, камінний уголь, харчі і т. п. Можна було осягнути також і політичні користи. Комісаріят видавав нафту по 1 короні 50 сотиків. Не його вина,

що по повітах підношено ціну нафти. Бесідник жадає державної контролі над вивоженою нафтою.

Найблизше засідання відбудеться 15 лютого.

Джерело: Нове життя. – 1919. – 16 лютого.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 205-206.

№ 77

§3 Закону Української національної ради про військові додатки від 15 лютого 1919 р.

[...Українська Національна Рада постановила:...]

[...§3 Державний причинок на удержане виносить денно для всіх управнених осіб після того, де мали вони у хвилі повстання їх правіжу свій постійний осідок:

1) у Львові, в Чернівцях або за границями Західної Области Української Народної Республіки – 2 К.;

2) в Перемишлі, Станіславові, Коломиї, Бориславі, Дрогобичі, Ярославі, Самборі, Стрию, Тернополі – 1 К. 80 сот.;

3) в кожній іншій місцевості Західної Области Української Народної Республіки – 1 К. 60 сот.

Управленим особам, що безпосередно перед вступленем покликаного до війська жили з ним в спільнім домашнім господарстві, а його жінці і правесним дітям без огляду на се, чи жили з ним в спільнім домашнім господарстві, належить ся причинок на удержане в повній висоті; всім іншим лише в висоті підмоги, яку покликаний уділяв їм безпосередно перед своїм вступленем до війська.

Однак тим особам, що мають законне право до удержання, а не одержали доси від покликаного або жадних підмог, або у висоті очевидно на удержане не вистарчаючий, належить ся причинок на удержане в такій висоті, яка віповідно до маєткових відносин покликаного буде властивою признана; оскільки видано судове рішене, то у висоті означеній судом.

В ніякім случаю не вільно переступати найвисшої квоти одиничних вимірів. Навіть тоді, коли удержане управненої до причинка особи залежало від праці кількох покликаних, не може причинок на удержане перевисшати одиничного най- висшого виміру. Управленим особам, що в хвилі вступлення покликаного до війська жили в спільнім домашнім господарстві, належить ся разом причинок на удержане лише в найвисшим вимірі 10 К. денно. ...]

[...За Виділ Української Національної Ради:

д-р Горбачевський, в. р. д-р Петрушевич, в. р....]

Джерело: Вістник державних законів і розпорядків Західної области Української Народної Республіки. – Вип. 6. – Станіславів. – 24 березня, 1919. – С. 39-40.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 230-232.

№ 78

**Заходи Дрогобицького технічного уряду публічних робіт з відбудови Знищених
війною будинків згідно розпорядження 15 лютого 1919 р.**

Організація відбудови знищених війною будинків в дрогобицькому повіті

I. В кожному спаленому селі вибере громада комісію з 5 членів, яка буде зватися «сільська комісія відбудови».

Комісія вибирає з поміж себе голову, котрий скликає членів комісії на засідання в міру потреби.

Комісія ся списує всякі потреби, жаданя, уваги в справі відбудови і передає те повітовій комісії в Дрогобичі згідно технічному урядови Держ. Секрет. публичн. робіт.

Сільська комісія відбудови посередничить в справах відбудови, регуляції ґрунтів будівельних, чи транспортів робо- тизни і платні, щоби в міру обставин відбудова в селі ішла правильно.

II. Повітова комісія відбудови складається з 15 членів, а то делегатів, промисловців, купців ін.

Комісія ся збирає в Дрогобичі на засідання найменше раз в місяць, згідно в міру потреби, наколи голови Виділу сеї комісії, або управитель технічного уряду, скличе.

Повітова комісія відбудови ухвалює всякі потреби повіта, виконуючим органом буде Виділ повіт, комісії.

Всякі ухвали на засіданнях повіт, комісії відбудови западають більшістю голосів.

III. Виділ повітової комісії відбудови складається з управителя технічного Уряду Держ. Секретаріату роб. публ. згідно его заступника і двох членів вибраних повітовою комісією. IV. Головним Урядом виконуючим є технічний Уряд Держ. Секретаріату публич. робіт в Дрогобичі

заклучения умов, більші трансакції, закупка, спосіб виплат, відбудови, виконує технічний Уряд в порозуміню з Виділом пов. комісії відбудови.

Всі більші зарядження мусять дістати апробатудерж. Секретаріату публичн. робіт. Дрогобич, 15 лютого 1919 р.

Инж. Вол. Дидинський

Джерело: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 341. Рукопис. Оригінал.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 66-67.

№ 79

**Дозвіл Державного нафтового комісаріату в Дрогобичі на право перевезення
нафти Миколі Іванусіву з Вацевич, Дрогобич, 24 лютого 1919 р.**

Державний нафтовий комісаріат в Дрогобичі

ЛЕГІТИМАЦІЯ.

Зі сторони Державного нафтового Комісаріату в Дрогобичі дозволяється Вп. Хв. громади Вацевичи через Миколоя Іванусіва на свобідний від заняття вивіз 2/двох/ бочок нафти до Вацевич и Дрогобича.

Дня 24/II 1919 Президент Державного Нафтового Комісаріату

[автограф]

[чорнильна печатка]

Державного нафтового уряду Дрогобича]

Отся посвідка важна на одноразовий
перевіз.

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 10265. – 1 арк.

№ 80

Витяг з протоколу засідання польської комісії з польсько-українського пермиря від 27 лютого 1919 р. про розмежування демаркаційної лінії

[...art. 2) Linia demarkacyjna wojskowej która dzielić będzie dotyczące siły wojskowe obecne na przebiegu rozejmu jest oznaczona na złączonej mapie o podziałce 1/200 000.

Linia ta iść będzie wzdłuż rzeki Bugu od granicy Galicyi aż do ujścia rzeczki która przechodzi obok Polskiej Jasiency, następnie biegiem tej rzeki aż do mostu na torze kolejowym Hołojów-Kamionka dalej wzdłuż tej drogi żelaznej (część drogi należąca do Ukraińców) aż do mostu na rzece Bugu, następnie wzdłuż drogi żelaznej (część należąca do Polaków) od tego ostatniego mostu aż do mostu na rzece Kamionce, dalej wzdłuż tej rzeki aż do granicy dzielącej okręg polityczny (politischer Bezirk) Żółkiew od okręgu politycznego Kamionka - potem będzie szła wzdłuż tej granicy następnie wzdłuż granicy dzielącej okręgi polityczne (politische Bezirke) Lwów i Kamionka, dalej wzdłuż granicy dzielącej okręgi polityczne Lwowa i Przemyślan aż do drogi żelaznej Lwów- Prze myśłany.

Następnie ta linia iść będzie między okręgami Bóbrka i Przemyśłany aż do Solowej (ta wieś należy do Ukraińców, Mikołajów do Polaków), następnie wzdłuż drogi Solowa-Bóbrka (Bóbrka należy do Polaków), następnie wzdłuż potoku Biały aż do Sokołowa (ta miejscowość należy do Ukraińców), następnie wzdłuż drogi Sokotówka aż do stacyi kolejowej Wybranówka (stacya i miejscowość należy do Polaków) następnie wzdłuż drogi od stacyi kolejowej Wybranówka do Huty Szczerzeckiej (ta miejscowość należy do Ukraińców), a stj»d wzdłuż granicy południowej okręgi lwowskiego, dalej granic? wschodni? okręgów Drohobycza i Tutti (politischer Bezirk)...]

Джерело: ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 25-26.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 4. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 214-215.

№ 81

Таємний рапорт головного командування польської армії у Східній Галичині про умови польсько-українського перемиря, 28 лютого 1919 р.

[...Podaje się do wiadomości raport Dow. W. P. na Gai. Wsch. z dnia 28 lut. b. r. godz. 7 m 15 wieczór.

Dzisiaj o godz. 3 m 40 ppol. Wezwała misja koalicyjna ukr. delegację a potem naszych delegatów i podyktowała warunki rozejmu.

Odpowiedź zażądana do dnia 5-go marca godz. 8 rano.

Dokładne sprawozdanie odchodzi jutro rano kujcrem. Linja demarkacyjna przez misję koal. podyktowana ma następujący przebieg:

(мапа I: 200 000).

Uhnówek (włócznie) – Komorochy (wył.) – Cieleż (wi.) – Konotopy (wł.) – Sokal (wył.) – Krystynopol (wł.) – Horodyszczce (wł.) – Tyszyca (wył.) – Kamionka Strumiłowa (wł.) – Podliski Wielkie (wł.) – przez tor kolejowy między stacjami Borszczowice i Zadworze – Kota 276 – B?brka (wł.) – Wybranówka (wł.) – Lubiana (wł.) – Mikołajów (wył.) – Stryj (wył.) linja przechodzi na wschód od stacji Gaje Wyżnie – Kota 942 – Ciuchowy dział – Kota 1181 – Szeroki wcrch do koty 905 – Kozakowa Polanka.

Teren naftowy Drohobycz – Borysław został nam zupełnie oddany z warunkiem, że pewien kontyngent będzie dostawiany, ale tylko w drodze handlu zamiennego na te artykuły, których my potrzebujemy.

Celem utrzymania warunków w rozejmu została ustanowiona kontrola koalicyjna.

Delegacja ukr. odjechała z powrotem dziś o godz. 7-mej wiecz. dla przedyskutowania z rządem swoim warunków rozejmu, pozostawiwszy we Lwowie tylko będącego na ukr. służbie majora szt. gen. byłej austr.-węg. armji, Erlego.

Rozejm trwa aż do ostatecznych postanowien Koalicji...]

Джерело: Україна і Польща в документах, 1918–1922: [у 2 т.] / Зібрав і редагував Т. Гунчак. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. – Т. 1. – С. 86-87.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 4. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 222-223.

№ 82

Наказ Начальної команди Галицької армії про зрив польсько-українських переговорів про перемир'я і заклик до боротьби, 1 березня 1919 р.

Пресова квартира Начальної Команди Галицької Армії звідомляє: Начальна Команда Галицької Армії видала сьогодні слідуючий приказ військам Галичини:

Під посторонною погрозою, що прийдеться нам ще серед тяжких умов провадити війну з Поляками за рідний край, Начальна Команда в порозумінню з Радою держ. Секретарів примушена була розпочати переговори з Поляками для вироблення справедливої демаркаційної лінії і перенесення через те галицького українсько-польського питання на мировий конгрес. На третій день переговорів запропоновано нам остаточно демаркаційну лінію, яка являлась образою наших найсвятіших почувань, – бо на основі цієї лінії – Камінка Струмилова, Львів, Дрогобич та від тих місцевостей на захід великі простори укр. території малиби остати надалі в руках Поляків аж до остаточного вирішення на мировім конгресі. Рівно до рішення мирового конгресу заборонено поділ землі великої польської власності, через що ударемнено би було переведення земельної реформи. - З чувством тяжкої образи за кров наших братів, за святу пам'ять полеглих за волю і народню честь старшин, стрільців і козаків, - Начальна Команда примушена продовжити війну з ворогом, ще не має власних сил удержатися на зрабованій нашій землі і хапається за чужу поміч, поміч держав Антанти, яких він до того на жаль невільно інформує. Ми віримо, що минулі переговори не пройнуть для нас даремно тому, що представники держав Антанти мали можливість власними очима побачити наше військо і наше громадянство, та почути ту безмежну любов і прагнення до вільного життя, яке живе в серці нашого народу. Наш нарід молодий, хоробрий і свідомий своєї цілі, тож добуде собі право на вільне життя у сімі вільних народів світа. Останні звіти з поля бою дали Начальній Команді

запевнення в тому, що галицька армія зуміє дати нашому ворогові належну відсіч, що старшини, стрільці і козаки з подвійною енергією і силою виконають вложений на них обов'язок перед Вітчизною і тим ще більше зміцнять нашу молоду, але хоробру і сильну духом армію. Вітаючи війська за його службу народів, Начальна Команда закликає всіх старшин, стрільців і козаків до братерства, відваги і піднесення духа, бо переконана, що це принесе нам осягнення наших національних бажань та дасть нам повагу і належне місце між инши- ми народами. До зброї Товариші-команданти, старшини, стрільці і козаки! Хай нас розсудить зелізо і кров!

Командуючий Галицькою Армією: Отаман Омелянович-Павленко, в. р.;
Начальник штабу: Полковник Курманович, в. р.

Постій, дня 1 марта 1919 р.

Джерело: Нове життя. – 1919. – 4 березня.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 4. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 229-230.

№ 83

Наказ Начальної команди Галицької армії з приводу переговорів про перемир'я, 1 березня 1919 р.

Під посторонною погрозою, що прийдеться нам ще серед тяжких умов провадити війну з Поляками за Рідний Край, Начальна Команда в порозумінню з Радою Державних Секретарів примушена була розпочати переговори з Поляками для вироблення справедливої демаркаційної лінії і перенесення через те галицького українсько-польського питання на мировий конгрес.

На третій день переговорів запропоновано нам остаточно демаркаційну лінію, яка являється образою наших найсвятіших почувань, бо на основі цієї лінії – Камінка Струмилова, Львів, Дрогобич та від тих місцевостей на захід великі простори української території малиби остати на далі в руках Поляків аж до остаточного вирішення на мировім конгресі. Рівнож до рішення мирового конгресу заборонено поділ землі великої польської власності, через що утрудненоби було переведення земельної реформи.

З чувством тяжкої образи за кров наших братів, за святую пам'ять поляглих за волю і народню честь старшин, стрільців і козаків начальна Команда примушена продовжати війну з ворогом, що не має власних сил удержатися на зрабованій нашій землі і хапається за чужу поміч, поміч держав Антанти, яких він до того, на жаль, невірною інформуює.

Ми віримо, що минулі переговори не пройдуть для нас даремно тому, що представники держав Антанти мали можливість власними очима побачити наше військо і наше громадянство, та почути ту безмежну любов прагнення до вільного життя, яке живе в серці нашого народу. Наш народ, молодий, хоробрий і свідомий своєї цілі, тож добуде собі право на вільне життя у сім'ї вільних народів світа. Останні звіти з поля бою дали начальній Команді запевнення в тому, що галицька армія зуміє дати нашому ворогові належну відсіч, що старшини, стрільці і козаки з подвійною енергією і силою виконають зложений на них обов'язок перед Вітчизною і тим ще більше зміцнять нашу молоду, але хоробру і сильну духом армію.

Витаючи військо за його службу Народіві, Начальна Команда закликає всіх старшин, стрільців і козаків до братерства, відваги і піднесення духа, бо переконана, що це принесе нам осягнення наших національних бажань та дасть нам повагу і належне місце між іншими народами.

До зброї, Товариші-Команданти, старшини, стрільці і козаки!
Хай нас розсудить залізо і кров!

Командуючий Галицькою Армією: Отаман Омелянович-Павленко, в. р.
Начальник штабу. Полковник Курманович, в. р.

Постій, дня 1 марта 1919.

Джерело: Галицький голос. – 1919. – 8 березня.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 4. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 232-233.

№ 84

Витяг із листа невідомого політичного діяча УНР про враження від переїзду через територію Галичини і зокрема перебування на Дрогобиччині, 2 березня 1919 р.

[Прошу передати, по можливості власноручно по адресу: Вінниця, Отель Франца, кімн. 25, або 31 Прем'єру Мазепі або Панасу Феденко...]

[Дорогі товариші!

22 лютого виїхав разом з Левінським та Винниченком на Відень через Лавочне (на кордоні України), Мункач, Будапешт, їхати було дуже зручно тим, що це був спеціальний потяг Галичанської делегації (щось 35 душ), яка їхала до Венгрії, Австрії та Чехів в справах торгових договорів. Делегація мала три окреми вагони, тому і для нас найшлися місця. Хоч і було тіснувато, але зате вагони опалені, пересадок мало (тільки на кордоні в Лавочному), їхали швидко і ніякі власті не турбували нас. Винниченко з дружиною мав окреме купе. А ми 5 душ у другому: Левинський, Севрюк, Дорошенко Володимир, Белиський (щось вроді секретаря Вин., письменник, збирається перекладати твори Вин.), та я. Зустрівся я з ними випадково. Був я останні дні перед виїздом з Дрогобича і мав виїхати на станц. Стрий на зустріч згаданої делегації зі Станіслава, аби їхати разом з нею до Відня. На Стрию довідався, що з потягом їде п. Винниченко з своїми. Од його узнав всі подробиці виходу з Директорії та ті дебати й постанови які відбулися після мого від'їзду. Од його ще довідався також що перед тим проведена була постанова про асигнування запомоги Б. – Д. 5 міл. з яких они з Левінськ. везуть 1. Потім довідався, що половину міл. належить до гловного розпорядження В. Винн, безотчетно, а друга половина має бути зложена у Відні на сховану... В дорозі Винниченко і Левинський (в Станісл.) видали з другої половини запомогу Львівським українцям на видання газети у Львові. Приїдимо зі Львова якихсь 3 жінки червоного хреста. Решту 450 тис. Л. привіз сюди і тут підшукує де б краще здати на схован- не. Робє се він сам, трохи ревнивим оком поглядав на мої спроби ближче підійти до цієї справи. Після того вже не турбую його, тим більше що формально він має на те право...]

[...В Галичині становище загальне стає що раз тяжчим. Секретаріат веде політику коли не повного державного відокремлення то у всякім разі державної унії. Отже на всіх парах стараються одмежуватися від України Східної, по всіх галузях. Класово Секретаріат почуває велику небезпеку впливу соціалістично настроєної Схід. України на селянство і робітництво Галичини. Тому маємо дуже ревниве оберігання всіх своїх закладів до співробітництва і співучасті в них інтелігенції Східної України. Звідси вороже відношення до всієї інтелігенції нашої, сама непристойна лайка Директорії та Міністрів і взагалі трактування всього руху на Східн. Укр. як напівдитячого напів злочинного... Приймаються свої таможні. Беруть у Сх. Укр. пошліну.

Разом з тим в селянстві розвивається хуліганство, особливо серед жовнів. Серед залізничників та робітництва росте революційний рух. Большевизму вони вже не бояться а лише не бажають його. Голодування, низька, надзвичайно низька заробітна платня, довгий робітничий день можуть привести їх до того що вони забажають большевизма як єдиного поратунку від своєї каторги. Поки що лише національна свідомість стримує їх. Економічне становище Галичини щодалі – гіршає через брак палива для залізниць, через брак насіння на новий засів, через брак хліба в цілому ряді повітів. Брак руху і пересування харчів з одних районів у другий, сприяє великій спекуляції. А спекуляція і спекулянти розпалюють виголодовані маси на самосуди, на розв'язання трагічного кризису силою помсти і погромів. На велике здивування треба зауважити, що інтелігенція Галицької У. Соц.-Дем. пройнята значним індивідуалізмом та взаємною відчуженістю. Вражіння таке що серед С.-Д. інтелігенції неможлива спільна організація. Хороблива мнїтель-ність приводить до постійної відчуженості. Організації однієї нема. Робітництво навпаки прагне до єднання, але безсиле за жаденого фаховою працею та браком інтелігенції. 21 лютого в Бориславі були робітничі збори. Було душ 600. Калинович робив доклад про Трудовий конгрес, про свою подоріж до Києва. Настрій зборів не раз...]

Джерело: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Z. Kolekcja odpis?w dokument?w. – Syg. 51. – К. 5-6.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 60-61.

№ 85

Розпорядження державного повітового комісара Дрогобича доктора Антіна Горбачевського про заміну штемпелевих знаків на готівку, Дрогобич, 9 березня 1919 р.

Державний Комісарія повітовий в Дрогобичи

Ч: 194/19. Дрогобич дня. 9 марта 1919

До всіх зверхностей громадських в повіті

Поручає ся оголосити способом в місті практикованим, що після закона з дня 2 марта 1919 і розп. Держ. Секр. Фінансів з 23 лютого 1919 Ч. 39 В. д. з. р. §§.1.31 і 33.

1/ Від дня обв'язування сего розпорядку всякі стемпелєві і безпосередні належитости оплачуєть ся готівкою.

2/ Найдалше до дня 12 марта 1919 належить виміняти на гроші всі значки стемпелеві в урядах податкових, по упливі сего дня тратять всі значки стемпелеві безуслідно свою вартість і не можна їх виміняти.

Державний Комісар пов.
Др. Антін Горбачевський в.р.

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 10263. – 1 арк.

№ 86

Протокол засідання ради державних секретарів від 11 березня 1919 р.

Присутні: Д-р Голубович, Макух, Мартинець, Козаневич, Мирон, Бубела, д-р Бачинський і д-р Витвицький.

Вп. Президент подає звіт з прийому депутації робітників залізничних. Піддає під дискусію домагання залізничних робітників о додаток в висоті кв. подвійної місячної платні.

Секр. Мирон заявляє, що залізничникам обіцяв додаток в висоті одномісячних поборів, тимчасом на з'їзді залізничники проти сього запротестували.

Секретаріят ніякого зобов'язання щодо 2 міс. платні не брав.

През. Голубович пропонує ще раз переговорити з робітниками (Рішено).

Рішено пустити лінію с. є особовий рух між Стриєм і Дрогобичем (Бориславом).

През. Голуб.: Підносить аргументи за тим, щоби пустити ропну локомотиву шляхом Дрогобич-Стрий-Станиславів- Лавочне (Рішено 2 локомотиви на пробу).

Справа військ, іменовань:

Секр. Бубела: В авансах, які предкладає, є узглядні передовсім ті, які були 1) на турі 2) за заслуги надзвичайні 3) іменов. стрілецьких (УСС)

На полковників

1. Варивода А.
2. Курманович
3. Гарнавський Мир.
4. Д-р Осипа Косса

Підполк.

отам. Брикович

Вонш. Адольф

Отамани

Біберович – Гіряк – Чомук Зен.

Бізянц – Гіртлер – Чорний

Вілке Отто – Клук – Косак Ів.

Виметал Антін – Лесняк – Котил Ст.

Вонянський Волд. – Рімн Фр. – Пуза Євг.

Гарабач Оп. – Сухий Хвед.

Сотниками імен: 156 поручників

Поручників: 351, хор. четар. 400, разом 945 іменовань

інтенданти-отамани:

Андр. Кадайський – отаман

д-р Целевича – лікарем-полковником

През. Голубович: Вносить на іменоване секр. Бубелу з сотника на отамана (Рішено).

Секр. Бубела: В справі лікарів – полков, і д-ра Таніцкевича порішено справу так: д-р Целевич остає в секрет, військових справ, а д-р Бурачинський мав остати санітарним шефом армії в полію і заполю. Доносить, що полк. Курманович заборонив бригаді УСС видавати окрему часопись. Мусить отже хтось поїхати до начальної Команди і справу пояснити.

Секр. Макух: 1) справу санітарну представив д-р Куровець в той спосіб, що акція військова і цивільна санітарна повинна іти разом спільно. – Д-р Куровець є за тим, щоби д-ра Бурачинського зробити шефом загальної санітарної служби.

2) в справі УСС є за тим, щоби дозволити їм на часопис. Рішено вислати до д-ра Курмановича, д-ра Витвицького.

Секр. Бубела: Начальна Команда є за тим, щоби мобілізувати поляків, німців і жидів і утворити з них робітничі відділи. – Справу ту передано д-ру Витвицькому до обговорення з Нач. Командою.

Секр. Макух: Фірма Кагане висилає заручників.

Секр. Бубела: Д-р Барчайко пересилає 3 людей з донесенем, що діють ся страшні річі і надужиття, тероризують людей. Отже вони заявляють, що як не дамо їм помочи – звернуться до Чехів.

Д-р Витвицький здає справу з подорожи до Чернівців. В Коломиї знали лише, що прийшли з поїзда воєнні на границю. На телеграфну просьбу одержали прийняте у ген. Задіка. Щоби не виявляти нашого занепокоєння – говорив лише про справи інтернованих і полонених. Вказав на поліпшене політичної і мілітарної ситуації. Одначе фактом, якого ми не розуміємо, є концентрація військ на фронті. – На се відповів Задік, що з хвилею як Румуни зайняли Буковину, хотят удержати лише лад і порядок, а ніяких агресивних замірів не проголосили. Д-р Витвицький заявив, що укр. Правительство рекламує свої права до Буковини – а чи з оружем в руці буде добивати прав того тепер заявити не можу. Коли хотів вручити протест, ген. Задік змінив свою ролю і тому протест кофнув в тім переконаний.

Предкладає: вислати до Букарешту делегацію, яка би порішила деякі справи, а при тім запевнити ся, що маємо забезпечені зади.

2) порозумітися з Вінницею

3) щоби їхав д-р Лозинський і Кульчицький

Секр. Бубела: На Буковині стоять 2 бригади і становище не виказує на мирне становиське. Делегатів вислати за порозумінем Укр. Нац. Ради Буковинської.

Рішено: 1) Вислати делегацію до Букарешту (д-ра Лозин - ського), і про те повідомити ген. Задік.

Черв. Хрест з Росії зістав арешт в Стрию.

През. Голубович: що справу виноситься поза секретаріатом треба замовчати о особі інформаторів.

През. Голубович: В Дрогобичі заключено умову між робітниками і роботодавцями. Роботодавці просять о дерево на опал. Робітники просять о дерево на будову. Домагаються також харчів.

Львів може знайде ся в наших руках. Для Львова треба би мати і власть.

В справі причинків треба-би дати комунікат, то протягом марта буде справа приготов. Платні для урядовців секретаріяту фінансів

1) Мрич переходить до УП р. – 1500 К. (доповн.)

2) Павло Чайк – 1200 К (-//-)

3) Манастирський Влд. – (-//-)

- 4) Поланчак Йеронім –
- 5) Патковський – військов. секр.

Справа

През. Голубович: Кравчук є небезп. чоловіком

Секр. Козаневич: інженерам гірничим Безпалко пропонує платню 1500 К.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 82-85.

№ 87

Відгук доктора Іларія (Іларіона) Бачинського в газеті «Нове життя» на рекомендацію місії Антанти щодо західного кордону Східної Галичини та зокрема долю Дрогобиччини, 13 березня 1919 р.

ПОДІЛ ГАЛИЧИНИ ПІСЛЯ ПРОЄКТУ АНТАНТИ В СВІТЛІ СТАТИСТИКИ

На підставі проекту Антанти демаркаційна лінія між Україною і Польщею в Галичині (яка малаби бути на північ, незнати) іде від ріки Буга на границі Галичини майже в простій лінії до Бібрки, звідам на захід до Щир- ця, даліше творять лінію дотеперішні межі повіту стрийського і скільського а дрогобицького і турчанського. Як бачимо, проект сей признає Полякам західну і цілу Середню Галичину, полишаючи Україні лише східну часть. Якби ми таку лінію прийняли, то треба припустити, що антанта обстоювала би сю лінію яко дефінітивну границю між Україною а Польщею на міжнароднім конгресі, де при очевидній прихильности антанти до Польщі лінія ся хиба на нашу некористь змінитибися могла. Тому сему розмежованню варта близше приглянутися.

На майже 90 усіх повітів Галичини, на 46 повітів чисто українських а 10 мішаних, припадає нам заледви одна третина. Признає нам проект сей округло 30 слідующих повітів: Богородчани 69.403 мешканців, Борців 109.320, Чортків 76.447, Броди 89.419, Бережани 62.571, Бучач 138.297, Городенка 92.033, Гусятин 96.891, Долина 113.831, Калуш 97.421, Коломия 124.850, Косів 85.805, Надвірна 90.669, Печеніжин 46.794, Підгайці 93.546, Перемишляни 86.568, Рогатин 124.966, Скалат 96.006, Сколе 55.353, Снятин 88.706, Станиславів 158.066, Стрий 80.164, Тернопіль 142.138, Товмач 116.066, Теревовля 81.048, Заліщики 76.958, Збараж 71.498, Зборів 84.777, Золочів 117.364, Жидачів 83.339 – разом 2850.000 мешканців. Статистичні дати взяті з урядового звіту виданого у Відні в р. 1915 на підставі перепису населення з 1910 року. Цифри сі від того часу в наслідок воєнних подій радше зменшились чим збільшились. До сего числа додати належить число населення припадаючої нам східної части повітів сокальського і каменецького та окраїн повіта бобрецького і львівського разом около 100000 душ. Так отже 2.950.000 тисяч, значить незначна надвижка понад одну третину мешканців Галичини. Але не в тім вага.

Віднявши від сеї суми число замешкалих в тих повітах Жидів і Поляків а узглядняючи, що число Українців виносило на підставі тої статистики около 3200.000 в краю припадає звиж мільон Українців середної і Західної Галичини до Польщі. Що значить самоозначення народу як мільони його членів віддається під чуже ярмо, як такі національні чисто українські полоси краю, як Ліско, Турка, Дрогобич, Добромил, Перемишль, Яворів, Жовква з двома мільонами мешканців, в тім около півтора мільона

Українців, віддаєсь під польське пановання. Можеби Антанта прислухалася до голосу широких мас населення сеї полоси краю а не ішла за односторонною інформацією.

Чи Антанта думає що найдеться в українській армії один жовнір або офіцер, що на таке кинувби кріс і вернувби домів?

Др. Глярий Бачинський.

Джерело: Нове життя. – 1919. – 13 березня.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 106-107.

№ 88

Опис демаркаційної лінії разом із територією Дрогобиччини укладений в проєкті договору про перемир'я між ЗУНР і Польщею, підготовлений місцією генерала Бартелемі, березень 1919 р.

[...Артикул 2. Військова демаркаційна лінія, яка розділятиме теперішні військові сили обох сторін на час перемиря, подала на долученій карті 1:200.000.

Вона йтиме здовж ріки Буга від границі Галичини до устя потока, який перепливає попри Ясеницю Польську, далі здовж цього потока до залізничного моста Холоїв-Камінка, далі здовж цього залізничного шляху (часть шляху приналежна до Українців) до моста на ріці Бузі, далі здовж залізничного шляху (часть шляху приналежна до Поляків) від цього останнього міста на ріці Камінці, далі здовж цієї ріки до границі, яка ділить політичний повіт Жовківський від Камінецького, далі здовж цієї границі, далі здовж границі між політичними повітами Львівським і Камінецьким, далі здовж границі між політичними повітами Львівським і Перемишлянським до залізничного шляху Львів – Перемишляни, звідси здовж границі між політичними повітами Бобрецьким і Перемишлянським до Солової (ця місцевість належить до Українців, Миколаїв до Поляків), далі здовж потоку Білого до Соколова (ця місцевість належить до Українців), далі здовж шляху Соколівки до залізничного двірця в Вибранівці (дворець і місцевість належать до Поляків), далі здовж шляху з залізничного двірця в Вибранівці до Гути Щирецької (ця місцевість належить до Українців) і звідси здовж південної границі політичного повіту Львівського і далі здовж східньої границі політичних повітів Дрогобицького і Тур-чанського...]

Джерело: Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття/De historia reipublicae Ucrainae in saeculo XX. – УКУ ім. Св. Климента Папи. – Рим, 1989. – Додатки. – С. 440-441.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 155-156.

№ 89

Витяг зі звіту представника Міністерства закордонних справ Польщі доктора Александра Скарбека щодо польсько-українських переговорів про перемир'я, березень 1919 р.

[...Sprawa wojny z Ukrainą Zachodnią jest uważana dziś powszechnie w kraju za najważniejszą ze wszystkich kwestji. Z faktem tym musimy się liczyć. Powszechne przekonanie jest tego rodzaju,

że z upadkiem Lwowa stracimy jedyną zwartą armję, jaką mamy dziś do rozporządzenia i jaka może być zawiązkiem wielkiej armji narodowej, że dalej, w razie utraty tego miasta, stracilibyśmy więcej aniżeli 2/3 całego materiału wojennego, jaki w tej chwili mamy do rozporządzenia. Jest również niewątpliwa rzeczą, że uwolniona po zdobyciu Lwowa armja ukraińska, idąc po linii najmniejszego oporu, ruszyłaby na Lubliń i tam starałaby się wymusić najkorzystniejsze warunki pokoju, że wreszcie brama Lwowską wszedłby w granice państwa niechybnie bolszewizm rosyjski. Również i utrata Borysławia i całego Zagłębia naftowego byłaby niepowetowaną. Powszechny głos upatruje tedy w ułatwieniu nam wygrania tej wojny probierz przychylności ci Ententy i korzyści ze sojuszu z państwami zachodnimi. Na punkcie tym wszystkie partje bez wyjątku są bardzo drażliwe, tak, iż nawet warunki różnejmi, podyktowane przez przedstawicieli mocarstw sprzymierzonych w dniu 28.2.19 r. uważano za niekorzystne dla nas. A przecież warunki te oznaczały linię demarkacyjną, idącą w odległości kilkudziesięciu kilometrów na wschód od Lwowa, linja Bugu, granica powiatów: Żółkiewskiego i Kamioneckiego, Lwowskiego i Przemyślańskiego, następnie zaś na południe; pozostawiając w rękach naszych Bóbrkę i Wybranówkę, w końcu linią wschodnią powiatów Drohobycz i Turka w ten sposób, że Zagłębie Borysławskie zostałoby przy nas...]

Джерело: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Z. Kolekcja odpisów dokumentów. – Syg. 58. – K. 46-47.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 158-159.

№ 90

Урядове повідомлення військовій команді залізничної станції Лавочне про дозвіл на обмін 4-х вагонів військової амунії з Угорщини на 40 цистерн нафти, березень 1919 р.

До

військової стаційної команди в Лавочнім.

Після умови з малярським правительством дозволяється нам на перевезення 4 вагонів муніції і інших речей за рекомпензацією 40 цистерн нафти. Переговори переведено з припорученням міністерства війни і Національної Ради. Упрашається о негайне телефонічне і телеграфічне повідомлення Комісаріату нафтового в Дрогобичі, щоби цю кількість нафти доставив до Лавочного, де переведися заміна муніції і порожних цистерн за повні. З транспортом муніції їде четар Похмурський, котрий заміну переведе і заплачене. Нафта поступить після умови через посольство у Будапешті.

Джерело: Архів Українського Католицького університету в Римі. – Ф. Колекція документів ЗУНР. – Оп. 1. – Спр. 285. – Рукопис. Оригінал.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 165-166.

№ 91

Протокол засідання ради державних секретарів від 24 березня 1919 р.

Присутні:

Вп. През. Голубович, Артимович, Мирон, Люзинський, Бубела, Козаневич.

На нинішнім засіданню іменовано ті: 1) судію Михайла Курилова повітовим судією в Дрогобичи. 2) п. радн. Дениса Патрицького віцепрезид. окр. суду в Коломиї.

Уповноважено президента Голубовича до видачі одноразових запомог для функціонерів Д.С. після його узнання.

Вп. през. Голубович представляє справу валюти і причини зростаючої скількості карбованців і гривен. В справі остем-плювання корон підчеркує, що ми можемо мати або багато корон або менше. Можна би нашу валюту перемінити на гривні. (За 1000 карб. – 337 франків).

Рішено проте ввести законом примусовий курс гривен.

Обговорювано справу жидівську. Нац. Рада жидівська бажає, щоби при Президії Д.С. утворено жидівський департамент, якого шеф полагаджував би жидівські жалі.

Уповноважено вп. президента з Жидами перетракувати і такий департамент утворити.

Вп. сек. Козаневич представляє угоду переведену між роботодавцями та робітниками в Бориславі. Жалує ся на те, що не отворено рух залізнич. на лінії Стрий–Дрогобич–Борислав. Також до тепер 2 локомотива не віддано. Жалуєся на реквізиції в дрогобицькім повіті. Рішено поліцію передати під управу Д.С. внутрішніх справ.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 90.

№ 92

Розпорядження Державного секретаріату військових справ про утворення нафтового округу під його безпосереднім підпорядкуванням від 28 березня 1919 р.

ДО ОКРУЖНОЇ КОМАНДИ В САМБОРІ

Станіславів, дня 28 марта 1919 р.

З приводу внеску Окружного Команданта Самбір в справі ліквідації Окружної інтендатури та утворення «Команди нафтових продуктів» в Дрогобичи заряджується що слідє:

Всі нафтові громади, а саме: Борислав, Тустановичі, Банне, Катівську, Східницю, Мразницю, Опаку, Уричі, Полелі, Нагуєвичі і Губичі враз з Дрогобичом лучиться над ним «Команду нафтового округу» з осідком в Бориславі, підчинену прямо Державному Секретаріату Військових Справ.

До обсягу ділання сеї Команди належитимє:

- а) удержанє законного ладу і порядку в згаданім окрузі;
- б) попиранне і удержуванне нафтового промислу через заосмотрюванне в харчові середники всіх робітників, занятих в нафтовім промислі;
- в) контроля над виконуванем розпоряджень Державного Секретаріату внутрішніх справ з 21/П с. р. в справі примусовї управи ріллі та над рівномірним розділом копальних матеріалів і середників між поодинокі фірми.

До компетенції сеї Команди належитимє дальше опініованє внесків на звільнення від військової служби робітників, занятих в нафтовім промислі як також і їх провізоричне звільненє аж до повішення внеску через ВО Команду Самбір.

Команді Нафтового Округа приділяються 4 сотні по 100 людей як вартовий відділ з окрема ліквідуючим. З того 1 сотня повнитимє службу в Дрогобичи, три в прочих громадах нафтового округу.

Команда міста Дрогобича приступить до переїзду тамаш- ного відділу міліції на військову поліцію з тим, що стан її не сміє переходити після 100 людей.

Відповідно до точки б., поданого в горі обсягу ділання Команди Нафтового Округа, призначається політичний повіт Борщів для заосмотрювання робітників в харчові продукти з тим ся Команда заряджуватиме купна і всі посилки на адресу сеї Команди є вільні від конфіскації та йдуть як воєнні посилки.

Які небудь реквізиції харчових середників в Дрогобицькім повіті є строго заборонені.

З хвилию введення в життя Команди Нафтового Округа звивається повітову Команду в Дрогобичі, а на її місце уставляється переходовий відділ підчинений прямо ВО Команді Самбір.

Рівночасно признається Полевий суд Команди Нафтового Округа в Дрогобичи, якого приналежности підлягають, між іншими всі військові особи, неприналежні до боєвих формацій Дієвої армії, а які службово приділені на території Команди Нафтового Округа. Приналежним Командантом того ж суду є Командант Нафтового Округа. Подібні зарядження що до обсягу суду послідувають окремо.

Іде до Окружної Команди Самбір, Окружної Команди Чортків, Пов. Команди Дрогобич і до відома до НКГА і ДС внутрішніх справ.

За Секретаря: Ціріц, в. р.

Джерело: ЦДІАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 48. Машинопис. Копія.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 324-325.

№ 93

Звіт партійної конференції Української соціал-демократичної партії за участі дрогобицьких делегатів 28-29 березня 1919 р. в Станіславіві (надруковано в Дрогобичі)

Товариші і Товаришки!

Всенароднім зривом українського народу, подвигом трудових мас – dokonано історичного перевороту 1 падолиста 1918 р. у Галичині та Буковині, а при помочи повстання українського працюючого люду Наддніпрянської України під проводом Директорії здвинулася Українська Народна Республіка, держава трудового українського народу, держава українського робучого пролетаріату. На руїнах драхлявих імперій Габсбургів і Романовичів, повстала в пам'ятні дні падолиста минулого року, нова демократична держава – Українська Народна Республіка, яка здійснила вікові ідеали – бажання українською народу, який від століть леліав у своїй душі самостійну, незалежну і демократичну власну державу.

І отся хвиля прийшла!

Історична катастрофа переїзми Європи у соціяльний демократичний лад переводиться у всіх державах. Керманічі давніх імперіялістичних держав, що свідомо спричинили всесвітній пожар – повалилися а на перше місце висувається на ново робучий люду усіх країв та народів; на проводирів сього люду на міжнародній арені стає соціялістичний табор зорганізованого пролетаріату, що дає знак не до всесвітної різни, а до всесвітнього мира і єдності через що звертає на себе очі цілого

світа у тих, що тужать за миром, що з острахом дивляться на руїну світової цивілізації та культури.

Хитаються основи старого капіталістично-імперіялістичного світа! Розпався в прах московський царат, повалилася драхлява Австрія – найкріпше забороло старого фєвдального ладу, – конає мілітарна Німеччина – головна виновниця всесвітньої війни.

А понад їх руїною – весняним леготом повіяло по цілій Європі. Скрізь пануть кайдани, в які досіль була закована думка, живе слово й воля народів. Замість верховодів капіталістичного світа, місто речників розбишацького імперіялізму – приходить до слова соціалістичний робучий люд.

В таку хвилю – не могло українське робітництво зостатися по заду всесвітнього соціалістичного пролетаріату, але мусіло поспішити на оборону Української Народної Республіки і закріпити всі соціалістичні та демократичні здобутки української революції. Український пролетаріат мусів власною кровю припечатати нові закони новочасного ладу, опертого на знесенню привілеїв пануючих досіль кляс і створити широким масам поневоленого працюючого люду шлях – до світлої будуччини.

Потреба кращого упорядкування державного життя – зробила необхідним для Української Соціал-демократичної партії стати до будівництва нового демократичного ладу – висилаючи своїх кращих провідників до відповідальної роботи у правительстві Надніпрянської України, а других заставляючи до законодавчої праці у Конгресі Трудового Народу України у Києві і на протязі чотирох сесій Української Національної Ради галицької України, де при їх визначному зусиллю ухвалено земельну реформу з вивласненням великої посілости без рекомпензати, закон про 8-годинний день праці й охорону робітників, всякі соціалістичні реформи і в кінці виборчий закон до майбутнього сойму західної області У. Н. Р. опертий на демократичних принципах, який дасть змогу трудовому пролетаріатові на управу в державі, по своїй волі.

І в такий момент відвічальні провідники Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії західної області У.Н.Р. хочаки прислухатися до голосів всіх партійних товаришів, бажаючи бути все в тісному контакті з товаришами праці і думки – скликали Партійну конференцію УСДП до Станіслава на день 28 і 29 марта 1919 з таким дневним порядком:

1. Отворення і вибір президії.
2. Наша сучасна закордонна і внутрішня політика (реф. тов. Др. Володимир Темницький).
3. Тактика УСДП супроти інших партій та організацій (реф. тов. Осип Безпалко).
4. Переписання тягарів війни на заможні кляси (реф. тов. Др. Мирон Витошинський).
5. Вивласнення великої посілости (реф. тов. Осип Безпалко).
6. Справа війська і залізниць (реф. тов. Осип Устіянович).
7. Негайне виписання виборів до сойму (реф. тов. Др. Рудольф Скибинський).
8. Права робітника і організація (реф. тов. Осип Крутій).
9. Преса і партійна література (реф. тов. Іван Калинович).
10. Хто має управляти громадою і як? (реф. тов. Др. Роман Яросевичф).
11. Наше шкільництво (реф. тов. Осип Безпалко).

На отсю Партійну Конференцію з'їхалися понад півтора сотки делегатів з усіх частин нашої західної області, докладнійше було 156 учасників, з того 127 делегатів з правними мандатами, а 29 гостей як партійних товаришів з чого п'ятох було з Надніпрянської України.

Шановних Товаришів і Товаришок привитав гарною промовою член Станіславівського Повітового Комітету УСДРП Тов. Осип Устіянович і запропонував на председателя Партиїної Конференції (задня неприсутности тов. посла Семена Вітика, який виїхав в торговельній місії до Будапешту, Відня і Праги) – тов. Др-а Романа Яросевича як председателя, а тов. Івана Кушніра і Осипа Крутія – як заступників председателя; в кінці тов. Олексу Панаса як секретаря.

Тов. председатель Др. Роман Яросевич, отвираючи партиїну конференцію пояснив, чому повітові організації Станіславова і Дрогобича скликали під теперішню хвилю отсей з'їзд. Саме переживаємо історичну хвилину, яка рішає про будуччину нашого народу і здобутки української революції. Тому наша партія мусить призадуматися, як найкраще використати постуляти нашої програми, і примінити їх до сучасних правно- державних форм У.Н.Р. Наша задача є оснувати Українську державу на щиро демократичних формах влади і соціального ладу – для добра всього українського народу. При кінці горяче повитав Шановних Товаришів у.с.-д.р.п. Наддніпрянської України, з якими бажаємо спільно жити, працювати, щоб зреалізувати ідеали всесвітнього пролетаріату.

Як перший докладчик виступив тов. Др. Володимир Тем- ницький з рефератом на тему: Наша сучасна закордонна і внут- рішня політика.

В дискусії над рефератом тов. Темницького забирали голос тов.: Осип Безпалко (який закладає рішучий протест проти військового обсадження українських частин Буковини і Бесарабії румунськими військами), Др. Мирон Витошинський, Іван Кушнір, Остап Олійник, П. Михайлів (був. міністер праці в кабінеті Чеховського), який зложив привіт партиїним товаришам в імени Наддніпрянської України, тов. Іван Калинович (який п'ятнує поведення Держ. Секретаріату супроти Наддніпрянських Українців, що їх команда міста Станіславова стала видалювати поза межі західної обласі), тов. М. Басараб та інші, після чого ухвалено дві резолюції в справі нашої закордонної і внутрішньої політики.

Другий реферат виголосив тов. Осип Безпалко на тему: Тактика Української соціал- демократичної партії проти інших партій та організацій, в якій розглядав відношення нашої партії до інших сторонниць в краю, з якими не хочемо вести партиїної боротьби, далі конкретизував наші домагання дотично організації «Селянсько-Робітничого Союзу», наше становисько, яке слід зайняти у.с.-д.п. супроти проєктованого трудового з-їзду, скликаного на день 30 марта 1919 до Станіславова і т. п.

В дискусії забирали голос тов.: Остап Олійник, Оліярник, В. Темницький, Др. Мирон Витошинський, Д. Демянчук, О. Устіянович, Іван Калинович і чимало других товаришів. Після дискусії ухвалено відповідні резолюції, які мають служити як директиви Екзекутиві УСДРП зах. обл. У.Н.Р.

Третий референт тов. Др. Мирон Витошинський говорив на тему: Переписаний тягарів війни на заможні кляси.

В рефераті: Вивласнення великої посілости тов. Осип Безпалко виступив проти викупу великої посілости ависловився за конфіскацію обшарів двірських. Противиться також поділови вивласненої землі а є за заведенням спілкової господарки. Ми соц.- дем. стремимо до усупільнення всіх средств продукції. Земля має належати до тих, що обробляють її своїми руками, а справу обмеження приватної власности хай рішить будучий сойм зх. обл. У.Н.Р. Бесідник заявляється проти полишення дотеперішних власників при господарці на їх обшарах, а жадає передання землі аж до послідного вирішення – комісіям земельних справ при громадах і повітах.

В дискусії над рефератом про аграрне питання забирали голос слідуєчі товариші: Тов. Осип Крутій, Іван Кушнір, Г. Орищук, В. Матвієшин, Коваль, Берегуляк, Штігльак, Др. М. Витошинський, Солтис і сам референт, після чого приступлено до ухвалення резолюції в справі земельної реформи.

Справу війська і залізниць – реферував тов. Осип Устіянович – жадаючи негайного отворення залізничного руху для цивільного населення, стягнення неукраїнських функціонерів з відвічальних етановиск при Дирекції шляхів, цілковитої націоналізації залізниць, знесення кляс по українських залізницях, заведення поспішних поїздів, уладження паровозів (задля браку вугля і в цілі збереження лісів) – на опал ропою і т. п.

В справі організації української армії пропонував референт задержати на час війни з Поляками дотеперішні формації, але жадає кращого трактовання мужви (жовнірів) як горожан демократичної Республіки. Жадає поширення просвіти між мужвою, яку повинно інформуватися про наше сьогочасне політичне, економічне і міжнародне положення. Знесення всяких привилеїв і ознак у старшин. Неукраїнську суспільність повинно змобілізувати і примусити до публичних робіт, а також оподаткувати чужі національності, що не виконують військової повинности в українській армії. По закінченню теперішньої війни належить знести постійну армію а завести народню міліцію.

В дискусії забирали голос: Тов. Дах, Сакалюк, Турчановський та чимало других товаришів; по скінченню якої ухвалено аналогічні резолюції до пропонованих тов. Референтом.

Про негайне виписання виборів до сойму реферував тов. Др. Рудольф Скибинський.

Про потребу організації у. с. д. р. партії і про права робітників реферував тов. Осип Крутій та Др. Рудольф Скибинський. Шан. референти нагадують історію української соц. дем. партії в Галичині та на Україні, рух в професійних організаціях, представляють жадання українського робітництва в справі заведення 8-годинного робучого дня, змогу контролювати робітникам управу та адміністрацію фабрик, щоби трудоводці не могли приймати ані відправляти робітників без відома і згоди мужів довіря робітничих організацій, обезпечення робітників на випадок неспосібности до праці, охорона малодітних жінок перед визиском працьодовців, обезпека на случай безробіття через інтензивне ведення відбудови краю, забезпечення робітників у харчі та помешкання, заведення дешевих кухонь, приютів та промислових шкіл.

Крім референта промовляли тов. Іван Калинович, який жадав тісної злуки УСДП зах. обл. У.Н.Р. з Центральним Комітетом УСДРП Наддніпрянської України, щоби на ділі показати злуку і зєдинення цілого українського пролетаріату, щоби зреалізувати на самих собі клич всесвітнього соціалізму: Пролетарі всіх країв, єднайтеся! І поставив відповідну резолюцію того-ж змісту.

Про партійну пресу і літературу реферував тов. Іван Калинович. Від першої хвилі свого повстання соц. дем. стреміла до тісної злуки з просвітою та наукою. Се пропагував Сен-Сімон, Фурє, Лясаль, Карло Маркс, Енгельс, Овен, Плеханов та інші. Бо доки робітник темний – не будуть для нього досяжними високі ідеї соціалізму. Зокрема потреба українського партійного органу відчувається у нас незвичайно. Ідея обновлення першої української робітничої газети, якою була в Галичині «Воля» пекуча і здобуває собі щире заінтересовання серед українського робітництва, а найліпшим доказом сього те, що з усіх кругів нашої області надходять запити, коли почнеться видавання свого партійного часопису.

Знова комплектний брак соціалістичної літератури у нас повинен наклонити нас до видання цілого ряду книжок, які освітлили-б широкі завдання соціальної політики.

По дискусії, в якій забирали голос Тов. Олійник, Безпалко, В. Темницький ухвалено резолюцію дотично обнови соц. дем. органу і видавництва «Соціалістичної Бібліотеки».

Останній був реферат тов. Осипа Безпалка: Про наше шкільництво, в лкїм шан. докладчик говорив про потребу реорганізації шкільництва по думці сучасних соціальних реформ. Бо школа є починаючи від найнищих а кінчаючи на найвищих опорою існуючого ладу. Отже, коли ми хочемо справді вийти переможцями в боротьбі за заведеннл демократичного ладу, охоронити і закріпити здобутки соціальної революції – мусимо негайно звернути увагу на те, щоб і навчаннл і вихованнл у всіх школах велосл в соціалістичному дусі.

В тому зміслі й ухвалено відповідні резолюції.

Тов. председатель Др. Роман Яросевич, закриваючи партійну конференцію, подквував делегатам за дводневні інтензивні наради, на лкі мимо комунікаційних перепон зіхалисл з найдальших закутан краю чимало делегатів і тим дали доказ, що війна не зруйнувала нашої партійної солідарности і свідомости, та що наші партійні товариші живо інтересуютьсл соціальною боротьбою, яку видвигнула революція. Понадто наша партія показала однодушними ухвалами всіх резолюцій, що у наших партійних товаришів є великий засіб здорових думок та критичного погляду на сучасну хвилю, зрілої політичної орієнтації і закінчив наради окликом:

Нехай живе зєдинений пролетаріят Української Народної Республіки!

Нехай живе зєдинений пролетаріят цілого світа!

Нехай живе побїда соціалізму!

Джерело: Зїзд Партійної конференції Української соціал-демократичної партії Зах. Обл. У.Н.Р., яка відбулася дня 28 і 29 марта 1919 р. в Станіславі. – Дрогобич, 1919 р. – С. 3-15.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 102-109.

№ 94

Протокол засідання ради державних секретарів від 31 березня 1919 р.

На засіданні з 31/3 іменовано:

а) інж. Романа Куницького – начальником управління гірничого в Дрогобичі (За контрактом)

б) інж. Євстаха Савчука і інж. Василя Вишницького посунено з ІХ до VIII ранги в штаті технічних урядників Д. С. робіт публичних.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 94-95.

№ 95

Меморіал керівників установ Дрогобича і Борислава державному секретаріатові про тяжке економічне становище населення повіту, Дрогобич, 7 квітня 1919 р.

Підписана делегація політичних, просвітних і економічних організацій Дрогобицького повіту, в склад якої входить о. Антін Рудницький, як комісар міста

Дрогобич, п. Гриць Терлецький, як управитель харчового уряду в Бориславі, п. інж. Дидинсь-кий, як голова філії «Сільського господаря» в Дрогобичі, Василь Паньків, як репрезентант дрогобицького міщанства та репрезентант бориславських робітничих організацій, – звертається до Високої президії зі слідуючим меморіалом:

1) Дрогобицький повіт, зокрема населення міст Дрогобича і Борислава, стоїть перед найстрашнішою голодовою катастрофою. Дрогобицький повіт, в склад якого входять чисто промислові місцевості з перевагою робітничого населення, як Дрогобич, Борислав, Волянка, Попелі, Мразниця і Тустановичі, яких населення переходить 100000 голов, – не міг ніколи – навіть в передвоєнних часах – покрити власного запотребування харчів і завсігди був лишений на довіз із східних повітів. Знаючи про цей стан, австрійське правительство, яке чейже нашого краю не щадило, звільнило спеціально Дрогобицький повіт від усяких реквізицій і поставило на чолі апровізації нафтового району окремого офіцера, якого задачею було стягати харчові артикули зі східних повітів Галичини, а навіть Угорщини. Завдяки тому аж до послідніх часів існування Австрії апровізація нафтового басейну була ведена бездоганно.

Стан сей змінився на некористь від часу, коли власть перейшла в українські руки.

В першій половині падолиста 1918 р. нафтовий басейн був тереном війни українсько-польської, серед якої польські легіонери робили оружні випадки на сусідні села і безпощадно грабили та нищили у селян все, що попадало в руки, – опісля ж, опускаючи Борислав, польські легіонери підпалили багато заосмотрені військові і харчові магазини в Бориславі та на Волянці.

Відтак переходила через Дрогобиччину повінь російських полонених, повертаючих домів, які, внаслідок неможності комунікації дорогою через Перемишль і Львів, йшли виключно вздовж т. зв. трансверсальної лінії, отже через Самбір і Дрогобич.

Безпосереднє сусідство Дрогобицького повіту з фронтом, віддаленим о кількадесят кілометрів, спричинило, що всякі військові відділи будь то на приказ дотичних команд, будь то на власну руку, реквізували у селян все, що лиш далосся. На жаль, сконстатувати треба, що деякі військові відділи і команди на здавали собі ясно справи з того, до чого в дальших консеквенціях довести може безпрограмова і безпощадна реквізаційна система, яку назвати б можна сміло системою грабунковою.

По чотирьох місцях такої господарки представляє ціла Дрогобиччина дійсно застрашуючий образ: двори всі без виїмки винищені дотла, зерно, призначене на засів, зареквізоване, живий інвентар до послідньої штуки забрали військові цілі, так що о обсяянню і оброботці двірських ґрунтів нема бесіди. Селяни внаслідок неврожаю, язви, мишей і причин вищенаведених є зовсім винищені, пашні зовсім нема, а корець бульби або зерна належить до великих рідкостей, за які треба платити горендальні суми.

Одинокий судовий повіт Мединичі входить в склад Дрогобицького політичного повіту, як також кілька сусідуючих сіл Самбірського повіту, котрі досі ще найбільше доставляли харчів до Дрогобича і Борислава, стали тереном, на яким оперують від трьох місяців усякі реквізаційні відділи фронтів, і на приказ фронтівих команд сю частину повіту зовсім винищили.

Не стало б місця, щоби описати сії реквізиційні практики і зареєструвати надужиття, які при тім діються. Вистарчить навести один з найновіших фактів, коли фронтівий відділ реквізиційний нічю впав до Добрівлян і забрав селянам все, що

лиш они мали. Рівноваж зазначається, що дрогобицький ревізійний офіцер п. Задурович, всупереч інструкціям своїх зверхніх військових та цивільних властей, на власну руку переводить далі ревізії в повіті. На жаль, начальна команда в Ходорові не реагує з належною енергією на сі практики, а навіть сама приказує часто транспорту збіжжя і бульби, призначені для Дрогобича і Борислава, ревізувати на річ армії, як про се свідчить залучений список фактів.

А чейже повіт, який своїми земними багатствами удержує матеріально цілу державу і фронтову армію, повинен бути інакше трактований.

Всякі заходи місцевих чинників, змагаючі до поправлення стану апровізації в Дрогобицькому повіті, стрічають перепони або нехтування з боку наших центральних властей. Вистарчить навести, що договір, заключений в своїм часі тут Нафтовим комісаріатом з Угорщиною, який мав запевнити для Дрогобиччини кількасот вагонів збіжжя, через кілька тижнів мусив ждати на затвердження зі сторони високого Державного секретаріату і доперва тоді діждався ратифікації, коли політичні події на Угорщині зробили його виконання ілюзоричним.

2) Внаслідок того, що в Дрогобичі і Бориславі магазини харчових управ зовсім порожні і не мають ані одного грама муки, а від півтора місяця між населення не розділюється хліба, поширюється в Дрогобичі і Бориславі в застрашуючий спосіб тиф голодовий плямистий, а цілі десятки умирають денно з голоду.

А голод є лихим дорадником. Невиносимий стан апровізації нафтової заглибини дає почин до чимраз більше явного невдоволення і ферменту серед робітничих кругів та серед незаможного міщанства, і треба боятись, що если в най коротшім часі не усунеться лиха, то в Дрогобичі і Бориславі вибухне голодова революція, яка чейже була катастрофою для нашої молоді держави.

3) Одною з найголовніших причин сього лиха, що розпорядки військових та цивільних властей взаємно собі суперечать і не находять послуху, та, що на чолі апровізації нафтової заглибини не стоїть енергійна людина, якій мали б повинуватися всі військові та цивільні власті. Як вище згадано, апровізація Борислава та околиці за часів Австрії була так довго вдовольняюча, як довго на її чолі стояв рйтмайстер Сеч, який був вивінований в далекойдучі повновласті, мав до своєї розпорядомості гроші, військо і магазини.

Підписана делегація, будучи висловом бажань населення цілого повіту, позволяє собі зазначити, що одиноким чоловіком, який міг би в тій направі багато доброго зробити і завести в повіті на поля апровізації лад та усунути при тім чимраз частіші появи дезерції, є п. отаман Грабовенський, котрий протягом свого короткого урядування в Дрогобичі пізнав докладно потреби повіту і дався пізнати як чоловік розумний та енергійний.

Комісар міста Антін Рудницький
Інж(енер) В. Дидинський – гол(ова) «Сільс(ького) господаря».
Василь Паньків

Дрогобич, дня 7 цвітня 1919.

Джерело: ДАЛО. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 4-6. Машинопис. Оригінал.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 90-93.

№ 96

Розпорядження інтендантури військового округу м. Самбора в Дрогобичі до громадського уряду у с. Вацевичі щодо порядку інформування оголошень, Дрогобич, 8 квітня 1919 р.

Інтендантура військового округу Самбір

І.Ч: 1252

До уряду у громадського
Дрогобич, дня 8./4.1919. в Вацевичах

Залучені оголошення належить виафішувати в громаді і вияснити населенню ціль зарядженої виміни.

/2.залуч./

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 10264. – 1 арк.

№ 97

Донесення польського таємного агента про «Становище в так званій Західній Україні», квітень 1919 р.

1. Rząd Hołubowicza, opierający się o partje nacjonalistyczne ma przeciwników w socjalistach z pod znaku Wityka, udaje mu się jednak dotychczas łagodzić opozycję koncesjami dla przywódców partyjnych. Rzśid władzy żadnej niema, trzyma go tylko a) ogólne rozprężenie i pełna tolerancja dla łajdactwa i rozboju, okazywana przez wszystkich funkcjonariuszów państwowych od ministrów począwszy, a skończywszy na służących i woźnych oraz b) obawa odpowiedzialności za poprzednie sprawki w razie zapanowania stosunków prawnych lub wkroczenia wojsk polskich. Brat prezesa ministrów głównego sekretarza Hołubowicza adwokat w Tarnopolu zarobił w przeciągu 1.1/2 miesica 3 miliony Koron na wydawaniu pozwoleń na wywóz nafty do wschodniej Ukrainy. Wityk, znany zresztą przed wojnji jako zwykły złodziej zarobił na nafcie i świecach około 8-miu miljonów (informacja pewna od poważnych dyrektorów firm w Borysławiu). W komisariatach powiatowych wszystko można zrobić łapówką; święcę się tam poprostu orgje łajdactwa i złodziejstwa.

Mam znajomych poważnych ludzi i od nich wiem o faktach bandyckiej gospodarki. Znikają cale wagony cukru i zboża. W jednym komisariacie znany mi kierownik administracji ukradł już 3 miliony i został przeniesiony.

2. Chłopi okradają dwory i zapasy materjał?w zgromadzonych przez ekspozytury odbudowy kraju, rąbią lasy i rabują doszczętnie. Mimo że sami złodzieje, ale patrząc «na kradzieże swych panów» zaczynają szemrać, a gdzieniegdzie buntują się otwarcie. W Tamopol- szczyźnie zbuntowało się kilka wsi i ogłosiło republikami. Huślicc (sławne z przejścia na prawosławie) i Myszkowicc (czy Myszkowcc) musiano zdobywać artyleiję. Rządowe obietnice podziału gruntów nie odnoszą spodziewanego wrażenia, bo chłop we wschodniej Galicji nie ma ani inwentarza ani nasion i nie chce pracować na zbyt. W pobliżu frontu po zupełnem zrabowaniu polskich wsi i dworów (zrabowano zboże po wsiach, wszystkie kartofle, bydło i konie do ostatniej sztuki wojsko z głodu rekwiruje już po wsiach ruskich. Jedyne obawa przed zemstą Polaków podtrzymuje nastrój ogólny wśród chłopstwa, ale niezadowolenie rośnie.

3. Miasta ogłodzone: Tarnopol i Stanisławów przepelnione są uchodźcami z Ukrainy rosyjskiej. Ceny produktów spożywczych mniej więcej wynoszą: za kilo mięsa wołowego 16–20 K, wieprzowego 22–25, słoniny 40–60, masło 80–100 K; litr mleka 4–6 K, lq kartofli 200–300 K,

w Borysławiu i Drohobyczu do 600 Koron, 1 q pszenicy 1200–1500 Koron, żyta 700–900, cukier podług taryfy maksymalnej 22 Koron, faktycznie 40 do 60 Koron za Kg, topka soli 2.30 cena maksymalna, ale płaci się do 10 Koron. Z artykułów żywności objętych przez państwo ludność polska nie dostaje nic zupełnie, dostają tylko nieliczne jednostki, które pełnią służbę. Zamknięto wszystkie konsumy, do których należeli Polacy; nawet na święta nie dostała ludność polska mąki, chociaż rozdawano ją rusinom i żydom. Polacy otrzymali tylko kartki na cukier w ilości 1/2 Kg na osobę po cenie 20 Koron za Kg.

Jeden z wyższych urzędników ukraińskich wyrażał się w ten sposób: «według naszych doniesień inteligencja polska powinna by była wyzdychać już przed dwoma miesiącami – musi ona dostawać olbrzymie subwencje od polskiego rządu». Istotnie dziwić się należy, że Polacy po miastach zwłaszcza ze sfer urzędniczych żyję dotąd i nie zgłaszają się do służby ukraińskiej mimo głodu i nędzy.

4. Żydzi zapomnieli już zupełnie mówić po polsku. Jedynie nie liczne wyjątki odważają się czasem mówić tym językiem. W pierw-szych miesiącach istnienia Ukrainy Żydzi zasługiwali się nowemu rządowi systematycznie denuncjując Polaków. Pewien oficer, szef oddziału U.W.W. (Ukraiński Wydział Wiwidiaczny) czyli poprostu «ochrony» chwalił się tem, że musi mitygować Żydów w zapale donosielskim. Żydzi dali rządowi grube miliony na samym początku i pozwolili mu się zagospodarować. Dostali też za to wszelakie koncesje i przepustki. Obecnie ostygli w zapale po pogromach tarnopolskim, a zwłaszcza proskurowskim, kiedy to żołnierze z armii Petlury wymordowali kilka tysięcy żydów (istotnie kilka tysięcy) (nic tak jak we Lwowie). Zręczte małe pogromy odbywają się stale w Stanisławowie, Złoczowie, Stryju i t. d. W jednym z tych miast wojsko otrzymało oficjalne pozwolenie na jednogodzinny rabunek. Niewdzięczny rząd ukraiński wymyśli! też dotkliwy dla Żydów sposób puszczenia w obieg asygnat, które drukuje się obecnie w Stanisławowie w banknotach 100 i tysiąc karbowanów. Urzędnicy i żołnierze dostają pensję i żołd w tych banknotach i wymieniają je na drobną monetę austriacką pod presją bagnet?w, przyczem pojawiają się ciągłe okazje do małych pogromów. Ponadto w dni targowe zamykają kordonem wojskowym targowice lub łapię Żydów masami po ulicach i zabierają im znalezione przy nich monetę austriacką, oddając w najlepszym razie ekwiwalent w banknotach karbowanów; karbowanów zaś nic przyjmuje żaden urząd.

Pozatem Żydzi potracili miliony na nafcic, którą masami kupowali celem wywozu do Ukrainy jeszcze przed zajęciem Kijowa przez bolszewików. Spółki urzędników ukraińskich kupowały naftę w Drohobyczu po K 1.50 za litr a sprzedawały żydom w Tarnopolu czy Podwołoczyskach po 4 do 5 Koron zobowiązując się dostarczyć pozwolenia na wywóz naftę na Ukrainę wschodnią. Pomimo oficjalnie ogłoszonego i uroczyste obchodzonego połączenia zachodniej i wschodniej Ukrainy sekretariat stanisławowski nałożył cło 12.50 Koron od jednego litra i to cło trzeba było z góry zapłacić przy otrzymywaniu pozwolenia na wywóz. Interes opłacał się do czasu póki na Ukrainie rosyjskiej litr naftę kosztował 20 rubli równe 40 K. Kiedy jednak dyrektorjat kijowski postarał się o tańszą naftę z Rumunii, a pozatem gdy zaczęto rabować wszystkie transporty w drodze, Żydzi, którzy mieli na granicy setki cystern już opłaconych, potracili olbrzymie majątki, zmuszeni będąc sprzedawać naftę, która ich kosztowała 18 do 20 Koron za litr po 8 a nawet po 4 K.

5. Wojsko, a raczej bandy uzbrojone zmobilizowano terorem; utrzymuje się to wojsko ustawiczny demagogiczny agitacji i mistrow- skiem poprostu rozbudzaniem najniższych instynktów. Pocztykowo wszystkich rekrutów wysyłano do Zmerynki i dalej na wschód, gdy z kadrów umieszczonych w Galicji rekruci masowo dzerterowali. Obecnie wysyła się masowo oddziały na front pod zbrojny eskorty i bez broni, który rozdziela się dopiero żołnierzom tuż przed linij bojowy. Na froncie trzyma się żołnierza tern, że wolno mu rabować i mordować jeńców oraz ludność polsky; żołnierze z dawnego lcgjonu ukraińskiego, jedyny materiał «ideowy-», pełni

służbę żandarmerii polowej i agitujy fanatycznie. Oficerowie ukraińscy, rekrutujycy się wyłącznie prawic z pośród nauczycielstwa ludowego i uczniów szkół średnich pełniy funkcje co najwyżej plutonowych lub komenderujycych kompanij; pozatem cały sztab, dowództwo na froncie, a nadto służbę administracyjny i policyjny posiadli Niemcy i byli oficerowie austriaccy, zgłaszajycy się masowo do wojska ukraińskiego. Komendy miast i okręgów wojskowych i powiatowych, to zwyczajne bandy łotrów, rabujycy bez żadnych skrupułów i mordujycy ludność polsky w cyniczny sposób. W każdym mieście istnieje «ochrana» pod komendy oficera; służy zaś w niej ideowo cała inteligencja i cała młodzież szkolna bez różnicy płci; sy niestety i liczni agenci pochodzenia polskiego, służycy w ochronie za picniydzc.

6. Jeńcy i internowani. Ochrona zarzydza internowanie masowe ludności cywilnej; przeprowadza ciygle rewizje, a zawsze tylko w nocy, katuje polsky młodzież za używanie rodzimego języka na ulicy, dopuszcza się orgij, jakich dawna carska ochrona nie znała.

Jeńców morduje się na miejscu lub w drodze; nieliczni, których doprowadzy do etapów, skatowani i obdarci do naga giny z głodu i zimna, lub umierajy na tyfus. Na stacji kolei żelaznej Terfipólka koło Brzeżan zamarzyło 16-tu jeńców z 40-tu wysłanych na roboty do lasu, gdyż trzymano ich zamkniętych przez cały noc przy 15 do 20 mrozie w magazynie kolejowym. W Mikulińcach wymordowano w listopadzie 400 jeńców, którzy złożyli broń po krótkiej utarczce; reszta około 600 ginie w więzieniu i masowo umiera na tyfus.

Internowanych obdzierano ze wszystkiego co mieli na sobie podczas drogi do obozów. Około 80 internowanych w Żółkwi i Jaworowic przywieziono w połowie stycznia do Tarnopola odzianych jedynie w bieliznę; między nimi był starosta z Jaworowa Michałowski, naczelnik stacji kolejowej w Żółkwi Sikora, który umarł potem na tyfus w obozie w Mikulińcach i inni. Na tyfus umarło w Mikulińcach i Hruszowic ponad trzystu internowanych; między internowanymi były tam kobiety i dzieci w wieku od 8 do 14 lat. Po zawarciu umowy z rządem polskim zwolniono rzekomo około 1000 internowanych, ale po trzech tygodniach wzięto ich z powrotem do obozów pono dlatego, że urz[^]d polski nie dotrzymał warunków umowy internowanych w Polsce jeńców ukraińskich nie uwolnił. Fakta katowania i głodzenia mogą stwierdzić zeznaniami naocznych świadków i datami.

7. Bolszcwizm. Armja atakowała 6 b. m. Podwołoczyska; do armji tej przeszły prawie całkowicie wojska Pctlury. W Galicji wschodniej istnieje bolszcwizm i rady robotniczo-żołnierskie, ale nic mają one nic wspólnego z bolszewizmem ideowym. Rozbudzone w masach dzikie instynkty podniecał i podnieca rząd Hołubowicza pomimo, że się sam rozbudzonych boi. Szczujc na «panów» tłumacząc, że «pany» to «wsi Polaki». Ukuto frazes «Hołyj ne boit się rozboju» i w myśl tego frazesu zniszczono całkowicie wschodnią Galicję; drugi często powtarzany frazes tyczy się bolszewizmu; który w Galicji «że ukraińskij nacjonalnyj» czyli, że jest groźny tylko dla Polaków. Nikt z myślących Ukraińców w te frazesy nie wierzy, ale wszyscy je kolportuję. Rząd gra va banque, członkowie jego myślę tylko o tem, aby jak najprędzej się obłowić i wyjechać z jakęś misję zagranicę. Misjonarzy takich wyjeżdża mnóstwo, a nikt z nich wracać nie chce. Ruchu społecznego mas w największej formie nie powstrzyma absolutnie nic na wschodniej granicy, chyba tylko interwencja zbrojna i to jak najszybsza. Gdyby obecnie wkroczo i steroryzowano nieliczną t. zw. inteligencję złożoną z postaci czysto kryminalnych, to chłop rusiński dałby się uspokoić, ale za chwilę może być zapóźno. Sytuacja Polaków we wschodniej Galicji groźną jest niesłuchanie. Rząd ukraiński nie zawaha się poświęcić całych mas ludności, byle tylko utrzymać się dłużej na powierzchni.

Джерело: Архівум Акт Новых в Warszawie. – З. Колькця одпис в документ в. – Сьг. 58. – К. 56-60.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 146-150.

№ 98

Розпорядження державного повітового комісара Дрогобича доктора Горбачевського про здійснення контролю за складом жандармських комісій, Дрогобич, 28 квітня 1919 р.

Державний Комісаріят повітовий в Дрогобичі
Ч: Е-312. Дрогобич дня 28 цвітня 1919

Переведене перегляду військового
складу дотичної комісії.

До

Всіх урядів громадських та Станиць Жандармерії в повіті

На підставі розпорядження Д.С.В.С. Відділ В.Ч. 3097 з 25/3.1919/СО.В.К. Самбір.
[...] за якого слідує;

При кожнім переведенні /асентерунку/ має бути присутній також комісар/
начальник/ дотичної громади, або его уповноважений заступник, який свідчить
заразом про ідентичність приведених ним подій.

Державний Комісар повітовий
Др. Горбачевський в.р.

Джерело: Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Ф. Арх. – Спр. 10261. – 1 арк.

№ 99

**Витяг із розпорядження державного секретаріату освіти і віросповідань про
призначення і зміни в складі працівників освіти (не пізніше 1 травня 1919 р.)**

[... І. Приділення

1. Гонтарський Іван, заступник учителя держ. гімназії в Перемишли, приділений
до учит, служби в державній гімназії в Дрогобичі....]

*Джерело: Вістник державного секретаріату освіти і віросповідань. Ч. 3. – Станіслав. – 1
травня, 1919. – С. 46.*

*Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у
5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. –
Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 377.*

№ 100

**Розпорядження державного секретаріату освіти і віросповідань щодо літніх
успіхів іспитів зрілості у 1918 – 1919 навч. році (не пізніше 1 травня 1919 р.)**

Літній речинець устних іспитів зрілості в шк. р. 1918/19:

А. В гімназіях і реальних школах:

В Бережанах – 16 червня, Дрогобичі – 23 червня, Золочеві – 16 червня, Самборі
– 2 липня, Станиславові – 1 гімн. – 19 мая, Станиславові 2 гімн. – 23 червня,
Станиславові реал. шк. – 2 липня, Станиславові прив. пол. жін. гімн. – 16 червня,
Сокали – 12 червня, Стрию – 30 червня, Тернополі – 28 липня 1919.

Б. В учительських семінаріях:

В Бережанах – 23 червня, Коломиї – 16 червня, Самборі – 10 червня, Сокали – 16
червня, Станиславові муж. – 16 червня, Станиславові СС. Василянок – 30 червня,
Тернополі – 31 липня 1919.

Джерело: Вістник державного секретаріату освіти і віросповідань. Ч. 3. – Станіслав. – 1 травня, 1919. – С. 49-50.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 381-382.

№ 101

Два прикінцеві протоколи засідань комісії Антанти щодо переговорів про перемир'я між Польщею і Україною, 15 травня 1919 р.

[...Annex A.

(Reference, Austrian Staff Map 1/200,000.)

The proposed armistice line –

leaves the Bug at its confluence with the Kozloroicc and follows the course of this river to its confluence with the Warezanka, passing west of Uhrynow;

thence taking a line southwards through the trigonometrical points 246,258,208, 210 to a point on the course of the B otnice river immediately north of point 207 (passing east of Lubow and Wani w and west of Siebieczow and Zaboze);

thence taking a direct line to the confluence of the Rata and Zeldec rivers and folio wing the course of this river upstream to the apex of the salient it makes at point 252 north of Dzibulki;

thence in a south-easterly direction to the points 240, 238 (south of Zottance), and thence castwards to the point in the administrative boundary between the districts of Lcmbergand Kamionka immediately west of point 262;

thence follow this boundary and the boundary between Lemberg and Przemylany to the extremity of the re-entrant 1,500 metres south-west of point 276 north of Peczenia;

thence the southern boundary of the district of Lemberg to meet the Dniester;

thence the Dniester upstream, then the Bystrzyca upstream to Mokrzany where it meets the western administrative boundary of the district of Drohobycz;

thence the latter boundary southwards to point 1,001 (Bukowska);

thence by the water-parting south-south-westward to point 1,132 (Szymoniec), then following a stream south-westwards passing Radycz to meet the river Zawadka;

thence the river Zawadka downstream to its confluence with the Stryj;

thence the river Stryj upstream to its confluence north- west of Matkow with a tributary flowing from Krywka; thence the course of the latter tributary southwards and continuing so as to meet the old boundary between Hungary and Galicia at point 831 (Jaszenowa).

Annex II to Minutes of Seventh Meeting.

**Draft for an Undertaking to be made by the Ukrainian
representatives, supplementary to the armistice convention between the Polish and
Ukrainian Forces.**

(Handed to the Ukrainian Delegation only.)

In signing the Armistice Convention of even date, the undersigned is authorised to undertake in the name of the Ukrainian authorities *de facto* in power in Eastern Galicia that the said authorities will take all necessary measures to ensure that the forces to be

maintained in Eastern Galicia shall not include any officers who belonged to the German or Austro-Hungarian armies, or who belong to the German, Austrian, and Hungarian armies, other than natives of Galicia...]

Джерело: Miller D. H. My diary at the Conference of Paris. – Vol. X. Belgium and Denmark. Greece. Morocco. Poland and Ukraine. – New York : Printed for the author by the Appeal Printing Company, [pref. 1924]. – P. 410-411.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 291-292.

№ 102

Звернення відомих діячів м. Дрогобича до Президії Державного секретаріату про вживання термінових заходів для покращення становища в повіті, Дрогобич, 11 травня 1919 р.

До Президії Державного Секретаріату

Дрогобич, дня 11 мая 1919 Станиславів

Всі державні і приватні функціонари Українці міста Дрогобича, зібрані дня 8, 9 і 10 мая 1919 р. на зборах, на яких були присутні і представники наших військ, по основній і зрілій дискусії здаючи собі ясно справу з критичного положення, в яким знайшовся по подіях 14 цвітня с. р. Дрогобицький повіт, щоби запобічи на будуче подібним, а може, іще в більших розмірах подіях, а тим самим щоби не наразитися на консеквенції відвічальности таких подій, рішили однодушно предложити пропамятне письмо нашим компетентним властям, щоби звернути їх увагу на невідрадни і грозою переймаючі відносини з зазивом поробити енергічні вказані зарядженя там, де того добро загальної справи вимагає.

1. Бориславсько-дрогобицький басейн так під зглядом економічним як і політичним, а тим самим і мілітарним, є найважнішою закутаною Зах. Области УНР. Помимо того начальні цивільні і військові власти не слідять відповідно відносин сего округа і через занедбане его доводять до того рода подій, які недавно мали ту місце і які могли довести нас до катастрофи. Фактом, що Дрогобич від самого початку, отже через шість місяців, не мав доброго та енергічного військового повітового Команданта, а все чоловіка, що недоріс до своїх завдань. Через се в цілім повіті поширилася в застрашаючий спосіб дезерція і то до того степеня, що цілі банди дезертирів в повнім уоруженю волочаться по лісах, в білий день нападають на переходячих і на переїзджаючих, рабують їх до нага та вбивають.

2. До застрашаючих відносин дійшло передовсім в Бориславі, звідки усунено не знати з яких причин енергічного тримаючого залізною рукою взірцевий порядок так в військах як і серед цивільного населеня сотника Тустановського, який був правдивим пострахом Борислава, а якого місце зайняв сотник по народности, почутям і переконаням Поляк, який позволив відновлене організації польських робітників, серед яких рекомендовано так робітники в числі до 30, а в послідних часах Австрії спроваджені з Королівства польського, як також польські трудовдавці в роді Супінських та Валажинських. Сей Командант займається більше кабаретами в публичних домах та шинках як мужвою та публичним безпеченьством. Він мав роздати кріси серед цивільне населення в ціли самооборони перед нападами бандитів

і не висилає військовий патруль на розвідки, боячися ніби сего, щоби ті не перейшли на сторону бандитів.

3. Говорячи про Борислав мусить звернутися уважно на дуже сумний факт, що Держ. Секретаріят дозволив в своїй великодушності полякам на утворене в Бориславі польської гімназії, яка би мала стати «пляцувкою на кресах», щоби помагати розточувати наш молодий організм. В своїй великодушності зайшов Держ. Секретаріят так далеко, що від учителів зложите маючої польської гімназії і не жадає навіть зложеня приреченя, що не будуть ділати на шкоду нашої Републики.

4. Сумний образ представляє Жандармерія, яка виконує свої обов'язки в дуже поганим спосіб, беручи хабарі в ріжній формі і при ріжних нагодах, а то передовсім для того, що брак сильної руки Команданта, а по друге брак контролі політичної влади. Се є причиною, що Жандармерія не виконує як слід свої обов'язки, наслідком чого покликані до війська можуть безкарно дезертувати і лучитися в банди, а в місті як і в повіті вештаєся множество польських емісарів з найдальших повітів Галичини, які спокійно при індоленції наших властей так цивільних як і військових будують Польщу на кресах.

5. А вже жалко, смішно і болісно стає на згадку інтерновань небезпечних та дуже вороже нам успособлених польських, шовіністичних проводирів. На що здадуться інтернованя переведжені місцевими властями, коли центральна наша влада, на питаючи нікого, або сей час, або по двох–трох тижнях випускає інтерновані індивідуа, які по випущеню з здвоєною енергією і запалом, та готовим і добрим обдуманим пляном беруться до діла будованя Польщі у нас таки в саме полудне. Богато з них занялося ширенем між нашими жовнірами і населенем недовіря до нашої інтелігенції, приписуючи їй наслідки теперішньої дорожнечі і нужди, а подія з 14 цвітня, що спрямована була головне проти наших офіцирів і інтелігенції, дала аж надто доказів сеї ворожої нам їх роботи.

6. Не малим лихом є у нас, а вже спеціальне в Дрогобичи і Бориславі, брак дрібних грошей, які суть конечно потрібні до виплати соткам та тисячам робітників фабричних. З сего користають польські трудодавці, які наручно ховають дрібні гроші, щоби при виплаті робітників кинути вину на нас, що тільки Укр. влада винна сему, що з браку дрібних грошей робітникови за його працю виплатити не можливо. Се дає нагоду ворожим нам управам копалень застановляти роботу і відправляти безробітних, звалюючи вину сего безробітя на Укр. владу, що викликає велике негодованє до неї не лише у ворожих нам робітників, але навіть і серед свідомих українських і дає притоку до повторяючихся часто виступів проти нашої державної влади.

7. А вже дуже сумно попросту чорно представлялась справа апровізації так робітників, урядників і як і решти населеня. Нема ніяких средств поживи, панує голод, недостає хліба, бараболь, омасти, неговорячи про другі середники поживи. 1 кг смальцю коштує 140 К. і за ту ціну годі дістати. Між населенем передовсім робітничим зачинають ширитися в застрашаючий спосіб хвороби, а передовсім тиф. Лиху тому ніхто не стараєся не то зарадити, але его еще збільшуєсь, бо коли ж на робітника випросить на селі гарнець бараболь, то і се забере їй жовнір при повороті до дому, або відберуть їй банди дезертирів.

8. Належить сконстатувати і сей сумний факт, що наші центральні влади не то не видержали, але дають строгі накази висшим властям, щоби ті виплачували місячні платні бувшим урядникам австрійсько-польським, які самі добровільно тільки з особистої ненависти до всего, що українське, опускали наші уряди і не зложили

державного приречення УНРепублики (Дивись Держ. Секретаріят Судивництва до ч. 2242/19).

Рівнож не знати, для чого бувші австр.-польські урядники, хоть не сповняють ніяких урядових функцій, займають доси помешканя в урядових будинках.

Щоби зарадити сьому лихові та усунути сумні его наслідки жадаємо рішучо:

ад. 1. Прислання нафтовому округови в Дрогобичи тактовного, енергічного і розумного Команданта в припорученя підпринятя всіх можливих мір і способів для заведеня ладу і унеможливленя підпольній роботі і всіх ворожих нашій державі елементів. Желаємо негайного і безпроводочного введеня в жите закону земельного, що в великій мірі може вплинути на зменшене дезерції.

ад. 2. Желаємо негайного і безпроводочного усуненя тепе- рішного і безусловного установленя яко такого Команданта Борислава сотника Тустановського, також повороту до Борислава четара Кужіля. Ці два люда дадуть запоруку ладу, спокою та безпеченьства в Бориславськім повіті.

ад. 3. Протестуємо проти зложеня польської гімназії в Бориславі, під якими небудь услівями.

ад. 4. Жадаємо поробленя всяких можливих кроків, аби нафтовий округ мав таку Жандармерію, яка сповнила би свої завдання і злагодила серед населеня то велике огірчене, яке оно має до теперішної жандармерії задля єї на лад польських жандармів виконуваних надужить.

ад. 5. Жадаємо зарядженя строгого переведеня інтерновань підозрілих і небезпечних провідників польських, побудованя для них бараків і держаня їх яко закладників і реконпензату наших інтернованих в Польщі, як також безусловного незвільнюваня їх без порозуміння з Повітовим Ком. Жадаємо рівнож виселеня і то масового польських родин, яких голови не суть заняті в наших інституціях в напрямі Сянка, а передовсім усуненя із границь нашої держави робітників занятих в Бориславі походячих з Королівства польського. Вилучені від населеня повинні би бути мужчини здібні до ношеня оружя.

ад. 6. Жадаємо виасигнованя до Державних кас в Дрогобичи більшої скількості дрібних грошей.

ад. 7. Жадаємо зверненя більшої уваги на Дрогобич і Борислав під зглядом апровізації, прислання більших скількостей харчів, як також уділеня приказу військовим властям, що би самовільно і малих скількостей харчів не реквірували.

ад. 8. Жадаємо безусловно здержати виплати бувшим польським урядникам, які не зложили урядового приреченя Укр. Народній Республіці.

Немає права хотьби і поодинокий з П. Секретарів розкидати народне добро і то в формі матеріальної підмоги нашим найбільшим ворогам, як також усунене бувших польських урядників, які не сповняють функцій в наших урядах, з урядових будинків.

(Підписи 11 осіб)

Д-р В. Бирчак

Іван Калинович

Іван Ліщинський

Віктор Пацлавський

Левицький...

Джерело: ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 1406. – Арк. 1-3. Машинопис. Оригінал.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 385-389.

№ 103

Меморіал українського населення села Нижні Гаї Дрогобицького повіту про терор окупантів (не раніше 12 травня 1919 р.)

12 травня 1919 р. – страшний день для українського населення в Нижніх Гаях. В нашому селі живуть два поляки: Бріх, лісничий Базильського, і його син, посесор Базильського; молодший син є в Дрогобичі.

Цей старший син завдав багато лиха гміні. Ще до війни ходив по селі і стріляв селянських собак, причому поранив у ногу селянина Олексу Павліва, який до сьогодні є калікою. Павлів боявся скаржитися на Бріха, але коли почалася війна, Павлів признався, що його поранив Бріх, і за те австрійські власті викинули Бріха зі школи. Спочатку молодий Бріх крав у свого батька гроші, а то з панського лісу крав дрова і продавав, щоб мати за що гуляти. Потім вкрав у свого шурина гроші, купував шкіру, гусей, качок на селі і продавав у Дрогобичі (такий то був багач!).

В цей час фільварок орендували євреї, а коли прийшли москалі, молодий Бріх взяв в оренду маєток, а тому що мав шурина в старостві, зробили його комісаром гміни.

Після відступу москалів знущався над людьми, бив селян, виганяв з канцелярії, для безпеки мав біля себе охорону. Селян виганяв на безплатну роботу, а вночі ходив з солдатом по хатах і забирав у них зерно, худобу, яку продавав євреям в Бориславі; хто не хотів давати, то наказував солдатові його бити говорячи: «Я тепер пан над вами, це потрібно для австрійської армії».

Люди самі не мали що їсти, а боялися скаржитися, бо як кажуть: «Бог високо, цісар далеко», а він має в старостві свого шурина і буде їм мстити. Потішав людей, що Австрія бере зерно від вас, а вам інше пришло і на те зерно казав записуватись людям, а на запис казав платити йому по 100 крон.

Справді австрійські власті прислали зерно, але Базильський продав його євреям в Бориславі, а гміні не дав ні одного зерна. Худобу, яку забирав у людей (реквізував), частину продав євреям, а решту забрав для себе до фільварку, і то не тільки з Гаїв, а також з ярмарку в Дрогобичі. Сіно реквізував і ще наказав селянам завезти собі до Борислава, де за добрі гроші продавав євреям, за підводи нічого не платив. Комісаром був доти, доки не купив (реквізував) у однієї жінки на базарі в Дрогобичі корову за 300 крон і зразу продав єврейці Анкелеві Білею за 1200 крон, за що жінка подала на нього в суд. Його позбавили права на постачання, а Анкеля Білея арештовано на 6 тижнів. Бріх розподіляв продуктіві квитанції, за що наказував приносити собі курку з курчатами або 4 курей, інакше не видавав квитанції. Таким способом молодий Бріх збагатився і став мільйонером і тепер має 110 штук власної худоби.

Так було за Австрії, а коли настала Україна, ніхто йому нічого поганого не робив, тільки міліція наказала віддати зброю, а він сказав, що без зброї в селі не буде і переїхав до Дрогобича, незважаючи на те, що українська влада дала йому за його вимогою охорону, щоб в селі йому нічого поганого не зробили. Слуги і його любовниця залишились у фільварку і ніхто їх не чіпав. Коли призивна комісія забрала його хлопців (слуг) до війська і не було кому ходити біля худоби, тоді Бріх сам продав трохи худоби, трохи забрало українське військо, за що заплачено йому, а останню, тому що не було кому глядіти, він казав владі продавати публічно з аукціону. Селяни з Гаїв і сусідніх сіл купили в Бріха худобу і все майно. Коли прийшло польське військо, Бріх повернувся на фільварок і наказав протягом трьох годин повернути йому всю худобу, за яку вже заплачено, інакше приведе військо з Дрогобича.

Люди віддали худобу, а він не повернув взятих грошей.

Через 3 дні прийшла карна експедиція, переодягнена в українську форму; вночі 12.V.1919 р. о першій годині розійшлися по селі, побудили людей, говорячи: «Вставайте, господарі, бо ми козаки російської України, ми приїхали з великими силами об'єднатися з більшовиками, беріть зброю, бомби, ручні гранати, коси, вили, граблі, сокири, допомагайте нам бити поляків, ми сюди вдерлися великою силою, порятуйте нас, чим можете». На це народ нічого не відповів, відчуваючи, що це пастка. Деякі відповіли, що у війську не були і зброї не мають, інші тайком втекли до лісу; тоді поляки почали їх ловити і говорили: «Ви сучі сини, втікаєте від нас, козаків, ви польські брати, ви хочете Польщу, ми вам дамо добре по шкірі, щоб ви нас, українців, запам'ятали, нас можуть побити польські війська». Близько 5-ої години ранку зігнали всіх до читальні «Просвіта»; офіцер, переодягнений в українського солдата, вишикував нас і сказав: «Нас є тут три батальйони українського війська, якщо ви не хочете допомогти нам зброєю, то я накажу своїм козакам підпалити ваші хати, бо ви польські брати». Сказав ще: «Записуйтеся добровольцями, ану ви, молоді хлопці, бо як ні, то буде погано, кажете, що зброї не маєте, записуватись не хочете, то ставайте в шеренгу, підете з цього селища до церкви, там є більше нашого українського війська і воно буде знати, що з вами зробити, такими польськими братами; ми гинемо, нас б'ють ляхи, а ви Україні не хочете допомогти», і погнали нас з цього селища до церкви.

По дорозі казали нам співати «Вже воскресла Україна» і «Не пора», але ні один не співав і не сказав ні слова, тільки вони сами співали українські пісні.

Гнали нас старих, 70-літніх, і молодих. Біля церкви застали вже повно людей з нашого села, які лежали устами до землі, а наш Бріх сидів за столом з польським поручником Волоським, медичним лікарем (військовим) і писарем. Почали нас поодиноці записувати. Бріх говорив, хто як називається і як кого бити. Бріх говорив, що нема України. «Тут сьогодні з вас буде струмками ллятися кров, якщо не зречетесь України». Поручик питав: «Хто ви, чи поляки, чи українці?», бо в нашому селі немає жодного поляка. На це поручик Волоський заявив: «Зречіться України, бо інакше вам буде сьогодні смерть, всіх вас, хлопців, наше військо знищить, а я, пан поручик, накажу своїм військам іти між ваших малих дітей і жінок знищити [їх], а жінок гвалтувати». На це ніхто нічого не відповів.

Тоді поручик наказав своїм солдатам покласти нас устами до землі, усіх старих і молодих підряд, а двом солдатам наказав вирівняти усім руки і ноги. Солдати стали бити людей по руках і ногах. Люди стогнали і плакали, але кати не зупинялися. А поручик і Бріх домовляли: «Бий хлопа-українця, хай знає, як будувати Україну на нашій польській землі. Ми вам сьогодні ще не так дамо, ще не так буде ллятися з вас кров».

Поручик наказав нам встати, привести нас на берег, говорячи: «Лягай, сучий сину, українцю, але так випрямлений, як стоїш, як дуб».

Солдатам сказав, що коли хтось з нас не впаде, як дуб, то бити доти, доки цього не зробить. Били людей, мучили, робили вправи добрих дві години. З людей струмком ллялися піт і кров. Тоді поклали нас знову навznak побитих, змучених, ледве живих і не дозволили ворухатись. Почувши кров, обсіли нас мухи, а сонце пекло як вогонь. Так лежали ми півгодини на місці біля гмінної канцелярії. Вкінці почав поручик, згідно списку, викликати людей. Той, кого викликали, вставав. До кожного з них підходило 4 гицлі, польські солдати, і відразу ж починали бити згідно інструкції. Один бив по голові, другий – під коліна, третій – під ребра і четвертий – в живіт, і так гнали до

гмінної канцелярії, де сиділи Бріх, поручик Волоський і лікар. В канцелярії прив'язували мотузяним ремнем за руки й ноги; один солдат сідав на голову, а чотири били киями з сучками і дротяними нагайками, які закінчувались олов'яними гудзами. Били чотирма парами відразу, тобто 16 поляків солдатів-катів били чотирьох українців, а чотири сиділи на головах. Ті, яких били, кричали не своїми голосами, плакали з болю, просили: «Браття солоденькі, дайте кульку, постріляйте нас, тільки не мучте так нас. Таж ви люди-християни, майте в серці Бога». Коли той, якого били, зімлів, лікар наказував вивести його на подвір'я. Давали йому води, і як приходив до себе, то знову вели його досередини і били до втрати свідомості. Побитих виносили і складали, як колоди, навколо убиральні головами досередини і говорили: «Хай українець ще перед смертю добре нанюхається». Так лежали скатовані, побиті люди на сонці, в смороді, а мухи, ніби змовившись з поляками, пили теплу кров, яка стікала з них струмками і в якій дійсно купалися побиті, напівмертві.

Матері, жінки, сестри і діти побитих стояли поодаль, в смертельному страхі, страшенно плакали, звертались до Бога, підносили руки і просили про допомогу для своїх найдорожчих, просили катів: «Панове милосердні, не бийте наших невинних людей», на що пор[учик] Волоський наказав своїм солдатам стріляти в них. Солдати стріляли, а родини побитих розбігались по хатах. До тих, що лежали ще на землі, поручик говорив, якщо не зречуться України, він накаже до ноги їх вистріляти з кулемета. Але ніхто не зрікся свого народу і своєї віри. Поручик наказав стріляти з кулемета, але, очевидно, вверх, бо нікого не вбито. Тоді поручик Волоський наказав по черзі бити інших до втрати свідомості, як попередніх. В цей день тільки з нашого села було побито людей, самих чоловіків і одну стару матір (якої три сини служили в українській] армії), 98 осіб дуже важко, а 75 легше. Поручик наказав тим, що лежали, піднести вгору руки і зробив їм присягу, заявляючи при цьому, що за те, що їх бито, мають зараз скласти 100 тисяч корон контрибуції. Біля третьої години солдати розбіглися по хатах, номер за номером, зібрали контрибуцію. Легше побитих 48 чоловік взяли з собою, між іншим і матір трьох синів, сліпу бабусю, якій дали нести гвинтівку. Це пекло вона перенесла разом з чоловіком. По дорозі заарештованих били ще. Від побоїв 4 померло у в'язниці, а саме: Іван Калічак, Михайло Николяк, Петро Пурій і Дмитро Паньків.

Після відходу війська, тобто людожерів, зішлись родини побитих з хустками, інші з полотном і занесли своїх напівживих [родичів] додому.

Побиті дуже довго лежали [хворіли] і ще до сьогодні мають синяки і рани на ногах і по всьому тілі, а не один з них вже мусив попрощатись з цим світом. Деякі з них ще сьогодні скаржаться на біль від побоїв, як Микола Николяк, якого били так, що 3 рази відірвався з ременя і ще до сьогодні відчуває біль у боці. Між іншими були важко побиті: Гринь Мацигів, 38 років; Іван Марцишин, 59 років; Федь Глодан, 45 років, Тимко Федись, 40 років, Михайло Гримайло, 50 років, не вмів читати ані писати; Іван Бах, 39 років; Ілько Марцишин, 46 років; Василь Калічак, 33 роки; Тимко Саф'яник, каліка на ногу. Серед інших забрали з собою і інтернували: Розю Баран, сліпу бабусю, Михайла Николяка, Гриня Кравця, Василя Гука, Федя Барана, Степана Барана, Михайла Кравця, Андруся Пиля, Михайла Глодана, Василя Калічака, Ілька Бориса, Василя Гримайла, Івана Паньківа, Михайла Кунька, Ілька Паньківа, разом 48 чоловік.

До сьогоднішнього дня народ побитий, змучений, переслідуваний постерунком жандармерії, що стоїть у Нижніх Гаях і здирає з бідного українця вже останню сорочку. Приходять вночі, будять, наказують давати їм масло, сир і т. п., а хто опирається, того

б—ють, заарештовують і кажуть, якщо не відкупиться, то відішлють його до в—язниці, де загине.

Війтом обрали одного латиніста, який переселився сюди з Вижніх Гаїв, а цей людей гонить на роботу до поміщицького маєтку, а наше [збіжжя] пропадає на полі.

На Івана Христителю оголосив біля церкви, що зі староства надійшов лист, щоб йшли на жнива до Бріха, бо якщо не підуть до Бріха, то надійшло військо. Вже і так скрізь по селах розквартировано солдатів по 10 чоловік у хаті, яких наші люди мусять годувати, за що [солдати] платять по 10 польських марок, тоді як літр молока коштує 40 марок.

Так у нашому селі робилось і робиться по інших селах. Таке саме катування відбулося у Вижніх Гаях, в Сільці, хіба з тією різницею, що в Сільці ще крім того всього набивали в дубову дошку цвяхів і по них вели покатованих наших людей. Повернулися середньовічні часи, ожила панщина, але набагато страшніша, як була колись.

Джерело: ЦДАЛ. – Ф. 146. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 2-4. Машинопис. Засвідчена копія.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 105-111.

№ 104

Інформаційне повідомлення про окупаційний режим у Дрогобицькому повіті (не раніше травня 1919 р.)

Положення населення в Дрогобицькім повіті

Про так звані розоруження громад

Розоруження громад відбуваються в цей спосіб:

Ненадійно являються в селі піші і кінні військові відділи, дуже часто з машинними кісами (Нагуєвичі) оточують село, замикають всі дороги і зганяють людей в одно місце. Тут ставлять домагання видати оружя. Коли селяне запевняють, що оружя не мають, починається екзекуція.

Старців збирають в окремий гурт та мучать їх в сей спосіб, що приказують їм виконувати різні військові вправи, найчастіше «авф-нілер» в болоті (Болехівці і др.) не жалуючи при тім ударів. Такі вправи тривають до повного вичерпання людей. В межичасі приказують мученим дивитися по пів години в полудне в сонце.

Осібнo збирають дітей та кажуть їм співати «Єще польска не згінела» і т. д. та «Серу матери України», бючи їх при тім нагаями. В Ганевичах позв'язували дітям руки, вигнали на толоку, казали пастися (їсти траву), а відтак гнали до ріки як худобу до водопою. В Якубовій Волі зігнали дітей до одного будинку, між них влетіли легіоністи з нагаями та збили дітей в страшний спосіб, щоби добути від них зізнання де родичі і кривні укрили оружя і гроші. Залюкані діти склали зовсім неправдиві зізнання. В Нагуєвичах та Гаях зігнали діти на дзвінницю, відтак підложили під нею огонь, жадаючи знова зізнань. В таких случаях складають діти зовсім неправдиві зізнання. Часами виберуть собі якогось хлопця та б'ють дитину годинами. Прим., в Кропивнику Старім били 11-літнього хлопця Гриця Долібаника, сина Івана майже 4 години. Коли хлопчина просив серед мук, щоби йому вже раз зробили смерть, відповів польський жовнір: «Смерти тобі не зробимо, голови не відріжемо, але поломемо тобі ребра, руки та ноги, так, що ще будеш жити».

Дорослих мужчин забирають окремо, прив'язують до лавок, стовпів бували до послідної сорочки, а другого сина забрали зі собою так, що за ним загинув слід.

Часто жандарми входять до хати і кажуть дати собі їсти. Коли попоїдять, розтягають газдиню на лаві і бють. Відтак знова жадають їдження та знова бють.

Такі екекуції проведено в слідуючих селах: Болехівці, Михайлевичі, Ганевичі, Гаї, Добрівляни, Вязовичі, Селець, Гихтичі, Колпець, Модричі, Старе Село, Снятинка, Нагуєвичі, Трускавець, Літиня, Унятичі, Східниця, Кропивник Новий і Старий, Монастирок, Літня, Бистриця і Коритце. З інших сіл не маємо вістий.

Контрибуції

З титулу контрибуції зложили: Літиня: 100.000 К, Трускавець 100.000 К, Добрівляни 160.000 К, Модрич 25.000 К, Нагуєвичі 40.000 К, Якубова Воля 25.000 К. і Ганевичі. Які суми складали інші села – через недостачу звязи зі села не можемо подати.

Урештування

Арештують на найменші донесення, не раз зовсім безглузді. Прим. 15-літнього ученика гімназіального Володимира Козаневича (сина секретаря держав.) арештовано на донесення, що є большевиком, та що з оружьем в руках допускався рабунків. Сидить ще дотепер у Львові (під полевим судом).

П. Ольгу Криськову арештувано та відставлено до будинку жандармерії. Коли спитала присутніх офіцерів, що з нею буде і чи її вивезуть, дістала відповідь: «Пані така ладна кобета, ми се вперв забавими», та почали при ній умавлятися, котрий буде перший, другий і т. д. Коли вийшли хвилево до другої кімнати (привезли якусь Жидівку, у якої найшли тютюн та мали її бити) п. Криськова доведена до розпуки вибігла на балькон (се діялося на 1 пов) та стрімголов кинулася на долину. Смерти, якою хотіла себе виратувати від збещення не найшла, лиш зломила ногу в трех місцях. Лежить до тепер, бо нога не гоїться – і вже тепер є значно коротша.

П. Марію Дроздовську жену начальника Суду вивезли до Берестя литовського за се, що вона посміла на українськім вічу кидати неприхильні Польщі «Цвішенруфи».

Отця Директора Рудницького арештують і не пускають зовсім до вподоби прим, тепер арештували його вже 4 раз.

Судіїв Зятика і Левицького арештувано під закидом большевизму. Обох держали 24 години в темниці без вікон. Відтак відвозять на залізницю і обводять на показ 2 рази довкруги ринку. В дорозі до Берестя литовського з Перемишля тяжко їх побили. Арештували ще О. Кункевича, проф. Грека, Пилнинського і багато інших. По селах переводять масові арештування та забирають по кількадесять осіб з кожного села.

В Млинках коло Дрогобича війська, які виїхали, вбили господаря та його жінку Лехів гандгранатами та їх обрабували.

Террор жандармерії

Жандармерія має необмежену власть над населенням. На ріжні доноси а опісля своєї вподоби переводять арештування та ревізії головно у людей заможних, відтак по якімсь часі випускають арештуваних, розумієсь по зложенню означених сум. Прим, в Снятині арештувано управителя школи, який однак оплатив ся льокаєви гр. Тарнавської, що мав спілку з жандармами, сумою 2.000 К. на які дістав навіть посвідку. В кілька днів пізніше Романяка арештувано другий раз, та коли зложив знова 10.000 К. випущено його знова на волю.

Знаного в Дрогобичи з міліонового майна гром. Сасика напастують вічно жандарми на свою руку, грозять арештуванням та жадають викупу тільки для того, що він має міліони, бо є це старець, який до нічого не мішається.

В наслідок терору люди скриваються в лісах там днюють, там ночують вже поперх двох місяців. Назвиськ людей з відомих причин не подаємо. Родини людей, які скриваються, є наражені на безперервний переслідування. Ревізії відбуваються по кілька разів на день, найчастіше в ночі.

Села рабують зі всього, забирають до послідного средства поживи, як збіжа, картоплі, яйця, масла, сир, молоко та інші без ніякої заплати. Нераз виїмково кидають з фантазією людям по кілька сотиків або корон, що не стоїть в ніякій звязи з ціною даного артикулу. Забирають також одіж, як полотна, а також жіночі хустки.

Джерело: ЦДІАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 99-102. Машинопис. Копія.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 115-118.

№ 105

Питання Дрогобиччини у витязі з протоколу обговорення справи польсько-українського перемир'я на нараді у президента США Вудро Вілсона, 21 травня 1919 р.

[...Polish-Ukrainian
Armistice

M. Clemenceau handed a despatch from the French Military Mission at Prague to the Ministry of War, to M. Mantoux, which was translated by him. This despatch stated that General Haller's Polish troops had attacked the Ukrainian troops south of Przemyśl and were threatening Borislav. The Polish troops should arrive at Drohobycz tomorrow. The Galician population were already beginning to retire towards the passes of the Carpathians in order to take refuge in Czechoslovakia. The Ukrainian Government had asked for support by the Czech troops in the Borislav district, but this was not likely to be granted. The Czech Government was concerned lest the Bolshevik forces should, owing to the diversion by the Polish attack, overwhelm the Ukrainians. The military command in Czecho-Slovakia under the burden of the demands from the Ukrainian front had no reserves to spare for the Carpathians. Communication from Transylvania to Poland through Czecho-Slovakia was interrupted...]

Джерело: Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919. – Vol. V // Editor Joseph V. Fuller, General Editor Tyler Dennett. – Washington, 1946. – P. 754.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 419.

№ 106

[Опис ситуації на Дрогобиччині] Витяг із цілком таємного звіту військової місії доктора Ісаака Баумана делегації США на Паризькій мирній Конференції про становище у Східній Галичині, 21 травня 1919 р.

[... Do Misji Amerykańskiej Hotel Grillon. Paryż.
Przedmiot: Raport.

1/. Polacy wzięli Drohobycz, Borysław i Stryj, na południe od Lwowa – Busk, Złoczów, Jeziorna, na wschód od Lwowa - i ostatniej nocy nadszedł raport, że Tarnopol został także zdobyty.

Drohobycz i Borysław są to źródła naftowe.

Małą ilość informacji można mieć tutaj z ukraińskiej strony. Polacy powiada ja, że mają dowody połączenia się Ukraińców z Bolszewikami, Ukraińcy za ś miejscowi twierdza, że nie wiedza, ażeby to była prawda...]

Джерело: Архівум Акт Новых в Warszawie. – Z. Kolekcija odpis w dokument w. – Syg. 59. – K. 71. Машинопис. Засвідчена копія.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 421.

№ 107

Питання Дрогобиччини у витязі з протоколу засідання Ради чотирьох відносно польсько-українського перемир'я, 21 травня 1919 р.

[... Annex A

Reference Austrian Staff Map 1/200,000

The proposed Armistice Line –

leaves the Bug at its confluence with the Kozloroice and follows the course of this river to its confluence, with the Warezanka, passing west of Uhrynów;

thence taking a line southwards through the trigonometrical points 246, 258, 208, 210 to a point on the course of the Blotnice river immediately north of point 207 (passing east of Lubów and Waniów and west of Siebiczców and Zabcze);

thence taking a direct line to the confluence of the Rata and Zeldec rivers and following the course of this river upstream to the apex of the salient it makes at point 252 north of Dzibulki;

thence in a south-easterly direction to the points 240, 238 (south of Zottance), and thence eastwards to the point in the administrative boundary between the districts of Lemberg and Kamionka immediately west of point 262;

thence follow this boundary and the boundary between Lemberg and Przemyslany to the extremity of the re-entrant 1,500 metres south-west of point 276 north of Peczenina;

thence the southern boundary of the district of Lemberg to meet the Dniester;

thence the Dniester upstream, then the Bystrzyca upstream to Mokrzany where it meets the western administrative boundary of the district of Drohobycz;

thence the latter boundary southwards to point 1,001 (Bukowska);

thence by the water-parting south-south-westward to point 1,132 (Szymoniec). then following a stream south-westwards passing Radycz to meet the river Zawadka;

thence the river Zawadka downstream to its confluence with the Struj;

thence the river Stryj upstream to its confluence northwest of Matków with a tributary flowing from Krywka; thence the course of the latter tributary southwards and continuing so as to meet the old boundary between Hungary and Galicia at point 831 (Jaszenowa)...]

Джерело: Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919. – Vol. V // Editor Joseph V. Fuller, General Editor Tyler Dennett. – Washington, 1946. – P. 786-787.

Публікація: *Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 456-457.*

№ 108

[Опис ситуації на Дрогобиччині станом на 15 травня 1919 р.] з інформації поданої польським представництвом у ГААЗІ міністерству закордонних справ про українську пропаганду в Голландії, 6 червня 1919 р.

[...15 maja, Nieudała ofensywa polska na Lwów, Drohobycz, Borysław, mimo linii demarkacyjnej Bartheleмиego. Straty wielkie Polaków. Spodziewana dalsza ofensywa. Wiadomości o parlamencie /sic/ ukraińskim, nie będzie zmian w rządzie ukraińskim i polityce zagranicznej. Wielcy właściciele polscy uchwalili w Krakowie przyłączenie Galicji wschodniej do Ukrainy. W tym celu Stanisław Badeni wyjechał do Warszawy...]

Джерело: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Z. Kolekcja odpisów dokumentów. – Syg. 59. – K. 93.

Публікація: *Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 526.*

№ 109

[Дрогобицький нафтовий басейн] у витягах з таємного рапорту польської комісії Паризької мирної конференції щодо «Питань Східної Галичини» і «Статуту Східної Галичини» з додатком документів, 17 червня 1919 р.

[...Section II

D?LIMITATION DES FRONTI?RES DE LA GALICIE ORIENTALE

Quelle que soit l'hypoth?se envisag?e parmi celles pr?vues, les fronti?res Nord, Est et Sud de la Galicie Orientale ne varient pas. Ce sont celles m?me du «Kronland» de Galicie, ? savoir:

Au Nord et ? l'Est, l'ancienne fronti?re entre l'Empire d'Autriche et l'Empire de Russie.

Au Sud-Est, la limite administrative entre la Galicie et la Bukovine. Au Sud-Ouest, l'ancienne fronti?re entre l'Autriche et la Hongrie.

Quant ? la fronti?re occidentale, qui s?parerait le territoire de la Galicie Orientale du reste de la Galicie, elle reste ? fixer suivant l'hypoth?se envisag?e.

La Commission a discut? deux lignes: l'une (la ligne A) bas?e en principe sur des consid?rations ethnographiques, l'autre (la ligne B) devant inclure en Pologne la ville de Lemberg et la r?gion p?trolifere de Drohobyrz (voir la carte). Ces deux lignes, qui sont d?finies en d?tail ? la section III, ne sauraient ?tre discut?es in abstracto. Leur valeur relative d?pend dans une large mesure du statut ? venir de la Galicie Orientale.

En ce qui concerne les solutions impliquant ou susceptibles d'impliquer s?paration de la Galicie Orientale de la Pologne - Solutions 1,11, (A, B, C,) et IV - l'une des D?l?gations a estime que.....tous les cas, deux autres D?l?gations ont donn? la pr?f?rence ? la ligne B, la quadri?me a r?serv? son opinion ? l'?gard des solutions II (A, B, C,) et IV, et s'est prononc?e en faveur de la ligne B dans le cas o? la solution I serait adopt?e.

Dans le cas au contraire o? le statut de la Galicie Orientale serait r?gl? selon l'une des solutions impliquant rattachement de ce pays ? la Pologne (solution III, A, B, C), toutes

les D?l?gations ont ?t? d'accord pour adopter la ligne A, les arguments invoqu?s dans l'hypoth?se pr?c?dente en faveur de la ligne B, n'ayant plus dans cette hypoth?se de raison d'?tre.

Cette remarque faite, il y a lieu d'exposer les arguments en faveur de l'attribution de Lemberg et de la r?gion avoisinantc ? la Pologne, ainsi que les objections que peut soulever cette proposition. Il reste entendu que cette discussion ne porte que sur les solutions impliquant ou susceptibles d'impliquer, ? titre provisoire ou d?finitif, la s?paration de la Galicie Orientale du reste de la Galicie et de la Pologne.

Il a ?t? pr?sent? tant en faveur de l'adoption de la ligne B que pour l'adoption de la ligne A, des arguments contradictoires qui sont d?velopp?s ci-dessous, dans la forme m?me o? ils ont ?t? pr?sent?s par leurs d?fenseurs.

A. Arguments en faveur de la ligne B, qui donne Lemberg et la r?gion p?trolif?re de Drohobycz ? la Pologne.

1° Lemberg a, pour les Polonais, une valeur morale inestimable. Cette ville occupe le troisi?me rang parmi les plus grandes villes de Pologne: elle est le sicge de la plus grande universit? polonaise, d'une ?cole polytechnique polonaise, et d'innombrables institutions polonaises ?conomiques, sociales, scolaires et intellectuelles.

R?cemment, la ville s'est d?fendue elle-m?me pendant six mois contre les attaques des Ukrainiens, toute la population, hommes, femmes et enfants, prenant part au combat et d?ployant le plus grand h?rosme. Il serait difficile de donner des preuves plus frappantes de la volont? irr?ductible de Lemberg de rester polonaise. Attribuer cette ville aux Ukrainiens, ce serait d?cha?ner ? coup s?r en Pologne un orage qui aurait des suites incalculables et la cession effective ne pourrait certainement pas avoir lieu sans recours ? la force.

2° L'industrie p?trolif?re, dont le centre est dans le district cl? Drohobycz, semble ?tre orient?e vers l'Ouest et trouver son march? naturel plut?t en Pologne qu'en Ukraine.

Abstraction faite des capitaux ?trangers qui y sont engag?s, cette industrie a ctc fond?e et est dirig?e jusqu'? pr?sent exclusivement par des savant^ polonais, des experts techniques polonais et des travailleurs polonais.

On peut difficilement douter que les Polonais ne soient bien plus capables de maintenir et de d?velopper cette industrie si importante que les Ruth?nes, qui n'y ont jusqu'ici montr? aucune aptitude et qui, ? tout prendre, y sont rest?s compl?tement ?trangers.

3° La partie de la Galicie orientale qui ?cherrait ? la Pologne, si la ligne B ?tait adopt?e comme fronti?re, contenait, en 1910, environ: 1,048,000 personnes parlant polonais contre 1,104,000 parlant ruth?ne et 700,000 catholiques romains contre 1,200,000 catholiques grecs.

Aux derni?res ?lections du Parlement (1911) le nombre total des voix, dans cette r?gion, fut:

pour les candidats polonais de 158,000 environ,
pour les candidats ukrainiens de 105,000 environ,
et pour l'ensemble de tous les candidats ruth?nes de 165,000 environ.

Il ressort de ces ?valuations, autant que la langue et les ?lections peuvent le montrer, que dans cette r?gion l'importance de l'?l?ment polonais est ? peu pr?s ?gale ? celle de l'?l?ment ruth?ne.

4° Si au contraire la ligne A ?tait adopt?e, les cons?quences en seraient les suivantes:

334,000 Ruth?nes seulement seraient compris dans les fronti?res polonaises, tandis que 1,699,000 Polonais de Galicie orientale en seraient exclus (d'?pres les statistiques linguistiques).

A s'en tenir aux statistiques confessionnelles les chiffres respectifs seraient de 367,000 Ruth?nes compris en Pologne et 1,046,000 Polonais de Galicie orientale exclus de Pologne.

Note sur le rite catholique grec.

Les renseignements suivants pr?cisent la situation r?ciproque des catholiques de rite grec et des catholiques romains.

Les catholiques de rite grec-fr?quemment d?nomm?s «uniates»- reconnaissent l'autorit? du Pape; il n'existe entre eux et les catholiques romains que des diff?rences rituelles. Les mariages mixtes entre catholiques romains et catholiques grecs sont tr?s fr?quents en Galicie; la diff?rence de r?le joue un r?le tr?s secondaire dans les relations entre les uns et les autres.

Au contraire, il existe un foss? profond entre les catholiques de rite grec et les orthodoxes; ces derniers sont consid?r?s par les premi?re comme schismatiques.

B. Arguments en faveur de la ligne A en tant qu'elle est oppos?e

? la ligne B qui induit Pologne Lemberg et les r?gions p?trolif?res de Drohobycz.

1 ° Sans nier la valeur consid?rable que repr?sente Lemberg pour les Polonais et l'h?ro?sme que ceux-ci ont apport? ? sa d?fense, il y a lieu de remarquer que la majorit? polonaise y est tr?s faible: 51 p. 100 de Polonais contre 19 p. 100 de Ruth?nes, le reste de la population ?tant compos? de Juifs. Il y a lieu d'observer ?galement que le nombre des Polonais est augment? du fait de la pr?sence de nombreux fonctionnaires polonais en raison de l'importance de Lemberg comme centre administratif. N?anmoins dans le district de Lemberg il y a 45 p. 100 de Ruth?nes contre 43 p. 100 de Polonais. Au Nord-Ouest de la ville surtout la population ruth?ne est tr?s dense.

Il y a lieu de remarquer aussi que les inconv?nients qu'entra?nerait l'attribution de Lemberg aux Ruth?nes pourraient ?tre diminuees aux yeux de l'opinion publique polonaise si la cit? ?tait constitu?e en ville libre sur le mod?le de Dantzig.

2° En ce qui concerne l'industrie du p?trole qui a largement b?n?fici? de l'apport des capitaux ?trangers, il n'est pas du tout certain que dans l'avenir le p?trole galicien doive n?cessairement aller en Pologne, l'Ukraine et en fait toute la Russie courant le risque de manquer de p?trole en raison de la situation pr?sente des r?gions p?trolif?res du Caucase.

3° Le territoire qu'on propose de rattacher ? la Pologne si la ligne B est adopt?e est trop ?tendu et habit? d'une fa?on trop dense pour justifier un arrangement qui ne prendrait pas en consid?ration les d?sirs de la majorit? de la population et sans faire tous les efforts possibles pour donner aux habitants une occasion d'exposer eux-m?mes leurs d?sirs.

4° La Galicie orientale ne peut ?tre constitu?e en ?tat d'une fa?on satisfaisante, ni sous le rapport administratif ni sous le rapport ?conomique, si la ligne B est adopt?e.

Un tel ?tat serait priv? de sa capitale naturelle et il n'existerait aucune ligne directe de chemin de fer du Nord au Sud qui ne traverserait pas le territoire polonais.

5° Si les Ruth?nes se voient enlever la r?gion ? l'Ouest de la ligne dans laquelle ils sont en majorit?, ils conserveront contre les Polonais des sentiments de rancune qui rendront illusoire dans l'avenir tout espoir de rapprochement entre les deux races.

6° Le territoire situ? entre la ligne B et la ligne A renferme, d'apr?s les statistiques religieuses donn?es ? l'Annexe II:

Catholiques grecs (consid?r?s comme Ruth?nes)..833,000 ou 58 p. 100.

Catholiques romains (consid?r?s comme Polonais).395,000 ou 27 p. 100.

Juifs.....196,000 ou 13 p. 100.

M?me en s'en tenant aux statistiques linguistiques les chiffres pour la population de ce territoire sont les suivants:

Ruth?nes ..... 770,000 ou 54. p. 100.

Polonais ..... 632,000 ou 44 p. 100.

Mais, ainsi qu'on l'a fait remarquer plus haut les statistiques linguistiques comprennent, parmi les Polonais, la plupart des Juifs.

Section III

Fronti?re Orientale De Pologne En Galicie

Deux solutions sont envisag?es: la ligne A et la ligne B.

Description de la ligne A

En partant de l'ancienne fronti?re entre la Russie et l'Autriche, au point o? la limite administrative orientale de la commune de Belzcg la rencontre et vers le Sud-Ouest:

cette limite administrative, puis la limite administrative entre les districts de Cieszanov ? l'Ouest et de Rawa-Ruska ? l'Est»;

de l? vers le Sud la limite administrative entre les districts de Cieszanov et Jawarow, tout en coupant le saillant form? autour du village de Lipowiec par une ligne ? d?terminer sur le terrain passant ? 2 kilom?tres environ au Nord de cette localit?;

de l? vers le Sud la limite administrative entre les districts de Jaroslaw et de Jaworow, puis entre les districts de Przemysl d'une part, et de Mosciska, puis de Sambor, puis de Sary- Sambor de l'autre, puis entre les districts de Dobromil et Sary- Sambor jusqu'au saillant ? i kilom?tre au Sud-Est de la cote 519 (Radycz);

de l? vers le Sud jusqu'au saillant de la limite administrative entre les districts de Dobromil et Sary-Sambor ? 15 kilom?tres environ au S.-O. de Chyrow et ? 2 kilom?tres au S.-E. de la cote 733 une ligne ? d?terminer sur le terrain coupant le chemin de fer Chyrow-Sambor ? 2 kilom?tres environ ? l'Est de Chyrow et suivant la ligne de cr?te entre les bassins du Strwiaz et du Dniester;

de l? vers le Sud cette limite administrative, puis la limite entre les districts de Lisko d'une part et de Sary-Sambor puis de Turka de l'autre, jusqu'au point de rencontre avec la fronti?re de Tch?co-Slovaquie. La fronti?re s'?carte toutefois de ces limites en deux points o? le trac? sera ? d?terminer sur le terrain :

a) lorsque la limite administrative passe ? l'Ouest de la route de Chyrow ? Lutowska de fa?on ? laisser cette route enti?rement en territoire polonais;

b) aux environs de la localit? de Bobrka de fa?on ? laisser cette localit? en territoire polonais.

Description de la ligne B

A partir du point o? l'ancienne fronti?re entre la Russie et l'Autriche est coup?e par le cours principal du Bug:

le cours principal du Bug vers l'amont jusqu'? son confluent en aval de Kamionka avec la rivi?re qui passe ? Jazienica;

de l? dans la direction g?n?rale du S.-O. jusqu'au point o? la limite administrative entre les districts de Kamionka- Strumilovo et de Zolkien coupe la rivi?re Kamionka ? 5 kilom?tres au sud de la ville de Kamionka:

une ligne ? d?terminer sur le terrain remontant la rivi?re qui passe ? Jazienica, traversant la jvoic ferr?e Stojanow- Kamionka passant ? l'Ouest de Jazienica et ? l'Est de Demow;

de l? vers le Sud cette limite administrative, puis la limite administrative entre les districts de Lcmberg d'une part et de Kamionka puis de Przemy-slany de l'autre, puis entre les

districts de Przemyslany et Bobrka jusqu'au point o? cette limite coupe la route Bobrka - Przemyslany;

de l? vers l'O.-S.-O. jusqu'? la cote 397, point commun aux trois limites administratives des districts de Lemberg, Bobrka et Zydaczow;

une ligne ? d?terminer sur le terrain passant au Sud de Bobrka et de Ghlebowice et au Nord de la station de Wybranowka;

de l? la limite administrative entre les districts de Lemberg et Sydaczow puis entre les districts de Drohobycz, d'une part, et de Zydaczow puis de Stryj de l'autre, sauf dans le saillant de Bliczski Las qui est coup? par une ligne ? d?terminer sur le terrain suivant le cours de la rivi?re Niezachowka;

? partir d'un point de cette limite administrative ? environ 2 kilom?tres au Nord du point de rencontre avec la limite administrative du district de Skole et vers l'Ouest jusqu'au saillant de la limite administrative du district de Skole pr?s de la cote 942 la cr?te limitant au Nord le bassin de la Stynawka;

de l? vers le S.-S.-O. la limite administrative occidentale du district de Skole jusqu'au point o? elle rencontre la fronti?re de Tch?co-Slovaquie.

Jules Cambon

17 juin 1919]

Джерело: Documents on British Foreign Relation. first Series / Ed. by E. L. Woodward. – V. 3. – Hardcover, 1949. – P. 832-841.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 544-553.

№ 110

[Дрогобицьке питання] у витязі із ноти простесту делегації УНР і ЗУНР в особах Дмитра Вітовського і Михайло Лозинського Верховній раді Паризької мирної конференції проти її рішення про дозвіл Польщі окупувати Східну Галичину по річку Збруч, 2 липня 1919 р.

[...]

D?L?GATION

DE LA R?PUBLIQU? UKRAINIENNE

37, RUE LAP?ROUSE

T?L.: PASSY 33-37

A Son Excellence

Monsieur le Pr?sident de la Conf?rence
de la Paix a PARIS.

Excellence;

La D?l?gation de la R?publique UKRAINIENNE pr?s l? Conf?rence de la Paix a PARIS, vient de recevoir communication de la d?cision prise le 25 JUIN par le Conseil Supr?me des Puissances Alli?es et Associ?es, au sujet de la Galicie Orientale.

Cette d?cision autorisant les forces de la R?publique Polonaise ? poursuivre les op?rations Jusqu'? la rivi?re ZBRUEZ, la D?l?gation de la Republique UKRAINIENNE ? PARIS, ? l'honneur de voue faire la d?claration suivante:

La d?cision du Conseil Supr?me ne proc?de pas d? la victoire de la justice et du droit.

Le peuple UKRAINIEN de la GALICIE Orientale, formant une majorit? tr?s consid?rable sur ce territoire Ukrainien depuis dos si?cles, pouvait incontestablement, non seulement d’apr?s le droit ot la justice, mais aussi d’apr?s les principes des Etats de l’Entente, proclamer apr?s la d?sagr?gation de F Autriche-Hongrie, son ind?pendance et sa r?union ? la R?publique Ukrainienne, en un seul Etat, form? de tout le peuple Ukrainien.

La R?publique Polonaise en manifestant ses pr?tentions, nullement justifi?es, sur la Galicie Orientale, et en faisant la guerre ? la R?publique UKRAININENE pour r?aliser ses pr?tentions, a viol? le droit du peuple Ukrainien.

Le Gouvernement Ukrainien, confiant dans les principes proclam?s par les Puissances de l’Entente, esp?rait que les PUISSANCES assumant la t?che d’juger impartialement dans cette guerre des Polonais contre les Ukrainiens, se prononceraient contre l’annexionisme Polonais et d?fendraient le droit de libre disposition du Peuple Ukrainien.

La D?l?gation Ukrainienne ? Paris, constate qu’il n’en est pas ainsi.

La Commission du G?n?ral Barth?l?my a impos?, le 24 F?vrier aux Ukrainiens une suspension d’armes, au moment o? le plus grand danger mena?ait l’arm?e Polonaise, assi?g?e ? L?opol par les troupes Ukrainiennes.

La m?me commission a propos? le 28 F?vrier un projet d’armistice qui, non seulement laissait aux Polonais les parties du territoire Ukrainien occup?es par l’arm?e Polonaise, L?opol inclus, mais aussi de grands territoires et la r?gion du ДРОБОВЫТЕН, si riche en p?trole, qui se trouvaient aux mains des Ukrainiens.

Il est ?vident qu’une telle d?cision, dict?e par lapartialit?, ne p?t ?tre accept?e par le Gouvernement Ukrainien. N?anmoins, il continua ? croire ? la justice de l’Entente et demanda une d?cision plus ?quitable.

La deuxi?me intervention de l’Entente dans la guerre Polono-Ukrainienne a ?t? la d?cision du Conseil Supr?me du 19 Mars, par laquelle les deux partis ?taient invit?s ? conclure une tr?ve dans le plus bref d?lai possible...]

Джерело: Архів УКУ у Римі. – Ф. Колекція документів ЗУНР. – оп. 1. – Спр. 291. – Машинопис. Копія; Documents on British Foreign Relation. first Series / Ed. by E. L. Woodward. – V. 3. – Hardcover, 1949. – P. 863-864.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах: 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 599-601.

№ 111

§ 11 Наказ Штаба Діяєвої армії Ч. 1605 з книги наказів Начальної команди Галицької армії, від 13 серпня 1919 р. «Про старшин і зголошення місць їх побуту»

[...§11. Старшини – зголошення їх місця побуту.

Всі відділи і Команди, в котрих стані знаходяться слідуєчі старшини, зглядно котрі мають відомости про се, де ті старшини знаходяться, донесуть про се негайно: 24) поручник Гірняк Микола, бувший командант Набірні Гаї - Чижиків; 25) сотник Комаринський Роман, бувший командант з Окружної Військової Команди Тернопіль; 26) поручник Дацків (родом і прина- лежний до Городниці, пов. Скалат), котрий – після приватних інформацій – повнив в марті с. р. службу при якимсь надніп- рянськїм Штабі в Краснім; 27) поручник Льницький Плятон, уродж. в Заліктю, пов. Дрогобич р. 1892; 28) четар Буа (був занятий в Краснім); 29) хорунжий Даниляк Федь (давнійше 2-га сотня 1-го Бережанського куріня); 30) четар Печарський Іван (давнійше 1-ший

Бережанський курінь); 31) хорунжий Крушельницький Володимир (давніше комбінований курінь Бережанської Бригади); 32) четар Головінський Іван (давніше Станіславівський курінь); 33) скарбник Козлов Валерій (давніше 2-гий Гарматний полк); 34) четар Ясеницький Орест; 35) хорунжий Плісшкан; 36) четар Кульчицький (давніше VIII Бригада); 37) поручник Коник Михайло (давніше IV Гал. Корпус); 38) сотник Бемко Володимир; 39) поручник Гіляр Юлій (донести Команді Етапа Армії до Ч.: дов. 314); 40) хорунжий Котик Остап з Бурштина, пов. Рогатин, бувший командант Булавної Сотні V-го Гал. Корпуса; 41) хорунжий Довгань Дмитро, приділений до 2-ої сотні XVIII Бригади; 42) поручник Сандуляк Михайло, Бригада УСС; 43) поручник Вандакевич Адам; 44) четар Костриц Олекса; 45) четар Данилович Сидір; 46) четар Франціян Амброзій; 47) полевий духовник Колтун Дмитро; 48) четар Гнідий Кость; 49) четар Самарик Петро; 50) хорунжий Лабій Михайло; 51) хорунжий Андріївський Микола; 52) хорунжий Жевко; 53) осаул Рейнфельд Едмунд; 54) сотник Василенко Юрко; 55) сотник Тоцький Микола; 56) поручник Пелех Роман; 57) хорунжий Боднарук Микола; 58) хорунжий Васильків Михайло; 59) поручник Юркевич Осип; 60) четар Тарнавський Омелян; 61) хорунжий Склепке - вич Іван; 62) поручник Слюсарчук Степан; 63) хорунжий Когут Володимир; 64) четар Брінг Лев; 65) хорунжий Бехметюк Остап; 66) хорунжий Іванюк Микола; 67) хорунжий Латинський Богдан, з бактеріологічної лабораторії в Тарнополі; 68) четар Ростикусь Василь; 69) хорунжий Гандзюк Микита; 70) четар Голда Осип; 71) хорунжий Скоморовський Володимир; 72) хорунжий Конох Яким; 73) хорунжий Целевич Лев; 74) сотник Семенюк Осип; 75) поручник Баренбліт Сулим; 76) четар або хорунжий Антонів Семен; 77) хорунжий Тершаковець Іван; 78) Заборський; 79) хорунжий Штайнмец Лев з Харчевого Складу НКГА; 80) рахунковий хорунжий Юрчишин Володимир, бувший ліквідуючий нафтового округу в Дрогобичі; 81) сотник харчевий Гесслер Вілібальд, начальник Харчевого Складу НКГА; 82) поручник Бойчук Дмитро.

Начальний Вожд Війська ЗОУНР: Тарнавський, генерал-четар, в. р.
Начальник Штаба Армії: Шаманек, полковник, в. р.
За точність: Микита, четар...]

Джерело: ЦДАВОУ. – Ф.2192. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 216-217. Друкована відбитка.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 4. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 570-572.

№ 112

Кореспонденція газети «Вперед» про важке економічне і політичне життя робітників Нафтового басейну Дрогобиччини, 4 вересня 1919 р.

Життя українського населення в нафтовім терені Дрогобич, Борислав, Тустановичі, Мразниця таке саме, як і в других повітах під польською окупацією. Безнастанні реквізиції, які кінчаться цілковитим руйнуванням українського хлопа, страшна дорожня і нестача средств для життя по містах, просто голод загрожують нині робітникам. Управа міста не робить майже нічого, щоби поліпшити ці відносини. Паскарі роблять золоті інтереси, збивають маєтки, а бідне населення за бульбою і хлібом йде аж до Самбора, Рудок, Комарна, а навіть і до Львова.

Вшехполяки, прийшовши до власті, кинулися в першій мірі на українське населення. Громадам накинено польське урядування і польських війтів. Арешти йдуть за арештами. Видних провідників українського робітництва арештовано, між ними й тов. Вол. Малинку, заслуженого секретаря українських робітників в Дрогобичі.

Польські товариші з ППС, які досі вперто голосили, що Борислав чисто польський і мусить належати до Польщі, нагло відкрили й українців.

1 ч. «Biuletynu» Ради робітничої ППС в Бориславі з 1 вересня ц. р. подає ось таку статистику мешканців Тустановичі- Волянка за червень ц. р.

Поляків 5.341 – 49,87%
Українців 2.411 – 22,54%
Євреїв 2.777 – 25,97%
Німців 161 – 1,45%
і інших – 19 0,17% – 10.709 100,00%
в тім нафтових робітників:
Поляків 3575 – 66,94%
Українців 784 – 30,45%
Євреїв 560 – 20,18%
Німців 120 – 74,54%
всього населення даної нації.

Не треба забувати, що ця статистика грубо «unarodowiona» б але ми вдячні ППС і за це, бо досі вона вперто кричала, що українського робітництва нема зовсім. Тепер вона робить перші кроки, відшукуючи українців, а ми певні, що колись подасть правдиву статистику.

Боротьба, яку робітництво веде за додатки з часу польсько- української війни, досі не порішена. Підприємці тепер не дуже рвуться сповнювати жадання робітників, що більше для розбиття робітництва закладають свою «narodow-u» організацію. Спровадили навіть на збори ренегата посла Дубановича і видають клерикальну шматку «Prawda Robotnicza». «Biuletyn» ППС називає її редактора «prostym kryminalista i defraudantem».

Джерело: Вперед. – 1919. – 4 вересня.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 156-157.

№ 113

Витяг з протокольного свідчення хорунжого Льва Матковського про українських воїнів, інтернованих у Чехословаччині та про становище в окупованій Східній Галичині від 19 вересня 1919 р.

[...В Польщі відбувається дальше відомі знущання над Українцями, селяни грабують, змушують до праці на полях польських поміщиків. Селяни змушені пильнувати днем і начею телеграфічних станцій і проводів. Богато Українців розстріляно без Полевого суду, приміром державного секретаря земельних справ Марганця Михайла, одного отамана, одного сотника, двох поручників, одного четара - невідомих мені назвиск – всіх в лісі коло Солотвини. Ініціатором тих розстрілів був польський парох зі Солотвини Франц Ярек. В Дрогобичи убито четара Чишука

або Чушика. Богато Українців, інтернованих у Львові, Перемишлянах, (Бакунчинцях), Домбю і Вадовицях. Відносини серед яких вони живуть страшні: прохарчування неможливе, відносини санітарні дуже лихі, так що багато умирає на тиф. Сим невідрадним відносинам повинно наше Правительство як найскорше положити кінець через матеріальну підмогу. Польська соціал-демократична преса висказує свої бажання наділення галицьких Українців територіяльною автономією, органи знова всепольські хочуть їм дати: «Автономію для Русінуф без Русінуф». Загальна опінія з Польщі з того рода, що східна Галичина Польщі не припаде. Як довідався я від одного Поляка, сотника Кльоцика - команданта міста Стрий, всі українські старшини як і жидівські бувшої австрійської армії були змушені в протягу трех день внести просьбу до поодиноких Команд «Пляцу» о прийняття їх до польського війська. Не прийнято нікого, а їх просьби разом зі списом полоненої мужви, дезертирів і таких українських селян, які взагалі при українським війську не служили, вислали до Парижа, подаючи, що вся згадана мужва в силі 130 000 то самі дезертири, яким не в голові битися за Україну...]

Джерело: ЦДАВОУ. – Ф.2192. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 216-217. Друкована відбитка.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 4. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 570-572.

№ 114

Донесення інвіліяційного центру при команді польської жандармерії КГО у Львові генеральному делегатові уряду у Львові про революційні насатрої серед населення і солдатів, 20 жовтня 1919 р.

Згідно з наказом тамтешнього командування за № 11 від 25/IV-1919 подаю звіт за період від 1 до 15 жовтня.

1) Проведено попереднє розслідування щодо 16 випадків і в зв'язку з тим 7 осіб віддано до військового суду, 3 [справи] припинено; щождо останніх – ведеться дальше розслідування.

2) За звітний період встановлено нагляд за 34 особами, висліджено і передано компетентним властям 12 осіб, заарештовано і відправлено до в'язниць військового суду – 12, взято під нагляд – 8, інтерновано – 2.

3) Обшуки і шукання зброї, боєприпасів і військового спорядження ведуть окремі постерунки постійно і переважно з позитивним результатом, хоч в повітах, розташованих ближче до Львова, все рідше знаходять зброю. Тому-то за цей період відібрано порівняно невелику кількість гвинтівок, лише 46, серед яких переважають «Манліхери». Багнетів конфісковано 14, ручних гранат – 2, стволів від гвинтівок – 2, металевих шоломів – 2, гільз від снарядів – 40, підставок до мінометів – 2. Однак наведені дані не зовсім точні, бо деякі повіти мають дуже загальні повідомлення: «Обшуки з метою виявлення зброї проведено з успішним результатом» або «переважно з позитивним результатом» і т. д., а такі загальні фрази не дають повної картини діяльності і результатів проведених обшуків.

4) Заарештовано і відправлено до табору полонених в Перемишлі тих українських солдатів, які перебували під наглядом і були зобов'язані два рази на тиждень зголошуватися в жандармський постерунок і не виконали цього наказу. Зокрема,

відправлено до табору полонених 20 дезертирів – українських полонених, які втекли з табору і ховалися вдома. За іншими втікачами і за тими, що прибувають з території, захопленої ворогом, і далі слідкується постійно.

5) Наслідки звільнення на волю масово заарештованих в свій час українських агітаторів і організаторів, особливо українських священників і вчителів жакливі. По селах і містечках шмигають агітатори-священники, виголошують підбурюючі проповіді, а українське населення нарікає і з недовір'ям ставиться до польських властей. Нагляд за політично підозрілими особами є, власне, безцільним, бо зголошення 2 рази на тиждень в постерунок зовсім не перешкоджає антидержавній агітації і розпалюванню серед некритичного населення ненависті до всього польського. Агітація є причиною того, що українці так часто не виконують вказівок польських властей і щораз частіше повторюють: «То ще так не буде. Україна буде простягатись по Сян». Листи з Чехословаччини, які ми далі перехоплюємо, свідчать про те, що там, на Підкарпатті, організуються українські війська. Значна частина таких листів, безумовно, потрапляє до рук адресатів і підтримує серед українців сподівання на повернення українських властей. Знаменний факт, що в Самбірському окрузі щораз частіше домагаються перепусток до Борислава, щоб очевидно, звідти через гори добратись до Словачки і вступити в українські ряди проти поляків. В околиці Микуличина нечепто збираються колишні українські солдати з інших повітів, які лісами добираються до Словачки і там вступають до українського війська. Щоб успішно цьому протидіяти, окружне командування жандармерії в Станіславі знову вимагає 20 професіональних і 60 запасних жандармів. Іноземні аероплани, які літають над нафтовим басейном, підняли дух українців, гордовитість і навіть зухвалість яких останнім часом значно зросла. Тиф, правда, послабшав, але замість того вибухнула дизентерія (Доброміль), яка забирає серед населення багато жертв. Євреї ставляться до поляків навіть провокаційно і відверто сприяють українцям.

Більшовизм загрозово поширюється в Равському і Сокальському повітах. Необхідно було б, може, вислати таємних агентів, які слідкували б за більшовицькими і українськими агітаторами, – цього вимагають коменданти, а із спійманими треба поводитись нещадно й суворо. Підбурювані агітаторами влаштовують віча, як, наприклад, залізничники, на яких ухвалюють гострі резолюції, які підбурюють проти уряду.

Робітники-нафтовики готують страйк, початок якого ще не визначений. В основі страйку повинно бути підвищення заробітної плати, але за цим приховуються й політичні міркування. На кожному кроці зустрічаються нарікання на залізницю.

На загальних зборах цілком відкрито обвинувачують залізничників у хабарництві і поганому відношенні як до пасажирів, так і до купців. Ціни на квитки і тарифи зросли на 100%, а у вагонах відсутні шибки, немає світла і страшенний бруд. Цей недолік є сильним аргументом в антидержавній агітації. Накладання на населення контингенту зерна посилює незадоволення й нарікання на уряд і підготовляє ґрунт для поширення більшовицьких ідей, бо агітатори використовують це і доводять населенню, що Польща – це держава поміщиків і капіталістів...

6) Солдати не стомлені війною, а навпаки, прагнуть до боротьби, але щораз частіше чути нарікання на відсутність мундирів і чобіт. Дисципліна продовжує падати. Солдати не вітають підфіцерів, а останні – офіцерів. Трапляються випадки опору і навіть вживання зброї проти солдатів.

Солдати, що приїжджають у відпустку, самовільно продовжують її, і їх силою доводиться повертати до своїх частин: їх, очевидно, належно не карають за таке самовільне продовження відпустки. Деякі фронтові частини погрожують бунтом, якщо не одержать одягу і чобіт. Вказують на офіцерів, які не несуть такої важкої служби, як солдати, а забезпечені чудово. Ці заворушення нібито призначені на день 1 листопада 1919 [р.], прочому мають бути внесені вимоги ліквідації чинів і приватної власності (про це повідомляє повітове командування жандармерії в Дрогобичі). Це прояви більшовицького руху, які вказують на те, що більшовицькі агітатори є в рядах армії; за ними слабо слідкують і виловлюють їх, а офіцери надто терплять вчинки солдатів, які заслуговують покарання.

Джерело: ДАЛО. – Ф. 1. – оп. 57. – Спр. 38. – Арк. 41, 43.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 189, 912.

№ 115

Кореспонденція газети «Вперед» про важке економічне життя населення дрогобицько-бориславського нафтового басейну після повалення ЗУНР, 2 грудня 1919 р.

Борислав, одинокий справді промисловий центр в Галичині, ще в спокійних передвоєнних часах був занедбуваний. Мимо того, що там нагромадилося багато робітників, у місті для них не було мешкань, і вони мусили мешкати по доколичних селах, не раз кілька кілометрів віддалених від місця їх праці. Про апровізацію не дбав тоді теж ніхто, тому й життя в Дрогобичі або Бориславі було значно дорожче – майже в два рази стільки, що у Львові або других містах.

Війна поставила робітниче населення нафтового центра просто перед катастрофою. Загальне знищення краю відбулося й тут. Мешкань під час війни ніхто не будував, а старі, будовані головню з дерева та лихого матеріалу, понищені. Загальні реквізиції, що їх безнастанно переводжено по селах, винищили повіт так страшно, що самі хлопці не мають з чого вижити, а не то, щоб могли що продати міському робітничому населенню.

Населення Борислава, робітники, жінки й діти, їдуть за купном споживчих середників аж до Комарно, Болехова, а навіть в околиці Львова, де просьбами та плачем випрошують трохи бульби по селах, за яку мусять платити високі ціни, вдоволені, що можуть що-небудь дістати.

Місцеві власті зовсім не журяться тим, щоб робітникам доставити споживчих середників. Мораль дрогобицьких властей znana вже віддавна. Про горожанське почуття якогось обов'язку у них краще й не говорити.

Не дивно, що жажда наживи та зиску, якою махери дрогобицьких властей все привикли руководитися, тепер, під час війни, довела повіт до руїн, а населення, головню робітництво, просто до розпуки.

Голод заглянув в очі передовсім нафтовим робітникам, які всією силою почали боротися з місцевими властями за кришку споживчих середників.

Апровізаційний комітет в Бориславі, який мав повірену апровізацію, як це виказують документи Дрогобицького староства з 20 жовтня ц. р. ч. 567, підвищував неоправдано ціни споживчих засобів, приділених йому Міністерством апровізації,

змушував робітників під загрозою невидавання приділу забирати спліснілі та неужиточні речі, спроваджені комітетом на власну руку та по високих цінах.

Проте староство не покарало винних, і вони далі ведуть свою злочинну роботу та виголоджують робітниче населення. І це заохотило їх до дальшого легковаження населення.

Мимо того, що про обуву та одіж в Бориславі нечувано тяжко і мимо того, що Міністерство апровізації приділило шкіру та убрання для робітників, мимо того комітет не спровадив їх, не повідомив про це робітників, бо боявся, щоб на цім не стратили лихварі та спекулянти.

Джерело: Вперед. – 1919. – 2 грудня.

Публікація: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 212-213.

Богдан Лазорак.

«Горожане Дрогобицької землі! Народу – до збруї!» (документи і матеріали до історії ЗУНР Дрогобищини 1918 – 1919 рр. (Частина I))

Стаття складається із двох частин: короткої передмови про важливість збору та публікації джерел до історії ЗУНР на Дрогобищині із зазначенням археографічних засад публікації. Друга частина розвідки складається із публікацій 115-ти позицій різного виду документів і матеріалів зібраних із відомих офіційних та наукових перевидань документів Англії, Франції, Італії, Німеччини, Польщі та України. Вперше вводяться до наукового обігу документи музею «Дрогобищинина» та матеріали газети «Дрогобицький листок». В цілому джерела дозволяють реконструювати історію реформаційної політики міської управи Дрогобича та Української національної ради повіту в період 1918 – 1919 рр., а також військове та щоденне життя мешканців дрогобицького повіту.

Bogdan Lazorak.

«Townsmen of Drohobych land! People - to the harness!» (Documents and materials for the history of the ZUNR of Drohobychnia from 1918 to 1919 (Part I))

The article consists of two parts: a brief preface on the importance of collecting and publishing sources for the history of the ZUNR in Drohobych, with an indication of the archaeological foundations at the time of publication. The second part of the intelligence consists of publications of 115 items of various types of documents and materials collected from renowned official and scientific reprints of documents of England, France, Italy, Germany, Poland and Ukraine. For the first time the documents of the museum «Drohobychyna» and the materials of the newspaper «Drohobych leaflet» were introduced into the scientific circulation. In general, the sources allow us to reconstruct the history of the reformation policy of the city council of Drohobych and the Ukrainian National Council of the district from 1918 to 1919, as well as the military and daily life of the residents of Drohobych district.

СЕЛО ВЕРХНІ ГАЇ ТА ОКОЛИЦІ В ПЕРІОД ЗУНР: СВІДЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Національно-культурний рух кінця XIX – початку XX ст. та створення молодіжних спортивних товариств (Сокіл, Січ, Пласт тощо) започаткували процес формування кадрів і суспільної думки щодо відродження (проголошення) української державності. Початок Першої світової війни та створення Легіону Українських Січових Стрільців пришвидшили реалізацію цього плану. У результаті кровопролитної війни країни-учасники зазнали великих, як людських, так і матеріальних, втрат, особливо території, на яких безпосередньо відбувалися військові дії. Із завершенням світової війни розпочалися кардинальні зміни у світовій політиці. Країни-переможці, особливо США, відстоювали позицію про самовизначення народів, які брали участь у війні.

У процесі розпаду «клаптикової» Австро-Угорської імперії народи, що входили до її складу, розпочали процес проголошення власних національних держав. Цим правом скористалися і українці Галичини, які, очолювані представниками національних політичних партій, зорганізували військові підрозділи із патріотично налаштованої молоді, січового стрілецтва та колишніх солдатів австрійської армії та перебрали владу у краю і проголосили створення Західно-Української Народної Республіки.

Державотворення на західноукраїнських землях має надзвичайно важливе значення в процесі становлення Української Держави, особливо тепер, у час російсько-української війни. Свідченням цього є Указ Президента України від 22.01.2016 р. № 17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя Української революції 1917-1921 років» та розпорядження голови Львівської обласної державної адміністрації від 16.11.2017 р. № 1114/0/5-17 «Про створення оргкомітету з підготовки та проведення заходів із відзначення 100-річчя утворення Західноукраїнської Народної Республіки». Відповідно до цих нормативно-правових актів, передбачене протягом 2018 – 2019 років проведення урочистостей та заходів із цієї нагоди як на державному, так і місцевому рівнях.

Визначені Указом Президента заходи передбачають проведення дослідницької роботи, наукових конференцій, видання збірників тощо. За останні роки науковці видали велику кількість статей, збірників, монографій тощо, які в основному висвітлюють події, що відбулися в західноукраїнській державі в цілому¹. Значно менше дослі-

---

¹ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004; Їх же. Історія ЗУНР. – Львів, 1995; Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998; Марчук С.А. Українська Республіка галичан. Нарис про ЗУНР. – Львів: Світ, 1997; Ординський В.Л. Силові структури Західно-Української Народної Республіки / Львівський юридичний інститут МВС України. – Львів, 2004; Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. – Львів: Тріада плюс, 2004; Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Історія / Керівник авторського колективу проф.. О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001; Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: У 5 т. / Керівник роботи і відповідальний редактор проф. О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001-2004. Т. 1-4.

джень спостерігаємо щодо стосується територій на рівні колишніх повітів та містечок тощо. Більшість видано в діаспорі і висвітлює перебіг перебрання влади та формування владних органів. Тільки опосередковано згадано про окремі події. Як правило, вони написані безпосередніми учасниками цих подій².

Зауважимо, що науковці все більше приділяють уваги цьому питанню. Опубліковані монографії, статті та розділи є складовою розвідок та досліджень, присвячених окремим населеним пунктам³.

Метою нашого дослідження є висвітлити питання встановлення української влади, формування органів місцевого самоврядування, їх функціонування та перебіг подій, які відбувалися в найменших територіальних одиницях – селах. Зокрема, розвідка буде присвячена в основному селу Верхні Гаї на Дрогобиччині та його околицям.

Історіографія питання є незначною, окремі згадки про село в період, який досліджуємо, є поодинокими і висвітлені в загальнодержавному або регіональному контексті⁴. Перші спроби узагальнити інформацію про події, що відбувалися на території села, і як вони вплинули на подальшу долю його мешканців, зробив автор статті в кількох публікаціях та в нарисі з історії Верхніх Гаїв⁵.

² Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України. – К.: Либідь, 1993. – 408 с.; Луців Л. Дрогобич під час української влади // Дрогобиччина – земля Івана Франка: Зб. геогр., іст. і етнограф. матеріалів. / Головний ред. колегії Л. Луців. – Т. I – Нью-Йорк - Париж - Сідней – Торонто, 1973. – С. 74-85; Пацлавський В. Перший Листопад у Дрогобичі і бориславський фронт // Дрогобиччина – земля Івана Франка: Зб. геогр., іст. і етнограф. матеріалів. / Головний ред. колегії Л. Луців. – Т. I ... – С.68-74; М. А. Останній поїзд (Спомини з 1919 р.) // Дрогобиччина – земля Івана Франка: Зб. геогр., іст. і етнограф. Матеріалів / Головний ред. колегії Л. Луців. – Т. I ... – С. 788-790.

³ Дземан М. Іван Макух, адвокат із Товмача, - міністр ЗУНР. – Товмач, РВК «Злагода», 2010. – 188 с.; Комісар Печеніжинського повіту під час Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) / уклад. Володимир Сельський. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту. ім. В. Стефаника, 2014. – 83 с.; Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918-1919). Навчальний посібник. – Львів: Літопис, 2008. – 224 с.; Сеньків М., Тимошенко Л. Дрогобич у 1918-1919 рр. та в складі міжвоєнної Польщі // Нарис з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / ДДПУ ім. І. Франка, істор. факультет / Наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич, Коло, 2009. – С. 141-144; Ханас В. Дрогобиччина в період Західноукраїнської Народної Республіки: джерела, документи, спогади // Літопис Дрогобиччини / Ред. В. Ханас, упор. Н. Козар, Р. Панчишак та ін. – Вип. I. – Дрогобич: Посвіт, 2019. – С. 158-182.

⁴ «Виказ жертв» які вплинули на річ Товариства опіки над укр. жовніром в Дрогобичі по день 1 мая 1919 // Дрогобичський листок. – 1919. – 7 мая. – ч. 40 (48). – С. 4; Волицький В. На Львів і Київ 1918-1920 рр. – Торонто: Гомін України, 1958. – С. 124-125; Дидинський В. З філії «Сільського Господаря» в Дрогобичі // Дрогобичський листок. – 1919. – 16 марта. – ч. 25 (33). – С. 3; Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. – У 5-ти томах / Керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О. Карпенко. – Т. 4. Збройні сили у боротьбі за свободу, незалежність, соборність. Карпенко О., Мицан К. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – С. 222-223; Калічак І. Записки четаря (спомини 1918-1919). – Львів: Червона Калина, 1931. – С. 98; Кривава книга / Упорядник, автор перед. Я. Радевич-Винницький. – Передрук вид. 1919, 1921 рр. – Дрогобич: «Відродження», 1994. – 274 с.; Україна і Польща в документах 1918 – 1922. / Зібрав і зредагував Т. Гунчак. – Ч. I. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1983. – С. 86-87; Як Дрогобиччина перейшла у владу Української Національної Ради // Дрогобичський листок. – 1918. – 12 падолиста. – ч.1. – С. 2.

⁵ Ханас В. Боротьба на західно-українських землях проти окупантів у 20 – першій пол. 40-х років ХХ ст. (на прикладі мешканців села Верхні Гаї на Дрогобиччині // Дрогобичський краєзнавчий збірник / Гол. редкол. Л. Тимошенко, упоряд. і наук. ред. Микола Галів, Василь Ільницький. –

Листопадове збройне повстання 1918 року забезпечило українцям встановлення цивільної і військової влади в Східній Галичині. Як ці процеси відбувалися в селі Верхні Гаї письмових свідчень та джерельних матеріалів натепер не виявлено. У результаті польових досліджень та записаних свідчень старожилів та осіб, які були свідками розповідей учасників цих історичних подій, дізнаємося: «Після отримання звістки про утворення Української держави молоді хлопці та колишні солдати австрійського війська, що повернулися з війни, зайняли сільську управу, організували збройний загін. На них покладалося завдання підтримувати порядок в селі та виконувати накази з Дрогобича. Одним із перших наказів, який ними було виконано, – «ревізія» в пана Бріха (орендував землі в графа Бельського у Верхніх Гаях) і конфіскація для громади дечого з його майна. Тоді ж було обрано керівника громади – громадського комісара, яким став Василь Гук»⁶.

Загалом в селах Дрогобиччини владу українці перейняли 1 листопада, на відміну від повітового міста Дрогобича, де цей процес тривав протягом двох днів. Щоб не допустити захоплення влади в місті представниками польської громади, на заклик Повітової Української Національної Ради на допомогу прийшли селяни з навколишніх сіл.

Зокрема про участь гаївчан у встановленні української влади в Дрогобичі дізнаємося з інформації, яка була опублікована на сторінках дрогобицької преси, а саме: «З 1 на 2 падолиста 1918 року на заклик Української Національної Ради Дрогобич було взято під контроль українського війська. До цього спричинився молодий четар Кужіль, який на чолі сотні dobrogostivських та гаївських селян встановив контроль на важливих об'єктах міста, зокрема, військових магазинах, станційній команді тощо»⁷. Але в наступному числі газети було надруковано спростування, що при зайнятті Дрогобича відзначилися не dobrogostivські та гаївські селяни, а добрівлянські та з Волі Якубової під проводом чотаря Кужеля і десятника Кулинич⁸.

Очевидно, що представники гаївської громади, зокрема частина збройного загону, були скеровані в Дрогобич і брала участь у цих подіях. Але, інші сільські підрозділи були більш чисельними і безпосередньо встановлювали контроль над важливими об'єктами міста. Тому автор повідомлення зробив уточнення і акцентовав, що саме добрівлянці та якубівці відіграли тоді найважливішу роль.

Згадка в першому повідомленні засвічує, що автор публікації зустрічав озброєних гаївчан на вулицях міста.

Спецвипуск II. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – С. 129-130; Його ж. Верхньогаївсько-Поточинський літопис (від першої писемної згадки до проголошення Незалежності України) // Бойківщина: Науковий збірник / Упор., ред. О. Німілович. – Дрогобич: ВГО «Бойківське етнологічне товариство»; Коло, 2013. – Т. 4. – С. 820-821; Його ж. Дрогобиччина в період Західноукраїнської Народної Республіки: джерела, документи, спогади // Літопис Дрогобиччини... – С. 163, 168; Його ж. Село Гаї Верхні крізь призму століть (короткий нарис історії та культури населеного пункту від найдавніших часів до 50-х рр. ХХ ст.). – Дрогобич: Коло, 2009. – С. 16-19.

⁶ Записано 17.05.1994 р. від Миколи Бориса, 1918 р.н. (с. Верхні Гаї); Записано 4 та 8.03.1999 р. від Анелі Гук, 1902 р. н. (с. Верхні Гаї); Записано 20.10.2000 р. від Марії Лесишин, 1903 р.н. (Верхні Гаї); Записано 23.01.2019 р. від Ігора Гука, 1967 р.н. (м. Дрогобич); Ханас В. Дрогобиччина в період Західноукраїнської Народної Республіки: джерела, документи, спогади // Літопис Дрогобиччини... – С. 163; Ханас В. Село Гаї Верхні крізь призму століть... – С. 16.

⁷ Як Дрогобиччина перейшла у владу Української Національної Ради // Дрогобицький листок. – 1918. – 12 падолиста. – ч.1. – С. 2.

⁸ Спростування // Дрогобицький листок. – 1918. – 18 падолиста. – ч. 2. – С. 4.

Встановлення української влади та проголошення Західноукраїнської Народної Республіки змусило польську сторону, яка прагнула приєднати ці території до відродженої Польської держави, розпочати військові дії проти українців. Для захисту ЗУНРу створюються Галицька Армія (згодом УГА), основу якої склали загони, які брали участь у збройному повстанні, Українські Січові Стрільці, колишні солдати та старшини австрійської армії.

Мешканці сіл Дрогобиччини масово зголошувалися до українського війська. Для прикладу, наведемо дані про чисельність добровольців з Верхніх Гаїв та навколишніх сіл. Отже, ряди УГА поповнили: четар Степан Кметик⁹, Михайло Зелений¹⁰, Іван Войтко, Василь Гук, Іван Гук, Павло Гук, Михайло Кришталь, Іван Луців, Юрко Скоропад, Іван Сафіяник¹¹; з Потоку (присілок с. Верхні Гаї): Микола Софіяник, Іван Софіяник, Павло Тунський, Микола Лопський¹²; з села Нижні Гаї: Петро Антонюк, Теодор Бойко, Микола Василенко, Іван Вінцовський, Микола Вінцовський, Федь Грабар, Михайло Зелений, Іван Калічак, Теодор Калічак, Іван Кравець, Михайло Кравець, Василь Кришталь, Іван Матвіїшин, Тимко Матвіїшин, Дмитро Паньків, Петро Пурий, Олекса Скірляк, Теодор Скірляк, Іван Сікора, Микола Скоропад, Іван Стецко, Олекса Стецко¹³, Ілько Василенко¹⁴, Баран (три брати)¹⁵; з Бійнич (присілок с. Нижні Гаї): Гнат Кравець, Антін Мацигін, Микола Мацигін, Михайло Мацигін, Олексій Мацигін, Юрій Мацигін, Григорій Стасик, Михайло Стасик, Матвій Скоропад, Микола Скоропад¹⁶.

Вихідцями з Дрогобиччини поповнювалися в основному групи УГА, – Хирівська, Гофмана¹⁷ та інші, – які в часі реорганізації (січень 1919 року) стали основою для формування 8 Самбірської бригади III Галицького корпусу. Лінія бойових дій корпусу до травня 1919 року проходила через Хирів – Перемишль – Судову Вишню – Городок – Баргатів¹⁸.

Цивільну владу в селі Верхні Гаї, як уже зазначалося вище, очолив громадський комісар Василь Гук¹⁹, в Нижніх Гаях – Іван Стецко²⁰.

⁹ <http://ah.milua.org/reservekadett-stefan-kmetik-and-einjahrig-freiwillige-krakov-1915>

¹⁰ <http://dolya.lviv.ua/striltsi-ukrajinskoji-halyskoji-armiji-pohovani-na-yanivskomu-tsvyntarimista-lvova/>

¹¹ Записано 4 та 8 березня 1999 р. від Анелі Гук, 1902 р.н. (с. Верхні Гаї); Записано 17 травня 1994 р. від Миколи Бориса, 1918 р.н. (с. Верхні Гаї); Записано 27 липня 1998 р. від Степана Мисіва, 1928 р.н. (с. Верхні Гаї).

¹² Записано 24 серпня 1995 р. від Миколи Софіяника, 1922 р.н. (с. Верхні Гаї-Потік).

¹³ Пом'яник поляглих борців за волю України / Упор. М. Вінцовський. – Гаї Нижні, 1939. – 6 с.

¹⁴ Записано 13.08.2018 р. від Василя Василенка, 1959 р.н. (с. Нижні Гаї).

¹⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАЛ). – Ф. 146. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 2-4; Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. – У 5-ти томах / Керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О. Карпенко. – Т. 3, кн. 1. Соціально-економічні відносини і визвольні змагання. Карпенко О.Ю., Мицан К.П., Великочий В.С., Кобуга С.Й., Пославська Г.Ю., Волосянко Л.Р. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – С. 110.

¹⁶ Дані з меморіальної таблиці на символічній могилі «Січовим Стрільцям, які боролися за волю і незалежність України» / с. Бійнич-Гаї Нижні, 1990 рік.

¹⁷ Велика історія України: у 2-х томах. – Т. II / Перед. д-ра І.П. Крип'якевича; Зладив М. Голубець. – К.: Глобус, 1993. – С. 350.

¹⁸ Гордієнко В. Українська Галицька Армія. – Львів, 1991. – С. 53.

¹⁹ Ханас В. Дрогобиччина в період Західноукраїнської Народної Республіки: джерела, документи, спогади // Літопис Дрогобиччини... – С. 163; Ханас В. Село Гаї Верхні крізь призму століть... – С. 16.

²⁰ М. Засідання У.Н.Р. в Дрогобичі // Дрогобицький Листок. – 1919. – 17 лютого. – Ч. 17. – С.3-4.

Військові дії та окупаційний російський режим 1914-1915 років призвели до руйнування господарства краю та зuboжіння населення. Тому перед українською владою постало багато проблемних питань, які потребували негайного вирішення, як на рівні сіл, так і повіту в цілому. Необхідно було забезпечити населення збіжжям, паливом, продуктами харчування, відновити зруйновані будинки тощо.

Для полегшення вирішення нагальних питань Повітова влада УНР регулярно, не менше одного разу на місяць скликала наради з громадськими комісарами Дрогобищини. Детальну інформацію про ці наради та питання, які обговорювалися, публікувала газета Повітової УНР «Дрогобицький Листок». Наприклад, перше таке зібрання відбулося 4 грудня 1918 року (неділя), в якому взяли участь 186 делегатів з 53 громад (громадський комісар з двома делегатами – «мужами довір'я»). Наряду проводили голова Повітової УНР Семен Вітик та Повітовий комісар Антін Горбачевський. Були заслухані та обговорені такі питання: про забезпечення харчами українського війська, про сплату податків, вступ добровольців до війська, про з'єднання українських республік в одну державу тощо²¹.

Одна з наступних нарад (четверта за рахунком) відбулася 12 січня 1919 року. У ній узяли участь понад 150 представників громад. Головне питання – обрання аграрної (земельної) комісії, завданням якої було розробити порядок розподілу землі²².

Важливу роль влада приділяла освіті. Школи з перервами функціонували і протягом Першої світової війни. Архівні джерела фіксують, що, станом на жовтень 1918 року, у Верхніх Гаях діяла однокласова школа з двома відділами, українською мовою викладання та двома учителями (в джерелі прізвища не зафіксовані – авт.), в Потоці – також однокласова школа з одним відділом, з польською мовою викладання та одним учителем (Марія Чайковська)²³.

В період західноукраїнської держави верхньогайвська школа зберегла статус, на відміну від поточинської, яку було закрито²⁴. На січень 1919 року учителями Верхньогайвської школи були Марія Микитин²⁵, Броніслава Рандзівна і Текля Тлумак²⁶. Але вже станом на 15 січня 1919 року дві останні були переведені в школу с. Нижні Гаї, де склали присягу на вірність ЗУНР. У верхньогайвській школі залишилися викладати тільки одна учителька, Марія Микитин, яка також 15 січня присягнула на вірність державі²⁷.

Для допомоги селянам у веденні ефективного сільськогосподарського та тваринницького виробництва діяло Товариство «Сільський Господар», яке мало осередки практично у всіх населених пунктах. Наприклад, у Верхніх Гаях осередок очолював Онуфрій Лялюк, якого 4 лютого 1919 року було обрано заступником керівника Виділу повітової філії Товариства «Сільський Господар»²⁸.

Важливим завданням органів влади було забезпечення війська продуктами харчування, тютюном, одягом, взуттям та іншими необхідними засобами. Але зруйнована

²¹ Перші наради відпоручників сільських громад та організацій Дрогобищини // Дрогобицький Листок. – 1918. – 15 грудня. – Ч. 6. – С. 3-4.

²² З Дрогобищини // Дрогобицький Листок. – 1919. – 20 січня. – Ч. 6-7 (14-15). – С. 5-6.

²³ ЦДІАЛ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 4, 24.

²⁴ Там само. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 4.

²⁵ Там само. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 17.

²⁶ Там само. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 18.

²⁷ Там само. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 4; Спр. 24. – Арк. 4.

²⁸ Дидинський В. З філії «Сільського Господаря» в Дрогобичі // Дрогобицький листок. – 1919. – 16 марта. – ч. 25 (33). – С. 3.

економіка, спад промислового виробництва не дали можливості державі повною мірою все це виконати. За таких обставин виникають товариства допомоги українському війську. На Дрогобиччині діяло «Товариство опіки над українським жовніром», головним завданням якого була матеріальна допомога війську. В місцевій газеті періодично інформували, яку допомогу та скільки збирали і передавали для війська з сіл краю. Наприклад, на 25 березня 1919 року громада с. Гаї Верхні передала Товариству 80 коп., 5 кіп яєць, 1 сорочку²⁹. Згодом (на 1 травня 1919 р.) відбулася ще одна збірка, в результаті чого було зібрано 126 яєць і 66 хлібців. В сусідньому селі Нижні Гаї в той час відбулися дві збірки; в школі було зібрано 30 коп., а в громаді – 92 хліби, 467 яєць, сир і масло³⁰.

Окремо слід звернути увагу на статус населених пунктів в той період. Зокрема, Потік і Бійнич у документах, статистичних звітах, виданих до 1 листопада 1918 року, подавались як присілки сіл Верхні та Нижні Гаї відповідно. В часі ЗУНР у документах повітових органів влади УНР у Дрогобичі згадані населені пункти подаються як села³¹. Очевидно, зміна їх статусу була пов'язана з прийняттям 16 листопада 1918 року «Тимчасового Закону про адміністрації ЗУНР» та інших нормативно-правових актів, які регулювали питання адміністративно-територіального устрою.

Завдячуючи тому, що повз села проходило залізничне сполучення Стрий – Дрогобич – Самбір і знаходилася стаціонарна станція з кількома запасними коліями, час від часу мешканці села мали можливість бачити і спілкуватися з різними людьми і бути свідками багатьох подій. Наприклад, 24 грудня 1918 року на «польський» Святий вечір в селі перебув військовий підрозділ, який повертався з-під Перемишля на схід. На залізничній станції потяг з вояками стояв протягом половини дня. Як розповідала Анеля Гук, «трое старшин цього підрозділу зайшли до їхньої хати (Войціх Піта – батько Анелі, начальник залізничної станції у Верхніх Гаях), де господар їх пригощав. Розповідали, що вони з-за Збруча і допомагали галичанам воювати проти поляків»³². Як вдалося встановити, це був надніпрянський відділ полковника Кравчука (близько 1000 солдатів), що входив до Хирівської групи військ УГА³³.

Для припинення військових дій на польсько-українському фронті та підписання договору про перемир'я в перших числах лютого 1919 року Найвища Рада країн Антанти надіслала для переговорів з урядами ЗУНР та Польщі спеціальну комісію, що складалася приблизно із 70 осіб, очолювану французьким генералом Жозефом Бертемі. В результаті проведеної роботи комісія розробила порядок та умови припинення війни та розмежування сторін конфлікту. Відповідно до цих умов, польській стороні віддавалася значна територія ЗУНРу по так-званій демаркаційній «лінії Бартемі». Зокрема вона проходила з півночі на південь за таким маршрутом: Ухновик (полякам, далі – п) – Коморохи (українцям, далі – у) – Цілеж (п) – Конотопи (п) – Сокаль (у) – Кристинополь (п), (нині м. Червоноград) – Городище (п) – Тишиця (у) – Кам'янка-Струмилова (п), (нині м. Кам'янка-Бузька) – Великі Підліски (п) – по колійовому шляху між станціями Борщовичі і Задвір'я – Кота (висота – авт.) 276 – Бібрка (п) –

²⁹ Виказ жертв, які вплинули на річ Товариства опіки над укр. жовніром в Дрогобичи, по день 25 марта 1919 // Дрогобицький листок. – 1919. – 6 цвітня. – ч. 31 (39). – С. 4.

³⁰ «Виказ жертв» які вплинули на річ Товариства опіки над укр. жовніром в Дрогобичи по день 1 мая 1919 // Дрогобицький листок. – 1919. – 7 мая. – ч. 40 (48). – С. 4.

³¹ ЦДІАЛ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 4.

³² Записано 4 та 8.03.1999 р. від Анелі Гук, 1902 р. н. (с. Верхні Гаї).

³³ Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упорядник Б.З. Якимович. – 4-те вид., змін. і доп. – Львів: Світ, 1992. – С. 487.

Вибранівка (п) – Любляна (п) – Миколаїв (у) – Стрий (у) – лінія проходить на схід від станції Гаї Вижні – Кота 942 – Ціховий відділ – Кота 1181 – Широкий верх до Кота 905 – Козакова Поланка (території Дрогобицького, Сколівського та Турківського районів; вказані населені пункти слугували лінією розмежування між сторонами, зокрема на захід від них території переходили під контроль поляків, на схід залишалися українцям).

Нафтовий терен Дрогобич – Борислав залишається повністю полякам за умови, що певний контингент (нафти – авт.) буде доставлятися коаліції (Антанта і США – авт.) на торговельних умовах, а собі залишатимуть тільки необхідну кількість. За дотриманнями умов перемир'я контроль здійснюватиме коаліція³⁴.

Уряд ЗУНРу відкинув пропозицію «місії Бартелемі» і військові дії продовжилися. Слід відзначити, що, відповідно до запропонованого договору, Верхні Гаї та інші села Дрогобиччини переходили до сфери впливу Польщі.

Неприємною подією в історії ЗУНР був так званий «дрогобицький бунт», однією з основних причин якого стало важке економічне становище населення краю. Про такий стан справ вище керівництво держави інформували представники місцевої адміністрації, зокрема 7 квітня 1919 року. Але безпосереднім поштовхом до бунту було рішення коменданта Дрогобича отамана Івана Грабовецького відіслати міліцейську сотню на фронт. Щоб цього не допустити, міліціонери увечері 14 квітня розпочали захоплення адміністративних об'єктів, заарештували військове і цивільне керівництво Дрогобицького повіту³⁵.

Один з документів засвідчує, що 15 квітня 1919 року до Уряду ЗУНРу надійшла інформація про бунт в Дрогобичі поступила із села Верхні Гаї (очевидно, із залізничної станції) такого змісту: «Дрогобич опанували збунтовані війська і міліція, около 600 чоловік з крісами, скорострілами і ручними гранатами. Старшини арештовані, падають трупи і ранені, анархія шириться, необчислені шкоди, Борислав під боком. Прошу сейчас відсічі. Відповідь через станцію Стрий до команди двірця Дрогобич. Луцький»³⁶.

Того ж дня до Дрогобича прибув Гуцульський курінь під командуванням Гриня Голинського, який зліквідував бунт та заарештував заколотників.

А тим часом в середині травня відбуваються кардинальні зміни на фронті: польське військо, підсилене армією генерала Галера, розпочало широкомасштабний наступ. 15 травня 1919 року вони ударили на лінії оборони III корпусу між Гусаковим і Крукеничами, де стояли групи «Крукеничі» і «Глибока». Перед наступом численніших сил обидві групи змушені були відступити. Але відступали неорганізовано, кожна сама по собі, утворивши розрив. Вклинюючись у нього, поляки відтіснили групу «Крукеничі» до Старої Солі, Старого Самбора, Самбора і аж до Дрогобича. До Дрогобича змушена була відступити і група «Рудки»³⁷.

³⁴ Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. – У 5-ти томах / Керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О. Карпенко. – Т. 4. ... – С. 222-223; Україна і Польща в документах 1918 – 1922. / Зібрав і зредагував Т. Гунчак. – Ч. I... – С. 86-87.

³⁵ Луців Л. Дрогобич під час української влади в 1918-1919 роках // Дрогобиччина – земля Івана Франка: Зб. геогр., іст. і етнограф. матеріалів. / Головний ред. колеції Л. Луців. – Т. I ... – С. 80.

³⁶ Державний архів Львівської області. – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 1404. – Арк. 1; Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. – У 5-ти томах / Керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О. Карпенко. – Т. 3, кн. 1... – С. 94.

³⁷ Гордієнко В. Українська Галицька Армія. – Львів, 1991. – С. 58.

Про дії українського війська на території та в околицях села Верхні Гаї під час польського наступу знаходимо дані в мемуарах, автори яких були безпосередніми учасниками визвольних змагань. Отже, стрілець УГА Василь Волицький згадував: «19 травня 1919 р. для вирівнювання фронтової лінії 3/24 курень (третій курінь 24 піхотного полку ім. гетьмана Петра Дорошенка, Другої Коломийської бригади) УГА під командуванням поручника Данила Бізанца з групи сотника Карла Гофмана вполудне відійшов з Болахівців у Гаї Вижні. Незабаром після того, як сотні куреня зайняли вказані райони села і повиставляли сторожові застави, на залізничній дорозі, що проходила недалеко розташування лівого крила куреня, вище наших розвідувачів, задержалася залізнична моторівка з трьома старшинами. Рухи їхніх рук свідчили, що вони розглядають положення фронту. Одного з них у смушковій шапці стрільці пізнали, як генерала Омеляновича-Павленка (командувач УГА – авт.). 20 травня довелося відступати знову. Ще до полудня стягнули з передових становищ розвідників та охоронні застави і курень через Нежухів і Стрий-місто перейшов на правий берег річки Стрий»³⁸.

Про перебування підрозділів УГА на наших теренах згадує в своїх спогадах також четар Ілько Калічак, зокрема: «В цей час (19 травня – авт.) в Гаях та Нежухові відбувалося гуртування (реорганізація – авт.) крукиницької та рудецької груп УГА. Відтак вони були перекинуті на річку Стрий де зайняли оборону»³⁹.

Перехід підрозділів УГА через Верхні Гаї та навколишні села також забезпечив евакуацію осіб, які займали посади в державних та місцевих адміністративних структурах і могли потрапити під репресії польського окупаційного режиму. Наприклад, зі спогадів Василя Гука – громадського комісара Верхніх Гаїв – дізнаємося: «В цей час з села виїхало шість господарів, які подалися на Велику Україну»⁴⁰.

З відступом УГА на схід наші землі окупували польські війська. Почалися репресії та переслідування, зокрема в червні-липні 1919 року поляки за повідомленням та безпосередньої участі посесора Бріха здійснили справжній терор над українським населенням в Гаях Верхніх та Нижніх, Сільці. Солдати зганяли людей біля сільських управ та церкви, де над ними знущалися, зокрема протягом кількох годин сильно били чоловіків, після чого багатьох заарештували тощо. У документі зафіксовано, що тільки в Нижніх Гаях польськими солдатами під командуванням поручника Вольського було сильно побито 98 осіб, а 75 легко; заарештовано 48 селян, із яких після побоїв 4 померло.

Тоді ввійтом в Нижніх Гаях було обрано латиніста, який переселився сюди з Верхніх Гаїв. Виконуючи вказівки окупаційної влади, гнав людей на роботи до поміщицького маєтку⁴¹.

З моменту повної окупації території Західно-Української Народної Республіки поляки почали жорстоке переслідування українського населення і за короткий час провели справжнє народовбивство. Урядові документи ЗУНР фіксують, що багато сіл Дрогобиччини зазнали репресій. Така ж доля спіткала і мешканців Верхніх Гаїв.

---

³⁸ Волицький В. На Львів і Київ 1918-1920 рр. – Торонто: Гомін України, 1958. – С. 124-125.

³⁹ Калічак І. Записки четаря (спомини 1918-1919). – Львів: Червона Калина, 1931. – С. 98.

⁴⁰ Записано 23 січня 2019 р. від Ігора Гука, 1967 р. н. (м. Дрогобич).

⁴¹ ЦДІАЛ. – Ф. 146. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 2-4; Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. – У 5-ти томах / Керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О. Карпенко. – Т. 3, кн. 1... – С. 108-111.

Жителі села згадували, що за неодноразовими зверненнями пана Бріха населений пункт оточували польські солдати та улани («льотна жандармерія») і знущалися над селянами⁴². З розповідей, які почув Микола Борис від своєї мами, дізнаємося, що польські військові зігнали всіх мешканців села біля читальні і кожному чоловікові завдали декількох ударів палицею, після чого відпускали. Один із солдатів зайшов до будинку Борисів і, перебуваючи в них, сказав, що не хоче брати в цьому участі. Провівши репресії, військові залишили село⁴³. Ще одна мешканка села, Магда Гук (1902 р.н.), згадувала: «Наш односельчанин, інвалід австрійської армії Василь Сафіяник пас корову в Лузі, надїхали три польські поліцаї і питали його: «Чия це земля?». Він відповів, що це українська земля, після цих слів поліціанти почали його бити, насипати в рот землі. Від побоїв Василь знепритомнів і залишився на полі, корова сама прийшла додому. Наступного дня рідні його знайшли і принесли до місцевого жида в комору у корчмі, де він безпечно протягом двох тижнів жив та лікувався»⁴⁴.

Крім усних свідчень про ті жахливі події, низку повідомлень зафіксовано у джерелах, які згодом були використані дослідниками. Джерела фіксують, що протягом 1919-1920 рр. у селі проводився польський окупаційний терор, зокрема поляки застрілили 23-літнього хлопця (Стецулу Олексу⁴⁵); побили та інтернували майже всіх чоловіків; зігнали дітей до дерев'яної дзвіниці і дзвіницю підпалили, щоб отримати зізнання дітей проти своїх батьків. Окрім того, «часто жандарми, входячи до хати, кажуть дати собі їсти, за гостинне прийняття «розтягають» відтак господиню на лаві і б'ють». На поодинокі українські місцевості поляки понаклали високі контрибуції і стягали під загрозою спалення села. Село Гаї Верхні сплатило контрибуції в сумі 30 000 крон⁴⁶.

Окремо слід відзначити, що найвизначнішою постаттю того періоду, який походить з села Верхні Гаї, є Семен Вітик. Народився 21 лютого 1876 р. у сім'ї залізничників. Батько Семена, Гнат, був начальником залізничної станції в селі Верхні Гаї. Навчався в Дрогобицькій та Перемишльській гімназіях та Львівському університеті. У 1892 році познайомився з Іваном Франком, був секретарем Русько-української радикальної партії, очолюваної І. Франком та М. Павликом.

Обирався послом до австрійського парламенту у 1907 та 1911 роках, де наполегливо захищав українські національні інтереси. Брав активну участь у державно-політичному житті України періоду визвольних змагань 1917-1921 років.

У жовтні 1918 року увійшов до складу Української Національної Ради Західно-української Народної Республіки, був членом її президії, віце-президентом. В листо-

⁴² Записано 17 травня 1994 р. від Миколи Бориса, 1918 р.н. (с. Верхні Гаї).

⁴³ Записано 23 жовтня 2000 р. від Миколи Бориса, 1918 р.н. (с. Верхні Гаї).

⁴⁴ Записано 6 листопада 2018 р. від Богун Катерини, 1947 р.н. (с. Верхні Гаї).

⁴⁵ Записано 15 червня 1994 р. від Гука Надії, 1961 р.н. (с. Верхні Гаї).

⁴⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 99-102; Кривава книга / Упорядник, автор перед. Я. Радевич-Винницький... – С. 21, 33, 37, 45, 64; Мегас О. Польський терор на Дрогобищині в 1919-1920 роках // Дрогобищина – земля Івана Франка... – С. 433-437; Трагедія Галицької України / Матеріали про польську інвазію, польські варварства і польську окупацію Східної Галичини за кроваві роки: 1918, 1919 і 1920... – С. 49, 68, 73, 82, 143; Тустанівський В. Підпілля в Дрогобищині // Дрогобищина – земля Івана Франка... – С. 91-92; Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. – У 5-ти томах / Керівник роботи і відповід. ред., автор передмови О. Карпенко. – Т. 3, кн. 1... – С. 115-116; Ханас В. Боротьба на західно-українських землях проти окупантів у 20 – першій пол. 40-х років ХХ ст. (на прикладі мешканців села Верхні Гаї на Дрогобищині // Дрогобицький краєзнавчий збірник... – С. 129-130.

паді 1918 року очолив Дрогобицьку повітову раду ЗУНР. Відіграв важливу роль у підготовці та проголошенні Акту Злуки ЗУНРу та УНР в одну державу. У період Директорії УНР (1918-1921 рр.) обраний делегатом Трудового конгресу України, головою його президії; пізніше очолив Міністерство галицьких справ УНР⁴⁷.

Отже, мешканці села Верхні Гаї в період становлення та розбудови Західно-Української Народної Республіки показали активність та жертвність. Перебравши владу в рідному селі, скерували добровольчий озброєний загін для допомоги повітовому місту Дрогобич; забезпечили належне функціонування шкільництва, розвиток сільського господарства, матеріальну допомогу українському війську, чисельно вступали до Галицької Армії. За державотворчу позицію мешканці села зазнали значних репресій з боку польської окупаційної влади.

Володимир Ханас.

Село Верхні Гаї та околиці в період ЗУНР: свідчення джерел.

У статті на основі джерел, спогадів безпосередніх учасників зроблено спробу системного дослідження участі мешканців села Верхні Гаї в державотворчому процесі періоду ЗУНРу.

Volodymyr Hanas.

Verhni Gai Village and neighborhoods during the ZUNR: evidence of sources.

In the article on the basis of sources, memories of direct participants, an attempt was made to systematically study the participation of the inhabitants of Verhni Gai village in the state building process of the construction of the ZUNR.

---

⁴⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народна Республіка. – Т. 1: А-Ж. – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018. – С. 271; Енциклопедія сучасної України. – Київ, 2005. – Т. 4. – С. 632.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО ЯК ПОВНОВАЖНОГО ПРЕДСТАВНИКА УРЯДУ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У США ТА КАНАДІ

Після Першої світової війни та внаслідок подій Української національної революції 1917–1923 рр. розпочалася широкомасштабна політична еміграція українців із західноукраїнських земель у різні країни світу, значною мірою у Сполучені Штати Америки та Канаду. Еміграція була зумовлена здебільшого політичними переслідуваннями українців. Польська влада, яка окупувала землі Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), нищила будь-які прояви і ознаки вчорашньої української держави та її репрезентантів. Особливо жорстокими вони були на українських землях Галичини й Волині. У 1914 р. у Канаді проживало 170 тисяч українців (за іншими даними – 120 тисяч)¹. До 1939 р. близько 68 тисяч українців із території колишньої ЗУНР вимушено емігрували до Канади, що суттєво вплинуло на структуру української канадської діаспори².

Уряд ЗУНР на чолі з Диктатором Євгеном Петрушевичем під час своєї евакуації до Відня ще намагався дипломатичним способом застерегти інтереси української держави та політичні і культурні права українців на окупованих територіях. Він шукав політичної та фінансової підтримки у країн-союзників та осередках української діаспори³. На той час політичні кола українців за кордоном об'єднали свої зусилля в намаганні домогтися визнання Канадою державності України в межах ЗУНР (визнання “малої” України, Галицької Держави або Західно-Української (Галицької) Народної Республіки). Такі ж вимоги ставила українська громада США перед Білим домом. Речниками цих ідей у Канаді стало чимало знаних українських військово-політичних діячів, серед яких – Іван Боберський. У 1919 р. за дорученням уряду ЗУНР він виїхав спочатку до США (тоді українці вживали термін З'єдинені Держави Америки (ЗДА)), а в листопаді 1920 р. – до Канади⁴.

Про Івана Боберського та його подвижницьку працю як голови українського гімнастичного товариства “Сокіл-Батько”, діяльного члена Бойової Управи легіону УСС,

¹ Качараба С. П. Еміграція з Західної України 1919–1939. – Львів, 2003. – С. 173.

² Троциньський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. – Київ : Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – С. 79.

³ Blue boy [Гайдучок С.]. Діяльність проф. І. Боберського в Канаді // Український Сокіл. Ілюстрований Журнал Українського Т-ва “Сокіл” в Південній Америці. – Буенос Айрес, 1934. – № 3. – С. 15–16.

⁴ Боберський І. Автобіографія 1924 р. // Осередок української культури і освіти у Вінніпезі.; Відповідь Івана Боберського на допис з дня 9.IV.1921. ч. 29. “У. Р. В.” // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіті, 1921. – 26 цвітня. – Чис. 97. – С. 2; Марунчак М. Біографічний довідник до історії українців Канади. – Вінніпег: Накладом Української Вільної Академії Наук в Канаді, 1986. – С. 65.

голови “Письменничого відділу” Державного секретаріату військових справ ЗУНР⁵ знали провідні діячі українських громадських, політичних, культурно-просвітніх організацій та товариств США і Канади. Чимало вчителів з фізичного виховання були знайомі з його науково-методичними працями з різних актуальних питань фізичного виховання і спорту. Ще 1917 р. у Нью-Йорку, великим накладом “Січового Базару” побачило світ третє видання праці Івана Боберського “Рухові забави і гри”⁶. Зауважимо, що така ініціатива українців у Нью-Йорку, не була погоджена з автором, зокрема не було застережено його авторське право. Інформація про “Рухові забави і гри” час від часу з’являлася на шпальтах діаспорних українських газет⁷. А на початку 1920-х рр. близько 100 примірників цієї праці потрапили до Львова, де були дуже швидко розкуплені кандидатами учительських семінарій⁸. Ця та інші праці Івана Боберського мали великий попит у школах та гімназіях США та Канади упродовж міжвоєнного часу⁹.

Завданням Івана Боберського у діаспорі було донесення до світової громадськості правдивої інформації про боротьбу українського народу за власну самостійність і державність, а також збір коштів на українську справу. Упродовж 1919–1920 рр. Іван Боберський виступав з відчитами у США. Ця діяльність пожвавивалася в кінці весни 1920 р. Саме тоді, 10 травня 1920 р., до США для організації фінансової допомоги уряду ЗУНР приїхав спеціальний представник Євгена Петрушевича – Лонгин Цегельський. 11 травня 1920 р. він оголосив про відкриття у Вашингтоні Представництва ЗУНР. Через декілька днів було утворено Український Допомоговий Комітет, який планував зібрати 100 тисяч доларів на “галицьку справу”. З цією метою уряд ЗУНР мав випустити державні облігації, розповсюдити їх серед емігрантів та після відновлення державності повернути ці кошти із відсотками¹⁰. 17 липня 1920 р. часопис “Свобода” повідомляв: “Події послідних 7 літ на Україні. Про точні події відбудеться відчит в середу, 21-го липня 1920 р. в салі “Labor Temple”, 2nd ave & 14th st. В

⁵ Докладніше див.: Сова А. Іван Боберський – провідний діяч українського сокільського руху // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 30: Український визвольний рух ХХ століття / [гол. редкол. Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Михайло Романюк]. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2017. – С. 3–22; Сова А. Військово-політична діяльність Івана Боберського в роки Першої світової війни // Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів: [зб. наук. статей]. – Львів: ПП Сорока Т. Б., 2014. – Вип. 4. – С. 90–100; Сова А. Відзначення товариством “Сокіл-Батько” 40-річної творчої праці Івана Франка (Маловідома публікація Івана Боберського) // Вісник НТШ. Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. – Львів, 2017. – Чис. 57 (весна-літо). – С. 71–74; Сова А. “Дневник” Івана Боберського про бої за Львів у листопаді 1918 року // Пластовий шлях. Журнал пластової думки та інформації. – Львів, 2018. – Чис. 4 (192). – С. 42–46; Сова А. Боберський Іван Миколайович // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія. – Івано-Франківськ, 2018. – Т. 1: А–Ж. – С. 143–144 та ін.

⁶ Боберський І. Рухові забави і гри. Третє справлене виданє. – Нью Йорк: Накладом “Січового Базару”, 1917. – 72 с.

⁷ Рухові забави і гри // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1919. – 30 серпня. – Чис. 103. – С. 4; Книжки інших видавництв // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1920. – 19 жовтня. – Чис. 126. – С. 4.

⁸ Гайдучок С. Пів століття сокільських видань. – Львів, 1937. – С. 20.

⁹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 85. – Арк. 148.

¹⁰ Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. – Львів : Манускрипт–Львів, 2013. – С. 270.

Нью-Йорку. При відчиті побачите 150 світляних образів. Се є карти боїв, світлини військ, командантів, закопів, горючих сіл, утікаючих мешканців, звалищ, трупів, могил. Говорити буде проф[есор] Іван Боберський, член Центральної Управи У. С. С., референт письменничого відділу Української Галицької Армії, під котрого проводом виконувала артистична горстка сі знимки. На сей незвичайно інтересний відчит звертаємо увагу і просимо о як найчисленнішу участь. Початок точно о годині 7,30 вечером. За Комітет Злучених Товариств: Матейко, предс[ідник]; Хомів, скарбник; Кучкуда, писар”¹¹. 14 серпня 1920 р., на свій День Народження (!), від імені Української Народної Громади Іван Боберський виступив у Народному Домі у Нью-Йорку. Під час відчиту громадськості було презентовано через “чарівний ліхтар (“*laterna magica*”)” понад 150 світлин часів Першої світової війни та періоду ЗУНРу (див. додаток 1)¹². У США Іван Боберський виголосив чимало доповідей, у яких він намагався розкрити питання “Як будувалась українська Держава за послідних сім літ 1914–1920 рр.?”.

У листопаді 1920 р. Іван Боберський прибув до Канади. Для виконання своєї місії у Канаді він налагодив співпрацю з українськими громадськими організаціями Канади, зокрема з Українським Червоним Хрестом (створений 27 листопада 1919 р.). Завдяки його старанням Український Червоний Хрест, Українська Народна Рада і Український Горожанський Комітет Канади утворили Центральний комітет (налічував близько 120 членів) одним із завдань якого став збір коштів для ЗУНР та різних потреб¹³. До Комітету з центром у Вінніпезі увійшли представники усіх місцевих українських товариств та організацій. Він мав місцеві комітети по провінціях Канади, зокрема в Альберті, Саскатчевані, Манітобі, Квебеку. Окрім політичної діяльності еміграційного уряду ЗУНР, Іван Боберський долучився до збору коштів на різні гуманітарні цілі, зокрема на навчання українських студентів у Відні, для підтримки українських інтернованих вояків у таборах Чехо-Словаччини, для допомоги українським селянам, полоненим та інтернованим воякам у Галичині тощо¹⁴. Члени Центрального комітету проводили мітинги та маніфестації в різних куточках Канади, у яких неодноразово брав участь як організатор і доповідач Іван Боберський. Виконуючи це завдання, він упродовж 1920–1921 рр. зі своїми відчитами об’їздив канадські провінції Альберту, Саскатчеван і Манітобу. Відомо зі спогадів, осіб, що з ним тоді були, та й від нього самого, що працював на рівні фізичного виснаження¹⁵. Через те Іван Боберський змушений був, чи не вперше в житті, упродовж зими–весни 1921 р. пройти курс лікування у “Народній Лічниці” у Вінніпезі¹⁶.

¹¹ Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1920. – 17 липня. – Чис. 86. – С. 1.

¹² Кождий схоче побачити рідний край підчас війни! // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1920. – 14 серпня. – Чис. 98. – С. 5.

¹³ Марунчак М. Студії до історії українців Канади. – Вінніпег, 1980. – Т. V. – С. 24–25; Марунчак М. Біографічний довідник до історії українців Канади. – Вінніпег: Накладом Української Вільної Академії Наук в Канаді, 1986. – С. 65.

¹⁴ Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. – Львів : Манускрипт–Львів, 2013. – С. 271.

¹⁵ Blue boy [Гайдучок С.]. Діяльність проф. І. Боберського в Канаді // Український Сокіл. Ілюстрований Журнал Українського Т-ва “Сокіл” в Південній Америці. – Буенос Айрес, 1934. – № 3. – С. 15.

¹⁶ Відповідь Івана Боберського на допис з дня 9.IV.1921. ч. 29. “У. Р. В.” // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1921. – 26 цвітня. – Чис. 97. – С. 2.

Першу промову в Канаді Іван Боберський виголосив у місті Вінніпег¹⁷. У ній він торкнувся української визвольної боротьби 1918–1921 рр., зокрема бойового шляху Легіону УСС, УГА, діяльності ЗУНР тощо. Свої ґрунтовні доповіді Іван Боберський підкріплював багатьма світлинами, привезеними з Батьківщини. Це справляло велике враження на слухачів. Так, у вінніпезькому часописі “Український Голос” з цього приводу читаємо таке: “Підчас зїзду в Саскетуні й Едмонтоні проф[есор] [Іван] Боберський виступав також з відчитом і образками в університетах сих двох міст. Присутними були студенти, професори і визначнійша англійська публіка. Відчит, якого зміст пояснявся образками, незвичайно заінтересував присутних. Вони почули про річі, які їм досі могли бути лише дуже загально і поверховно відомі, а що важніше, побачили на власні очі в образковім освітленню український народ, його змагання, його боротьбу, його терпіння, його життя”¹⁸.

Виступи Івана Боберського мали надзвичайно велике значення для активізації української діаспори у Канаді. Показовим у цьому плані є лист до редакції часопису “Свобода”, де один із очевидців подій писав: “В нас до приїзду проф[есора] [Івана] Боберського ставились досить байдужно. Були й такі, що пійшли би були на відчит, як би їм був хто заплатив. Однакож хто був, то дуже вдоволений, а хто не був, то тепер жалує, але вже запізно і тільки мусить вдовольтись тим, що почує від других. Поїздка проф[есора] [Івана] Боберського має загалом велике значіне. Вона отворить многим очі, а многим отворить серця, що би раднійше і щирій ніж досі ішли з помічю рідним браттям в старім краю”¹⁹.

Виступи Івана Боберського мали важливе значення для консолідації українців у Канаді. Чимало висловлених ним думок можна розбирати на цитати. Вони актуальні й сьогодні, на сучасному етапі державотворення. Так, 22 лютого 1922 р. на III Загальних Зборах Українського Червоного Хреста у Вінніпезі Іван Боберський у доповіді “Одне запілля” зазначав: “Канада і Злучені Держави мають прийти їм (українцям – А. С.) у поміч. Нема часу на балачку. Вороги ударили на Рідну Землю так сильно, що сей удар почув кожний українець, навіть за далекими морями. Нехай кожний прилучиться, щоби цей удар ослабити. Не можна огорожуватися кільчастим дротом на своїй фармі, на американських преріях і притаїтися тихцем: мене нема. Ми всі мусимо станути до помічі. Заморські українці творять запілля. Запілля має опікуватися тими, що терплять від боротьби в Старім Краю. Ніхто не може сторонити від помічі. Кожна фарма, кожна хата має злучитися зі собою ниткою часопису, який хоче залюбки читати. Нехай кожний читає свій часопис. Тоді буде розуміти, що діється, хоч сотки і тисячі миль ділять його від других. Читай і знай, які терпіння має нарід, які бажання, який йде приказ, щоби другим помогти. Прилучися в роботі, щоби рідний край став свободний. Віл, що бездушно ходить в ярмі, йде на заріз, лев, що переломлює крати своєї клітки, дістається на волю! В Галичині відбув ся міжпартійний з’їзд. В імені українців видав цей з’їзд відозву, з отвертими підписами з датою 22.І.1922., що в Галичині одностайний фронт, а правним заступником українського населення Східної Галичини перед всіми державами є лише президент Української Національної Ради,

---

¹⁷ Проф. Іван Боберський в Канаді // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1920. – 30 грудня. – Чис. 157. – С. 2.

¹⁸ Проф. Іван Боберський в Канаді // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1920. – 30 грудня. – Чис. 157. – С. 2.

¹⁹ Проф. Іван Боберський в Канаді // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1920. – 30 грудня. – Чис. 157. – С. 2.

який тепер зі своїм урядом перебуває у Відні. Цей примір Рідного Краю, ця єдність, яку викликали польські звірства, поділяють і на українців за морем. Там один фронт, тут одно запілля. Не думаймо сторонничо. Думаймо про єдність і про дороги до єдності. Як горожане держав американського континенту можуть Українці з поза моря незвичайно допомогти рідному краєві, наколи будуть вишукувати справи, які їх еднають”²⁰.

Про відчити Івана Боберського з’явилися замітки та публікації на сторінках англійської преси в Канаді. В одній із газет зазначалося: “Образки знаменито показали боротьбу Українців і нинішнє положеннє України. Бачилось величаві українські церкви в їх окремім стилі; загальний вигляд Львова з визначнішими українськими будинками; деякі інші міста в Східній Галичині; мапи України і карти військових операцій та нинішнє знищеннє України. Бритійська публіка мала тут першу нагоду бачити виразні образи з України; український народ в його народнім одязі; села із солом’яними стріхами; форму їх церков; незвичайні могили, де сотки борців з минувших і нинішніх днів знайшли послідній спочинок. Незвичайно інтересно представляє нинішнє знищеннє Східної Галичини один образок. Він показує бузька, який не можучи на протязі миль довкруги знайти будинки, мусів збудувати гніздо на верху фігури”²¹.

Одним із найбільших успіхів праці Івана Боберського в Канаді була маніфестація у Вінніпезі 22 квітня 1922 р., в якій взяло участь близько 10 тисяч осіб, що протестували проти антиукраїнської політики польського уряду в Галичині та Волині. У часописі “Свобода” про саму урочистість зазначалося: “Місто Винніпег доказало в суботу, 22 цвітня с[ього] р[оку], своє право вважатись центром української імїграції в Канаді. В сей день Українці Винніпегу устроїли не тільки найбільшу українську демонстрацію, яка коли була в Канаді, але й взагалі найбільшу демонстрацію, устроєну людьми, яких прийнято в Канаді називати чужинцями. Та й не тільки величиною, але і взірцевим порядком відзначалась отся українська демонстрація як найповажніша з усіх. Десять тисяч людей, мушин, жінок і дітей, брало участь в поході, що перейшов улицями Боровс, Мейн, Портедж, Едмонтон, Асінібойн і знов по Мейн до найбільшої галі в місті, конвенційної галі в Індустріал Бюро, де відбувся неменьше взірцевий і величавий мітинг, на яким ухвалено відповідну резолюцію”²². На чолі колони крокували представники Центрального Комітету. Серед першої четвірки був Іван Боберський²³. Про промову Івана Боберського у часописі “Свобода” було подано таке: “Відтак виступив з горячою промовою проф[есор] І[ван] Боберський. Його промова була звернена до сердець зібраних людей і вимірена була як слід. Коли він під час промови спитав, хто приєднується до клича: “Проч з Польщею!”, то цілий ліс рук присутної публіки піднісся вгору. Коли оповідав про знущання, які терпить в Галичині український нарід від Поляків, не було в цілій великій галі очий, в яких бодай не закрутилися би слези. Многі плакали, зовсім не укриваючись. А коли проф[есор] І[ван] Боберський закінчив свою промову окликом: “В нашій рідній землі панувати не дамо нікому!”, то нагоро-

²⁰ III Загальні Збори Українського Червоного Хреста в Канаді, в дні 22 лютого 1922 р. / упорядкував Рек [Боберський І.]. – Вінніпег, 1922. – С. 13 // Осередок української культури і освіти у Вінніпезі.

²¹ Проф. Іван Боберський в Канаді // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1920. – 30 грудня. – Чис. 157. – С. 2.

²² Український День у Винніпегу, Манитоба, Канада // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1922. – 4 мая. – Чис. 102. – С. 2.

²³ Оси [Боберський І.]. Ми йдемо! (З часописі “Канадійський Ранок”) // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1922. – 5 мая. – Чис. 103. – С. 3

дою для нього була правдива овація зі сторони слухачів”²⁴. Після виступів доповідачів та зачитання вітальних телеграм учасники маніфестації прийняли резолюцію. Серед іншого у ній зазначалося: “Отже, на підставі того, ми, канадійські горожани, зібрані на громадних зборах в Конвенційній Галі міста Винніпегу, дня 22. цвітня, 1922, постановляємо отсим жадати від Домініяльного Правительства та Імперіяльного Британського Правительства: 1. Спричинити основні доходження обставин, які існують у Східній Галичині і доглянути, щоби сталася справедливість. 2. Доглянути, щоби вирішено остаточно домаганне українського народу щодо самостійної держави в етнографічних границях і щодо політичного становища Східної Галичини. І щоби вислано примірники сеї резолюції до Домініяльного Правительства з домаганнем, аби воно вислало їх до Імперіяльного Правительства і до Делегації Британської Імперії на Економічній Конференції в Генуї”²⁵.

Упродовж липня–серпня 1922 р. у Вінніпезі заходами Івана Боберського та Романа Сушка відбулося декілька мітингів з широким представництвом греко-католиків, на яких обговорено ряд питань, які стосувалися захисту прав українців у Галичині, Волині, Холмщині, Поліссі. Щоб загострити увагу міжнародної громадськості до репресій та переслідувань українців на цих теренах, було сформовано окремий комітет, завданнями якого були збір коштів і напрацювання текстів відповідних звернень до Папи Римського. Планувалося зібрати 20 тисяч доларів, зокрема від 180 греко-католицьких громад (по 100 доларів) і Братства святого о. Николая у Вінніпезі (2 тисячі доларів). Після напрацювання відповідних матеріалів делегація у складі трьох осіб мала відбути до Риму²⁶.

За участі Івана Боберського 1922 р. в Канаді створено Представництво ЗУНР. «Згідно з рішенням, – як зазначалося в оповіщенні до українців Канади, – Президента Галицької Української Національної Ради з 16. серпня 1922 р. розписується на Канаду Позичку Національної Оборони в висоті [розмірі. – А. С.] пятьдесят тисяч долларів»²⁷. Іванові Боберському було відведено місце секретаря Представництва ЗУНР у Канаді, а Осипу Назаруку – голови. На цій посаді він самовіддано працював упродовж 1922–1924 рр.

Згідно з рішенням диктатора ЗУНР Євгена Петрушевича від 16 серпня 1922 р., збір коштів під назвою “Позичка Національної Оборони для Канади” був розписаний на суму 50 тисяч доларів на 10 років з 6 % прибутку²⁸. Цю позичкову місію в Канаді мав провести Іван Боберський. Згодом до нього в цій справі на деякий час долучився Осип Назарук.

Упродовж 1922 р. Представництву ЗУНР у Канаді вдалося провести 43 віча. За цей час на “Позичку Національної Оборони” вдалося зібрати 13 тисяч 369 доларів

²⁴ Український День у Винніпегу, Манитоба, Канада // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1922. – 4 мая. – Чис. 102. – С. 2.

²⁵ Резолюція ухвалена на Громадних Зборах Українців у Винніпегу дня 22. цвітня, 1922. в салі промислового бюро // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1922. – 4 мая. – Чис. 102. – С. 2.

²⁶ Кажуть, що канадійські українці греко-католики приготавливають делегацію до Папи // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіти, 1922. – 7 серпня. – Чис. 181. – С. 1.

²⁷ Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 3.

²⁸ Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. – Львів : Манускрипт–Львів, 2013. – С. 271.

і 39 центів готівкою та 7 тисяч 815 доларів і 50 центів заявами²⁹. Осип Назарук виступав на 17 вічах, Іван Боберський – на 26. Робота тривала настільки інтенсивно, що доводилося досить оперативно переїжджати з місця на місце, інколи виступаючи по декілька разів на день. Складність праці Івана Боберського полягала ще й у тому, що українська діаспора у Канаді була фактично розколота на дві частини. На церковно-релігійному відтинку була ворожнеча між православними, католиками та Російською Православною Церквою; на політичному – між “Стоваришенням Український Робітничий Дім” (СУРД), які орієнтувалися на СРСР та УССР та націоналістичними організаціями, які підтримували визвольну боротьбу УНР, Української Держави, ЗУНР³⁰. Іван Боберський проявив неабияку витримку та обережність щоб не потрапити у вир церковних непорозумінь і політичних суперечок. У своїх виступах, публікаціях, летючках за кордоном він намагався достукатися до кожного українця, незалежно якої конфесії він був і до якого політичного табору належав.

Як заступник голови Представництва ЗУНР у Канаді, Іван Боберський не лише увсе справочинство місії, а й планував, організовував та виступав на вічах, публікуючи відповідні матеріали в пресі. Крім того він студіював закордонну пресу на наявність у ній інформації про українські справи. За час цієї невпинної рутинної щоденної роботи Іван Боберський, окрім іншого, виголосив промови на 45 вічах у різних населених пунктах провінцій Манітоба та Саскачеван (Стюартбурн, Вайта, Арбакка, Попларфілд, Брокенгед, Кадворт, Ланівці, Лейдивуд, Роблін, Окбурн тощо)³¹ (див. додаток 2). “Плян віч по цілій Канаді, – за словами Осипа Назарука, – уложив професор Іван Боберський”³². З 1 серпня 1923 р., після від’їзду голови Представництва Осипа Назарука у США, і до березня 1924 р. Іван Боберський сам планував і координував діяльність Представництва ЗУНР у Канаді³³. На підставі листа Євгена Петрушевича з Берліна, датованого 15 вересня 1923 р.³⁴, Іван Боберський перейняв від Осипа Назарука все майно і документацію за весь попередній період діяльності Представництва, уклавши відповідний інвентар. Іван Боберський на фірмовому бланку Представництва ЗУНР у Канаді виготовив “грамоту передачі” (у двох примірниках), завіривши її своїм підписом, підписом Осипа Назарука та печаткою Представництва. Один примірник він залишив собі, інший передав Осипові Назаруку³⁵.

Представництво ЗУНР у Канаді завдяки Іванові Боберському мало усю потрібну символіку та атрибутику, друковану продукцію, печатки та штампи. Окрім того, були виготовлені спеціальні посвідки, які видавалися жертводавцям – особам та організаціям³⁶. На посвідках, чи, як тоді говорили, бондах вписувалися відповідні ім’я та прізвища жертводавців, сума, які завірвалися підписами уповноважених на збірку осіб та печаткою Представництва. Також були видані спеціальні бонди номіналами 5, 10, 20, 50, 100 доларів. На них містився такий текст: “Позичка Національної Оборони

²⁹ Українська Позичка в Канаді // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіті, 1923. – 16 січня. – Чис. 13. – С. 1.

³⁰ Марунчак М. Студії до історії українців Канади. – Вінніпер, 1980. – Т. V. – С. 12–13.

³¹ Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпер: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 21–23.

³² Назарук О. Вчасна весна в Північній Алберті. З моїх подорожних записок. – Львів: Накладом Української Християнської Організації, 1929. – С. 21.

³³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 370. – Арк. 242, 248–251.

³⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 370. – Арк. 250.

³⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 370. – Арк. 249.

³⁶ Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. – Львів: Манускрипт–Львів, 2013. – 268–272.

для здобуття і закріплення Галицької Держави. [Вказувався номінал]. Зложив: Місцевість: Оказатель сеї посвідки одержить довжний запис десятилітної, уморимої, 6 % Позички Національної Оборони згідно з розпорядженням Президента Української Національної Ради з дня 16-го серпня 1922 року, ч. 368 / През. Д. 1.21/1922, Відень. Опроцентування і оплата сеї Позички частками, по серіям, відбувається після постанов, оповіщених в начерку з дня 17. серпня 1922 р. Відень, 17. серпня 1922 року. За фінансову комісію: ... За провірну комісію: ... Уряд Представництва Західно-Української (Галицької) Народної Республіки в Канаді. Вінніпег, Ман[ітоба], дня...³⁷.

Голова Представництва ЗУНР у Канаді Осип Назарук, який тісно співпрацював з Іваном Боберським, у своїх листах до українського історика та громадсько-політичного діяча Вячеслава Липинського високо оцінював його роботу в цей період. Так, у листі від 28 вересня 1923 р. він писав: «Се чоловік [Іван Боберський. – А. С.], що міг дуже докладно й чесно й – без гроша (без платні) вести діла – аж до яснійших часів»³⁸. Авторитет Івана Боберського в очах голови Представництва Осипа Назарука засвідчений і в його листі від 28 вересня до того ж Вячеслава Липинського: «Що було б інакшого сталося, що взагалі могло статися, якби «від початку до кінця ми стояли на становищі повної окремішності Західної Української Держави»? Адже через те Франція не була б вислала менше зброї й амуніції Польщі. І Польща так само, або й скорше була би заняла З. У. Н. Р., бо мала хоч малу, але перевагу. Тут рішило те, що – як каже проф[есор] [Іван] Боберський, з котрим я тут разом працюю, а котрий має дар гостро і просто прецизувати всякі складні питання – 1000 грамів на вазі важить менше ніж 1001 грамів. Тим «одним» грамом більшої ваги була по стороні Польщі армія Галлера (що се був тільки оден грам, видно по тім, що вона була розбита нами)»³⁹.

У листі з Чикаго до Вячеслава Липинського, датованим 17 грудня 1923 р., Осип Назарук писав: «Сьогодні одержав я картку від проф[есора] Івана Боберського з Канади. Се дуже високо освічений і по німецьки точний чоловік, «прецизист» по умі. Пише так: «з країни вітрів, морозу, снігів, страхіття, ненависти та зневіри шлемо наше: «ще животіємо» [...]» Добра характеристика»⁴⁰.

Самовіддана праця Івана Боберського під час місії у Канаді, його особисті та ділові якості неодноразово засвідчені ще в кількох листах Осипа Назарука до Вячеслава Липинського та Євгена Петрушевича до Осипа Назарука. Так, 20 грудня 1924 р. у листі з Чикаго до Вячеслава Липинського Осип Назарук, між іншим, писав таке: «проф[есор] [Іван] Боберський з Вінніпегу, дуже поважний і високо освічений чоловік з німецьким університетом», а 14 січня 1925 р. зазначав: «[Іван] Боберський, чоловік зрештою дуже цікавого ума й великої роботячости»⁴¹. 8 травня 1923 р. Євген Петрушевич до Осипа Назарука писав: «В кінці прийміть подяку не лиш від мене, але і від цілого бувшого уряду за Вашу щирю і повну справдішної посвяти акцію в Канаді. Дала вона вже до тепер урядови велику поміч, що лишаються також і великі користи самій нашій еміграції

³⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 369. – Арк. 49; Приватний архів Любомири Гавриляк-Пивовар (м. Нью-Йорк).

³⁸ Вячеслав Липинський. Архів Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського / Редактор Іван Лисяк-Рудницький. – Філадельфія, 1976. – С. 30.

³⁹ Вячеслав Липинський. Архів Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського / Редактор Іван Лисяк-Рудницький. – Філадельфія, 1976. – С. 28.

⁴⁰ Вячеслав Липинський. Архів Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського / Редактор Іван Лисяк-Рудницький. – Філадельфія, 1976. – С. 33.

⁴¹ Вячеслав Липинський. Архів Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського / Редактор Іван Лисяк-Рудницький. – Філадельфія, 1976. – С. 258.

в Канаді!.. Щиро Вас здоровлю, бажаючи найкращого здоровля і сил до дальшої праці, та остаю з високим поважанням щиро прихильний /Др. Петрушевич/ 8.5.1923. P. S. В[исоко] П[оважаного] Проф[есора] [Івана] Боберського щиро поздоровляю»⁴².

24 травня 1923 р. представники українських товариств та редакцій часописів Вінніпегу зібралися у домівці Представництва ЗУНР у Вінніпезі, де працював Іван Боберський, для перевірки книг і рахунків “Позички Національної Оборони” в Канаді. З’ясувалося, що з 15 вересня 1922 р. до 24 травня 1923 р. Представництво збрало 30 тисяч 713 доларів і 87 центів. З цієї суми 18 тисяч 359 доларів 83 центи було передано Галицькому Урядові. На діяльність Представництва ЗУНР у Канаді (оренда приміщень, телефонні розмови тощо) було витрачено 863 долари. Канцелярські видатки, пошта, друк, телеграми, оренда приміщень, для проведення віч тощо коштували 968 доларів 30 центів. 8 тисяч 570 доларів 40 центів було на рахунках у банках, а 342 долари 32 центи зберігалися в касі Представництва. Особи, які були уповноважені провести перевірку, зокрема представники редакції часопису “Український Голос” Мирослав Стечишин, редакції “Канадійського Фармера” О. Гикавий, Братства святого о. Николая Р. Дудар, товариства “Взаїмна Поміч” Василь Довганик, товариства “Український Народний Дім” Йосиф Богоніс, “Українського Політичного Клубу” Т. Ястремський не виявили ніяких порушень у діяльності Представництва. Більше того, вони відзначили зразкове ведення документації, особливо бухгалтерських звітів⁴³.

Упродовж 1923–1924 рр. було проведено ще декілька перевірок документації та рахунків Представництва ЗУНР у Канаді, зокрема 10–19 травня 1923 р. (урядник Провінціальної Щадниці Манітоби Яків Балан)⁴⁴, 20 травня 1923 р. (повновласники “Управи Українців Греко-католиків Канади” Йосиф Дик, Василь Балешта, А. Загарі-йчук)⁴⁵, 4–22 жовтня 1923 р. (урядник Провінціальної Щадниці Манітоби Яків Балан)⁴⁶, 30 грудня 1923 р. (представники редакції часопису “Український Голос” Мирослав Стечишин, “Взаїмної Помочі” Василь Угринюк, редакції часопису “Канадійський Ранок” З. Бичинський, “Інституту Просвіти” І. Жаровський, Братства святого о. Николая Р. Дудар, “Українського Народного Дому” Т. Ферлей)⁴⁷.

⁴² ЦДІА України у Львові. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 370. – Арк. 251; Письмо Президента д-ра Е. Петрушевича до д-ра Осипа Назарука // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 7.

⁴³ Стечишин М., Гикавий О., Дудар Р., Довганик В., Богоніс Й., Ястремський Т. Провірення Позички Національної Оборони дня 24. мая 1923 // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 9.

⁴⁴ Балан Я. Провірення касових книг і грамот Представництва дня 16. мая 1923 // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 8.

⁴⁵ Дик Й., Балешта В., Загарі-йчук А. Провірення Позички Національної Оборони дня 20. мая 1920 // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 8–9.

⁴⁶ Балан Я. Провірення касових книг і посвідок Представництва дня 22. жовтня 1923 // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 9–10.

⁴⁷ Стечишин М., Угринюк В., Бичинський З., Жаровський І., Дудар Р., Ферлей Т. Провірення касових книг і посвідок Представництва дня 30. грудня 1923 // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 10.

Остання перевірка касових книг і посвідок Представництва відбулося 12 лютого 1924 р. Урядник Провінціальної Шадниці Манітоби Яків Балан докладно перевірів усю документацію Представництва, яка була ведена упродовж 15 вересня 1922 р. – 31 січня 1924 р. В результаті він резюмував: “Всі квоти в доходах і видатках мають свої доказові посвідки, всі квоти і додавання вписані поправно. Записки, рахунки і посвідки в як найкрасшім порядку”⁴⁸.

До 20 березня 1924 р. Іван Боберський полагоджував усі справи пов’язані з припиненням діяльності Представництва ЗУНР у Канаді. 20 березня 1924 р. у зверненні до українського громадянства Канади він писав: “Імена осіб і організацій, що взяли участь в Позичці Національної Оборони, з числами їх посвідок і бондів (уділів) оголошені були в українських, канадійських часописах “Українським Голосі” і “Канадійським Фармері” в 183 списках, в числах вад 4. жовтня 1922 до 10 лютого 1924. Числа бондів і посвідок: 1–6741. Бонди вислані на адресу місцевих комітетів Національної Оборони. Хто в справі бондів має якісь бажання, зволить ще написати до дня 31. мая 1924. на адресу: Ukrainian Bureau, Iwan Boberskyj, Box 3777., Winnipeg, Man. По тім дні всі акти Позички Національної Оборони замикаються невідклично”⁴⁹.

Підсумком своєї діяльності у Представництві ЗУНР у Канаді стала підготовка і видання Іваном Боберським докладного звіту⁵⁰. Над ним він працював упродовж 1 січня – 20 березня 1924 р. За цей час було зроблено п’ять корект. Звіт побачив світ у друкарні “Українського Голосу” у Вінніпезі. Наклад становив 400 примірників. Офіційними примірниками вважалися ті, на яких стояла печатка Представництва.

Діяльність таких активних людей, як Іван Боберський, у США і Канаді непокоїла більшовиків. Вони всіляко намагалися очорнити його ім’я і підірвати авторитет Представництв ЗУНР у США та Канаді. Так званий “компромат” на Івана Боберського з’являвся час від часу на сторінках більшовицьких газет “Українські Щоденні Вісти” (Нью-Йорк) та “Українські Робітничі Вісти” (Вінніпег). Серед іншого закидали, буцімто він привласнював гроші, працюючи у Бойовій Управі Легіону УСС та на посаді секретаря Представництва ЗУНР у Канаді. На захист Івана Боберського стала українська діаспора у США та Канаді. Так, у часописі “Свобода” про нього писали між іншим таке: “Кожний, хто знає проф[есора] [Івана] Боберського, міг лише плечима здвигнути на сей напад. Бо ті, що знають проф[есора] [Івана] Боберського здавна, знають, що він не то що на нічому ніколи не заробляв, але ще свої гроші давав на громадські цілі. Він був перед війною доволі, як на галицькі відносини, заможний чоловік, але все своє майно видав на народні цілі. Самий він жив дуже бідно й ошадно, а що ошадив, віддавав на народні цілі. Такий чоловік як [Іван] Боберський не боїться закидів, що він лакомиться на чуже або громадське добро, бо такий закид є глупотою і смішною сваволею перед суспільністю зрілою і розумною, яка його знає. В Галичині ніхто не хотів би навіть слухати клевет на проф[есора] [Івана] Боберського, бо клеветника викинули би за двері, геть з громадського життя і з громади”⁵¹. Іван Боберсь-

⁴⁸ Послідне Провірення касових книг і посвідок Представництва 12. лютого 1924 // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Злажив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 10.

⁴⁹ Боберський І. Віча і платники на вічах // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Злажив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 27.

⁵⁰ Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Злажив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – 32 с.

⁵¹ Большевицькі лайки на проф. Івана Боберського // Свобода. Урядовий орган Українського

кий в свою чергу публікував відповідні звернення до редакцій більшовицьких газет і українського громадянства, у яких наголошував на тому, що такі дії, є не чим іншим, як брехнею, яку поширюють серед українців за кордоном для того, щоб відвернути увагу від головного та перешкодити збору коштів на українську справу⁵².

Після остаточного закріплення західноукраїнських земель за Польщею, хоч і на умовах автономії Східної Галичини (рішення Ради держав Антанти від 14 березня 1923 р.) екзильний уряд ЗУНР припинив свої повноваження. Продовжувати місію його Представництва у Канаді втратило сенс. Однак Іван Боберський залишається й надалі в Канаді. Вертатися додому, в Галичину, йому, помітному діячеві ЗУНР і знаному громадсько-політичному активістові української діаспори, було небезпечно. Після згорання роботи Представництва ЗУНР у Канаді Іван Боберський деякий час організував собі працю у власному бюро «Трансатлантик». З 1 грудня 1924 р. влаштувався на роботу в корабельну лінію (компанію) «Кунард»⁵³. До того ж відомо, що Іван Боберський у цей час мав тісні контакти з провідними діячами Української військової організації (УВО), що була створена 1920 р. учасниками збройних формувань УНР та ЗУНР з метою продовження боротьби проти іноземних окупантів під керівництвом полковника Євгена Коновальця. Відзначимо, що частина з членів УВО перед Першою світовою війною була учнями Івана Боберського в Академічній гімназії у Львові, частина була znana йому з років війни, а з окремими провідними діячами – Євгеном Коновальцем, Романом Сушком та ін. – він неодноразово зустрічався під час поїздок різними містами Європи і Канади. Після припинення діяльності Представництва ЗУНР у Канаді частину його грошей, а це близько 5 тисяч доларів, Осип Назарук та Іван Боберський передали до Земельного банку Львова, а відтак через Осипа Навроцького – до керівництва УВО⁵⁴. Збереглася подяка Іванові Боберському від керівництва УВО, датована 11 жовтня 1929 р. У ній зазначалося: “До Високоповажаного Пана Професора [Івана] Боберського Вінніпег, Ман[ітоба]. Високоповажаний Пане Професор, Уважаємо нашим обов'язком зложити Вам належну подяку за всю поміч і за всі Ваші цінні вказівки, уділені нашому Делегатові в часі його останнього побуту у Вінніпегу. Рівночасно висловлюємо нашу надію, що Ви й в будучому не відмовитесь скріпити наші змагання своїм широким досвідом та признаним своїм громадським авторитетом. З горячим привітом Команда Української Військової Організації”⁵⁵. Документ завірений підписом і печаткою УВО. На ньому стоїть примітка Івана Боберського, яка засвідчує, що документ йому було вручено 31 жовтня 1929 р. Також вдалося віднайти декілька світлин, на яких є Іван Боберський поряд з активними членами УВО та керівництвом Української Стрілецької Громади у Вінніпезі⁵⁶.

Таким чином, під час вимушеного перебування в діаспорі Іван Боберський за дорученням уряду ЗУНР 1919–1920 рр. у США та 1920–1924 рр. у Канаді підтвердив

Народного Союзу. – Джерзи Сіті, 1921. – 26 цвітня. – Чис. 97. – С. 2.

⁵² Відповідь Івана Боберського на допис з дня 9.IV.1921. ч. 29. “У. Р.В.” // Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. – Джерзи Сіті, 1921. – 26 цвітня. – Чис. 97. – С. 2.

⁵³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 222. – Арк. 3.

⁵⁴ Навроцький О. УВО, політичні партії і диктатура ЗОУНР та уряд УНР // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 302.

⁵⁵ Електронна копія цього документа зберігається у приватному архіві Андрія Сиви (м. Львів).

⁵⁶ Книш З. Українська Стрілецька Громада в Канаді // За честь, за славу, за народ. Збірник на золотий ювілей Української Стрілецької Громади в Канаді, 1928–1978 / Ред. Зиновій Книш. – Торонто: Видання Головної Управи Української Стрілецької Громади в Канаді, 1978. – С. 49; Світлина // Осередок української культури і освіти у Вінніпезі.

реноме енергійного і продуктивного організатора, авторитетного і далекоглядного громадсько-політичного діяча, дипломата, вірного сина українського народу, борця за незалежність України. Його самовіддана та жертвна праця сприяла донесенню до українства в діаспорі та світової громадськості правдивої інформації про боротьбу українського народу за власну самостійність і державність. Завдяки діяльності Івана Боберського Представництва ЗУНР у США і Канаді змогли зібрати та надати належну фінансову підтримку для уряду ЗУНР в еміграції. Проведена потужна кампанія про державотворчі прагнення українців змусили уряди США та Канади визнати необхідність розгляду питання Східної Галичини в різноманітних міжнародних інституціях.

Додаток 1

Перелік фотографій, які експонувалися Іваном Боберським у США та Канаді упродовж 1920-х років

СПИС СВІТЛЯНИХ ОБРАЗІВ

до відчиту професора Івана Боберського: "Події послідних сім літ на Україні.
1914–1920"

1. Карта Українців в усіх частих світа.
2. Плян Київа, столиці України.
3. Печерська Лавра, зпоза Дніпра.
4. Софійська площа в Київі, де відбулася 22.1.1919 р. злука усіх українських земель.
5. Памятник Богдана Хмельницького в Київі.
6. Дніпро коло Київа.
7. Корабель, що пливе Дніпром.
8. Тихі води Дніпра
9. Пороги на Дніпрі.
10. Дніпро коло острова Хортиці.
11. Могила в широкім степу.
12. Українська пристань Одесса.
13. Свобідні вправи на І. здвизі руховиків в Українському Городі у Львові [10 вересня] 1911.
14. Змагання в бігу на II. здвизі у Львові [29 червня] 1914.
15. Змагання в метанню списами [29 червня 1914 р.].
16. Скок в гору [29 червня 1914 р.].
17. Гра в копаний мяч [29 червня 1914 р.].
18. Дружина "Україна" Львів і "Сянова Чайка", Перемишль .
19. Вправи дівчат хоруговцями на II. здвизі у Львові [28 червня] 1914, в Українськім Городі.
20. Вправи руховичок булавами [28 червня 1914 р.].
21. Вправи руховиків вільноруч [28 червня 1914 р.].
22. Січові Стрільці, цвітень 1914.
23. Запорозьські Стрільці в поході на II. Здвизі [28 червня 1914 р.].
24. Січові Стрільці в мазепинках у Львові на II. здвизі [28 червня] 1914 в поході.
25. Фронти осередних і союзних держав в світовій війні 1914–1919.
26. Закопи ворожих військ висвітлені з літака.
27. Добровольці до Українських Січових Стрільців 1914.

28. Старшина Коша Українських Січових Стрільців.
29. Віче Стрільців на замку Коріятовичів, коло Мункача.
30. Четар веде школярів на Волині до школи.
31. Карта походів Українських Січових Стрільців 1914–1918.
32. Українські Січові Стрільці в закові під час бою.
33. Скоростріл в рові підчас бою.
34. Гроби в Карпатах.
35. Побоевище на Лисоні коло Бережан, 1916.
36. І. Франко в Стрілецькій Захисті у Львові між стрільцями.
37. І. Франко, послідна знимка 1916.
38. Увязнені австрійськими властями священики, 1915.
39. Увязнені австрійськими властями селяни, 1915.
40. Табор політичних вязнів, Талергоф в Стирії.
41. Селяни втікають з сіл перед огневою лінією.
42. Виселенці в дорозі з послідним майном.
43. Табор виселенців Гмінд в Чехах.
44. Повішений через військові власти.
45. Пожар хат в Рясній коло Львова.
46. Борислав горить.
47. Глубічок горить.
48. Тернопіль горить (21.VII.1917).
49. Петербург.
50. Москва.
51. Прапорники революції в Петербурзі 1917.
52. М. Троцький. (Мир в Берестю 8.II.1918).
53. Парламент у Відні.
54. Карта розпаду Австро-Угорщини на 7 частий.
55. Президент Чехо-Словацької Републики, Тома Масарик, (від 15.XI.1918).
56. Карта Чехо-Словацьчини і “Підкарпатської Русі”.
57. Столиця Підкарпатської Русі Ужгород.
58. Місто Сигіт.
59. Карта нових держав в Европі по Версальським Мирі 1919.
60. Михайло Грушівський, Голова Української Центральної Ради (7.III.1917 – 28.IV.1918).
61. Будинок Команди Січових Стрільців в Києві.
62. Старшина Січових Стрільців в Києві з отаманом Коновальцем.
63. Синя Дивізія.
64. Гетьман Павло Скоропадський (28.IV.1919 – 15.XII.1919).
65. Чорні Гайдамаки в Києві. (Март, 1918).
66. Володимир Винниченко, Голова Директорії Української Народної Республіки (13.XI.1918 – 11.II.1919).
67. Карта Львова і лінії боїв о Львів (1–21.XI.1918).
68. Український скоростріл в вікні на II. поверсі намісництва у Львові.
69. Чета четаря Бабяка, яка відважно боронила почти у Львові.
70. Труп стрільця Машталіра з села Черепень. Один з тих, що полягли за Львів.
71. Львів, Головний Дворець.
72. Львів, Краєвий Виділ.

73. Львів, Катедра Св. Юра.
74. Львів, ул. Карла Людвика.
75. Львів, Цитаделя.
76. Львів, Національний Музей.
77. Львів, Люблинський Копець.
78. Львів, Підзамче.
79. Львів, Краківське, де були погроми (22–24.XI.1918).
80. Прапорник У.С.С. з прапором.
81. Прапор [легіону УСС], права сторона.
82. Прапор [легіону УСС], ліва сторона.
83. Однострій українського вояка, одяг.
84. Однострій українського вояка, степені.
85. Хрест заслуги Українського Легіону Українських Січових Стрільців.
86. Відзначення за хоробрість: Тризуб з калиною.
87. Тернопіль, куди перенеслася 1918 власть З. О.
88. Станіславів. Вид з літака.
89. Д. Вітовський, секретар військових справ з референтами в Станіславові 1919.
90. Отаман Болбачан при перегляді козаків коло Єлисаветграду.
91. Українська карта залізниць З. О. У. Н. Р.
92. Почтові марки Української Республіки.
93. Карта фронту II. корпусу, що боронив Самбора, Дрогобича і Борислава.
94. Самбір, ратуш.
95. Збірники нафти в Бориславі.
96. Дрогобич, ратуш.
97. Командант Галицької Армії Павленко.
98. Командант III. корпусу полковник Гриць Коссак.
99. Командант I. корпусу Генерал Йосиф Микитка, командант Галицької Армії від падолиста 1919.
100. Карта, як Галицька Армія проломила залізничний шлях коло Городка, січень 1919.
101. Карта боєвих ліній в боротьбі о Галичину і відворот за Збруч 16.VII.1919).
102. Заліщики з літака.
103. Генерал Греків, командант Галицької Армії в червні і липни 1919.
104. Чортків.
105. Бучач.
106. Бережани.
107. Літак над Станіславовом.
108. Борщів.
109. Шибениці Вишневецького вернулися!
110. Карта карних таборів в Польщі, де увязнені Українці.
111. Кровава Книга Українського Народу 1920.
112. Читець Кровавої Книги в Америці.
113. Карта Польщі після границь з р. 1772.
114. Й. Пілсудський перед фельдмаршалком Фридрихом.
115. Місто Варшава.
116. Українська Бригада в Яблоннім в Чехах 1920.
117. Українська Збірня у Відні 1920.
118. Олена Степанівна, четарка при піхоті Української Армії.

119. Олена Підвисоцька.
  120. Ярема Кузівна.
  121. Павлина Рисівна.
  122. Павлина Михайлишинова.
  123. Софія Галечківна, Катря Дмитерківна.
  124. Софія Галечківна.
  125. Камянець на Поділля.
  126. Отаман Юнаків, командант Української Армії.
  127. Генерал Мирон Тарнавський, командант Галицької Армії від липня до падоліста 1919.
  128. Дефіляда У.С.С. перед диктатором Е. Петрушевичем в Кам'янці.
  129. Диктатор Е. Петрушевич з референтами в Кам'янці.
  130. Директорія Української Народної Республіки: Петлюра, Макаренко, Швець, в Кам'янці.
  131. Заграничні послы Української Республіки на конференції у Карльсбаді. Серпень 1918.
  132. Ізаак Мазепа, президент українського міністерства по Мартосі 1919, 1920.
  133. Карта боїв на Україні. Шляхи Українських військ і повстанців. (Зелений, Ангел, Шепель, Григорів, Махно, Волинець, Ляхович).
  134. Сень Горук, шеф штабу Червоної Галицької Армії.
  135. Розбиті хати над Серетом.
  136. Розбите село коло Підгаєць.
  137. Розбита церков в Семиківцях.
  138. Розбитий міст коло Галича на Дністрі.
  139. Розбитий міст на Дніпрі коло Єлисаветграду.
  140. Комини в Заліщиках.
  141. Діти в розбитій хаті, Завалів.
  142. Мати з дітьми в розбитій хаті, Соснів.
  143. Виселенці варять їсти при дорозі.
  144. Зажурена хата.
  145. Хорунжий Деркач без лівої ноги.
  146. Немічники без ніг.
  147. Гурт немічників без рук, без ніг.
  148. Слухачі університету, котрим польські власти не дозволили ходити на університет у Львові. Тиняються в голоді і холоді в чужині. "Січ" Відень, 1920.
  149. Історія років 1917–1919 Володимира Винниченка в 3 томах під заголовком: "Відродження Нації", 1920.
  150. Книжка Д-ра О. Назарука, "Рік на Великій Україні", 1920.
  151. Міліони кістяків по світовій війні.
  152. Міліярди в банкнотах без вартости. Навіть доляр попусвся.
  153. Україна рівняється 10 іншим державам Європи.
  154. Поет Василь Пачовський, що писав пісні про бої в р. 1919 за свободу України.
  155. Безсмертна пісня лірника про змагання українського народу. Чи кождий з нас дбає щиро про силу і повагу народу? Де злука, там сила! Де праця, там честь!
- Джс.:* Марунчак М. Студії до історії українців Канади. – Вінніпег, 1980. – Т. V. – С. 20–22.

Додаток 2

Звіт про проведені віча та збір коштів Представництва ЗУНР у справі “Позички Національної Оборони в Канаді”, укладений Іваном Боберським 31 грудня 1923 р.

СПИС 116 ВІЧ

в справі Позички Національної Оборони в Канаді

Предст. ч. 1806. – 31.XII.1923.

Опис віч, які скликало Представництво Західно-Української Народної Республіки в Канаді в роках 1922–1923, щоби представити стан українських земель (в Європі і заложити місцеві Комітети Національної Оборони.

При назві Місцевости, де відбулося віче, поданий день і місяць віча. Букви Б. К., А., С., М., О. означають провінції Канади: Бритійську Колумбію, Алберту, Саскачеван, Манітобу, Онтаріо. Буква Н. означає, що бесідником був др. Осип Назарук, буква Б., що бесідником був Іван Боберський. Опісля подане число осіб, які на вічу взяли участь в Позичці Національної Оборони і квота, зложена виключно на самім вічу.

1922.

	День і місце віча		Бесід- ник	Число платників	Готівка
1	24.IX.	Вінніпег, М.	Н.	92	934.00
2	27.IX.	Елмвуд, М.	Н.	16	145.00
3	28.IX.	Форт Рудж, М.	Н.	21	123.00
4	1.X.	Саскатун, С.	Н.	53	541.00
5	3.X.	Вегревіл, А.	Н.	13	100.00
6	4.X.	Мондер, А.	Н.	27	345.00
7	7.X.	Едмонтон, А.	Н.	112	1.333.84
8	10.X.	Йортон, С.	Н.	56	465.00
9	15.X.	В. Форт Віліям, О.	Н.	27	381.00
10	15.X.	Форт Віліям, О.	Н.	45	401.00
11	16.X.	Порт Артур, О.	Н.	8	36.00
12	19.X.	Ошава, О.	Н.	38	205.00
13	20.X.	Гемилтон	Н.	19	185.00
14	21.X.	Брентфорд, О.	Н.	8	210.00
15	22.X.	Торнсто, О.	Н.	71	819.00
16	19.XI.	Поредж ля Пр., М.	Н.	24	63.00
17	21.XI.	Ґонор, М.	Н.	16	59.00
18	24.XI.	Толстой, М.	Б.	50	320.00
19	25.XI.	Стюартбурн, М.	Б.	20	154.50
20	26.XI.	Вайта, М.	Б.	53	321.07
21	27.XI.	Арбакка, М.	Б.	30	120.75
22	30.XI.	Попларфілд, М.	Б.	23	61.00
23	1.XII.	Фишер Бренч, М.	Б.	32	56.00
24	3.XII.	Лейдивуд, М.	Б.	60	356.00

25	4.XII.	Брокенгед, М.	Б.	7	28.00
26	6.XII.	Давфін, М.	Б.	29	292.03
27	7.XII.	Келд, М.	Б.	39	273.55
28	8.XII.	Сифтон, М.	Б.	12	42.00
29	10.XII.	Етелберт, М.	Б.	97	747.50
30	11.XII.	Пайн Ривер, М.	Б.	16	90.25
31	13.XII.	Шортдейл, М.	Б.	9	28.20
32	14.XII.	Роблін, М., Нар. Дім коло церкви	Б.	80	286.00
33	15.XII.	Роблін, М., Нар. Дім ім. Шевченка	Б.	65	201.65
34	17.XII.	Сенди Лейк, М.	Б.	16	32.00
35	18.XII.	Елфінстон, М.	Б.	13	81.00
36	19.XII.	Мензі, М.	Б.	69	192.05
37	20.XII.	Окбурн, М.	Б.	69	289.00
38	21.XII.	Ольга, М.	Б.	39	101.65
39	22.XII.	Січ, М.	Б.	15	47.00
40	23.XII.	Росбурн, М.	Б.	31	94.50
41	24.XII.	Росбурн, М. (Могили)	Б.	12	41.50
42	25.XII.	Енґусвил, М., Школа Рутенія	Б.	36	94.25
43	25.XII.	Енґусвил, М., Місто	Б.	33	97.75

1923.

	День і місце віча		Бесід-ник	Число платників	Готівка
44	13.I.	Канора, С.	Н.	58	224.00
45	16.I.	Арран, С.	Н.	73	381.55
46	17.I.	Норквей, С.	Н.	61	550.00
47	18.I.	Гасс, С.	Н.	9	47.80
48	19.I.	Присвил, С.	Н.	27	91.20
49	20.I.	Мікадо, С.	Н.	65	400.00
50	22.I.	Рама, С.	Н.	56	372.25
51	23.I.	Бюкенан, С.	Н.	57	181.50
52	24.I.	Калдер, С.	Б.	7	37.25
53	25.I.	Донвел, С.	Б.	31	170.00
54	26.I.	Врокстон, С.	Б.	39	105.00
55	27.I.	Гемтон, С.	Б.	35	190.25
56	28.I.	Райн, С.	Б.	46	94.46
57	28.I.	Мюлок, С.	Б.	22	41.25
58	30.I.	Тіодор, С.	Б.	15	30.70
59	31.I.	Інсінгер, С.	Б.	14	46.00

ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО ЯК ПОВНОВАЖНОГО ПРЕДСТАВНИКА УРЯДУ...

60	1.II.	Шіго, С.	Н.	39	276.25
61	3.II.	Модел Фарм, С.	Н.	40	223.05
62	4.II.	Айтуна, С.	Н.	80	270.00
63	6.II.	Ґудів, С.	Н.	78	371.78
64	9.II.	Фенвуд, С.	Н.	39	150.75
65	10.II.	Бірінгем, С.	Н.	28	128.75
66	11.II.	Мелвил, С.	Н.	61	238.90
67	18.II.	Кукс Крік, М.	Н.	46	117.75
68	20.II.	Вереґін, С.	Б.	16	43.00
69	21.II.	Мичелвю, С.	Б.	37	101.50
70	22.II.	Понас Лейк, М.	Б.	32	117.75
71	23.II.	Прудом, С.	Б.	9	38.00
72	26.II.	Мічам, С.	Б.	89	516.00
73	27.II.	Вакав, С.	Б.	50	139.25
74	28.II.	Кадворт, С.	Б.	76	274.00
75	2.III.	Вонда, С.	Б.	69	400.00
76	3.III.	Лачівці, С.	Б.	78	209.35
77	4.III.	Ростерн, С.	о. Фи- лима Й.	72	272.00
78	6.III.	Кемсек, С.	Б.	26	93.00
79	7.III.	Ст. Филипс, С.	Б.	16	34.00
80	6.III.	Альвена, С.	Н.	58	373.93.
81	7.III.	Ст. Джулієнс, С.	Н.	62	180.05
82	8.III.	Сокаль, С.	Н.	39	109.75
83	11.III.	Принс Алберт, С.	Н.	59	208.00
84	14.III.	Мелфорт, С.	Н.	73	541.50
85	17.III.	Кридор, С.	Н.	96	710.45
86	18.III.	Ґефорд, С.	Н.	157	1.010.45
87	9.IV.	Чіпмен, А.	Н.	37	162.00
88	10.IV.	Едмонтон, А.	Н.	35	59.00
89	12.IV.	Верміліон, А.	Н.	12	36.50
90	13.IV.	Монкмен, А.	Н.	33	75.00
91	14.IV.	Нортерн Валеј, А.	Н.	35	140.25
92	15.IV.	Мирнам, А.	Н.	23	60.90
93	16.IV.	Мюсідора, А.	Н.	11	15.00
94	17.IV.	Плейн Лейк, А.	Н.	28	62.00
95	18.IV.	Бушленд, А.	Н.	8	30.25
96	20.IV.	Смоки Лейк, А.	Н.	31	188.31
97	21.IV.	Елдорена, А.	Н.	42	80.05
98	22.IV.	Радвей Сентр, А.	Н.	99	215.00
99	17.V.	Витків, С.	Н.	67	250.00

100	22.V.	Венкувер, Б. К.	Н.	–	– –
101	23.V.	Венкувер, Б. К.	Н.	–	– –
102	1.VI.	Принс Руперт, Б. К.	Н.	9	75.00
103	14.VI.	Карвел, А.	Н.	26	72.18
104	17.VI.	Ледук, А.	Н.	35	213.00
105	20.VI.	Редвогер, А.	Н.	36	154.25
106	24.VI.	Сучава, А.	Н.	52	207.00
107	24.VI.	Ендрю, А.	Н.	6	20.00
108	30.VI.	Равнд Гил, А.	Н.	36	126.25
109	1.VII.	Копернік, А.	Н.	51	133.70
110	3.VII.	Калгари, А.	Н.	41	95.00
111	7.VII.	Бюфорд, А.	Сувала Ст.	28	108.25
112	8.VII.	Летбридж, А.	Н.	1	20.00
113	12.VII.	Мондер, А.	Н.	71	155.25
114	15.VII.	Русь, С.	Н.	4	9.00
115	29.VII.	Мавнтен Ровд, М.	Н.	47	139.45
116	2.IX.	Кенора, О.	Н.	24	45.80

Віча в справі Національної Оборони уладив п. Ілля Мазуркевич, старшина Української Армії: 1) Тернопіль, Саск., 11.III., 23 осіб: 24.50. Народний Дім. 2) Прудом, Саск., 20.III., 14 осіб: 27.00, Читальня ім. М. Шашкевича.

На 116 вічах зложило 4,663 осіб й організацій: 23.855.85

Поза вічами зложило 2,078 осіб й організацій: 9.434.58

Разом: 6.741 осіб й організацій зложило: 33.290.38.

Джс.: Спис 116 віч в справі Позички Національної Оборони в Канаді // Звіт з Позички Національної Оборони в Канаді / Зладив І. Боберський. – Вінніпег: Накладом Представництва Західно-Української Народної Республіки в Канаді, 1924. – С. 21–23.

Андрій Сова

Діяльність Івана Боберського як повноважного представника уряду Західно-Української Народної Республіки у США та Канаді

У публікації на основі архівних джерел, періодики, спогадів висвітлено громадсько-політичну діяльність Івана Боберського упродовж 1919–1924 рр. у США та Канаді. Він як повноважний представник уряду ЗУНР проводив самовіддану та жертвовну працю, що сприяла донесенню до українства в діаспорі та світової громадськості правдивої інформації про боротьбу українського народу за власну самостійність і державність. Іван Боберський підтвердив своє реноме енергійного і продуктивного організатора, авторитетного і далекоглядного громадсько-політичного діяча, дипломата, вірного сина українського народу, борця за незалежність України. Завдяки його діяльності Представництва ЗУНР у США і Канаді змогли зібрати та надати належну фінансову підтримку для уряду ЗУНР в еміграції. Проведена потужна кампанія про державотворчі прагнення українців змусили уряди США та Канади визнати необхідність розгляду питання Східної Галичини в різноманітних міжнародних інституціях.

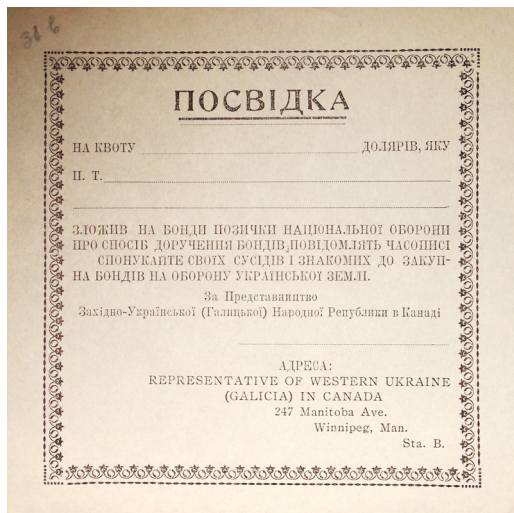
Andriy Sova

Activity of Ivan Bobersky as an authorized representative of the Government of the Western Ukrainian National Republic in the USA and Canada

In the publication on the basis of archival sources, periodicals, memoirs, the public-political activity of Ivan Bobersky during 1919–1924 in the USA and Canada is highlighted. As an authorized representative of the government of the ZUNR he carried out selfless and sacrificial work, which contributed to the presentation of the truthful information about the struggle of the Ukrainians for their own independence and statehood to the Ukrainian community in the diaspora and the world community. Ivan Bobersky confirmed his reputation as an energetic and productive organizer, an authoritative and far-sighted public-political figure, a diplomat, a faithful son of the Ukrainian people, a fighter for the independence of Ukraine. Through its activity, the ZUNR Delegations in the USA and Canada were able to collect and provide appropriate financial support to the Government of the ZUNR in the emigration. The powerful campaign on the state-created aspirations of the Ukrainians made the governments of the USA and Canada recognize the need for consideration of the issue of Eastern Galicia in various international institutions.

Представництво ЗУНР у Канаді: Осип Назарук (зліва) та Іван Боберський (справа). Вінніпег, 1922 р.

Посвідки жертводавців для потреб ЗУНР, що видавалися його Представництвом у Канаді. 1920-ті рр.

ДО ПИТАННЯ ПРО ІКОНОГРАФІЮ «ГАЛИЦЬКОГО ЛЕВА» ТА АРХАНГЕЛА МИХАЇЛА У ФАЛЕРСТИЦІ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

З вибухом Першої світової війни до складу армії Австро-Угорщини, поруч із регулярними кадровими частинами, увійшли Українські січові стрільці (УСС) – добровольчі військові підрозділи, сформовані за національною ознакою. У середовищі січового стрілецтва, запаленого ідеєю створення національного війська, уже в перший рік війни розпочалась активна робота зі створення власної мілітарної символіки. У цей період на стрілецьких одностроях з'являються перші синьо-жовті кокарди, розробляється низка відзнак, основним символом яких став династичний гербовий знак галицько-волинських князів «Лев», який з середини XIX ст. набув статусу національного символу українців Галичини.

У 1915-1916 рр. поруч з «галицьким левом» на відзнаках УСС з'являється образ архангела Михаїла, який на початку XX ст. у свідомості української громадськості символізував Центральну та Східну Україну. Поєднання цих двох символів, яке практикувалось ще перед початком Першої світової війни, засвідчило активне поширення ідей об'єднання всіх українських земель у єдину державу.

У 1916-1918 рр. на поштівках, а також низці відзнак УСС, зображення «галицького лева» та архангела Михаїла зазнали певних змін. А саме: фігура лева, що пнеться на скалу, була повернута у зворотний бік, архангел Михаїл, що традиційно був зображений з опущеним мечем, у новому вигляді постає з піднятим мечем та щитом, на якому зображений «галицький лев». Характерно, що присвятивши багато уваги відродженню національних символів на поч. XX ст., сучасні дослідники не зауважили трансформації її гербових знаків. З огляду на те, що ці гербові знаки протягом 1914-1918 рр. відіграли роль основних символів національної ідентичності українців, а також розглядались як одні з головних символів майбутнього українського державного герба, важливим є з'ясування всіх обставин, за яких були внесені зміни у зображення цих фігур.

Іконографія Лева

Знак Лева є одним із найстаріших символів в українській геральдиці. Він з'являється як державний та династичний знак Руського королівства за часів короля Юрія I (1301-1308) та його наступників¹. Після захоплення українських земель польським королем Казимиром III «галицький лев» утратив свою вагу як державний символ, і його статус був зведений до територіального герба, утвореного в 1434 р. Руського воєводства.

Традицію вживання «галицького лева» було відновлено в часи діяльності Головної Руської Ради. 27 червня 1848 року зображення лева було опубліковано у газеті «Зоря Галицька», і в короткому часі знак набув статусу національного символу. Малюнок самого герба (з повернутим геральдично вліво левом) був узятий з перевиданого 1839 р.

---

¹ Дашкевич Я. Геральдичне зображення Лева в період Галицько-Волинської держави (перша половина XIV ст.) // Знак. – 1998. – Ч.16 (червень). – С. 6.

у Лейпцигу 1-го тому гербовника К. Несецького². З того часу і аж до початку Першої світової війни іконографія «галицького лева» не змінювалася. Його зображення почали використовувати на прапорах української національної гвардії в Яворові, Бережанах³, на печатках сільських громад та урядів⁴.

Особливо активного поширення гербовий знак набуває наприкінці XIX – на початку XX ст. За свідченням проф. Степана Гайдучка, «Левики емальовані, як шпильки до краваток, жіночі брошки, носили широкі круги громадянства при цивільному одязі як національну відзнаку»⁵.

Перші зображення «галицького лева» в українській фалеристиці з'явилися на організаційних відзнаках товариства «Сокіл» у Львові. Статут організації, затверджений у 1894 р., передбачав наявність власного прапора і відзнаки, що її мали носити члени товариства на сокільському однострої. Основним символом на прапорі та відзнаці стає галицький лев. Згідно з затвердженим описом, металева відзнака лева кріпилася на синьо-жовтій кокарді, і її носили на смужковій шапці⁶. У каталозі «Українська Фалеристика» зафіксовані 3 типи сокільських відзнак із зображенням лева – лев у щиті з короною⁷ (іл. 1), кругла відзнака-запонка (виконувала функцію запонки на сокільській сорочці)⁸ та відзнака, вирізана по контуру фігури лева (іл. 2), яку почали носити з 1906 р., згодом вона з'являється на кашкетах перших добровольців УСС⁹.

Великою заслугою товариства у царині популяризації національних символів стало впровадження (1904) та виготовлення (1911) прапора із зображенням архангела Михаїла та лева. Взірець малюнка св. Михаїла був запозичений з герба Київського воеводства XV ст., на якому святий був зображений з опущеним донизу мечем у правій руці та піхвами від меча – у лівій. Наскільки нам відомо, це був перший у Галичині прапор, який поєднав ці два символи. Згодом за його взірцем були виготовлені подібні прапори у багатьох сокільських осередках. На початку 1910-х рр.

до дискусії щодо національних символів активно долучилися українські історики.

² Гречило А. Відродження українських національних символів у Галичині в 1848 р. // Знак. – 1998. – Ч. 16 (червень). – С. 1.

³ Гречило А. Відродження українських національних символів у Галичині в 1848 р. // Знак. – 1998. – Ч. 16 (червень). – С. 2.

⁴ Сварник І. Головна Руська Рада і українська символіка // Знак. – 1998. – Ч. 16 (червень). – С. 3.

⁵ Гайдучок С. Півстоліття сокільських видань. – Львів, 1937. – С. 48.

⁶ Круковський О. Прапорництво, емблематика та печатки українських спортивно-освітніх організацій і товариств на західноукраїнських землях кінця XIX – початку XX століть // Записки НТШ. – Львів, 1996. – Т. ССXXXI: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 278.

⁷ Круковський О., Пахолко С. Українська Фалеристика (із фондів Львівського історичного музею). – Львів: Апріорі, 2011. – С. 15.

⁸ Там само. – С. 16.

⁹ Там само. – С. 17.

Предметом дискусії стали три символи, які у різні часи геральдично представляли Україну, – лев, архангел Михаїл та козак з мушкетом. Степан Томашівський, а згодом Іван Крип'якевич відстоювали думку, що «лев може стати самотнім гербом цілої України»¹⁰. Погоджуючись з думкою С. Томашівського про лева як можливий основний символ герба України, І. Крип'якевич описав опубліковані печатки із ранніми зображеннями лева й зауважив, що його фігура на перших печатках повернута у різні боки (вправо і вліво), та уточнив, що «лев, звернений наліво від глядача... уважався гербом цілої нашої держави, – бо в Києві князів тоді вже не було». А в кінці додав: «але пізніше прийшла одна заміна, що зіпсувала давній вид нашого герба, лева звернули направо від глядача (*вліво по-геральдичному – авт.*). Ся помилка лишилася на довгі часи – до наших днів»¹¹. Ця замітка стосувалася опублікованого в «Зорі Галицькій» зображення лева як герба Руського воєводства з *повернутим управо левом*, (*вліво по-геральдичному – авт.*). Далі І. Крип'якевич вказує, що із знахідками «старинного герба на княжих печатках... мусимо вернутися до того давнього нашого герба» – тобто до лева, повернутого ліворуч (по-геральдичному вправо) і зазначає: «...остаточно приймається одна форма: на синім полі золотий (жовтий) лев, спертий на передніх ногах, звернений вліво (від глядача) з піднятим хвостом»¹². З одного боку, за зображенням лева, повернутого праворуч, стояла традиція вживання герба з часів Головної Руської Ради, з іншого – нові історичні дослідження стверджували, що лев має бути повернений по-геральдичному вправо. На зауваження І. Крип'якевича початково не звернули уваги.

Св. Михаїл

Геральдичне зображення св. Михаїла поруч із зображенням лева належить до часто вживаних в українській геральдиці. Образ архангела Михаїла мав глибоку традицію ще з княжих часів. За ним стояли зображення архангела на князівських печатках, у церковній сфрагістиці київського Михайлівського Золотоверхого монастиря та собору¹³, вшановування архангела, як покровителя воїнства в добу Хмельниччини (зображення архангела на прапорах та хоругвах запорізьких козаків). Проте слід зазначити, що, як і у випадку з левом, в українській історичній науці на початку ХХ ст. не було чіткої позиції щодо цього гербового знака.

З цього приводу І. Крип'якевич писав: «Найбільш неясна справа з гербом київської землі. Сей герб стрічаємо щойно за польських часів». Далі історик обстоював думку про польські впливи в іконографії архангела Михаїла: «... архангел опустил меч додолу, а разом прийняв чужі краски: св. Михаїла мальовано білого (срібного) на червонім полі, – се краски Польської держави, національні кольори Поляків»¹⁴. Цю тезу підтримав також в 1917 р. і М. Грушевський¹⁵. На думку сучасних дослідників, таке трактування архангела Михаїла не має під собою серйозних підстав¹⁶, і все ж таким було сприйняття цього символу на початку ХХ ст. З огляду на жорстке протистояння між українцями та поляками в Галичині гербовий знак із «польським корінням» викликав чимало застережень у дискусіях про національний герб.

¹⁰ Крип'якевич І. Герб України // Календар «Просвіти» на 1914 р. – Львів, 1914. – С. 131.

¹¹ Там само. – С. 127.

¹² Там само. – С. 130.

¹³ Ситий І. Печатки Київського Михайлівського Золотоверхого Монастиря // Знак. – 2001. – Ч. 25 (грудень). – С. 4.

¹⁴ Крип'якевич І. Герб України // Календар «Просвіти» на 1914 р. – Львів, 1914. – С. 131.

¹⁵ Грушевський М. Український Герб // Народня воля. – 1917. – 16 (3) верес. – С. 2.

¹⁶ Гречило А. Українська територіальна геральдика. – Львів, 2010. – С. 65.

З іншого боку, у широких колах громадянства трактування образу св. Михаїла твердо і безальтернативно устійнилося як символ Центральної і Східної України, що відразу ж відобразилося у широкому вживанні на сокільських прапорах зображення св. Михаїла і «галицького лева» (для прикладу зазначу, що з п'яти збережених у Львові оригінальних сокільських прапорів три мають малюнки із архангелом Михаїлом і левом).

Фалеристичні пам'ятки УСС із зображенням лева та св. Михайла

На сьогодні в спеціальній історичній літературі існує достатня кількість окремих публікацій та каталогів, де представлені репродукції відзнак та нагород УСС. Починаючи з середини 60-х рр. ХХ ст., на цю тему писали Ю. Подлуський¹⁷. На початку 1990-х рр. добірка стрілецьких відзнак опублікована у каталозі Я. Семотюка¹⁸, а в 2011 р. – в альбомі О. Круковського і С. Пахолка¹⁹. Окреме видання, присвячене виключно відзнакам УСС, вийшло в Канаді за авторством В. Коняго, О. Ладижинського²⁰.

Загалом відзнаки із зображенням лева, поверненого по-геральдичному вліво, у фалеристиці УСС можна поділити на три типи:

До першого слід віднести кокарди, на яких лев був основним, базовим символом. Ці відзнаки були випущені в 1914-1916 рр. До них належать кокарди, які носились на мазепинці²¹. Вони були круглі, різних розмірів та виконані з різних матеріалів – для офіцерів покриті емаллю, для рядових стрільців з жовтого металу (іл. 3). У центрі відзнаки зображений лев у короні, який спинається на скелю. На скелі був карбований напис: «УСС 1914».

До другого типу належать нагрудні відзнаки, видані Українською Бойовою Управою з нагоди виходу УСС на бойові позиції 10.IX.1914 р. Це відзнаки круглої форми, у центрі в готичному щиті на темно-синьому тлі – повернутий ліворуч лев у короні спинається на скелю. Під ним напис: «З.У.Р.» – над щитом дата «10. IX.1914»²² (іл. 4).

До третього типу слід віднести відзнаки з гербовими композиціями, де зображення лева поміщено поруч

¹⁷ Podlusky L. G. The Awards for the sich riflemen // The Medal Collector Official publication of the Orders and Medals Society of America. – 1965. – Vol. 16 (№5)

¹⁸ Семотюк Я. Українські військові відзнаки: ордени, хрести, медалі та нашивки = Ukrainian military medals: orders, crosses, badges and emblems. – Торонто, 1991. – 50 с. : іл. – (Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді ; т. 34).

¹⁹ Круковський О., Пахолко С. Українська Фалеристика (із фондів Львівського історичного музею). – Львів: Априорі, 2011. – 120 с.: іл.

²⁰ Коняго V. L., Ladyzhynsky O. V. The Legion of Ukrainian Sich Riflemen Badges, Medals, and Other Items. Volume 41. – Toronto: Shevchenko Scientific Society, 2006. – 79 p.

²¹ Круковський О., Пахолко С. Українська Фалеристика (із фондів Львівського історичного музею). – Львів: Априорі, 2011. – С. 78, 79, 80.

²² Те саме. – С. 84.

із знаком архангела Михаїла як рівноцінний гербовий знак. Це відзнака з гаслом: «Не ридать а добувать 1914-1915» та її різновид «Не ридай а добувай 1914-1918»²³ (іл. 5). Відзнака круглої форми, у центральному колі на білій емалі сонце з промінням, на ньому два готичні щити. У правому щиті на синьому тлі

жовтий лев, повернутий ліворуч, у короні спинається на скелю, у лівому – на червоному тлі – архістратиг Михаїл з піднятим у правій руці мечем. Є підстави вважати, що автором проекту цих відзнак була Олена Кульчицька. За взірць герба на відзнаку було взято зображення архістратига Михаїла з міського герба Києва 1782 р. з піднятим угору вогняним мечем. Єдиною відмінністю нового малюнка від свого прототипа на міському гербі була відсутність щита у лівій руці святого. Логічним поясненням зміни іконографії св. Михаїла на новій відзнаці може бути те, що художниця помістила малюнок архістратига у вузький готичний щит, у який постать святого ще з одним щитом композиційно не вписувалась.

Узимку 1916 р. до місця побуту Вишколу УСС в с. Свистільники на Рогатинщині прибула комісія від Бойової Управи на чолі з Іваном Боберським. Члени комісії мали розглянути питання про затвердження відзнак та однострою УСС. Усі події, пов'язані з перебігом засідання, були дуже точно і детально занотовані Іваном Боберським у щоденнику. Після повернення додому Боберський подав Бойовій Управі «Звіт з подорожі до УСС в січні-лютому 1916 р.»²⁴, який базувався на записах щоденника і нарахував 25 друкованих аркушів. Збережені матеріали щоденника дали змогу зазирнути за лаштунки процесу творення відзнак, з'ясувати причини та механізми зміни зображень основних стрілецьких символів – лева та св. арх. Михаїла.

«16.01 1916 р., с. Свистільники. Офіцерська їдальня. Тут розпочалася дебата над рисунком артиста Ю. Буцманюка на стіні в їдальні. п. Старосольський пояснює мені (І. Боберському) обширно, що тепер можна оба герби получить, герб, який, рос. Україна уважає на свою репрезентацію се є «св. Михайло» і герб авст. України се є «лев». Я признав, що розв'язка добра, та що при тій нагоді можна дозволити на деякі зміни в обох гербах, бо творить ся оден герб соборної України»²⁵.

Наступного дня І. Боберський завітав до художника Ю. Буцманюка. «...відвідаю арт. Буцманюка, який показує свої скіци і малюнки та предкладає свій рисунок св.

²³ Семотюк Я. Українські військові відзнаки: ордени, хрести, медалі та нашивки = Ukrainian military medals: orders, crosses, badges and emblems. – Торонто, 1991. – С. 38.

²⁴ ЦДІА України м. Львів, ф. 360 (Старосольський Володимир-Степан (1878-1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор), оп. 1, спр. 486.

²⁵ ЦДІА України м. Львів, ф. 360 (Старосольський Володимир-Степан (1878-1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор), оп. 1, спр. 486, арк. 11.

Михайла, який тримає щит з львом перед собою в лівій руці, а правою підніс меч. Каже, що се можна-би видати на воєнну відзнаку»²⁶.

Докладний опис малюнка, який зафіксував І. Боберський, дав можливість легко ідентифікувати його з відзнакою, яка вийшла у 1916 р. під назвою «УСС. 1914. За волю України». На відзнаці був зображений архістратиг Михаїл з піднятим догори мечем у правій руці, тулуб прикритий щитом із зображенням на синьому тлі жовтого лева в короні, повернутого по-геральдичному ліворуч, який спинається на скелю»²⁷ (іл. 6).

Згодом у листі до В. Старосольського І. Боберський пише: «Пригадуєте собі, що ми розмовляли много про сполуку герба рос. України з гербом австр. України гербів св. Михайла та лева. Говорили ми се в Свистильниках на підставі рисунку п.Буцманюка в офіцерській ідальні. Ми згодилися що розв'язка ребусу в сей спосіб як подав п.Буцманюк є дуже льогічна та естетична св. Михайло за-слонюється щитом а на щиті є лев. Тому що оба мотиви виступають в новій сполуці для того позволив собі маляр і на зміну рухів у св. Михайла і на зміну постави льва. Визискав нагоду щоби опустити скалу і обернути льва в другий бік, бо се відповідає ліпше легкості щита і рухові мечем»²⁸.

Художник Ю. Буцманюк врахував зауваження І. Боберського, і того ж року виходить друком кольорова поштівка з цією ж гербовою композицією, на якій лев був повернутий по-геральдичному праворуч! Поштівка була видана Центральною Управою УСС. На звороті поштівки напис німецькою мовою: «На спогад про участь українського легіону у європейській війні 1914-1916 рр., намалював офіцер легіону Юліан Буцманюк, керівник Української Артистичної Горстки в полі»²⁹ (іл. 7).

1917 р. на кошти І. Боберського та редакції «Вісти з Запорожжя» у Відні виходить ще одна відзнака під назвою «УКРАЇНА 1917», на якій була використана композиція Ю.Буцманюка з левом повернутим по-гераль-

дичному праворуч³⁰. Композиція архістратига Михаїла і лева була поміщена у готичний щит, а на звороті викарбувані слова М.Грушевського: «УКРАЇНЦІ ПОВИННІ ЛУЧИТИСЯ ЯК УКРАЇНЦІ ДЛЯ ОБОРОНИ ПРАВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ У РОЦІ СВОБОДИ УКРАЇНИ 1917». Ця відзнака,

²⁶ Те саме. – Арк. 8.

²⁷ Круковський О., Пахолко С. Українська Фалеристика (із фондів Львівського історичного музею). – Львів: Априорі, 2011. – С. 81.

²⁸ ЦДІА України м. Львів, ф. 360 (Старосольський Володимир-Степан (1878-1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор), оп.1, спр. 486, арк. 6.

²⁹ Круковський О., Пахолко С. Українська Фалеристика (із фондів Львівського історичного музею). – Львів: Априорі, 2011. – С. 81.

³⁰ Те саме. – С. 92.

лева полягає ще й у тому, що внаслідок зміни напрямку лева з лівої на праву сторону (по-геральдичному), яка була продиктована художньою і композиційною довершеністю образу, лев повернувся в історично обгрунтований правий бік. Саме так, як ще в 1912 р. писав історик Іван Крип'якевич.

Окрім Ю. Буцманюка, над проектами стрілецьких відзнак працювало ще чимало інших художників – О. Новаківський, І. Труш, І. Іванець, і кожен з них вносив свої зміни в геральдичні фігури.

У 1916 р. з'являється ще одна відзнака під назвою «УКР. СІЧ. СТР. UKR. LEGION», у якій використана композиція арх. Михайла з левом у щиті. У цьому варіанті архистратиг зображений у латах, з опущеним донизу мечем, а лев на щиті повернутий по-геральдичному ліворуч³² (іл. 9). Аналогічна композиція арх. Михайла з частково зміненою формою щита була затверджена на прапорі УСС з 1916 р. Автором проекту виступив художник І. Іванець. (іл. 10). Подібність у деталях малюнка на прапорі УСС та на відзнаці «УКР. СІЧ. СТР. UKR.

ЛЕГИОН» дає підстави вважати, що автором відзнаки був художник І. Іванець.

Таким чином, бачимо, що як у випадку з левом, так і з арх. Михайлом в українському середовищі не було одностайної думки щодо іконографії обох гербів, і залежно від особистих смаків художника та композиційних особливостей проєктованої відзнаки гербові знаки щоразу змінювались.

³¹ Те саме. – С. 93.

³² Круковський О., Пахолко С. Українська Фалеристика (із фондів Львівського історичного музею). – Львів: Априорі, 2011. – С. 82.

Такий стан справ тривав аж до осені 1918 р. Цікаво, що після того, як 13 листопада 1918 р. на засіданні Національної Ради був прийнятий закон про самостійність ЗУНР та затверджений його герб – золотий лев на синім полі, обернений в свій правий бік, дискусії не припинились. У «Щоденнику» І. Боберського³³, який в 2003 р. опублікував у Києві Ю. Мицик, є цікавий запис, який передає ситуацію довкола питання про напрямок лева наступного дня після прийняття закону про герб.

«14 Листопада 1918 р. Львів. Проф. Лошнів приніс напис зі львом. В «Уставі», який зачав нині появлятися в «Українським Слові», стоїть, що гербом є лев, звернений в свій правий бік. Це значило б, в лівий бік глядача. Однак вже много говорилось, що лев має спинатись то вправо, то вліво, так звір стратив напрям. На мій запит не знав Вітовський нічого відповісти. Лишив льва на мою відповідальність. Я ходив опісля до Лошніва, до його помешкання, і сказав щоб пустив звірюку в лівий бік, так як він це зробив, має однак нарисувати краший щит»³⁴. Згодом, через місяць, І. Боберський знову повертається до питання напрямку лева, проводить консультації з д-ром Голубовичем на тему спрямування лева і зазначає, що «д-р Голубович висказався, що лев в українським гербі має йти в лівий бік видця»³⁵.

Як зауважив А. Гречило, офіційного зображення герба в умовах польсько-української війни так і не було зроблено³⁶.

Підсумовуючи, треба визнати, що в процесі створення нових символів у фалеристиці Січового стрілецтва основним аргументом митців при зміні гербових композицій були не історичні дослідження, а лише чинник художньої та композиційної довершеності нового образу.

Орест Круковський.

До питання про іконографію «галицького лева» та архангела Михаїла у фалеристиці Українських січових стрільців.

Стаття присвячена дослідженню трансформації зображень «галицького лева» та архангела Михаїла у фалеристиці Українських січових стрільців. На підставі записів «Щоденника» Івана Боберського розкриті механізми прийняття рішень щодо зміни зображень геральдичних символів. Зазначано, що основним аргументом при зміні гербів були не історичні дослідження, а лише чинник художньої та композиційної довершеності при творенні нового гербового символу.

Orest Krukovskyj.

According to question about «Galician lion» iconography and the Archangel Michael's role in Ukrainian Sich Riflemen faleristics.

The article investigates the transformation of «Galician lion» images and the Archangel Michael's role in Ukrainian Sich Riflemen faleristics. Based on the entries of Ivan Boberskyi's «Diary» revealed decision-making mechanisms for changing the images of heraldic symbols. It is noted that the main argument for changing the emblems were not historical researches but only artistic and compositional factor of perfection in the creation of a new stamp character.

³³ Боберський І. Щоденник 1918-1919 рр. / упоряд. Ю. Мицик. – Київ, 2003. – 260 с.

³⁴ Боберський І. Щоденник 1918-1919 рр. / упоряд. Ю. Мицик. – Київ, 2003. – С. 66.

³⁵ Те саме. – С. 98.

³⁶ Гречило А Українська територіальна геральдика. – Львів, 2010. – С.110.

З ІСТОРІЇ ЧИТАЛЕНЬ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У С. УЛИЧНЕ (1898 – 1939 рр.)

У 2018 р. відзначено 150-річчя від часу заснування товариства «Просвіта» у Галичині. Цей поважний ювілей змушує замислитися над черговим феноменом в українській культурі. Адже досить розгалужена мережа читалень цього товариства у найвіддаленіших і малодоступних поселеннях свідчила про зростання національної свідомості серед галицьких українців. Дотримуємося погляду, що саме зусиллями Просвіти було підготовлено ґрунт для національно-визвольних змагань за відродження української державності як у 1918 р, так і в 1939 р.

Відповідно постає необхідність звернутися до вивчення діяльності найнижчих ланок товариства «Просвіта» – читалень, навколо яких гуртувалося культурно-освітнє та економічне життя української громади. Просвіта поряд із Церквою в умовах української бездержавності була консолідуючою інституцією національно-патріотичних сил українців.

Обраною тематикою знайшла відображення у науково-популярних та краєзнавчих працях і розвідках. Перший блок досліджень складають праці, присвячені вивченню загальних питань діяльності товариства «Просвіта» у Галичині та в окремому її філіальному осередку¹. Другий блок досліджень становлять краєзнавчі розвідки, які, розкриваючи загальний історичний розвиток с. Уличне, подають підставову інформацію про функціонування локальних читалень. Передусім сюди належать спогади жителів с. Уличне, які, будучи активними діячами читалень «Просвіти», після Другої світової війни емігрували за кордон².

Основним джерельним корпусом до вивчення діяльності читалень товариства «Просвіта» є рукописна документація, укладена в канцеляріях цих читалень та у канцелярії головного відділу у Львові. Це передусім звіти, протоколи, листування про діяльність читалень, які комплексно збереглися до нашого часу в архівному фонді товариства «Просвіта» Центрального державного історичного архіву України у м. Львів³.

¹ Гаврилюк М. «Просвіта» Дрогобиччини колись і тепер // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. IV. – Дрогобич: «Відродження», 1997. – С. 459 – 465.; Ковба Ж. «Просвіта» - світло, знання, добро і воля українського народу. – Дрогобич: «Відродження», 1993. – 128 с.; Чепіль М. Читальні «Просвіти» та формування духовних основ українського села на Дрогобиччині // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. II. – Дрогобич, 1997. – С. 38 – 42.

² Бодревич о. Іван Улично і переказ про місто Бич // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. I. – Дрогобич: «Бескид», 1993. – С. 428 – 433.; Кульчицький Ю. Улично 1930 – 1940-х років. Ріст культурно-національної свідомості // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. IV. – Дрогобич: «Відродження», 1997. – С. 478 – 494.; Костецький М. Моє рідне село – Улично // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. I. – Дрогобич: «Бескид», 1993. – С. 433 – 437.; Костецький М. Мале Улично – Гасендорф // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. I. – Дрогобич: «Бескид», 1993. – С. 437 – 441.

³ Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі ЦДІАЛ). – Ф. 348 (Товариство «Просвіта»). – Оп. 1. – Спр. 5747. (Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні с. Улично Бобівці – III). – 35 арк.; Спр. 5748. (Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні с. Улично Селянським – I). – 45 арк.; Спр. 5749. (Звіти, протоколи, листування про діяльність читальні с. Улично Шляхетським – II). – 42 арк.

Таким чином, збережений історіографічний та джерельний масив матеріалів дозволяє висвітлити основні аспекти заснування та діяльності окремо взятих читалень товариства «Просвіта».

Просвітницький рух в с. Уличне впродовж 1898 – 1939 рр. набув досить широкого розмаху. Адже в селі вже у 30-их роках ХХ ст. функціонували одночасно три читальні, які були підпорядковані Дрогобицькій філії товариства «Просвіта». Ці читальні діяли в різних частинах села, маючи власну нумерацію, документацію, а відповідно – й історію діяльності. Тож розглянемо кожну із них окремо в хронологічній послідовності виникнення: селянська читальня № 1 на Яцькові, шляхетська читальня № 2 на Горі, селянська читальня № 3 на Бобівцях.

Селянська читальня № 1 на Яцькові. Перша читальня товариства «Просвіта» у с. Уличне була створена у 1898 р. на Яцькові. Про це документально засвідчує її статут, який 07.12.1898 р. за підписами членів-засновників (Максима Галика, Костя Габчака, Олекси Комаричка, Івана Гаврилів, Гната Гаврилів, Луця Кінаша, Михайла Стефанківа, Михайла Костишина, Юрка Ригуса, Івана Пилипів, парафіяльного отця Еміліяна Горницького, учителя Юзефа Березовського) було подано на затвердження до Галицького намісництва у Львові. Перші установчі загальні збори відбулися 22.01.1899 р. На цих зборах був присутній делегат від Головного Товариства «Просвіта» у Львові доктор Ярослав Олесницький зі Стрия. Головою читальні було обрано місцевого пароха Еміліяна (Модеста) Горницького, а місто-головою (заступником) Олексу Комаричка⁴. Однак до нашого часу не зберігся протокол цих зборів, який, як і більшість документації читалень, втрачено в період Першої світової війни. Проте, через невідомі нам непорозуміння, 29.01.1899 р. відбулися нові загальні збори, оскільки голова і місто-голова подали у відставку. На цих зборах було обрано нового голову Гриця Козакевича, місто-головою Івана Галика та секретаря Олексу Стефанківа. До читальні записалося 127 осіб. Збори відбувалися щосереди і щонеділі. Першим задумом було побудувати новий будинок читальні разом із крамницею при ній.

У червні 1899 р. перенесено приміщення читальні до голови Гриця Козакевича, який надав одну кімнату власного будинку безоплатно для потреб «Просвіти». Тим часом було закуплено земельну ділянку під будову хати-читальні за 60 злотих у Костя Габчака. Матеріал на будову деякий куплено, а деякий люди дарували: Гриць Козакевич, Никола і Андрусь Кушнірі, Андрусь Федик, Максим Галик, Луць Кінашів, Іван Ортинський, Кость Габчак, дідич Тешівницький з Довголуки, о. Семен Кульчицький із Хирова.

Відповідно до звіту за 1899 р., членами читальні «Просвіти» було 127 осіб, із них чоловіків – 88, парубків – 39, у тім числі неписьменних 54 члени. Річні прибутки склали 55 злотих 70 корон, а видатки – 17 злотих 71 корону. При читальні було укомплектовано невеличку бібліотеку із 55 книгами. Протягом 1899 р. було прочитано тільки 10 книжок, що, очевидно, свідчить про досить низький освітній рівень тогочасного селянства. Також читальня передплачувала часописи «Свобода» та «Руське Слово».

Упродовж 1899 – 1900 рр. тривала будова власного дому для читальні, до якої значною мірою долучилися Максим Галик, Кость Габчак, Луць Кінаш. 30.12.1900 р. читальню перенесено до власного будинку під номером 559⁵. Дім мав кілька кімнат,

⁴ ЦДІАЛ. – Ф.348. – Оп.1. – Спр.5748. – Арк. 4.

⁵ Там само. – Арк. 4.

які були розділені наступним чином: одна саля для читальні, друга – для крамниці та шпихліра. Того ж дня відбулися загальні збори під проводом о. Еміліяна Горницького. На них обрано нову виділову управу (керівництво): голова – Максим Галик, місто-голова – Кость Габчак, секретар – Олекса Стефанків, скарбник – Гнат Гаврилів, бібліотекар – Петро Кіндракевич, господар – Луць Кінаш, заступники – Петро Кінаш та Іван Сирватка. На 1901 р. бібліотека читальні нараховувала 120 книжок із яких прочитано протягом року 54.

Із 25.03.1901 р. при читальні «Просвіти» на Яцькові відкрито крамницю з капіталом у 301 злотий. Товар до крамниці доставлявся із філії «Народної Торгівлі» із м. Стрий. Такий захід проводився для того щоб підтримати господарства українських селян, які не витримували конкуренції із польськими рільниками⁶.

Для поширення друкованого слова головний відділ товариства «Просвіти» зі Львова двічі дарував для читальні значну кількість книжок. З цього приводу загальні збори від 17.01.1904 р. висловили подяку⁷.

На початок 1903 р. читальня на Яцькові занепала, тому що її голова та деякі активні члени емігрували закордон. Знову читальня почала оживати із жовтня 1903 р., коли чисельність її членів зросла до 143 осіб, а кількість книжок у бібліотеці – до 176. У той час уже спостерігається поживлення у відвідуванні бібліотеки: тільки за 1903 р. прочитано 298 книг. Також із цього року починають відбуватися регулярні відчити (лекції). Зокрема протягом 1903 р. проведено 9 відчитів у присутності 100 – 150 слухачів. Крамницю читальні було передано в оренду двом селянам за 50 корон. Головою читальні «Просвіти» було обрано отця Еміліяна Горницького, а секретарем Олексу Стефанківа⁸.

1904 р. читальня зайнялася реалізацією штучних погноїв, що свідчить про роботу над піднесенням рільничої культури. В тому ж році організовано оркестр, який складався із 14 членів (8 смичкових та 6 духових інструментів). Засновником та диригентом був о. Еміліян Горницький. Зібрано хор із 42 членів читальні та драматичний гурток. Цей гурток мав власні декорації, які виготовили Анатолій та Теофіл Горницькі. Вартість театральних декорацій становила 200 корон. Церковному співу при читальні навчав дяк Гнат Оргинський, який мав постійних 19 учнів. Також при читальні діяли курси вивчення німецької мови під керівництвом учительки Іванни Горницької. Ці курси відвідували тільки 14 членів читальні, незважаючи на те, що німецька була державною мовою в Австро-Угорській імперії. Взимку, коли в селян було менше роботи по господарству, відчити при читальні проводилися значно частіше, майже кожної неділі та свята⁹.

На 1905 р. читальня нараховувала вже 264 члени, а її бібліотечний фонд значно поповнився і становив 374 книги. В цей час досить суттєво зросла кількість читачів, яка тільки за один рік склала 3650 осіб. Це свідчить про піднесення освітнього рівня місцевого селянства. Із лютого 1904 року читальня знову почала керувати своєю крамницею, яка посідала капітал на 1000 корон. Річний прибуток читальні «Просвіти» на Яцькові становив на 1905 р. 3246 корон, із якого видатки складали 718 корон, а чистий дохід 2528 корон. Кошти із доходу ретельного економилися і намарне не витрачалися, оскільки були призначені на будову нової церкви. Того року

⁶ Там само. – Арк. 6.

⁷ Там само. – Арк. 7.

⁸ Там само. – Арк. 8.

⁹ Там само. – Арк. 9.

до виділової управи входили: голова – отець Модест Горницький, Петро Кінаш, Гнат Гаврилів, Йосиф Чарнецький, Михайло Кінаш, Михайло Братковський, Михайло Николін, Луць Кінаш, Кость Габчак, Михайло Петрівський, Михайло Гутникевич, Іван Микуляк, Іван Стецик¹⁰.

Також у 1905 р. розпочато будову великої салі (залу) та розпочато підготовку до будівництва магазину (складського приміщення) на товар для крамниці. Вибудовано пивницю. В тому ж році засновано філію читальні та крамниці в іншому кінці села, але, на жаль, вона незабаром занепала. При читальні запроваджено курси читання для неграмотних, науку «забав», хор для молоді та спільне «грімке» читання (читання вголос).

Заходами читальні у 1905 р. розпочато акцію тверезості (проти алкогольної залежності) до якої прилучилися 70 членів «Просвіти» шляхом відчитів та складання обітниць. В читальні запроваджено пиття чаю для протидії пияцтву по корчмах. Водночас розпочато грошову збірку на підтримку селянської бурси в Дрогобичі. Зусиллями просвітян було зібрано 100 корон. Також при читальні засновано курси з вирощування породистих дерев.

Виділова управа читальні займалася також і загальногромадськими справами. Зокрема проводилися відчити в справі тлумачення виборчої реформи. Таких відчитів (лекцій) для громади с. Уличне членами читальні у 1905 р. проведено три за участі 800 слухачів. Того ж року 600 уличненців взяли участь у повітовому вічі в Дрогобичі, 38 осіб були присутні на крайовому вічі у Львові. Члени читальні брали активну участь у справі агітації на місцевих виборах. Так, просвітяни постаралися про вибір довголітнього секретаря читальні на посаду громадського писаря с. Уличне. При виборах до громадської ради члени читальні, разом із партією прихильною до «Просвіти», отримали більшість місць. Однак, на жаль, ці вибори були визнанні недійсними¹¹.

Читальня намагалася впливати на громадський уряд у селі через висунення своїх кандидатів на участь у виборах до місцевих органів влади. Кандидатів обирали з-поміж національно свідомих просвітян, які відзначалися грамотністю та обізнаністю. Загалом читальня долучалася діяльністю до всіх сільських справ, гуртуючи навколо себе різні напрями громадського життя. Прочитано багато книжок, молодь горнулася до «Просвіти». Найбільша заслуга у розвитку читальні належить місцевому пароху о. Омеляну Горницькому, який своїм коштом прилучився до просвітницької праці.

В 1905 р. розпочато підготовку заснування Молочарської Спілки, позичкової каси, проведені інвентаризації ґрунтів. Описи ґрунтів проводилися на випадок виявлення нафти на теренах с. Уличне. Найбільші заслуги в цій праці мав о. Модест Горницький, який для допомоги в тих справах утримував власним коштом сотрудника.

1904 та 1905 рр. можна назвати часом найбільшого піднесення в діяльності читальні «Просвіти» на Яцькові. Адже в той час було досягнуто вагомих результатів. Товариство «Просвіта» фактично стало «матір'ю» всіх українських установ, бо на початках займалося працею на всіх ділянках суспільного життя. Однак до нашого часу не збереглася документація читальні за 1906 – 1909 рр., тому цей період залишається маловідомим.

Упродовж 1906 р. при читальні діяла власна крамниця із окремим управлінням. Всі прибутки від крамниці просвітяни жертвували на будову нової церкви. Крім згаданої бібліотеки читальні, у віданні просвітян знаходилася парафіяльна бібліотека місцевого священика. Ця бібліотека нараховувала приблизно 190 книжок. Зауважимо, що окремо було укомплектовано бібліотеку драматичного гуртка, яка нараховувала

¹⁰ Там само. – Арк. 8.

¹¹ Там само. – Арк. 9.

32 книги. Читальна розміщувалася у власному будинку із трьома кімнатами. Одна із кімнат була віддана під крамницю. Продовжував діяти оркестр, який зріс до 14 членів. Він виступав на концертах та вечірках по сусідніх селах, при визначних нагодах і торжествах в місцевій та довколишніх читальнях. Окрім того, оркестр грав по весіллях та балах. Також зростає і чисельність хористів до 42 членів. Однак хор виступав, в основному, тільки в с. Уличне – у церкві, читальні, на вечірках та концертах. Поряд із навчанням церковному співу відбувалося також вивчення патріотичних та народних пісень для членів читальні. Продовжував діяти драматичний гурток, який однак готував тільки по дві вистави на рік, оскільки не міг розгорнути належної діяльності через відсутність досить великої зали для вистав¹².

Останні вибори до місцевих органів влади відбулися у 1907 р., у результаті у громадській раді знову переважали українці. Громадським війтом став українець, урядовою мовою в громаді стала українська. Відповідно громадська рада прихильно ставилася до потреб місцевої української громади. Проте місцева інтелігенція ставилася до народних справ по-різному: духовенство – «по-кацапськи» (із москвофільським підходом), а учителі прихильно.

26.12.1909 р. відбулися загальні збори членів читальні товариства «Просвіта» на Яцькові, на яких було обрано новий виділ управи: голова – Михайло Братковський, місто-голова – Михайло Сирватка, секретар – Іван Стецик, скарбник – Василь Білан син Петра, бібліотекар – Василь Білан син Андруся, господар – Василь Сирватка, заступники – Олекса Бекеш та Іван Сирватка. До 1909 р. значно зменшилася кількість членів читальні – до 120 осіб (50 чоловіків, 50 парубків, 20 дівчат), із них тільки 60 грамотних, а 10 неграмотних. Членська вкладка становила 40 сотиків. Однак вкладку виплатили тільки 80 членів читальні, а 40 членів залишалися боржниками. За цей рік було проведено 10 відчитів та 3 вистави¹³. Під час викладів виступили: професор Стецків Іван «О шинкарських концесіях», отець Олекса Гоцький «О молочарських спілках», голова читальні «О українстві та москвофільстві», Михайло Кінаш «О обороні прав руської мови в судах». Драматичний аматорський гурток поставив такі вистави: «Лихий день», «Виворожила», «На старости літ».

Бібліотека читальні нараховувала 305 книжок. В останнім році прибуло 75 книжок. Проте відвідуваність зменшилася, оскільки за рік її відвідали тільки 290 осіб. Найбільше читали «Оповідання з селянського життя», «Народний катехизм», «Проект на знищення Русі», «Українство і москвофільство». До бібліотеки надходили часописи: «Письмо з Просвіти», «Свобода», «Громадський голос».

Крамниця читальні знову була передана в оренду. Проте при читальні діяла трафіка (обробка деревини) та продаж солі. Також при ній із 1909 р. організовано гімнастичні товариства «Сокіл», а пізніше із 1912 р. «Січ».

На території громади с. Уличне не було, ані москвофільських, ані польських товариств. На 1910 р. в селі діяла трикласна школа із «руською» мовою навчання. В школі всі діти розмовляли українською. Учнів було 328 осіб. Також українською мовою послуговувалися в громадському уряді с. Уличне. Місцева сільська інтелігенція (отець Олексій Гоцький та професор Іван Стецків) позитивно ставилися до діяльності читальні «Просвіти», підтримуючи її в скрутний час. Однак німецькі колоністи із поселення Гасендорф, яке нараховувало 36 будинків, не раз зраджували український культурно-освітній рух.

¹² Там само. – Арк. 10.

¹³ Там само. – Арк. 10.

У своїх звітах за 1909 р. голова читальні Михайло Братковський зазначає, що «... у нас читальня добре би ся розвивала, коби міх грошей аби дати нашим патріотам ...»¹⁴. Такий запис насторожує: припускаємо, що назріли певні суперечності в середовищі самих просвітян, які й призвели до занепаду читальні. Так, уже 1910 р. почала читальня клопотатися про надання їй дозволу на продаж горілки у власній крамниці. Це завдало значного удару по боротьбі із алкоголізмом на селі. Також відчувалася відсутність авторитетного лідера в середовищі просвітян. Адже самовідданий о. Омелян Горницький помер, а парохом став о. Олексій Гоцький, який мало спричинився до розвитку «Просвіти».

25.12.1910 р. відбулися загальні збори, на яких було обрано новий склад виділової управи: голова – Михайло Кінаш, місто-голова – Андрусь Савчин, секретар – Петро Кінаш, скарбник – Іван Стедик, бібліотекар – Ілько Кравців, члени виділу – Йосиф Чарнецький та Гнат Гаврилів. На 1910 р. чисельність членів читальні зросла до 176 осіб, із яких всі зложили щорічну членську вкладку по 40 сотиків. Того ж року було завершено побудову великої салі, розширено приміщення крамниці, засновано при читальні молочарню та гурток «Сільський Господар». Протягом року також було проведено 4 вистави та 2 відчити на економічні теми. Протягом року до бібліотеки читальні надходили часописи «Свобода», «Письмо з Просвіти», «Народне Слово», «Дзвінок», «Село», «Місіонар».

У 1912 р. учитель Кость Кункевич започаткував навчання для неграмотних при читальні «Просвіти» на Яцькові. Однак, зіткнувшись із проблемою відсутності книжок до навчання, звертається до видавництва центрального товариства «Просвіта» у Львові із проханням надіслати 50 «Букварів» для навчання місцевої дівчорі. Курси ліквідації неграмотності діяли при місцевій школі. На ці курси було записано не людей старшого віку, а, в основному, молодь: 40 парубків та 120 дівчат. Навчав директор школи Г. Барвінський та помічник учителя К. Кункевич. Курси проводилися в будинку школи від третьої години до сьомої вечора кожного вівторка та п'ятниці¹⁵.

Впродовж 1912 – 1913 рр. читальнею «Просвіти» керували: голова – В. Сирватка, місто-голова – М. Братковський, секретар – Г. Гаврилів, касир – А. Савчин, бібліотекар – В. Білан, господар – М. Кінаш, заступники – С. Гамаль, С. Стефанків. В той час читальня нараховувала 146 членів, серед яких 42 чоловіки, 57 парубків, 40 дівчат та із них 94 грамотні, а 52 неграмотні. Членська річна вкладка становила 60 сотиків.

Члени читальні збиралися кожної неділі після вечірні. На сходинах (зборах) вони читали книжки та газети, а деколи проводили забави із танцями. Бібліотека збільшила книжковий фонд до 270 книг. Найбільше просвітян цікавили книжки на історичну, гумористичну тематику та оповідання.

Час від часу читальня проходила люстрацію (ревізію). Зокрема у 1912 р. її люстрували доктор В. Чапельський, голова Дрогобицької філії товариства «Просвіти» та доктор С. Витвицький, кошовий «Січі» в Дрогобичі¹⁶.

Ще до початку війни планували замінити солом'яний дах на металевий, оскільки будинок читальні постійно замокав та руйнувався. Однак, виділова управа читальні не змогла отримати кредиту через шинкарську концесію із тієї причини, що її будинок не можна було подати у заставу, оскільки він був перекритий солом'яною, а не бляхою чи дахівкою. Тому читальня зверталася неодноразово із проханням щоби головний

¹⁴ Там само. – Арк. 11.

¹⁵ Там само. – Арк. 12.

¹⁶ Там само. – Арк. 13.

виділ товариства «Просвіта» у Львові випозичив із ювілейного фонду 600 корон. Відповідно 19.03.1913 р. виділ читальні подав клопотання про надання позики на суму 400 корон до товариства взаємного кредиту «Дністер» у Львові для перекриття під бляху будинку читальні «Просвіти» с. Уличне, що знаходився на Яцькові¹⁷.

Просвітяни с. Уличне у 1911 р. насторожилися від звістки, що на вакантну посаду пароха мав прибути із м. Ясель «кацап» (москвофіл) о. Михайло Вербицький Проте, останній, прибувши, не втручався у діяльність читальні «Просвіти», оскільки був зацікавлений у створенні читальні товариства ім. М. Качковського, однак зустрів опір з боку національно свідомої громади села. Така позиція пароха, очевидно опосередковано, вплинула на поступовий занепад діяльності читальні «Просвіти» на Яцькові, а останнім акордом в її діяльності став початок Першої світової війни у 1914р.

Через кілька років після завершення війни та поразки національно-визвольних змагань українська громада с. Уличне визнала за необхідне відновити діяльність читальні товариства «Просвіта» на Яцькові, щоб зберегти національну ідентичність вже в нових умовах полонізації та «пацифікації».

Ще 16.06.1920 р. громадський уряд с. Уличне звертався до головного виділу товариства «Просвіти» у Львові із запитанням, що робити з будинками читальні в с. Уличне, оскільки її виділова управа розпалася і нікому за ними доглядати.

За таких обставин 24.10.1921 р. Іван Кузів від імені місцевого виділу читальні уклінно просив головний виділ товариства «Просвіта» у Львові допомогти отримати дозвіл від воєводського управління на відновлення діяльності читальні «Просвіта» в Уличному. Адже виділ читальні звертався до староства в Дрогобичі і не отримав дозволу. На той час будинок читальні № 1 на Яцькові знаходився в жалюгідному стані, будучи внаслідок війни обшарпаним, як ззовні, так і всередині. Тому відновлення читальні мало стати першим кроком до культурно-просвітницької праці в селі. Під цим зверненням підписалися мешканці с. Уличне: Михайло Гамаль, Юрко Пилипів, Петро Дмитришин, Василь Сирватка, Олекса Кушнір, Гринь Стецик, Михайло Сирватка, Петро Ковалів, Олекса Козакевич, Михайло Кінаш, Іван Вербицький, Панько Сирватка, Михайло Пилипів, Михайло Костецький, Юрко Стецик, Олекса Пилат, Павло Уруський, Федор Габчак, Олекса Комаричко, Василь Ратальський, Петро Габчак, Василь Габчак, Микита Костецький, Гнат Костецький, Никола Костецький, Панько Ригус, Юхим Костецький¹⁸.

Відповідно, центральне керівництво товариства «Просвіта» задовольнило прохання громади с. Уличне, і від 14.05.1922 р. читальня на Яцькові відновила діяльність. Про цей захід було проінформовано адміністративну владу. До обраного виділу читальні увійшли: голова – Іван Кузів, заступник голови – Михайло Кінаш, секретар – Михайло Гамаль, касир – Василь Сирватка, бібліотекар – Гринь Стецик, господар – Яким Костецький, виділовий – Іван Вербицький, заступники – Федір Савчин, Михайло Гаврилів, Микола Федук. При виділовій управі діяла контрольна комісія, у якій працювали Олекса Стефанків, Іван Баб'як, Дмитро Білинський. Загалом до читальні записалося 59 членів, із яких приблизно 40 були її членами ще у передвоєнний час¹⁹.

Проте вже через рік, 19.05.1923 р. відновлена читальня «Просвіти» на Яцькові зіткнулася з погрозами закриття з боку повітової польської адміністративної влади. Адже для цього були правові підстави, оскільки читальня діяла в напівлегальних

¹⁷ Там само. – Арк. 10.

¹⁸ Там само. – Арк. 11.

¹⁹ Там само. – Арк. 12.

умовах. Відповідно, виділ читальні звертався за допомогою до центрального керівництва товариства «Просвіта» у Львові, оскільки місцева поліція зажадала від виділу оригіналу статуту читальні «Просвіта», який був втрачений під час війни. Також поліція вимагала надати Дрогобицькому староству список членів і виділу та заявила, що якщо цього не буде зроблено, то читальню закриють. Звичайно, що центральний провід товариства «Просвіта» у Львові допоміг місцевому виділові у наданні відповідної документації, врятувавши тим читальню від закриття. Тільки після тривалих і наполегливих домагань 12.09.1924 р. польська влада погодилася на затвердження статуту читальні. Читальня почала діяти легально. Перші установчі збори було скликано 14.12.1924 р., а кожного року скликалися звичайні загальні збори, які заслуховували звіт виділової управи за поточний рік та обирали її новий склад²⁰.

Протягом 1931 р. виділ читальні провів 12 засідань, по одному на місяць. Про всі заходи та збори виділ повідомляв філію товариства «Просвіта» у Дрогобичі. Сходина до читальні відбувалися кожного дня. На той час у членство записалося 220 людей, серед яких 157 чоловіків та 63 жінки. Однак через рік чисельність просвітян зменшилася до 196. Членська вкладка, як для старших, так і для молоді, становила 1 злотий²¹. Отже, кількісний склад читальні «Просвіти» постійно змінювався як у напрямку збільшення, так і зменшення. Очевидно, це було зумовлено матеріальними нестатками в основному багатодітних селянських родин, які постійно працювали для здобуття хліба насущного. У таких важких умовах не всім селянам вдавалося знайти вільний час для відвідування читальні.

Із відновленням читальні на Яцькові при ній заново укомплектовано бібліотеку, яка була відчинена кожного вечора та свята. Її книжковий фонд становив 309 одиниць, серед них 115 книг належало аматорському драматичному гуртку. До бібліотеки регулярно надходили українські часописи: «Життя і знання», «Свобода», «Український голос», «Український Емігрант», «Народна Просвіта», «Аматорський Театр». Проте тільки частину книг було опрацьовано. Усі вони зберігалися в шафі.

Протягом 1931 р. було прочитано 500 книг. Читачів найбільше цікавили поезії та романи на історичну тематику. Однак при бібліотеці не вдалося укомплектувати окрему бібліотечку для дітей. Усі книги та часописи читальня придбала за власні кошти, які отримано від членських вкладок, вистав та вечорниць. Переважну більшість літератури виділ замовляв у видавництві «Просвіти» через головний виділ цього товариства. У 1933 р. читальня закупила у видавництві товариства такі книги: Гібо «Вартелло», Коцюбинський М. «Фата Моргана», Чайковський А. «Не було виходу» та «Олюнька», Шевченко Т. «Артист» та поеми «Сон», «Великий Лях», «Неофіти», Дорошенко Д. «Шевченкова криниця», Терлецький О. «Історія української держави», Федькович Ю. «Довбуш», Гунькевич М. «Манівцями. Трагікомедія на три дії», Сірополко С. «Короткий курс бібліотекознавства», Комтель Й. «Електричність», Галушинський М. «Народна освіта і виховання народу. Методи і цілі»²².

Із наведеного переліку літератури помітно, що тематичний репертуар бібліотеки читальні був досить розлогим, адже охоплював твори представників не тільки вітчизняної, але й світової класичної літератури, а також видання з проблем національної історичної пам'яті, освіти та виховання молодого покоління в умовах поневолення і відсутності своєї держави.

²⁰ Там само. – Арк. 13.

²¹ Там само. – Арк. 14.

²² Там само. – Арк. 15.

При читальні відроджено діяльність театрального гуртка та інших товариств. До гуртка входило 24 члени, ним керував член виділу Кость Кушнір та просвітянин Михайло Пилипів. На допомогу театру зорганізовано оркестр під керівництвом Федя Гамалія.

Активну діяльність при товаристві «Просвіта» на Яцькові розгорнула сільська господарська споживча кооперація «Добробут», яка складалася із матеріального і споживчого відділів та молочарні. Бухгалтером цього кооперативу був Степан Бартко, який здобув економічну освіту. Також активно діяли кредитні кооперативи: «Українська Щадниця» та «Каса Стефчика». Було створено кооператив «Народний дім» з метою спорудження великого будинку для громади с. Уличне. Відновили роботу товариства «Сокіл», «Відродження», «Союз українок», гурток «Рідної школи», які також зосередили діяльність навколо читальні на Яцькові.

Основними джерелами прибутків читальні «Просвіти» на Яцькові були членські вкладки, надходження від вистав, концертів, вечорниць, фестин, чинш за винайм дому, з нагоди різних свят («Коляда»). Проте виділ читальні мав і значні витрати: на «Дар Просвіти» і народні цілі, на передплату часописів та купівлю книжок, ремонт будинку, на потреби «Рідної Школи», на фонд будови читацьких домів, на потреби справочинства читальні, на декорації для вистав і вечорниць, на позички членам²³.

Читальня провадила власне справочинство, яке, на жаль, не збереглося в комплексі до нашого часу, оскільки було втрачене під час Другої світової війни та знищене із приходом радянської влади на західноукраїнські землі. Зокрема, виділова управа читальні «Просвіта» на Яцькові уклала книгу чинностей, касову книгу, книгу протоколів своїх засідань, книгу із реєстрацією членів читальні, книгу інвентаризації бібліотеки, книгу позик.

Станом на 1931 р. читальня на Яцькові мала свій дерев'яний будинок. Оскільки приміщення було досить старим, то виділова управа читальні збирала кошти на побудову нового, так що вже на 1932 р. володіла капіталом на суму 4000 злотих, які готівкою були вкладені до місцевої кооперативи «Добробут». Однак власне читальня знаходилася тільки в одній кімнаті, а три кімнати займали крамниця, кооперативи, товариства і гуртки. Також читальня мала біля будинку вільну площу під забудову. Тому ще у 1928 р. виділ читальні «Просвіти» на Яцькові, із відома головного проводу товариства «Просвіта» у Львові, дозволив місцевій кооперативі «Добробут», яка займала дві кімнати дому читальні, вибудувати дім із пивницею як власність читальні біля її старого будинку коштом кооперативи. За те, що кооператива вибудує згаданий дім власним коштом, виділ вирішив відступити цей дім із пивницею до ужитку кооперативи безкоштовно терміном на 40 років²⁴.

Таким чином, місцева читальня товариства «Просвіти» на Яцькові допомагала розбудовувати українські як економічні, так і спортивно-руханкові товариства. Так що з часом навколо товариства «Просвіта» зосередилася діяльність українських інституцій різного профілю.

При читальні було відновлено практику проведення різних відчитів та викладів. Так, зокрема 31.03.1932 р., Дмитро Німилович, делегат філії «Просвіти» із Дрогобича, подав для просвітян у читальні на Яцькові відчит «Прогосподарську економічну кризу». Проте при читальні не було зорганізовано жодних курсів та секцій для просвітян, які діяли при ній ще у довоєнний період: курсів із ліквідації неграмотності, жіночої

²³ Там само. – Арк. 16.

²⁴ Там само. – Арк. 17.

секції з курсами крою та шиття, самоосвітнього гуртка для молоді, дитячого садка, хору. Тому у своїх річних звітах читальня повідомляла головний виділ «Просвіти» у Львові, що серед мешканців с. Уличне є молода інтелігенція (Орест (бухгалтер за освітою) та Маруся (учителька за фахом) Бодревичі, діти парафіяльного отця Данила Бодревича, що керував двома іншими читальнями «Просвіти» на Горі та Бобівцях), яка може з часом зорганізувати необхідні курси для просвітян, адже до 1932 р. громада с. Уличне відсилала своїх дітей для вивчення ковальського, кравецького, шевського, столярського фаху до ремісничих шкіл. Також, звітуючи за 1932 р., виділова управа внесла побажання до головного виділу, щоби встановити строгий нагляд над виділом люстрації (ревізії) та виголошувати членам читальні протоколи цього виділу²⁵.

У 1933 р. було оновлено склад виділової управи читальні «Просвіти» на Яцькові: голова Федір Габчак, місто-голова Василь Кінаш, секретар Михайло Пилипів, скарбник Василь Сирватка, бібліотекар Микола Стефанків, господар Михайло Федук, виділовий Микола Дуб, заступники – Микола Федук, Іван Федук, Василь Комаричко та члени Ревізійної Комісії – Олекса Стефанків, Іван Стефанків, Кость Кушнір. Протягом цього ж року було проведено шість читань вголос із історії України, садівництва та з оглядами повідомлень українських часописів. Ці читання здійснили Іван Бодревич (студент права) та інженер Богдан Кульчицький для скріплення зв'язку громади з читальнею, яке мало б призвести до збільшення кількості її членів²⁶.

10.03.1935 р. відбулися звичні Загальні Збори, на яких було обрано новий склад виділової управи: голова Василь Кінаш, місто-голова Богдан Кульчицький (за фахом інженер агрономії), секретар Михайло Пилипів, скарбник Федір Габчак, бібліотекар Ілько Черепушак, господар Микола Стефанків, виділовий Федір Кінаш та його заступники – Яким Дуб, Ілько Сирватка, Дмитро Гасюк. До ревізійної комісії увійшли Олекса Стефанків, Кость Кушнір, Микола Сирватка. Упродовж одного року відбулося 9 засідань. На цих засіданнях виділова управа найбільшу увагу звертала на побудову нового дому читальні. З цією метою на 1935 р. було придбано будівельний матеріал. Біля читальні привезено 40 000 цегли і 50 метрів кубічних каменю.

На 1935 р. членами читальні «Просвіти» на Яцькові були 123 чоловіки та 52 жінки. Членська вкладка, через скрутні часи, зменшилася до 50 грошів як зі старших людей, так і з молоді. Однак, незважаючи на зменшення розміру річної вкладки, із виплатою затягувало 76 членів, частково оплатило 55 членів, а повністю сплатило тільки 44 члени. Найкращим агітатором із приєднання до товариства «Просвіта» у Львові був Микола Стефанків, який зумів вписати у члени цього товариства 11 осіб. Книжковий фонд бібліотеки було збільшено до 383 найменувань. На цей рік передплачено кілька нових українських часописів: «Наш Прапор», «Батьківщина», «Комар», «Життя і знання», «Сільський господар». Бібліотекар Ілько Черепушак добре орієнтувався у наявній літературі, незважаючи на те, що бібліотечного курсу ніде не проходив.

Щонеділі та свята, коли селяни мали більше вільного часу, в читальні відбувалося читання вголос. На кожному такому читанні присутніми були по 15 членів. Після прочитання інколи провадилися жваві обговорення («гутірки») з дискусією. Читальня на Яцькові постійно підтримувала зв'язок із філією товариства «Просвіта» у Дрогобичі через листування та люстрування її діяльності представниками від філії²⁷.

²⁵ Там само. – Арк. 18.

²⁶ Там само. – Арк. 19.

²⁷ Там само. – Арк. 20.

Із 1935 р. при читальні відновило діяльність товариство «Сільський Господар». Цього ж року розпочала свою працю низка секцій та курсів: самоосвітній гурток, курс рафінування, хор. Відновлено традицію, що один грамотний мав навчати одного неграмотного. «Самоосвітній гурток» був курсом загальної освіти та громадського виховання. Провалилися курси з таких ділянок знання, як кооперація, соціологія, будова тіла. Про будову тіла та гігієну людини викладав Любомир Беч (випускник Дрогобицької гімназії). Цей курс охоплював 36 годин і проводився у січні. З нього користало 17 осіб: 10 чоловіків і 7 хлопців. Окремо було організовано «Самоосвітній гурток» при читальні для людей старшого віку. Керував цим гуртком Богдан Кульчицький. До гуртка записалося 16 чоловіків. Гурток мав свій правильник. Сходини його членів відбувалися двічі на тиждень. На заняттях гуртка вивчали низку предметів: історія України, географія, математика, виклад преси, читання книжок. Однак неоліком у діяльності «Самоосвітнього гуртка» слід уважати те, що протягом 1935 р. не проведено жодних сільськогосподарських курсів (городництво, скотарство) та курсів для жіноцтва (домашнє господарство, крій та шиття, куховарство). При читальні діяв хор із 26 членів. Диригентом був Іван Ковалів, який мав добрий голос. Проте працював епізодично, а не постійно. Хор дав виступ 29.03.1935 р. на свято пісні. Відкрито дитячий садок («захоронку») при гуртку «Рідної школи» в будинку читальні²⁸.

18.09.1938 р. відбулися святкування 40-літнього ювілею читальні «Просвіти» на Яцькові. Програма свята передбачала такі заходи:

- урочиста Служба Божа;
- похід на площу коло читальні та посвячення угольного каменя під будову нового дому читальні. Планувалося розпочати власним коштом побудову одноповерхової кам'яниці із великою театральною залом;
- святкова академія;
- народний фестин на площі «Сокола»;
- увечері в залі читальні «Просвіти» забава з танцями.

Під час свята й фестину грав духовий оркестр²⁹.

Однак із першим приходом радянської влади (1939 р.) читальня на Яцькові була ліквідована, оскільки її діяльність була пов'язана з національно-патріотичним товариством «Просвіта». Отже, просвітянам так і не вдалося побудувати омріяного цегляного будинку, адже все їх майно було націоналізоване радянською владою. Таким був трагічний кінець 40-літнього періоду плідної діяльності першої читальні на ниві культурно-просвітницького та суспільно-економічного життя української громади с. Уличне.

Шляхетська читальня № 2 на Горі. Друга читальня «Просвіти» в Уличному, яка знаходилася в частині села під назвою «Гора», належала місцевій дрібній шляхті та виводила початок від 1910 р. До нашого часу дійшли тільки фрагментарні відомості про її засновників: о. Олекса Гоцький, Ілля Ортинський, Михайло Ортинський, Іоан Лозинський, Іоан Ортинський, Антоній Бориславський, Леонтій Ортинський, Александер Ортинський, Александер Бориславський³⁰. Отже, ініціативну групу очолював перший голова читальні – парафіяльний отець Олексій Гоцький, який провадив душпастирську працю в с. Уличне впродовж 1909 – 1911 р. Адже, завдячуючи його організаційним здібностям та наполегливості, парафіяни змогли завершити

²⁸ Там само. – Арк. 21.

²⁹ Там само. – Арк. 22.

³⁰ Там само. – Спр.5749. – Арк. 4.

побудову нового храму св. Параскеви. Значну підтримку у діяльності читальні надали місцеві шляхетські роди Ортинських та Бориславських. В різний час просвітницької праці читальні представники цих родів були найбільш активними членами товариства «Просвіта». Більшість із них ставала головами та відповідальними членами виділової управи шляхетської читальні № 2.

У передвоєнний період розпочато роботу зі створення та комплектації просвітницької бібліотеки. Так, 15.06.1910 р. головний відділ товариства «Просвіта» у Львові подарував для новозаснованої читальні 60 примірників книжок власного видання: «Історія України-Руси», «Устав Богослужень на 1910 р.», «Львів та його минушина», «Звіти товариства «Просвіта» за 1906 та 1907 роки», «Про заснування молочарських спілок», «Виріб цементових дахівок»³¹.

До нашого часу не збереглося джерельних відомостей про діяльність читальні в період Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) та національно-визвольних змагань (1918 – 1920 рр.). Очевидно, в той час читальня припинила діяльність, відновивши просвітницьку працю аж у 1922 р.

24.02.1922 р., відіслано уповноваженого представника від шляхетської громади с. Уличне до головного відділу товариства «Просвіта» у Львові з клопотанням про допомогу у відновленні діяльності читальні. Відповідно до інструкцій головного відділу, громада села 15.03.1922 р. повідомила староство в Дрогобичі, що 26.03.1922 р. відбудуться загальні збори читальні. Не одержавши жодної відповіді від старостинського уряду, було скликано загальні збори. На цих зборах обрано керівний відділ читальні: голова – Лев Ортинський, місто-голова – Петро Ортинський, скарбник – Дмитро Білинський, писар – Михайло Ортинський, господар – Адольф Бориславський, бібліотекар – Іван Кушнір, виділовий та його заступники – Антін Лозинський, Адам Путятицький, Ярослав Бориславський, Михайло Путятицький. До складу ревізійної комісії читальні включено Дмитра Беча (директора школи), Юліана Садовського та Антона Казимірка. Ухвалено добровільну річну вкладку у довільному розмірі³².

Наступного дня після зборів, 27.03.1922 р., подано повідомлення про їх проведення та подано склад нового відділу до старостинської адміністрації у Дрогобичі. Проте польська влада зреагувала на ці заходи досить насторожено. Одразу польська поліція розпочала слідство проти членів відділу читальні. Із кожного члена було взято свідчення, а жандарм описав докладно ініціаторів зборів, перебіг нарад, усіх членів, що вписалися до читальні. У такій ситуації голова читальні Лев Ортинський 12.04.1922 р. звернувся за підтримкою до головного відділу у Львові. Відповідь не забарилася. У листі від 20.04.1922 р. головний відділ проінформував голову читальні Лева Ортинського, як поводитися надалі. У цій справі головний відділ товариства «Просвіта» у Львові вніс через доктора Григорія Кузьова, адвоката в Дрогобичі, протест до староства щодо протиправних дій із боку місцевої жандармерії. Також головний відділ рекомендував, незважаючи на перешкоди місцевої польської влади, продовжувати просвітницьку працю надалі та про кожний нетактовний вчинок повідомляти центральний провід товариства «Просвіта» у Львові³³.

Друга спроба легально відновити діяльність шляхетської читальні № 2 на Горі припадає на 1924 р. 04.08.1924 р. засновники (о. Данило Бодревич, Дмитро Беч,

³¹ Там само. – Арк. 5.

³² Там само. – Арк. 6.

³³ Там само. – Арк. 7.

Василь Сирватка, Лев Ортинський, Олекса Яцкевич та інші) внесли повідомлення до староства у Дрогобичі про намір скликати установчі збори за десять днів до їх проведення. Оскільки староство не видало заборон, то засновники читальні розпочали збори 12.05.1924 р. Однак вони із локальних причин не набули завершеного характеру, оскільки до вибору виділу справа так і не дійшла. Проте, незважаючи на безрезультатність, із невідомих причин місцева польська поліція донесла до суду в Дрогобичі, і всі засновники, які підписалися під повідомленням, отримали повістку до суду на 06.11.1924 р.³⁴ Очевидно, що поліція вважала ці збори, як і всі попередні зібрання, нелегальними. На жаль, через відсутність документації не можемо визначити хід та наслідки судового розгляду. Однак далішні події дозволяють констатувати, що рішення суду було не на користь просвітян.

Період напівлегальної діяльності тривав до 21.11.1927 р., коли новий статут читальні було відіслано на затвердження до воєводського управління у Львові через головний віділ товариства. Проте довгий час не надходила відповідь, тому о. Данило Бодревич звернувся до головного виділу із запитаннями: чи можна провести перші установчі збори читальні в умовах відсутності її статуту, які є перешкоди для цього заходу?

Одразу ж 29.11.1927 р. головна дирекція «Просвіти» у Львові повідомила о. Данила Бодревича, пароха с. Уличне, про те, що 23.11.1927 р. воєводський уряд затвердив статут шляхетської читальні № 2. Проте староство затягувало із пересиланням статуту до чергових засновників читальні (отець Данило Бодревич, Михайло Зубрицький, Олександр Ортинський, Лев Ортинський), оскільки попередні намагання впродовж 1922 – 1924 рр. завершилися невдалими спробами легалізувати діяльність читальні. Головний віділ рекомендував скликати перші збори задля вибору виділу читальні. Про них потрібно було повідомити філію товариства «Просвіта» в Дрогобичі, щоб скерувала свого делегата. Проте про ці заходи не було потреби інформувати староство, а тільки відіслати до нього результати зборів. У цьому повідомленні головний віділ звертав увагу просвітян на те, що, згідно з ухвалою останніх зборів товариства «Просвіта», кожна читальня мусить скласти на 1927 р. членську вкладку в розмірі 23 злотих. За це безкоштовно кожного місяця протягом року буде одержувати ілюстрований журнал «Життя і знання», «Народна Просвіта», «Аматорський Театр»³⁵.

За умов відсутності власного приміщення для читальні члени виділу зорганізували збірку коштів на будівництво по повітах Львівського воєводства. Так, зокрема 04.10.1928 р., отримано дозвіл на збір коштів по селах Яворівського повіту. Загальна збірка з повіту склала 9 злотих 50 грошів. Збірка коштів на побудову читальні тривала впродовж 1928 – 1932 рр. Адже тільки 25.03.1932 р. о. Данило Бодревич звернувся до головного виділу у Львові із проханням надіслати йому планування вже збудованих читалень, які б мали вигляд парадного гуцульського стилю. Передбачалося, що у домівці читальні буде театральна зала зі сценою та три кімнати. Будинок мав би бути довгим на 18 метрів, а широким на 10 – 12 метрів. На 1932 р. було вже привезено дерево та планувалося розпочати будову³⁶.

На загальних звітних та виборчих зборах 13.04.1930 р. вибрано нову виділову управу шляхетської читальні № 2, що на Горі: голова – о. Данило Бодревич, місто-голова – Лев Ортинський, секретар – Омелян Кульчицький, скарбник – Антін

³⁴ Там само. – Арк. 8.

³⁵ Там само. – Арк. 9.

³⁶ Там само. – Арк. 10.

Бориславський, бібліотекар – Ігнатій Ортинський, господар – Іван Уруський, виділовий – Атанасій Садовський (учень Дрогобицької гімназії) та його заступники Людвик Ортинський, Людвик Зубрицький, Михайло Чернецький. До ревізійної комісії увійшли Александер Ортинський, Людвик Ортинський, Йосиф Чернецький³⁷.

Упродовж 1931 р. відбулося тільки 4 засідання виділової управи. Через відсутність власного будинку для читальні не проводилися відчити та виклади, сходини щотижня, курси з ліквідації неграмотності та інші заходи. Членами читальні були тільки 15 осіб, які спільними зусиллями могли скласти річну членську вкладку на суму 100 злотих. До читальні № 2 не записувалися, оскільки вона не мала домівки, де б збиралися люди, а відповідно, й бібліотеки. Оскільки виділ вкладав усі прибутки у підготовку до будівництва власної домівки, без якої не могла існувати читальня, то був неспроможний закуповувати книжкові видання товариства «Просвіта» для комплектування бібліотеки. При читальні тільки епізодично діяв театральний гурток, яким керував Омелян Кульчицький, будучи студентом права. У 1931 р. гурток дав тільки дві вистави³⁸.

Джерелами прибутків читальні були традиційні надходження: членські внески, збірка від концертів, вистав, коляди, пожертв на будову хати-читальні, позички (кредити) в українських кооперативних товариствах. Отримані кошти виділ читальні витрачав на надання фінансової допомоги для гімназійного учня, на будівництво будинку читальні (для цієї мети кошти надавала також комісія із повітового виділу філії товариства «Просвіта» у Дрогобичі), зокрема на початках на закупівлю будівельного матеріалу (вапна, дерева тощо). Для обліку обігу коштів виділова управа вела касову книгу і кожного року звітувала про прибутки та видатки товариства. Також було укладено книгу протоколів засідань виділу, книгу для запису членів читальні.

На 1930 р. товариство володіло тільки земельною ділянкою для будівництва шляхетської читальні. Для цього було зібрано 286 злотих та дубовий матеріал на 300 злотих. Уся вартість рухомого і нерухомого майна становила 1000 зл³⁹.

За таких умов виділова управа просила головну дирекцію товариства «Просвіта» у Львові звільнити шляхетську читальню від сплати членської вкладки на користь головного товариства, тому що важко зібрати кошти на зведення будинку, адже без нього не можна зорганізувати жодної роботи.

22.03.1931 р. відбулися звичайні загальні збори в приватному будинку голови читальні Лева Ортинського з таким порядком денним: відкриття зборів, відчитання протоколу попередніх зборів, звіт виділу контрольної комісії, вибір членів виділу, справа зміни статуту, справа побудови дому при допомозі громадян нешляхетського походження, вільні внесення. До новообраної виділової управи ввійшли: голова о. Данило Бодревич, місто-голова Осип Кушнір, секретар Осип Яворський, скарбник Антін Бориславський, бібліотекар Іван Голінка, господар Антін Соболевський, виділовий Михайло Уруський та його заступники Адольф Лозинський, Александер Ортинський, Адольф Бориславський. До праці ревізійної комісії були залучені Омелян Кульчицький, Антін Казимірко, Олекса Путьницький⁴⁰.

У 1931 р. зросла чисельність членів шляхетської читальні № 2 до 42 осіб. Членська вкладка для чоловіків становила 1 злотий, а для жінок 50 грошів. Розпочинаючи

---

³⁷ Там само. – Арк. 11.

³⁸ Там само. – Арк. 12.

³⁹ Там само. – Арк. 13.

⁴⁰ Там само. – Арк. 14.

будівництво хати-читальні, просвітяни планували відкрити при ній склеп із продажу канцелярських товарів та книжкових видань «Просвіти». На цей рік будівництво мурованої хати-читальні ще не було завершено.

Цього ж року продовжив свою, не досить активну, діяльність театральний гурток при читальні № 2 (протягом року було проведено тільки одну виставу). Цей гурток налічував 15 членів, очолював його Людвик Зубрицький.

24.01.1932 р. відбулися виборчі збори членів читальні № 2, на яких призначено новий склад виділової управи: її головою надалі залишався о. Данило Бодревич, а його заступником Лев Ортинський. Інші посади були розподілені так: секретар – Омелян Кульчицький, скарбник – Дмитро Білинський, бібліотекар – Атанасій Садовський, господар – Людвик Ортинський, виділовий – Антін Соболевський, заступники виділового – Михайло Зубрицький, Атанасій Чарнецький, Осип Бориславський. Для праці у ревізійній комісії призначено Антона Бориславського, Олександра Ортинського, Осипа Кушніра⁴¹.

Уперше шляхетську читальню було люстровано 31.07.1932 р., оскільки в тому році відбулося завершення будівництва хати-читальні на земельній ділянці, придбаній ще 17.04.1929 р. у Михайла Бориславського за 450 злотих шляхом укладення контракту купівлі-продажу. Однак за читальнею рахувався кредитний борг на суму 1800 злотих, який необхідно було погасити у кредиторів: Лева Ортинського, касі «Стефчика», громадському уряді с. Уличне. Цей борг сплачувався з добровільних пожертв членів шляхетської читальні, аматорських вистав та коляди. Будинок читальні був мурованим (цегляним), партеровим та критим цементною черепицею. Цей дім складався із великої театральної зали («салі», розмірами 11 ? 6 метрів), кімнати №1 для читальні (5 ? 3,5 м.), кімнати № 2 для читальні (3,5 ? 3,5 м.), сіней (1,5 ? 3,5 м.) та ганку.

Зокрема, з цього року почали проводитися регулярні сходи членів читальні щонеділі і свята. Зросла чисельність членів читальні до 84 (62 чоловіки та 22 жінки). Хоча будівництво читальні було завершено, однак не встигли ще укомплектувати бібліотеку. Зібрана до того часу незначна кількість літератури, в основному із подарунків головного віділу товариства «Просвіти», зберігалася у приватному будинку Лева Ортинського. Театральним гуртком із того року керував Омелян Кульчицький. Під його промоторством гурток спромігся показати чотири вистави⁴². Проте так і не вдалося створити власних просвітницьких курсів та товариств, які на той час розгорнули найактивнішу діяльність при читальні № 1 на Яцькові та читальні № 3 на Бобівцях.

24.03.1935 р. уже в приміщенні власного дому відбулося засідання звичайних загальних зборів. На засіданні були присутніми 40 членів читальні із 60 вписаних до членства та два делегати від філії «Просвіти» у Дрогобичі – Дмитро Німилевич та Володимир Городиський. Засідання короткою промовою відкрив голова читальні о. Данило Бодревич, зауваживши, що збори скликано на законних статутних вимогах. Секретарем зборів призначено Омеляна Кульчицького. Передусім прочитано протокол останніх зборів для ознайомлення присутнім. Згодом розпочато заслуховування звіту виділової управи. Доповідали голова читальні із загального справочинства, секретар, скарбник та господар. Звіт відсутнього бібліотекаря про стан та обіг літератури подав секретар читальні.

⁴¹ Там само. – Арк. 15.

⁴² Там само. – Арк. 16.

Із цього факту очевидно, що на 1935 р. при шляхетській читальні, вже в новому будинку, було створено бібліотеку, яка перебувала на початковій стадії укомплектування. А вже ще 1934 р. попередня виділова управа зверталася до головного виділу товариства «Просвіта» у Львові з клопотанням вважати шляхетську читальню № 2 членом згаданого товариства з 01.01.1935 р. та прислати всі видання «Просвіти», які, як членам, належить мати: «Життя і знання», місячні та кварталні книжечки. Членську вкладку із огляду на тимчасову відсутність готівки просили відкласти на наступний термін.

У дискусії над звітом виступив Лев Ортинський та делегати від філії. На поставлені запитання відповідали Антін Казимірко та Омелян Кульчицький. Після цього контрольна комісія затвердила фінансові рахунки читальні та поставила на голосування надання звільнення виділовій управі. Присутні одноголосно проголосували за звільнення⁴³.

Омелян Кульчицький від імені ревізійної комісії склав звіт про її діяльність. Відзначено, що за дорученням зборів від 25.11.1934 р. підраховано вартість хати-читальні на суму 5000 злотих та визначено, що читальня має борги: 1) у розмірі 300 злотих до каси староства в Уличнім, 2) 280 злотих до філії «Просвіти» у Стрию. Делегат філії Дмитро Німилевич підтвердив звіт Омеляна Кульчицького. Присутні одноголосно затвердили цей звіт та відзначили добру працю комісії.

Далі виступили Ярослав Яворський та Александер Білінський із проханням виключити їх із членства читальні № 2. Щодо них ухвалено, щоби новий виділ прийняв їх тільки тоді, як вони внесуть письмове прохання до виділу про прийняття, в якому перепросять всіх членів за образу та складуть по одному злотому вписового.

Опісля обрано головну комісію у складі трьох членів та одного делегата філії: Омеляна Кульчицького, Антона Ортинського, Осипа Кушніра. Комісія запропонувала кандидатів до нової виділової управи: голова – о. Данило Бодревич, заступник голови – Антін Бориславський, писар – Ігнатій Ортинський, касир – Антін Казимірко, бібліотекар – Володимир Бориславський, господар – Александер Ортинський, виділовий – Осип Кушнір та його заступники – Володимир Ортинський, Микола Урусський, Михайло Ортинський. До ревізійної комісії увійшли: Юліан Садовський, Іван Голінка, Володимир Лозинський. Присутні одноголосно вибрали всіх запропонованих кандидатів. Делегати від філії побажали обраним просвітянам, щоби виділ запровадив практику читання вголос, регулярних сходин, а секретар щоби укладав щомісячні звіти⁴⁴. Також ухвалено членську вкладку на 1935 р. у розмірі 60 злотих для чоловіків та 30 злотих для жінок. Проте читальня не могла сплачувати внески для головного виділу у Львові. Це було зумовлено тим, що вона мала ще грошовий борг на суму 1800 злотих. Відповідно, усі кошти, які вдавалося зібрати протягом року, скеровувалися на погашення кредиту, взятого на побудову хати-читальні. Важка фінансова ситуація змусила філію «Просвіти» прохати у центральній дирекції дозволу на звільнення у 1935 – 1936 рр. шляхетської читальні № 2 від сплати вкладок до Львова. Зокрема зазначалося, що побудова власного дому не заохотила членів до праці, так що не лише не оплачено боргу, але через міжусобиці майже всіх членів життя в ній цілком завмерло. За таких обставин філія мала б закрити бездіяльну читальню, але шкода гарного будинку, і щоби не допустити до його продажу, вибирається щорічно новий виділ, а кредиторів упрошується чекати на повернення боргів. Керівництво філії сподівалося, що з часом вдасться оживити працю в читальні.

⁴³ Там само. – Арк. 17.

⁴⁴ Там само. – Арк. 18.

Читальня ця, крім дому, не мала жодного майна, а тим більше якоїсь готівки, тому що внесків ніхто не платив, а святкувань також ніхто не проводив. Філія товариства «Просвіта» вживала заходів для поживлення діяльності читальні, однак не домоглася жодних успіхів. Так що на 1936 р. читальня стала цілком бездіяльною⁴⁵.

Про результати своєї діяльності виділова управа шляхетської читальні № 2 звітувала 19.04.1936 р. на звітно-виборних зборах. Це засідання розпочав місто-голова Антін Бориславський. На його пропозицію збори обрали о. Данила Бодревича головою президії, який на секретаря зборів запропонував Омеляна Кульчицького. На зборах також були присутніми делегати від філії «Просвіти» з Дрогобича доктор Степан Витвицький та Теодор Зінько.

Загальний звіт справочинства за 1935 р. подав місто-голова Антін Бориславський, який стверджував, що діяльність читальні не була належно забезпечена, тому не спостерігалось суттєвого поступу у роботі, оскільки організовано тільки концерт на честь Т. Шевченка. Кожний член виділу звітував про результати праці за 1935 р. Зокрема бібліотекар зауважив, що члени читальні не беруть читати книжок із бібліотеки, оскільки закуплено нові видання на суму 85 злотих.

У дискусійному обговоренні звіту взяв участь Лев Ортинський, який закинув виділу, що Казимірко у своєму звіті оминув увагою діяльність о. Данила Бодревича, який проводив кількаразові читання вголос для просвітян, збираючи навколо себе велику аудиторію слухачів. Ярослав Яворський дорікав виділу в тому, що не присвячував ані хвилини часу для праці в читальні, тому марною була його діяльність протягом року.

Відповідаючи на закиди, Антін Бориславський та Антін Казимірко зауважили, що виділ намагався привернути до праці в читальні молодь. Проте вона не хотіла вести просвітницької праці, а тільки бавитися та жартувати. Щойно виділ із потреби закрив читальню на тиждень, то молодь удерлася до читальні через вікна, двері відкрила, а виділові грозили вже не пасивним тиском, а чинною зневагою.

Звіт про діяльність ревізійної комісії склав Іван Голінка, який відзначив, що фінансові рахунки читальні перебувають у належному порядку та поставив на голосування затвердження фінансового звіту за 1935 р. Присутні одностайно схвалили. На пропозиції пана Ярослава Яворського більшістю голосів обрано новий склад виділової управи на 1936 р.: головою за сумлінну та віддану просвітницьку працю знову призначено о. Данила Бодревича, місто-головою – інженера Богдана Кульчицького, бібліотекарем – Ярослава Яворського, скарбником – Івана Криницького, господарем – Осипа Кушніра, заступниками виділового – Людвіка Зубрицького, Осипа Матківського, Андрія Корчинського. До контрольної комісії увійшли Михайло Зубрицький, Атанасій Садовський, Антін Казимірко. Водночас було обрано делегатів на загальні збори філії «Просвіти» у Дрогобичі: Лева Ортинського та Ярослава Яворського.

Після завершення виборів із настановами щодо майбутньої просвітницької праці виступив меценат, доктор Степан Витвицький, який, будучи адвокатом за фахом, виконував обов'язки голови філії «Просвіти» у Дрогобичі. Зокрема, доповідач рекомендував, щоби обов'язково сплачували членську вкладку, бо це є видимим знаком приналежності до читальні. Потрібно боротися із неграмотністю («анальфabetизмом») серед простого селянства та поширювати освіту через відчити та виклади: «...Треба у собі виробити ум і серце, а тоді кожний з нас буде правдиво вольовим чоловіком.

⁴⁵ Там само. – Арк. 19.

Потрібно собі за примір поставити митрополита Андрея Шептицького, який, як український шляхтич, положив великі заслуги для українського народу...»⁴⁶.

Проте з часом діяльність шляхетської читальні не покращувалася, а все погіршувалася. За таких умов, щоб врятувати майно читальні, виділ 31.12.1937 р. прийняв рішення встановити «кураторію», до складу якої увійшли Богдан Кульчицький, Лев Ортинський, Володимир Ортинський, Ярослав Яворський, Атанасій Садовський, Йосиф Матківський та представник від Дрогобицької філії «Просвіти» Іван Скочиляс. На кураторію покладалося завдання провести «санацію» (оздоровлення) в діяльності шляхетської читальні № 2. Головний виділ товариства «Просвіти» 19.05.1938 р. видав дозвіл на діяльність кураторії, наділивши її правами виділу до часу скликання надзвичайних загальних зборів для вибору нового керівництва читальні. Водночас про таке рішення було проінформовано філію товариства «Просвіта» у Дрогобичі⁴⁷.

До занепаду шляхетської читальні № 2 спричинилася поява у селі «кулка шляхти загородової». До цього згромадження у 1937 р. приступила частина місцевої шляхти. Члени цього «кулка», які були колись членами читальні, намагалися силою забрати дім читальні для своєї «світлиці». Так, 08.12.1938 р. «кулко» насильно вдерлося до домівки читальні, так, що карна експедиція «КОП-у», під загрозою побиття, наказала віддати ключі від читальні. Вилучені ключі від Лева Ортинського були передані голові «кулка» – вчителю Леоніві Коніському. Було наказано порубати портрети І. Франка, Т. Шевченка та вивіску читальні. Причиною цього, як здогадувалися просвітяни, було те, що кураторія читальні відмовила місцевому «кулку шляхти загородової» у наданні домівки читальні для проведення забави 11.11.1938 р. Услід за тим члени «кулка» внесли до залу читальні свої книжки, портрети та вивісили на стіні щит свого товариства⁴⁸.

Про цю карну операцію кураторія одразу ж повідомила керівництву філії «Просвіти» у Дрогобичі із проханням внести відповідну скаргу до повітового суду, щоб не пропала домівка. Проте філія поставилася байдуже до цього звернення та нічого не зробила. І тільки втручання головної дирекції товариства «Просвіта» зі Львова дозволило повернути домівку читальні №2. Зокрема, директор товариства «Просвіта» зі Львова особисто телефонував у вирішенні цієї ситуації до дрогобицького старости Верштейна. Він прохав, щоб староста видав відповідні розпорядження про вирішення загостреної ситуації із поверненням майна читальні його власникам. Староста Верштейн заявив, що вперше довідався про те, що ключі від читальні № 2 передані пану Л. Коніському. Однак староста не зволікав і одразу видав відповідні розпорядження про вивчення ситуації із читальнею № 2 у с. Уличне. І того ж 1938 р. домівка була повернута шляхетській читальні на Горі⁴⁹. Проте раділи недовго, бо наступного, 1939 р. прийшла радянська окупаційна влада, яка закрила національно-патріотичні організації, у тому числі й читальню «Просвіти».

Селянська читальня № 3 на Бобівцях. 27.12.1931 р. парох с. Уличне о. Данило Бодревич написав листа до головної управи товариства «Просвіта» із проханням дозволити заснувати читальню № 3 на Бобівцях. Мотивував це тим, що село досить розлоге, а приміщення діючих читалень не є великими. Частина села, звана Бобівці,

⁴⁶ Там само. – Арк. 20.

⁴⁷ Там само. – Арк. 21.

⁴⁸ Там само. – Арк. 22.

⁴⁹ Там само. – Арк. 25.

налічувала 200 будинків. З цією метою жителі згаданого поселення підписали статут (Гриць Терлецький, Петро Терлецький, Василь Терлецький, Федір Терлецький, Ілько Терлецький, Павло Урусський, Юрко Микитин, Юрко Сирватка, Андрій Бекиш, Ілько Кінаш) та просили головний віділ «Просвіти» подбати, щоб воєводство взяло до відома заснування нової читальні. Селянин Гриць Терлецький дарував земельну ділянку під будівництво хати-читальні. Також зі свого ґрунту для потреб нової читальні подарувала парцелю Анна Ригус. Одночасно зі зверненням до головного віділу було надіслано 8 злотих як внесок на заснування читальні та 5 примірників статуту, які мало затвердити воєводство⁵⁰.

Очікувалося, що децентралізація на просвітницькій ниві принесе користь українській громаді, бо таким чином майже всі зможуть бути організовані навколо читальні, а домівки, що матимуть великий зал та кімнати, зможуть їх віддати під молочарню та крамницю, які будуть служити для піднесення добробуту українських селян.

29.02.1932 р. воєводське управління у Львові затвердило статут читальні № 3 с. Уличне на Бобівцях. І вже 27.03.1932 р. скликано перші установчі загальні збори читальні, які через відсутність приміщення проводилися у приватному будинку Андрія Стецика. На зборах були присутні 85 селян. Коротку промову розпочав о. Данило Бодревич, який пояснив цілі та причину зібрання та закликав присутніх вибрати президію. На пропозицію делегата філії «Просвіти» Мирослава Стрийського одноголосно вибрано голову зборів – о. Данила Бодревича, який на секретаря запропонував кандидатуру Омеляна Кульчицького. Голова зборів надав слово делегатові від філії. Мирослав Стрийковський виголосив виступ про історію заснування товариства «Просвіта» у Львові. Присутні уважно вислухали реферат та нагородили промовця рясними оплесками. Після цього делегат філії зачитав статут «Просвіти» та ознайомив присутніх з широким колом діяльності. Згодом перейшли до вибору віділової управи читальні № 3. До її складу увійшли: голова – о. Данило Бодревич, місто-голова – Василь Терлецький, господар – Михайло Кінаш, син Петра, скарбник – Юрко Микитин, секретар – Андрій Пилипів, бібліотекар – Андрій Стецик, віділовий – Федір Терлецький, заступники – Петро Терлецький, Андрій Бекеш, Ілько Кінаш син Михайла, члени ревізійної комісії – Лев Федевич, Гринь Терлецький, Юрко Сирватка. У такому складі віділова управа без змін діяла впродовж двох років (1932 – 1933 рр.), коли будувалася власна хата-читальня⁵¹.

Після завершення виборів слово взяв о. Данило Бодревич, який подякував за довіру та висловив задоволення з вибору осіб, котрі подають надію, що товариство буде добре працювати. На цих зборах одноголосно ухвалено членський внесок: вписовий – 50 соток, річний – 1 злотий. Делегатами на збори філії «Просвіти» в Дрогобичі обрано Михайла Кінаша та Василя Терлецького. На зборах також виступив Лев Федевич, який показав роботу кооперативи в громаді, закликаючи до єдності при побудові молочарні. Делегат філії заохотив членів до побудови власного будинку, оскільки подарована площа становила ? морга поля від Гриня Терлецького. Було зібрано багато будівельного матеріалу. Також ухвалено передплатити часопис «Новий час». На завершення засідання делегат філії закликав усіх присутніх до єдності громади в просвітницькій та кооперативній організації. Рекомендував укласти програму діяльності в читальні: поділити час сходинок на відповідні відчити, товариські забори,

⁵⁰ Там само. – Спр.5747. – Арк. 3.

⁵¹ Там само. – Арк. 4.

слухання господарських рефератів та обговорення поточних тем. Голова зборів, закриваючи засідання, закликав ще раз всіх до просвітянської та економічної праці. Михайло Кінаш подякував делегатові філії за присутність на зборах, реферат та цінні вказівки. Присутні відспівали народний гімн, і на цьому було завершено установчі загальні збори⁵².

Упродовж 1932 р. виділова управа читальні № 3 на Бобівцях провела 13 засідань. На двох із них було проведено виклади: Богдан Іваницький на тему «Про початки національного Відродження Галичини із дослідженням діяльності Маркіяна Шашкевича» та О. Городиський «Про українську шляхту в Галичині».

31.07.1932 р. проведено люстрацію читальні делегатами з філії товариства «Просвіта» у Дрогобичі. Члени читальні збиралися на сходи нечасто: тільки в неділі та свята. Через відсутність власної домівки при читальні не було організовано курсів із ліквідації неграмотності та професійних секцій.

До кінця 1932 р. товариство читальні налічувало 178 членів: 131 чоловік та 41 жінка. Членська вкладка становила для старших 1 злотий, а для молоді 50 грошів. Проте 50 % членів товариства через фінансові труднощі не були спроможними вчасно сплатити річної вкладки. Також при читальні не було одразу створено бібліотеку, оскільки всі кошти цілеспрямовано скеровувалися на побудову домівки. Загалом на кінець 1932 р. вартість всього набутого товариством рухомого і нерухомого майна становила 1000 злотих. До побудови хати-читальні товариство збиралося на сходи по приватних домівках. Із кінця 1932 р. виділова управа читальні № 3 розпочала укладати власну документацію: книгу чинностей, касову книгу, книгу протоколів засідань виділу, книгу членів, хроніку читальні⁵³,

Протягом 1933 р. через незавершеність побудови домівки не проводилось читань. Отже, на кінець 1933 р. було зведено хату-читальню, яка потребувала доопрацювань. Читальня містилася в будинку одна, без будь-якої іншої установи. Того року започатковано бібліотеку при читальні, яка на початках мала 21 книгу. Усю літературу було закуплено протягом року і одразу ж опрацьовано. Читачів найбільше цікавили книжки на історичну тематику⁵⁴.

Станом на 1934 р. було завершено загальне будівництво хати-читальні. Проте ще залишалися незакінченими внутрішні роботи. На цей же рік було внесено кадрові зміни до виділової управи читальні: головою залишався надалі о. Данило Бодревич, місто-голова – Василь Терлецький, секретар – Андрій Пилипів, скарбник – Іван Стецик, бібліотекар – Ілько Терлецький, господар – Михайло Костишин, виділовий – Федір Терлецький, заступники – Василь Ратальський, Іван Яцкевич, Іван Пилат, члени ревізійної комісії – Михайло Кінаш, Федір Стасик, Петро Терлецький. Упродовж року виділова управа провела 8 своїх засідань. Не на всіх зборах «Просвіти» були присутніми делегати з філії. Останній раз на загальних зборах 02.09.1934 р. був присутнім Северин Модрицький.

У 1934 р. в читальні № 3 на Бобівцях проведено 4 відчити. Організував їх Богдан Кульчицький, інженер агрономії. На цих відчитих були присутніми по 20 слухачів. Усім сподобалося, і навіть було розгорнуто жваву дискусію. На цей рік читальня зосереджувала навколо себе 75 членів: старших – 25 чоловіків, 5 жінок та молоді (до 18 років) – 25 хлопців, 20 дівчат. Повну річну вкладку сплатив 21 член товариства,

⁵² Там само. – Арк. 5.

⁵³ Там само. – Арк. 6.

⁵⁴ Там само. – Арк. 7.

часткову – 43, а зовсім не сплатило – 12 осіб. Протягом року було поповнено книжковий фонд бібліотеки на 18 позицій. Однак придбані книги не були опрацьованими, що потребувало ретельного догляду за ними. При читальні організовано кілька читань вголос для всіх, хто ще був неграмотним. Ці читання провели активні члени – Василь Микитин та Ілько Терлецький. Вони зуміли зацікавити 12 слухачів та провести обговорення прочитаного⁵⁵.

Усі українські культурно-освітні та кооперативні установи, які функціонували на території с. Уличне («Сільський господар», «Сокіл», «Союз українок», кооперація «Добробут», «Українська щадниця»), в основному тісно співпрацювали з читальнею № 1 із присілка Яцьків.

08.07.1934 р. виділова упрва читальні № 3 звернулася до головної дирекції товариства «Просвіта» у Львові з клопотанням скасувати заборгованість вкладки на «Дар Просвіти» за 1932 – 1933 рр., оскільки всі зібрані кошти були спрямовані на побудову власного дому. Новозаснована читальня не мала ще змоги розвинутися, тому що одразу приступила до будови. На викінчення хати-читальні потрібні були гроші, а через відсутність домівки неможлива ніяка просвітницька праця⁵⁶.

07.04.1935 р. відбулися чергові загальні звичайні збори членів читальні, на яких відбулися вибори нового складу виділової управи: головою й надалі переобрано о. Данила Бодревича, місто-головою став місцевий землевласник інженер Богдан Кульчицький, секретар – рільник Андрій Пилипів, скарбник – Юрко Сирватка, бібліотекар – Ілько Кінаш, господар – Петро Костишин, виділовий – Петро Терлецький та його заступники – Василь Микитин, Михайло Пилат, Олекса Гаврилів, члени контрольної комісії – Василь Терлецький, Федір Стасик, Михайло Кінаш. Протягом року виділ провів 6 засідань. На двох із них відбулися виклади Федора Зінька, делегата філії «Просвіти» з Дрогобича.

У 1934 р. спостерігається значне зменшення чисельності членів читальні до 28 осіб. Зменшено також і розмір членської вкладки для старших до 50 грошів, а для молоді до 25 грошів. Проте повну річну вкладку сплатило тільки 13 членів, а частково – 15 осіб. Дуже рідко організовувалися голосні читання часописів для членів читальні, які проводили Андрій Пилипів та Василь Микитин. На цих читаннях які завершувалися обговоренням прочитаного, в основному збиралося по 10 і більше слухачів⁵⁷.

Найбільше уваги у 1935 р. виділ звертав на завершення будови. З цією метою було закуплено матеріал для завершення однієї кімнати. Загалом все майно читальні складалося із дерев'яного будинку вартістю у 500 злотих, площі – 200 злотих, бібліотеки – 20 злотих⁵⁸.

04.04.1937 р. відбулися чергові звичайні загальні збори читальні № 3 на Бобівцях у власній домівці, яку було вже завершено до кінця, у присутності 55 членів читальні із таким порядком денним: відкриття зборів, відчитання протоколу з попередніх загальних зборів, звіт про діяльність виділової управи, звіт контрольної комісії, дискусія над звітами, вибір нового виділу та контрольної комісії, ухвалення членської вкладки на поточний рік, розгляд пропозицій та запитів, закриття зборів.

Збори відкрив короткою промовою старший віком (58 років) член виділової управи Андрій Пилипів, який пояснив присутнім мету та причину скликання

⁵⁵ Там само. – Арк. 8.

⁵⁶ Там само. – Арк. 9.

⁵⁷ Там само. – Арк. 10.

⁵⁸ Там само. – Арк. 11.

загальних зборів і закликав вибрати президію зібрання. На пропозицію Андрія Пилипіва головою зборів обрано Василя Терлецького, який сформував президію. До складу президії зборів увійшли «мужі довір'я» – Петро Терлецький, Федір Стасик та секретар Василь Микитин.

Відчитаний протокол попередніх загальних зборів, укладений секретарем Андрієм Пилипівим, члени зборів одногосно схвалили. Звіти з діяльності здали поодинокі представники виділової управи. Зокрема, секретар Андрій Пилипів звітував із діяльності на просвітницькій ниві за 1936 р. Він відзначив, що у 1936 р. започатковано аматорський театральний гурток, який ще у тому ж році продемонстрував 6 вистав. Водночас було засновано самоосвітній гурток, який провадив Богдан Кульчицький. Так само у читальні діяв «Хліборобський вишкіл молоді» при гуртку «Сільський господар»⁵⁹.

Подали звіти також інші представники виділової управи: скарбник Юрко Сирватка, бібліотекар Василь Микитин, господар Петро Костишин, член ревізійної комісії Федір Стасик. Після виголошення звітів відбулася дискусія з приводу результатів праці проводу. Загальні збори одногосно ухвалили звільнення від просвітницької праці діючого виділу читальні.

Відповідно до рішення, розпочато вибори нового складу виділової управи на 1937 р. до якої увійшли: голова Богдан Кульчицький, місто-голова Андрій Пилипів, секретар Василь Микитин, скарбник Ілько-Луць Кінаш, бібліотекар Василь Комаричко, господар Михайло Костишин, виділовий Гриць Терлецький та його заступники Іван Стефанків, Іван Галик, Олекса Стецик і члени контрольної комісії – Василь Терлецький, Юрко Сирватка, Юрко Галик.

На зборах традиційно ухвалено розмір членської вкладки на 1937 рік, який становив для старших 50 грошів, а для молоді 25 грошів і для дітей віком до 17 років – 20 грошів з тією умовою, що їх батьки чи опікуни мають підписати заяву на вступ до читальні. Відповідального за збірку членських вкладок обрано одногосно Івана Галика. Також зменшено перший внесок, який вносився при вписуванні у члени читальні, із 1 золотого до 50 грошів.

На цих же зборах Андрій Пилипів звернувся з проханням до членів читальні, щоб дали дозвіл на виділення однієї кімнати дому під облаштування представництва повітової молочарні. Також він закликав усіх присутніх приносити до неї молоко.

Після розгляду всіх запланованих питань порядку денного виступив присутній на зборах делегат від філії «Просвіти» з Дрогобича пан Юрій Левицький. У своїй промові він дорікав старшому поколінню в тому, що воно мало цікавиться загальними зборами та просвітницькою працею на селі. Делегат закликав виділову управу до збільшення книжкового фонду читальні. На завершення засідання присутні традиційно відспівали народний гімн «Ще не вмерла Україна»⁶⁰.

30.01.1938 р. було скликано чергові звичайні загальні збори, які відбулися о 2-ій годині пополудні у власній хаті-читальні в присутності 50 членів із таким традиційним порядком денним: відкриття зборів, відчитання протоколу з попередніх звичайних загальних зборів, звіт про діяльність виділу за 1937 р., звіт контрольної комісії, дискусія над звітами та надання звільнення для уступаючого виділу, вибори нового виділу та контрольної комісії, ухвалення членської вкладки на поточний рік, вільні пропозиції та запити, закриття зборів.

⁵⁹ Там само. – Арк. 11.

⁶⁰ Там само. – Арк. 12.

Збори розпочав короткою промовою голова читальні інженер Богдан Кульчицький, у якій пояснив присутнім мету та причину зібрання і закликав учасників зборів вибрати когось з-поміж себе для головування зборами. На пропозицію Василя Микитина більшістю голосів вибрано головою зборів пана Юрія Левицького, а цей запропонував на секретаря Василя Микитина.

Звіти про діяльність виділу здавав кожний член управи окремо. Зокрема секретар Василь Микитин здав звіт про культурно-освітню працю в читальні. Насамперед доповідач зауважив, що впродовж 1937 р. виділова управа відбула 10 засідань, на яких були прийняті важливі рішення про те, як завершити до кінця одну з кімнат читальні, про прийняття в члени нових кандидатів та виконання доручень філії «Просвіти» з Дрогобича.

У своєму звіті В. Микитин відзначив, що впродовж 1937 р. збільшилася чисельність членів читальні на 42 особи. Загалом кількість членів на 1938 р. становила вже 106 осіб, із яких 85 чоловіків та 21 жінка. Усі члени виплатили вкладку на суму 43 злотих 46 грошів, а відкладено ще із вписовим на 39 злотих 55 грошів. Протягом року аматорський театральний гурток організував 6 вистав, на яких вдалося зібрати 66 злотих 45 грошів. Самоосвітній гурток об'єднував навколо себе 12 членів, які двічі на тиждень сходилися для вивчення географії та історії України. При читальні було організовано «Молоду Просвіту», яка налічувала 16 членів, котрі збиралися раз на тиждень також для вивчення історії України та читання повісті Андрія Чайківського «На уходах». Для чергування було залучено 14 хлопців, які впродовж тижня по чергово охороняли приміщення читальні.

Звітуючи, бібліотекар Василь Комаричко відзначив, що за 1937 рік бібліотека читальні збільшилася на 30 книжок, так що її загальний фонд налічував 120 одиниць. За цей рік загальна кількість читачів становила 30 осіб, які прочитали 70 книжок.

Звіт про діяльність господаря виголосив Василь Микитин, який повідомив, що за старанням виділової управи у 1937 році доведено до завершення ще одну кімнату читальні, де тепер кооператива «Добробут» облаштувала свою крамницю.

У своєму звіті контрольна комісія відзначила, що фінансові рахунки касової книги збігаються з показниками квитанцій. Загалом каса читальні провадилася належним чином. Контрольна комісія постановила, щоби виділова управа належно вела справочинство, дбайливіше провадила бібліотеку, зокрема щоби була вивіска, які є книги в бібліотеці.

Відтак відбулася дискусія над звітами, а по її завершенні збори одноголосно надали колишньому виділу право на звільнення. Після цього присутні приступили до виборів нового виділу, до котрого увійшли схвалені більшістю голосів такі особи: голова – інженер Богдан Кульчицький, місто-голова – Андрій Пилипів, секретар – Василь Микитин, скарбник – Ілько-Луць Кінаш, бібліотекар – Василь-Гринь Пилат, господар – Михайло Стецик, син Івана, виділовий – Петро Терлецький та його заступники – Андрій Терлецький, Юрко Сирватка, Андрій Бекеш. До контрольної комісії обрано Василя Терлецького, Юрка Галика, Федора Стасика⁶¹.

Загальні збори також ухвалили на поточний рік членський внесок: для чоловіків 1 злотий, для жінок 50 грошів і для молоді 30 грошів. Вписовий внесок залишався без змін – 50 грошів. Відповідальними за збір членських внесків вибрано Степана Михайлюка та Михайла Хоньківа. Загальні збори доручили збирачам членських внесків, щоби вони стягнули залегли внески та вписовий внесок. Також рішенням

⁶¹ Там само. – Арк. 14 – 15.

зборів заборонено читати газети і користати з бібліотеки, оскільки читання часописів мало відбуватися не приватно, індивідуально по хатах, а публічно, колективно в читальні о 2-ій годині поплудні щонеділі та свята⁶².

26.02.1939 р. відбулися останні звичайні загальні збори читальні № 3 «Просвіти» на Бобівцях у власному будинку в присутності 106 членів із традиційним порядком денним: відкриття зборів і вибір президії, прочитання протоколу з попередніх загальних зборів, звіт виділової управи за 1938 рік, звіт контрольної комісії, дискусія над звітами та надання звільнення колишньому виділу, вибір нового виділу та контрольної комісії, вибір трьох делегатів на збори до філії і одного делегата на центральні збори до Львова, ухвалення членських внесків на 1939 р., розгляд різних пропозицій та запитів.

Збори відкрив короткою промовою голова читальні інженер Богдан Кульчицький. Він з'ясував для присутніх мету і причину скликання загальних зборів та закликав присутніх до вибору голови цього засідання. На пропозицію Андрія Пилипівца загальні збори одногolosно вибрали головою інженера Юрія Левицького, який запропонував кандидатуру Василя Микитина на секретаря засідання.

Протокол останніх звичайних загальних зборів, який одногolosно затвердили учасники зборів, прочитав Василь Микитин. Звіт з діяльності виділу за 1938 рік здавав кожний її член окремо. Голова читальні інженер Б. Кульчицький прозвітував про діяльність гуртків, які працювали при читальні: двох гуртків «Хліборобського вишколу молоді» (хлопців та дівчат), жіночої секції господинь при гуртку «Сільський господар» та гуртка «Молодої Просвіти». Також голова згадав про «Самоосвітній гурток», який розпався, оскільки хлопці перестали його відвідувати.

У своєму звіті секретар читальні Василь Микитин відзначив, що виділ читальні протягом 1938 р. відбув 9 засідань. На цих засіданнях найважливішими рішеннями були: прийняття новозголошених у члени, прочитування бюлетенів філії з Дрогобича, у яких подавався план праці в читальні. Також на засіданнях виділу вирішено викинути із салі читальні грибокву підлогу та глину, навести свіжої, купити дощок на нову підлогу. Ухвалили стару підлогу продати, а нову покласти.

На 1938 р. читальня № 3 об'єднувала 186 членів. Упродовж року чисельність членів зросла на 80 осіб. Серед них 120 чоловіків, 64 жінки, хлопців до 18 років – 24, а дівчат – 18. Повну вкладку сплатили 75 осіб, часткову – 77, а не виплатили нічого 34 особи. Збірка з вкладок і вписового за звітний рік становила 89 злотих 74 грошів. Заборгованість вкладок за 1935 / 36 рр. складала 7 злотих 37 грошів, за 1937 р. – 11 злотих 37 грошів, за 1938 р. разом із вписовим – 127 злотих 70 грошів. Отже, загальне недотримання надходжень до каси читальні від річних вкладок та одноразових внесків при вписуванні у члени «Просвіти» на 1939р. становило 148 злотих 44 грошів⁶³.

Після цього звіт здавав аматорський театральний гурток, який об'єднував 16 членів. У 1939 р. гурток поставив 7 вистав та один концерт спільно з читальнею № 1 на Яцькові.

Самоосвітній гурток у звітному році складався з 11 хлопців та 4 дівчат. Члени цього гуртка на сходах вивчали історію України та землезнавство. Однак гурток провів тільки п'ять зібрань і розпався.

У звіті скарбника виділу відзначено прибутки та видатки читальні № 3. Зокрема вказано, що читальня сплатила борг до місцевої «каси Стефчика» у сумі 25 злотих.

⁶² Там само. – Арк. 16.

⁶³ Там само. – Арк. 17.

Бібліотекар Василь Пилат, складаючи звіт про діяльність бібліотеки за 1938 р., відзначив, що чисельність читачів збільшилася на 20 осіб, а кількість книг досягла 110 одиниць. Загалом із послуг бібліотеки скористалося 87 членів читальні, які прочитали 420 книжок.

Господар Михайло Стецик здав звіт із робіт, які здійснив виділ у звітному році. Найбільша робота, яку виконано у звітному році, – це винесення грибкової підлоги та глини, занесення свіжої глини та покладення нової підлоги. Також господар ознайомив присутніх з інвентарним описом читальні.

Протокол, укладений контрольною комісією, прочитав член цієї комісії Юрко Галик. У цьому протоколі були вказані недоліки щодо справочинства та господарки читальні. Зокрема, недоречно провадили свій напрямок праці секретар, бібліотекар і господар. Щодо скарбника, то комісія провела перевірку усієї касової книги та зауважила, що записи в ній ведуться належним чином.

Іншою пропозицією контрольної комісії було те, щоби загальні збори ухвалили і надали титул почесного члена тим людям, які причинилися до матеріального і морального внеску у діяльність читальні. Такий член мав би бути звільнений від членської вкладки, а також вписаний до пропам'ятної книги, а сам титул почесного члена мав зберігатися до самої смерті. Поважний звіт контрольної комісії загальні збори одногослосно затвердили та визнали почесним членом Гриня Терлецького та його дружину Марію.

Відтак відбулася коротка дискусія над звітами, а після цього на пропозицію голови контрольної комісії Василя Терлецького учасники загальних зборів одногослосно прийняли рішення про завершення роботи діючої управи читальні.

Далі учасники засідання перейшли до визначення процедури голосування за новий склад виділу. Голова зборів пан Юрій Левицький запропонував присутнім визначитися, у який спосіб вони бажають вибирати членів виділу: чи разом за списком, чи кожного зокрема. Після довгого вагання учасники зборів вирішили обирати новий склад виділової управи за списком. Тому голова зборів оголосив перерву на кілька хвилин для його укладення.

Після перерви збори конституювалися, зокрема до президії засідання було обрано ще двох заступників голови: Михайла Терлецького та Андрія Бекеша. Відтак відбулося голосування, у результаті якого обрано більшістю голосів новий виділ у такому складі: голова – інженер Богдан Кульчицький, місто-голова – Андрій Пилипів, секретар – Василь Микитин, скарбник – Ілько-Луць Кінаш, бібліотекар – Василь Пилат, господар – Іван Галик, виділовий – Гринь Терлецький та його заступники – Михайло Костишин, Михайло Терлецький, син Івана, Андрій Івасівка. До ревізійної комісії увійшли: голова Василь Терлецький, син Михайла та два члени – Юрко Галик і Олекса Гаврилів.

Загальні збори одногослосно вибрали делегатів на збори філії в Дрогобичі: Василя Комаричку, Юрка Галика, Осипа Матківського. Також обрано делегата на центральні збори товариства «Просвіта» до Львова – інженера Богдана Кульчицького.

На пропозицію Михайла Терлецького загальні збори ухвалили членську вкладку на 1939 рік: для чоловіків 1 злотий, жінок – 50 грошів, а для молоді 30 грошів. На пропозицію Івана Галика загальні збори вибрали збиральником членських вкладок пана Василя Пилата.

Михайло Костишин запропонував, щоби на сходинах «Молодої Просвіти» був завжди присутній один чи два старші члени, а також щоби кожного дня був при

читальні порядок денний роботи читальні. Михайло Терлецький запропонував, щоби часописи читалися тільки в читальні, а не по хатах, як було досі. Цю пропозицію підтримав Ярослав Яворський, який пропонував, щоби в читальні запровадити читання часописів уголос.

Із завершенням розгляду питань порядку денного голова загальних зборів пан Юрій Левицький оголосив про їх закриття. На закінчення відспівано український гімн «Ще не вмерла Україна»⁶⁴.

Підсумовуючи, слід зауважити, що просвітницький рух у с. Уличне впродовж 20 – 30-х років ХХ ст. набув досить широкого розмаху. Адже в селі вже у 30-х роках функціонували одночасно три читальні, підпорядковані Дрогобицькій філії товариства «Просвіта», головний відділ якого знаходився у м. Львові. Ці читальні діяли в різних частинах села (Яцьків, Гора, Бобівці), маючи власну нумерацію, документацію, а відповідно, й історію діяльності.

Читальні намагалися впливати на громадський уряд в селі шляхом висунення своїх кандидатів до участі у виборах місцевих органів влади. Кандидатів обирали з-поміж національно свідомих просвітян, які відзначалися грамотністю та активністю. Загалом читальні долучалися до всіх сільських справ, гуртуючи навколо себе різні сфери громадського життя. Зібрано та прочитано значну кількість національно-патріотичної літератури, а також і те, що молодь горнулася до «Просвіти». Найбільша заслуга у розвитку читалень належить місцевому парафіяльному духовенству, яке, будучи національно свідомим, жертвувало церковні кошти для розвитку просвітницької праці на селі.

Місцеві читальні товариства «Просвіта» с. Уличне спричинилися до розбудови українських економічних і спортивно-руханкових товариств. Так що з часом навколо товариства «Просвіта» зосередилася координація діяльності українських інституцій різного профілю. Однак із першим приходом радянської окупаційної влади у вересні 1939 р. читальні с. Уличне були ліквідовані.

Порівняльна таблиця діяльності читалень товариства «Просвіта» в с. Уличне (1898 – 1939 рр.)

Критерії	№ 1 Яцьків	№ 2 Гора	№ 3 Бобівці
фундація	1898 р. селянська	1910, шляхетська	1932, селянська
чисельність	127, 264, 120, 176, 146, 59, 220, 123	15, 42, 84, 60	178, 75, 28, 106, 186
бібліотека	55, 120, 176, 374, 380, 309, 383	60	21, 39, 120
секції (відділи)	культурний, майновий, інформаційний	-	культурний, майновий, інформаційний
гуртки	оркестр, хор, театральний, господарський, захоронка самоосвіти	театральний	театральний, господарський, самоосвіти «Молода Просвіта»
курси	грамоти, німецької, садівництва, рафінування	-	грамоти, «Хліборобський вишкіл молоді»

⁶⁴ Там само. – Арк. 18 – 21.

товариства	Сокіл, Січ, Відродження, Союз українок Рідна школа	-	-
економічні організації	крамниця трафіка молочарська спілка позичкова каса трафіка коп. «Добробут»	-	молочарня коп. «Добробут»
акції	тверезості збірка коштів самоосвіти	-	самоосвіти
громадські справи	виборчі кампанії	-	-
джерела фінансування	членські внески, збірка із концертів, вистав, коляда, пожертви, кредити, торгівля, оренда, ремісництво	членські внески, збірка із концертів, вистав, коляда, пожертви, кредити (банкрутування)	членські внески, збірка із концертів, вистав, коляда, пожертви

Юрій Стецик.

З історії читалень товариства «Просвіта» у с. Уличне (1898 – 1939 рр.).

На підставі листування, звітів і протоколів засідань зборів просвітян показано історію заснування та діяльності трьох читалень. Розкрито основні напрями просвітянської праці: утворення бібліотек, секцій, гуртків, курсів, товариств, економічних організацій, проведення громадських акцій, залучення різних джерел фінансування.

Yurij Stetsyk.

From the history of the reading rooms of the Society “Prosvita” in the village of Ulychno (1898 – 1939 years).

On the basis of correspondence, reports and protocols of the meetings of the enlightenment, the history of the founding and functioning of the three reading rooms are disclosed. The main directions of the educative work are revealed: the creation of libraries, sections, circles, courses, societies, economic organizations, holding public events, attracting various sources of funding.

STATTI

БИТВА НА КАЛЦІ: ДЕЯКІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стосунки Галицько-Волинського князівства з Золотою Ордою та монгольськими улусами через брак джерел досліджені фрагментарно і значною мірою залишаються дискусійними. Однак перевидання значної кількості джерел та зростання інтересу до історії монгольських улусів перш за все завдяки діяльності казанського наукового осередка, який групує дослідників цього напрямку¹, після кількох попередніх розвідок² зумовило повернення до цієї теми.

Перше знайомство. У 1223 р. Русь уперше зіткнулася з монголами. На Русі майже нічого не знали про них. Після того як у 1206 р. Темуджин на *курултай* племен був проголошений *кааном* (великим ханом) Чингіз-ханом новоствореної Монгольської імперії – *йеке монгол улус* – життя імперії було підпорядковане одному головному завданню. Монголи вірили, що їх *Тенгри* (Небо) – верховний Бог усіх народів, які хто більше, а хто менше вірили у нього через своїх богів, тому вони толерантно ставилися до всіх релігій. *Тенгри* прагнув процвітання всіх народів, але для цього потрібно було об'єднати їх під егідою єдиного правильного закону – *Яси* Чингіз-хана. А тих, хто не хотів об'єднатися добровільно, належало об'єднати силою. І це нелегке завдання *Тенгри* доручив Чингіз-ханові³ поки “*Силою вічного Бога від сходу сонця і до заходу весь світ стане єдиним в мирі і радості...*”⁴.

¹ Одну з останніх блискучих праць цього осередка див.: Хаутала Р. От “Давида, царя Индий” до “ненавистного племса сатаны”. Анталогия ранних латинских сведений о татаро-монголах. Казань, 2015. 496 с.

² Войтович Л. Улус Ногай і Галицько-Волинське князівство. *Україна – Монголія: 800 років у контексті історії*. Київ, 2008. С. 71–78; Його ж. Остання еміграція короля Данила Романовича. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. № 13. Луцьк, 2009. С. 89–96; Його ж. Галицько-Волинське князівство і монгольські улуси у XIII столітті. *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету*. Вип. 11. Львів, 2010. С. 151–170; Його ж. Відносини Галицько-Волинського князівства з монголами. Перший етап (1223–1245). *Colloquia Russica. Series II. Vol. 3. Далило Романович і його часи*. Івано-Франківськ–Краків, 2017. С. 79–102.

³ Див.: Хара-Даван Э. Чингис-Хан как полководец и его наследие. Элиста, 1991. С. 278; Сочнев Ю. В. Христианство в Золотой Орде в XIII в. *Из истории Золотой Орды*. Казань, 1993. С. 107–118; Галданова Г. Р. Эволюция представлений о тэнгри (по текстам монголоязычных обрядников). *Средневековая культура Центральной Азии: письменные источники*. Улан-Удэ, 1995. С. 94–107; Вернадский Г. В. Монголы и Русь. Тверь, 1997. С. 108–115; Белозеров И. В. К вопросу о восприятии чужих религий монголами времен империи (XIII в.) *Проблемы истории и культуры кочевых цивилизаций Центральной Азии*. Т. 2. Улан-Удэ, 2000. С. 32–40; Абаев Н. В., Фельдман В. Р., Хорткек Л. К. “Ак чаян” и “тэнгрианство” как духовно-культурная основа кочевнической цивилизации тюрко-монгольских народов. *Мир Центральной Азии. Культурология. Философия. Источниковедение*. Т. 3. Улан-Удэ, 2002. С. 23–31; Аюрова Н. А. Религиозная ситуация в Великой Монгольской империи. *Чингиз-хан и судьбы народов Евразии*. Улан-Удэ, 2003. С. 409–413; Султанов Т. И. Чингис-хан и Чингизиды. Судьба и власть. Москва, 2006; Дробышев Ю. И. Мандат Неба в руках монголов. *Basileus: сборник статей, посвященный 60-летию В. В. Васильева*. Москва, 2007. С. 137–156; Юрченко А. Г. Хан Узбек. Между империей и исламом. Структуры повседневности. Санкт-Петербург, 2012. С. 40–45, 64–100.

⁴ Herbst H. Guilielmus de Ruysbroek, der Bericht über seine Reise in das Innere Asien. Leipzig, 1934. S. 56.

У квітні 1219 р. в ході війни проти хорезм-шаха Алла ед-Діна Мухаммада II старший *оглан* (царевич) Джучі або й сам Чингіз-хан, послав слідами розгромленого хорезм-шаха два тумени добірного монгольського війська (20 тис.), які очолювали кращі монгольські полководці Джебе-нойон (1181 – бл. 1225 чи 1231) та Субедей-багатур (1176–1248). Враховуючи пізніше значення Субедей-багатура, який був фактичним керівником походу Бату у 1238–1241 рр., дослідники вважають його і керівником виправи 1222–1223 рр. Однак джерела таких підстав не дають. Скріпзь Джебе-нойон стоїть попереду, що означає, що після з'єднання обох туменів, саме йому було довірено верховне командування. Чингіз-хан помітив у 1201 р. серед полонених тайджіутських воїнів і відзначив Джірогадая, який сміливо признався, що саме його стріла влучила у шию ханського коня. Він взяв його до свого війська десятником, давши ім'я Джебе, тобто “стріла”. У 1206 р. Джебе вже командував тисячею, а з 1218 р. – туменом (10 тис.). Джебе відзначився у війнах проти керейтів, найманів і чжурдженів⁵, завоював каракитаїв і успішно воював проти хорезм-шаха. Успіхи Субудай-багатура до 1221 р. були менш помітними, хоча він, будучи сином коваля Чжарчудая з монгольського племені урянхаїв, теж з рядових нукерів дійшов до високого уряду темника⁶.

Довідавшись про загибель хорезм-шаха на одному з островів Каспійського моря, обидва темники вислали естафету до свого володаря, а самі продовжили похід, попередивши, що за один-два роки сподіваються обійти Каспій і через Дербент та Дешт-і-Кипчак повернутися до Монголії. Скоріше ця глибока експедиція була стратегічною розвідкою майбутніх завоювань⁷, ніж елементом глибокого охоплення половців у процесі завоювання гігантського степу Дешт-і-Кипчак⁸.

Завдяки досконало організованій розвідці на базі переважно купецької інформації⁹ монголи знали про Русь достатньо багато. Як звернув увагу Ярослав Дашкевич, у сформованій до 1240 р. (тобто до завоювання Києва і галицько-волинських земель)

⁵ У цій війні він здобув важливі фортеці У-ша-пу, Цзюй-юй-гуань і Дунцзін.

⁶ Владимирцов Б. Я. Общественный строй монголов. Монгольский кочевой феодализм. Ленинград, 1934. С. 87; Golden P. B. “I Will Give the People Unto Thee”: The Činggisid Conquest and Their After math in the Turkic World. *Journal of Royal Asiatic Society*. Vol. 10. 2000. No. 1. P. 21–41; Chamber J. The Devil's Horsemen. Pennsylvania, 1978. P. 8; Gabriel R. A. Subotai the valiant: Genghis khan's greatest general. Greenwood Publishing Group, 2004. 164 p.; Храпачевский Р. П. Военная держава Чингисхана. Москва, 2005. С. 325–335; Доманин А. А. Монгольская империя Чингизидов. Чингисхан и его преемники. Москва, 2005. С. 415; Злыгостев В. А. Субэдэй. Всадник, покоривший вселенную. Уфа, 2011. 396 с.; Pow S. The Last Campaign and Death of Jebe Noyan. *Journal of Royal Asiatic Society*. Vol. 27. 2016. No. 1. P. 31–51.

⁷ Вернадский Г. В. Киевская Русь. Тверь, 1999. С. 259; Хара-Даван Э. Чингис-Хан как полководец и его наследие. С. 113–115; Переслегин С. Решающие войны прошлого. Структура и хронология военных конфликтов минувших эпох. *Лиддел-Гарт Б. Г. Энциклопедия военного искусства*. Москва, 2003. С. 444; Войтович Л. Нащадки Чингіз-хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. Львів, 2004. С. 85–86.

⁸ Гумилёв Л. Н. От Руси к России. Москва, 2002. С. 144; Бабенко Р. В. Борьба народов с монгольской агрессией в Східну Європу у 1229–1236 рр. *Наукові записки Національного педагогічного ун-ту ім. М.П.Драгоманова*. Вип. 49. Київ, 2002. С. 198–204; Його ж. Взаємовідносини Золотої Орди і Південно-Західної Русі в XIII ст. *Дис. к. і. н.* Київ, 2004. С. 60–65; Єремеев П. Військові плани монголів щодо Половецького степу та їх трансформація в ході дальнього рейду Субедея і Джебе (напередодні першого русько-монгольського зіткнення). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Вип. 11. Харків, 2008. С. 36–44.

⁹ Уолкер С. С. Чингис-хан. Пер. с англ. А. И. Глебова-Богомолова. Ростов-на-Дону, 1998. С. 40–41; Храпачевский Р. П. Военная держава Чингисхана. Москва, 2004. С. 257–262.

“Таємній історії”, крім Урусут (Русі), яка згадується 6 разів, та Києва, згаданого 3 рази, міститься інформація про *керел*, тобто Галицьке королівство Калмана, яке не визнавало зверхності Києва¹⁰.

Долучаючи по дорозі до свого війська загони підкорених кочовиків-тюрків, монгольські полководці не тільки компенсували свої втрати, але й збільшили загальну чисельність. Джебе-нойон та Субедей-багатур зайняли південь каспійського узбережжя, Рей, Хамадан, здобули Казвін і пройшли через Азербайджан, а далі розбили грузинське військо. Використовуючи суперечки дрібних володарів, вони здобували одне за одним кавказькі князівства. Через Дербент монголи вийшли у Степ, поодинці розбили аланів і половців, увійшли до Криму, розорили Сугдею (Судак) і навесні 1223 р. вийшли на нижню течію Дніпра¹¹. Половецький хан Котян, тесть галицького князя Мстислава Удатного, через зятя звернувся до руських князів за допомогою.

Проблема датування. В історичній літературі одинокою залишається думка В. Пашуто, який датував битву на Калці 1219 р. (він виходив з тексту Галицько-Волинського літопису, де сказано, що Данилові Романовичу було тільки 18 років, та виступу Петра Аскеровича на Ліонському соборі у 1245 р., який говорив, що монголи пустошили Русь 26 років тому¹²). Зіставлення докладних мусульманських джерел з руськими літописами явно на користь традиційної дати. Опис битви на Калці належать очевидцям, що зауважив ще Арист Кунік¹³. Остаточна редакція цієї “воїнської повісті”, як назвав її Микола Котляр, скомпонована з волинського (близького до Мстислава Німого, в якому критично оцінена роль Мстислава Удатного), галицького, турово-пінського та інших варіантів з великою перевагою волинського варіанту¹⁴.

“...Приде неслыханаѣ рать безбожнии Моавитане рекомые Татарѣве придоша на землю Половецкоюу. Половцемѣ же ставшимѣ Юрьгии Кончаковиѣ бѣ болиише

¹⁰ Дашкевич Я. Монгольське (іранське) тюркське “керел”: етимологія і семантика етнотопонімі (XIII–XIV ст.). *V Сходознавчі читання А. Кримського*. Київ, 2001. С. 85–86; Його ж. “Секретна історія монголів” як джерело до історії України XIII ст. *Україна – Монголія: 800 років у контексті історії*. Київ, 2008. С. 11–15 [передрук: Ярослав Дашкевич. Майстерня історика. Львів, 2011. С. 165–169].

¹¹ Войтович Л. Нащадки Чингіз-хана. С. 85–87.

¹² Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси. Москва, 1950. С. 205.

¹³ Кунік А. А. О признании 1223 года временем битвы при Калке. *Уч. зап. имп. АН по первому и третьему отделениям*. Т. 2. Санкт-Петербург, 1854. Вып. 5. С. 779–781.

¹⁴ Шахматов А. А. Общерусские летописные своды XIV и XV вв. *Журнал Министерства народного просвещения*. Санкт-Петербург, 1900. Отд. 2. С. 160; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 2. Львів, 1905. С. 345; Черепнин Л. В. Летописец Данила Галицкого. *Исторические записки*. Т. 12. Москва, 1941. С. 244–245; Сердобольская Л. А. К вопросу о хронологии похода русских князей против татар и битвы при реке Калке. *Сборник трудов Пятигорского гос. пед. ин-та*. Ставрополь, 1947. Вып. 1. С. 135–143; Лихачев Д. С. Летописные известия об Александре Поповиче. *Труды Отдела древнерусской литературы*. Т. 7. 1949. С. 23–24; Генсюрський А. І. Галицько-Волинський літопис. (Процес складання, редакції і редактори). Київ, 1958. С. 19–20; Эммаусский А. В. Летописные известия о первом нашествии монголо-татар на Восточную Европу. *Ученые записки Кировского государственного педагогического института*. Т. 1. Киров, 1958. Вып. 17. С. 69–90; Свердлов М. Б. К вопросу о летописных источниках “Повести о битве на Калке”. *Вестник ЛГУ, серия истории, языка и литературы*. Ленинград, 1963. № 2. Вып. 1. С. 139–144; Насонов А. Н. История русского летописания XI – начала XVIII в. Очерки и исследования. Москва, 1969. С. 230–236; Романов В. К. Статья 1224 г. о битве при Калке Ипатьевской летописи. *Летописи и хроники*. 1980 г. Москва, 1981. С. 79–103; Котляр М. Найдавніша повість про Данила Галицького. *Київська старовина*. 1992. № 1. С. 75–78.

всіхї Половецъ не може стати противоу лицу и бѣгаючи же емоу и мнози избѣени быша до рѣкы Днепра. Татаром же возвратившиса идоша и вежа своа прибѣгцимъ же Половецемъ в Роускою землю. глѣощимъ же имъ Роускимъ княземъ аще не поможета намъ мы нынѣ исѣчени быхомъ а вы наоутрѣу исѣчени боудете. бывшю же свѣтоу вси князѣи во градѣ Киевѣ створиша свѣтъ сице лоуче ны бы есть прияти ѣ на чюжеи землѣ нежели на своени. Тогда бо бѣахоуть Мъстиславъ Романовичъ в Киевѣ, а Мъстиславъ в Козельскѣ и Черниговѣ, а Мъстиславъ Мъстиславичъ в Галичѣ. то бо бѣахоу старѣишины в Роуской земли. Юрьа же княза великого Соуждальского не бы в томъ свѣтѣ. Се же паки млади князи Даниль Романовичъ, Михаил Всеволодичъ, Всеволодъ Мъстиславичъ, Киевьскыи инии мнозии князи. Тогда же великыи кнѣзь Половецкыи крѣмса Басты. Василка же не бѣ. Бѣ бо в Володимерѣ мла¹⁵. Окремі дослідники відстоюють інші дати, зокрема Олександр Салтиков – 31 травня 1224 р.¹⁶, а Сергій Циб – 16 червня 1226 р.¹⁷

Київський снем. Навесні, у березні – на початку квітня 1223 р. на князівському з'їзді-снемі у Києві головував великий князь Мстислав-Борис Романович, номінальний сюзерен Русі. Старший зі смоленських Мономаховичів здобув київський стіл у липні 1212 р., до цього він тримав батьківське Смоленське князівство (1197–2014) і був короткочасним псковським князем (1178–1179)¹⁸. Народився Мстислав-Борис між 1156–1162 рр., тобто на час битви на Калці йому було 61–67 років¹⁹.

Але найбільш активним учасником снему був галицький князь Мстислав Мстиславич Удатний²⁰. Саме він був ініціатором снему і саме до нього першого звернувся його тесть, хан придніпровських половців Котян Сутоєвич²¹. Мстиславу Мстиславичу було менше 50 років²², він перебував у розквіті сил як полководець і по-
¹⁵ Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 2. Москва, 2001. Стб. 740–741.
¹⁶ Салтиков А. Б. Хронология битвы при Калке. *Ученые записки Института истории Российской ассоциации научно-исследовательских институтов общественных наук*. Т. 4. Москва, 1929. С. 3–12.

¹⁷ Циб С. В. Когда была битва на Калке (историография вопроса). *Известия Алтайского гос. ун-та. История. Исторические науки*. № 4-2 (60). Барнаул, 2008. С. 217–222; Его же. Когда была битва на Калке. *Там же*. № 4–3 (64). Барнаул, 2009. С. 240–245; Его же. Хронологические показания судакского Синаксария и датировка монгольского похода на Южную Русь. *Там же*. № 4-2 (84). Барнаул, 2014. С. 242–247.

¹⁸ Войтович Л. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. Біла Церква, 2006. С. 521.

¹⁹ Домбровский Д. Генеалогия Мстиславичей. Первые поколения (до начала XI в.). Санкт-Петербург, 2015. С. 474.

²⁰ Головки О. Галицький князь Мстислав Мстиславич “Удатний”. Біла Церква, 2016. С. 117–133; Его же. Рейд туменов Джебе и Субедея в Восточную Европу (1222–1223 гг.) в процессе формирования Монгольской империи и Рах Mongolica. *Вестник Удмуртского ун-та. История и филология*. Т. 26. Вып. 1. Ижевск, 2016. С. 46–58; Його ж. Князь Мстислав Мстиславич “Удатний” і його доба. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 140–163.

²¹ Головки О. Половецький хан Котян Сутоєвич у політичному житті Центрально-Східної Європи першої половини XIII ст. *Хазарський альманах*. Вып. 5. Киев–Харьков, 2007. С. 78–87.

²² На мій погляд, позаяк претензії Мстислава Удатного на Галицьку спадщину признали всі, а інші претенденти – вдова Романа та угорський король Андрій II поспішили одружити своїх синів з його доньками, будь-які сумніви у тому, що його матір'ю була дочка Ярослава Осмомисла, не мають підстав. Тобто Мстислав Удатний народився до 1176 р. близько цієї дати (Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 522). Олександр Головки, слідом за Анною Литвиною та Федором Успенським, які вважали, що князь отримав своє ім'я на честь померлого батька (Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Выбор имени у русских князей в X–XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропологии. Москва, 2006. С. 585), відніс його народження до 1180 р.

літик. Мстислав Удатний прибув на снем із зятем, володимирським князем Данилом Романовичем, який представляв волинських князів, і тестем, ханом Котяном. Крім Котяна, на снемі, напевно, були і інші половецькі хани, з яких літопис називає тільки Басту, який під час снему прийняв хрещення²³.

Третьою важливою особою на київському снемі був чернігівський князь Мстислав Святославич. Йому було вже близько 60 років²⁴. Володимиро-суздальський князь Юрій Всеволодович, який був добре поінформований про монгольську вилазку (його князівство постійно контактувало з Волзькою Булгарією, а крім того у бою з монголами загинув його родич половецький хан Юрій Кончакович²⁵), на снемі не прибув. Він був зацікавлений в ослабленні трьох Мстиславів і вирішив залишитися спостерігачем²⁶. Тому послана ним допомога, яку очолив молодий ростовський князь Василько Костянтинович, *встигла* дійти тільки до Чернігова²⁷.

Решту князів на снемі (гіпотетично їх число сягало 23) склали молодші князі, які тримали дрібніші уділи у Київській, Чернігівській та Туровській землях. З них літописець назвав тільки сина київського князя Всеволода Мстиславича, у 1221 р. прогнаного з Новгородом²⁸. Всеволод – один з молодших синів київського князя, який, схоже, не мав на той час уділу. Це дозволяє припускати, що старших його братів – Святослава, який на той час займав полоцький престол, та Ізяслава – на снемі не було. Міг бути молодший за Всеволода Ростислав, а також, напевно, були обидва зяті київського князя: туровський князь Андрій Іванович та дубровицький князь Олександр Глібович та їх родичі – яненський князь Святослав Ярославич та несвізький князь Юрій Ярополкович, які пізніше взяли участь у битві на Калці. З чернігівським князем на снемі прибув Михайло Всеволодович²⁹, а також, напевно, козельський князь Василько-Дмитро Мстиславич, курський князь Олег Святославич і путивль-

---

(Головко О. Князь Мстислав Мстиславич “Удатний” і його доба. С. 64). Єдиною безсумнівною традицією вибору імен, підтвердженою джерелами, можна вважати надання внукам імені дідів. Цю традицію Рюриковичі принесли з Скандинавії. Загальнохристиянська традиція прив’язувала хресні імена до церковного календаря. Ім’я *Мстислав* належить до рідких слов’янських імен, які православна церква приймала як хрестильні. Якби Мстислав Мстиславич Удатний не був пов’язаний з Першою галицькою династією у нього не було би жоднісінських шансів здобути галицький престол. Дрібний торопецький князь, навіть після Липецької перемоги, не міг би мріяти втрутитися в боротьбу. І угорські, волинські, старші смоленські і інші претенденти так просто би не відступили. Але у будь-якому разі Мстислав Удатний був наймолодшим і найенергійнішим з головних руських князів.

²³ Не варто пов’язувати цей акт з переполохом перед монголами. Половецька еліта вже частково була християнською. Старші з половецьких ханів Юрій Кончакович і Данило Кобякович, судячи з імен, теж були християнами.

²⁴ Батько Мстислава Святославича великий князь Святослав-Михайло Всеволодович народився між 1116–1125 рр., ближче до першої дати (Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 400). Мстислав-Пантелеймон Святославич був наймолодшим сином, він одружився у 1182 р. з аланською княжною, сестрою дружини володимиро-суздальського князя Всеволода Велике Гніздо (Ипатьевская летопись. Стб. 625). Його народження можна віднести до часу не пізніше 1165 р., хоча всі ці розрахунки гіпотетичні.

²⁵ Головко О. Князь Мстислав Мстиславич “Удатний” і його доба. С. 146.

²⁶ Греков Б. Д., Якубовский А. Ю. Золотая Орда и ее падение. Москва, 1952. С. 202.

²⁷ Лаврентьевская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 1. Москва, 2001. Стб. 446–447.

²⁸ Донской Д. В. Рюриковичи. Исторический словарь. Москва, 2008. С. 201.

²⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 741.

ський князь Ізяслав Володимирович, які теж взяли участь у битві на Калці, і ще ряд інших дрібних князів з династії Ольговичів.

Мстиславу Удатному та половецькому ханові Котяну вдалося переконати решту князів виступити у Степ назустріч монголам (“лоуче ны бы есть приати æ на чюжеи землѣ нежели на свои”³⁰).

Сили сторін. Увесь квітень сходилося військо у трьох центрах: Києві (київські, смоленські й турово-пінські дружини), Чернігові та Галичі (галицькі і волинські дружини). Монголи довідалися про приготування до походу і запропонували спільно виступити проти половців (“Увѣдаша же Татарове, яко идуть князи Русті противу имь, и послаша послы ко княземъ Рускымъ, ркуче: “се слышимъ, оже противу насъ идете, послушавше Половецъ, а мы вашей земли не заяхомъ, ни городовъ вашихъ, ни сель, ни на васъ приидохомъ; Богомъ поущени, на холопы наша и на конюси своя, на поганья Половци, а вы возмите с нами миръ, зане рати съ вами намъ нѣтъ; а аще побѣжать къ вамъ Половци, и вы ихъ бейте отъ себе, а товаръ емлите себѣ, слышахомъ бо яко много зла и вамъ творять, того дѣла мы ихъ от себе бьемъ”³¹). Монгольських послів стратили (“Князи же Рустіи того не послушаше, но и послы Татарськія избиша”³²). Страта монгольських послів сенсу не мала: за подібні речі монголи мстили досить суворо, можливо і страта князів, полонених у битві на Калці, була відповіддю на цей акт. Наступних монгольських післанців князі відпустили (“И послаша Татарове другья послы, глаголюще: “аще есте послушали Половецъ и послы есте наши ищбили, а идете противу намъ, то вы поидите; а мы васъ не замали ничемъ, а всѣмъ намъ Богъ”; и отпустиша послы ихъ”³³).

У Степ князі виступили трьома потоками без єдиного командування. Кожен з трьох Мстиславів (київський Мстислав Романович, галицький Мстислав Мстиславович Удатний і чернігівський Мстислав Святославович) вважав себе головним. Галицькі дружини Юрія Домажирича і Держикрая Володиславовича на тисячі лодій спустилися Дністром, через Олешня увійшли у Дніпро й піднялися до Хортиці, очікуючи на решту війська.

Співвідношення сил залишається дискусійним. Чисельність монголів навряд чи перевищувала 20-25 тис. Тумени Джебе і Субудая рухалися без родин і великих обозів, що відзначив добре поінформований цистеріанський хроніст Альберік де Труа-Фонтен (+ після 1252)³⁴ “... Вони прийшли без жінок...”³⁵. На початку походу чисельність війська була близькою до 20 тис. Втрати, зазнані в боях з грузинами, аланами і половцями, обидва темники могли поповнити за рахунок підкорених у ході кампанії кочовиків-тюрків Північного Кавказу, але не більше ніж до 25 тис. осіб. Русько-половецьке військо було більш чисельним, але навряд чи сумарно сягало більше 30–35 тис. У поході в Степ брали участь, крім половців, кінні княжі дружини професійних лицарів з Київської, Смоленської і Туровської земель (військо великого князя Мстислава Романовича), Галицької та Волинської земель (військо галицького князя

³⁰ Там само. Стб. 741.

³¹ Воскресенская летопись // Полное собрание русских летописей. Т. 7. Москва, 2001. С. 130.

³² Там само. С. 130.

³³ Там само. С. 130.

³⁴ Chronica Albrici monachi Trium Fontium, a monaco Novi Monasterii Hoiensis interpolata. Ed. Scheffer-Boichorst P. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Vol. 23. Hannover, 1874. P. 647; *Beckingham Ch. F.* The Achievements of Prester John. Prester John, the Mongols and the Ten Lost Tribes. Aldershot–Burlington–Ashgate, 1996. P. 11.

³⁵ “... Qui venerant sine uxoribus...” (Chronica Albrici. P. 889).

Мстислава Удатного) і Чернігівської землі (військо чернігівського князя Мстислава Святославича). Піхота, яка у XIII ст. виконувала допоміжну роль і використовувалася переважно для оборони³⁶, у цьому поході в Дике поле участі не брала, судячи з темпів маршу. Тому інформація про 40 тис. руських воїнів і 20–25 тис. половців та чорних клобуків³⁷ виглядає необгрунтованою.

Битва. Не приймаючи бою, монголи відступали. Руське військо переслідувало їх 12 днів, значно розтягнувшись уздовж Дніпра. 30 травня 1223 р. Мстислав Удатний з тисячею галичан переправився через Дніпро і легко розгромив монгольський сторожовий підрозділ. Полоненого командира Гемябека видали половцям на розправу³⁸. Галицькі й волинські дружини йшли вниз Дніпром на човнах і монголи з берега з цікавістю оглядали руську флотилію. Сили противника ніхто з князів не знав, тоді як монгольські командири могли спокійно перелічити дружини руських князів під час переправи. Військо йшло безпечно, тільки половці Яруна несли сторожу. З полководців лише Юрій Домажирич вважав противників сильними воїнами, звернувши увагу, що вони вправніші стрільці за половців. Так дійшли до р. Калки, яку більшість дослідників ототожнюють з одним з притоків Кальміуса – Кальником³⁹.

Перша сутичка на Калці, у якій загинули боярин Іван Дмитрович з двома іншими достойниками, завершилася відступом монголів, які замановали противника далі в степ, де відпочиле військо Джебе-нойона і Субудай-багатура очікувало противника. “Татаром же вѣхавшимъ на прочьне рѣцѣ Калкъѣ оустрѣтоша и Тотарове Половецкъѣ полкы Роускъѣ”⁴⁰.

Основна битва розпочалася 31 травня 1223 р. Досвідчений полководець Мстислав Удатний повіся як хлопчисько уже у першій її фазі. Виїхавши на розвідку у степ з половцями Яруна та галицькою дружиною, він наштовхнувся на головні сили противника і вирішив атакувати їх силами одних галичан, волинян і половців. При цьому він не попередив з'єднання київського і чернігівського князів, які щойно ставали табором за Калкою. “... а княземъ Мъстиславу и другому Мстиславу, сѣдящимъ во стану, а не вѣдуцимъ того, не повѣда бо има Мстиславъ Мстиславичъ зависти ради, бѣ бо котора межи има велика”⁴¹.

Першою розпочала битву волинська дружина володимирського князя Данила Романовича⁴², якому допомагали досвідчені воєводи Семен Олюєвич та Василько Гаврилович. Монголи відповіли сильним контрударом. Були поранені ударами спи-

³⁶ Войтович Л. Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович. *Вісник Національного Університету „Львівська політехніка”*. № 502. Держава та армія. Львів, 2004. С. 13–18; Його ж. Реформи армії князями Данилом Романовичем та Левом Даниловичем у середині XIII ст. *Вісник національного університету „Львівська політехніка”*. № 571. Держава та армія. Львів, 2006. С. 89–93; Його ж. Князь Лев Данилович. Львів, 2012. С. 41–50; Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. Біла Церква, 2013. С. 112–116.

³⁷ Бабенко Р. В. Бойові дії монгольських військ на території Південно-Західної Русі в 1240–1241 рр. *Східний світ*. 2011. № 4. С. 58.

³⁸ Воскресенская летопись. С. 130.

³⁹ Кудрявцев К. В. Половецкая степь. Москва, 1948. С. 69–71.

⁴⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 743.

⁴¹ Воскресенская летопись. С. 131.

⁴² Літописець (схоже луцького князя Мстислава Німого) помилково вказав, що Данилові Романовичу було тільки 18 років (Ипатьевская летопись. Стб. 743; Воскресенская летопись. С. 131). Насправді князь уже мав 22 роки, але хоча “крѣпокъ бѣ на брань” мав, як було прийнято в ті часи, двох досвідчених воєвод, які допомагали йому командувати дружиною.

сів, які пробили обладунки, князь Данило Романович і боярин Василько Гаврилович. Луцький князь Мстислав Німий та галичани негайно підтримали атаку володимирської дружини. Луцький князь Мстислав Ярославич Німий (бл. 1165–1226) був одним з найдосвідченіших полководців у руському війську, який вже у 1173 р. перебував з батьком у Києві⁴³, а у 1183 р. очолював пересопницьку дружину у поході на половців⁴⁴. До луцької дружини приєднався курський князь Олег Святославович (+ після 1228), який очолював чернігівський авангард.

Але монголи зім'яли половців, які йшли в авангарді війська Мстислава Удатного. Ті, втікаючи, розладнали бойові порядки чернігівських та київських військ, які щойно тоді зрозуміли, що розпочалася генеральна битва. Зазнаючи втрат, галицькі і волинські дружини теж почали відступати. Князь Данило Романович під'їхав до Калки, зачерпнув шоломом води і тільки тут зауважив, що він поранений і сили його залишають. Услід за галицькими і волинськими дружинами почали втечу і чернігівські.

Шість князів загинуло під час цієї втечі⁴⁵: чернігівський князь Мстислав Святославович з сином козельським князем Васильком; дорогобузький князь Ізяслав Інгваревич та шумський князь Святослав Інгваревич з волинського війська, каневський князь Святослав (напевно, – Ярославович, який у 1207 р. тримав Трипільське князівство⁴⁶) і несвізький князь Юрій Ярополкович⁴⁷ з київського війська, авангард якого, ймовірно, вирушив на допомогу галицьким, волинським і чернігівським дружинам, але був зім'ятий відступаючими. Можливо також, що під час цього відступу загинув і путивльський князь Ізяслав Володимирович⁴⁸. Діставшись до Дніпра, Мстислав Удатний негайно переправився і наказав спалити лодії⁴⁹.

Тим часом київський князь Мстислав Романович загородився возами над рікою Калкою і три дні успішно відбивав атаки Чегиркана і Шарукана, яких Джебе-нойон залишив на Калці. Воевода *бродників*⁵⁰ Плоскиня присягнув на хресті, що монголи за викуп дадуть можливість князям повернутися на Русь. З Мстиславом Романовичем здалося ще чотири князі⁵¹: його зяті турівський князь Андрій Іванович⁵² та дубровицький князь Олександр Глібович⁵³, янівський князь Святослав Ярославич⁵⁴ і не-

⁴³ Ипатьевская летопись. Стб. 579; Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. Москва, 1963. С. 190.

⁴⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 631.

⁴⁵ Воскресенская летопись. С. 132.

⁴⁶ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 465.

⁴⁷ Там само. С. 362.

⁴⁸ Там само. С. 411.

⁴⁹ Воскресенская летопись. С. 132.

⁵⁰ Навколо бродників тривають дискусії: це окреме плем'я, яке населяло низини Дніпра та Дністра, або своєрідна корпорація, що обслуговувала переправи і броди та займалася рибальством та іншими промислами в цьому регіоні, або ж попередники козацтва (Див.: Успенский Ф. И. Образование Второго Болгарского царства. Одесса, 1879. Приложение 5, 35–36; Брун Ф. Черноморье. Т. 2. Одесса, 1880. С. 359–362; Котляр М. Ф. Кто такі бродники. *Український історичний журнал*. 1969. № 5. С. 89–95; Павлов П. Древнеруските бродници в българската история (XII–XIV в.). *Българо-украински връзки през вековете*. София, 1983. С. 219–237; Бубенок О. Ясы и бродники. Киев, 1997; Димитров Хр. Българо-унгарски отношения през средновековието. София, 1998. С. 208–209.

⁵¹ Воскресенская летопись. С. 131–132.

⁵² Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 361.

⁵³ Там само. С. 362.

⁵⁴ Там само. С. 361–362.

говорський князь Ярослав Юрійович⁵⁵. Полонених князів монголи покладали на траву і поверх них настелили дошки і справили учту на честь перемоги. Нещасні померли у тяжких муках⁵⁶. Монгольські джерела дозволяють стверджувати, що самого Мстислава Романовича як трофей переможці привезли у ставку оглана Джучі, старшого сина Чингіз-хана, де він був страчений⁵⁷.

Після перемоги на Калці монголи відступили далеко в Степ, а князі повернулися до звичних усобиць. Ще один учасник битви на Калці овруцький князь Володимир-Дмитро Рюрикович (1187–3.03.1239) зумів вирватися і поспішив до Києва, зайнявши київський престол після того як стало відомо про загибель Мстислава Романовича⁵⁸.

Втрати обох сторін були великими, але оцінити їх неможливо. Воскресенський літопис перелічив тільки князів, які не повернулися з походу, додавши “и погибе множество людей, и бысть вопль и въздыханіе и почаль по всѣмъ градомъ и по волостемъ; и глаголаху же сице, яко единѣх Кіанъ изгибе тогда 10000”⁵⁹. Напевно, ця інформація має однакове джерело з інформацією Лаврентіївського літопису (“а боларъ и прочіи вои много множество глю бо тако ѣко Кыанъ удинѣх изгыбло на полкѣ то 10 тысячъ”⁶⁰). Ці чутки принесли воїни з дружини ростовського князя Василька Костянтиновича, яка спізнилася і дійшла до Чернігова, коли вже битва відбулася і з Києва пішов потік панічних чуток: “но бывшу ему у Черънигова и слыша зло, створившееся надъ Рускыми князи, и возвратися воспячь”⁶¹. Зрозуміло, також, що найбільших втрат зазнало саме військо київського князя Мстислава Романовича, до складу якого входили, крім київських, ще й туровські і смоленські дружини. Вони загинули майже всі, окрім тих, кому вдалося вирватися з князем Володимиром Рюриковичем.

Ще менш вірогідне повідомлення пізнього Густинського літопису, яке стосується галицько-волинського війська: “а от всѣхъ вой едва десять утече, но и сихъ на пути Половци пообдираша”⁶².

Немає жодних вказівок на втрати і у монгольських джерелах⁶³. У донесенні брата Бенедикта з францисканської місії 1245 р., який спілкувався з учасниками битви, занотувавши деякі унікальні відомості, щодо втрат зазначено: “Крови з обох сторін було пролито до самих кінських вуздечок, як передавали ті, хто брав участь у битві”⁶⁴. Близький за часом до описуваних подій арабський історик Ібн ал-Асір (+ 1233), який детально описав похід і битву, теж не повідомив про втрати сторін⁶⁵.

---

⁵⁵ Там само. С. 362.

⁵⁶ Воскресенская летопись. С. 132.

⁵⁷ Золотая Орда в источниках. Т. 3. Китайские и монгольские источники. Пер. Л. П. Храпачевского. Москва, 2009. С. 223; Черкас Бю Территориальное устройство Улуса Джучи (территория западнее Дона). *Золотая Орда в мировой истории*. Казань, 2016. С. 157.

⁵⁸ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 522.

⁵⁹ Воскресенская летопись. С. 132.

⁶⁰ Лаврентьевская летопись. Стб. 446–447.

⁶¹ Воскресенская летопись. С. 132.

⁶² Густынская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Т. 40. Санкт-Петербург, 2003. С. 116.

⁶³ Кычанов Е. И. Сведения “Юань-ши” о завоевании Руси монголами. *Историография и источниковедение истории стран Азии и Африки*. Вып. 18. Санкт-Петербург, 1999. С. 161.

⁶⁴ Христианский мир и Великая Монгольская империя. Материалы францисканской миссии 1245 года. Санкт-Петербург, 2002. С. 109, 235–240.

⁶⁵ Тизенгаузен В. Г. Сборник материалов относящихся к истории Золотой Орды. Т. 1. Санкт-Петербург, 1884. С. 27.

У західних джерелах, які інформують про цю битву, відомостей про втрати сторін немає⁶⁶, вони або надто загальні, як у другому продовженні Анналів августинського монастиря Клостернойбурга (бл. 1224–1225) “... Також він знищив багатьох русів, які хотіли надати їм (половцям) допомогу...”⁶⁷ або фантастичні: у Хроніці нотаріуса Рікардо із Сан-Джермо (Кассіно), сформованій у 1227–1228 рр., “і в один день вони перебили двісті тисяч руських і плавтів (половців)” чи у трактаті цистеріанського пріора Цезарія з Гейстербаха (бл. 1223–1224) “...Також і у минулому році якийсь народ проник у королівства русів і знищив весь там живучий народ”⁶⁸.

У хроніці Генріха Латвійського, сформованій у 1225–1227 рр. подана ширша інформація: “І впав великий король Мстислав з Києва з сорока тисячами воїнів, що були при ньому. Інший же король, Мстислав Галицький, врятувався втечею. З решти королів упало в цій битві біля п’ятидесяти. І гналися за ними татари шість днів і перебили у них більше ста тисяч осіб (*а точне число їх знає один Господь*)”⁶⁹. Вона, безперечно, базувалася на чутках⁷⁰. Ці чутки могли потрапити від руських інформаторів з Полоцька чи Смоленська, але це не змінює вірогідності самої інформації⁷¹. Сто тисяч озброєної польової раті в обладунках, враховуючи вартість останніх, могла би виставити хіба вся християнська Європа. Тому ставитися до цієї інформації з повною довірою, як це робить Роман Бабенко⁷², навряд чи доцільно.

Результат. Поразка на Калці була зумовлена кількома важливими чинниками, головним з яких була відсутність єдиного командування і плану дій. Кожен з трьох вождів діяв самотужки, що в результаті закінчилося хаотичною зустрічною битвою, у яку русько-половецькі війська вступали частинами, що дозволило противнику отримати чисельну перевагу і розбити їх у фронтальних сутичках. Практично не велася розвідка і князі не знали чисельності противника і складу його угруповання. Основні сили монглів добре відпочили і зустріли русько-половецьке військо в степу на місцевості, де вони добре орієнтувалися. При цьому їм вдалося спровокувати зустрічну битву з втомленим довгим переходом противником. Поза сумнівами, що чи ненайголовнішим винуватцем поразки був князь Мстислав Мстиславич Удатний. Він розпочав битву, не маючи загальної картини про чисельність і стан противника і не давши відпочити навіть галицьким і волинським дружинам (“еха же самъ во сторожѣ видившоу же емоу полкъ Татарскыѡ, приѣхавъ рѣ вооружитесѡ”⁷³), а також не попередивши дві інші частини руського війська, які чисельністю щонайменше дорівнювали задіяним військам. Монгольські полководці отримали, таким чином, додаткову перевагу, яка дозволила їм розгромити противника по частинах, не тільки нівелювавши переваги

⁶⁶ Sinor D. Les relations entre les Mongols et l’Europe jusqu’à la mort d’Arghoun et de Béla IV. *Cahiers d’Histoire Mondiale. Journal of World History*. Т. 3. Neuchatel, 1956. No. 1. P. 40.

⁶⁷ Хаутала Р. От “Давида, царя Индий”. С. 133–134.

⁶⁸ Там само. С. 131–133, 135–136.

⁶⁹ Генрих Латвийский. Хроника Ливонии. Изд. и пер. С.А.Аннинский. Москва–Ленинград, 1938. XXVI.1; Хаутала Р. От “Давида, царя Индий”. С. 136–139.

⁷⁰ Куник А. А. Выписки из Генриха лотышского о русских событиях 1221–1223 годов. *Уч. зап. имп. АН по первому и третьему отделениям*. Т. 2. Санкт-Петербург, 1853. Вып. 2. С. 317–330.

⁷¹ Kivimäe J. Henricus the Ethnographer: Reflections on Ethnicity in the Chronicle of Livonia. *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier: A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*. Farnham–Burlington, 2011. P. 103–104.

⁷² Бабенко Р. В. Бойові дії монгольських військ на території Південно-Західної Русі в 1240–1241 рр. С. 58.

⁷³ Ипатьевская летопись. Стб. 743.

останнього у загальній чисельності, але й отримавши перевагу на конкретних відтинках битви. За таких умов їх втрати в цій битві були меншими за втрати русько-половецьких військ.

Леонтій Войтович.

Битва на Калці: деякі підсумки досліджень.

у статті на підставі комплексу руських, ординських і європейських джерел, здійснено аналіз передумов, чисельності сторін, перебігу битви і втрат. Звернена увага на помилки, які призвели до поразки і їх причини. Обґрунтовані застереження проти перебільшень як чисельності обох сторін так і втрат русько-половецького війська. Здійснена спроба розгляду персоналій учасників битви.

Leontiy Voitovych.

Battle is on Kalka: some results of researches.

In the article on the basis of complex on the Rus'ian, Asian and European sources, the analysis of preconditions, quantity of parties, motion of battle and losses is carried out. Convolute attention is on errors that resulted in a defeat and their reason. Varring is reasonable against overstatements as quantily of both parties so lasses of rus'-kumans army. Realizable attempt of consideration of personalias of participants of battle.

ТОРГІВЛЯ РАННЬОМОДЕРНОГО ДРОГОБИЧА¹

Однією з найважливіших особливостей міст, що відрізняють їх від сіл, є велика концентрація товарно-грошових відносин, торгівлі. Показником розвитку товарно-грошових відносин і суспільного поділу праці в ранньомодерному місті було раннє формування прошарку міщан, для яких торгівля стала основним заняттям. Так, уже у XV ст. в Дрогобичі був значний відсоток купців. У тому ж столітті до Львова переселився один з дрогобицьких купців, а в переліку міщан Дрогобича другої половини цього століття віднотований Іван Крамар². Про розвиток торговельних зносин між підкарпатськими містами ще в першій половині XV ст. свідчить запис у перемишльській лавничій книзі про купівлю Вячеславом (Wenczeslaus) з Самбора від Томка Кравця з Дрогобича коня в кредит, з відтермінуванням оплати на 6 тижнів³.

Торгівля в місті була пов'язана з розвитком сільського ремесла. Відрив ремесла від сільського господарства, поява людей, для яких основним джерелом заробітку були несільськогосподарські заняття, викликали потребу забезпечення цього несільськогосподарського населення продуктами харчування і одягом. Вже на початку XVI ст., а очевидно, й раніше, в Дрогобичі діяли численні різницькі, пекарські і шевські ятки, що були одночасно майстернями і крамницями, в яких торгівля велася щоденно, крім неділь і свят. Попри наявність постійно діючих яток ремісників, а також «крамів» (крамниць, рундуків) торгівців, торговельні обороти концентрувалися переважно на торгах, які відбувалися щотижня, і ярмарках, яких було декілька на рік.

¹ У 2003 р. за домовленістю з Ярославом Ісаєвичем, редколегія «ДКЗ» розпочала видання друком тих розділів його дисертації про давній Дрогобич, матеріал яких або раніше не публікувався взагалі, або ж оприлюднювався лише частково (Ісаєвич Я.Д. Город Дрогобыч в XVI-XVIII вв. – Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. кад. истор. наук / Науч. рук. академик АН УССР И.П. Крипякевич. – Львов, 1960. – 18 с.). У результаті, в 2003-2006 рр. на сторінках «ДКЗ» було опубліковано три статті автора. – Див.: Ісаєвич Я. Солеваріння в Дрогобичі та його околицях у XVI-XVIII ст. // ДКЗ. – Вип. VII. – Дрогобич, 2003. – С. 108-120; його ж. Дрогобич у XVI-XVIII ст.: з джерел про побут і культуру міського населення // Там само. – Вип. VIII. – Дрогобич, 2004. – С. 198-207; його ж. Чисельність, соціальна структура і національний склад населення Дрогобича у XVI-XVIII ст. // Там само. – Вип. X. – Дрогобич, 2006. – С. 241-251. Смерть Я. Ісаєвича, а також його несподівана реакція незадовго перед смертю на видання в 2009 р. «Нарисів з історії Дрогобича», надовго зупинили згаданий проект. Під сучасну пору редколегія «ДКЗ» вирішила його продовжити (і в невдовзі закінчити) з тим, щоб опублікувати дисертацію Я. Ісаєвича повністю. Публікований розділ у дисертації має заголовок «Торгівля», ми ж замінили його на «Торгівля ранньомодерного Дрогобича», пам'ятаючи про те, що сам автор за життя не любив термін «ранньомодерний». Головним мотивом такої заміни є утвердження цього терміну в сучасній історіографії. Текст розділу зазнав конкретного редагування. Його підготували до друку: Лідія Мазурчак (верстка) та Леонід Тимошенко (наукове редагування, коректура покликів на джерела та літературу).

² Gilewicz A. Przyjęcia do prawa miejskiego we Lwowie, w latach 1405-1604 / Studia z hist. społ. i gosp. posw. F. Bujakowi. – Lwów, 1931.

³ Pomniki dziejowe Przemyśla. – T. I. – Przemyśl, 1936. – S. 80.

Ярмарки і торги. Економічна роль торгів і ярмарків пов'язана насамперед із тим, що під час них значною мірою знімалися найважливіші обмеження свободи торговельної діяльності. Дрогобицький річний ярмарок у день Св. Варфоломія вперше зустрічаємо в джерелах за 1436 р.⁴, очевидно, встановлений він був раніше. На початку XVI ст. спеціальним королівським привілеєм було встановлено другий ярмарок в Дрогобичі у день Св. Софії, однак він не приваблював людей, тому в 1532 р. король змінив його ярмарком у день Св. Трійці⁵. У 1565 р. люстратори вже пишуть про Дрогобич: «Бувають там на рік два великі ярмарки, один на Святки (тобто Зелені свята, день Трійці), другий на Святого Варфоломія»⁶. Але 1578 р. Стефан Баторій «засновує другий ярмарок» у Дрогобичі в день Введення⁷. Цей ярмарок також не прижився. Зате з'явилися пізніше ярмарки на Михайла і на Йосифа. При чому якщо в XV – XVI ст. ярмарки були прив'язані до днів римо-католицьких свят⁸, то вже в документах XVII – XVIII ст. виразно зазначено, що ярмарки відбуваються в дні Св. Варфоломія ritus graeci, на Михайла «грецького обряду», у вівторок після «грецьких» Зелених свят⁹. Таким чином, більшість ярмарків руських свят усупереч різним королівським привілеям були перенесені на дні «русських» свят, як це було і в інших галицьких містах, – в Стрию, Хирові, Жовкві та ін.¹⁰

Наближались до ярмарків «красні торги» перед великими святами. В першій половині XVI ст. було два красних торги – перед Різдвяними і перед Великодніми святами¹¹. У XVIII ст. найбільше значення мав «русський красний торг перед Великоднем», на який у першій половині цього сторіччя збиралось «по кілька тисяч людей»¹². Важлива роль у торговельних операціях належала також тижневим торгам. Цьому сприяло встановлення королівським привілеєм 1523 р. вільного тижневого торгу м'ясом (*forum septimanale carnium liberum*)¹³. Такий торг називався «сохачками», бо під час нього всім було вільно бити худобу і виставляти її на підпорах, чи лавках, що звалились

⁴ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Т. 12. – Lwów, 1887. – S. 13. – Nr 124.

⁵ Biblioteka Jagiellońska. – Rkp. 972. – K. 56.

⁶ Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку, видані під редакцією Михайла Грушевського (далі – Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку). – Т. 1: Люстрації земель Галицької і Перемиської. – Львів, 1895. – С. 201.

⁷ Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów granicznych, lustracji, memoriałów, i. t. p. / Wydał Prof. Feliks Gałkiewicz. – Drohobycz, 1906 (далі – AD). – S. 129. – Nr 44.

⁸ Księga radziecka miasta Drohobycza 1542-1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polackówna / Zabytki Dziejowe. Wydanie Tow. Nauk. we Lwowie (далі – KP). – Т. IV. – Z. 1. – Lwów, 1936. – S. XXXIII.

⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 619; Спр. 9. – С. 154; Спр. 13. – С. 167; Спр. 11. – Арк. 42, 55; Відділ рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Стефаніка у Львові (далі – ВР НБУ ім. В. Стефаніка). – Ф. Осол. – Спр. 2901. – С. 131.

¹⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 292; Спр. 8. – С. 367; Крип'якевич І. П. З історії міста Жовкві // Записки ЧСВВ. – Т. 6. – Вип. 1-2. – С. 54.

¹¹ KR. – S. 88. – Nr 229.

¹² ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 325, 520; Спр. 10. – С. 155; Спр. 9. – С. 146.

¹³ Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codocibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski. – P. 4. Sigismundi I regis tempora complectens (1507-1548). – Vol. 2: Acta vicecancellariorum 1507-1535. – Varsaviae, 1915. – P. 272. – Nr 13438.

сохами, або сохачками. Люстратори 1565 р. писали, що в Дрогобичі беруть «торгове в дні тижневих торгів і від худоби, яку на сохачки б'ють, котрого там, хоч і через цілий рік буває немало, а все ж таки особливо від Святого Варфоломея до м'ясопустів буває там незліченна сила худоби, забитої на торгу, бо в драбиняках везуть баранів, від яких беруть по шелягу, а від великої худоби, котрої теж буває дуже багато, беруть по 1 гр.»¹⁴. «Сохачковий торг на м'ясо» відбувався під час тижневих торгів по понеділках, хоч королівським привілеєм він був встановлений на вівторок¹⁵.

До тижневих торгів приурочується в Дрогобичі також вільна торгівля хлібом. 1545 р. магістрат заборонив купувати ячмінь, жито та пшеницю від приїжджих купців у суботу та неділю і встановив, що продаж їх має відбуватися «на загальному торгу, тобто в понеділок»¹⁶. Дослідниця «вільниць» писала: «У більшості міст, де самі міщани займалися сільським господарством, вільна торгівля хлібом була непотрібна. Лише в більших, густіше заселених містах, як Краків, Львів, Познань, де переважало ремісниче і купецьке населення, з'явилися вільниці на хліб, які... були так само організовані, як і сохачки»¹⁷. Звичайно, масштабами торгівлі Дрогобич не може йти в порівняння з названими містами, але, очевидно, і тут міське населення мало значний попит на збіжжя.

Важливим матеріалом для вивчення характеру і організації торгів та ярмарків є щорічні ухвали (*lauda*), якими визначалось місце окремих торговців на ринковій площі (торговиці). Ремісники кожного фаху і купці, що спеціалізувались на торгівлі певним товаром, мали визначені місця в підсіннях ринкових будинків і перед ними. Під час великих ярмарків продавці і покупці займали також прилеглі до ринку вулиці. Так, «згідно зі старовинним звичаєм» пекарі мали стояти від будинку А. Сегіна «поки зайде», там же перекупки, поворозники – перед будинком в'їта. Торговці хлібом мусили стояти під ратушею, але щопонеділка вони порушували це розпорядження і ходили зі своїм товаром по цілій торговиці, за це мусили платити по 1 гр. кожний. При цьому ремісники торгували, як правило, власними виробами: пекарі продавали пшеничний та житній, разовий і питльований хліб, паляниці, калачі, бублики, кушнірі стояли на торгу з шапками і кожухами, «бондарський цех» з своєю «роботою», так само «сірячки», «ходачки» і т. ін.¹⁸

Характерним явищем була велика спеціалізація торговців, як великих, так і дрібних. Серед перекупок, що торгували харчами, розрізнялись «оліярки», «круп'ярки», «бриндвярки», «аустернички» («ті, що продавали м'ясиво готове до споживання», – ковбасу, кишки, шинку та ін.), продавчині борошна, пшона, ярини, масла, риби тощо. Серед купців також розрізняли «суконників і блаватників», тютюнників, що мали свої «крамики» (крамнички), табачників (продавали нюхальну абаку), окремі категорії продавців різних специфічних товарів («болехівських» поясів, дзвонів, воску й ладану, перцю і под.). Помітним явищем була також майнова диференціація купців. Так, серед продавців тканин розрізнялись власники «значніших крамів», «крамни-

¹⁴ Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку – Т. 1: Люстрації земель Галицької і Перемиської. – С. 201.

¹⁵ *Matricularum Regni Poloniae summaria*. – Pars 4. – Vol. 2. – P. 272. – Nr 13438.

¹⁶ KR. – S. 11. – Nr 19.

¹⁷ Haubrichówna M. *Wolnice czyli wolne targi w miastach polskich do początków XVII wieku* // RDSG. – T. IV. – Roczn. 1935. – Lwów, 1936. – S. 36-37.

¹⁸ ЦДАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 18-20, 71, 154, 291 та ін.; Ф. 9. – Оп. 8. – Т. 863. – Арк. 8-9, 41-42, 55, 67, 85, 100, 184-185, 204.

ків розставлених на красних» (на дерев'яному каркасі), «крамників ташових» (в наметах)¹⁹.

Якщо на ярмарках і торгах спеціалізація купців досягла значного рівня, то в постійно діючих крамах її не було. Навіть у перекупок на торгу спеціалізація була більш помітною, ніж у ринкових «крамах», де продавались найрізноманітніші речі. Кількість таких крамів із «мішаним товаром» також зростала. Так, за укладеним в 1664 р. контрактом рада дозволила відкриття 10 постійних крамів, а в 1685 р. їх було вже понад 40²⁰. Порівняно висока спеціалізація торгівлі на ярмарках і торгах свідчить, що саме там товарно-грошові відносини досягли найбільшого розмаху.

Феодалні обмеження торгівлі. Хоч на час ярмарків і торгів припинялася дія деяких найбільш обтяжливих обмежень, усе ж таки і тут зберігалися основні елементи феодалної організації торгівлі. Залишалися в силі деякі цехові привілеї, наприклад, заборона купцям продавати вироби поворозників²¹ і т. ін. За декретом замку і магістрату, «постороннім людям» (очевидно, маються на увазі не члени цеху) заборонялося купувати свиней, щоб відразу їх перепродати²². І у XVIII ст. зберігалися середньовічні форми обмеження конкуренції. Так, той, хто «гудив» товар іншого, крім штрафу і кількадечного ув'язнення, мусив також викупити критикований ним товар, якщо на нього не знаходилось інших покупців²³.

Одним із найважливіших обтяжень торгівлі було торгове мито, що стягувалося під час торгів і ярмарків. У перших десятиріччях XVI ст. загальні розміри торгового, що стягалось під час торгів і ярмарків, найчастіше коливалися від 6 до 30 гр. (найменшим було навесні), а за цілий рік становило 20-22 зол²⁴. До 1568 р. розміри мита вже дуже зросли: від кожного проданого сіряка брали 9 динарів, від штанів – 6 динарів, від воза горщиків – 3 гр., від скла – кожний 14-й сніп, від барана – 1 гр., а від вола – 2 гр. і т. д.²⁵ Особливо обтяжливим торгове мито стало у XVII – XVIII ст., коли феодали віддавали його на відкуп. Митники-відкупники не зупинялись перед жодними зловживаннями. У 1752 р. Абель Лішнянський за 6 гр. мита сконфіскував у Гриня Марака з Добрівлян 2 чверті меду вартістю по 42 зол. кожна. Орендарі млина вимагали тижневих оплат від перекупок, що торгували пшоном²⁶. З іншого боку, найбільші багатії, зокрема такі агенти феодалів, як старостинський касир Вальцьо Беняшевич, який торгував збіжжям і полотном, як правило, ухилялися від сплати торгового мита²⁷. У 1764 р. «торгове» було скасоване сеймом²⁸. Але й після цього не припинилося втручання старостинської адміністрації в міську торгівлю. Ремісники протидіяли політиці

¹⁹ Усі наведені тут визначення окремих категорій торгівців взяті з тексту ухвал ради, посилання на які дано в попередній виносці.

²⁰ АД. – С. 241, 258. – № 77, 83.

²¹ ВР НБУВ ім. В. Стефаніка. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 40.

²² ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 16.

²³ Там само. – Арк. 19.

²⁴ Archiwum Główne akt dawnych w Warszawie (далі – AGAD). – ASK, dz. 56. – Sygn. DI. – К. 210, 366.

²⁵ Ibid. – Т. zw. Metryka Litewska. – Dz. IV B. – № 22. – К. 489.

²⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 69, 105.

²⁷ ВР НБУ ім. В. Стефаніка. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – Арк. 479.

²⁸ Volumina legum. Prawa, konstytucye u przywileie Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego u wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone. – Т. 7. – Petersburg, 1860. – Р. 333.

примусового визначення цін феодалом. Так, під 1770 р. зустрічаємо повідомлення про те, що «не зважаючи на багаторазові розпорядження замкової зверхності, щоб різники продавали фунт м'яса по 6 ½ гр.», беруть по 8 гр. за фунт²⁹. Феодална адміністрація нерідко організовувала також примусовий збут своїх сільськогосподарських продуктів через міських торговців. Так, економ змушував тих перекупок, які торгували бринзою, «добровільно взяти торгом» 38 фасок бринзи по 14 зол. за штуку, а коли виявилось, що 9 фасок було недосолених і тому запліснявілих, то перекупок змушують взяти по встановленій магістратом ціні (10 зол.) цю плісняву бринзу, і то з тим, «щоб не важилась жодна гендлярка продавати іншу бринзу, поки не випродасть ту замкову бринзу, як добру, так і зіпсовану»³⁰. Старостинські урядовці видавали навіть такі розпорядження в галузі торгівлі, якими мінялися королівські декрети. 30 серпня 1773 р. економ Г. Ортинський наказав, щоб відтепер ніхто не важився привозити кошерне м'ясо на сохачки³¹.

Однак, незважаючи на різні обмеження, торги і ярмарки відзначались відносною свободою торговельних зносин. Також і селяни-кріпаки мали право вільно прибувати до міста в часи торгу. Коли п. Костянтин Попіль, побачивши «працьовитого Василя Флонта, мешканця с. Губич», крикнув: «Хлопче, чого ти тут ходиш?», той відповів: «Тепер торг, і кожному вільно ходити». Шляхтич не зважив на право селянина вільно відвідувати торги, побив його канчуком і порубав шаблею і, «сівши на коня, поїхав між ходачників і рінників, туди, де продають пшоно під рагушем, з чого виникло велике заворушення і бійка»³². Але подібні вчинки вважались незаконними, і тому В. Флонт поскаржився на К. Попеля у війтівському суді.

Необхідність інституту ярмарків і тижневих торгів значною мірою пояснюється тим, що кріпосне селянство могло скористатися вільним від праці в помісті і на своєму наділі часом лише протягом невеликої частини днів у році. З другого боку, саме участь широких мас селян, які були тоді основними виробниками матеріальних благ, і обумовила економічне значення торгів і ярмарків.

Пропінація. Феодална організація торгівлі особливо яскраво простежується на прикладі такої дуже важливої протягом усієї доби феодалізму галузі торгівлі, як продаж хмільних напоїв (корчмарство, шинкарство, пропінація). Вже у XV ст. у місті були корчмарі³³, що спеціалізувались на торгівлі пивом, медом, вином, а з XVI ст. і горілкою. У другій половині XVI ст. міщани Дрогобича платили 618 зол. чопового³⁴. Якщо врахувати, що в той час стягувався й динар від гроша вартості за виробництво, і стільки ж за продаж, і якщо припустити, що вивіз і ввіз напоїв урівноважувались, то можна підрахувати, що в місті виготовлялось за рік алкогольних напоїв на суму 5562 зол., тобто біля 2600 бочок (припустивши, що ціни на ці напої у Дрогобичі були такі ж, як і у Львові)³⁵.

У 1530 р. король дозволив магістратові заснувати корчму, в якій варилась би і продавалась горілка з тією умовою, що чинш з неї йтиме на королівську потребу для

²⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 12. – С. 458.

³⁰ Там само. – Спр. 10. – С. 30

³¹ Згадане розпорядження видане в інтересі тих різників, які наймалися кагалом і спеціалізувались на виробництві «кошерного» м'яса. Воно суперечило інтересам споживачів, які скаржились на гостру нестачу «кошерного» на ринку. – Там само. – С. 150, 154.

³² Там само. – Т. 3. – С. 175.

³³ Gilewicz A. Przyjęcia do prawa miejskiego we Lwowie, w latach 1405-1604. – S. 39.

³⁴ Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego. 1576-1586. U dwóch częściach / Wyd. A. Pawiński (Źródła dziejowe. – T. IX). – Warszawa, 1881. – S. 276.

³⁵ Hoszowski S. Ceny we Lwowie w XVI – XVIII w. – Lwów, 1928.

купівлі пороху³⁶. У 1542 р. було дозволено, щоб доходи з міської корчми надходили повністю в розпорядження магістрату, на який тоді було накладено обов'язок ремонту костьолу³⁷. У 1546-1558 рр. оренда міської горілчаної корчми, розміщеної в будинку ратуші, була в руках українського заможного міщанина Гриця Синиці³⁸, а в 1559-1562 рр. її орендував Арон з Перемишля, в 1663 р. – Давид Шмерло і Ісаак Бородавка, які з 1561 р. орендували також Берестейкий королівський склад солі, куди надходила сіль і з Дрогобича³⁹. Але в 1564 р. король, «довідавшись, що міщани... орендували згадану корчму по дешевій ціні, і оскільки Яків Юдич, наглядач, тобто слуга королівських жуп запропонував платити по 10 зол. з тої корчми щороку, то король передав йому ту пропінанцію»⁴⁰. Таким чином король порушив надане ним самим право магістрату завідувати горілчаною пропінанцією.

У XVII ст. корчма в ратуші і надалі здавалась магістратом в оренду корчмарям, які отримали назву ратушних вірників. У 60-х рр. XVII ст. орендар Арон Ісаакович мав чотирьох солдатів, які утримувалися коштом усього міського населення і мали стежити, щоб ніхто не купував сторонньої горілки. При цьому вони конфісковували у передміщан також ту горілку, яку вони, згідно зі стародавнім звичаєм, мали право привозити з-поза міста по нижчій ціні на празники, весілля, хрестини і похорони⁴¹. Крім однієї горілчаної корчми, згідно з контрактом магістрату з кількома шинкарями (Іцком Шмуйловичем, Самсоном Шмуйловичем та іншими), останнім було дозволено шинкувати пиво і меди в двох будинках, але насправді вони мали в другій половині XVII ст. вісім шинкових «будинків», в яких торгували пивом і медом⁴². Горілчану корчму в ратуші після згаданого вище Арона Ісааковича орендував Іцко Йосифович, який отримав на це спеціальне королівське підтвердження⁴³. Орендна плата з неї йшла в основному на потреби костьолу. Королівська влада пильнувала, щоб ніхто не порушував монополії ратушного корчмаря на торгівлю горілкою⁴⁴. Однак під протекцією адміністратора Самбірської економії на території жуп була відкрита корчма для продажу не лише пива, але й горілки. У 1681 р. на скаргу міщан комісарський суд підтвердив заборону мати в місті питну горілчану корчму, крім магістратської. Під страхом 500 гривень штрафу в 1690 р. король наказав власникові жупної корчми Ліберману припинити торгівлю горілкою і пивом, а в 1691 р.

³⁶ AD. – S. 52-53. – Nr 17.

³⁷ Ibid. – S. 72-73. – Nr 24.

³⁸ KR. – S. 16, 22, 41, 96. – Nr 36, 63, 112, 251.

³⁹ Ibid. – S. 107, 111, 117. – Nr 274, 287, 300. Давид Шмерло був одним із найбагатших фінансистів у Великому князівстві Литовському і розбагатів шляхом оренди мит і відкупництва. Ісаак Бородавка також був дуже заможною людиною і мав королівський сервіторіат (привілей про незалежність і підсудність безпосередньо королю), що давало великі переваги над іншими купцями. Д. Шмерло та І. Бородавка в 1561 – 1565 рр. були компаньйонами дрогобицького жупника по оренді новозаснованого Брестського королівського складу солі, а з 1565 р. орендували цей склад самі. (Довнар – Запольский М. Государственное хозяйство великого княжества Литовского при Ягеллонах. – М., 1901. – С. 482 – 488; Keckowa A. Melchior Wallbach. – Warszawa, 1955. – S. 169-170.

⁴⁰ Bersohn M. Dyplomatarjusz dotyczący zydów w Polsce na źródłach archiwalnych osnąty. – Warszawa, 1910. – S. 68. – Nr 85.

⁴¹ AD. – S. 227. – Nr 76.

⁴² Ibid. – S. 258. – Nr 83.

⁴³ Ibid. – S. 260. – Nr 34.

⁴⁴ Ibid.

дозволив магістратові викупити будинок цієї корчми, оплативши Ліберману повну її вартість⁴⁵.

У 1701 р. ратушна горілчана оренда, яка крім корчми включала доходи від міських млинів, від експлуатації ратушної ваги і деякі інші, перейшла до старости як застава за борг міщан старості⁴⁶. З того часу орендна плата надходила в розпорядження старост. У першій половині XVIII ст. протягом кількох десятків років цю оренду тримав Хаїм Гіршович, який отримав дозвіл продавати пиво зварене в його будинку коло жупи на старостинському ґрунті, хоч за міським правом можна було ввозити пиво лише з території, підпорядкованої магістрату, бо лише там виробництво його обкладалось оплатами на користь магістрату⁴⁷. Орендарі ратушної корчми практикували «грабунки», тобто конфіскацію речей у зв'язку з несплатою за напої, взяті в кредит, і як штраф за дійсне або вигадане порушення монополії пропінації. Неодноразово було чути скарги, що «збагачені ласкою замку», ратушні орендарі посилають по хатах своїх слуг шукати горілку і систематично практикують підкидання її та беруть забори⁴⁸.

Коли в 1757 р. справа віддання ратушної корчми в оренду була передана замком на розсуд магістрату, то вїйт С. Піхович передав оренду «ратушних, млинових і інших доходів» за 7000 Якубові Абрамовичу і Мейсехові Мошковичу. У відповідь на це член ради Кипріян Сербиновський, кравецький цехмістр Гр. Сегін і кушнір Мих. Староміський, «підбурюючи поспільство і магістрат, оголосили себе ближчими до ратушної оренди», скликали міщан «за оповіщенням дзвінка» до ратуші і хотіли домогтися затвердження вже заготовленого орендного контракту на їх ім'я. Проте С. Піхович не допустив до цього, аргументуючи тим, що це означало б зменшення скарбових прибутків, оскільки «Сербиновський, обраний на радецький уряд, а Сегін – на цехмістрівський, не змогли б дбати про прибутки з передміських корчм, які найбільше дозору потребують, а Староміський тому, що більше часу в чужій землі займається купецтвом, ніж перебуває в місті»⁴⁹. Які доходи приносила пропінація, видно з того, що наступник Зельмана Вольфовича Вольцьо Беняшевич, який у той час був «генеральним касиром» Дрогобицького староства, зібрав з 1. VII. 1755 до 1. VII 1756 р. з шинкарів 23464 зол. прибутків, в тому числі 13 тис. з ратушної корчми, а в 1756-1757 рр. доходи з пропінації становили понад 25 тис. зол.⁵⁰ Після того він же став орендарем млинів і черинів в Дрогобичі. Торгівля хмільними напоями приносила такі величезні прибутки тому, що в цій галузі найбільш повно панувала система феодальної монополії, яка встановлювалась шляхом неприкритого позаекономічного примусу, здійснюваного феодалами. Шинкарство було одним з найважливіших засобів феодальної експлуатації і перерозподілу феодальної ренти між різними категоріями експлуататорів. Воно призводило до збагачення нечисленних шинкарів, протегованих феодалами, і все більшого зубожіння широких народних мас.

Формування локального і обласного ринків. Вже у XVI ст. Дрогобич був центром невеликого локального ринку, територія якого межувала з регіонами, які економічно тяжіли до Самбора і Стрия. Локальний ринок формувався в основному на базі забезпечення селян Дрогобиччини ремісничими виробами, а міщан – продуктами сільсько-

⁴⁵ Ibid. – С. 264-266; ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 459; Ф. 159. – Оп. 8. – Спр. 623. – Арк. 4.

⁴⁶ ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Чол. – Спр. 581. – С. 329.

⁴⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 174.

⁴⁸ Там само. – Спр. 9. – С. 74.

⁴⁹ ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 136-137.

⁵⁰ Там само. – С. 390.

го господарства. Постачання місту продуктів землеробства і тваринництва здійснювалося феодалами, які продавали продукти з фільварків і з натуральних повинностей селян, і селянами, що продавали продукцію господарювання на своїх наділах. Окремі середньопомісні шляхтичі, а також поміщицькі управителі вивозили на торги збіжжя, худобу, масло, сир, яке купували переважно міські перекупки⁵¹. Але з-посеред феодалів серйозне місце на дрогобицькому ринку сільськогосподарських продуктів посідав лише феодалний сеньйор міста – староста. Уже на початку XVI ст. старостинський двір продавав продукти рільництва і тваринництва на місцевому ринку, причому вже виділились купці, які потім їм перепродували. Так, Стецько Лішнянський з року на рік купував великі обсяги зерна, очевидно, для перепродажу населенню⁵². У XVII і XVIII ст., коли старостами були великі магнати, які володіли маєтками не лише на Дрогобиччині, але й у інших регіонах, вони, звичайно, ввозили до Дрогобича сільськогосподарські продукти з тих частин своїх латифундій, де ці продукти були дешевші, тобто з Поділля, Волині, Наддніпрянщини. Так, коли в другій половині XVIII ст. старостою був Вацлав Жевуський, у Дрогобичі був відкритий зерновий склад, де продавалось переважно збіжжя з подільських латифундій Жевуських. На початку 70-х рр. XVIII ст., коли староство суборендував барон Гартенберг, адміністратор Самбірської економії, у Дрогобич ввозилося збіжжя з його маєтків Заліщики і Поляни. Так, у 1775 р. в Дрогобичі було продано 366 корців жита, пшениці, проса і ячменю з Полянського фільварку на суму 4402 зол⁵³.

Таким чином, значна частина продукції панських фільварків збувалася на місцевих міських ринках. Але, наскільки можна судити за частотою згадок про окремі торговельні операції в магістратських книгах, навіть у XVIII ст., коли фільваркове господарство досягло більшого розвитку, ніж у попередні століття, основну роль у забезпеченні Дрогобича сільськогосподарськими продуктами відігравав не поміщицький фільварок, а надільні господарства селян. В основному як збіжжя, так і худобу міщани купували переважно на торгах у селян навколишніх сіл, переважно Дрогобицького, Самбірського і Стрийського повітів, рідше з Рудківщини, Жидачівщини та інших районів. Різники і інші міщани виїжджали купувати худобу в підміські села (Губичі, Модрич, Ковпець, Грушів, Озимину та ін.) , а рідше в гірську частину Самбірщини і Стрийщини. Узагалі радіус торговельних зв'язків Дрогобича з навколишніми селами найчастіше не перевищував 15-20 км, лише на південний захід і на південь були постійні зв'язки з віддаленими гірськими селами Бойківщини⁵⁴.

Села, що постачали місту сільськогосподарські вироби, були споживачами міських ремісницьких виробів – сіряків, ходаків, вуздечок і воловодів, ковальських і гончарських виробів та ін. Вже у XVI ст. на дрогобицькому торгу продавалася велика кількість сіряків, що їх купували селяни. Занепад міського ремесла в XVII ст. негативно відбився на збуті міських промислових виробів на селі. Однак і у XVIII ст. кравці масово продають селянам сіряки, шевці «ходять по горах з ходаками»⁵⁵. Дані про збільшення виробництва ремісничих виробів для продажу селянам (сіряки, кожухи,

⁵¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 359; ВР НБУ ім. В. Стефаніка. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – Арк. 90.

⁵² AGAD. – ASK 56. – Sygn. D I. – К. 53, 57, 165, 213.

⁵³ ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Оп. 2. – Спр. 616. – Арк. 75-76, 84, 86; Спр. 612. – Арк. 66.

⁵⁴ Там само. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 52, 428, 668; Спр. 9. – С. 119, 367, 380; Спр. 12. – С. 372; Спр. 7. – Арк. 93; ВР НБУ ім. В. Стефаніка. – Спр. 2901. – С. 47, 138, 144, 155, 443, 473, 485, 468 та ін.

⁵⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 37.

ходаки і чоботи, посуд, ковальські вироби) свідчать, що патріархальна замкнутість селянського господарства починала порушуватись. Звичайно, таких явищ не слід перебільшувати. Селянське господарство в цілому зберігало натуральний характер не тільки аж до скасування панщини, але й у перші десятиріччя після аграрної реформи. Але це тим більше повинно застерегти нас від недооцінки того факту, що вже протягом феодальної епохи в натуральній замкнутості селянського господарства було досягнуто якогось, хай і невеликого, перелому і що міські вироби стали відігравати деяку роль в економічному житті села. Обслуговування міським ремеслом потреб села є показником певного ступеня розвитку міст як торговельно-ремісничих центрів.

Порівняно вищий, ніж в ряді інших районів країни, рівень втягнутості селян у товарно-грошові відносини з містом значною мірою пояснюється відносно низькою панщиною в гірських районах Карпат і частині Підкарпаття. Завдяки цьому тут могли виникнути також такі сільські центри торгівлі, як велике гірське село Синевідсько Вижне, звідки селяни-купці, для яких торгівля була основним заняттям, приїжджали до Дрогобича цілими компаніями⁵⁶. Вже в XVIII ст. значну частину населення Синевідська становили купці.

Крім досить невеликого сільського району, який можна вважати локальним ринком Дрогобича, місто мало досить широкі торговельні зв'язки з великим колом міст і містечок Галичини, особливо Підкарпаття. Ці зв'язки відбувались головним чином через ярмарки, на які ремісники навколишніх міст привозили свої вироби. Так, горщики до Дрогобича привозили гончарі з Жовкви і Глини. Як зазначалося за статутом гончарського цеху, «чужі» люди могли продавати малі горщики на ярмарку, а на торгах – тільки великі і середні. Тому цехові майстри протестували проти жовківських міщан, а останні захищались тим, що свої вироби вивезли не на «руський красний торг», а думали продати її цеховому брату, або повезти до Дерезич на Благовіщення⁵⁷. Таким чином, цехові майстри, не забезпечували монополії виробництва і хотіли принаймні монополізувати закупівлю. Цехові гончарі також купували посуд у Михайла Гладкого і інших глиняних міщан, які розвозили кераміку по ярмарках різних галицьких міст⁵⁸.

Зрозуміло, мешканці навколишніх міст і містечок привозили до Дрогобича не тільки свої вироби. Купці з Самбора, Стрия, Болехова, Ліська та інших підкарпатських міст привозили на продаж до Дрогобича збіжжя, полотно, тютюн та інші товари⁵⁹. Дрогобичани також постійно відвідували ярмарки, а нерідко й торги в Косові, Мостиськах, Ходорові, Жовкві, Скольому, Хирові, Глинянах, Поморянах і т.д., не кажучи вже про Стрий і Самбір⁶⁰. Ремісники продавали на цих ярмарках свої вироби і купували сировину, а купці торгували скупленими ремісничими виробами і сільсько-господарськими продуктами, а також деякими імпортними товарами. Деякі торгівці підтримували торговельні зв'язки з Бродами, звідки привозили шовк, сукно й інші

⁵⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 93; Спр. 10. – С. 63; ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 113.

⁵⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 145. Біля села Дерезич був василіанський монастир, і тому тут на Благовіщення був ярмарок.

⁵⁸ Там само. – С. 17, 137.

⁵⁹ Там само. – С. 95; Спр. 10. – С. 173; Спр. 11. – Арк. 19-21; ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 453, 289.

⁶⁰ ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 34, 228; ЦДІУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 571, 637; Спр. 10. – С. 68, 800; Спр. 12. – С. 255

товари⁶¹. Оскільки Броди були в той час великими торговельними центром європейського значення, то значною мірою саме через це місто потрапляли, мабуть, у Дрогобич оселедці, льняне полотно з Гданська і інші західноєвропейські тканини, які продавалися тут у XVIII ст.⁶² Деякі імпортовані товари потрапляли на Дрогобиччину також через Львів, але назагал впадає в очі, що Дрогобич мав порівняно незначні торговельні зносини зі Львовом. Це пояснюється наявністю у Львові значно більших феодально-цехових обмежень, ніж у менших містах, а також структурою торгівлі у Львові, яка в більшій мірі, ніж торгівля малих міст, була розрахована на обслуговування панівних класів і в меншій мірі – на обслуговування селян.

Наявність систематичних торговельних зв'язків з переліченими містами і містечками, а також з іншими містами, розташованими на тій же території, свідчить про те, що протягом XVI – XVIII ст. відбувався процес злиття локальних ринків в обласний, регіональний ринок, територія якого охоплювала майже все Руське воєводство (крім крайньої північної частини). Хоча цей процес ще далеко не завершився, він відіграв велику позитивну роль як одна з передумов і перших стадій формування всеукраїнського ринку.

Транзитна торгівля волами. Крім участі у внутрішній торгівлі, Дрогобич відіграв серйозну роль і в далекосяжних торговельних зв'язках. У Дрогобичі були міщани, які більшу частину року проводили в торговельних подорожах за кордоном⁶³. У складеному в 1774 р. для австрійського уряду описі староства про Дрогобич сказано: «Розташування міста дуже сприятливе для торгівлі; тижневі торги багатолюдні і відвідуються купцями з Поділля і України. З року в рік продаються великі кількості плодів, не кажучи вже про інші товари, що вивозяться звідси, як-то полотно, шкіра і шкіряні вироби, гончарська робота, сіль, нафта (Bergol). Як тут, так і в близькості є великі торги на худобу, що придатні і для селян, і роблять торгівлю квітучою»⁶⁴. Дійсно, локація міста була дуже зручною. З давніх-давен сюдою йшов «королівський шлях» з Галича на Жидачів – Стрий – Дрогобич – Самбір – Перемишль, яким ще в XV ст. гнали велику кількість волів з Молдавії, Поділля та Підкарпаття до Перемишля і далі на захід⁶⁵. Волів переганяли з підгірських міст через Дрогобич на Перемишль до Кракова і в XVI ст.⁶⁶, а так само і в XVII ст. Торгували волами і шляхтичі, які не хотіли платити мит. Так, у 1645 р. шляхтич Я. Вольський звинуватив власників 45 придорожніх сіл і міщан Дрогобича та Перемишля в тому, що внаслідок стягнення ними «незаконного мита по 6 гр. від кожного з ста його волів, втратив 100 тис. золотих»⁶⁷. Той факт, що шляхтичі торгували худобою, зовсім не значить, що цією ж справою не займалися міщани. Не можна погодитися з твердженням С. Гербста, що «торгівля худобою спиралась на скупівлі на торгах в містечках українських земель і була, за свідченням Фрича – Моджевського в руках шляхти, що ходила до Бжегу і над Лабу»⁶⁸. Полемічні твори А. Ф. Моджевського, в яких ідеться про причини занепаду міст, ще не є достатньою підставою для таких категоричних тверджень. Шляхтичам не вдалося

⁶¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 808; Спр. 12. – С. 430.

⁶² Schiper I. Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich. – Warszawa, 1937. – S. 266.

⁶³ ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 137.

⁶⁴ Там само. – Теки Козловського. – Спр. 76. – № 142, 141. – Арк. 1

⁶⁵ Dąbkowski P. Stosunki gospodarcze ziemi halickiej XV w. – Lwów, 1927. – S. 34, 41.

⁶⁶ Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку – Т. 2: Люстрації земель Перемиської і Сяноцької. – Львів, 1897. – С. 42.

⁶⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 13. – Т. 370. – С. 2121 – 2142; Т. 375. – С. 527-542.

⁶⁸ Herbst S. Miasta i mieszczaństwo renesansu polskiego. – Warszawa, 1954. – S. 47-49.

монополізувати торгівлю волами. У літературі вже відомий купець зі Стрия Степан Данчевський, який купував у «задніпровських козаків» великі кількості волів і гнав на захід. У XVIII ст. в Дрогобичі експортом волів до Сілезії (найчастіше до Вроцлава і Бжегу) займались окремі міщани, або «спілки» міських купців (євреїв, українців, поляків) з шляхтичами. Волів вони скуповували у місцевої шляхти і селян, а інколи – їздили за ними на Волощину⁶⁹. Торгували волами також і селяни. 1753 р. Гриць Цісар і Іван Вітрук, піддані з Чорнокінців, склавши «купецьку спілку», купують на кредит волів у селян Болахівець біля Дрогобича і коня у дрогобицького міщанина Івана Шемеляка, причому Цісар лишився в Болахівцях, а Вітрук вирушив продавати волів у Жабно (містечко Краківського воєводства, відоме ярмарками)⁷⁰. Дійшовши до Піліци, купці з Дрогобича розподіляються: найкращих волів женуть до Оломоуца, а гірших до Вроцлава⁷¹. Зав'язавши торговельні зв'язки з Сілезією на основі торгівлі худобою, купці з Підкарпаття також імпортують звідтіля різні товари, особливо тканини (сукно, шовк), а також металеві вироби (ножі, циновий посуд). У Дрогобичі існувала ціла група купців, що спеціалізувались на імпорті сілезького сукна⁷². Участь у торгівлі волами сприяла також встановленню торговельних зв'язків з Молдавією, яка була одним із джерел їх постачання. Аж до XIX ст. Дрогобич зберіг значення важливого центру експорту волів до Сілезії⁷³.

Торгівля сіллям. Особливістю Дрогобича було те, що одним з основних предметів торгівлі були його надрові багатства. З 1733 р. маємо повідомлення, що тут на торгу мали окреме місце ріпники – люди, що збирали нафту і продавали її⁷⁴. Певну роль на дрогобицькому ринку відігравав також галун з королівського «галунового вікна» у Станілі. У 30-х рр. XVI ст. дрогобицький староста продавав галун міщанам Дрогобича, Самбора, Туробина, Львова, Дереворська, селянам Рихтич та ін.⁷⁵

Але головним багатством дрогобицької землі аж до середини XIX ст. була сіль. Найстарша писемна згадка про Дрогобич – це надання Володиславом Опольським львівській капітулі десятичини солі з Дрогобича. Той же князь 1377 року встановив у Белзі склад на сіль і заборонив «литовцям» (до Литовської держави тоді вже входила більша частина Південно-західної Русі) їздити по руську сіль повз Белз⁷⁶. І пізніше Белз залишався важливим центром торгівлі дрогобицькою сіллям. 20 травня 1550 р. белзькі міщани внесли в дрогобицьку міську книгу отриманий від короля мандат про звільнення їх від мита на всі товари, крім волів, що йшли на експорт. 1552 р. син белзького вїйта вніс ще один мандат, у якому пояснювалось, що цей привілей стосується і передміщан Белза. Аналогічні привілеї внесли в дрогобицькі книги міщани Ратна, Любомля, Холма⁷⁷. Люстрація 1565 р. містить список під заголовком: «Міста, які з шкодою для королівського скарбу отримали собі вільність від плати мита, як солі, так

⁶⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Т. 2. – С. 615. – Арк. 65.

⁷⁰ ВР НБУ ім. В. Стефаніка. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 47-49.

⁷¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 545.

⁷² Там само. – Спр. 16. – Арк. 64; Спр. 11. – Арк. 191.

⁷³ Szajnocha K. Jadwiga Jagiellonka, księżna bawarska // Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej z roku 1856. – Т. VI. – Nr 39, 27 września. – Lwów, 1856. – S. 130; Stadnicki A. Materiały do historyi miast Galicyjskich // Ibid. – Nr 31, 2 sierpnia. – Lwów, 1856. – S. 160.

⁷⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 175.

⁷⁵ AGAD. – ASK 56. – Sygn. D I. – K. 215.

⁷⁶ KR. – S. 37, 64. – Nr 104, 175; Sobieski W. Upadek rodziny Starzechowskich // Sobieski W. Szkice historyczne. – Warszawa, 1904. – S. 213.

⁷⁷ KR. – S. 75, 88. – Nr 198, 230.

і з інших купівель, з котрих найбільше солі вивозять в Дрогобич». Тут названі Красний Став, Тарногора, Сокаль, Щирець, Любачів, Потиліч. Два останні міста мали дозвіл безмитно купувати сіль лише на свої потреби, але насправді перепродували її селянам⁷⁸. Ще в 1521 р. міщани Дубна, Острога, Рівного, Степані, Дорогобужа, Красилова, Полонного і інші піддані князя отримали дозвіл безмитно провозити через Крем'янець «сіль руську білу» з Дрогобича, Коломиї і Долини, «так, як це було за Вітовта, Казимира, Ольбрахта і Олександра»⁷⁹. Той же привілей був потім підтверджений у 1580 р.⁸⁰ Таким чином, до Дрогобича постійно приїжджали за сіллю також і з Волині. Масштаби цієї соляної торгівлі були значні. В люстрації 1565 р. сказано про Дрогобич: «Фірманів і всяких прасолів там буває весь час по кількасот возів..., так з руських, як і з інших країн, які туди їздять для купування солі».⁸¹ Зрозуміло, не тільки міщани з різних міст і містечок приїжджали до Дрогобича за сіллю, але й самі дрогобичани вивозили її на північ і на схід. За привілеєм 1491 р., міщани і передміщани Дрогобича мусили платити від кожного воза, на який можна було вантажити 6000 топок солі, по 15 гр. 13 дин. мита, тоді як купці інших міст платили 18 гр. 13 дин.⁸² На основі даних про мито в люстрації 1570 р. можна підрахувати, що лише через митницю в Стариських дрогобицькій і городоцькій міщани привозили 140 возів солі щороку. Про шляхи, якими рухались торгівці сіллю, можна довідатися з даних про ті пункти, де з них брали мито. Безпосередньо в околиці Дрогобича воно стягалось у Добрівлянах (вже на початку XV ст.), в Нагуевичах, Озимині, Уричі, Стебнику, Тинові, Грушові, Лисятичах. У с. Лукова «беруть мито від прасолів, які з Дрогобича їздять до Туробина». В Щирці мито беруть від прасолів, «які з Дрогобича до Львова, або до Городка їздять з сіллю – від більшого воза топок 100, а від меншого – 50»⁸³. Основним пунктом, де збиралося мито за дрогобицьку сіль, був Городок, і дрогобицькі солеварні орендувались звичайно тій же особі, що й городоцька митниця.

Дані про місця збирання мита свідчать, що дрогобицька сіль у XVI ст. розвозилась чумаками – на Холмщину й Підляшшя, на Волинь і до Великого князівства Литовського. А через «Литву» галицька сіль ще в XV ст. потрапляла і в Московську державу⁸⁴. Взагалі, вивіз солі з Дрогобича на північ, північний схід і схід розвивався безперешкодно протягом століть. Трохи інакше склалось становище із вивозом солі на Захід: тут протягом XV-XVII ст. відбувались важливі зміни. Оскільки існувала засада, що кожна жупа повинна забезпечити сіллю свою землю, а дешевша дрогобицька сіль витіснила сіль Перемишльської (Старосільської) жупи з Перемишльської і Ся-

⁷⁸ Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку – Т. 2: Люстрації земель Перемишльської і Сяноцької. – С. 53.

⁷⁹ Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie. – Т. 3. – Lwów, 1890. – S. 215, 311.

⁸⁰ Fastnacht A. Katalog rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – Wrocław, 1953. – S. 117.

⁸¹ Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку – Т. 2: Люстрації земель Перемишльської і Сяноцької. – С. 41.

⁸² AD. – S. 24-25. – Nr 7.

⁸³ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 243; Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 2267. – Арк. 7; Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку – Т. 1: Люстрації земель Галицької і Перемишльської. – С. 186, 204; Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку – Т. 2: Люстрації земель Перемишльської і Сяноцької. – С. 215; Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку – Т. 3: Люстрації земель Холмської, Белзької і Львівської. – Львів, 1900. – С. 359.

⁸⁴ Крип'якевич І. П. Зв'язки Західної України з Росією до середини XVII ст. – Київ, 1953. – С. 12.

ніцької земель, то в середині XV ст. було заборонено вживати сіль з Дрогобича на Сянїччині та Перемишльщині⁸⁵. Гродські суди штрафували по 14 гривень усіх, у кого знаходили «заборонену дрогобицьку сіль», і всіх, хто не дозволяв її шукати. У XVII томі «Актів гродських і земських» опубліковано понад 100 таких справ, що відбулися в Перемишльському гроді протягом 12 років (1482-1494)⁸⁶. Серед тих, хто, всупереч забороні, купував дрогобицьку сіль, були міщани Перемишля, Радимна, Вишні, шляхтичі. Заборона продавати сіль у найближчих околицях змушувала дрогобичан шукати нові ринки. Незважаючи на те, що польський уряд намагався спершу обмежити вивіз руської солі в північно-західні землі Речі Посполитої, щоб не допустити конкуренції краківським копальням солі, в XV ст. підкарпатська сіль знайшла широкий ринок збуту в північній Польщі⁸⁷. І от після того, як, позбувшись конкуренції дрогобицької солі, перемишльська жупа стала збувати весь свій товар на місцевому ринку, дрогобицька жупа стала відігравати головну роль у постачанні сіллю Великопольщі і Помор'я⁸⁸. У 1520 р. на королівській Руській жупі було накладено обов'язок постачати сіль великопольській шляхті зі фіксованими низькими цінами і для цього в нижній течії Вісли були влаштовані склади, де шляхта отримувала цю сіль⁸⁹. Люстратори 1572 р. відзначили, що на королівських банях дрогобицької жупи виварювали щороку по 12700 бочок дрібної солі, яку селяни возили до Перемишля, звідки вона сплавлялась Сяном і Віслою до Бидгощі⁹⁰. На сплаві солі широко застосовувалась наймана праця, а виробнича спеціалізація сплавників досягала високого рівня. У XVI ст. команда річкового судна-ком'яги – включала 12-14 човнярів, 2 виливачів, 1 шкіпера, 1 ротмана, 3 лодників⁹¹.

Також і в XVII ст. «русська сіль спускається водою» з королівських складів в Торках і Сосниці до «нижніх складів у Великопольщі»⁹². Щоб усунути конкуренцію цій «скарбовій» солі, король став наказувати конфіскувати «сіль приватних осіб, яка шкодила продажу з королівських складів», навіть, якщо б ті особи мали від королів привілеї на право безмитної торгівлі⁹³. Попри заборони, дрогобичани намагалися і в XVIII ст. вести торгівлю сіллю з Великопольщею. В 1758 р. до м. Ютросін у Великопольщі поїхала з сіллю група «дрогобицьких передміщан і шляхти». Це єдиний відомий нам випадок участі шляхтичів у торговельних подорожах дрогобицьких міщан. Очевидно, останні, знаючи, що вибираються на ризиковану справу, хотіли мати привілейованих спільників. Але це не допомогло: закінчилося арештом усіх дрогобицьких торговців разом з їх сіллю скарбовими стражниками⁹⁴. Королівська заборона возити сіль на захід і наявність зручних ринків на сході призвели до того, що окремі міщани

⁸⁵ Dicker J. Górnictwo na Rusi Halickiej w XV i pierwsze połowie XVI wieku // Rocznik Przemyski. – Т. 5. – 1924. – С. 19.

⁸⁶ Ibid. – С. 20.

⁸⁷ Kutrzeba S. Handel Krakowa w wiekach średnich // Rozprawy wydz. hist.–filoz. PAU. – Т. 19. – С. 133.

⁸⁸ Dicker J. Górnictwo na Rusi Halickiej w XV i pierwszej połowie XVI wieku. – С. 21.

⁸⁹ Papée F. Polska, Litwa i Ruś na przełomie wieków średnich. – Т. I. – Kraków, 1903. – С. 316.

⁹⁰ Жерела до історії України-Руси / Описи королівщин в землях руських XVI віку – Т. 7: Люстрація 1570 р. – Львів, 1907. – С. 321.

⁹¹ Turska J. Inwentarz żup samborskich z 1558 r. // Studia z górnictwa i hutnictwa. – Т. I. – Wrocław, 1957. – С. 317.

⁹² ЦДІАУЛ. – Ф. 13. – Т. 416. – С. 1820.

⁹³ Там сам. – С. 1518, 1521.

⁹⁴ ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 367.

і селяни фактично перестали торгувати сіллю з польськими землями. Туди протягом XVIII ст. продовжувався вивіз скарбової солі, який організувала адміністрація Самбірської економії. Окремі приватні купці у XVIII ст. вивозили сіль майже виключно на українські і частково білоруські землі. Певну участь у цій торгівлі брали окремі шляхтичі, які ухилялись від мит під тим приводом, що везуть сіль на власні потреби. Про це свідчить цидулка, надіслана старостинським управителем у магістрат: «Пане бурмистр! Zobov'язую вислухати присягу Я. Мединського про те, що 14 фір солі він везе не для продажу, а на власну потребу пана Ярошинського підстоля Вінницького»⁹⁵. Це, розуміється, не значить, що шляхтичі не перепродували солі. Орендар села Любохова на Волині змусив своїх підданих відбути протягом чотирьох років 28 подорожей до Дрогобича по сіль. Частина цієї солі споживалась на місці, а частина сплавлялася на Полісся⁹⁶.

В основному, однак, торгівля сіллю велася міщанами, передміщанами і селянами деяких сіл. При цьому на Дрогобиччині саме мешканці передмість проявляли найбільшу активність у цьому плані. Спершу важливе значення в торгівлі відігравали «зваричі-господарі», але вже з XVI ст. вони найчастіше самі не вивозять солі, а дають її на продаж тим передміщанам, які спеціалізувались на торгівлі сіллю⁹⁷. Подібне становище частково зберігалось і в XVII ст. та першій половині XVIII ст.⁹⁸ Гриць Попович вторгував у Сокалі 9 талерів «за сіль свого зятя Федя Сивого». Проць Фарисей з Трускавця їздив з сіллю від Мошка Вольфовича, якому віддав уторговані гроші⁹⁹. Але вже в першій половині XVIII ст. найчастіше сіль, з якою дрогобичани вирушали на купецтво, була взята ними в кредит на старостинській жупі. Після ліквідації в Дрогобичі дрібного солеварного промислу, дрібні торгівці сіллю були змушені брати сіль для продажу виключно на старостинській жупі¹⁰⁰. За сіль «покредитовану в скарбі» передміщани і селяни платили, повернувшись з подорожі, квотникам дрогобицької жупи і сільських жуп. Але часто їм не тільки не залишалось заробітку, але й не було чим оплатити вартість взятої солі. У 1750 р. Федь Кушнір набрав солі на 76 зол., на мито позичив 8 зол., а коли потім не мав з чого заплатити квотникам боргу за сіль, замок наказав отаксувати його воли і конфіскувати. Іван Коцко ще в 40 рр. XVIII ст. взяв у квотника старостинських жуп 200 бочок солі і залишався за них винен 16 зол; за це йому забрали коня. Взагалі дуже часто зустрічаються таксації на вимогу квотників коней і волів, «заграблених за борг скарбовий, тобто за сіль старостинську» і т. ін.¹⁰¹

Продавати сіль передміщани і селяни завжди вирушали групами в 5-10 осіб, причому найчастіше вони відвідували північну Волинь і Холмщину¹⁰². Улітку 1735 р. 12 дрогобицьких міщан і селян з Ковпця були на ярмарку в Косові і, стоячи «табором» в

⁹⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 12. – С. 490 (вклейка).

⁹⁶ Архив Юго-Западной России. – К., 1876. – Ч. VI. – Т. 1. Приложение. – С. 288.

⁹⁷ Turska J. Inwentarz żup samborskich z 1558 r. – S. 188.

⁹⁸ В XVII ст. зваричам було заборонено брати від шляхти грошові аванси в рахунок продажу солі, яка має бути виварена в майбутньому. – ЦДІАУЛ. – Ф. 9. – Т. 364. – С. 66.

⁹⁹ ВР НБУ ім. В. Стефаніка. – Ф. Осол. – Спр. 2901. – С. 125, 402.

¹⁰⁰ Там само. – Ф. Чол. – Спр. 581. – Арк. 325.

¹⁰¹ Там само. – Ф. Осол. – Спр. 2901. – С. 519, 537, 260, 254, 184, 321; ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 578, 600, 612 та ін.

¹⁰² ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 303; Спр. 10. – С. 713, 439; ВР НБУ ім. В. Стефаніка. – Ф. Осол. – Спр. 2901. – С. 198, 402.

полі під містом, продавали сіль «Литві». Не цілком ясно, чому для того, «щоб Литва дорожче дала за сіль», отаман дрогобичан, Дмитро Іваненко навмисно поширив чутки, що «наших ще багато їде»¹⁰³.

Той факт, що дрогобичани продавали сіль у Косові, заслуговує на особливу увагу. Косів і сусідня з ним Коломия були центрами постачання сіллю Наддніпрянської України. Недарма в першій пол. XVIII ст. всіх, хто продавав «топкову» сіль на Лівобережжі, називали коломийцями¹⁰⁴. Як видно з опису стану підкарпатських солеварень у момент захоплення Галичини Австрією, абсолютна більшість солі звідси вивозилась на українські землі – Наддніпрянщину, Волинь, Холмщину, частково Закарпаття і лише невелика частина йшла на польські землі¹⁰⁵. Таким чином, без сумніву, торгівля сіллю, як і чумацький промисел у цілому, була важливим чинником економічної консолідації українських земель у XVI – XVII ст.

Посилення економічних зв'язків з Наддніпрянською Україною і Закарпаттям. Дрогобичани не обмежувалися торгівлею з білоруськими і наддніпрянськими прасолами на ярмарках Великого князівства Литовського і Покуття, але й самі «взимку їздили з сіллю аж за Дніпро»¹⁰⁶. Своєю чергою, купці з-над Дніпра постійно відвідували Дрогобич. Особливо багато звісток про торговельні зв'язки Дрогобича з Наддніпрянщиною маємо з XVIII ст. В документі 1722 року читаємо, що коли протягом двох років не приїжджали купці по топкову сіль «з Литви і України», то виробництво ставало нерентабельним, і деякі малі жупи припиняли роботу¹⁰⁷. З 1738 р. дійшла згадка, що в місяці червні на Завіжному передмісті стояв «табір українців», серед яких нам відомі імена «українців Дмитра, Савки, Дем'яна»¹⁰⁸,

Червнем 1742 р. датована згадка про те, що в корчмі в Раневичах біля Дрогобича стояли українці, які приїжджали зі збіжжям. В 1762 р. бачимо в Дрогобичі Стефана Пересунька «підданого з Супрунівського ключа з України». В липні 1768 р. наймита святоюрського пароха «намовили українці», і він перейшов на службу до «Данила, гостя з міста Прилуки» й поїхав з ним на Схід, причому «Данило, обиватель прилуцький» в Дрогобичі бував не раз¹⁰⁹.

Особливо тісні економічні зв'язки були у Дрогобича з Поділлям. У документах відбиті часті подорожі дрогобичан на Поділля. З Поділля дрогобичські купці привозили збіжжя. Так, у 1742 р. кілька передміщан їде купувати хліб на східне Поділля, а

¹⁰³ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 7-10.

¹⁰⁴ Модзалевський В. До історії коломийців на Гетьманщині // Записки Укр. Наук. Т-ва в Києві. – Кн. 12. – К., 1913. – С. 178-179.

¹⁰⁵ Kelb M. Die Soolquellen von Galizien // Jahrbucher der k.u.k. Geologischen Reichsanstalt. – Wien, 1876. – Bd. 26. – P. 175, 182 і наст.

¹⁰⁶ Dzieduszycki J. Fara łacińska i cerkiew św. Jura w Drohobyczu // Przegląd archeologiczny. – 1883. – Z. 2. – S. 13.

¹⁰⁷ АД. – S. 270. – Nr 89.

¹⁰⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 464. Цей запис, як і інші аналогічні документи, цікавий також тим, що ще раз показує: назви «Україна», «українець» вживалися в народних масах здавна. Ці назви поширювались тоді лише на територію Наддніпрянщини і тільки в XIX ст. розповсюдились на інші українські землі. В Дрогобичі XVII – XVIII ст., як і в інших західноукраїнських містах, були поширені прізвища «Українець», «Українців», які отримували ті з наддніпрянських міщан і селян, які поселялися в Галичині.

¹⁰⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 107; Спр. 12. – С. 273; ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 558.

один «до Київва, щоб дешевше було»¹¹⁰. Зв'язки з Києвом, який належав вже до Російської імперії, не були поодинокими або випадковими¹¹¹. Торговельні зв'язки дрогобичан з Наддніпрянщиною прокладали шлях до посилення контактів в інших сферах господарського, а також і культурного життя. У 1742 р. Юрій Яхневич їде на Поділля «за роботою», трохи пізніше мандрівку до Кам'янця Подільського відбуває син майстра-різника і кандидат у члени різницького цеху. Ясно, що під час своїх подорожей на Поділля міщани і селяни Дрогобиччини добре знайомились з цією частиною України, встановлювали тісні зв'язки з її мешканцями. У всіх відомих нам документах, у яких вказано напрямок втеч з Дрогобича і його околиць, їде мова про втечі саме на Поділля. Втечею на Поділля хоче рятуватися дрогобичський міщанин, що зав'яз у боргах, туди ж утікають підміські селяни¹¹².

У джерелах є досить багато повідомлень про торговельні подорожі дрогобичан на Закарпаття, що перебувало на той час під владою угорських магнатів. В описах маєтків неодноразово згадуються «смухи угорські», «шапки з угорськими баранцями», і можна гадати, що головним предметом ввозу з-за південного кордону були овечі шкіри¹¹³. Не дивно, що їздять до Закарпаття передовсім кушнірі. 1759 р. обидва цехмістри кушнірського цеху «були немалий час в угорській землі, займаючись купецтвом», так що на час їх відсутності браття вибрали двох інших цехмістрів для керування цехом. Кушнір Іван Дашко мешкав 10 років «на Уграх». Кушнірі їздили на Закарпаття групами по декілька осіб¹¹⁴. Яцентій Венгринович, повернувшись з-за Карпат, продав цехмістрам кушнірського цеху 95 «угорських» смушків. Якщо головним предметом привозу із Закарпаття були смушки, то вивозилось туди насамперед полотно¹¹⁵. Крім того, в Закарпаття ввозили сіль, а привозили звідти вино, шовкові шнури для прикрашання одягу, срібні прикраси тощо¹¹⁶. Зокрема, в 60-70 рр. XVIII ст. з Ужгорода через Мукачеве, Ворота, Стрий і Дрогобич везли вина, закуплені магнатами, в тому числі адміністрацією економії, причому дрогобичські купці скуповували частину цих вин¹¹⁷. Ходили дрогобичани за Карпати і на заробітки¹¹⁸.

Якщо з Наддніпрянщиною і Закарпаттям Дрогобич вів досить жваву торгівлю, особливо у XVIII ст., то торговельні зв'язки з польськими землями в той час зникають, якщо не мати на увазі вивозу солі адміністрацією скарбових жуп і торгівлі волами, яка мала транзитний характер. Транзитом через територію Польщі ввозять до Дрогобича також деякі інші товари. Так, у 1751 р. селяни Сільця наймаються привезти в Дрогобич 5 бочок оселедців з Сеняви, які, очевидно, були ввезені з-за закордону. Згадка про цю подорож в Сеняву і відомість про невдалу поїздку до Ютросіна і більш успішну до Вісніча¹¹⁹ з сіллю – це єдині дані про економічні зв'язки Дрогобича з західними, поль-

¹¹⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 578, 600, 612 та ін.; ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 452, 470.

¹¹¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 306.

¹¹² Там само. – С. 59, 103.

¹¹³ Там само. – Спр. 8. – С. 142; Спр. 10. – С. 344. Спр. 11. – Арк. 30.

¹¹⁴ Там само. – Спр. 12. – С. 488; ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 436.

¹¹⁵ Там само. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 126; Спр. 7. – Арк. 107.

¹¹⁶ ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 503; ЦДІАУЛ. – Ф. 166. – Оп. 1. – Т. 222. – С. 14.

¹¹⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Оп. 2. – Спр. 616. – Арк. 176.

¹¹⁸ Там само. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 454.

¹¹⁹ ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 128.

ськими землями Речі Посполитої. Зіставлення з величезною кількістю повідомлень про контакти з Закарпаттям і, особливо, з Поділлям, Волинною і Білоруссю, покаже, що зв'язки з Польщею були випадковими, епізодичними, а зв'язки з українськими і білоруськими землями – постійними.

****

Розвиток міської торгівлі пов'язаний з розвитком ремесла в місті, з розширенням товарно-грошових відносин між містом і селом. На прикладі Дрогобича XVI – XVII ст. яскраво видно, що ремісники були тоді одночасно і торговцями. Характерно, що нерідко ремісники від торгівлі своїми виробами переходили до торгівлі сировиною, а потім і іншим товаром, перетворюючись на купців. Так, різники скуповували у селян худобу не тільки на забій, але нерідко і для перепродажу як на місцевому, так і на зовнішньому ринку¹²⁰, кравці нерідко торгували не лише готовими виробами, але й тканинами. З розвитком товарно-грошових відносин на селі там також виділялась заможна верхівка селянства, що спеціалізувалась на торгівлі і з часом поповнювала ряди міського купецтва. В зв'язку з необхідністю зібрати потрібні для гуртової торгівлі капітали, а також для захисту від небезпек, з якими в той час були пов'язані далекі подорожі, торговці, як правило, об'єднуються в короткочасні «компанії» («спілки») по кілька або кільканадцять осіб¹²¹.

У ранньомодерному суспільстві торгівля була формою перерозподілу додаткового продукту, створеного безпосередніми виробниками, між різними категоріями власників. Ця закономірність добре простежується на матеріалі західноукраїнських міст, у тому числі Дрогобича. Для наочності скористаємося даними польського економіста С. Гошовського про індекси цін у Львові в XVI – XVIII (ціни 1521-1525 рр. прийняті за 100%). Ці дані характеризують також і становище міщан Дрогобича, оскільки на всьому Підкарпатті ціни були більш-менш на тому рівні, що й у Львові – економічному центрі цього району.

Індекси розрідних цін на деякі товари на львівському ринку в 1521- 1770 рр.¹²²

	овес	жито	харчові продукти в цілому	одяг	Залізо
1521-1525	100	100	100	100	100
1561-1570	356	565	385	184	136
1601-1610	805	1063	616	283	153
1681-1690	1728	-	840	142	160
1691-1700	-	-	955	118	166
1761-1770	2205	3376	1502	198	-

Таким чином на західноукраїнських землях співвідношення між цінами продуктів сільського господарства і міських виробів у XVI – XVIII ст. дуже швидко змінювались на користь власників. Міські ремісники щораз менше отримували за свої вироби і щораз більше мусили платити за продукти харчування. При цьому немає різниці, чи вони купували ці продукти від феодалів, чи у селян. Якщо від феодалів, то експлуа-

¹²⁰ ЦДДАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 73, 78, 119, 285; Спр. 16. – Арк. 10.

¹²¹ Там само. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 343; Спр. 11. – Арк. 19-20 та інш.; ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Ф. Оссол. – Спр. 2901. – С. 480.

¹²² Hoszowski S. Ceny we Lwowie w latach 1701-1914. – Lwów, 1934. – S. 193.

тація ремісника феодалом була безпосередньою, якщо ж у селян – то експлуататором міщанина теж був феодал, який у формі чиншу витискав з селян гроші, вторговані від продажу продуктів їх господарства¹²³.

С. Гошовський виводить середній індекс цін «харчових продуктів», включаючи сюди як продукти сільського господарства, так і сіль, хоча сам зауважує, що ціни сільськогосподарських продуктів дуже різко зростали, а сіль – «єдиний з споживчих товарів, ціна якого спадає». Це пояснюється тим, що у стосунку до сільськогосподарських продуктів шляхта була майже виключно продавцем, а щодо солі – абсолютна більшість шляхти була покупцем. Тому шляхта домоглася того, що протягом XVII ст. ціна впала вшестеро, через фіксування номінальних цін.

У цілому реальні ціни сільськогосподарських товарів з 1521 р. до кінця XVII ст. зросли в кільканадцять разів, а на 60-і рр. XVIII ст. – в 20-30 разів. У порівнянні з цим ціна міських виробів, у тому числі солі, топталася на місці переважно в межах 120-250% від рівня 1521-1525 рр. Таким чином, невідповідність ціни товарів міського виробництва їх реальній вартості постійно посилювалася, катастрофічно зростали «ножиці» між цінами на товари, що їх місто, як таке, продукувало, і товарами, які воно споживало. Такий стан цін, зумовлений політикою великих власників, є причиною того, що значна частина міщан не може порвати з землеробством, а солеварний промисел перестає бути джерелом багатства міста. Зростання експлуатації міського населення феодалами через механізм цін є найхарактернішою рисою торгівлі міста з селом в аналізований період.

Розвиток торгівлі призводив до диференціації ремісників і торгівців. У тогочасних умовах становище дрібних і середніх торгівців було дуже нестійким і залежало від багатьох випадковостей. Ось характерний приклад. Григорій Крайчик ще в 1772 був селянином з Раневич і торгував волами з Сілезією. У 1775 р. він уже дрогобицький міщанин і купець, але незабаром (в 1779 р.) виявляється, що в нього «нема жодного маєтку, ні господарства, ні свого помешкання», лише великі борги¹²⁴. Таких прикладів швидкого збагачення і не менш швидкого розорення купців можна було б навести більше, і всі вони пов'язані з нестійкістю становища дрібного виробництва і торгівця в тогочасному суспільстві. Якщо становище маси дрібних і середніх торгівців було нестійким, то окремі багаті купці забезпечували собі стабільне місце в системі тогочасних стосунків. Наприклад, вїйт С. Піхович був купцем, торгував збіжжям, полотном і різними іншими товарами. Про масштаби його торговельно-кредитних операцій свідчить те, що в 1762 р. 4 купці з Волковиї і Устіянової були винні йому 17 тис. зол.¹²⁵ Крім усього, він був ще й агентом місцевої адміністрації і як вїйт разом з старостинським економом привласнював частину феодальних повинностей, що стягувалися з міщан¹²⁶. Піхович мав також три фільварки, податки з яких оплачували за нього міщани. Завдяки покровительству адміністрації він зміг протягом майже всієї другої половини XVIII ст. зберегти за собою становище одного з найбагатших купців на дрогобицькому ринку. Крім вїйта, найбільш стійко почувалися великі купці та заможні міщан, які одночасно були лихварями і орендарями: під час різних випадко-

¹²³ Тому не можна без застережень говорити про класову боротьбу між містом і селом в цілому в питанні про ціни, як це робить Я. Пахонський (Pachonński J. Zmierzch sławetnych. – Kraków, 1956. – S. 37).

¹²⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 3; Спр. 16. – Арк. 235.

¹²⁵ Там само. – Спр. 11. – Арк. 48, 241.

¹²⁶ ВР НБУ ім. В. Стефаника. – Теки Козловського. – Спр. 76, 14. – Арк. 14.

востей вони могли розраховувати на резервні суми, здобуті шляхом лихварства, оренди, відкупів, а також і на фінансову підтримку того чи іншого заможного власника¹²⁷. Відомий орендар і старостинський фактор Зельман Вольфович, орендар і відкупник старостинської каси Вольцьо Беняшевич – всі вони були також найбільшими купцями. Таким чином, і в сфері торгівлі суто феодальні методи відігравали найважливішу роль у системі тогочасних стосунків ранньомодерного суспільства.

Ярослав Ісаєвич.

Торгівля ранньомодерного Дрогобича.

Публікується розділ кандидатської дисертації, захищеної автором в 1960 р. На широкому колі опублікованих та архівних джерел, а також історіографічного доробку істориків, висвітлюється система торгівлі та торгових відносин у місті, а також міста з різними регіонами України, Польщі та Угорщини. З'ясовуються важливі аспекти життя населення ранньомодерного міського соціуму.

Iaroslav Isaievych.

Trade of early modern Drohobych.

Published section of the dissertation defended by the author in 1960. A wide range of published and archival sources, as well as historiographic editors of historians, highlights the system of trade and trade relations in the city, as well as cities with different regions of Ukraine, Poland and Hungary. The important aspects of the life of the population of early modern urban society are found out.

---

¹²⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 616. – Арк. 182.

САКРАЛІЗАЦІЯ МІСТ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ І ХОЛМСЬКОЇ ЄПАРХІЙ УНАСЛІДОК ПОШИРЕННЯ ТОПОСА БОГОСПАСАЄМОГО ГРАДА (XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)

Проблему символіки (топіки) ранньомодерних міст у сучасній історіографії порушила чи не вперше Наталія Яковенко, яка простежила функціонування символу *богохранимості* Києва у київській книжності 20-40-х рр. XVII ст. Контекстуалізація явища та порівняння з іншими символами та міфами дозволили Н. Яковенко з'ясувати, що тогочасні київські інтелектуали-книжники, прагнучи реанімувати стару легенду «матері руських міст», пов'язали її в нових умовах з ідеєю *богобраності* руського народу¹. Для періоду відродження Києва внаслідок відновлення православної ієрархії у 1620-1621 рр., ідея дуже прислужилася в сенсі того, що вона пов'язувалася з іншою не менш гучною ідеєю Києва – другого Єрусалиму і протиставлялася московській ідеї Москви – Третього Риму (у ній, до слова, вигулькнув символ Москви – другого Києва)². Розгледівши найраніше побутування топоса лише в касянівській редакції Києво-Печерського Патерика (XV ст.), Н. Яковенко припустила, що в Києві перетворення «стольного» чи «славного» на «богоспасаємий» сталося у другій половині XVI ст. Новий символ, однак, вживався спорадично (на жаль, документально згадана спорадичність так і не була підтверджена).

Варто також підкреслити, що Н. Яковенко не помітила суттєвої різниці між поняттями *богохранимий* і *богоспасаємий*, розглядаючи їх, вочевидь, як синоніми. Зазначу, що в пропонованій дослідницькій перспективі ідеться, властиво, про топос богоспасаємого града (далі – БГ), позаяк символ *богохранимого града* не набув скільки-небудь значного поширення. Крім того, в суто богословському річищі мені бачиться істотна різниця, про яку йтиметься пізніше.

Говорячи про дослідження топіки середньовічних та ранньомодерних міст, варто відзначити праці Олени Ємченко про символіку Москви як «царствующего града» (ЦГ). Дослідниця досить несподівано віднайшла приклад його поширення на тери-

---

¹ Яковенко Н. Символ «богохранимого града» у київській пропаганді 1620-1640-х років // MEDIAEVALIA UCRAINICA: ментальність та історія ідей. Т. IV. Київ, 1995. С. 52-75 (доопрацьоване перевидання: Яковенко Н. Символ «Богохранимого града» у памятках київського кола (1620- 640-ві роки) // Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. Київ, 2002. С. 296-329).

² Пор.: Шумило С. Уявлення про Київ як «Другий Єрусалим» в церковно-суспільній думці Руси-України // Из Киева по всей Руси: зб-к матеріалів наукової богословсько-історичної конференції, присвяченої 1025-річчю хрещення Київської Руси-України / [під ред. митропол. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Епіфанія (Думенка) та прот. В. Клоса]. – К., 2013. – С. 196 – 227.

торію України (Жовква, рукописна мінея 1617 р.)³. Щодо власних досліджень, то я поки що обмежився кількома доповідями на наукових конференціях та публікацією невеликої статті, в якій мені вдалося віднайти топос БГ для Берестя⁴.

Назагал, найраніше з відомих уживання топоса *богохранимого града* для руських міст уміщене в «Слові про Закон і Благодать» митрополита Іларіона під 1051 р., в якому він стверджував канонічність своїх прав на Київську митрополичу кафедру: «...был настолован в великом и богохранимом граде Киеве...»⁵. Досить ранню фіксацію вдалося віднайти і для Львова, причому, у вірменських текстах другої половини XIV ст. (1364 р., 1374 р., 1383, 1388 р.), в яких фіксується «матір міст», або «християнська матір міст, що охороняється Богом»⁶. Можливо, тут простежується вплив на вірмен власне киево-християнської релігійно-культурної традиції.

Найдавнішу фіксацію досліджуваного топоса БГ, властиву для киево-руської традиції, слід віднести до Кам'янки Струмилової на території Львівської єпархії (1411 р., нотатка переписувача Тимофія Павловича на рукописному євангелії): «...сописана сія книга глемая евгліє тетръ во Бгъ спасаемъмъ мѣст^{TM} Каменцѣ Струмиловѣ...»⁷.

Другий з черги приклад за хронологією належить Володимирі (бл. 1420 р., грамота митрополита Фотія про соборне поставлення єписопа Герасима)⁸. Києву (1462 р., друга касіянівська редакція Києво-Печерського патерика): «Похвала преподобному отцю нашому Феодосію, игумену Печерському, иже есть въ в богоспасаемом граде Киеве»⁹. Назагал, поява патерика пов'язується з візантійським агіографічним досві-

³ Емченко Е.Б. «Царствующий град» в источниках 16 в. // От Древней Руси к новой России: юбилейный сборник, посвященный чн.-корр. РАН Я.Н. Щапову. – М., 2005. – С. 208-219; ее же. Москва – «святой град» в публицистических и литературных текстах Средневековья и Нового времени // Церковь в истории России. – М., 2007. – № 7. – С. 7-31.

⁴ Тимошенко Л.В. Сакралізація Берестя унаслідок отримання топоса Богоспасаемого града (за документальними джерелами кінця XVI ст.) // Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання: матэрыялы і даклады III Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Брэст, 22–25 верасня 2015 г. / Брэсцкі абласны выканаўчы камітэт, Брэсцкая абласная бібліятэка імя М. Горкага; [склад. А. М. Мяснянкіна]; пад агул. рэд. М. В. Нікалаева. – Мінск, 2016. – С. 150-159. Також підготовлено статтю: Тимошенко Л. Сакралізація Луцька і Острога внаслідок поширення топоса Богоспасаемого града (XVI – перша половина XVII ст.) // Острозька давнина. Науковий збірник / Ред. кол. Ігор Пасічник (гол. ред.), Ігор Тесленко (відпов. ред.) та ін. [готується до друку].

⁵ Илларион, св. митр. Слово о Законе и Благодати / Сост. В.Я. Дерягина. – Москва, 1994. – С. 113. Див. цит.: Гайденок П.И. Священная иерархия Древней Руси (XI-XIII вв.): зарисовки власти и повседневности. – Москва, 2014. – С. 124; Фомина Т.Ю. Епископская власть в домонгольской Руси: истоки, становление, развитие. – Москва, 2014. – С. 197.

⁶ Дашкевич Я. Давній Львів у вірменських та вірмено-кипчаських джерелах // Україна в минулому. – Вип. 1. – Київ-Львів, 1992. – С. 9.

⁷ Боянівська М. Переписувачі книжок як культурні діячі України. XV – перша половина XVII ст. – Львів, 1994. – С. 30.

⁸ Русская историческая библиотека, издаваемая Археографическою комиссиею (далі – РИБ). – Т. 6. – Спб., 1880 (Памятники древнерусского канонического права. – Ч. 1 (XI-XV вв.). – С. 420.

⁹ Книгу написав дячок Нестерець зі Сокаля у домі пречистої Богородиці в Лаврі преподобних отців печерських Антонія і Феодосія, «у богоспасаемом граде Киеве», 7062 р. // Абрамович А. Києво-Печерський патерик (Вступ. Текст. Примітки). – Київ, 1931 (перевидання 1991 р.). – С. 86, 193. Про касіянівську редакцію Патерика див. докл.: Ісіченко І., архієп. Київ-Печерський патерик у літературному процесі кінця XVI – початку XVIII ст. в Україні. – Вид. 2-ге. – Харків, 2015. – С. 72-79.

дом, тож закономірним є вивчення візантійських впливів, які транслиували на Русь досліджувані символи.

Тут нагадаю, що на території Візантії топос *богохранимого града* фіксується в правилах Шостого Вселенського (III Константинопольського) собору, який відбувся в 680-681 рр. У тексті джерела перелічено ряд візантійських міст, що іменуються як «богохранимые и царствующие»¹⁰.

Безпосередній і чіткий приклад трансляції топосу БГ на Русь уміщений в грамоті константинопольського патріарха Максима, якою затверджувалася ставропігія Києво-Печерського монастиря (14.06.1481): «А знати имъ, тѣмъ архимандритомъ Печерскимъ, старцомъ и братии, нашего патріашего благословеня и великихъ своихъ господарей, влад™ющихъ великимъ княжаніемъ Рускимъ и Києвомъ, богоспасаемымъ градомъ, онъже наречется мати градовъ Руское земли, а не инако»¹¹.

Вірогідно, топос БГ поширювався спочатку в єдиній Київській митрополії до її поділу на власне Київську і Московську (1448 р.). Надалі релігійно-культурна традиція в обох митрополіях розвивалася відрубно, що було до певної міри закономірним наслідком посталої ситуації. Вивчення джерел дозволило виявити фіксацію топосу БГ в XV-XVI ст. для 15 міст Московської Русі: Галич (1509), Твер (1437-1438, 1461, 1515, 1530, 1575/1576, 1593-1594/1595), Псков (1410-1417, 1431, 1454, 1471, 1517, 1540/1541, 1547/1548, 1581), Біле Озеро (1520), Великий Новгород (1452, 1471, 1540/1541, 1553, 1581), Москва (1550, 1577, 1586/1587, 1589, 1589/1590, 1591), Суздаль (1459, 1550); Рязань (1557, 1569), Муром (1557, 1569), Воротинськ (1558), Ростов (XV-XVI ст., 1575); Кашин (1575/1576); Углич (1584), Вологда (1591) і Перм (1591)¹². Незважаючи на виявлену чисельність, зауважу, що в московській релігійно-культурній традиції топос БГ в XV-XVI ст., фактично, не набув надто великого поширення та подальшого розвитку. Однією з причин поміченої тенденції, як видається, є те, що тут набув популярності символ «царствующего града» (ЦГ), який також був транслиований з Візантії. Так, для Москви маємо 15 задокументованих фіксацій символу ЦГ в кінці XVI ст. (1590/1591, 1593/1594 – сім разів в однотипних годуновських Псалтирях, 1590, 1591, 1599/1600 – тричі), один раз – для Радонежа (1570)¹³. У ряді випадків, топос БГ вживається паралельно зі символом ЦГ.

Протягом тривалого часу мені вдалося зібрати численні приклади письмової фіксації топосу *Богоспасаемого града* для 31 міст Київської митрополії (у межах корон-

¹⁰ <http://simvol-veri.ru/xp/pravila-svyatogo-vselenskogo-6-sobora.html>

¹¹ Грамота була облятована в луцькій земській книзі 1670 р. – Арх. ЮЗР. – Ч. I. – Т. I. – К., 1859. – № 1. – С. 2.

¹² РИБ. – Т. 6. – Спб., 1880 (Памятники древнерусского канонического права. – Ч. 1 (XI-XV вв.). – С. 277, 491, 628, 679, 741, 742, 873; Записи писцов в датированных древнерусских рукописях XIII-XV вв. (из архива М.Г. Гальченко) // Paleoslavica. International Journal for the Study of Slavic Medieval Literature, History, Language and Ethnology / Ed. Alexander B. Strakhov. The Davis Center for Russian Studies, Harvard University. – Vol. 11. – 2003. – № 69. – С. 97; № 160. – С. 135; № 168. – С. 139; Гусева А.А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. Сводный каталог. – Кн. 1. – М., 2003. Рис. 63.3 (копія-промальовка фрагмента тексту); Гусева А.А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. Сводный каталог. – Кн. 2. – Рис. 109.2 (копія-промальовка тексту післямови); Рис. 115.2; Усачев А.С. Книгописание в России XVI века: по материалам датированных выходных записей. – Т. 2. – М., 2018. – С. 34, 58, 66, 76, 82, 106, 120, 164, 192, 207, 209, 223, 250, 261, 298, 304, 305, 317, 319, 327, 345, 350, 353, 369, 371, 372, 374, 376, 378, 380, 385.

¹³ Усачев А.С. Книгописание в России XVI века: по материалам датированных выходных записей. – Т. 2. – С. 180, 214, 300, 349, 350, 353, 369, 371, 372, 374, 376, 378, 380, 402, 404, 407.

них земель, Великого князівства Литовського та України) переважно періоду XVI – першої половини XVII ст. Міста: Кам'янка Струмилова (1411), Київ (1462, 1481, 1616, 1620 тричі, 1621, 1624, 1625 тричі, 1625-1626, 1628, 1629, 1650), Вільно (1509, 1592, 1594 чотири рази, 1595, 1619 двічі), Львів (1574, 1590 двічі, 1591 чотири рази, 1592 тричі, 1595, 1607, 1614, 1627, 1628, 1636, 1639), Перемишль (1509, 1547, 1549, 1563, 1592, 1620, 1627), Самбір/Старий Самбір (1547, 1549, 1563); Берестя (1509, 1591 тричі, 1594 тричі), Луцьк (1463, 1509, 1525, 1587-1595, кін. XVI ст., 1620, 1623, 1624, 1632, 1640), Остріг (1509, 1525, 1580 двічі, 1581, 1586-1595, кін. XVI ст., 1606, поч. XVII ст.), Полоцьк (1509, поч. XVI ст.), Вітебськ (1509), Турів (1509, 1612), Пінськ (1509), Холм (1509), Володимир (бл. 1420, 1509), Смоленськ (1509), Дубно (1510-1539), Новогрудок (1583, 1589, 1590), Чернівці (1576), Снятин (1589), Підгайці (1589), Костянтинів (1599), Рогатин (1601), Могилів (1620), Брацлав (1626), Тернопіль (1602), Слуцьк (1620, 1629), Мінськ (1620), Супрасль (1630), Путивль (1616), Грубешів (1619)¹⁴. Число задокументованих фіксацій сягає трохи більше 100. Своєрідними рекордсменами виступають міста Львів, Київ, Вільно, Луцьк, Остріг і Перемишль, де топос БГ набув значного поширення.

У зібраній інформації про вживання топоса БГ в 30 містах ВКЛ та українських земель у переважній більшості випадків фіксується *богоспасаємий*, а не *богохранимий град*. Тобто, саме згадана форма топоса є домінантною. Для киево-християнської релігійно-культурної традиції рубіжним можна вважати 1509 р., коли топос БГ одразу набуває рис масового явища. Так, статус міста з топосом БГ «отримують» Вільно, Володимир і Берестя, Смоленськ, Луцьк і Остріг, Полоцьк і Вітебськ, Турів і Пінськ, Перемишль, Холм¹⁵. Дев'ять із загального списку міст були кафедральними, або ж являли собою другу єпископську кафедру (так зв. соборну церкву) після головної: Київ, Вільно, Новогрудок-Литовський, Володимир і Берестя, Львів, Галич і Кам'янець, Луцьк і Остріг, Полоцьк, Вітебськ і Могилів, Перемишль і Самбір, Холм, Пінськ і Турів, Смоленськ (здебільшого перелічені міста були й великими адміністративними центрами). Інші міста були некафедральними, однак більшість із них мала статус єпархіальних намісництв (протопопій) і авторитет значних релігійних центрів (наприклад, монастирських), як-от: Мінськ, Супрасль, Слуцьк, Рогатин, Грубешів та ін.

На мою думку, зібрані приклади поширення топоса БГ цілком вписуються в теорію ієротопії, тобто сакральних просторів, артикульовану російським візантологом Алексеем Лидовим. Згаданий концепт передбачає розгляд не предмета середньовічного погляду на світобудову, а простору, в якому побутує реальна присутність Бога, невіддільна від чудотворності. У своїх працях А. Лидов обґрунтував приклад візантійського «благословенного града» як одного зі зразків сакральних просторів, що пізніше поширювались і на Русь¹⁶. Концепція, що вкладається в формулу «Святий Лик

¹⁴ Процес віднайдення фіксацій топоса БГ, зрозуміло, буде продовжуватись. З огляду на завдання цієї статті, поклики на джерела тут не вказую.

¹⁵ Соборъ, въ богоспасаемомъ градѣ™ Вильни бывшій // Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Т. I (Русская историческая библиотека. – Т. IV). – Петербург, 1878. – Стб. 5, 8. Пам'ятка була видана 1614 р. в друкарні Львівського братства. До речі, у виданні титул має таке транскрибування: «Соборъ, в Бгоспасаемомъ градѣ™ Вильни бывшій». – Див. опис видання: Каталог кирилических стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. – Вип. IV: Видання друкарні Львівського Успенського ставропігійського братства (1591 – 1644 рр.) / Авторі-уклад. О.М. Колосовська, С.В. Гацкова. – Львів, 2002. – № 202-203. – С. 25-26.

¹⁶ Лидов А. Пространственные иконы и образы парадигмы в византийской культуре. – Москва, 2009. – С. 133-158.

– Святе Письмо – Святі Врата», названа автором «образом-парадигмою». В її основі знаходиться християнське уявлення про злиття в один просторовий образ чудотворної ікони, божественного тексту і священних врат (приклад – сирійське місто Едеса, в якому зберігся єдиний з відомих лист Ісуса Христа до місцевого царя Авгара (Авгара V Уккама), написаний ним самим¹⁷). Разом з Мандаліоном – нерукотворним портретом Христа, текст його листа зливався з його образом в єдину ікону. Відтак, місто Едеса отримало статус першоміста християнського світу, яке користувалось особистим благословенням Христа і небесним захистом. А. Лідов говорить також про три рівні почитання: святий текст, особливий предмет-реліквія і сакральний простір воріт, освячених пронесенням через них листа. Вони склали відповідний сакральний комплекс «благословенного града»¹⁸. Прикметно, що лист Христа до Авгара цитувався в давній українсько-білоруській літературі, наприклад, у рукописному Сборнику кінця XVI ст.¹⁹, а також космографічній частині Сборника початку XVII ст.²⁰

Розважаючи над походження символу, який прийшов на Русь з Константинополя, зауважу, що його поширення в ареалі киево-руського християнства східними патріархами (приклад Києва, Львова та ін. міст) документально зафіксовано протягом усього досліджуваного часу, починаючи з XV ст. В XVII ст. топос поширював патріарх Теофан, який під час своєї короткої місії в 1620-1621 рр. відновив православну ієрархію Київської митрополії. Серед київських митрополитів топос поширювали Йосиф Солтан, Онисифор Дівочка, Михайло Рагоза, Йов Борецький, Ісайя Копинський і Сильвестр Косів. Середовище єпископату представлене кількома ієрархами, що не відображає масовість явища для цієї категорії кліру. Спільнота парафіального духовенства презентована поки що поодинокими особами.

Досить цікаві рефлексії виникають при дальшому аналізі типології джерел, у яких фіксується вживання топоса БГ. Найбільше число фіксацій виявлено в текстах Святого Письма та іншої релігійної літератури. Тут ідеться про книжкове походження топоса на підставі його виявлення в стародрукованих та рукописних текстах: біблійних, літургійних, канонічних, житійних, поминальних та ін. Кілька випадків уживання топоса маємо в титулах, передмовах, післямовах чи колофонах релігійних книг, тобто безпосередньо в текстах кодексів. До релігійного типу джерел варто віднести і фіксації топоса в ухвалях церковних соборів різного статусу (наприклад, тих, які відбулися у Вільні, Бересті, Львові та Грубешові), листах та декретах ієрархії (патріархів Східної церкви, митрополитів та місцевих єпископів), священників і в документах церковних братств. Щодо ролі церковних братств у поширенні топоса, то тут помічено таку тенденцію: за винятком віленських братств Св. Трійці та Св. Духа, а також луцького Хрестовоздвиженського братства, інші мирянські організації (наприклад, й лідер братського руху – львівська Успенська ставропігійська спільнота) його не прак-

¹⁷ Лист вважається апокрифом, тобто таким, що не визнається офіційною церквою. Згідно з традицією, Христос у цьому листі відповідав Авгарові, який запросив Ісуса прибути до Едеси, і зцілив його від тяжкої хвороби. Згадана кореспонденція постала правдоподібно в сирійськомовному середовищі бл. III ст., її відголоски уміщені в в так. званій «Науці Адая». – Romaniuk K. *Apokryfy. II Nowy Testament // Encyklopedia katolicka*. – Т. I: A і Ω – Bapty ci. – Lublin, 1995. – S. 764.

¹⁸ Там само. – С. 136-143.

¹⁹ Свенціцький І. Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. – Ч. 1 / Українсько-руський архів. Рукописи львівських збірок. – Вип. I. – Львів, 1906. – № 193. – С. 177-178.

²⁰ Свенціцький І. Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. – Ч. 2 / Українсько-руський архів. Рукописи львівських збірок. – Вип. II. – Львів, 1911. – № 59. – С. 105.

тикували²¹. Виявлені записи кількох світських осіб були зроблені на примірниках Апостолів, Євангелій та ін. літератури. Віднайдення фіксацій топосу БГ у джерелах церковних братств (мирянських релігійних організацій), у листуванні православних магнатів, а також відомостях міщанського походження (вкладні записи на релігійних книгах), є вкрай важливим, оскільки тут ідеться не тільки про «декретове» впровадження символу з боку представників «нормативного християнства», а про його поширення в середовищі вірних. Тобто, теза про те, що, властиво, досліджуваний топос БГ поширювався і вживався в різних середовищах протягом тривалого періоду, не підлягає тепер жодному сумніву.

Віднайдено декілька прикладів, які характеризують ширший сакральний простір, аніж суто міський. Так, в ухвалі віленського собору 1509 р. мовиться про весь християнський ареал Київської митрополії: «богоспасаемое митрополіи Киевское и всея Руси»²². У соборній грамоті православного собору 8.10.1596 р. про екскомунікацію зі святительського сану митрополита М. Рагози та інших владик-відступників у контексті інформації щодо поширення унійних «пліток» та релігійних збурень окреслюється ціла «епархія» (вочевидь, митрополіча архієпархія, яка обіймала найбільшу територію митрополії): «въ той Богомъ сохрняемой епархїи...»²³. Тут бачиться рідкісне поширення топосу на увесь простір Київської церкви. Зафіксовано поки що два приклади побутування топосу на рівні сільських населених пунктів: Дички (поблизу Рогатина Львівської єпархії) і Верхрат (поблизу Потиліча Холмської єпархії)²⁴. 1.06.1586 р. у грамоті патріарха Йоакима на ставропігію для Львівського братства повідомляється, що він прибув у «землю рускую, во господство богохранимаго и христовлюбиваго Стефана короля»²⁵ (ідеться про дуже рідкісний приклад поширення топосу *богохранимості* з локалізацією всієї Речі Посполитої).

Вибір міст Перемишльської і Холмської єпархій як окремого предмета аналізу до певної міри є закономірним. Обидві єпархії вважаються одними з найдавніших в Київській митрополії, вони найдалі були висунені на Захід, де межували з зоною римо-католицької (польської) релігійної культури²⁶. Вочевидь, Перемишль і Самбір

²¹ Як курйоз слід сприймати фразу з листа львівських братчиків до московського царя Федора Іоанновича з проханням милостині на побудову церкви, що згоріла: «...купно со православною и Богохранимою самодержавною ти царицею Ириною...»; «Богохранимому, свѣтлѣ сияющему, благочестивому, православному царю Феодору Іоановичу самодержавному...» // АЗР. – Т. IV. – Спб., 1851. – № 34. – С. 47, 49. Тобто, лідери місцевого мирянського середовища наділяли символом «богохранимості» радше московське православ'є, а не власну традицію.

²² Соборъ, въ богоспасаемомъ градѣ™ Вильни бывшій. – Стб. 5.

²³ АЗР. – Т. IV. – № 104. – С. 141. Джерело має назву «Екфонима» і є іншим варіантом ухвали православного собору, широко відомої під назвою «Апофазис». Див.: Тимошенко Л. Берестейська унія 1596 р. – Дрогобич, 2004. – № 7. – С. 163-165. В «Апофазисі» концепт «Богомъ сохрняемой епархїи» відсутній.

²⁴ Katalog druków suylickich XV-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej / Oprac. Z. Żurawska, Z. Jarosiewicz-Pieresławcew. – Warszawa, 2004. – Nr 5. – S. 20; Nr 51. – S. 58.

²⁵ Див. публ. джерела в: Привілеї національних громад Львова (XIV-XVIII ст.) / Упорядк. М. Капраль. – Львів, 2000. – № 1 (170). – С. 500.

²⁶ Див. праці: Добрянский А. История епископов трех соединенных епархий, Перемышльской, Самборской и Саноцкой от найдажнейших времен до 1794 г., по источникам сочиненная. – Львов, 1893; Bendza M. Prawosławna Diecezja Przemyska w latach 1596-1681. Studium historyczno-kanoniczne. – Warszawa, 1982; Gil A. Prawosławna eparchia chełmska do 1596 roku. – Lublin-Chełm, 1999; його ж. Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja. – Lublin, 2005 та ін. Існують наукові праці, в яких історія цих єпархій розглядається суміжно.

(властво, ідеться про Старий Самбір) були двома відомими і найбільшими на території історичної Перемишльщини релігійними центрами, а також столицями місцевої Перемишльської і Самбірської єпархії Київської митрополії. Щодо Холмської єпархії, – однієї із найменших адміністративно-територіальних одиниць, – то тут тут топос БГ майже не вийшов за межі стольного Холма.

Вживання топоса БГ для міст двох єпархій є малочисельним, у кількох випадках – спільним для Перемишля і Самбора. У досліджуваному регіоні Перемишльщини топос БГ не поширився за межі єпархіальної столиці та її супутника – резиденції в Самборі (Старому Самборі), на території Холмщини він вийшов за межі лише двічі.

Уперше топос БГ для Перемишля фіксується в ухвалі Віленського собору 1509 р., у переліку кафедральних міст «богоспасамое митрополіи Кіевьское и всея Руси». Архієпископ, митрополит Йосиф Солтан повідомив про зібрання своєї ієрархії: «св преподобными епископы богоспасаемых градовъ». Тут у числі 11 міст згадано й Перемишль²⁷.

Наступна фіксація, спільна для Перемишля і Самбора, виявлена в написі 1547 р. на кам'яній плиті над дверима церкви Св. Спаса (Спаський монастир у с. Спас, біля Ст. Самбора). Тут маємо справу з титулом владики Арсенія Терлецького: «повеленієм епископа кир Арсенія Б[о]госп[а]саемых градовъ П[е]ремьшля и Съмбора исписася Ц[е]рковъ сія обители...»²⁸.

У грамоті київського митрополита Макарія 10.01.1549 р. на затвердження заснування (відновлення) львівським владикою Макарієм Тучапським кафедрального крилосу мовиться про те, що останній мав нараду зі своїм перемишльським колегою (Антонієм Радилівським): «вчинивши обмову со освященным и боголюбивымъ епископомъ Бгомъ спасаемыхъ градовъ Премышля и Самбора...»²⁹. Схожа ситуація простежується і в грамоті самого Антонія Радилівського 18.09.1563 р., якою затверджувалося братство у Вишні, в титулатурі місцевої ієрарх представлений єпископом «Богомъ спасаемыхъ градовъ Премышля и Самьбора»³⁰.

Надалі топос БГ фіксується лише для Перемишля. Так, у листі мешканців (вочевидь, братчиків) Перемишля від 19.09.1592 р. до львівського братства з проханням прислати дидакала, в датації документа сказано: «Писань у Богоспасаемомъ градѣ™ Перемишля»³¹.

Див., напр.: Соневицький Л. Український єпископат Перемиської і Холмської єпархій в XV-XVI ст. // *Analecta OSBM.* – Romae, 1954. – Vol. II (VIII). – Fasc. 1-2. – P. 23-64; Romae, 1956. – Fasc. 3-4. – P. 348-392.

²⁷ Соборъ, въ богоспасаемомъ градѣ Вьльни бывшій. – Стб. 5.

²⁸ Петрушевич А. Обзор важнейших политических и церковных происшествий в галицком княжестве с половины XII до конца XIII века // *Зоря Галицкая.* – Львов, 1854. – № 8. – С. 88; Вуйцик В. Храм XIII ст. Спаського монастиря / Володимир Вуйцик. Вибрані праці: До 70-річчя від дня народження / Вісник інституту «Укразхідпроектреставрація», 2004. – Ч. 14. – Львів, 2004. – С. 247. Існують приклади, коли напис датувався і 1581-1591 р. – Петрушевич А.С. Кем, для чего и яким способом созван был Берестейский церковный собор в 1596 году, в польской Речи Посполитой, за Короля Сигисмунда III ? / Вопросы и ответы. Библиографическо-историческая письма. – Львов, 1893 (Приложение к Вестнику Народного Дома). – С. 62. Див. також: Галицкий исторический сборник. – Львов, 1854. – I. – С. 158-165.

²⁹ Собори Львівської єпархії XVI-XVIII століть / Упорядкування та історичний нарис Ігоря Сковчиляса. – Львів, 2006. – № 2. – С. 67.

³⁰ Арх. ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 6. – К., 1883. – № 22. – С. 50.

³¹ Голубев С.Т. Прилож. К 1 т. «Петр Могила и его сподвижники». – № 8. – С. 34.

У грамоті патріарха Теофана від 18.10.1620 р. перемишльським православним громадянам із закликом твердо стояти у вірі, місто з його «благочестивими» та «світло осяяними» в православії християнами, піднесено до рівня БГ: «во богоспасаємомъ градѣ Перемишли...»³².

У XVII ст. топос БГ бачимо на території західних єпархій украї рідко. Так, хронологічно остання (з віднайдених) фіксація досліджуваного символу датується 19.10.1627 р. У листі Драговичського (Дрогобицького?) братства до Перемишльського з проханням пожертви грошей «на потребу семовую», мовиться: «...купно братіямъ всѣмъ Богомъ спасаемаго града Премьшля»³³.

Щодо Холмської єпархії, виявлено кілька нечисленних фіксацій топоса БГ. Так, передовсім, єпархіальна столиця Холм віднотована в переліку *богоспасаємих градів* Віленьського собору в 1509 р., разом із Перемишлем³⁴.

До числа *богоспасаємих градів* на території єпархії додалось містечко Грубешів (центр однойменної протопопії/намісництва), де 16.12.1619 р. відбувся єпархіальний «соборчик». В преамбулі головної ухвали собору єпископ Афанасій Пакоста повідомив, що він за давнім «уставом» зібрав духовенство в «богоспасаємом граде Рубешове»³⁵.

Незважаючи на винятково малу кількість віднайдених фіксацій топоса БГ для Холмської єпархії, вдалося виявити побутування символу для села Верхрат (поблизу Потилича). Цікаво, що він тут фіксується у вкладному записі на примірнику стародрукованого службника (видання друкарні Києво-Печерського монастиря 1629 р.): «в веси Бго спасаемо Верхрат™». Вклад до місцевої церкви Св. Великомученика Георгія зроблено (до 1632 р.) парафіанами цієї церкви Лукіяною та Степанидою³⁶. Згаданий запис є вкрай важливим, адже засвідчує побутування топосу в уявленнях простих парафіан.

Розглянуті приклади фіксації *богоспасаємого града* засвідчують переважання його походження з актових джерел, авторами яких була церковна ієрархія. Виокремлюється і їх пов'язання з діяльністю місцевих братств. Перемишльська єпархія демонструє певну унікальність з точки зору того, що тут маємо єдиний приклад функціонування топосу БГ в написі церкви (Спаський монастир).

Виникає закономірне питання: що криється за появою і поширенням топоса *Богоспасаємого града*? Зрозуміло, що якихось ширших тлумачень чи навіть якогось пояснення в джерелах чи в теологічній літературі не маємо. Водночас поки що практично відсутня інформація про ті чи інші форми функціонування топоса БГ в публічному просторі конкретного міста чи цілого регіону, тобто якихось письмових рефлексій на це досі не виявлено. Але звертаю увагу на те, що, маючи справу з поширенням топоса через книговидання, рукописну книгу, документи архієрейських соборів, декрети та листи ієрархії та церковних братств, свідчення світських осіб, можемо говорити про певний публічний простір, хай і в загальному розумінні. Вихід у кількох джерелах на

³² Петрушевич А. Акты относящиеся к истории Южнозападной Руси. – Львов, 1868. – № 2. – С. 6.

³³ Голубев С.Т. Прилож. К 1 т. «Петр Могила и его сподв.». – № 50. – С. 295.

³⁴ Соборъ, въ богоспасаємомъ градѣ Выльни бывший. – Стб. 5.

³⁵ Skoczylas I. Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej / Z języka ukraińskiego przełożył Andrej Gil. – Lublin, 2008. – S. 131.

³⁶ Katalog druków cyrylickich XV-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej / Oprac. Z. Żurawska, Z. Jarosiewicz-Pierśławcew. – Warszawa, 2004. – Nr 51. – S. 58.

світських осіб, які вживали топос БГ, не тільки підтверджує згадане припущення, але й є украй важливим з точки зору поширеності топоса БГ.

Акцентування в літературі особливих функцій столичних (єпархіальних) міст, зокрема, символотворчої, до якої віднесено передовсім символ *богохранимості*, має відношення й до топоса *богоспасаємості*. Однак тут, на мою думку, простежується чітка сотеріологічна складова – ідея християнського спасіння. Припускаю, що *Богоспасаємий град* – це місто не тільки під опікою Бога, але й винятково сприятливе місце для спасіння. Тому цілком правомірно і науково коректно розглядати топос БГ у категоріях сотеріології – підрозділу богослів'я, яке вивчає засади спасіння, а також відкуплення людини через Ісуса Христа з волі Бога та сили Святого Духа³⁷.

Сотеріологічні мотиви були властиві для досліджуваної епохи, що не виглядає дивним, адже християнське спасіння вважається кінцевою метою правовірності / благочестя. Досліджуючи їх на прикладі «православних унійних проєктів», Марек Мельник звернув увагу на дефінування православними в добу Берестейської унії Східної церкви як матері (автор приписує згадане нове бачення церкви князеві В.-К. Острозькому), сотеріологічну «візію людини», сотеріологічний ексклюзивізм та універсалізм, а також тогочасні міжконфесійні дискусії (як відомо, католицькі теологи відмовляли православним у можливості порятунку в лоні їх церкви)³⁸. Так ось, можна припустити, що християнський порятунок міг бути досягнутим і під час перебування в православному місті, відомому своїми святинами. Тобто, сакральність міста та його святинь тепер підсилювалась уявленнями про можливість досягнення спасіння.

Згадане твердження не позбавлене логіки й з точки зору врахування контексту антропології святих місць. Так, *locus sacer* витлумачується як просторове поняття, що вказує на конкретний простір / місце, наділене сакральністю чи її об'явленням. Місце перетворюється на святе завдяки його сакралізації, досягнутій з погляду людини, яка прагне зустрічі з *sacrum*. Шукаючи святі місця, людина відкриває простір *ієрофанії* і зосереджує на ньому свої надії. Тут відчуття *sacrum* є найбільш загостреним, водночас «завіса між небом і землею є тоншою»³⁹. Присутність Бога, наявність місць літургійного культу зі святими сакраментами (здійснення євхаристії), зрештою – поява осередків з особливим *sanctitatis loci* можуть вважатися ознаками святих місць. Для одних це було святе місце, для інших – культовий осередок, пов'язаний з певними релігійними практиками і обрядами. Про ці справді «чудові» місця поширювалась слава про їх особливі Божі ласки. Тобто, саме тут у якийсь винятковий спосіб об'явилася Божя сила, тут панує атмосфера людської віри та довіри. Вони могли стати осередками паломництва, причому і у випадках, коли церква не надавала їм такого статусу. Наприклад, у потридентський період найбільшого пошанування досягли зображення

³⁷ Див.: Dola T. Soteriologia // Encyklopedia katolicka. – Т. XVIII: Serbowie-Szczepański. – Lublin, 2013. – S. 625-630.

³⁸ Melnyk M. Zagadnienia soteriologiczne widziane w świetle projektu unii Konstantego Ostrogskiego // Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Т. 4: Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość / Pod red. St. Stępnia. – Przemyśl, 1998. – S. 98-99; його ж. Spór o zbawienie. Zagadnienia soteriologiczne w świetle prawosławnych projektów unijnych powstałych w Rzeczypospolitej (koniec XVI – połowa XVII wieku). – Olsztyn, 2001. – S. 89-142.

³⁹ Див.: Eliade M. Sacrum, mit, historia. Wybór esejów / Wybór i wstęp B. Molińskiego. – Wrszawa, 1970. – S. 61 (Пор. українське вид.: Еліаде М. Трактат з історії релігій / Перекл. О. Панича. – Київ, 2016. – С. 413-434); Witkowska A., Nastalska-Wiśnicka J. Ku ozdobie i obronie Rzeczypospolitej: Maryjne miejsca święte w drukach staropolskich. – Lublin, 2013. – S. 18 (у цій праці подана вичерпна література предмету дослідження святих місць).

Богородиці⁴⁰. Звертаю увагу на те, що, в принципі, осередям «священного простору» міг бути храм, палац, «центр світу» та ін. З цього погляду Перемишль, Самбір, Холм та інші міста цілком можуть вважатися місцями, які були осередками певного сакрального простору. Однак сакральний простір кожного з цих міст мав свою специфіку.

Розважаючи протягом тривалого часу над шляхами розвитку в XVI ст. киево-руського християнства, його типологічними та регіональними особливостями, припускаю, що поширення топосу *Богоспасаємого града* на ряд міст призводило до формування своєрідного національного культурно-релігійного коду, який об'єднував українців і білорусів. Водночас відбувалася сакралізація міст, причому, не тільки столичного характеру. Разом з ідеєю богообраності, яка зустрічається в острозькій книжності XVI ст., формувалося месіаністичне призначення Русі, причому, набагато раніше того часу, який описала Н. Яковенко.

Насамкінець зауважу, що досліджуваний період є часом найбільш інтенсивного поширення топосу БГ. Надалі він зрідка виринає в другій половині XVII – XVIII ст. (Чернігів, Львів, Могилів). Одним із осередків його культивування на території Перемишльської єпархії був і Дрогобич (статут міського братства церкви Св. Трійці, 1740 р.⁴¹), однак видається, що в окреслений період символ БГ побутував радше спорадично.

Леонід Тимошенко.

Сакралізація міст Перемишльської і Холмської єпархій внаслідок поширення топосу Богоспасаємого града (XVI – перша половина XVII ст.)

У статті на підставі широкого кола джерел розглядаються контексти та джерельні фіксації поширення символіки міст. Для двох досліджуваних єпархій вони є нечисленними, однак досить характерними з точки зору специфіки та типології документальних джерел. Зроблено висновок про те, що досліджуваний регіон не відставав від релігійно-культурних процесів усієї Київської митрополії.

Leonid Tymoshenko.

Sacralization of the cities of Przemyśl and Holm dioceses as a result of the spreading of the topos of the Bogospasajemogo hrada (XVI – first half of the XVII century.)

In the article, based on a wide range of sources, the contexts and sources of fixing the distribution of symbols of cities are considered. For the two dioceses under study, they are few, but quite typical in terms of the specificity and typology of documentary sources. It was concluded that the studied region was not lagging behind the religious and cultural processes of the entire Kyiv metropolitan area.

⁴⁰ Witkowska A., Nastalska-Wiśnicka J. Ku ozdobie i obronie Rzeczypospolitej: Maryjne miejsca święte w drukach staropolskich. – S. 19-30. Про потриденський вибух марійної побожності див. докл.: Яковенко Н. У пошуках нового неба. Життя і тексти Йоанікія Галятовського. – Київ, 2017. – С. 394-396.

⁴¹ Музей Дрогобиччина. Фонди. – ДКМ 4731/Ст.47. – Арк. 1 (титульний аркуш статуту єпископа Ієроніма Устрицького).

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА І ПРОФЕСІЙНИЙ СКЛАД МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ У XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Джерельна база вивчення соціальної та професійної структури міського населення Волині є специфічною. Найбільш придатними є описово-статистичні джерела, які зазвичай були фінансовими. Державу чи власника цікавили найперше не так люди, як прибуток з міст¹. Для другої половини XVI ст. головним масовим джерелом були поборові реєстри, на неповноту яких вказували дослідники². Набагато якіснішим і вірогіднішим був подимний податок, запроваджений 1629 р. Ним “обкладалася абсолютна більшість населення: селяни, піддані міст і містечок, євреї, православне духовенство, дрібна і служила шляхта”³. Важливими є також ревізії/люстрації королівщин та інвентарі приватних міст. Ревізії волинських замків 1545 і особливо 1552 рр. хоча і не присвячені безпосередньо міщанству, то все ж містять важливу інформацію найперше про замкових міщан⁴. Люстрації Володимира, Ковеля, Кременця і Луцька другої половини XVI – першої половини XVII ст. подають значний масив інформації про соціальне становище, фахові заняття та частково етнічну приналежність міщан⁵. Ще більше значення для вивчення досліджуваної проблеми мають інвентарі, які порівняно найбільш детально описують міську спільноту, про що сигналізували Микола Ковальський⁶,

¹ Kuklo С. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbirowej. – Warszawa, 2009. – S. 75.

² Крикун М. Г. Питання чисельності населення на Правобережній Україні другої половини XVI – середини XVII ст. у радянській історіографії // Вісник Львів. ун-ту. Сер. іст. Львів, 1980. – Вип. 16. – С. 75 – 76; Атаманенко В. Б. Вірогідність поборових документів XVI століття // Дніпропетровський історико-археологічний збірник. Вип. 1. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. Дніпропетровськ, 1997. – С. 102 – 108; *Його ж.* Джерела вивчення демографії Волині XVI – першої половини XVII ст. // Український історик. – 2004. – № 1-2. – С. 191.

³ Крикун М. Воеводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях. – Львів, 2012. – С. 236.

⁴ Литовська метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року / Підготував В. Кравченко. – К., 2005. С. 99 – 209; Российский государственный архив древних актов (Москва). – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 563. – Л. 145 об. – 157, 202; Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волыньском генерал-губернаторе. – Киев, 1886. – Ч. 7. – Т. 1. С. 152 – 184 (опис луцького замку).
⁵ Джерельне значення люстрацій подали Раїса Майборода та Микола Ковальський. Див.: Люстрації королівщин українських земель XVI – XVII ст. Матеріали до реєстру рукописних та друкованих текстів. Уклала Р. Майборода. – К., 1999. – С. 5 – 56, 194, 227, 233 – 234, 242 – 243; Ковальський Н. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века. Структура источниковой базы. – Днепропетровск, 1982. – С. 17 – 20.

⁶ Ковальський Н. Документальні колекції Радзимицького і Оссолинського як джерела по історії Волині XV – XVIII вв. // Некоторые проблемы отечественной историографии и источниковедения. – Днепропетровск, 1978. – С. 25 – 34; *Його ж.* Документи родинного фонду Сангушків Краківського державного воєводського архіву як джерела з соціально-економічної історії України XVI – XVIII ст. // Архіви України. – 1983. – № 3. – С. 60 – 63.

Зенон Гульдон⁷, Віктор Атаманенко⁸. Водночас варто пам'ятати про специфіку збережених джерел: вони подають величини мінімально можливі, тобто менше не було, але більше було таки напевно.

Соціальна структура населення волинських міст не була предметом безпосереднього вивчення істориків, але тією чи іншою мірою це питання порушувалося у працях Петра Саса⁹, Андрія Заяця¹⁰, Віктора Атаманенка¹¹, Ірини Рибачок¹². Найбільшу увагу цьому питанню приділила Ірина Ворончук¹³.

Структурування міського населення Волині ранньомодерної доби є складною дослідницькою проблемою, бо фактично доцільно говорити не так про соціальну, як про соціальні структури. Це пов'язано з тим, що джерела поза збірним поняттям “міщанство” виділяють різні його групи. Перш за все у королівських містах воно юрисдикційно поділялося на ратушне, замкове та шляхетське/духовне. Між цими групами відбувалося протистояння. Деяко осторонь стояли євреї, хоча підлягали старості. У багатьох містах функціонувала десятково-сотенна організація міщанства, яка співіснувала з вертикаллю міської влади. Окрім міщан як таких, джерела виділяють ще халупників, парканників, комірників, огородників, підсусідків та ін. У приватних містах згадується служила людність – бояри, козаки, стрільці, гайдуки, лісничі, гайові, побережники.

⁷ Guldon Z., Wajda K. Źródła statystyczne do Dziejów Pomorza Wschodniego i Kujaw od XVI do początków XX w. – Toruń, 1970. – S. 17 – 18.

⁸ Атаманенко В. Волинські інвентарі другої половини XVI ст. як історичне джерело // Наукові записки. – Острог: Вид-во Острозької академії. 1998. – Т. 1. – С. 16 – 27; *Його ж.* Описово-статистичні джерела другої половини XVI – першої половини XVII ст. з історії Старокостянтинова // Болохівщина: осягнення історії. Старокостянтинів. – Хмельницький, 2009. – С. 84 – 96.

⁹ Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 25 – 35.

¹⁰ Заяць А. Є. Соціальний та національний склад населення міст Волинського воєводства в середині XVI – першій половині XVII ст. // Минуле і сучасне Волині. (Тези доповідей та повідомлень II-ї Волинської історико-краєзнавчої конференції 26 – 28 травня 1988 р.). – Луцьк, 1988. – Ч. 1. – С. 155 – 157.

¹¹ Атаманенко В. Населення міста Кременця другої половини XVI – першої половини XVII ст. за джерелами описово-статистичного характеру // Студії і матеріали з історії Волині. 2009. / Ред. випуску Володимир Собчук. – Кременець, 2009. С. 51 – 62; *Його ж.* Міста поліських володінь князів Острозьких // Студії з україністики. Зб. наук. пр. на пошану дослідника українського козацтва Валерія Цибульського з нагоди 60-річчя від дня народження. – Рівне, 2010. С. 191 – 208; *Його ж.* Міста Заславщини на початку XVII ст. // Метафора спільного дому: Заславщина багатьох культур. – Ізяслав; Острог. 2006. – С. 32 – 38.

¹² Рибачок І. Базалія – місто Василя Острозького // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. – Луцьк, 2010. – Ч. 7. – С. 35 – 40; *Її ж.* Місто Костянтинів та волесть у кінці XVI у першій третині XVII ст. // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки. – Острог, 2011. – Вип. 17. – С. 57 – 70; *Її ж.* Соціально-економічний розвиток міст Південно-Східної Волині в останній третині XVI – першій половині XVII ст. – Дис. канд. істор. наук. – Острог, 2012. – С. 55 – 76.

¹³ Ворончук І. Місто Любартів (за інвентарем маєностей князів Острозьких 1620 р.) // Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник “Велика Волинь”. – Житомир, 2000. – Т. 21. – С. 95 – 97; *Її ж.* Середньовічний Острополь (за інвентарем володінь князів Острозьких 1620 р.) // Острогіана в Україні і Європі. – Старокостянтинів, 2001. – С. 246 – 257; *Її ж.* Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. – К.: Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії, 2012. – С. 290 – 319.

Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст. дуже важко “втиснути” у прокрустове ложе тричленного поділу міщанства на патриціат, поспільство і плебс, яким звикли послуговуватися дослідники міста, хоча вони ж звертали увагу на умовність цього поділу¹⁴. Марія Богуцька зазначала, що в практиці життя були значні корективи цієї схеми, зокрема залежно від величини міського осередку, його господарської та управлінської моделі¹⁵. Особливо проблемним є застосування цієї схеми до малих міст. Анджей Виробіш акцентував на тому, що соціальна структура малих міст у Польщі є малознаною, зокрема через брак належних джерел¹⁶.

Поділ волинського міщанства на патриціат, поспільство і плебс дуже умовний. До патриціату можна віднести найперше райців, лавників та писарів, бо банкірів, університетських викладачів, багатих юристів – просто не було, або щонайменше про них не збереглися відомості. Райці та лавники перебували на своїх урядах різний період часу – від одного року до кількох, а інколи до десяти років і більше (правда, з невеликими перервами). Уже в силу цього можна твердити про їхнє виділення з посеред міської громади. Частина райців мешкала на ринку, що свідчило про певну заможність. Враховуючи роль лавників у судовому процесі, їхній вплив у міській громаді був, очевидно, відчутним. Щоправда, лавники майже не згадуються серед мешканців ринку. Водночас випадки відмови райців та лавників від своїх урядів можуть свідчити про те, що ці уряди не лише приносили користі, а й були обтяжливими.

У соціальній ієрархії міщанства вагомим був рівень його заможності, тому до патриціату можна залучити когорту міщан під умовною назвою “багатші міщани”; серед них зустрічаємо купців, ремісників та осіб без окресленого роду занять. Виживський коваль Іван у 1556 р. заплатив податок з трьох будинків та 5, 5 ланів землі¹⁷. Чи займав він якісь уряди, не знаємо, але це один з найбагатших міщан цього міста. Наявність двох і більше будинків та володіння значною кількістю землі, особливо у невеликих містах, майже автоматично “підносило” таких власників на верхні поверхи міської соціальної драбини. Аграрні заняття міщан були тогочасною нормою життя. Дослідники майже одноголосно підкреслюють, що рільництвом та відгодовуванням худоби займалася значна частина міського населення (від третини до двох третин), зокрема, ремісники утримували для цього зазвичай від чверті до пів волоки землі¹⁸. Орієнтація на володіння землею може лише частково визначити місце міщанина у соціальній

¹⁴ Samsonowicz H. *Życie miasta średniowiecznego*. – Poznań, 2001. – S. 54 – 58.

¹⁵ Bogucka M. *Badania nad dziejami miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej: stan i zarys programu* // *Kwartalnik Historyczny*. – Warszawa, 1975. – № 3. – S. 580.

¹⁶ Wyrobisz A. *Małe miasto w Polsce w XVI i XVII w.* // *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*. – Warszawa; Poznań; Toruń, 1976. – S. 182.

¹⁷ Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДАК України). Ф. 1.– Оп. 1. – Спр. 4.– Арк. 27 зв.

¹⁸ Похилевич Д. Л. *Движение феодальной ренты в Великом княжестве Литовском в XV – XVI вв.* // *Исторические записки*. – Москва, 1950. – Вып. 31. – С. 197; Wawrzyńczyk A. *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*. – Wrocław, 1951. – S. 221; Wyrobisz A. *Rola miast prywatnych w Polsce XVI i XVII wieku* // *Przegląd Historyczny*. – 1974. – T. 65. – Z. 1. – S. 23; *Ejusedem*. *Typy funkcjonalne miast polskich w XVI – XVIII w.* // *Przegląd Historyczny*. – 1981. – T. 72. – S. 25 – 49. Alexandrowicz S. *Kierunki produkcji rzemieślniczej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy (XVI do połowy XVII w.)* // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza. Historia*. – 1964. – Z. 6. – S. 50 – 51; Ochmański J. *W kwestii agrarnego charakteru miast Wielkiego Księstwa Litewskiego* // *Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*. – Warszawa, 1958. – S. 284; Gierszewski S. *Struktura gospodarcza i funkcje rynkowe mniejszych miast wojewódstwa pomorskiego w XVI i XVII w.* – Gdańsk, 1966. – S. 35.

ієрархії, бо ті, хто не мав землі взагалі чи мали лише чверть волоки не можуть бути автоматично зараховані до бідноти, позаяк вони могли займатися купецько-ремісничою діяльністю. Тих, хто володів великими наділами землі, було не так і багато. У Базалії (1615 р.) три волоки було у бурмистра Яна, по дві волоки мали шість міщан та ще десять – по півтори волоки¹⁹. Інвентар володінь князів Острозьких 1620 р. фіксує, що дві волоки землі мали двоє міщан у Смолдиреві та троє – у Дорогобужі²⁰. Світло на те, скільки худоби тримали міщани проливає документ. У серпні 1563 р. у невеликому містечку Гриців зафіксована наявність у міщан 400 коней, більше тисячі корів, яловиць, биків, тисяча овець та 500 кіз²¹. У Деражні (1616 р.) окремі міщани одночасно утримували по 5-6 корів, 5-6 биків, 4-5 волів, кілька теличок та десятки овець, а Ониско Волошчич мав 15 корів, 5 теличок та 50 овець²².

Відомі випадки орендування міщанами ставів, корчем, млинів, сіл, що коштувало значних сум і свідчило про заможність, яка ніяк не була відображена у поборових реєстрах чи інвентарях. Луцький міщанин Іван Іванович у 1560 р. орендував на рік у Михайла Івановича Ощовського корчму в с. Ощові за доволі значну по тих часах суму – 40 кіп грошів литовських²³. У реєстрі луцьких міщан, що платили того ж року підводне, серед кількох занотованих Іванів наш орендар корчми нічим не виділяється²⁴. Луцький міщанин Томило Ладижич (1562 р.) орендував у Олександра Богдановича Семашка корчму в с. Лаврові, де викурював горілку²⁵. Інший луцький міщанин-купець Афанас Дмитрович орендував за 510 золотих у братів Яна та Миколая Висоцьких корчму, млин і волоку землі у с. Привередові²⁶.

Олицький міщанин Федір Пінчук (1580 р.) винайняв у княгині Марії Корецької став у с. Рудлеві за 430 кіп грошів литовських²⁷. У цієї ж княгині дубенські міщани Василь Кладовник, Остап та Меско (1586 р.) орендували ставрівський став²⁸. Сума контракту не вказана, але, безсумнівно, вона значна, і дозволити собі це могли лише заможні міщани. У 1602 р. луцькі міщани Іов Вакуліч та Харко Кузмич орендували став у князя Кирика Юрієвича Масальського за 750 золотих²⁹. Горохівський міщанин Григорій Тровський разом з берестейськими міщанами Яцком Левковичем і Миском Гарасимовичем винайняли у с. Старому Ставі спуск ставу в Михайла Мишки Холоневського за 900 золотих³⁰. Острозькі міщани Прокіп Жданович і Васко Іванович орендували у князя Юрія Вишневецького та його дружини Теодори Чапличівни стави

¹⁹ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ. ВР). Ф. 91: Радзівінські. Спр. 39/І. – Арк. 71 – 83.

²⁰ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Oddział rękopisów (далі – BZNO. OR). Sygn. 3669/II. – К. 182 – 183, 306 v. – 308.

²¹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 130.

²² Там само. – Спр. 104. – Арк. 952 зв. – 953 зв.

²³ Там само. – Спр. 1. – Арк. 153 зв.; Спр. 3. – Арк. 12 зв. (Опубл.: Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. / підгот. до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк, 2013. – С. 165).

²⁴ Там само. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1 – 12 зв.

²⁵ Там само. – Спр. 4. – Арк. 83 зв.

²⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 144. – Арк. 696 зв. – 698 (1625 р.).

²⁷ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 515.

²⁸ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 7 – 8 зв.

²⁹ Там само. – Спр. 66. – Арк. 696 зв. – 698 зв.

³⁰ Там само. – Спр. 151. – Арк. 410 зв. – 411 (1626 р.).

мильські, старосільські, копитковські і глупонинські за 2250 золотих³¹. Такі підприємницькі заняття міщан були звичним явищем³².

Дуже прибутковим заняттям було шинкування та продаж алкогольних напоїв. Луцький кравець Хацко мав шинок у власному будинку, де продавав горілку, мед та пиво. Лише капщизни щорічно він сплачував три копи та вісімнадцять грошів литовських³³. У 1621 р. в Луцьку таку ж капщизну платили майже 50 міщан, серед яких були бурмистри, ремісники, аптекарі та навіть арфіяр³⁴. Про рівень заробітків від продажу алкоголю можемо судити з того, що луцька єврейка Гітля Ізаківна у травні 1620 р. у торговий понеділковий день, продаючи горілку, вторгувала “килканадцат золотых”³⁵.

Орендували міщани і збір чопового та шосового податку, що давало їм значні прибутки. Поборця Волинського воєводства Мартин Чаплич Шпановський орендував (1610 р.) сокільському міщанину Семену Абрамовичу за 150 золотих збір чопового з Сокола та належних до нього сіл³⁶. Чопове та шосове з Володимира у 1594 р взяли в оренду в Сергія Скарги володимирські міщани Гарасим та Іван Андрійовичі за 900 золотих³⁷. Луцькі міщани Матвій Трушевич, Ярош Суєтич та Семен Федорович у серпні 1593 р. орендували збір чопового (та соляного) податку в місті у поборці Волинського воєводства Богуша Горайна³⁸. Луцький міщанин Лаврин Дем'янович згадується як суколектор (помічник) волинського поборці князя Стефана Четвертинського³⁹. Ковельський міщанин Григорій Федорович Бречка (1593 р.) орендував збір чопового в місті у поборці Волинського воєводства Богуша Горайна⁴⁰.

Міщани брали в оренду/заставу і села. Офанас Бровковський з Красного Корця (1603 р.) орендував на три роки в Олізара Єрлича села Головлі та Крупець⁴¹. Сума оренди не вказана, але, зрозуміло, вона була чималою. У 1608 р. Івашко Андрійович з Володимира мав у заставі від Семена Новоселецького половину села Горичів за 642 золотих⁴². Ковельський міщанин Кузьма Григорович згадується як державця “добръ церкви Светой Пречистое, части имени Городищы”⁴³. Торчинський міщанин Роман Яцкович від Данієля Балабана тримав у заставі частину села Хорохорин⁴⁴. Луцький купець Гацко Лвовчик орендував у пана Сосницького маєток Огавчиці для “паленя попелу”⁴⁵. Непогано міщани заробляли на лихварстві, позичаючи гроші шляхті, що було показано у параграфі про шляхту в містах.

³¹ Там само. – Спр. 100. – Арк. 476 зв.; Спр. 103. – Арк. 571 – 571 зв.; Спр. 104 – Арк. 506. (1615 – 1616 рр.).

³² Там само. – Спр. 22 – Арк. 512 зв., 560; Спр. 30. – Арк. 628 зв. – 629 зв.; Спр. 35. – Арк. 7 – 8 зв.; Спр. 42. – Арк. 454 зв.; Спр. 44. – Арк. 778 – 779 зв.; Спр. 45. – Арк. 335 зв.; Спр. 76. – Арк. 329 зв. – 330; Спр. 120. – Арк. 83; Спр. 153. – Арк. 93 – 93зв.; Спр. 194. – Арк. 142 – 143 зв.; Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 509 зв. – 512.

³³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 144. – Арк. 549 зв. (1624 р.).

³⁴ Там само. – Спр. 121. – Арк. 149 зв. – 151.

³⁵ Там само. – Спр. 114. – Арк. 87 зв. – 88.

³⁶ Там само. – Спр. 89. – Арк. 218.

³⁷ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 15, 315.

³⁸ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 235.

³⁹ Там само. – Спр. 100. – Арк. 510 зв. (1613 р.).

⁴⁰ Там само. – Спр. 44. – Арк. 684 зв. – 685.

⁴¹ Там само. – Спр. 67. – Арк. 923 зв. – 924.

⁴² Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 311 зв. – 312; Спр. 43. – Арк. 27, 259 зв. – 260.

⁴³ Там само. – Спр. 42. – Арк. 561 зв. (1610 р.).

⁴⁴ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 148. – Арк. 457 – 458, 467 зв.

⁴⁵ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 34 зв. (1567 р.).

Заможна частина міщанства – купці. Статки деяких з-поміж них були доволі значними. Степанський міщанин Гапон з батьком Семеном у листопаді 1581 р. побували на ярмарку в Корці, а при поверненні додому їх пограбували. Готівкою забрали 100 кіп грошів литовських, 200 червоних золотих та товару щонайменше на 300 кіп грошів литовських⁴⁶. Значними коштами розпоряджалися деякі ремісники. Виторг луцького кушніра Уласа на ярмарку у Вишнівці в серпні 1601 р. склав 600 золотих⁴⁷.

Усі ці фінансово-підприємницькі справи міщан мають прямий стосунок до соціальної структури міського населення, бо заможні міщани не могли не входити до міської еліти, яку умовно називають патриціатом. Згадані вище способи заробляння на життя міщанами виявлені здебільшого у гродських книгах, натомість це ніяк не відображено в описово-статистичних джерелах, що ускладнює окреслення категорії міського населення під умовною назвою патриціат.

Щодо поспільства, своєрідного середнього класу, – другої ланки класичної тріади, – то традиційно сюди залучають дрібніших купців, цехмістрів, ремісників, багатших перекупнів/перекупок, представників вільних професій (лікарів, аптекарів, малярів), власників міської нерухомості (включаючи земельні наділи). Поспільство було найбільш численною групою міського населення, до якого нерозпускалися збіднілі “патриції”, або піднімався спритний простолюди із плебсу. Очевидно, верхній прошарок цієї групи становили купці та цехмістри. Останні ще й активно залучалися до міського управління, що збільшувало їхню соціальну вагомість. Фактично цехмістр очолював не просто ремісників однієї чи кількох, як правило споріднених, спеціальностей, а й невелику замкнену корпорацію зі своїми правилами, привілеями, коштами. Так, коли у вересні 1645 р. стався напад на будинок володимирського цехмістра кравецького цеху Олександра Венгриновича, то в ньому виявилися “хоругов цеху кравецького, армата, привилеи и скрынъка цеховая”⁴⁸.

Поспільство було найбільшою, але в майновому плані не однорідною групою. Цілком очевидно, що серед ремісників існувала градація престижності та заможності, і чинбареві, наприклад, важко було суперничати із золотарем. Останні платили і податок більший, і нероз виконували ексклюзивну роботу. Так, луцькі золотарі (текст згаслий і імена не відчитуються) у вересні 1568 р. свідчили митнику Давидові Марковичу, що “за росказанемъ мещанина кгданского Булмана робили есмо тут в Луцьку пуртукгали, которые каждый з них важыт по десети чирвоных золотых и уробили их пятсот и осмъ”, а це майже 18 кг золота⁴⁹.

Остання складова тріади – плебс, або міська біднота. До цієї категорії відносять позацехових ремісників, підмайстрів та учнів, домову челядь, наймитів, люзних, найману людність, що мала одноденні заробітки. Щодо позацехових ремісників, то мова може йти лише про великі міста де були цехи, оскільки у більшості малих міст цехів не було, отже не існувало поняття позацехового ремісника. Зрештою у королівських містах багато ремісників були умовно позацеховими, бо, перебуваючи в шляхетських юридиках, просто не потребували цеху, а про їхню заможність можемо лише здогадуватися. Як ілюстрацію цього можна навести приклад з володимирським кравцем Федором Колбаскою. У березні 1619 р. у володимирському гроді кравецький цехмістр Павло та цеховий ключник Федір Святогорович скаржилися на підданого біскупа Ан-

⁴⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 347.

⁴⁷ Там само. – Спр. 62. – Арк. 610 зв.

⁴⁸ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 81. – Арк. 784.

⁴⁹ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 322.

дрія Липського Федора Колбаску, який, незважаючи “на вилкер цеховый, од уряду местского тутошнего володимерского для порядку в цеху даный и от их королевское млти конфирмованый, абы жаден кравец ремесла кравецкого в князских, панских и духовных [домах] своволне робити не смел и не важилсе”, займався кравецтвом у будинку свого брата, кравця Миска Колбаски. Федір і Миско кільканадцять років, не вступаючи до цеху і не роблячи внесків до цехової скриньки, “тое ремесло своволне, безправне, потаємне и покутне робит”⁵⁰. Шкоду цехові оцінено у 200 золотих.

Зважаючи на майже повну відсутність міських книг, важко виявити факти ремісничого учнівства, але кілька прикладів його існування вдалося знайти. Поборовий реєстр 1576 р. фіксує у Свинюхах вісім учнів ремісників⁵¹. Якщо в невеликому містечку згадуються учні, то, без сумніву, вони були і в інших містах. Луцький міщанин Лаврик (1568 р.) свідчив у гроді, що більше чотирьох років вчився золотарського ремесла у золотаря Яна, але пішов від нього, бо Ян виготовляв фальшиві монети⁵². Кременецький кушнір Мисько у червні 1574 р. скаржився на свого учня Матея, який украв у нього 90 червоних золотих та 60 старих талярів⁵³. У грудні 1584 р. у судовій справі між братами Овлучимськими та володимирським війтом Михайлом Дубницьким виступила володимирська міщанка Мартинова Ягнешка Пілковка, заявивши, що у будинку панів Овлучимських “Юрко кравець мешкал, у которого сын мой, Яско Мартинович, кравецтва се учил и у него мешкал”⁵⁴. У серпні 1608 р. козлинський швець Петро свідчив, що Сенко на два роки дав йому на навчання ремеслу свого сина Селівона, який після певного часу передумав і відійшов від нього, а батько пообіцяв, що син не навчатиметься ремесла в інших шевців⁵⁵. У торчинського балвера Войтеха (1610 р.) згадується його учень (ім’я не вказане)⁵⁶. У червні 1624 р. степанська міщанка Миколаєва віддала свого сина Миколая на науку до рівненського золотаря Яна Лопатовича⁵⁷. У серпні 1628 р. рівненський кушнір Семен оскаржував Ілляша Климовича, син якого Васко, даний йому на три роки на навчання, втік, обікравши кушніра⁵⁸.

Вдалося також виявити факт прибуття до волинських міст учнів-ремісників для так званого “визволення”. Міщанин з Сатанова (Подільське воєводство) Миколай Данилович прибув у січні 1625 р. до луцького шевського цеху для “визволення”, тобто для своєрідного стажування та отримання листа з підтвердженням його вмінь. Прибулий “кгда прияхал, а зараз бывши у цехмистра и брати всих старших, яко человек учтывый, взявши южь от них наперед од цехмистра обетницу достатечную и от братей, ижь ему того листу вызволеного с цеху, яко човековы учтывому боронити не боронили и заразом писареви своему с того ж цеху лист писати наказали, который написавъши, соляриум достаточъне за тое взявъши, напередъ до скрынки и брати досыт учинил”⁵⁹.

Зрідка джерела засвідчують наявність у міщан домашньої челяді, хоча не пілягає сумніву, що вона була у багатьох міщан⁶⁰. У володимирського міщанина Волоса Семено-

⁵⁰ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 127.

⁵¹ Там само. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 852.

⁵² Там само. – Ф. 25. – Спр. 10. – Арк. 211.

⁵³ Там само. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 55 зв. – 56.

⁵⁴ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 593 зв.

⁵⁵ ВРАН. ОР. – Sygn. 262. – К. 62 v.

⁵⁶ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 79 – 79 зв.

⁵⁷ ЛННБ. ВР. – Ф. 91: Радзівінські. – Спр. 44. III. 5. – Арк. 23.

⁵⁸ Там само. – Арк. 89.

⁵⁹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 124 зв.

⁶⁰ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. – С. 313 – 319.

вича (1570 р.) згадується “паробокъ служебный на имя Олекса”, що жив у його домі⁶¹. Дві домашні служниці Настя і Хінка були у торчинського райці Василя Пінчука (1580 р.)⁶². У вересні 1608 р. слуги пріора луцького монастиря Св. Домініка Августина Ястрембського напали на дім міщанина Жигимонта Ігнатовича і, “вшедши, челяд [...] з дому выгнали”⁶³. У червні 1610 р. возний Гаврило Оздовський свідчив у гроді, що уткнув позов у ворота двору олицького міщанина Павла Томковича Клавші і про це “чeledи его дворной оповедил”⁶⁴. Мосорський міщанин Стефан Лобкович скаржився на Андрія Боруховського, який 13 серпня 1632 р. разом зі слугами напав на дім протестувальника і, “наехавши, оного посеколь, поранил, челяд домовую порозганял”⁶⁵. Згадується челядь у будинку сина луцького райці та лентвійта Олександра Бедермана – Яна⁶⁶. Домову челядь утримували також євреї. Зокрема, у домі володимирського єврея Літмана два роки (1640 - 1642) служила Василиса Каменчанка⁶⁷. Луцький єврей Абрам Юзєфович Алхіміста скаржився, що Ян Винник “челядникъ его домовый” у ніч на 17 січня 1625 р., покравши у нього речі, втік⁶⁸.

Певним різновидом челяді можна вважати наймитів, позаяк важко визначити, чи наймит жив у домі міщанина, чи приходив лише до нього працювати. Заславський міщанин Дорош Осипович у серпні 1572 р. скаржився на “наймита своего Мартина Охремовича, иж, дей, он, служивши мне у найму целый год, и, покравши у мене пят коп грошей, от мене втек”⁶⁹. Від шляхтянки Ірини Окорської (1578 р.) втекла до Луцька її піддана Катерина і стала наймичкою у єврея Єска Рябийковича⁷⁰. Представницею плебсу можна назвати луцьку міщанку-прачку Ганну Кулянку (1609 р.), яка “засвітилася” у джерелах лише тому, що взяла прати речі шляхтича Яна Каменецького і втекла з ними⁷¹. Відомі випадки наймання міщан на роботу до шляхтичів. Так, у лютому 1569 р. володимирський міщанин Васько Глінка “ехал двема возы до буды Яблонское за наймом пана Станислава Белецкого с товаришми своими, мешаны володимерскими”⁷². У вересні 1613 р. володимирські міщани Іван Воронович, Петро Гайдук та Іван Булижка перевозили з Литовижа до Дубна “питя и лекумина ясне освещеного Януша кнежати его мл Острозского”⁷³.

Не раз у джерелах згадуються люзни/гультаї. Традиційно під ними розуміють людей без певних занять, схильних до переселення з одного міста до іншого⁷⁴. Незважаючи на свій соціальний статус, вони підлягали оподаткуванню. Поборовий універсал 1578 р. передбачав, що люзни, як чоловіки так і жінки, у більших містах повинні

⁶¹ ЦДІАК України. – Ф. 25. Оп. – 1. Спр. 5. – Арк. 84.

⁶² Там само. – Спр. 21. – Арк. 621 зв.

⁶³ Там само. – Спр. 81. – Арк. 778.

⁶⁴ Там само. – Спр. 88. – Арк. 343.

⁶⁵ Там само. – Спр. 184. – Арк. 410.

⁶⁶ Там само. – Спр. 159. – Арк. 717 зв. (1644 р.).

⁶⁷ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 418 зв. – 419 зв.

⁶⁸ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 180 зв.

⁶⁹ Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków (далі – ANK. AS.). – Sygn. 27. – К. 87.

⁷⁰ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 565 зв.

⁷¹ Там само. – Спр. 84. – Арк. 269 – 269зв.

⁷² Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 44.

⁷³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 94. – Арк. 762 зв.

⁷⁴ Grodziski S. Ludzie luźni. Studium z historii państwa i prawa polskiego. – Kraków. 1961; Augustyniak U. Historia Polski. 1572 – 1795. – Warszawa, 2008. – S. 291 – 292; Poniat R. Ludzie luźni w społeczeństwie Rzeczypospolitej szlacheckiej w kontekście badań nad cyklem życia // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. – 2013. – Т. LXXIII. – S. 51 – 77.

платити по 30, а в менших – по 15 грошів податку⁷⁵. Такий же рівень оподаткування зберігали поборові універсали 1580 р.⁷⁶, 1588, 1589, 1595, 1598, 1601, 1603, 1607 рр.⁷⁷. Універсал 1590 р. накладав податок на чоловіків – 12, а на жінок – 4 гроші⁷⁸. У 1591 р. податок зріс до 24 грошів для чоловіків і 6 – для жінок⁷⁹, а у 1593 р. – до одного золотого для обох статей⁸⁰. Чим була викликана така зміна в оподаткуванні цих кількох років, незрозуміло. У 1611 р. на сеймі було заявлено, що у великих містах зібралось дуже багато люзних, і було прийнято рішення не дозволяти їм займатися ремеслами і перекупництвом та доручити старостам і міським властям випровадити їх з міст⁸¹. Однак, поборовий універсал 1611 р. передбачав взяття з люзних податку в розмірі 30 грошів у більших містах та 15 – у менших⁸². У 1618 р. розмір податку не змінився⁸³, натомість на 1620 р. він зріс до чотирьох золотих для чоловіків та двох – для жінок⁸⁴. Поборовий універсал 1621 р. повернув звичну раніше плату – 30 грошів у більших міста і 15 – у менших⁸⁵, але у 1626 р. плата зросла до двох золотих для більших міст та одного – у менших містах⁸⁶. Нарешті, запроваджений у 1629 р. подимний податок стабілізував плату з люзних у розмірі 30 грошів з більших та 15 – з менших міст⁸⁷.

Чисельність люзних у містах була різною. У 1576 р. їх було у Свинюхах – 3, Володимирі – 4, Луцьку – 39⁸⁸. Поборовий податок 1578 р. зафіксував у Ковелі 7 люзних, у Луцьку – 15, Дорогостаях – 9, Свинюхах – 4, Соколі – 8⁸⁹. Найбільше люзних занотовано у поборовому податку 1579 р. Згідно з ним, люзні були у таких містах: Соколі – 8, Дорогостаях – 3, Клевані – 7, Локачах – 5, Турійську – 3, Старому Костянтиніві – 7, Острополі – 8⁹⁰.

У джерелах збереглися відомості, що людей цієї категорії нерідко залучали до протиправних дій. 29 червня 1604 р., з ближче нам не званої причини, протистояння між луцькими міщанами і державцею королівського села Гнідави, завершилося нападом міщан на цей маєток і до цього залучили люзних людей. Зі скарги потерпілого довідуємося, що міщани “побудку, яко на квалт, з великим тумултомъ посполствомъ и люзных людей с хоронгвями, з бубнами, з гаковницями, з мушкетами, с полгаками, з луками, и з розными бронями, войне належачими, з места выпадли [...], приспособивши до себе людей, яко се звышь поменило, люзных, без службы в месте луцком мешкающих”⁹¹. У липні 1612 р. володимирський гродський писар Станіслав Прокшич Кандиба скаржився на бурмистра, райців і міщан за погрози на його адресу та заявив,

⁷⁵ Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 1. (1550 - 1585). – Warszawa, 2005. – S. 424.

⁷⁶ Ibid. – S. 434.

⁷⁷ Ibid. – T. II. – Vol. 2. (1587 - 1609). – Warszawa, 2008. S. 91, 128, 220, 260, 299, 326, 369.

⁷⁸ Ibid. – S. 159.

⁷⁹ Ibid. – S. 182.

⁸⁰ Ibid. – S. 209.

⁸¹ Ibid. – T. III. – Vol. 1. (1611 – 1626). – Warszawa, 2010. – S. 30.

⁸² Ibid. – S. 48.

⁸³ Ibid. – S. 236.

⁸⁴ Ibid. – S. 283.

⁸⁵ Ibid. – S. 315.

⁸⁶ Ibid. – S. 365.

⁸⁷ Ibid. – T. III. – Vol. 2. (1627 – 1640). – Warszawa, 2013. – S. 72.

⁸⁸ ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 815, 852; ANK. AS. – Sygn. 31. – К. 287.

⁸⁹ ANK. AS. – Sygn. 31. – К. 401 v., 367, 374, 388 – 389, 399 v.

⁹⁰ Ibid. – К. 40, 67, 70, 89, 90, 146 v. – 147, 149.

⁹¹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 732. Ще одна скарга про цей напад занесена дещо раніше. – Там само. – Арк. 677 зв. – 679 зв.

що до цього міщани залучили люзного Павла Яроцького, “при которым людий люзных ку шкоде людской немало в месте переховывають”⁹². Луцькі євреї Шлома і Леві у вересні 1610 р. скаржилися “противко Иванкови и Ткачикови фаринником, людем люзным”, які з помічниками, “которых всих было болшей десятка”, напали на них, під час їхньої подорожі на ярмарок до Олики, побили та пограбували потерпілих⁹³. Акцентування на неосілості кривдника завжди підкреслювалася потерпілими⁹⁴. У березні 1628 р. король Сигізмунд III видав універсал до всіх урядників Волинського та Брацлавського воеводств, аби вони ловили і судили своєвільників, які порушують громадський спокій⁹⁵.

У багатьох містах реєстри поборових податків чи інвентарі фіксують “халупи убогі”, або “нендзних” (злидарів). Вдалося віднайти такі згадки для щонайменше 30 міст. Чисельність таких убогих “халуп” у різних містах різна: від кількох, що рідше, до кількох десятків. У 1579 р. у Козині таких зафіксовано два, у Мосорі, Порицьку та Плебанівці – по чотири⁹⁶. Натомість у Любартові – 80, Ярофіївці – 83, Корці – 92, Острополі – 93⁹⁷. Очевидно, що власників цих “халуп” варто віднести до міського плебсу.

Окрім соціальної тріади (патриціат, поспільство, плебс), яка фактично є плодом кабінетних роздумів дослідників, у джерелах згадуються цілком реальні групи міського населення: комірники, підсусідки, огородники, загородники. Документально вдалося встановити наявність коморників щонайменше у 40 містах, хоча, без сумніву, вони були у більшості міст. Чисельність коморників по містах дуже різнилася. У Крупці, Миляновичах, Олиці їх занотовано по два⁹⁸, по чотири комірники згадуються у Соколі, Литовижі, Острожці⁹⁹. Набагато більше їх зафіксовано у Свинюхах (1578 р.) – 37, Луцьку (1578 р.) – 41, Володимирі (1578 р.) – 45¹⁰⁰, Старокостянтиніві (1615 р.) – 70¹⁰¹, Острозі (1635р.) – 91¹⁰², Базалії (1615 р.) – 148¹⁰³. Часом траплялися дивні перепади: у Ковелі 1590 р. – 25 комірників¹⁰⁴, а наступного року – лише 12¹⁰⁵; в Олиці 1578 р. – 2, наступного року – 37¹⁰⁶. Судячи з розмірів оплати податків, комірники були різної заможності. Здебільшого вони платили по 2-4 або 6 грошів литовських. Найвище оподаткування спостерігалось у Луцьку та Володимирі – по 12 грошів¹⁰⁷. У Старому Полонному були кінні (18) та піші (63) комірники, а деяких комірників не облікували, зважаючи на постійні їхні переміщення¹⁰⁸. У Заславі (1609 р.) з 64 комір-

⁹² Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 377 – 377 зв.

⁹³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 492.

⁹⁴ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 58. – Арк. 316 зв. Володимирський міщанин Григорій Козичка скаржився на “Трицка Шомачку сына Стефана Шомаки, мешгчанина володимерского, яко неоселого”.

⁹⁵ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 623 – 623 зв.

⁹⁶ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 56 v, 108, 121 v., 139.

⁹⁷ Ibid. – К. 84, 138, 145 v., 149.

⁹⁸ Ibid. – К. 133 v, 393, 402 (1579 р.).

⁹⁹ Ibid. – К. 64, 106 v. – 107, 367 (1579 р.).

¹⁰⁰ Ibid. – К. 388 – 389, 399 v., 411 – 412 v.

¹⁰¹ ЛННБ. ВР. – Ф. 91: Радзімінські. – Спр. 39/І. – Арк. 24.

¹⁰² ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 553 зв.

¹⁰³ ЛННБ. ВР. – Ф. 91: Радзімінські. – Спр. 39/І. – Арк. 75 зв.

¹⁰⁴ ЦДІАК України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 96 – 133.

¹⁰⁵ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 981.

¹⁰⁶ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 72 v., 393.

¹⁰⁷ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 236 v., 411 – 412 v. (1579 р.).

¹⁰⁸ BZNO. OR. – Sygn. 3669/II. – К. 363 v.

ників 24 займалися ремеслом та торгівлею¹⁰⁹. Інколи комірників облікували разом з люзними, як це було у Кременці (1570 р.)¹¹⁰. У цьому ж місті під час люстрації 1563 р. застерігалось, щоб міщани подавали війтові відомості про комірників, які винаймають у них помешкання¹¹¹. Дослідження Ірини Ворончук показало, що серед комірників були як сімейні, так і неодружені, але переважали одружені¹¹².

Винаймали помешкання не завжди найбідніші. Луцький цирульник Войцех Поплавчик (1643 р.) лікував хворих з конвенту кафедрального костела і був побитий цирульником Бартошем. Коли возний Криштоф Жилич прийшов оглянути Войцеха, то з'ясувалося, що він з дружиною Марушою живе у домі пані Бедерманової, “месцьки луцькое”, причому в цьому домі “поменений панъ Войтех церуликъ, наемное мешьканье свое мает”¹¹³. У лютому 1629 р. луцькі міщани Ян Столяр та Томаш Коваль “на домъ пана Нестеровъ, месчанина луцького, нашли, тамъ же до избы в тыле, где злотъник Франъцишокъ мешкает”¹¹⁴. Луцька міщанка Анна Якубівна мешкала “коморно” у єврея Іцгака (1621 р.)¹¹⁵.

Відомі випадки надужити власників будинків щодо комірників. У червні 1638 р. луцький міщанин Федір Потапович з дружиною Палажкою скаржилися на кушніра Яцка Щербину, в якого винаймали комору, за побиття дружини та примушування до сплати податків і “жовнірщини”, чого не передбачала попередня їхня домовленість. Суд, врахувавши визнання Яцком побиття, прийняв рішення аби він “поеднав” потерпілих і, щоб вони дали проживали у домі кушніра до закінчення терміну винаймання комори під зарукою у три копи грошів литовських¹¹⁶. У луцького органіста костелу Св. Трійці Станіслава (1562 р.) комірником був конвісар Матис¹¹⁷.

Близькими за статусом до комірників були підсусідки. Згадки про них відомі щонайменше для 12 волинських міст. У Красиліві зафіксовано чотири підсусідки¹¹⁸, по п'ять – у Голятині, Острополі та Острожці¹¹⁹, а найбільше – у Степані (26), Новому (31) та Старому (62) Заславі¹²⁰. Майнову нерівність підсусідків засвідчує різниця у сплаті податку. Зазвичай це – 2, 4, 6 грошів, але у Острополі вони платили по 15 грошів¹²¹. Про 19 підсусідків Закриничого сказано: “роли ани огородов не мають, толко з выробку се живять”¹²².

Звичні для міщан аграрні заняття сприяли поширенню серед них такої категорії, як огородники та загородники. Перші згадуються частіше. Їхня присутність документально зафіксована у 20 містах, хоча, без сумніву, вони були у більшості тогочасних міст. Найменше огородників згадується у Поричьку (3), Камені (8) та Чорторийську

¹⁰⁹ ANK. AS. – Sygn. 64/2. – К. 3 – 15.

¹¹⁰ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 263.

¹¹¹ ЦДІАК України. – Ф. 20. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 80.

¹¹² Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. – С. 311 – 313.

¹¹³ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 237. – Арк. 3 зв.

¹¹⁴ Там само. – Спр. 165. – Арк. 136.

¹¹⁵ Там само. – Спр. 120. – Арк. 312 зв.

¹¹⁶ Там само. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 10 зв.

¹¹⁷ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. Спр. 4. – Арк. 48.

¹¹⁸ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 146 (1579 р.).

¹¹⁹ Ibid. – К. 149, 379 в. (1579 р.); ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 194 – 196 (1569 р.).

¹²⁰ ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/1. – Арк. 118 (1614 р.); ANK. AS. – Sygn. 64/9. – К. 53 – 71 (1625 р.); Sygn. 64/12. – К. 7 – 25 (1636 р.).

¹²¹ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 149 (1579 р.).

¹²² ANK. – Sygn. 47. К. 4.

(9)¹²³, найбільше – у Турійську (50), Локачах (60), Межиричі (70)¹²⁴. Часом чисельність огородників дивно коливається. У Локачах 1576 р. їх 32, а уже через три роки – 60¹²⁵. Подібна ситуація у Свинюхах: 1576 р. – 13, а 1579 р. – 40¹²⁶. Як і коморники, огородники не були монолітною групою. Звична оплата податку ними – 2, 4, 6 грошів. У 1576 р. у Корці з 39 огородників 21 мали поле і платили по чотири гроші, а 18 – поля не мали і платили по два гроші¹²⁷. У Острожці (1569 р.) 15 огородників мали поле і платили по чотири гроші, а для 12 позначено: “которые завжды на дило ходят” і платили вони по два гроші¹²⁸. Для шести огородників Свинюх зазначено: “которые домки, огороды и ролю мают, пану робять” (платили по чотири гроші), а біля сімох огородників сказано: “которые мешкают у халупах, огороды мають” (платили по два гроші)¹²⁹.

Загородники зафіксовані у семи містах. Чим вони відрізнялися від огородників, не зовсім ясно. Найменше їх згадано у Голятині (6), а найбільше – у Локачах (20)¹³⁰. У Свинюхах загородники мали поле, а у Дорогобужі лише городи¹³¹. Біля 19 огородників Берездова записано, що вони поля не мають і ремеслом не займаються¹³².

У приватних містах фіксується служила людність: бояри, козаки, гайдуки, стрільці, чемериси, лісничі, гайові, побережники. У ряді міст згадуються бояри, які виконували військово-поліційні обов'язки¹³³. У Вишгородку, Новому Острополі, Янушполі їх було по одному, у Ковелі, Мильську та Миляновичах по – два, Крупі – три, Острожці та Свинюхах – по чотири, Степані та Сульжині – по сім, Шпанові – чотирнадцять, Звягелі – п'ятнадцять¹³⁴. Бояр використовували також для доставки листів. У серпні 1572 р. заславський боярин Іван Кудлович Корецький оскаржував колишнього заславського намісника Іллю Якимовича Кучу за відібрання у нього “коня почтового, за которого дал осмь коп грошей”¹³⁵.

Козаки виконували здебільшого поліційно-охоронні функції. В інвентарі Нового Заслава 1617 р згадується лише один козак¹³⁶, а вже 1631 р. там само їх було 9 і ще 16 означені як замкові¹³⁷. Інвентар Старого Заслава 1636 р. зафіксував козака серед єв-

¹²³ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 108, 115 v. – 116, 213 (1578, 1579 pp.).

¹²⁴ Ibid. – К. 89, 90, 292 (1576, 1579 pp.).

¹²⁵ Ibid. – К. 89, 288 – 289.

¹²⁶ Ibid. – К. 113 v.; ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 850 – 851 зв.

¹²⁷ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 292.

¹²⁸ ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. Спр. 1. – Арк. 195 зв.

¹²⁹ Там само. – Арк. 850 – 851 зв.

¹³⁰ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 379 v., 405 (1578 p.).

¹³¹ Ibid. – К. 399 v.; ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 610 – 610 зв.

¹³² ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 578 – 578 зв.

¹³³ Леонтович Ф. Бояре и служилые люди в Литовско-Русском государстве // Журнал министерства юстиции. – СПб., 1907. – №. 5. – С. 262 – 273; Лаппо И. И. Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско Русский повет и его сеймик. – Юрьев, 1911. – С. 204 – 208.

¹³⁴ BZNO. OR. – Sygn. 3669/II. – К. 459 v. (1620 p.); AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 23 v., 25 v., 64 (1579 p.); ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 194 – 196 (в Острожці зазначено, що це бояри путні), 850 – 850 зв.; Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 43 зв., 99 зв. (1590 p.); Спр. 5. – Арк. 176; Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 269 (1592 p.); Спр. 9. – Арк. 202 (1595 p.); Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 517 зв. – 520; ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 4 – 5 (1615 p.).

¹³⁵ ANK. AS. – Sygn. 27. – К. 18.

¹³⁶ ANK. AS. – Sygn. 64/5. – К. 7.

¹³⁷ Ibid. Sygn. – 64/11a. – К. 6 – 16, 18.

рейського населення міста¹³⁸. У Старому Острополі (1620 р.), Вижві (1556 р.), Смолдиреві (1620 р.) та Красному Корці (1631 р.) згадано по одному козакові¹³⁹, натомість в Острожку (1617 р.) – аж 43¹⁴⁰, у Заславській волості 1635р. – 61 козак. Останні мали виставляти 122 коні, при чому кожен виставляв від одного до чотирьох коней¹⁴¹. Після смерті князя Олександра Заславського (1629 р.) серед слуг, яким видали винагороду, були козаки¹⁴². Магнати використовували козаків у ході так званих “домових воєн”. Власник Горохова князь Олександр Сангушко (1628 р.), “звивши всіх месчань горуховських и селян до купы и слуг своих всех гайдуковъ, козаковъ и інших людей розных”, чинив напади на своїх сусідів¹⁴³. П'ять козаків Жукова (1643 р.), окрім відбування кінної служби, мали по волоці землі¹⁴⁴. Три козаки з Несухойж займалися броварництвом, платячи податок з “полвару” (1630 р.)¹⁴⁵.

У приватних містах гайдуки виконували різноманітні військові обов'язки. У Дорогобужі (1620 р.) та Шепетівці (1637 р.) занотовано лише по одному гайдуку¹⁴⁶. По десять їх було у Степані, Новому та Старому Любарі¹⁴⁷, по двадцять – у Рівному (1620 р.) та Красиліві (1615 р.)¹⁴⁸. Найбільше гайдуків зафіксовано у Старому Заславі (1622 р.) – 40 та Новому Заславі (1612 р.) – 49¹⁴⁹. Цікаво, що 1620 р. у Острозі нараховано лише п'ять гайдуків (з них один названий міським, а три – рядовими/звичайними), а у Застав'ї, що фактично було продовженням Острога, – 23¹⁵⁰. Гайдук Матяш Гаврилович (1601 р.) збирав чопове з міщан Білогородки¹⁵¹.

Інвентар маєтків князів Острозьких 1620 р. фіксує по одному стрільцю в Олександрії, Козлині, Баранівці, Лабуні, Смолдиреві¹⁵², по шість стрільців згадано у Звягелі та Красному Корці¹⁵³. Найбільше їх зафіксовано у Новому Заславі у 1612 р. – 25 осіб. З них троє мали півволочний наділ землі, решта – волочний, причому четверо ще мали солодовні¹⁵⁴. У інвентарі Шепетівки (1643 р.) про обов'язки восьми стрільців сказано: “повинні ліси та гаї пильнувати”¹⁵⁵.

Про сферу занять лісничих, свідчить їхня назва. У Степані (1614 р.), Рівному, Олександрії, Застав'ї, Старому Полонному (1620 р.), Шепетівці (1631 р.) зафіксовано

¹³⁸ Ibid. Sygn. – 64/12. – К. 24.

¹³⁹ Ibid. – Sygn. 64/11. – К. 39; BZNO. OR. – Sygn. 3669/II. – К. 452, 307 v.; ЦДІАК України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 28 зв.

¹⁴⁰ AGAD. Archiwum Lubomirskich z Małej Wsi. – Pudło 17. – № 349. – К. 10.

¹⁴¹ ANK. AS. – Sygn. 102. – К. 1 - 3.

¹⁴² Ibid. Sygn. 94. – К. 44.

¹⁴³ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 162. – Арк. 30. Згадуються козаки у Горохові і попереднього 1627р. – Там само. – Спр. 153. – Арк. 478; Спр. 154. – Арк. 573 зв.

¹⁴⁴ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. Oddział rękopisów. – Sygn. 8032. К. 3, 5.

¹⁴⁵ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 172. – Арк. 301.

¹⁴⁶ BZNO. OR. – Sygn. 3669/II. – К. 182 v.; ANK. AS. – Sygn. 64/13. – К. 32.

¹⁴⁷ BZNO. OR. – Sygn. 3669/II. – К. 426 – 438; ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 118 зв.

¹⁴⁸ BZNO. OR. – Sygn. 3669/II. – К. 127 v. – 131 v.; ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 58.

¹⁴⁹ ANK. AS. – Sygn. 64/28. – К. 8 – 20 (з них 32 були півволочними, а 8 – волочними); Sygn. 64/24. – К. 14 – 15 (названі пішими).

¹⁵⁰ BZNO. OR. – Sygn. 3669/II. – К. 199- 207 v.

¹⁵¹ ANK. AS. – Sygn. 59/1. – К. 29.

¹⁵² BZNO. OR. – Sygn. 3669/II. – К. 141 v., 179 v., 307, 374, 476.

¹⁵³ Ibid. – К. 315 v. – 318; ANK. AS. – Sygn. 64/11. – К. 35 – 41 (1631 р.); Sygn. 64/6a. К. 4 (1618 р.); Sygn. 64/13. – К. 91 (1637 р.).

¹⁵⁴ ANK. AS. – Sygn. 64/24. – К. 14, 18.

¹⁵⁵ Ibid. – Sygn. 127. – К. 14.

по одному лісничому¹⁵⁶, а в Новому Заславі (1631 р.) – чотири¹⁵⁷. Гайові згадуються у Суражі (1620 р.) – сім та Базалії (1615 р.) – один¹⁵⁸. Побережники відомі у Тошкові (1637 р.) – один та Сульжині (1615 р.) – три¹⁵⁹. Очевидно, якісь військово-поліційні функції виконували чемериси¹⁶⁰, зафіксовані в інвентарі 1615 р. у Красилові – 12 осіб та Базалії – 15¹⁶¹. Про базалійських чемерисів, яких фактично прирівняно до стрільців, сказано, що вони на своїх конях “w barwie xiążęcia iego mczy służą, tak w mieszczie, iako i około miasta”¹⁶².

У ряді волинських міст фіксується інститут десятників та сотників, тобто спостерігається так звана десятково-сотенна система організації міщанства, яка своїм корінням сягала киеворуської доби¹⁶³, виконуючи найперше адміністративно-фінансові та оборонні функції¹⁶⁴. Аналогічна традиція була і в білоруських та давньопольських містах¹⁶⁵. Той же інститут зберігся в ряді міст, що отримали магдебурзьке право. До того ж, він існував як у малих, так і у великих містах, маючи універсальний характер¹⁶⁶. Люстрація Кременця 1552 р. свідчить: “а розписаныхъ на десятки для обороны часу potrzeby на замьку и въ мeste: десятков всих 31, а домов триста семдесят шесть, которые под присудом замковым”¹⁶⁷. Під час татарської небезпеки у червні 1593 р. луцький римар-десятник Адам з людьми свого десятка, до якого входило семеро римарів, слюсар, сідляр та коваль, вправлялися у стрільбах¹⁶⁸.

¹⁵⁶ ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 117; ВЗНО. ОР. – Sygn. 3669/ІІ. – К. 130 v., 142 .v, 204, 363 v.; АНК. АС. – Sygn. 64/11. К. 34 (натомість у 1637 р у Шепетівці було три лісничі – АНК. АС. – Sygn. 64/13. – К. 29 – 32).

¹⁵⁷ АНК. АС. – Sygn. 64/11a. – К. 3- 19.

¹⁵⁸ ВЗНО. ОР. – Sygn. 3669/ІІ. – К. 270 – 275; ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 74.

¹⁵⁹ АНК. АС. Sygn. 64/13. – К. 48; ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 4 – 5.

¹⁶⁰ Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1994. – Т. 5. – С. 335.

¹⁶¹ ЛННБ. ВР. Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 57 зв., 75. Оубл.: Опис володінь князя Януша Острозького у південно-східній Волині 1615 року / Упорядники В. Атаманенко, І. Рибачок. – Острогож, 2009. – С. 188, 213.

¹⁶² ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 75; Опис володінь князя Януша Острозького у південно-східній Волині 1615 року. – С. 213.

¹⁶³ Ткачев М. А. Организация обороны городов Белоруссии XIV – XVIII вв. – С. 17; Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1993. – Т. 3. – С. 225, 235 – 236.

¹⁶⁴ Бромлей Ю. В. К вопросу о сотне, как общественной ячейке у восточных и южных славян в средние века // История, фольклор, искусство славянских народов. Доклады советской делегации V Международного конгресса славистов. – Москва, 1963. – С. 78 – 82; Отамановський В. Д. Вінниця в XIV – XVII століттях. Історичне дослідження. – Вінниця, 1993. – С. 358 – 359.

¹⁶⁵ Грицкевич А. П. bЧастновладельческие города... – С. 184, 221 – 227; *Ego же*. Кіраване приватна ўладальніцкіх гарадоў. Беларусі без магдэбургскага права (XVI – XVIII ст.) // Весці Акадэміі Навук БССР. Серыя грамадскіх навук. — Мінск, 1974. – № 4. С. 51 – 52; Hejnosz W. O dziesiątkach czyli dziesiątnikach (decimi) i o setnikach (centuriones) Polski wczesnośredniowiecznej jako ministeriałach wojskowych // RDSG. – 1976. – Т. 37. – S. 139 – 161.

¹⁶⁶ Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания Первого Литовского статута. Исторические очерки. – Москва, 1892. – С. 431 – 432; Линниченко И. А. Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV – XV в. – Москва, 1894. – С. 78 – 79, 107 – 111, 116 – 119; Владимирский-Буданов М. Ф. Формы крестьянского землевладения в Западной Руси XVI в. – Киев, 1911. – С. 4 – 7; Павлов-Сильванский Н. П. Феодализм в России. – Москва, 1988. – С. 55; Барг М. А. Проблемы социальной истории в освещении современной западной медиэвистики. – Москва, 1973. – С. 164; Мелешко В. И. Могилев в XVI – середине XVII в. – Минск, 1988. – С. 191 – 192.

¹⁶⁷ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 563. – Л. 152 об.

¹⁶⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 606 – 607.

Десятково-сотенна організація міщан фіксується далеко не у всіх містах. Найперше знаходимо її в інвентарних описах маєтків князів Острозьких. Подекуди згадуються лише десятники чи сотники серед інших міщан, але останні не розписані по десятках. Так було у Кузьміні (1615 р., десятник Даса)¹⁶⁹, Козлині (1620 р., десятник Лукаш)¹⁷⁰, Олександрії (1620 р., десятник Яцко)¹⁷¹, Берездові (1620 р., два десятники, обидва Івани, один – названий піхотним)¹⁷². Кількість десятків як і їхня наповнюваність дуже різнилися. У 1623 р. у Базалії, а у 1625 р. у Красному Корці та Шепетівці було по шість десятків, чисельність яких коливалася від 14 до 59 осіб, хоча переважали десятки по 20 - 30 осіб¹⁷³. Згідно з інвентарем маєтків князів Острозьких 1620 р., у Суражі – вісім десятків, в яких було від 18 до 32 чоловік, а окрім того до них приписані коморники (від 3 до 9)¹⁷⁴; у Красноставі (Хлапотині) 15 десятків з більш-менш рівномірним розподілом міщан у них, у найменшому десятку – 20, а в найбільшому – 34 особи¹⁷⁵.

У цих містах не згадано сотників, хоча у деяких містах були і сотники, і десятники. Того ж 1620 р. у Старому Острополі – шість сотень, кожна з яких здебільшого мала по п'ять десятків (загалом 30), чисельність яких коливалася від 16 до 42 осіб¹⁷⁶. Натомість у Новому Острополі була лише одна сотня, що складалася з восьми десятків (від 19 до 80 осіб)¹⁷⁷. У Старому Полонному на три сотні припадало сім десятків (від 35 до 56 осіб). До окремих десятків приписані були парканники (від 15 до 31)¹⁷⁸. Трьом сотням у Новому Полонному належало 12 десятків (від 5 до 49 осіб), до п'яти з яких були приписані парканники (від 4 до 34)¹⁷⁹. Подібна картина спостерігалася у Баранівці де на три сотні припадало 15 десятків (від 11 до 25 осіб)¹⁸⁰. Дещо дивною була ситуація у Новому Заславі. У 1612, 1617, 1625 рр. у місті згадується сім десятків, у 1606 та 1609 рр. – вісім¹⁸¹. Натомість у 1631 р. у місті зафіксовано дев'ять сотень, в яких було одинадцять десятків (в найменшій сотні – 62 особи, у найбільшій – 140)¹⁸², але вже у 1637 р. у Новому Заславі сотні не згадуються, а фігурує лише п'ять десятків¹⁸³. Чим були викликані такі метаморфози, не зрозуміло. Матеріали інвентарів Нового Заслава засвідчують, що міщани Хома, Юско та Мартин упродовж довгого часу були десятниками. Сотники і десятники здебільшого мали земельний наділ від пів- до однієї волюки.

Професійний склад міщанства значною мірою залежав від величини міського осередку, але його визначення ускладнюється неповнотою даних поборових реєстрів та

¹⁶⁹ ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 35; Опубл.: Опис володінь князя Януша Острозького... – С. 150.

¹⁷⁰ ВЗНО. ОР. – Sygn. 3669/II. – К. 178

¹⁷¹ Ibid. – К. 140 v.

¹⁷² Ibid. – К. 286 – 287.

¹⁷³ ANK. AS. – Sygn. 64/9. – К. 16 – 24, 42 – 51; ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 154. – Арк. 1182.

¹⁷⁴ ВЗНО. ОР. – Sygn. 3669/II. – К. 270 – 275 v.

¹⁷⁵ Ibid. – К. 274 – 297.

¹⁷⁶ Ibid. – К. 448 – 458 v.

¹⁷⁷ Ibid. – К. 459 – 462.

¹⁷⁸ Ibid. – К. 361 v. – 364 v.

¹⁷⁹ Ibid. – К. 366 – 370.

¹⁸⁰ Ibid. – К. 373 v. – 376.

¹⁸¹ ANK. AS. – Sygn. 64/24. – К. 3 – 19; Sygn. 64/5. – К. 7 – 23; Sygn. 64/9. – К. 53 – 71; Sygn. 64/19. – К. 5 – 17; Sygn. 64/2. – К. 3 – 15.

¹⁸² Ibid. Sygn. – 64/11 a. – К. 3 – 19.

¹⁸³ Ibid. Sygn. – 64/13. – К. 5 – 27.

інвентарів, у яких далеко не завжди відображали фахові заняття міщан. Інвентар Закарпатського повіту 1599 р. повідомляє, що у місті було 30 дворищних, 24 півдворищних господарств та 19 підсусідків. Серед них зустрічаємо по одному кравцю, різнику, бондарю, риболову та солодовнику¹⁸⁴. Інвентар цього ж міста 1612 р. серед 27 дворищних, 12 півдворищних та 22 огородників фіксує по одному різникові, пташникові, ситникові, шевцю, кушніру, солодовнику, пастуху, шабельнику та маляреві¹⁸⁵. Ще один інвентар цього міста (1637 р.) подає дані про 4 дворищних, 6 півдворищних, 5 огородників, серед яких було 5 стрільців, 2 пивовари та по одному шевцю, пташнику і пастуху¹⁸⁶. Попри очевидні відмінності у чисельності дворищних та півдворищних господарств, впадає у вічі то зникнення підсусідків, то поява огородників. Не віриться, щоб у місті були відсутні ковалі, гончарі, столярі та інші найбільш потрібні професії. Подібна ситуація відображена в інвентарях 1600, 1601 та 1602 рр. для Білогородки¹⁸⁷. Збереглося кілька інвентарів Нового Заслава першої половини XVII ст., дані яких про торгово-ремісничий люд міста суттєво різняться. У 1606 р. таких зафіксовано 105 осіб, 1609 р. – 11, 1612 р. – 69, 1617 р. – 85, 1625 р. – 58, 1631 р. – 78 і 1637 р. – 53¹⁸⁸.

Поборовий реєстр 1579 р. не фіксує взагалі торгово-ремісничого населення у Плебанівці, Мосорі, Мильську¹⁸⁹. Неймовірно низькі цифри торгово-ремісничого населення стосуються Красилова, Ярофіївки, Жорновна (по 2 ремісники на відповідно 150, 139 та 75 домогосподарств), Крупи (4 ремісника на 84 домогосподарства)¹⁹⁰. Із 48 міст цього поборового реєстру для 26 міст не вказані торгівці (купці, перекупні), чого просто не могло бути у реальному житті. Найбільше у процентному відношенні торгово-ремісничого населення, згідно з цим реєстром, було в Острозі (20%), Локачах (23%), Ковелі (23%), Олиці (30%), Свиноухах (32%), Клевані (61%)¹⁹¹. В абсолютних цифрах лідував Луцьк – 159 ремісників та 47 торгівців¹⁹². У першій половині XVII ст. найбільше – 564 торгово-ремісничого люду було в Острозі¹⁹³.

Збережені інвентарі, поборові реєстри та присяги (юраменти) міських властей щодо професійної приналежності дали змогу встановити, що у другій половині XVI – першій половині XVII ст. на Волині згадуються щонайменше 136 міщанських фахів. Опіраючись на здобутки попередників¹⁹⁴, доцільно поділити міські професії на такі, що належали до виробничої та до невиробничої сфери. До виробничої відносилися харчові, одягові, шкірообробні, металообробні, деревообробні, будівельні та побутові ремесла; до невиробничої – торгівля, охорона здоров'я, сфера послуг, люди інтелектуальної праці, міські урядники та слуги.

¹⁸⁴ ANK. AS. – Sygn. 47. – К. 4 – 6.

¹⁸⁵ Ibid. – Sygn. 64/4. – К. 7 – 10.

¹⁸⁶ Ibid. – Sygn. 64/13. – К. 145 – 146.

¹⁸⁷ Ibid. – Sygn. 59/1. – К. 3 – 7, 29 – 35, 53 – 55 а.

¹⁸⁸ Ibid. – Sygn. 64/19. – К. 5 – 17; Sygn. 64/2. – К. 3 – 15; Sygn. 64/24. – К. 3 – 19; Sygn. 64/5. – К. 7 – 23; Sygn. 64/9. – К. 53 – 71; Sygn. 64/11 а. – К. 3 – 19; Sygn. 64/13. – К. 5 – 27.

¹⁸⁹ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 23 v., 56 v., 121 v.

¹⁹⁰ Ibid. – S. 12 – 13, 25 v., 138, 146.

¹⁹¹ Ibid. – S. 1, 70, 72 v., 86, 89, 113 v.

¹⁹² Ibid. – S. 28 v. – 29.

¹⁹³ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 552 зв. – 553 зв.

¹⁹⁴ Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII – XIX ст.). – Львів, 1968. – С. 94 і наст.; Капраль М. Фінансові книги Львова другої чверті XVI ст. як джерело дослідження історичної демографії та соціотопографії: Дисерт. ... канд. істор. наук. – С. 70 – 71; Заяць О. Громадяни міста Львова XIV – XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. – Львів, 2012. – С. 197.

Найбільш стандартний набір міських ремісників – це шевці, кравці, кушніри, ковалі, тобто ті професії, послуг яких у першу чергу потребували міщани. Водночас у містах Волині зустрічаємо немало малярів¹⁹⁵. Найбільше їх було у Луцьку. У 1560 – 1580 рр. згадується Федір, якого називали то просто маляром, то іконником¹⁹⁶. Його справу продовжив син Михайло, відомий як Михайло Федорович Богомаз, цехмістр золотарського цеху¹⁹⁷ та онук – Іона Михайлович Богомаз, також цехмістр згаданого цеху¹⁹⁸. Під 1600 та 1606 рр. фіксується маляр Роман Блазнюкович¹⁹⁹. У липні 1600 р. малярами названі Васко²⁰⁰ та Роман²⁰¹. Впродовж 1600 – 1616 рр. джерела фіксують маляра Матиса (Матіяша) Полюха (Полюховича)²⁰². У вересні 1631 р., уже як покійний, згадується маляр Матяш Ясинський²⁰³. У 1634 р. нотуємо двох малярів – Давида Німця²⁰⁴ та Мартина²⁰⁵. Луцька міська книга за 1639 р. фіксує міщанку “Галжбету Андрієву малярку”, що дає можливість припустити існування маляра Андрія²⁰⁶. У 40-х роках XVII ст. згадується маляр Адам²⁰⁷.

Для Володимира відомі щонайменше сім малярів: Тишко²⁰⁸, Марко (1593 р.)²⁰⁹, Павло Раєвич (1619 р.)²¹⁰, Люренц (1619 р.)²¹¹, Данієль Раєвич (1641 р.)²¹² та Мошко (1617 р.)²¹³. Два малярі зафіксовані у Кременці: Данило Іконник, лавник (1583, 1596 рр.)²¹⁴ та Ян

¹⁹⁵ Найбільш повно дослідив волинське малярство В. Александрович. Див.: Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. Шляхи розвитку професійного середовища. – Львів, 2000. – С. 177 – 186; *Його ж.* Словник малярів Волині XVI – XVII століть // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Науковий збірник. – Луцьк, 1998. – С. 45 – 68; *Його ж.* Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII століть // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Вип. 19. – Луцьк, 2012. – С. 49 – 59; *Його ж.* Місто Кременець як малярський осередок Волині кінця XVI століття // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 /ред. випуску Володимир Собчук. – Кременець, 2009. – С. 63 – 71.

¹⁹⁶ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 26; Спр. 15. – Арк. 315 зв., 355; Спр. 16. – Арк. 67 зв.; Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 9, 331, 373.

¹⁹⁷ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 71. – Арк. 706 зв. (1604 р.); Спр. 110. – Арк. 73, 80 (1618 р.).

¹⁹⁸ Там само. – Спр. 148. – Арк. 136 (1618 р.); Спр. 222. – Арк. 95 (1640 р.).

¹⁹⁹ Там само. – Спр. 51. – Арк. 316; Спр. 76. – Арк. 803.

²⁰⁰ Latvijas Nacionālā bibliotēka. – F. 26. – R. 7348. – K. 73 v.

²⁰¹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 316.

²⁰² ЦДІАК України. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 672 зв. (1610 р.); Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 400 зв. – 401, 1008 зв. (1611 р.); Спр. 103. – Арк. 903 зв. (1616 р.); Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 879 (1616 р.).

²⁰³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 179. – Арк. 412 зв.

²⁰⁴ Там само. – Спр. 182. – Арк. 427 зв.

²⁰⁵ Архив ЮЗР. – К., 1883. – Ч. 1. – Т. 6: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322 – 1648 гг.). – С. 686.

²⁰⁶ ЦДІАК України. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 91.

²⁰⁷ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. – С. 51.

²⁰⁸ Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. Шляхи розвитку професійного середовища. – Львів, 2000. – С. 178.

²⁰⁹ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 663 зв. Мешкав на передмісті Залужжя.

²¹⁰ Там само. – Спр. 51. – Арк. 65 зв.

²¹¹ Там само. – Арк. 66. Про нього сказано як про такого, що у місті “на сес час перемешкиваючого”.

²¹² Там само. – Спр. 76. Арк. 291 зв.

²¹³ Александрович В. Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII. – С. 58.

²¹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 211; Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 806.

(1597 р.)²¹⁵. У 1590 р. у Ковелі був маляр Сенька²¹⁶ та у 1609 р. – Назар²¹⁷. У Староко-
 стянтиніві (1621 р.) занотовано маляра Андрія²¹⁸. Інвентар Шепетівки (1631 р.) фіксує
 безіменного маляра²¹⁹. Юрамент міщан Бережниць (1635 р.) згадує маляра без вказання
 імені, але окресленого як “подільий”²²⁰. Поборовий реєстр Острога 1576 р. фіксує п’ять
 малярів: Харитона, Лазка Гавриловича, Дашка, Духнича, Богдана²²¹. Акт поділу маєтків
 князів Острозьких 1603 р. нотує малярів Душка та Івана²²². У 1610, 1621 та 1629 рр. в
 Острозі проживали малярі Петро, Маєр, Процко, Павло та Ілля²²³. Заславські малярі
 Михайло Федорович та Станіслав Славко зафіксовані у 1572 та 1615 рр.²²⁴ Юрамент
 острозьких міщан 1635 р. згадує без імені маляра, “што стрымена малюеть”²²⁵. Інвентар
 Закриничого (1612 р.) нотує маляра Ігната²²⁶. У Мельниці (1577 р.) згадується маляр
 Сильвестр²²⁷. Під 1605 р. у Порицьку зафіксовано маляра Левка²²⁸. У 1614 р. у Степані
 згадано маляра Григорія Волошина²²⁹. У Любарі (1648 р.) був маляр Афанасій²³⁰.

Зустрічаємо у містах Волині годинникових майстрів (“зекгармистрів”)²³¹,
 органістів²³², арфіярів²³³, друкарів²³⁴, інтролігаторів²³⁵, склярів²³⁶, мидлярів²³⁷,

²¹⁵ Александрович В. Місто Кременець як малярський осередок Волині кінця XVI століття // Студії і матеріали з історії Волині. 2009/ Ред. випуску Володимир Собчук. – Кременець. 2009. – С. 68.

²¹⁶ ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 108 зв.

²¹⁷ Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. – С. 186.

²¹⁸ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 154. – Арк. 1068.

²¹⁹ ANK. AS. – Sygn. 64/11. – К. 34.

²²⁰ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 555.

²²¹ ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 599 зв. – 600. Опубл.: Матеріали до історії Острозької Академії (1576 – 1636.): Біобібліографічний довідник/ Упорядник І. З. Мицько. – К., 1990. – С. 148- 149. (Публікацію поборового реєстру здійснила Т. Ю. Гирич).

²²² Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / Упорядник Віктор Атаманенко. – Київ; Острог; Нью – Йорк, 2004. С. 89 – 90.

²²³ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. – С. 55, 57; *Його ж.* Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII. – С. 57.

²²⁴ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. – С. 58 – 59; *Його ж.* Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII. – С. 57.

²²⁵ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 553.

²²⁶ ANK. AS. – Sygn. 64/4. – К. 9.

²²⁷ Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. – С. 185.

²²⁸ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. – С. 54.

²²⁹ ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/І. – Арк. 116.

²³⁰ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. – С. 51.

²³¹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 486 р. (Остріг, 1622 р.); Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 178 (Володимир, 1586 р.); ЛННБ. ВР. – Ф. 91. (Радзівинські). – Спр. 39/І. – Арк. 19 (Старокосянтинів, 1615 р.).

²³² ANK. AS. – Sygn. 64/28. – К. 14 (Старий Заслав, 1622 р.); ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 153 (Луцьк, 1576 р.); Спр. 67. – Арк. 286 зв., 907 (Луцьк, 1603 р.); Спр. 81. – Арк. 1245 (1608 р.); Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 913 (Ковель, 1645 р.).

²³³ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 904 (Луцьк, 1616 р.).

²³⁴ Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття. – С. 92, 97 (Острог).

²³⁵ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 553 зв. (Острог, 1635 р.).

²³⁶ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 224 зв. (Ковель, 1598 р.); Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 158. – Арк. 557 (Луцьк, 1628 р.).

²³⁷ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 19 (Луцьк, 1600 р.); Спр. 22. – Арк. 132 (Луцьк, 1598 р.); Спр. 76. – Арк. 37 (Володимир, 1641 р.); Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 132 (Луцьк, 1589 р.).

золотарів²³⁸, хірургів/цирульників/балверів²³⁹, аптекарів²⁴⁰ та інших фахівців. Найбільше аптекарів джерела фіксують у Луцьку. Окремі з них були доволі заможними. Аптекар Войтех Мстиславович (1625 р.) мав двір у луцькому окольному замку вартістю 1400 золотих, а його сусідом був київський воєвода Томаш Замойський²⁴¹. Аптекар Ян Жебровський (1587 р.) зазначав, що проживає “въ госпде своей, въ мешьканью моемъ, в светълицы, въ дъворе пана Федора Загоровского нанятю”²⁴². Здебільшого аптекарі виготовляли та продавали ліки, але були і такі, як два аптекарі в Острозі (1635 р.), “што се не бавятъ лекарскими речами, только корене продают”²⁴³. Часом аптекарів звинувачували в обважуванні клієнтів. Так, виявилось, що задекларована та реальна вага купленого шляхтичем Флоріаном Вуевичем коріння у луцького аптекаря Яна Гепнера різнилася²⁴⁴. Відомі випадки, що в аптеці приторговували ще й напоями – пивом та медом. Зокрема, про це у жовтні 1561 р. свідчила сама луцька аптекарка Нита Бартошева²⁴⁵. Лікуванням міщан займалися цирульники/балвери. Луцький цирульник Юрій Келнер скаржився на міський уряд, який перешкодив його діяльності, а у січні 1606 р. на його будинок було вчинено напад, під час якого “вси аперати лекарские, то ест лекарства коштовные, олейки дорогие одно кгвалтом побрали, а другие мощно кгвалтомъ побили, потовкли и внивечъ обернули”²⁴⁶. Свої збитки він оцінив у тисячу золотих. Траплялося, що свої послуги надто дорого оцінювали балвери. Луцький балвер Павло скаржився на міщанина Івана Олексійовича, який недоплатив йому за лікування 70 грошів. Останній на це заявив, що балвер лише один раз зробив йому перев’язку грудей, за що пан Раковський, який, очевидно, побив міщанина, заплатив йому більше золотого, а у подальшому до балвера міщанин не

²³⁸ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 270, 868 (Луцьк, 1578 р.); Спр. 21. – Арк. 167 (Луцьк, 1580 р.); Спр. 57. – Арк. 440 (Луцьк, 1599 р.); Спр. 206. – Арк. 994 зв. (Луцьк, 1637 р.); Спр. 207. – Арк. 509 зв. (1637 р.); Спр. – 10. Арк. 344 (Клевань, 1568 р.); Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 158 зв. (Володимир, 1571 р.); Спр. 27. – Арк. 512 (Володимир, 1594 р.); Спр. 53. – Арк. 402 зв. (Володимир, 1621 р.); Спр. 66. – Арк. 1981 (Степань, 1629 р.); Спр. 81. – Арк. 426 зв. (Володимир, 1645 р.); Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 167 (Володимир, 1641 р.).

²³⁹ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 118 зв. (Луцьк, 1579 р.); Спр. 22. – Арк. 87 (Олика, 1580 р.); Спр. 124. – Арк. 480 зв. (Луцьк, 1615 р.); Спр. 237. – Арк. 3 зв., 208 зв. (Луцьк, 1643 р.); Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 934 зв. (Володимир, 1591 р.); ANK. AS. – Sygn. 64/28. – К. 14 (Старий Заслав, 1622 р.); BZNO. OR. – Sygn. 3669//II. – К. 450 (Старий Остропіль, 1620 р.).

²⁴⁰ ЦДІАК України. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 28 зв., 155 (Луцьк, 1639р.); Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 107 зв. (Луцьк, 1566 р.); Спр. 17. – Арк. 602 зв. (Луцьк, 1577 р.); Спр. 25. – Арк. 40 зв., 413 зв. (Луцьк, 1581р.); Спр. 34. – Арк. 308 зв. (Луцьк, 1585 р.); Спр. 43. – Арк. 575 (Луцьк, 1593 р.); Спр. 44. – Арк. 292 – 292 зв. (Луцьк, 1593 р.); Спр. 66. – Арк. 73 зв. (Луцьк, 1603 р.); Спр. 67. – Арк. 907 (Луцьк, 1603 р.); Спр. 75. – Арк. 634 зв. (Луцьк, 1605 р.); Спр. 93. – Арк. 427 зв. (Луцьк, 1612 р.); Спр. 116. – Арк. 97 (Луцьк, 1620 р.), 620 зв. (Володимир, 1620 р.); Спр. 141. – Арк. 110 (Луцьк, 1625 р.); Спр. 14. – Арк. 236 (Луцьк, 1625 р.), 627 (Берестечко, 1625 р.); Спр. 157. – Арк. 577 зв., 716 зв. (Луцьк, 1627 р.); Спр. 159. – Арк. 1350 зв. (1644 р.); Спр. 172. – Арк. 178 зв. (Острог, 1630 р.); Спр. 174. – Арк. 681 зв., 992 (Острог, 1630 р.); Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 707 (Володимир, 1616 р.); Спр. 52. – Арк. 605 зв. (Володимир, 1620 р.); Спр. 68. – Арк. 143 зв. (Володимир, 1632 р.).

²⁴¹ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 110.

²⁴² Там само. – Спр. 37. – Арк. 935 зв.

²⁴³ Там само. – Спр. 197. – Арк. 553.

²⁴⁴ Там само. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 63.

²⁴⁵ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 231 – 231 зв.; Опубл.: Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. /Підгот. до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Полішук. – Луцьк, 2013. – С. 457.

²⁴⁶ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 69.

звертався. Миський суд звільнив Івана Олексійовича від позову і дозволив скаржитися на балвера за “невинне турбування”²⁴⁷.

Важко говорити про якусь більшу спеціалізацію міщан-ремісників, але певні тенденції простежуються. Так, в Острозі (1635 р.) було 145 шевців, 91 гарбар та 11 мечників²⁴⁸. У 1578 р. у Степані зафіксовано 79 прасолів²⁴⁹. У Красному Корці (1635 р.) згадано 11 колодіїв²⁵⁰, у Ковелі (1590 р.) – 11 шаповалів та 14 ковалів²⁵¹. У Баранівці (1635 р.) працювали 27 колісників²⁵², у Полонному (1635 р.) 42 шевці²⁵³. Старокостянтинів (1577 р.) мав 15 чоботарів, 8 сідельників та 6 сагайдачників²⁵⁴. Лише у Володимирі (1578 р.) згадані окремо продавці оселедців (*stędowniki*, 11)²⁵⁵.

Щодо престижності ремісничих професій, то певним індикатором може служити плата, яку брали з них. Поборовий реєстр 1579 р. засвідчив, що основна маса ремісників платила 15 або 30 грошів. У понад 30 містах здебільшого брали 15 грошів, а з 12 міст – по 30. У Луцьку більшість ремісників платила по 30 грошів, але з пекарів, золотарів, різників та солодовників брали по два золотих. Спостерігалася диференціація плати у шевців: з юхтенників брали по два золотих, а з сап’яників – по 30 грошів. Кравці-єдвабники платили по два золотих, а прості кравці – по 30 грошів²⁵⁶. Така ж диференціація характерна для Володимира (1578 р.), де основна маса ремісників платила по 30 грошів, натомість торгівці оселедцями – 60; з дев’яти кушнірів один платив 60 грошів, а решта – по 30; щодо шевців, то один з них платив 60 грошів, 30 – по 30 грошів, а п’ять убогих – по 18; різниця в оплаті була і в теслів: з 19-ти брали по 30 грошів, а з двох убогих – по 18²⁵⁷. У Бережниці (1635 р.) ремісники давали по 15 грошів, а золотарі та котлярі – по золотому²⁵⁸. В Острозі (1635 р.) ремісники платили по 15 грошів, з котлярів, дзвонарів, мечників, гарбарів та пекарів брали по золотому, пекарі петльованого хліба давали по золотому, а – житнього – по 10 грошів; шевці-сап’яники – по золотому, а шевці, що шили взуття із звичайної шкіри, – по 15 грошів; різники, що забивали худобу, – по золотому, натомість ті, що забивали свиней, – по 15 грошів²⁵⁹.

Траплялося, що міщани займалися кількома видами діяльності. Про порицького міщанина Каспера Романовича (1625 р.) зазначено, що він “пивоварствомъ и колодействомъ се бавить, до того там же въ Порыцку есть и ролю позасевал, такъ на озиму, яко и на ярыну”²⁶⁰. Володимирський кравець Назар приторговував зерном, продавши у грудні 1584 р. 50 мац жита шляхтичу Криштофові Ягодинському²⁶¹.

²⁴⁷ Там само. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 37 зв.

²⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 553 – 553 зв.

²⁴⁹ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 376 v.

²⁵⁰ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 201. – Арк. 572 зв.

²⁵¹ Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 96 – 133.

²⁵² Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 416.

²⁵³ Там само. – Арк. 415 зв.

²⁵⁴ Там само. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 582 – 584 зв.

²⁵⁵ AGAD. ASK. – Sygn. 31. – К. 412 – 412 v.

²⁵⁶ Ibid. – К. 28 v. – 29.

²⁵⁷ Ibid. – К. 411 – 412 v.

²⁵⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 555.

²⁵⁹ Там само. – Арк. 552 зв. – 553 зв.

²⁶⁰ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР. НБУ.). – Ф. 2. – Спр. 22637. – Арк. 33 зв.

²⁶¹ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 661 зв.

У ряді міст діяли цехи. Саме слово “цех” походить від німецького “Zeche” – забава, гулянка, вечірка. Аналогічне значення має термін “гільдія”²⁶². Цехи, як це видно з їхніх статутів, засновувалися на прохання самих ремісників. Спочатку цеховий статут затверджувала міська влада, а потім – король²⁶³. Обраний цехмістр, що очолював цех, репрезентував інтереси цеху перед іншими цехами, а також перед міською та королівською владою. Усі спірні справи у межах цеху вирішував цехмістр, а ті, хто хотів би оминати цеховий суд і звернутися безпосередньо до міської влади, підлягали грошовій карі. Лише після цехового присуду можна було апелювати до магістрату²⁶⁴. Обирали цехмістра щороку, цехові ремісники мали перебувати під його “послушенством”²⁶⁵. Щоправда, цехмістра, який порушував права братчиків та не дотримувався даного королем листа, як це було застережено у привілеї луцьким кравцям і кушнірам у 1564 р., можна було переобрати²⁶⁶. Цех був не лише економічною, а й певною мірою культурно-релігійною організацією, бо здебільшого мав свою церкву або бодай капличку. Часто кари з братчиків бралися воском, з якого виготовляли свічки для церкви²⁶⁷. У цеху була скринька “для користі цехової”²⁶⁸, куди вступник до цеху давав так зване “вступне”. Цех зобов’язаний був закуповувати для оборони міста “стрільбу та олово”²⁶⁹. Він був також і військовою одиницею – під час військової загрози “кожен цеховий товариш до гармати цехової мав бути готовий”²⁷⁰.

Підмайстер чи учень для зарахування до цеху повинен був подати документ про добре народження, а підмайстер ще й – про вивчення ремесла. На це давався певний час: у луцькому шевському цеху рік і шість тижнів, інакше вони не могли залишитися у цеху²⁷¹. Різною була плата за вступ до цеху. Якщо піддані шляхти/духовенства, як це було у шевському цеху Володимира, платили 20 золотих та 10 золотих на учту братії, то міщани – 15 золотих і 10 – на учту. Учні, що вступали на науку, давали пів золотого, а коли “визволялися” з науки, то платили золотий. До того ж щороку кожен член цеху давав до скриньки по 6 грошів²⁷². У кушнірському цеху Володимира (1596 р.) вступне складало 15 золотих і 10 – на учту. Сини майстрів цеху при вступі не платили нічого, лише давали 10 золотих на учту, а якщо син був єдиним, то він звільнявся і від цього. Вдова могла займатися ремеслом чоловіка, доки не вийде заміж (за нечлена цеху), а тоді її права переходили до синів, якщо вони були²⁷³.

Найбільш розвинутою цехова організація ремесла була у повітових містах: Луцьку, Володимирі та Кременці. Для Луцька відомі цехові статuti різників²⁷⁴, шевців²⁷⁵,

²⁶² Харитонович Б. Э. Ремесло, цехи, миф // Город в средневековой цивилизации Западной Европы: В 4-х т. – Москва, 1999. – Т. 2: Жизнь города и деятельность горожан. – С. 118 – 119.

²⁶³ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 214. – Л. 35 об. (цеховий статут кравців Ковеля, 1618 р.).

²⁶⁴ Там само. – Д. 197. – Л. 84 (цеховий статут володимирських кушнірів 1596 р.).

²⁶⁵ Там само. – Д. 207. – Л. 88 об. (цеховий статут кравців Ковеля, 1618 р.).

²⁶⁶ Там само. – Д. 45. – Л. 45 – 45 об.

²⁶⁷ Там само. – Д. 214. – Л. 99 об. (цеховий статут луцьких шевців, 1635 р.).

²⁶⁸ Там само. – Д. 206. – Л. 62 а. (цеховий статут володимирських шевців, 1615 р.).

²⁶⁹ Там само. – Л. 63 об. (цеховий статут володимирських шевців, 1615 р.).

²⁷⁰ Там само. – Д. 197. – Л. 86 (цеховий статут володимирських кушнірів, 1596 р.).

²⁷¹ Там само. – Д. 214. – Л. 99 – 99 об. (1635 р.).

²⁷² Там само. – Д. 206. Л. 63 – 63 об. (1615 р.).

²⁷³ Там само. – Д. 197. Л. 86.

²⁷⁴ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 214. – Л. 115 об. – 118 об. (1623, 1635 рр.); ЦДІАК України. Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 166. – Арк. 89 – 92 зв. (1629 р.).

²⁷⁵ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 214. Л. 97 об. – 101 об.; Д. 201. – Л. 113 – 119 (1578, 1597, 1635 рр.). У 1565 р. цехмістром був Миско Сакович. – ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 177 зв.

теслярів та мулярів²⁷⁶, ковалів²⁷⁷, кравців та кушнірів²⁷⁸. Окрім того, в різний час у місті діяли такі цехи: рибальський – (1639 р.)²⁷⁹, пивоварський (1565, 1570, 1585, 1595, 1616 рр.)²⁸⁰, золотарський (1640 р.)²⁸¹, полотняний (1624 р.)²⁸². У 1585 р. у Луцьку були цехи: ковальсько-римарсько-золотарський (цехмістр Зенко Римар), кравецько-кушнірський (цехмістр Томило), шевсько-шаповальський (цехмістр Ждан), пивоварський (цехмістр Павло), тесельський (цехмістр Тишко)²⁸³. Ці ж цехи зафіксовані під 1594 р.²⁸⁴ Під 1618 р. у Луцьку фігурують цехи: ковальсько-золотарський (цехмістр – Михайло Федорович), кравецько-кушнірський (цехмістр Хацко Юскович), шевський (цехмістр Стась Волосович), тесельсько-гончарний (цехмістр Тимош), шапкарський (цехмістр Матис)²⁸⁵.

Для Володимира відомі два цехові статuti: кушнірів (1582, 1596 рр.)²⁸⁶ та шевців (1582, 1615 рр.)²⁸⁷. У 1595 р. у місті фіксуються цехи: кушнірський, шевський, кравецький, пекарський та ковальський²⁸⁸. Під 1617 р. у Володимирі згадується цехмістр (ім'я не вказано) солодовників²⁸⁹.

²⁷⁶ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 195. – Л. 367 – 368 (1581 р.). У 1609 р. згадується цехмістр теслярського цеху Грицько. – ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 357.

²⁷⁷ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 201. – Л. 64 – 67; Д. 195. – Л. 210 – 214 (1570, 1571, 1579, 1596 рр.). У 1593 р. цехмістром був Михайло Пилипович, у 1596 р. – Іван Лазарович, а у 1616 р. – Федір. – ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 522 зв.; Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 64 зв.; ЦДІАЛ України. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 425. – Арк. 21. Під 1640 р. цех названий золотарсько-ковальським і цехмістром у ньому був Іона Михайлович Богомаз. – ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 222. – Арк. 95 – 95 зв.

²⁷⁸ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 41. – Л. 381 – 383; Д. 45. – Л. 43 об. – 45 об. (1564 р.). Останні три цехових статuti опубліковані М. Ковальським та Г. Виноградовим: Методические рекомендации по подготовке к спецсеминару по источниковедению истории Украины XVI–XVII веков. (Цеховые уставы городов Украины). – Днепрпетровск, 1986. – С. 16 – 25, 26 – 30. У 1565 р. цехмістром задується Клим Гриневич, а у 1618 р. – Роман Левкович. – ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 109. – Арк. 176 зв.

²⁷⁹ ЦДІАК України. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 85 (цехмістр Яцко Пікула). У 1625 р. цехмістром був Хома Баклай – Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 145. – Арк. 656 зв. Цей цех належав до замкової юрисдикції. – Там само. – Спр. 208. – Арк. 376 (1637 р.).

²⁸⁰ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 233; Спр. 75. – Арк. 251 зв. У 1565 р. цехмістром був Ігнат, у 1570 р. – Занко, а у 1598 р. – Павло. – Там само. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 3 зв., 376; Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 241 зв.

²⁸¹ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 222. – Арк. 95 (цехмістр Іона Михайлович Богомаз).

²⁸² AGAD. Metryka koronna. – Sygn. 171. – К. 109 v.

²⁸³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 292.

²⁸⁴ Там само. – Спр. 41. – Арк. 655. Зінілися лише цехмістри у кравецько-кушнірському (Жу-мілко Максимович), шевсько-шапкарському (Доній Юхтовник) та тесельському (Блажій Тесля) цехах. Останній тепер названий тесельсько-малярським.

²⁸⁵ Там само. – Спр. 110. – Арк. 70 зв. У 1636 р. згадується цехмістр Ян Гончар, який мешкав на передмісті. – Там само. – Спр. 201. – Арк. 950.

²⁸⁶ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 197. – Л. 83 об. – 87.

²⁸⁷ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 206. – Л. 62 об. – 63 об.; AGAD. Metryka koronna. – Sygn. 129. – К. 117 v. – 119; ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 140 – 142. У 1615 та 1619 рр. цехмістром був Сасин Лойкович. – Там само. – Арк. 140; Спр. 51. – Арк. 2 – 2 зв.

²⁸⁸ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 102 зв. У 1569 р. цехмістром кравецького цеху був Іван, у 1598 р. – Семен Максимович Лиска, а у 1645 р. – Олександр Венгринович. – Там само. – Спр. 4. – Арк. 184 – 184 зв.; Спр. 31. – Арк. 621; Спр. 32. – Арк. 12 зв., 99; Спр. 81. – Арк. 783 зв. Цехмістром ковальського цеху в 1625 р. названо Дмитра Євхимовича Шарапу. – Там само. – Спр. 59. – Арк. 1284 зв. У 1615 р. цехмістром кушнірського цеху був Ян Станіславович. – Там само. – Спр. 47. – Арк. 170. Цехмістром пекарського цеху в 1594 р. згадується Маско Букатич (зі слів цехмістра у цеху було більше 90 перекупнів), а в 1597 р. – Тимофій Пахерович. – Там само. – Спр. 27. – Арк. 16; Спр. – 30. Арк. 116.

²⁸⁹ Там само. – Спр. 49. – Арк. 41.

Для Кременця відомий лише статут полотняного цеху 1578 р.²⁹⁰ Під 1584 р. у місті згадується гончарний цех²⁹¹. Дуже інформативним виявився юрамент від 16 червня 1635 р. кременецьких міщан – бурмистра Степана Федоровича та райців Яна Миколайовича і Яна Ястжемського, які засвідчили, що у місті було шість цехів та ще й вказали кількість ремісників у них. У шевському цеху було 42 ремісники і очолював їх Остап Сап'яник. Ткацький цех мав 10 ремісників на чолі з Юрієм Дроздовським, а ключником цеху був Андрій Совеня. 19 ремісників на чолі з цехмістром Семеном склали кушнірський цех. 18 ремісників входили до кравецького цеху. Їх очолював Матис, але уже 17 вересня новим цехмістром названо Станіслава Буковського. До гончарного цеху входило 17 осіб (цехмістр чомусь не названий). Нарешті, цехмістр Трохим очолював ковальсько-слюсарсько-шабельно-римарсько-золотарський цех, в якому записано 24 ремісники²⁹². Останнє засвідчує, що до цеху не завжди входили ремісники однієї чи двох споріднених професій. Зокрема, у Луцьку в 1562 р. ковальський цех на чолі з Григорієм Посолейником об'єднав ковалів, золотарів, платнерів, римарів, сидельників, лучників, стрільників та котельників²⁹³.

Цехи згадуються і по інших містах. Їх наявність фіксується у Базалії²⁹⁴, Бережниці²⁹⁵, Новому Заславі²⁹⁶, Ковелі²⁹⁷, Красному Корці²⁹⁸, Локачах²⁹⁹, Несухойжах³⁰⁰, Олиці³⁰¹, Рівному³⁰², Степані³⁰³, Торчині³⁰⁴. Цехмістри брали активну участь у міському житті та не раз займали уряди лавників, райців, бурмистрів. Так, цехмістр володимирських пекарів шляхетний Тимофій Пахерович одночасно був бурмистром³⁰⁵. Цехмістр луцького золотарсько-ковальського цеху (1640 р.) Іона Михайлович Богумаз неодноразово впродовж 1621 – 1647 рр. обіймав уряди лавника, райці та бурми-

²⁹⁰ ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22124. Арк. 174 – 181.

²⁹¹ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 301 зв.

²⁹² Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 604 – 605, 902.

²⁹³ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 39. – Л. 372 об. – 473.

²⁹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 154. – Арк. 1181 зв. Згадуються цехи кушнірський, шевський, ковальський та різницький.

²⁹⁵ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 554 зв. (1635 р.) Згадка про цехи.

²⁹⁶ Там само. – Спр. 201. – Арк. 572 (1636 р.). Згадується цехмістр шевського цеху Іван.

²⁹⁷ Для Ковеля відомі три цехових статuti (РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 220. – Л. 262 об. – 264 об. (цеховий статут шевців та гарбарів (1556, 1611, 1670 рр.); Д. 220. – Л. 264 об. – 266 (цеховий статут різників, пекарів і оліярів, 1670 р.); Д. 207. – Л. 88 об. – 89; Кн. 214. – Л. 53 об. – 54 (цеховий статут кравців, 1590, 1618, 1634 рр.); Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Вольни: В 2-х тт. – Киев, 1849. – Т. 1. – С. 319 – 320).

²⁹⁸ АНК. AS. – Sygn 64/9. – К. 12. Згадка про цехмістра.

²⁹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 73. – Арк. 1745. Згадуються цехмістри шевський Кирило та кушнірський (без імені).

³⁰⁰ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 1592 – 1592 зв. (1630 р.). Згадується цехмістр шевського цеху Миско та цехмістр Філон не названого цеху.

³⁰¹ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 290. Згадка про “Миколая коваля старого цехмістра”.

³⁰² ВЗНО. ОР. – Sygn. 3669/II. – К. 127 v. (1620 р.). Цехмістр шевського цеху Матвій; ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 44. III.5. – Арк. 115 зв. (1629 р.). Цехмістр шевського цеху Федір Ярошевич.

³⁰³ ЦДІАЛ України. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 702 (1638 р.). Цеховий статут гарбарів і шевців.

³⁰⁴ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 141 – 141 зв. Згадуються цехмістри не названих цехів; Спр. 130. – Арк. 505 зв. (1622 р.). Цехмістр різницького цеху Садко Парнюк; Спр. 163. – Арк. 110 – 110 зв. (1628 р.). Спр. 164. – Арк. 127 зв. Цехмістр шевського цеху Остап і Кравецького – Павло Юскович Парницький.

³⁰⁵ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 116 – 117 зв. (1597 р.).

стра. Цехмістр володимирського кушнірського цеху Ян Станіславович (1615 р.) два роки перед тим фіксується як лавник³⁰⁶. Цехмістр шевського цеху Кременця Прокіп (1567 р.) одночасно був бурмистром³⁰⁷.

Подеколи поборові реєстри та інвентарі подають відомості про підмайстрів та учнів у містах. Так, реєстр 1570 р. на 10 ремісників Берестечка та 105 – Старокостянтинівна згадує відповідно 12 та 14 підмайстрів³⁰⁸. 1576 р. у Торчині на 36 кравців, ковалів та шевців зафіксовано 15 їхніх підмайстрів, а у Соколі на 15 ремісників згадано 10 підмайстрів³⁰⁹. У 1578 р. у Локачах побор заплатили 4 ремісники та 2 підмайстри, а у Володимирі на 179 ремісників припало 17 підмайстрів.³¹⁰ Інвентар Нового Заслава 1606 р. фіксує 27 шевців, у яких було 11 учнів³¹¹. Майстер, окрім навчання ремеслу, відповідав за підмайстра та учня. Так, у липні 1579 р. луцький підмайстер Шимон, який працював у римаря Лукаша, вчинив нічний напад на помешкання шляхтича Петра Семеновича Бранського, побив та пограбував його. Возний Гнат Покощовський з двома шляхтичами їздив до Лукаша, і той обіцяв свого підмайстра “ку праву ставити”³¹².

Цехмістри намагалися підтримувати у цеху дисципліну, а винуватців карати. У березні 1639 р. луцький міщанин Іван Олексійович поскаржився на цехмістра шевського цеху Матвія Романовича за пограбування взуття. Цехмістр пояснив, що пограбовано скаржника через відмову давати гроші до цехової скриньки. До того ж, коли на ринку в жінки Івана Олексійовича забирали взуття, в рахунок пограбування, то вона злословила, що підтвердили свідки. Міський суд виніс рішення, що пограбовано позивача законно, а його дружина ще має перепросити цехмістра³¹³.

До компетенції цехмістра входило пильнувати цехові інтереси. У березні 1615 р. до Володимирського гроду прийшов кушнірський цехмістр Ян Станіславович та цеховий ключник Євхим Калишевич, оскаржуючи від себе і від цехової братії колишнього свого цехового братчика Калиша Берестюка, який вийшов з цеху і зобов'язався перед війтом не займатися цим ремеслом і не тримати в своєму домі товаришів (підмайстрів) та учнів. Однак, переїхавши до с. Кропивщини (недалеко від міста), маєтку Маруші Збаразької, далі займався цим ремеслом. Коли возний Себастьян Добролецький з двома шляхтичами відвідав позваного, то останній забарикадувався у будинку, “суседов своих на квалть зволавъши” і не пустив возного та “тоє челяди кушънирчиковъ з дому своего одобрати не даль”³¹⁴.

Ряд цехів активно протистояли євреям у їхніх спробах займатися ремеслами. Луцькі кравці та кушніри у 1539 р. звернулися до Сигізмунда I зі скаргою на луцьких євреїв, які у Луцьку, Клевані, Торчині та Олиці шили одягу та кожухи і по тих містах, а найбільше у Луцьку, продавали, що шкодило цеху, який щороку платив великому князеві 20 кіп грошів литовських, а євреї допомагати братчикам у цьому не хочуть. Своєю чергою євреї через прокуратора, луцького міщанина, колишнього війта, Андрія Желізка, заявили, що мають великокнязівський лист з дозволом це робити. На

³⁰⁶ Там само. – Спр. 45. – Арк. 215; Спр. 47. – Арк. 169 зв. – 170.

³⁰⁷ Там само. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 123 зв. – 124.

³⁰⁸ Źródła dziejowe. – Warszawa, 1889. – Т. XIX: Ziemie ruskie. Wołyń i Podole. – S. 12, 28.

³⁰⁹ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 287 v – 288, 306 v.

³¹⁰ Ibid. – S. 405, 411 - 412.

³¹¹ ANK. AS. – Sygn 64/19. – К. 5 – 17.

³¹² ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 141 – 141 зв.

³¹³ Там само. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 93 зв.

³¹⁴ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 170.

це кравці та кушніри відповіли, що ця суперечка давня і за її вирішенням вони зверталися ще до луцького старости К. І. Острозького (1507 – 1522 рр.), який, розсудивши справу, виніс рішення – євреї не повинні чинити перешкоди у діяльності цеху, а якщо б це робили, то втрачають товар і повинні заплатити на замок 10 кіп грошів литовських. З'ясувалося, що сторони зверталися і до луцького біскупа Юрія Фальчевського, однак він відіслав їх до великого князя. Останній прийняв рішення, що євреї можуть займатися цими ремеслами і продавати товари у Луцьку та згаданих містах, але зобов'язані щороку давати по п'ять кіп грошів литовських і кравцям, і кушнірам³¹⁵. Справа мала продовження у 1546 р., коли братчики знову зверталися до Сигізмунда І, нарікаючи на кривди з боку євреїв, і великий князь підтримав їх. Заодно з'ясувався цікавий факт – ще Казимир IV забороняв євреям перешкоджати діяльності цеху, отже, не пізніше 1492 р. цех вже існував³¹⁶.

Протистояння з луцькими євреями та міщанами мав і шевський цех. Ще у 1525 р. шевці оскаржували євреїв і міщан за скуповування малих шкір баранячих, козлиних та телячих, позаяк їм було дозволено купувати лише великі шкіри вовлові та яловичі. На підтвердження своєї правоти ремісники представили судовий лист у цій справі князя К. І. Острозького та луцького владики Кирила. Підтримав шевців і старий війт Труш. Все це дало підстави великому князю стати на бік шевців. Окрім того, шевці оскаржували міщан, які купують на стороні взуття і перепродують у місті. Великий князь підтримав шевців, зобов'язав порушників закону сплачувати штраф у три копи грошів литовських³¹⁷. У 1549 р. Сигізмунд Август видав підтвердження на дозвіл лише шевцям купувати малі шкіри. Заодно він підтвердив аналогічне розпорядження луцького старости князя К. І. Острозького від 8 листопада 1511 р.³¹⁸

У серпні 1637 р. старші луцьких євреїв-рабанітів Якуб Суконник, Ізраель Краков'янин та школьник Лейба Асирович, а також старші караїмів Абрам Шимшиц та Юско Іцкович протестували проти шевського цехмістра Матвія Михайловича і старших цеху Семена Самсоновича та Миколая Завойника, які, на їхню думку, порушували даний євреям королівський привілей щодо їхнього права заживати “торговь, ганьдлевь и купи розныхъ речей”. Як приклад такого порушення євреї навели пограбування і побиття Мошка Вигдоровича, який 18 серпня 1637 р. “звычайне в крамниці своей в ринку сидиль и купе альбо торгъ одьправоваль, в которой коморе розные речи мель, яко: желиза, шабли, луки, кульбаки и шоры; скуры турецькие и простие, червонные и жольтые, обувя розные, такъ музкие яко и белоголовьские, сафяновые, курдыбановые и простые и инные розные речи”, а цехмістр з братчиками, зайшовши до крамниці, єврея побили і все, що мало стосунок до шевського цеху, забрали. Потерпілий оцінив збитки у 200 золотих³¹⁹. У грудні того ж року згаданий цехмістр та старші цеху скаржилися у гроді на євреїв, які, незважаючи на королівський привілей шевському цеху, перешкоджають цеховим ремісникам,

³¹⁵ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 20. – Л. 299 – 302; Опубл.: Lietuvos Metrika (1536 – 1530). – Vilnius, 2009. – S. 272 – 274.

³¹⁶ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 30. – Л. 69 – 69 об.; Опубл.: Метрыка Вяликага Княства Літоўскага. Кніга 30 (1480 - 1546). Падріхтаваў кандыдат гістарычных навук В. С. Мянжынскі. – Мінск, 2008. – С. 111.

³¹⁷ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 224. – Л. 169 об. – 170; Опубл.: Lietuvos Metrika (1522 – 1530). 4 – oji Teismų bylų knyga. – Vilnius, 1997. – S. 162 – 163.

³¹⁸ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 249 об. – 251 об.

³¹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 205. – Арк. 551 – 552.

перекупуваючи шкіри, що приводить до зубожіння ремісників³²⁰. У січні 1638 р. цех знову скаржився на євреїв³²¹. Справа мала продовження у вересні того ж року, коли возний Роман Крописький свідчив у гроді, що разом із цехмістром Матвієм Михайловичем ходив до ратуші, де було зачитано королівський декрет, згідно з яким євреї та міщани (не члени цеху) позбавлялися права скуповувати малі телячі, баранячі та козліні шкіри і привозити їх до Луцька та перепродувати – під страхом штрафу в 600 кіп грошів литовських³²². Допомогло це, мабуть, не дуже, бо уже у листопаді до гроду була занесена чергова скарга цехових міщан на єврейські зловживання³²³. Варто вказати на те, що луцька міська влада дбала, аби до цеху рибалок, який знаходився під замковою юрисдикцією, не потрапляли міщани, належні до ратушної юрисдикції³²⁴.

Стосунки шевського цеху Володимира з євреями теж не були безхмарними. У серпні 1632 р. шевський цехмістр Ян Пилкович та ключник Григорій Пузовець скаржилися на тамтешніх євреїв, які, малючи на ринку 20 крамниць, усупереч забороні “ботами, бачьмаками, цижмами и герегейками сафяновыми жольтьями, червоными и чорными такъ влосною простою и иншою розмаитою роботою швецкою торгуют”³²⁵.

У джерелах є задки про те, що цехмістри очолювали судочинство у своїх цехах (очевидно, це стосувалося внутрішньоцехових справ). Так, у квітні 1640 р. шляхтич Петро Пашинський, будучи невдоволеним золотарем Якубом Раковичем (той робив йому перстень, за який шляхтич відмовився платити), потяг золотаря до цехмістра Іони Михайловича Богумаза, “у которого се на тот час и суды отправовали цехмистровские”³²⁶.

Соціальна структура міського суспільства Волині була доволі складною та строкатою. Застосування тричленного поділу міщан на патриціат, поспільство і плебс потребує певних коректив з огляду на волинську специфіку. До патриціату волинських міст можна віднести найперше райців, лавників, писарів, а також когорту міщан під умовною назвою “багатші міщани”. Поспільство – це дрібні купці, цехмістри, ремісники, багатші перекупні/перекупки, представники вільних професій (лікарі, аптекарі, малярі), власники міської нерухомості. До міського плебсу можна віднести позацехових ремісників, підмайстрів та учнів, домову челядь, наймитів, люзню, найману людинність. Податкові реєстри, інвентарі та люстрації вказують на існування таких служилих груп населення, як бояри, гайдуки, стрільці, побережники, гайові, лісничі. Окрім того, в містах фіксуються халупники, парканники, коморники, підсусідки, огородники, челядь, люзні.

Професійний склад волинського міщанства можна назвати середньорозвиненим. Переважали найбільш потрібні професії шевців, кравців, кушнірів, ковалів, різників, пивоварів, бондарів, постригачів. Простежувалася певна спеціалізація ремесел в окремих містах, але цей процес, очевидно, був лише на стадії розвитку. Цехове ремесло найбільш розвиненим було у королівських містах.

³²⁰ Там само. – Спр. 208. – Арк. 679 зв. – 681 зв.

³²¹ Там само. – Спр. 211. – Арк. 5 – 6.

³²² Там само. – Спр. 214. – Арк. 418 – 418 зв.

³²³ Там само. – Арк. 737 – 738.

³²⁴ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 73. – Арк. 511 зв.

³²⁵ Там само. – Спр. 67. – Арк. 670 зв.

³²⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 222. – Арк. 94 зв. – 96 зв.

Андрій Заяць. Соціальна структура і професійний склад міського населення Волині у XVI – першій половині XVII ст.

У статті досліджено соціальну структуру волинського міщанства та його професійний склад, для чого залучено описово-статистичні дані та матеріали ґродських і земських книг. З'ясовано, що традиційна схема поділу міщан на патриціат, поспільство і плебс для волинських міст потребує значних уточнень, оскільки у містах проживали категорії населення, які не входили у тричленний поділ. Це бояри, стрільці, лісничі, побережники, а також халупники, парканники, коморники, підсусідки, огородники, челядь, люзні. Серед ремісників переважали шевці, кравці, кушніри, ковалі, різники. Спостерігалася певна спеціалізація ремесел в окремих містах. Цехове ремесло найбільш розвиненим було у королівських містах.

Andriy Zayats. Social structure i occupational composition of urban population in Volhynia in the 16th – the first half of the 17th century

The article analyzes the social structure of the Volhynian burghers and its professional composition, on the basis of descriptive and statistical data and also of the ґrod and terrestrial books. It is found out that the traditional scheme of the division of the townsfolk into patrician, common burghers and plebs for Volhynian cities needs to be substantiated, since there were the categories of people in the cities who were not part of the three-part division. These were boyars, archers, foresters, *poberezhnyky* (coastal villages), as well as *khalupnyky*, *parkannyky*, *komirnyky*, *pidsusidky*, *ogorodnyky*, domestic servants and tramps. Most of the urban artisans were shoemakers, tailors, furriers, blacksmiths, cutters. There was a certain specialization of crafts in some cities. The guild craftsmanship was most developed in the royal cities.

THE GREEK MASTERS OF EMBROIDERY IN THE CITY OF BRODY IN 1639-1646

The city of Brody is located only a hundred kilometers from Lviv (Lwów – in Polish), the largest center of the Rus'ke Wojewodstwo of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In 1639-1646, several Greek masters of embroidery lived in Brody¹. Their appearance was the result of the fashion that prevailed in Poland on fabrics and clothing goods from the territory of East Mediterranean. Wealthy citizens of cities and Polish gentry (Polish - szlachta) loved to decorate their clothes with golden buttons and Persian and Turkish waist belts². However, all these items of clothing were rather expensive. A typical Turkish belt cost 6 zł, a belt from Istanbul - 12 zł, one from Poland - 16 zł. A belt from the city of Bursa - 28 zł. The cost of individual valuable copies could have reached even 50 zł³.

Among other accessories, the belt was one of the most important. It was the best demonstration of opportunities and social status of the owner. Over time, these belts, made in the Eastern style, became an integral part of Polish gentry clothing. Given the increasing demand for this product, many Greek and Armenian merchants did not miss the opportunity to earn the financial benefits of this trend. The scope and scale of the trade of belts can be demonstrated in the following example: in 1582 in Lviv, in the warehouse of the merchant of Sava the Greek, eighty-four cotton and silk belts from the city of Bursa were kept⁴.

The quality of the textile that craftsmen began to make in Poland followed the Byzantine traditions. After the fall of the Empire, some of the masters emigrated and continued production abroad⁵. Those who stayed in the Ottoman state successfully worked at the order of the Sultan's court. One of the inhabitants of the island of Corfu, named Manuel, moved to the Polish-Lithuanian Commonwealth. In the sources, he recorded as a master of Manuel Korfinski⁶. At the beginning of his activity (about 1639), he was still noticed recognized as a merchant⁷. He conducted credit transactions with other traders,

¹ Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce. Sprawozdania z posiedzeń, t. V (1856), 322; Obrazki z przeszłości Brodów i powiatu Brodzkiego, Tow. Rozwoju Ziem Wschodnich, Koło w Brodach, opracował i objaśnieniami zaopatrzył Dr. Edmunt Bernhaut, (Brody, 1938) 34-38; Mańkowski Tadeusz, Orient w polskiej kulturze artystycznej (studia z historii sztuki, t. 8) (Wrocław; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1959) 40.

² Zakrzewska-Dubasowa Mirosława. Ormianie zamojscy i ich rola w handlu ze Wshodem, (Lublin, 1965) 120; Łoziński Władysław, Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI – XVII wieku (Lwów, 1902) 315.

³ Mańkowski, Pasy polskie w.: Prace Komisji Historii Sztuki, t. VII (Kraków, 1937) 101–121.

⁴ Tsentralnyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv Ukrainy u Lvovi (TsDIA Ukrainy u Lvovi) f. 52, op. 2, spr.18, ark. 954.

⁵ Woodfin Warren, Liturgical Textiles, in: Byzantium. Faith and Power (1261–1557) The Metropolitan Museum of Art, New York, (Yale University Press, New Haven and London, 2004) 295–300.

⁶ TsDIA Ukrainy u Lvovi, f. 24, op. 1, spr. 6, arc. 21.

⁷ Ibid, f. 401, op. 1, spr. 20, ark. 10.

selling them ready-made gold-plated fabric and clothes⁸. In the same year, he entered Lviv in a dispute with the Armenian merchant Norsedowich for the carpets, one of which was decorated by silver and gold threads⁹.

In 1640 M. Korfinski and his wife Rayilina settled in Brody. Since in 1641 the next Greek - Konstantin Stamovsky (Konstanty Stamati, Stamo) was joined Korfinski in Brody. Together they already appeared in the city documents of the city as masters of embroidering (Polish - złotogławnik), and step by step begin to improve the fabrication of textiles and other products¹⁰.

M. Korfinski, together with the rest of the invited masters and merchants, enjoyed the protection of the owner of Brody - Hetman Stanislav Konetspolsky. He bought the city in 1629, and gradually strengthened his its fortification systems, built a new palace, and at the same time took care of the development of his its trading and craft potential. Trying to quickly turn the city into a successful project, S. Konetspolsky tried to grow a mulberry tree in the Brody for in order to feeding a bombycids (silkworms)¹¹. In order to adjust develop the production of silk, he invited from the West masters Abraham Fentzeli and Joachim Fiberanti. Unfortunately, the process of producing the silk was too expensive.

Consequently, Konetspolsky returned to the idea of attracting specialists from the East¹². His decision could result based on his own experience. After the defeat at the battle of Tsetsora in 1623, Konetspolsky, along with other influential Polish prisoners, has spent few years in Turkish captivity. It was a time where he had the opportunity to become more closely acquainted with the art and everyday life of the East¹³.

Compared to numerous groups of Armenian and Scottish merchants, the Greeks created in Brody a small ethnic community and constantly supported each other. M. Korfinski had two houses in the city. One of them he sold to another Greek merchant, Andriy Anatasewych, for a price of 700 zł.¹⁴

Over time, the master invited partners from the Ottoman Empire. Since In 1643, he specially traveled to Istanbul, where he convinced a master named George the Greek to move to the Brody. For future work, his even bought a variety of technical devices necessary for the production of gold and silver thread for the amount of 650 thalers¹⁵. Later, a Turkish Jew named Kemal joined the masters union. The documents contain the information about the cooperation of masters of embroidering with another one specialist of Armenian origin named by Aslan¹⁶, and that master is known as an Atanas the Greek¹⁷.

---

⁸ Ibid, f. 24, op. 1, spr. 5, ark. 8–9.

⁹ Ibid, f. 401, op. 1, spr. 20, ark. 10.

¹⁰ Ibid, spr. 6, ark. 69; Mańkowski, Orient, 15 «...złotogławnik, mieszczanin i kupiec brodzki, auritextor, civis et negotiator Brodensis famatus», (Sozanskyi I. Z mynuvshyny m. Brody. Prychynky do istorii mista v XVII v. Zapysky naukovooho tovarystva imeni Tarasa Shevchenka, (t. XCVIII) 14; (Reprintne vydannia 1911 r.), (Brody, 2003) 25–26.

¹¹ Mańkowski, Sztuka islamu w Polsce, (Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, Kraków, 1935) 11.

¹² Ibid, Zachód i Wschód w tkactwie Polskim, 20.

¹³ TsDIA Ukrainy u Lvovi, f. 52, op.2, spr. 39 (1624).

¹⁴ Sozanskyi Ivan, Z mynuvshyny m. Brody, 26.

¹⁵ TsDIA Ukrainy u Lvovi, f. 24, op. 1, spr. 5, ark. 35–36.

¹⁶ Ibid, spr. 6, ark. 70.

¹⁷ Ibid, f. 401, op. 1, spr. 20, ark. 16.

The first location of the embroidery factory was the city hall of Brody. At, in the beginning, Geeks had a lot of problems because all products made «...*ac si in ipsa Persiade*» - that is, made to their true worth - had a high price were expensive, and as a result, a weak sales were. M. Korfinsky even had to give his employees a loan of 15 hrywnas and for their work - 800 pieces of silver thalers and 52 zł.¹⁸ Over time, things improved and there were a opportunities to increase production of products. The one negative moment in the work of factory was the period when Kemal began to stealing from his partners: "... cut off the parts of gold and hid it into hiding it in a boot"¹⁹. Anyway with the growth of sales began to increase as well. In 1643 in the court of Brody he acted as the financial guarantor of a local Jew merchant named by Chaim who was had been imprisoned for his debts²⁰.

In Brody, M. Korfinski began to recruit children of the local residents into his own school. This had a noticeable influence on the formation of the embroidery traditions on the territory of the Ruskie Wojewodstwo. These masters of local origin successfully continued the work begun by the Greeks. Among the students of M. Korfinsky were Poles, Ukrainians and Armenians²¹. "... Jatsko son of Lukash Sukhodilsky, Tymko son of Vasył Grabar, Jana Pshlutsky and Peter master of the elder has taken accepted"²². In the conditions of the agreements between the parents and the teacher, they tried to carefully set the terms of study and the peculiarities of material support for the students²³. There was no shortage of students despite the fact that M. Korfinski had a somewhat disastrous rating as a teacher. The scandal process against him had the mother of the student Jatsko Suhodilsky as she argued her son was beaten to death by the teacher²⁴.

In 1644 M. Korfinski moved to Lviv. On privacy territory, to a private jurisdiction within the city known as the «jurydyka»^{25*} that belonged to another member of the family of Konetspolsky family - the Christophorus Konetspolsky. There, M. Korfinski, he again began up production of waist belts²⁶. In Lviv, M. Korfinski could be able to have contacts with another Greek master named Alexander Dymovich (?) from Istanbul²⁷. In 1637, Dymovich escaped from the Ottoman empire, avoiding the execution of the order of Sultan Murad IV, and through Jassy entered to the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

We assume that in Lviv, Dymovich tried to organize the production of gold and silver thread. Obviously, this was not a success for him. In Russian sources, he was recorded as a master of Alexander Dmitriev. In the autumn of 1639, with other partners, he appeared

¹⁸ Ibid, f. 401, op. 1, spr. 20, ark. 10–12.

¹⁹ Sozanskyi, Z mynuvshyny m. Brody, 27.

²⁰ TsDIA Ukrainy u Lvovi, f. 24, op. 1, spr. 6, ark. 96.

²¹ Ibid, ark. 69.

²² Ibid, ark. 70; Mańkowski, Zachód i Wschód w tkactwie Polskim, 20.

²³ Ibid, f. 24, op. 1, spr. 6, ark. 70.

²⁴ Ibid, f. 401, op. 1, spr. 20, ark. 13.

²⁵ «Jurydyka» – private property located on the territory of Lviv belonging to the Church or a nobleman. Not subordinated to city jurisdiction did not perform any duties in the city's favor and did not pay taxes (Wyrobisz Andrzej, Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku, t. I, (Warszawa, 1981) 285.

²⁶ Sprawozdania dla badania historii w Polsce. Sprawozdania z posiedzeń, t. V, (1856), LXIII.

²⁷ «Alexsander Dymowicz (sic!) Graecus Constantinopolitanus opifex fila videlicet ductilia ex auro et argento operando et ex arte elaborando, alias ciągnione złoto i srebro...», (TsDIA Ukrainy u Lvovi, f. 52, op. 2, spr. 54, ark. 1512).

with other partners in the Muscovite border town of Putivl where tried to persuade the border guard service to give him citizenship as a high-class master of embroidering. Initially, the Muscovite showed some signal interest in his services. But after he was having voiced financial conditions and received a negative response, A. Dmitriev resorted to blackmailing officials to a possible return to the Polish-Lithuanian Commonwealth. As a result, he was immediately deported. During his stay in Moscow, he argued that his specialization at the court of the Sultan was the swaddling of gloves and quiver²⁸. There was a master of Alexander Dymovich who made the same products and was mentioned in Brody as well as in the chronology of events; as a result, we can identify him as the same person.

Meanwhile, the situation in Brody has changed. Since in 1645, M. Korfinski, because of poor health made a wrote his last will. His illness coincided with the death of the owner of the Brody, S. Konetspolsky²⁹. In 1646, the authority to manage the embroidery factory was forwarded passed to the Greek merchant from Lviv - Michal Alwizii, who had to receive the following money from the debtors of M. Korfinski: from Grigory Patrenchak - 540 zł.; from Gregory Konstantyn - 140 thalers³⁰. All these events happened at the moment of the beginning of the Cossack war against Poland led by Bohdan Khmelnytskyi, and which had a fatal impact on further work of factory. Before the threat of the loss of valuable tools, M. Korfinski carried his machine to Lviv and handed it to the safe deposit for Armenian merchant, Lelanov Emirovich for safe deposit. After the finish of siege of the city the siege of Lviv, the master Korfinski began with him long litigation with Emirovich that lasted until at least October 1650, because L. Emirovich did not want to return the tools without financial compensation³¹.

In addition to a purely economic phenomenon, a people such as M. Korfinski belonged to the direction of a new direction of Greek immigration which that was different and initiated a new phenomenon of material culture for the Polish-Lithuanian Commonwealth. Most of them the Greeks kept stayed outside the Ukrainian social context. They are hadn't did have any contact with Stavropigian Brotherhood organization that representing rights of an Orthodox community. This would have a future influence on Greek masters trying to create a comfortable business environment and cultural context for themselves³².

Anyway for local society, the most important was not the fact of the functioning of their factories, but the new generation of local students who continued the unique skills and work. As a result, this had an impact on the continuation of an endeavor to keep and to development an local cultural traditions of embroidery³³.

After the decline of the Greek production in Brody, there continued to be a development of related crafts and craftsmen fields. Among these, in particular, was "... Ivan Gapyar, who made silver in the black bark of trees." In 1666 there are also references to "Ivan Kyrylovyeh, a Brody master who produced quality fabrics, and the master named

²⁸ Ibid, 49.

²⁹ TsDIA Ukrainy u Lvovi, f. 24, op. 1, spr. 6, ark. 48.

³⁰ Ibid, f. 401, op. 1, spr. 20, ark. 23.

³¹ Ibid, ark. 16.

³² The Greeks did not deny their identity and religion. In the documents of the city council of Brody, we see that M. Korfinsky in official documents signed in Greek: «Podpis recognoscentis Greckim giftem ręki iego własnej», (ibid, ark. 77).

³³ Mańkowski, *Zachód i Wschód w tkactwie Polskim XVII w. (tkacze Koniecpolskich)*, (Osobne odbicie ze Sprawozdań Polskiej Akadem. Umiej, t. XXXVII, nr. 2) 18.

Marko, in documents dating back to 1679 since 1679³⁴. There were also individual Greek immigrants whose names we can find in the city documents from the end of the 17th century. The name some of the ones we see one of these can be seen in the list of merchants who arrived in Moscow in for commercial deals in 1681³⁵. Since at the end of the 17th century, the embroidery skills began to be passed under control to local Jewish masters. In the 18th century, more a new waist-belt factories were transferred from Istanbul to the Polish-Lithuanian Commonwealth³⁶.

Thanks to people such as M. Korfinski, in the material culture of the elite of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the second half of the 17th c. the phenomenon of the spiritual and material culture of Polish gentry - "sarmatism" - continued to be established. His apologists, chiefly the gentry of the border areas, were influenced by the culture of Orient and considered themselves the descendants of the ancient Sarmatians as the brave defenders of Europe. They liked to confirm their own political and socio-cultural ambitions, using some elements of the Eastern style in clothing and everyday life³⁷. Even the German traveler Martin Gruneweg from Danzig (Gdańsk) who described with enthusiasm and enchantment the colorfulness and flamboyance of this style. However, it should be remembered that the signs of such a fashion served only by as markers to emphasize their own original image before foreigners. In the global sense, most of the carriers of this idea remained still in the context of the Baroque cultural tradition of Western Europe.

Greek merchants and masters of embroidery being in the territory of the Rus'ke Wojewodstwo of Poland in the 16 and 17th centuries were in the right place and in perfect time, and they used the situation skillfully and could obtain from it obtained a lot of obvious material and social benefits from it.

Ігор Лильо.

Грецькі майстри вишивки в місті Броди в 1639-1646 рр.

Стаття присвячена малознаній проблемі діяльності у місті Броди осередку грецьких майстрів гаптувальників. Їх поява у місті в першій половині XVII ст., була спричинена зацікавленням власника міста – гетьмана Станіслава Конєцпольського до створення власного виробництва коштовних тканин взорованих на східний стиль. При початках створення фабрики стояв грецький купець та ремісник Ма-

³⁴ Sozanskyi, Z mynuvshyny m. Brody, 8.

³⁵ Shakhova A. K istorii russko-grecheskikh torgovykh svyazey XVII v. Spisok grecheskikh kuptsov v Moskve 1681 g., Iz fondov RGADA Rossiya i pravoslavnyy Vostok: novyye issledovaniya po materialam iz arkhivov i muzeynykh sobraniy, pyatyte chteniya pamyati professora N. F. Kaptereva. (Moskva, 2007) 204.

³⁶ Mańkowski, Barok, orjentalizm i sarmatyzm, (Odbicie ze Sprawozdań Polskiej Akadem. Umiej. t. XXXIX, nr. 8, 1934) 3.

³⁷ Mańkowski, Genealogia sarmatyzmu, (Warszawa, 1946); Ibid. Orient w polskiej kulturze artystycznej, (Wrocław–Warszawa–Kraków, 1959); Andyal Andreas, Manierizm, sarmatyzm, barok, (Przegląd humanistyczny, 1962, № 1) 51–69; Cynarski S. Sarmatyzm – ideologia i styl życia, Polska XVII wieku. Państwo. Społeczeństwo. Kultura, (Warszawa, 1969) 210–235; J. Tazbir, Sarmatyzm a barok europejski [w:] „Rzeczpospolita i świat: studia z dziejów kultury XVII wieku”, (Warszawa 1971) 8–22. / mba.; Maciejewski J. Sarmatyzm jako formacja kulturowa J. Maciejewski Teksty, (Warsawa, № 4, 1974) 22– 23; Hernas Czesław, Barok, (Warszawa, 1973); Tananayeva Larisa, Sarmatskiy portret. Iz istorii polskogo portreta epokhi barokko, (Moskva, 1979).

нуїл Корфінський. Найголовнішим результатом його діяльності та його партнерів стала підготовка майстрів з числа місцевих жителів, що продовжили започатковане виробництво після того як греки залишили місто після 1648 р.

Ihor Lylo.

THE GREEK MASTERS OF EMBROIDERY IN THE CITY OF BRODY IN 1639-1646

The paper aims to reconstitute a work of the Greek merchants and masters of embroidery in the territory of the Rus'ke Wojewodstwo of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17th century. Under the control of the master M. Korfinski, originally from Korfu island, Greek immigrants founded new factories. Compared to numerous groups of Armenian and Scottish merchants, the Greeks created in Brody a small ethnic community and constantly supported each other. Wealthy citizens of cities and Polish gentry loved to decorate their clothes with golden buttons and Persian and Turkish waist belts. The Greek masters were in the right place and in the perfect time, and they used the situation skillfully and obtained many obvious material and social benefits from it. In Brody, M. Korfinski began to recruit children of the local residents into his own school. This had a noticeable influence on the formation of the embroidery traditions on the territory of the Rus'ke Wojewodstwo. After the decline of the Greek production in Brody, there continued to be the development of related crafts and craftsmen fields.

ЯКІВ ОРЕНШТАЙН: УКРАЇНОФІЛ-ВИГНАНЕЦЬ З ГАЛИЧИНИ

Українсько-єврейські взаємини у міжвоєнній Галичині, що були віддзеркаленням різниці статусів двох народів (євреї виступали носіями ідеалів екстериторіальної нації, українці – територіальної), втручання третьої сили – поляків (носіїв ідеалів державної нації), що зруйнувала сприятливий момент для коригування двосторонніх відносин, закладений в добу ЗУНР – ЗоУНР, можна розглядати як різносторонній трикутник міжетнічної взаємодії. З-поміж його фігурантів виокремлюється коломиїський єврей-видавець Яків Оренштайн (1875–1942), символічний «українець» Мойсеевого визнання¹. Його життя і праця у міжвоєнній Галичині – персоналізований приклад дилеми складного внутрішнього вибору між позірно декларованою польськістю та фактичним українофільством. Взаємодоповнюваних причин цього було, щонайменше, дві.

По-перше, повсякдення єврейської спільноти Галичини було свідченням того, що міжвоєнний світ у його західноукраїнському вимірі неможливо однозначно «вписати» у перспективу сучасної нації, наявності її етнокультурних та етноконфесійних відмінностей. Зокрема, галицькі євреї, зберігаючи традиційну модель життя та звичаїв, як правило, були відкриті на інтеграцію у польську культуру й мовне середовище, а почасти й у німецьку мову. А що це уможливило обшир польсько-єврейських контактів у суспільному, культурному й товариському житті, часто асиміляторські процеси призводили до ідентифікації з польськістю (інколи при збереженні Мойсеевої релігії). Паралельно з'явилися симптоми зростання польсько-єврейських конфліктів: антиєврейську агітацію розпочали ендеки, гасла боротьби проти «єврейського лихварства» використали людовці, а у листопаді 1918 р. дійшло до погрому в Львові. Той факт, що поза вишами (т. зв. «лавкове гетто»), польсько-єврейські взаємини у міжвоєнний період не були найгіршими, не применшував існуючих проблем, адже відносини поляків та євреїв залишалися напруженими. Передусім у царині шкільництва, яке стало вдалим інструментом примусу єврейських дітей і молоді до польської мови. Оскільки після Травневого перевороту євреї були готові на довготривалі компроміси з польською владою, яка в обмін на лояльність обіцяла не зачіпати внутрішню автономію єврейських спільнот, ефектом цього стала формальна нормалізація взаємин і одночасна ізоляція єврейства. Головним чинником, який безпосередньо впливав на повсякденне життя євреїв, була трагічна економічна ситуація: тогочасні модернізаційні процеси заклали вибухівку уповільненої дії в підґрунтя єврейської господарки. Зокрема гуртова торгівля, дешевий фабричний одяг та взуття, галантерейні товари, а також сучасні торговельні фірми виштовхували з ринку традиційний дрібний промисел євреїв. Навіть ринок послуг, який пропонував широкі можливості різних способів комунікації (від поїздок, відпочинку та розваг до відвідання гастрономічних крамниць), зводив нанівець світ дрібнотоварної торгівлі і посередництва євреїв між

¹ Докл. див.: Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеевого визнання Яків Саулович Оренштайн. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015.

сільськими і міськими ринками, який ще напередодні Великої війни панував у досліджуваному хронотопі. Все це призвело до появи явища дешевої та малокваліфікованої єврейської робочої сили. Якщо до 1929 р. якимось удавалося регулювати (щоправда не завжди успішно для єврейської спільноти) ці процеси, то з початком Великої кризи сотні тисяч євреїв потрапили у пастку жебрацтва і безнадії. А каталізаторами цього стали політичні й економічні процеси у тогочасній Європі, які сприяли усталенню конфліктного характеру українців та євреїв. При цьому ані перші, ані другі не виявляли готовності до боротьби з кривдою, якої зазнавали у міжвоєнній Польщі, – того історичного явища, що нині позначають як життя «із кривдою на самоті»².

По-друге, єврейська ідентичність ніколи не дорівнювала простій сумі релігійних практик, культурних цінностей чи суспільних уподобань. У досліджуваному хронотопі вже не йшлося про єврейство як лише визначник релігії, звичаїв та мов (як це було, приміром, у ХІХ ст.), чи ж про єврейство як необхідність вибору між приналежністю до того чи того народу, а про самоусвідомлення того, що можуть існувати, наприклад, поляки різних визнань. А той факт, що євреї у міжвоєнний період вже ідентифікували себе як націю – у власній свідомості та свідомості інших народів – змушував асимільованих євреїв однозначно окреслювати свою національну приналежність. Зокрема в документи асимільованих євреїв, які не були охрещені, вписували Мойсеєву релігію (юдаїзм), а їх, часто всупереч їхній волі, називали не просто поляками, а «поляками Мойсеєвого визнання». Подання в офіційних документах польської чи єврейської національності не завжди відповідало правдивому вибору особи. Така ситуація могла виникати або з опортунізму, або з необхідності декларування цього вибору там, де про однозначність національних почуттів не могло й бути мови. А що особи, які походили з асимільованих родин, однаковою мірою асимільовані, нерідко декларували різні національності, вони опинялися перед дилемою співвідношення національної свідомості та асиміляції – чи такі євреї могли бути одночасно ще й поляками? Найчастіше подвійна ідентифікація проявлялася серед єврейських дітей, вихованих у єврейській культурі, однак у неортодоксальних родинах, відкритих на контакти з польськомовним середовищем. Зокрема належність до кількох культур була притаманна Галичині, де буття одночасно євреєм і поляком було цілком нормальним і зрозумілим. Були й інші випадки: коли окремі особи, які були напівдорозі між єврейством і польськістю, одночасно ідентифікували себе з німецькою культурою. Формула подвійної ідентифікації вкладалася у загальне правило «Бути євреєм серед євреїв, австрійцем серед австрійців, поляком серед поляків», суть якого зводилася до захисту перед антисемітизмом, цим видом асиміляції. Зазвичай такий стан подвійної ідентифікації неоднозначно сприймався не лише зацікавленими особами, а й обома суспільствами – польським та єврейським. Їхні актори, власне, вимагали від членів «своїх» етнічних груп однозначності у цьому питанні, а щодо тих, які не могли і/або не хотіли виконати цієї вимоги, використовували інструментарій внутрішньогрупової ізоляції. Для батьків, які могли бути такими, «подвійними» чи навіть «потрійними» ідентифікаторами, було очевидним, що вже їхні діти мусять однозначно визначитися з таким вибором. Адже таке «нове» покоління в якийсь час починало шукати недвозначної відповіді на питання про свою національність та ідентичність. Щоправда, проблема була у тому, що не існувало єдиної відповіді на те, ким є такі особи, котрі одночасно відчували себе належними і неналежними до обох народів. Найважче було обирати тим, у чиїх

² Гон М. *Із кривдою на самоті. Українсько-єврейські взаємини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1935–1939)*. – Рівне: Волинські обереги, 2005.

родинах паралельно культивувалися дві національні традиції: тут змішувалися два світи, дві культури, часом дві мови. В результаті цього виникали клопоти з власною ідентичністю – важко було вважати себе приналежним одночасно до польського і єврейського народів. А той факт, що такі особи мусили б зіткнутися із двома одмінними традиціями, жодній з яких достеменно не знали, призвів до того, що вони не могли чути себе вільними в жодній з цих двох культур. Виховані таким чином особи і певною мірою підготовлені до такого собі «змішаного життя» залишалися поза суспільством – і польським, і єврейським. В результаті цього, поляк і єврей одночасно, зазвичай, був тією особою, до якої з підозрою приглядалися і поляки, і євреї. Коли така особа була євреєм, то її польськість робилася якоюсь неправдоподібною, якщо ж євреєм – то така єврейськість – тільки відштовхувала. Це зокрема призводило до дилеми, коли ці особи не могли відчувати себе повною мірою одночасно поляками і євреями, більше того: ані поляками, ані євреями – того стану, коли не досить, щоби бути поляком, але замало, щоби бути євреєм.

Чи було у цій етнонаціональній й етносоціальній парадигмі міжвоєнної місця для феномену «українця» Мойсеєвого визнання, питання досі риторичне. Адже, як свідчила одна із засад українського націоналізму Оренштайнової доби, «Україна не знала ніколи типу національно-українського жида, так як він витворився в німецьким чи англійським середовищі; навпаки, українське жидівство засвіди трималось осторонь, творячи націю в нації...»³.

Власне в закуліссі таких, сказати б, «збентежених» ідентичностей і боротьби кількох націоналізмів і проходило життя Якова Оренштайна.

***

Майбутній видавець, громадський й політичний діяч народився 25 лютого 1875 р. у підавстрійській Коломиї⁴. Він був п'ятою дитиною в багатодітній родині коломиїських Оренштайнів – Саула Оренштайна та Альте-Міріям з дому Готлібів. Перед ним народилися Сура, Діна, Рухель, Фейга, Хая, а після нього – Естер, Діана, немовля жіночої статі без імені, Регіна та єдиний брат Авраам. Ким були батьки Якова, сьогодні з'ясувати майже неможливо, як і те, чи були вони мешканцями власне Коломиї, або якщо і були, то з якого часу⁵. А що прізвище батька майбутнього видавця носили чимало тогочасних єврейських сімей, тому нині немає достатніх доказів, що коломиїські Оренштайни були споріднені з родинами знаних бродівських, жовківських та львівських рабинів Оренштайнів-Брауде⁶. Як свідчать документи, матір Якова – Аль-

³ Юр Миляннич. Жиди, сіонізм і Україна // Розбудова нації. – Прага, 1929. – № 8–9 (20–21). – С. 271.

⁴ Księga metrykalna urodzeń, gmina Kołomyja, powiat Kołomyja [1865-1876] // Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD). Zespół 300, sygnatura 392, mikrofilm 76542 (запис № 57 за 1875 р.); Świadectwo urodzenia. Jacob Ornstein, копія від 17.01.1896 р. // Archiwum Państwowe w Rzeszowie (далі – APRz). Zesp. 533, sygn. 4, s. 244.

⁵ Монолатій І. Кореспонденція Якова Оренштайна 1920–1930-х років з інституціями Другої Речі Посполитої та Німецького Райху як джерело до біографії видавця // *Judaica Ukrainica*. – Kyiv, 2015. – Vol. IV. – С. 81, 82.

⁶ Bałaban M. Dzieje Żydów w Galicyi i w Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868. – Lwów [б. р.]. – S. 22, 89–91; Wurm D. Z dziejów Żydostwa brodzkiego za czasów dawnej Rzeczypospolitej Polskiej (do r. 1772). – Brody, 1935. – S. 84–85, прим. 26; Ornstein Jakub (Jaakow) Meszulam [ben Mordechaj Zeew], zw. Wielkim Inkwizytorem Galicyjskim (1775-1839) // *Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie / opracowali Zofia Borzumińska i Rafał Żebrowski*. – Tom 2. – Warszawa, 2003. – S. 270–271; Бойко О. Синагоги Львова. – Львів: ВНТЛ «Класика», 2008. – С. 103.

те-Міріям – походила з містечка Кути (нині у Косівському районі Івано-Франківської обл.). Про батька майбутнього видавця відомо лише, що він торгував у Коломиї книжками та папером⁷.

Про роки Оренштайнового дитинства, або ж його освіти сьогодні достеменно не відомо. Він міг навчатися у Коломийській гімназії приблизно від 1885 р. (маючи за плечима традиційну єврейську освіту, здобуту у хедері або іншому приватному навчальному закладі коломийської єврейської громади). А що навчання у гімназії тривало вісім років, то, ймовірно, закінчити її 1893-го. Однак натеper у спеціальних звітах про освітню діяльність Коломийської гімназії за 1885–1893 рр., які містять й перелік її вихованців, згадок про майбутнього видавця немає. То ж цілком можливо, що Оренштайн міг навчатися у коломийській школі фундації Гіршів, загальний курс навчання в якій був розрахований на чотири роки і відповідав чотирьом вищим класам гімназії. Досі не виявлені документальні джерела, котрі підтвердили б припущення, що майбутній видавець навчався у Львівському чи Віденському університетах⁸.

Про перші два десятиліття життя – роки становлення майбутнього видавця – теж немає свідчень. І лише 1898-го його прізвище знову з'являється у доступних нині документах. Зокрема 18 жовтня коломийський окружний начальник повідомляв єврейську віровизнавальну гміну у Ряшеві, що Оренштайнове одруження не викликає заперечення з політичних міркувань. Достеменно не відомо, чи стосувалася ця довідка відбуття Я. Оренштайном військової служби у Коломиї чи Ряшеві. На користь гіпотези, що молодий Оренштайн відбував військову службу саме у Ряшеві, важливим є й той факт, що вже за кілька місяців (26 травня 1899 р.) він, після попередніх зашлюбін у коломийській головній синагозі, одружився з Хаєю Розою Адлер (народилася 11 грудня 1875 р.)⁹. Наскільки довго Яків мешкав у Ряшеві, встановити майже неможливо, однак той факт, що 11 березня 1901 р. саме тут народилася перша дитина подружжя, підтверджує його більш-менш постійне життя у цьому місті. А вже згодом – у Коломиї – у подружжя народилися син Йосиф (Юзеф) (3 грудня 1907 р. – дата, не підтверджена документально; це, скоріш за все, був 1902 або 1903 рр.) та донька Аделя (Аделіна) (помилкова дата – 28 лютого 1909 р., насправді – 20 березня 1904 р.). Імена Оренштайнових дітей (на протигагу іменам його сестер і брата) загалом підтверджують дилему галицьких євреїв початку 20-30-х років ХХ ст. – від асиміляції через акультурацію до полонізації¹⁰.

Натеper невідомо, які були причини того, що приблизно на межі 1901-1902 років Оренштайн знову опиняється у Коломиї, адже до того часу він мешкав у Ряшеві, де й народилася його первістка Регіна. Незаперечним фактом є лише те, що вже у перші роки нового, ХХ-го століття він розпочинає займатися видавничою справою: спочатку як бізнес-партнер заможних коломийських євреїв, які використовували друкарський верстат, заробляючи таким чином на прожиття.

Перші Оренштайнові друки з'явилися у Коломиї, спільно із Е. Х. Хаесом. Не маючи власної технічної бази, він користувався підтримкою місцевих єврейських книготоргівців. Такий своєрідний «старт» свідчить про певний патронажно-клієнтальний

⁷ Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – С. 49–50.

⁸ Вальо М. Оренштайн Яків // Енциклопедія історії України: у 10-ти томах / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Т. 7 (Мл – О). – К., 2010. – С. 631–632.

⁹ Świadectwo zapowiedzi. Akta zaślubin [23, 26.05.1899] // APRz. Zesp. 533, sygn. 4, s. 242, 243.

¹⁰ Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – С. 70.

характер видавничої справи Оренштайна. Так, зокрема, відомою стала серія поштівок 1900-х років «Karpaty-Karpati», видана накладом Оренштайна та Е. Х. Хаеса¹¹. Щоправда, за якийсь час Оренштайн вже сам пропонує поліграфічні послуги.

Самостійну видавничу діяльність Оренштайн розпочав 1902 р.: у лютому надрукував першу серію (16 чорно-білих поштівок), у квітні – другу, у серпні – третю. Окрім цього, враховуючи великий попит на поштівки першої серії, влітку того ж року Оренштайн видав другу серію (12 чорно-білих поштівок). Разом у двох серіях 1902 р. підприємець репродукував 28 чорно-білих ілюстрацій О. Сластіона до Шевченкових «Гайдамаків».

Шукаючи себе як повноцінного видавця, а також починаючи реалізувати «український проект», Оренштайн у 1902 р. видає щонайменше дві серії поштівок, розпочинаючи таким робом свою велику просвітницьку місію. Особливе місце серед них належить поштівкам із зображеннями діячів України з княжих часів до початку ХХ ст. Наступного 1903-го, визначального у біографії Оренштайна, до скарбниці української філокартії він вніс ще дві серії кольорових поштівок з ілюстраціями до творів М. Гоголя. І далі упродовж «коломиїської» доби свого видавничого чину він продовжував видавати серії поштівок на різну тематику (нині відомо 745, у т.ч. 520 чорно-білих, 192 кольорові та 87 одноколірних поштівок), витворивши культурний феномен коломиїської філокартії¹².

«Хрестоматійним» для позначення старту Оренштайнової книговидавничої Одисеї (не маючи упродовж 1902-1913 рр. власної друкарні), є 1903 р. «Першою ластівкою» книговидавничого чину Оренштайна став «Народний Декляматор» – 320-ти сторінковий збірник українських поезій. Вочевидь початок Оренштайнової діяльності (який паралельно із виданням книжкової продукції українською мовою з 1903 р. за якийсь час заснував випозичальню книжок і книгарню) мав добрі відгуки серед сучасників. Зокрема правила «Wypożyczalni Naukowej J. Orensteina w Kołomyi» передбачали три платні абонементи: белетристики (повісті, поезії, драми), науковий та «мішаний» (частина книжок белетристики, частина наукового); поза Коломиєю доступні були лише абонементи белетристики та «мішаний». Найбільше у цій випозичальні було видань для дітей та белетристики польською мовою¹³.

Оскільки починаючи від 1903 року Оренштайн активно шукає той «свій» видавничий проект, у якому б перепліталися його фінансові, етнічні та культурні зацікавлення, знаковим стало започаткування у 1904 р., спільно з Е. Х. Хаесом, польськомовної книжкової серії «Pustrowana Powszechna Biblioteka dla młodzieży».

Сьогодні важко віднайти ту хронологічну межу, після якої можна впевнено говорити про практичну реалізацію Оренштайнових намірів видавати власну книжкову серію. Ідею «українського проекту» Оренштайн практично реалізував, започаткувавши книжкову серію «Загальна бібліотека». У цьому контексті важливим є повідомлення львівського часопису «Діло», опубліковане 19 червня 1909 р., адже від орієнтації на українсько-галицьке літературне і культурне середовища й мав залежати видавничий успіх Оренштайна¹⁴.

Видавничі засади Оренштайн оприлюднив у післямові до першої книжечки серії – праці Богдана Лепкого «Начерк історії української літератури» (1909 р.), зазнача-

¹¹ Ковтун В. Золота доба коломиїської листівки. – Коломия: Вік, 2010. – С. 37–38.

¹² Там само. – С. 34–36.

¹³ Katalog Wypożyczalni Naukowej J. Orensteina w Kołomyi. – Kołomyia, 1914. – S. 2, 3, 15, 80.

¹⁴ «Загальна бібліотека» // Діло. – Львів, 1909. – 19 червня.

ючи, що «...не шадить «Галицька накладня» ні грошей, ані труду, щоб дати широким верствам добрі, а дешеві книжки з всіляких областей літератури та знання. Молодіж, старші люди і діти, селяни, міщани і духовні рільники й урядники, словом кожний Українець знайде ту згодом підходячу лектуру. Видавництво постареться добути на сьвіт божий не одну забуту, або тяжко доступну українську книжку, а разом з тим заповнить не одну з тих численних прогалин, особливо на полі популяризації наук, які так дошкульно, а довго ми відчували. До тої праці «Галицька накладня» зеднала собі гурт молодих українських учених, які певно не пожалують праці для такого похвального діла. Їх кличем буде: подати як найширшим верствам українського народу добутки загальної культури та викликати серед них охоту дальшого, невпинного поступу, по словам незабутнього Тараса: І чужому наuczайтесь, свого не цурайтесь»¹⁵. Власне з цього часу й розпочинається історія найвідомішого та найуспішнішого бізнес-проекту Оренштайна – видання ним «Загальної бібліотеки», щонайменше, як стверджували дослідники української діаспори, 113 томиків якої з'явилися друком у Коломії до початку Великої війни 1914–1918 років. Згідно з підрахунками М. Вальо до 1915 р., вийшло майже 120 випусків «Загальної бібліотеки»¹⁶.

Життєпис видавця в роки Великої війни має чимало лагун, зокрема невідомо чи проживав він у Коломії в 1914-1916 роках. Ймовірно, що впродовж літа (кінець червня) 1916 р. – зими-весни (лютий-березень) 1917 р. Оренштайна у Коломії не було (до міста він повернувся, найпевніше, як звільнений з російського полону австрійський громадянин вже після російської Лютневої революції 1917 р.). Відсутність видавця у Коломії може пояснити його спроба ухилення від військової служби, про що зазначається у документах служби розвідки 7-ої австрійської армії¹⁷. Цей факт став «наріжним каменем» для пізніших обвинувачень видавця польською поліцією у 1920-х роках у шпигунській діяльності на користь Росії під час Великої війни. Покликаючись на неіснуючі сьогодні матеріали польського військового гарнізону та повітової команди державної поліції у Коломії, польська поліція стверджувала, що Оренштайн був австрійським шпигуном і зраджував Австрію на користь Росії¹⁸. За час відсутності видавця у Коломії його майно грабували і нищили, 24 лютого 1917 р. він, за посередництвом американського дипломатичного представника, звернувся до правоохоронних органів російської адміністрації щодо розслідування цієї справи і відшкодування збитків¹⁹. Однак ця заява залишилася без відповіді.

Незважаючи на складні обставини воєнного часу, видавець хотів порозумітися з російською окупаційною владою. Спершу, намагаючися підкреслити свою лояльність до сучасної йому російської культури, а, фактично, маючи на меті економічний зиск, Я. Оренштайн у роки війни опублікував (з поміткою «Коломеа. Издательство Я. Оренштайна») щонайменше кілька видань російською мовою (перші два, ймовірно, ще 1914-го): «Очерки по истории русской литературы» В. Садовніка, «Учебникъ всеобщей истории» (часть I: Древній миръ) П. Віноградова, а також ілюстровану «Крас-

¹⁵ Від видавництва // Лепкий Б. Начерк історії української літератури. – Книжка I (до нападів Татар). – Коломия [1909]. – С. 318–319.

¹⁶ Вальо М. Оренштайн Яків... – С. 255.

¹⁷ Laden Israel und Orenstein Jakob. Erhebung. 1916 // AGAD. Zesp. 328, sygn. 199, S. 1.

¹⁸ Оренштайн Яків. Звіт про його антидержавну діяльність [19.08.1924 р.] // Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 4; Теж саме [29.02.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 9, 13, 13 (зв), 14.

¹⁹ Прохання Я. Оренштайна про відшкодування збитків, завданих російськими військами та додаток до нього. [22.04. – 12.07.1917 р.] // ДАІФО. Ф. 607, оп. 1, спр. 28, арк. 16.

ную Шапочку» (з приміткою «Київ – Коломея»)²⁰. 26 квітня 1917 р. Оренштайн звернувся до начальника Коломийського повіту з проханням дозволити вибори управи єврейської громади і взяти під охорону усі справи, що стосуються місцевих євреїв. Цей епізод Оренштайнової біографії й дав почин його громадсько-політичній праці у коломийській громаді. Проте це не дало бажаних результатів: видавця так і не обрали головою єврейського кагалу, а нагнітання атмосфери несприйняття самого факту існування етнічного бізнесу єврейства продовжувалося²¹. Оренштайнові протести не мали бажаного для видавця ефекту. Справа затягувалася місцевою оцінною комісією, і ще 12 липня 1917 р. видавець безуспішно звертався до російського Тимчасового уряду та урядового комісара Галичини і Буковини. Тому вкотре головою темою його звернення було «неправне арештоване і вислане до Росії», а також свідчення видавця про пограбування його майна у Коломиї солдатами 8 і 9 російських армій.

Воєнна доба була набагато прихильнішою до політичних прагнень видавця. Травень – червень 1917 року був насичений подіями в його житті. 13 травня 1917 р. до складу спеціального комітету забезпечення коломийців харчами включили й Оренштайна. Оскільки він мав авторитет у міській єврейській громаді, 20 травня видавця запропонували на посаду другого заступника голови зборів «усіх повнолітніх і до громади коломийської приналежних горожан», проти чого виступили місцеві поляки. Тоді ж євреї, які брали участь у зборах, на знак підтримки видавця демонстративно покинули їх збори. 27 травня його обрали одним із двох делегатів від місцевого єврейства на збори національних громад Коломиї²².

Поза цим, у лихоліттях Великої війни Оренштайн утратив усе своє нерухоме майно, зокрема книгарню і придбану 1914 р. друкарню, тиражі виданих «Галицькою накладнею» книжок та поштівок, а також друків інших тогочасних видавництв українською та іншими мовами. Велика війна, яка ще тривала, а головним чином російські займанці, завдали видавцеві значних матеріальних збитків²³. Не раніше середини липня – початку серпня 1917 р. він виїхав із Коломиї. Перед ним стояло головне завдання: пошук книготорговельних ринків поза Галичиною.

Перші відомості про перебування Оренштайна поза Коломиєю у 1917 році, датовані осінню. Відомо, що 19 вересня видавець вже був у Відні, однак його перебування у австрійській столиці не було надто довгим, адже вже у жовтні того ж року він опиняється в іншій європейській столиці – Берліні. Оренштайнові подорожі восени 1917-го, вочевидь, були наслідком його контактів з представниками українських державних інституцій у Києві. До того ж, видавець був знайомий з окремими київськими українцями ще до початку Першої світової війни і мав ділові стосунки зокрема з київськими книгарнями²⁴. А ще Оренштайн підкреслював, що його приймали на найвищому урядовому рівні, узгодили запропоновану ним програму українських видань,

²⁰ Яків Оренштайн: людина та міф на тлі архівних знахідок (лекція до 140-річчя народження єврейського видавця української книжки): презентація Івана Монолатія в Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського, 27 березня 2015 р., слайд № 16.

²¹ Прохання Я. Оренштайна та І. Ціманди до начальника Коломийського повіту про організацію єврейської громади м. Коломиї і дозвіл провести вибори до комітету [26.04.1917] // ДАІФО. Ф. 605, оп. 1, спр. 263, арк. 1.

²² Глинський В. Щоденник 1916-1920 рр. / упор. М. Васильчук. – Коломия: Вік, 2010. – С. 46.

²³ Монолатій І. Місто без властивостей. Коломийська фуга Великої війни. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. – С. 118–120.

²⁴ Чикаленко Є. Щоденник (1919–1920). – К.: Темпора, 2011. – С. 36, 46.

серед яких були ґрунтовні праці з історії, літератури і мистецтва України, тому восени 1917 р., за домовленістю з українським урядом у Києві, Оренштайн у Німеччині видавав українські книжки. Так, у запропонованій видавцем програмі українських видань, зазначалися повне зібрання творів Т. Шевченка, романи П. Мирного, О. Кобилянської, І. Франка, драми В. Пачовського та ін.²⁵

Упродовж осені 1917 – зими, літа – осені 1918 років Оренштайн відвідував й інші німецькі міста, передусім Лейпциг та Вецляр, вивчаючи можливості німецьких друкарень у виданні україномовної продукції. На обкладинках тогочасних видань Оренштайна, поряд з вказівками на його коломийську «Галицьку накладню» містилися помітки «Українська накладня. Київ – Ляйпціг», а також англійською – «Winpireg, Man. Ukrainian Publisheng». Найбільшим Оренштайновим здобутком у 1918 р. в Німеччині стало видання творів Тараса Шевченка у трьох томах, а також поем Кобзаря²⁶.

До практичної реалізації намірів Оренштайна популяризувати здобутки української національної культури дійшло напровесні 1918 року, коли він поїхав з Німеччини до Києва (ймовірно, через Відень). Під час свого побуту в українській столиці, Оренштайн налагодив контакти з київським видавництвом «Друкар», яке було плеядою національно свідомих діячів української культури. Тут, зосібна, працювали П. Зайцев, К. Широцький, Гр. Голоскевич, Ю. Нарбут, С. Русова, В. Міяковський, М. Біляшівський, В. Модзалевський, Оренштайн надавав професійні поради, визначав видавничі плани «Друкаря», запропонував кредит для друкування за кордоном українських книжок. Правда через несприятливі зовнішні обставини, спільному українсько-єврейському видавничому тандему 1918 р. вдалося не багато²⁷.

В цих умовах Оренштайна призначили представником Міністерства освіти. Для реалізації видавничих планів 28 листопада 1918 р. йому видали спеціальне посвідчення МЗС Української Держави – для поїздок до Галичини, Німеччини і Швейцарії²⁸. Досі невідомо про поїздки видавця у справах Міністерства освіти до вказаних у цьому документі країн, однак його подальше перебування у Києві було мінімальним – коли на початку 1919 р. більшовики зайняли українську столицю, зв'язок між Оренштайном та київськими видавцями обірвався. З початком 1919 р. видавець постійно подорожував у пошуках кращої долі для свого підприємства – між Києвом, Станіславовом, Коломиєю, Віднем та Берліном. Так, на початку 1919 р. він міг приїхати з окупованого більшовиками Києва спочатку до Галичини (Станіславова і Коломиї), а потім у лютому виїхати через Відень до Берліна. Шлях до австрійської столиці пролягав спочатку через Стрий на Закарпаття, а вже потім через Угорщину до Відня. У Відні Оренштайн міг зупинитися на довший час, оскільки у німецькій столиці видавець опинився тільки наприкінці літа і був там до жовтня 1919 р.²⁹

---

²⁵ Колянчук О. Яків Оренштайн (1875–1944). Видатний український книговидавець єврейського походження // Український альманах. – Варшава, 2014. – С. 275, 277.

²⁶ Видання Тараса Шевченка в Україні (1840–1923). Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / Укл. І. О. Негрейчук. – К.: НБУВ НАН України, 2010. – № 302, 303, 304, 305.

²⁷ Биковський Л. Яків Оренштайн // Наша Батьківщина. – Нью-Йорк, 1963. – № 21–22. – 11 травня. – С. 4–5.

²⁸ Посвідчення МЗС Української Держави, видане Я. Оренштайнові [29.11.1918 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 7.

²⁹ Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеевого визнання Яків Саулович Оренштайн. – С. 164–168.

З-поміж друків 1919 року найвідомішими є видання творів Т. Шевченка: «Гайдамаків», «Кобзаря», а також перших двох томів «Повного видання творів Тараса Шевченка» з поміткою «Коломия; Вінніпер; Київ; Ляйпціг». Поза цими виданнями Оренштайна, практично реалізованими у 1919-му, найбільшим успіхом тішилися Шевченкові «Гайдамаки»³⁰.

«Проукраїнське» реноме видавця-єврея давало йому можливість зберігати і підтримувати взаємини з офіційними установами незалежної України за кордоном, інтегруватися у справи військового характеру. Зокрема Оренштайн у серпні – вересні 1919 р., за дорученням посла УНР в Німеччині Миколи Порша, закуповував літаки для потреб Повітряного флоту УНР³¹.

Десяте травня 1920 р. стало днем оформленням «вступного» контракту Оренштайна з Посольством УНР в Німеччині про передання йому приміщення у Берліні для потреб видавництва. Остаточну угоду про передання видавцеві приміщення Посольства УНР у Німеччині для видавничих потреб – Я. Оренштайн як радник посольства і Р. Смаль-Стоцький як уповноважений дипломатичної установи – підписали 11 серпня, покликаючись на вже існуючі контракти від 10 травня і 7 серпня 1920 р.³² Оскільки Оренштайн володів величезною кількістю українських книжок, надрукованих ним у Німеччині до цього часу, однак, з огляду на складну зовнішньо- і внутрішньополітичну ситуацію довкола українських Визвольних змагань, не міг транспортувати свої друки в Україну, полагодити цю справу взявся С. Петлюра³³. Зокрема 18 травня 1920 р. службовець українського посольства у Берліні повідомляв видавця, що всі надруковані ним книжки мусять бути готові для транспортування в Україну. Йшлося про відправку до Києва п'яти вагонів друкованої продукції³⁴. Саме тому видавець тоді ж вирушив в Україну. Щоправда, поїздка не принесла бажаного результату, то ж у липні 1920 р. він знову оселився у Берліні, займаючись налагодженням власної книговидавничої справи³⁵.

У 1920 р. в Німеччині з'явилися друком знакові для «Української накладні» видання, що продовжили Оренштайнові видавничі Шевченкіану й, почасти, започаткували Франкіану. З цього часу можна говорити про початок офіційного видавничого літопису Оренштайна, адже «Українську накладню» зареєстрували у Берліні в торговому реєстрі 15 вересня 1920 р. Це рішення опублікували в додатку до головного торгового реєстру до «Німецького імперського бюлетеня» і «Прусського королівського бюлетеня» 23 вересня 1920 р. з приміткою «щодо Українського видавництва», яким, згідно з

³⁰ Видання Тараса Шевченка в Україні (1840–1923). – № 306, 311, 315, 316.

³¹ Протокол допиту Кривенка Миколи Кондратовича (1894 р.н.). [23.06. 1931 р.] // Галузевий державний архів СБУ. Ф. 6, спр. 59881-фп., т. 72-б, арк. 60–62.

³² Договір між посольством УНР в Німеччині та видавцем Я. Оренштайном про передачу йому приміщення в Берліні для потреб Українського видавництва [11.08.1920 р.] // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3619, оп. 1, спр. 17, арк. 66, 66 (зв.).

³³ Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / упор. Ю. Горбач, Н. Московченко, І. Преловська. – К., 2011. – С. 133, док. № 68.

³⁴ Телеграма Українського посольства у Берліні до Я. Оренштайна [18.05.1920 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 1.

³⁵ Лист Я. Оренштайна до З. Кузелі з автобіографічними даними [25.04.1931 р.] // Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України (далі – ВР ЛННБ НАНУ). Ф. 258, оп. 1, спр. 764, п. X, арк. 1.

цими офіційними записами, керували Я. Оренштайн та Самуель Тауб³⁶. «Реєстраційна формула» нового видавництва повторювала відому відозву, яку видавець у вересні 1920 р. розіслав українським установам і діячам Галичини та Європи, в якій повідомлялося, що «Українська накладня» займатиметься не лише українською видавничою справою, а й розпродажем творів українського письменства, мистецтва, музики і загалом усієї україніки, де б вона не з'явилась у світі: «Стоваришення буде займатися з одного боку накладною українською справою – з другого ж вестиме розпродажу українських творів письменства, мистецтва й музики – і загалом усіх Україніка, які де тільки появилися у світі. Це підприємство постало під натиском українських культурних кол та наслідком потреби й необхідности, щоб, нарешті, і продукти українського духа стали відомі в Німеччині і Осередній Європі та щоб їх можна було набути на книжковому ринку. Провід товариства спочиває в досвідних і відповідальних фахових руках»³⁷.

Враховуючи цю обставину, стає зрозумілою Оренштайнова поїздка до Північної Америки – в Канаду і США, адже видавець прагнув практично демонструвати своє прихильне ставлення до українців і безумовно, що як великий підприємець, в основі дій якого була насамперед матеріальна зацікавленість, він намагався налагодити роботу не лише у Німеччині. Про Оренштайнові плани поїхати до Нового Світу свідчить й тогочасне повідомлення представника українського уряду в Берліні Євгена Левицького від 4 лютого 1921 р.³⁸ Щоправда до Північної Америки видавець вибрався не раніше кінця березня 1921 р. і міг перебувати там до початку червня³⁹. До Вінніпега, у якому мав свій книжковий склад ще напередодні Великої війни, він поїхав 1921-го з надією на успішну книготоргівлю. У Вінніпегу Оренштайн працював в «Українській книгарні» на Мейн-стріт. Однак його роботи постійно перешкождали співробітники польських спецслужб⁴⁰. Наступним пунктом цієї видавничої мандрівки став Нью-Йорк. Скоріш за все, Оренштайн зупинився там у книгарні «Українського Народного Союзу» на Севенс-стріт або у приміщенні «Української книгарні» Василя Пуйди⁴¹.

Проукраїнська позиція видавця у 1918–1920-х роках не пройшла повз увагу польських можновладців. Адже враховуючи поїздки Оренштайна територією відновленої Польської республіки, зокрема з Берліна до Тарнова і Варшави у 1920-му, така активність зайве спричинилася до розслідування його «політичної діяльності» компетентни-

³⁶ Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – С. 190.

³⁷ Українська накладня. С[товаришення]. з О[обмеженою]. П[орукою]. [Вересень 1920 р.] // ВР ЛННБ НАНУ. Ф. 11, оп. 1, спр. 2031, п. 127, арк. 89.

³⁸ Повідомлення представника уряду в Берліні Є. Левицького уповноваженому для справ закордонних К. Левицькому про становище воїнів УГА в таборах для інтернованих у Німеччині [04.02.1921 р.] // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. – Т. 4: Суспільно-політичні процеси. Національно-культурне відродження / Укл: О. Карпенко, К. Мицан. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 758, док. № 376.

³⁹ Лист Я. Оренштайна до О. Барвінського [26.03., 08.06.1920 р.] // ВР ЛННБ НАНУ, Ф. 11, оп. 1, спр. 2031, п. 127, арк. 97, 96.

⁴⁰ Листування з Міністерством внутрішніх справ про розслідування причини повернення в Коломию Оренштайна Якуба, власника української книгарні у Берліні // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 23, 23 (зв.).

⁴¹ Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – С. 201–205.

ми органами новоствореної держави⁴². Напровесні 1920 р. Оренштайн знову опинився у Коломиї, щоби з'ясувати долю своєї власності (кам'яниць, друкарні та книгарні), що залишилася тут ще з часів Великої війни. Цим разом він виклопотав для себе у магістраті два документи – «Свідоцтво моральності» (2 квітня 1920 р.) і «Сертифікат приналежності до міської громади» (6 квітня 1920 р.). У першому з них, підписаному урядовим комісаром Коломиї І. Патковським, вказувалося, що «з боку магістрату міста Коломиї підтверджується, що пан Яків Оренштайн, син Саула і Альте Міріам Оренштайнів, народжений 1875 року у Коломиї, провадить моральне життя. Це свідоцтво слугуватиме документом для поїздок»⁴³. А що цього виявилось замало для підтвердження його належності до коломиїської громади, кілька днів потому видавцеві надали ще один документ, у якому, згідно з підписами представників урядового комісара Коломиї Кольбушовського, службовця магістрату Ганцера та якогось представника комісаріату поліції, стверджувалося, що «пан Яків Оренштайн, купець, народжений у Коломиї 25 лютого 1875 р., жонатий, у гміні міста Коломиї посідає право приналежності»⁴⁴.

Вочевидь, Оренштайн був у Коломиї не лише упродовж квітня – травня, а й у червні 1920 р. (щоправда, 2 травня видавець надіслав зі своєї берлінської адреси листа⁴⁵, а отже був на початку місяця у Німеччині), даючи пояснення новій владі щодо своєї тривалої відсутності й намагаючись переконати польських урядників у своїй лояльності. Зокрема, 28 червня у коломиїському старостві він зустрівся у з місцевими чиновниками. Влітку 1920 р. далі перебував у Галичині. Нині відомо про спеціальне доручення коломиїського староства відділку поліції про спостереження за Оренштайном: 19 липня поліціанти повідомляли, що видавець ще 8 липня виїхав з Коломиї до Станіславова до свого швагра Якова Моллера (насправді – Махлера), а тому «коли Оренштайн повернеться до Коломиї, того ніхто не може повідомити»⁴⁶. Однак перебування видавця у Станіславові було коротким: вже 15 липня 1920 р. він надіслав листа з Берліна⁴⁷, а отже, ймовірно, перед тим вже був там день або два й не повернувся до Коломиї, зникнувши з поля зору функціонерів польської поліції.

А що Оренштайн планував знову відвідати рідних у недалекому майбутньому, але тільки хвороба у 1923 р. цього не дозволила, польська поліція продовжувала розслідувати факти його ймовірної антидержавної діяльності. У лютому 1924 р. коломиїський комісаріат поліції подав місцевому староству розлогий звіт про «антидержавну діяльність» видавця, немовби працюючи на «випередження» Оренштайнових планів повернутися до Коломиї. Усі ці звинувачення логічно «вписуються» у парадигму асиміляційних процесів, що відбувалися на початку міжвоєнної доби у Польщі. Їх прискорила Велика війна, а реалізація головних її постулатів стала можливою вже на постімперському просторі. Зокрема йшлося про постання нового негативного

⁴² Протокол у справі Я. Оренштайна [28.06.1920 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 21.

⁴³ Свідоцтво моральності Я. Оренштайна, видане коломиїським магістратом [17.05.1920 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 2.

⁴⁴ Сертифікат приналежності Я. Оренштайна до міської громади, видане коломиїським магістратом. [17.05.1920 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 2 (зв.).

⁴⁵ Лист Я. Оренштайна до О. Барвінського [02.05.1920 р.] // ВР ЛННБ НАНУ. Ф. 11, оп. 1, спр. 2031, п. 127, арк. 91.

⁴⁶ Повідомлення коломиїського відділку державної поліції для староства у Коломиї про Я. Оренштайна [19.07.1920 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 6, ДАІФО.

⁴⁷ Лист Я. Оренштайна до О. Барвінського [02.05.1920 р.] // ВР ЛННБ НАНУ. Ф. 11, оп. 1, спр. 2031, п. 127, арк. 93.

стереотипу, який утруднював євреям входження до польського суспільства – загального переконання про «зраду» євреями поляків, їхніх державотворчих устремлінь та підтримку першими ворогів новопосталої Польської республіки. В цьому контексті показовим явищем стало твердження, що саме євреї співпрацювали з ворожими до поляків силами ще за часів війни 1914-1918 років, надавали їм відомості шпигунського характеру, або допомагали «ворогам» усіма можливими способами. Так, зокрема, євреїв звинувачували у співпраці з росіянами, підтримці визвольних змагань українців, репрезентуванням інтересів німців на окупованих територіях тощо. Більше того, після відновлення власної державності у 1918 р., поляки не надто поспішали визнавати євреїв особами польської національності, вважаючи їх «зрадниками» і «відступниками». Давалося взнаки й те, що поляки у досліджуваний період вже мали власну державу, а євреї й надалі залишалися національною меншиною. Шляхом виходу з цієї ситуації була вимога лояльності до нової держави (читай – польської), що автоматично дорівнювало б асиміляції і/або виродженню єврейства. У «кращому» випадку це означало балансування між політичним антисемітизмом та подвійною ідентичністю «поляко-єврея»/«єврее-поляка».

Зауважмо, що розслідування справи ймовірного повернення Оренштайна до Коломиї відбувалося ще в одній площині – зовнішньополітичній. Адже ще 20 вересня 1923 р. МЗС Польської республіки цікавило, чи Оренштайн, «є польським громадянином і чи не брав участі в шпигунстві, розбою, актах терору чи інших діяннях на шкоду Польської держави»⁴⁸. Це, мабуть, зайве підтверджує «цікавість» польських відомств до особи видавця і той факт, що він планував свій приїзд до Польщі набагато раніше, аніж у 1924-му. Тому, з огляду на результат такого розслідування, польське Генеральне консульство у Берліні 19 липня 1924 р. запитувало: «якщо Оренштайн є польським громадянином, то чи треба йому видавати візу для поїдки у Польщу?»⁴⁹

Вкотре встановлюючи особу Оренштайна, коломийське староство 21 серпня таємно звернулося до місцевого єврейського метрикального уряду з вимогою надання свідоцтва його народження, а вже наступного дня отримало такий документ. «Підігравало» коломийському староству й місцеве поліційне відомство: 19 серпня його функціонери знову озвучили старі, «лютневі», звинувачення видавця у «антидержавній діяльності»⁵⁰. Проте така «активність» місцевих органів влади, як показують документи, виявилася запізнілою, оскільки вже на той час центральні органи управління у Варшаві погодилися на Оренштайнів візит, ба більше – координували його. Свідчення цьому – таємна шифрограма львівського воєводства до станіславівського воєводи від 20 серпня 1924 р. про приїзд видавця, яка повідомляла: «Унаслідок телеграфічного доручення Міністерства внутрішніх справ ... на запрошення професора [Романа] Смаль-Стоцького у зв'язку з його акцією прибув [до Варшави] з Берліна знаний український видавець Яків Оренштайн, який вирушає до Львова, Станіслава і Коломиї. Згадана особа за дорученням [Романа] Смаль-Стоцького з'ясовуватиме можливість заснування підприємства, головним завданням якого було б видання творів української літератури та політичного періодичного видання, яке б стояло на

⁴⁸ Запит Генерального консульства Польської республіки у Берліні до староства у Коломиї про встановлення особи Я. Оренштайна [19.07.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 12, 14.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Звіт коломийського комісаріату державної поліції для староства у Коломиї про антидержавну діяльність Я. Оренштайна [19.08.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 15, 15 (зв.), 16, 16 (зв.).

лояльних засадах щодо Польської держави. Оренштайнові зустрічі матимуть спостережний характер. Зі свого боку прошу пана воеводу надавати інформації та висновки спостережень щодо особи Оренштайна»⁵¹.

Із донесень окружної команди державної поліції у Станіславові відомо, що Оренштайн прибув на територію Польщі 19 серпня 1924 р. на підставі закордонного паспорта і візи, виданих консульським відділом польського посольства у Берліні 2 серпня. Під час обов'язкової візової реєстрації у Варшаві адвокат видавця Лейзор Шорр повідомив керівника консульської служби Краснодубського, що «Яків Оренштайн приїхав до Польщі у дипломатичних справах, які, після прибуття з Берліна, доручило йому Міністерство внутрішніх справ»⁵².

Невідомо, чи таких справ було справді багато, але вже сама поодинокість згадка про участь Оренштайна в «акції» Р. Смаль-Стоцького свідчить, що видавець розглядався як певна фігура-медіатор на шляху нормалізації польсько-українських взаємин у 1920-х роках. Зокрема йшлося про «університетську акцію» – реалізацію ідеї створення українського університету в Польщі, комісію зі створення якого погодився очолити Р. Смаль-Стоцький⁵³, який свого часу був радником Посольства УНР в Німеччині.

Якою могла бути Оренштайнова місія у цих обставинах, точно не відомо. Однак у вересні того ж року видавець запевняв польську владу, «якщо ж йдеться про мої політичні переконання, то я безумовно стою на ґрунті розумного, доброзичливого і компромісного вирішення усіх непорозумінь в питанні національних меншин, а навіть у міру моїх скромних сил і впливів, докладаю зусиль, щоби справу [польсько-українського] порозуміння довести до результату»⁵⁴. Цілком імовірно, що видавець за дорученням організаційної комісії планував відвідати три галицькі міста – Львів, Станіславів і Коломию – для з'ясування можливостей створення у недалекому майбутньому в одному з них Українського університету. Зокрема ідею заснування такого освітнього закладу у тодішньому Станіславові Оренштайн цілком міг підтримати, адже пояснював свою місію власне станіславівському воеводі.

До Коломиї Оренштайн приїхав 24 серпня поспішним потягом з Варшави, перед тим відвідавши Станіславів – для консультацій з місцевим воеводою, про що видавець згадував у грудні 1924 р.⁵⁵ Коломийське староство Оренштайн відвідав наступного дня – 25 серпня – й у розмові з його керівником повідомив, що у Варшаві зустрічався з референтом МЗС С. Лосем і начальником відділу МВС Рутковським. Зауважмо, що коломийський староста, попередньо, в таємному повідомленні для станіславівського воеводства від 24 серпня зазначав, що «Оренштайн старастється отримати дозвіл на отримання візи для приїзду до Польщі. ... Враховуючи поведінку Оренштайна до цього

⁵¹ Таємна шифрограма львівського воеводства до станіславівського воеводи про приїзд Я. Оренштайна. [20.08.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 1.

⁵² Інформація окружної команди державної поліції у Станіславові президії станіславівського воеводства про приїзд Я. Оренштайна до Коломиї та спостереження за його особою [27.08.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 8.

⁵³ Комар В. Участь Романа Смаль-Стоцького в міжнародному прометеївському русі (1921–1939) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17. – Львів, 2008. – С. 213–214.

⁵⁴ Лист Я. Оренштайна до начальника коломийської команди державної поліції щодо його політичної реабілітації. [16.09.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 24, 24 (зв.).

⁵⁵ Лист Я. Оренштайна до Станіславівського воеводи щодо його політичної реабілітації [15.12.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 35.

часу, вважаю надання йому візи для приїзду до Польщі небажаним»⁵⁶. Такою ж, скажати б, неприхильною була позиція коломийського староства щодо участі видавця в «університетській акції» Р. Смаль-Стоцького. Зокрема у черговому повідомленні про політичну діяльність Оренштайна від 26 серпня вказувалося, що «Оренштайн має у Коломії досить сумнівний авторитет і вважається особою, яка не заслуговує на довіру. Тому я сумніваюся, чи його участь в акції професора [Романа] Смаль-Стоцького є потрібною і чи його діяльність може принести якусь користь Польській державі»⁵⁷.

У цій ситуації, коли видавця, з одного боку, органи влади та правопорядку постійно огульно звинувачували, не гребували надуманими фактами, контролювали кожен його крок, а з другого, з огляду на його авторитет та, одночасно, лояльність, намагалися залучити до реалізації планів нормалізації польсько-українських взаємин, Оренштайнові поволи уривався терпець. Про це свідчив зокрема й коломийський староста, який повідомляв офіційний Станіславів, що видавець «нарікав, що у Коломії невідомі йому особи поширювали поголоски про нібито його вороже ставлення до Польської держави, і що він має намір розпочати кроки щодо своєї реабілітації»⁵⁸.

Для цього Оренштайн 16 вересня 1924 р. звернувся до начальника коломийської команди державної поліції щодо його політичної реабілітації: «Славна командо! Після тривалого перебування за кордоном, повернувшись, я з прикрістю переконався, що стосовно моєї особи створено формальну легенду політичних наклепів, метою яких було підірвати моє становище серед місцевої громадськості і унеможливити моє повернення, щоб було легше відібрати мою власність у Коломії. На мене донесли політичним і поліційним властям, що нібито саме тут, а зокрема за кордоном, я проводив ворожу польській державі політику, підтримував тісні взаємини з [Євгеном] Петрушевичем і т.д. Усі ці домисли я засуджую як брехню, мета якої – позбавити мене не тільки доброго імені, а й власності. Я маю найбільшу накладню українських літературних і наукових творів – за винятком будь-яких природознавчих праць і [видань] політичного змісту (тут підкреслено в оригіналі. – І. М.). Саме тому я зустрічаюся з усім науковим світом, але тільки на ґрунті економічних та видавничих інтересів. Якщо ж ідеться про мої політичні переконання, то я, безумовно, стою на ґрунті розумного, доброзичливого і компромісного вирішення усіх непорозумінь у питанні національних меншин, а навіть у міру моїх скромних сил і впливів, докладаю зусиль, щоби справу порозуміння довести до результату. ... Прошу славному Команду після перевірки представлених мною доказів, якщо вона вважатиме за доцільне, раз і назавжди зняти з мене прокляття нелояльного громадянина польської держави»⁵⁹. Незважаючи на таку публічну заяву Оренштайна, польські органи правопорядку надалі стежили за ним⁶⁰.

А що мета Оренштайна – відновлення роботи коломийських книгарні і випозичальні книжок, налагодження книгообміну, забезпечення українськими виданнями теренів Галичини, то восени 1924 року він доклав чимало зусиль до інформування галицьких українців про наміри перенести своє берлінське видавництво до Галичи-

⁵⁶ Інформація староства у Коломії президії станіславівського воєводства про повернення Я. Оренштайна до Польщі [24.08.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 20.

⁵⁷ Інформація староства у Коломії президії станіславівського воєводства про політичну діяльність Я. Оренштайна [26.08.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 22.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Лист Я. Оренштайна до начальника коломийської команди державної поліції щодо його політичної реабілітації. [16.09.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 24, 24 (зв.), 25.

⁶⁰ Інформація староства у Коломії президії станіславівського воєводства про політичну діяльність Я. Оренштайна [15.09.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 8, оп. 1, спр. 8, арк. 23.

ни. Та найбільше зацікавлення польської поліції викликала поїздка Оренштайна до Львова, де він зустрічався з українськими видавцями та інтелігенцією. Саме від успіху цієї подорожі залежала подальша реалізація Оренштайнових видавничих планів у Галичині.

Упродовж 3-4 вересня видавець зустрівся з деякими представниками української преси щодо планів перенесення «Української накладні» в Галичину. Керівник львівської експозитури політичної поліції Кайдан зазначав, що Оренштайн озвучив таку ідею саме тому, що він «має у Берліні величезну кількість виданих ним книжок, які, з огляду на митні перешкоди, не може збувати як у Галичині, так і Росії (ймовірно, тут мова про Підсоветську Україну. – І. М.), а також через те, що советський уряд маючи у Берліні власне видавництво «Космос», інші книжки на територію советської України не допускає. Оренштайн, не маючи іншого ринку збуту для своїх друків, якими заробив собі казкове багатство, пробує перенести свою видавничу фірму, а також вже видані ним книжки на територію Східної Малопольщі»⁶¹. Як зауважувалося, літературними керівниками такої видавничої фірми мали бути професори Богдан Лепкий і Степан Томашівський, які таким чином хотіли повернутися додому і за порадою яких Оренштайн розпочав кроки щодо переселення свого видавництва з Німеччини в Галичину⁶². Такі плани, проте, не мали успіху: щонайменше до березня 1925 р. Оренштайнова справа була під пильним оком польських органів правопорядку та самоврядування⁶³. Та й сам видавець мусив постійно апелювати до них у справі своєї «політичної реабілітації», щоправда, вже з Берліна.

Зокрема в одній із таких кореспонденцій видавець запитував про справжні причини такого ставлення до своєї особи: «Чи тому, що я, як єврей, видаю українську літературу, [...] мають безкарно бризкати на мене болотом, кидати на мене необгрунтований наклеп і ганьбу, яка вмить пускається за мною по цілому світі як публікація про розшук? Чи живемо в демократичній правовій Республіці Польській, чи ж, як за царських часів, під всевладним батоном безвідповідальної поліції та її агентів? Чому дотепер ніде в цілій Польщі проти мене не видали ніякого кримінального подання до будь-якого суду чи прокуратури, то це і є найпромовистішим доказом безпідставності тих огидних і потворних рапортів. Ще раз підкреслюю: я не є політиком, а тільки підприємцем. Якщо як польський громадянин Мойсеєвого визнання я обрав собі видання наукових творів українською мовою як джерело прибутку, то зробив це тільки для того, що сподівався на серйозний дохід, виконуючи при цьому етичну і культурну функцію. Це моя мета і стимул моєї довголітньої чесної, явної та ретельної праці; якщо ж її хтось трактує по-іншому, той припускається морального злочину проти мене»⁶⁴.

Зміст цього документа, побіч актуалізації «біографічного бунту» Оренштайна, зайвий раз персоніфікує проблему самоідентифікації видавця, адже нині немає достатніх доказів, що він однозначно відчував себе поляком, а його національні почуття виключали відданість окремим елементам юдейської традиції. Йшлося тут, вочевидь,

⁶¹ Інформація львівської експозитури до окружної команди державної поліції у Станіславові про спостереження за Я. Оренштайном [14.10.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 18, 20.

⁶² Там само.

⁶³ Інформація староства у Коломиї президії станіславівського воєводства про скаргу Я. Оренштайна [31.03.1925 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 29.

⁶⁴ Лист Я. Оренштайна до станіславівського воєводства щодо його політичної реабілітації та видачу закордонного паспорта [не пізніше 28.12.1924 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 21-24, 24 (зв.).

про стан подвійної ідентифікації, саме тих етнофорів, котрі мислили себе на пограниччі двох різних культур і традицій, а тому активно шукали у собі якнайбільше єврейськості чи якнайбільше польськості. Однак це не була повноцінна міжетнічна інтеграція, оскільки «нові-старі» етнофори досліджуваного хронотопу ще не стали активними учасниками економічного, соціального, громадянського, культурного й духовного життя «нової» країни (Польської республіки) за якусь одну мить. А от факт, що політична інтеграція мусила б полягати у створенні системи громадянської рівності між етнічними спільнотами в межах однієї держави, прикро дисонував із принципами обов'язкового у цьому випадку взаємного компромісу і/або взаємного пристосування.

Далі «справа Оренштайна» вже стала «приватним конфліктом», до того ж станіславівське воєводство не вбачало потреби нею займатися (йшлося про судовий процес між видавцем і якимось Менделем Фрідманом у коломийському повітовому суді щодо власності першого). Зрозуміло, чому саме 1924-й став роком потрясінь і поразок видавця, бо вже пізньою осінню, він, фактично, з нічим, повернувся до німецької столиці. Чи він і надалі шукав шляхів розв'язання своїх видавничих проблем, а точніше вирішення майнових суперечок, не відомо. А от що Оренштайн і далі залишався важливою фігурою на тривимірній українсько-польсько-єврейській шахівниці, свідчили його спроби стати більш-менш значущим актором (звісно, не першого чи другого плану) «Штайгеріяди».

Оскільки активність видавця на східних теренах новопосталої Польської республіки у другій половині 1924 р. завершилася для нього, фактично, фіаско його різнопланових ініціатив, на початку зими він повернувся до Німеччини. Щоправда він і далі не полишав надій на зміну тональності «нової» влади щодо його особи, а тому цікавився «галицькими справами»⁶⁵. Далося взнаки й упереджене ставлення поляків в 1923–1924 рр. до галицьких євреїв, яке піддало сумніву лояльність останніх до нової влади як політичної сили.

Найімовірніше, що одним з проявів цього була позиція польської влади щодо етнічних акторів, одним з репрезентантів яких і був Оренштайн. Зосібна у цих обставинах, він став одним з багатьох нині майже невідомих акторів закулісся в театрі українсько-єврейських суперечностей. Якщо їх провісником стала Штайгеріяда⁶⁶ – суд над євреєм Станіславом Штайгером, який опинився на лаві підсудних за обвинувачення в замаху на президента Польщі Станіслава Войцеховського, що стався 5 вересня 1924 р. насправді членом УВО, то для видавця це було, сказати б, рівняння з багатьма невідомими. Його розв'язання тільки почасти дозволяє зрозуміти місце і роль Оренштайна в надзвичайно заплутаному спектрі українсько-польсько-єврейських взаємин міжвоєнної доби.

Незважаючи на факт, що вже 8 вересня того ж року УВО взяла відповідальність за замах на президента Польщі і висловила жаль з приводу арештування єврейського студента-правника, який використали як привід для антисемітської агітації⁶⁷, знадо-

---

⁶⁵ Див.: Монолатій І. Кореспонденція Якова Оренштайна 1920–1930-х років з інституціями Другої Речі Посполитої та Німецького Райху як джерело до біографії видавця. – С. 99–105.

⁶⁶ Гон М. Из кривдою на самоті. Українсько-єврейські взаємини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1935-1939). – Рівне: Волинські обереги, 2005. – С. 12; Меламед В. Справа Станіслава Штайгера // Незалежний культурологічний часопис «І». – Ч. 51: Гебрейський Львів. – Львів, 2008. – С. 215–227.

⁶⁷ Після атентату // Національна думка. – Прага, 1924. – № IV–VI. – С. 24–25.

билося більше року (грудень 1925 р.) для виправдання судом невинного⁶⁸. А зважаючи на юдофобство польської інтелігенції Львова, «Штайгер засвітив [...] надію зірвати польсько-жидівські переговори, піднявши [...] польську прилюдну думку і підбехтавши вулицю ненавистю до жидів»⁶⁹. З іншого боку, за висловом сучасників-українців, ця справа була «подвійно не вигідною» для поляків, адже це, «за одним махом відкидало б нагоду розправитися з жидами і відгрівало б у закордонній політиці польсько-український спір, що його поляки всіма силами намагалися представити перед міжнародною opinio як уже коли не остаточно полагоджений, то на найкращій дорозі до повної згоди»⁷⁰.

Справа С. Штайгера ускладнювалася міжнародними відносинами, політичною і соціальною нестабільністю на західноукраїнських землях, зокрема намаганнями пов'язати її з комуністичним рухом або єврейською змовою.

Ще одним учасником єврейсько-українських перемовин «Штайгеріади» став Оренштайн, саме через те, що він особисто добре знав, з одного боку, діячів української військової еміграції, а з іншого – мав довіру єврейських політичних кіл. Як повідомляли своїх львівських колег службовці політичної поліції у Станіславові восени 1925 р., «з початком арешту [Станіслава] Штайгера дуже цікавився тією справою Яків Оренштайн, власник української книгарні у Берліні, який перебуває у стосунках з еміграційним урядом [Євгена] Петрушевича. Перед початком процесу Оренштайн мав був бути особисто у Львові і пропонувати свою допомогу, хоча рекомендовано йому утриматися від цього»⁷¹.

З огляду на це, важливим фактом залишається те, що, вочевидь, напередодні початку другого судового засідання у справі С. Штайгера (12 жовтня 1925 р.) у Берліні відбулася зустріч Оренштайна з Є. Коновальцем та його найближчими співробітниками. Це сталося лише тому, що, як зауважували історики УВО, Оренштайн – «це був український патріот, не хотів залишатися під польською окупацією, разом з Українською Галицькою Армією перейшов Збруч і потім вийшов на еміграцію до Німеччини»⁷².

Трохи більше розповів про це особистий секретар Є. Коновальця (з 1931 р.) Михайло Селешко. Зокрема він, у присутності Омеляна Сеніка і Сидора Чучмана, був свідком такої зустрічі видавця з лідером УВО у «Романському кафе» в Берліні⁷³. Місце зустрічі обрали, мабуть, не випадково, бо воно було чудовим прикриттям для зустрічей такого штибу й цілком органічним з огляду на стиль життя Є. Коновальця. В такому, сказати б, колориті й відбулися нові перемовини. Оренштайн прийшов на кілька хвилин пізніше, заявивши, що «не приходить з власної ініціативи, тільки на прохання організації американських жидів, що просили його посередничити в тій справі. Жиди пропонували: 1. щоб УВО видала від себе публічну декларацію, що це її член і з її доручення виконав атентат на Войцеховського, 2. щоб таку саму декларацію

⁶⁸ Гон М. Діалектика державності в українсько-єврейських взаєминах у Галичині 1918–1939 рр. // Україна Модерна. – Ч. 7. – Київ – Львів, 2002. – С. 105.

⁶⁹ Книш З. Два процеси. Як наслідок діяльності Української Військової Організації в 1924 році. – Торонто [б. р.]. – С. 10.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Інформація воєводського коменданта державної поліції у Станіславові про зацікавлення Я. Оренштайна процесом С. Штайгера [07.11.1925 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 36.

⁷² Книш З. Два процеси. Як наслідок діяльності Української Військової Організації в 1924 році. – С. 58.

⁷³ Срібна сурма. Статті й матеріали до діяння Української Військової Організації, Збірник І. Зібрав, упорядкував і зредагував Зиновій Книш, Торонто [б. р.]. – С. 37, прим. 9.

склав від себе цей же атентатчик. З. за те жиди гварантують йому переїзд і поселення в Америці, а Українській Військовій Організації обіцяють відплатитися відповідною грошовою допомогою. Полковник Коновалець на ті пропозиції не погодився»⁷⁴.

Отже, ця зустріч теж закінчилася фактично нічим. Натомість перша особа УВО була схильна «проголосити офіційно в пресі, що атентат виконала Українська Військова Організація, бо це й так було відоме і про те широко писалося в пресі. Він (Є. Коновалець. – І. М.) відмовився виявити назвище атентатчика і зокрема не згодився на відплатну фінансову підтримку»⁷⁵. Адже в умовах активізації антисемітських настроїв у тогочасному польському суспільстві Начальна Команда УВО, взявши на себе замах на польського президента, не лише свідомо наражала себе на таку собі «непопулярність», а реально провокувала й без того упереджене ставлення єврейства до українського націоналістичного руху⁷⁶. Тут не допоміг Оренштайнів авторитет в українських еміграційних колах, навіть його свідчення власне про виконавця замаху, бойовика УВО Т. Ольшанського, докази чого, за зізнаннями видавця, знаходилися у керівника берлінської політичної поліції Мюллера, а не зникли безслідно⁷⁷. До того ж той факт, що «Коли Оренштайн відійшов з нічим, велася ще якийсь час розмова на ту тему і з неї виходило, що не була це перша жидівська спроба вплинути в тому напрямі на УВО, приходили до полк. Коновальця перед тим ще й інші відпоручники жидівських організацій з таким проханням»⁷⁸, мовби підтверджував тезу, яку згодом артикулювали теоретики українського націоналізму: «Українство в своїй масі трактує жидів як чинник активно ворожий визволенню, а значна частина жидів і собі розцінює це визволення як «погромний рух» і, логічно, боїться його позитивної реалізації. А наслідком того витворюється ситуація повної заплутаности понять, тенденцій, намірів і відношень, коли таку важливу проблему розрішують лише чуттям, коли не хочуть заглянути в майбутнє...»⁷⁹

Разом з цим Оренштайнові спроби брати участь у «Штайгеріяді» й надалі фіксувалися польськими органами правопорядку: 25 листопада їх очільники знову повідомляли з грифом «цілком таємно» офіційний Львів про це, додаючи попередні інформації від 7 листопада 1925 р.⁸⁰ Поліційні ігри за лаштунками львівського процесу С. Штайгера проти видавця, а також позиція єврейських політичних кіл, – наслідок провалу перемовин Оренштайна з очільниками УВО, – були не на користь видавцеві.

Усе це і, мабуть, ще щось більше, призвело до того, що українська сторона вклала у формулу «Український жид Яків Оренштайн відпекується»⁸¹. Вже 29 листопада

---

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Срібна сурма. Статті й матеріали до діяння Української Військової Організації. Збірник І. – С. 37, прим. 9.

⁷⁶ В'ятрович В. Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі Катастрофи. – Львів 2006. – С. 45–46.

⁷⁷ Інформація воеводського коменданта державної поліції у Станиславові про зацікавлення Я. Оренштайна процесом С. Штайгера [07.11.1925 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 36.

⁷⁸ Срібна сурма. Статті й матеріали до діяння Української Військової Організації. Збірник І. – С. 37, прим. 9.

⁷⁹ Сціборський М. Український націоналізм і жидівство // Розбудова нації. – Прага, 1930. – № 11–12 (35–36). – С. 269.

⁸⁰ Інформація воеводського коменданта державної поліції у Станиславові про процес С. Штайгера та участь у ньому деяких свідків [25.11.1925 р.] // ДАІФО. Ф. 2, оп. 1, спр. 245, арк. 36.

⁸¹ Книш З. Два процеси. Як наслідок діяльності Української Військової Організації в 1924 році. – С. 45.

«Діло» умістило заяву видавця такого змісту: «Прошу ласкаво помістити в Вашім ціннім часописі слідуєче спростування. В жидівському варшавському часописі «Найер Райнт» з дня 23 листопада, ч. 270, поміщено заяву д-ра Ізраеля Вальдмана з Відня, в котрій в'яжеться моє ім'я за справою Ольшанського. Я заявляю рішуче, що не стою і не стояв ніколи в жоднім відношенні до цієї справи і п. Ольшанського ніколи не бачив на очі і не мав з ним жодних розмов. Не розмовляв я теж ніколи з д-ром Ізраїлем Вальдманом і не бачив його. З високою пошаною Яків Оренштайн»⁸². Зауважмо: в Оренштайновій заяві не згадується ані УВО, ані Є. Коновалець чи інші діячі цієї організації, а лише Т.Ольшанський (основний «винуватець» пропозицій єврейських кіл) та І. Вальдман (один із трьох відомих нині медіаторів запланованого, але не реалізованого єврейсько-українського порозуміння). Більшою мірою така декларативна заява видавця була наслідком хитросплетінь єврейсько-польсько-українських взаємин середини 1920-х років, а тому Оренштайн і члени УВО, які перебували на той час у Берліні, цілком ймовірно могли бачитися і/або співпрацювати далі. І все ж, попри місце і роль Оренштайна в різносюжетному процесі С. Штайгера, йому так і не судилося переконати і перших, і других у якихось перспективах єврейсько-польського порозуміння у цьому питанні. Натомість у цей час важливості набуло інше багатопланове порозуміння, що вплинуло на завершення «Штайгеріяди» – польсько-єврейське, реалізоване у формі угоди «Кола Жидівського» з урядом Польщі 4 липня 1925 р. Саме тому остаточну стратегію захисту С. Штайгера, апробовану восени – на початку зими 1925 р. українці зрозуміли як результат польсько-єврейської угоди, спрямованої проти українців. Відтоді дії євреїв сприймалися як зрада спільних інтересів польських народів⁸³.

Відтак Оренштайнова «Штайгеріяда» в силу об'єктивних і суб'єктивних чинників перетворилася у такий собі барометр випробування його лояльності і патріотизму не стільки супроти поляків і Польської республіки, а щодо українських еміграційних кіл. Вочевидь, українська сторона перебільшувала можливості видавця у складному хитросплетінні очікувань безкомпромісної позиції УВО, офіційних кіл української еміграції, громадської думки у Галичині. З іншого боку, польські правоохоронні органи й спеціальні служби у Станіславі та Львові «профілактично» і «заочно» працювали з видавцем, сказати б, «на випередження». Однак і це не забезпечило Оренштайнові повної політичної реабілітації щодо польської держави, про яку він той час, наполегливо просив, уже перебуваючи у Берліні⁸⁴.

Після невдалих спроб участі у процесі С. Штайгера й до початку 1930-х, видавець, фактично, замовкає. А далі, рятуючи «Українську накладню» від остаточного зникнення з професійного обрію, незважаючи на зростання у Німеччині антисемітизму, йому у травні 1934-го вдалося прилучитися до «Спілки німецьких книготоргівців у Лейпцигу»⁸⁵. Однак криза Оренштайнового бізнесу була відчутною, а переслідування нацистами вже стало реальністю, тому у грудні 1935 р. він повідомляв про припинен-

⁸² Лист до Редакції // Діло. – Львів, 1925. – Ч. 268. – 29 листопада. – С. 4.

⁸³ Меламед В. Справа Станіслава Штайгера. – С. 225.

⁸⁴ Монолатій І. Кореспонденція Якова Оренштайна 1920–1930-х років з інституціями Другої Речі Посполитої та Німецького Райху як джерело до біографії видавця. – С. 90.

⁸⁵ Посвідчення члена Спілки німецьких книготоргівців у Лейпцигу (категорія «В» № 11460), видане власникові видавництва «Українська накладня» у Берліні Я. Оренштайнові [15.05.1934] // Das Bundesarchiv (далі – BArch), R9361(Sammlung Berlin Document Center)-V/8796(Orenstein, Jacob. Gesch ftsf rer der Fa. Ukrainischer Verlag GmbH., Berlin. Volljude. Buchhandlung und Verlag), арк. 1, 1(зв.).

ня видавничої та книготорговельної діяльності у Німеччині і членства в книготорговельній спілці⁸⁶. Окремі сподівання щодо розпродажу продукції «Української накладні» видавець покладав на Берлінську олімпіаду 1936 р.⁸⁷

Справа ж примусової ліквідації Оренштайнового видавництва, яке запланували чиновники нацистського органу книготоргівлі, затягувалася. У січні 1937 р. видавець повідомив керівника відомства книготоргівлі про передання ним у власність кредитора з Польщі книжок і про те, що він більше не займатиметься книготоргівлею, а лише ліквідацією підприємства. Упродовж 1937-го, особливо влітку, документи відділу книготоргівлі Імперського відомства у справах книгодрукування рясніють фактами щодо «усунення єврейського впливу – Яків Оренштайн» або «Єврейське питання. Яків Оренштайн»⁸⁸. В німецьких документах вказувалося, що Оренштайн є боржником (12 тис. райхсмарок, з них 7 тис. – в Польщі, а 5 тис. – в інших країнах), а тому сума боргу має бути перенесена, з дозволу земельного податково-фінансового управління, як іпотека на будинок (Курфюрстенштрассе, 83), який належав видавцеві⁸⁹.

Нині невідомо, коли саме Оренштайн залишив Німеччину. Мене не переконують німецькі документи 1940 р., в яких згадується видавець, адже у них не має достатніх доказів того, що він і далі мешкав у Берліні. У той час Оренштайна торкнулася й інша проблема – реляції доньки Івана Франка – Анни Франко-Ключко, яка тоді мешкала у Відні. Свої запити вона скеровувала до Імперського відомства у справах книгодрукування у Берліні упродовж серпня – жовтня 1940 р. Їх головною темою було майно «Української накладні»⁹⁰. У відповіді чиновника Імперського відомства у справах книгодрукування зазначалося єдине, що «Українська накладня» припинила роботу 22 жовтня 1937 р.⁹¹ Франковій же доньці йшлося не про майно саме видавництва, а помешкання видавця, оскільки свого часу там містилася українська військово-санітарна місія, в якій і працювала А. Франко-Ключко⁹². Адже, з другого боку, Оренштайнове майно мали передати українській громаді Берліна, зокрема українським греко-католикам⁹³. Відомий інший факт: до червня 1940 р. «Український центральний комітет»

⁸⁶ Прохання Я. Оренштайна до Спілки німецьких книготорговців у Лейпцигу про вилучення «Української накладні» зі списку книготоргівельних фірм [05.12.1935 р.] // VArch. R9361-V/8796, арк. 1.

⁸⁷ Лист Я. Оренштайна до Президента Імперського відомства у справах книгодрукування у Берліні про наміри перенесення «Української накладні» за кордон і пропозиції щодо продажу її продукції [03.01.1936 р.] // VArch. R9361-V/8796, арк. 1, 1 (зв.).

⁸⁸ Див.: Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеевого визнання Яків Саулович Оренштайн. – С. 336–349.

⁸⁹ Повідомлення Я. Оренштайна Президентів Імперського відомства у справах книгодрукування у Берліні про часткову ліквідацію «Української накладні» [19.01.1937 р.] // VArch. R9361-V/8796, арк. 1.

⁹⁰ Лист невстановленої особи до Райхсміністра народного просвітництва і пропаганди про запит А. Ключко-Франко [06.09. 1940 р.] // VArch. R9361-V/8796, арк. 1; Лист невстановленої особи до Імперського відомства у справах книгодрукування у Берліні-Шарлоттенбурзі про запит А. Ключко-Франко щодо видавництва Якова Оренштайна [16.09.1940 р.] // Там само, арк. 1; Лист службовця Міністерства народного просвітництва і пропаганди Бішоффа про запит А. Ключко-Франко [02.10.1940 р.] // Там само, арк. 1.

⁹¹ Інформація для Райхсміністра народного просвітництва і пропаганди «Єврейське видавництво Оренштайна, Берлін» [19.09.1940 р.] // VArch. R9361-V/8796, арк. 1.

⁹² Тихолоз Н. У пошуках утраченого раю (любов і туга Анни Франківни) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 55. – Львів, 2011. – С. 177.

⁹³ Лист І. Кедрина до З. Кузелі про плани щодо будинку і майна видавництва «Українська на-

у Генеральній Губернії, комплектуючи книгозбірні для «Українських освітніх товариств», використав видання Оренштайнового підприємства, частково їх розпродавши для потреб культурного фонду УЦК⁹⁴.

Кінець 1940-го залишив позаду реалії Оренштайнового життя в умовах гітлерівської Німеччини, а також серед сусідів, близьких друзів та ділових партнерів. З кінця 1938-го – часу переїзду Оренштайна до Варшави (в якому у 1930-х жив і працював його син Йосиф) він, як і тисячі євреїв польської столиці під час Другої світової війни, був приречений на боротьбу за фізичне виживання. А що практична конкретизація антисемітського напрямку у політиці нацистів передбачала створення гетто для зосередження у них євреїв, їх цілковита ізоляція у Варшаві розпочалася у жовтні 1940 р. Сьогодні немає вірогідних відомостей про обставини того, коли саме видавець опинився у варшавському гетто. За деякими свідченнями, це відбулося наприкінці 1941 – на початку 1942 рр.⁹⁵ Ймовірно, він та його рідні (дружина і донька Регіна, які, найімовірніше, переїхали разом з ним з Берліна до Варшави) були очевидцями «Великої акції переселення», яку провели нацисти у гетто упродовж літа – початку осені 1942 р. для депортації євреїв до табору смерті Треблінка. Їхнє життя трагічно закінчилося 12 вересня розстрілом у Варшаві. Інші представники Оренштайнової сім'ї – син Йосиф та донька Аделя – загинули 12 березня 1943 р. у Львові⁹⁶.

***

Оренштайнове життя та праця у Галичині та поза нею свідчать про такі особливості. По-перше, Яків Оренштайн ніколи не був українцем за вибором, а той факт, що його «український» проєкт, побіч польського і російського, виявився найуспішнішим, був результатом вдалої кон'юнктури. В основі його діяльності завжди лежав власний, приватний інтерес, суть якого полягала у здоровій конкуренції за бізнесові, а вже потім – культурні інтереси. По-друге, він був австрійцем, поляком, німцем чи, навіть, росіянином не зі свідомого вибору, а у силу зовнішніх обставин, з необхідності – державної, територіальної чи географічної належності, чи життєвої небезпеки. Він був радше австрійським, польським чи німецьким євреєм, а передусім і завжди – сином Народу Книги, ніколи не зраджуючи свого етнічного походження й конфесійної належності. По-третє, Яків Оренштайн був дієвим організатором українського культурного життя початку – першої третини ХХ століття, її «сборником», який активно поєднував через свою професійну діяльність національні інтереси українців. Ця обставина дозволила йому стати вдалим менеджером та промотором в умовах української бездержавності, символічним «Українцем» Мойсеевого визнання, а також

кладня» у Берліні [16.01.1939 р.] // ВР ЛННБ НАНУ. Ф. 258, оп. 1, спр. 594, арк. 1, 1 (зв.).

⁹⁴ Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії 1939 – 1941. – Буенос-Айрес, 1975. – С. 227–228.

⁹⁵ Биковський Л. Яків Оренштайн (Закінчення) // Наша Батьківщина. – Нью-Йорк, 1963. – № 24–25. – 15 червня. – С. 6.

⁹⁶ Інформація про родину Оренштайнів та споріднені з ними родини для Міжнародної служби розшуку в Бад Арользені [20.05.1955 р.] // Yad Vashem Archives. Copy of doc. No 98977940#1 in conformity with the ITS Archives; Інформація Міжнародної служби розшуку при Високій Комісії Союзників для Німеччини «Службі відшкодування збитків» у Берліні про Якова Оренштайна [20.10.1955 р.] // Yad Vashem Archives. copy of doc. No 98977933#1, No 98977933#2 in conformity with the ITS Archives; Запит дирекції поліції у Берліні до Міжнародної служби розшуку про громадянство Якова Оренштайна та його дітей [27.07.1956 р.] // Yad Vashem Archives. Copy of doc. No 98977932#1 in conformity with the ITS Archives.

українофілом-мандрівником⁹⁷. Саме він і став непересічним видавцем української книжки, активним учасником політичного життя міжвоєнних Польщі та Німеччини, одним з найвідоміших фігурантів міжетнічної взаємодії 1920 – 1930-х років. Бо, як зауважував свого часу визначний знавець української книжки Лев Биковський, «ця вельми заслужена для українства постать належить до гурту конструктивних людей «Нової України» першої половини ХХ-го століття. [...] так само як і інші українські діячі тієї доби, які боролись і тим чи іншим способом загинули за ідеал самостійної суверенної української держави»⁹⁸.

Іван Монолатій.

Яків Оренштайн: українофіл-вигнанець з Галичини.

У статті досліджуються особливості українсько-єврейських взаємин у Галичині на прикладі професійної діяльності відомого єврейського видавця, уродженця Коломиї Якова Оренштайна (1875-1942). Виснується, що Я. Оренштайн не був українцем за вибором, а його український проект став найсупішнішим для книговидання України перших десятиліть ХХ ст. Одночасно Я. Оренштайн через свою діяльність і контакти з українськими політичними колами став помітною фігурою етнополітичного життя міжвоєнної Польщі і Третього Рейху, своєрідним архітектором міжетнічної взаємодії.

Ivan Monolatii.

Jacob Orenstein: Ukrainianophilus-exile from Galicia.

The article deals with the peculiarities of Ukrainian-Jewish relations in Halychayn on the example of the professional activities of the well-known Jewish publisher, the native of Kolomyia, Yakov Orenshtein (1875- 1942). It is suggested that J. Orenstein was not a Ukrainian of choice, and his Ukrainian project was the most successful for the publishing of Ukraine in the first decades of the twentieth century. At the same time, Orenstein, through his activities and contacts with Ukrainian political circles, became a prominent figure in the ethno-political life of interwar Poland and the Third Reich, a peculiar architect of interethnic interaction.

---

⁹⁷ Див.: Гон М. Яків Оренштайн: історія повсякдення «простої» людини в мандрах // Монолатій І. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. – С. 433–438.

⁹⁸ Биковський Л. Яків Оренштайн // Наша Батьківщина. – Нью-Йорк, 1963. – 11 травня. – № 21–22. – С. 4.

TO THE PROBLEM OF THE POLISH-UKRAINIAN DIALOGUE 1931–1933 (JAN BOBRZYN'SKI'S VISION)

The retrospective of the study of Polish-Ukrainian relations between the 1920s and the 1930s indicates significant achievements of both Ukrainian and Polish historiography¹. However, the source base, that is available nowadays contributes to the introduction of little-known facts into the scientific circle, in particular – in the study of attempts of the Polish-Ukrainian dialogue in 1931–1933².

The Polish state policy of incorporation was characterized mainly by force methods of establishing "Polishness" in the occupied West Ukrainian lands³. At first glance, in practice theoretically competitive large Polish political parties and movements supported the policy of expanding the "Polish state of occupation" by means of minorities⁴. However, within the framework of Polish socio-political forces, mostly not public discussion was continuing on the methods of national politics, first of all – about Ukrainians in Poland. From the previous pre-war Austrian era, there were made some attempts to initiate Polish-Ukrainian dialogue at the reasonable level, mainly conservative circles of both nations, whose leader in the East-Galician territories was one of the founders of the ideology of the classical school of Polish conservatism ("Stan'chukiv") – the governor of Galicia, a prominent Polish historian and statesman Michal Bobrzn'ski⁵. Little is known, however, in the early 1930's, the support of the policy of moderate methods for solving the Ukrainian issue was publicly announced by M. Bobrzn'ski's son, Jan Bobrzn'ski, an economist, publicist, public figure, supported by members of the conservative National Right Party (Stronnictwa Prawicy Narodowej, hereinafter – SPN)⁶.

---

¹ Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929* / R. Torzecki. – Kraków, 1989; Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939* / A. Chojnowski. – Wrocław i in., 1979; Mich W. *Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939)* / W. Mich. – Lublin, 1992; Shvahuliak M. *Polsko-ukainska confrontatsiya na zlami 20–30-ch rokov XX st. i problema istoriografii* / M. Shvahuliak // *Problemy slovianoznavsya*. – Vyp. 48. – Lviv, 1996. – P. 53–

² *Biblioteka Jagiellońska* (hereinafter – BJ). – Oddział rękopisów. – Rkps 37-38/69. – Bobrzyński J. *Zwierciadło gasnącego światła. Pamiętnik z ćwierćwiecza na służbie Ojczyzny*.

³ Shvahuliak M. *Polsko-ukainska confrontatsiya na zlami 20–30-ch rokov XX st. i problema istoriografii* / M. Shvahuliak // *Problemy slovianoznavsya*. – Vyp. 48. – Lviv, 1996. – P. 53–

⁴ Mich W. *Obcy w polskim domu (Nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych 1918–1939)*. – Lublin, 1994. – P. 143.

⁵ Bobrzyński M. *Z moich pamiętników*. – Wrocław-Kraków, 1957; Jaskólski M. *Kaduceus polski. Myśl polityczna konserwatystów krakowskich 1966–1934*. – Warszawa-Kraków, 1990.

⁶ Bobrzyński J. *Istota i charakter Stronnictwa Prawicy Narodowej* // *Nasza Przyszłość*. – 1932. – T. XX. – P. 9-21. Bobrzyński J. *Program i zadania krakowskiej szkoły konserwatywnej*. Odczyt wygłoszony na pierwszym wolnym zebraniu Stronnictwa Prawicy Narodowej w Warszawie 16 listopada 1926. – Warszawa, 1926.

The aim of the research is to broaden the historical basis for the study of Polish-Ukrainian interwar relations, to find out the peculiarities of Polish-Ukrainian contacts at the level of moderate (mostly conservative-clerical) socio-political circles through the prism of the work of the Polish conservative Jan Bobrzyński in establishing a positive international dialogue.

It is reasonable to mention, that Polish conservatives, who historically positioned themselves as the political force of the defenders of the Polish state tradition, appealed to gain more revolutionary power over strategic issues of state development. The key issue of the state strategy for the conservatives, the same as for the rest of Polish politics, was the fact of preserving and approving Poland not only in its territory, but also in Central and Eastern Europe. The largest Polish conservative chamber of the SPN, has a remarkable activity at the meeting of the Ukrainian East-Galician territories, one of the few who constructively evaluated the role of the Ukrainian question in stabilizing the domestic political situation⁷. The main marker of the correct policy of the state on the Ukrainian issue of SPN was the avoidance of radicalization of the Ukrainian community⁸. Jan Bobrzyński, was in the same positions, with the only difference that the Polish-Ukrainian dialogue should have been the result of an unexpected but effective “creative conservatism” in the letter 1927 to the honorable voice of the SPN Zdzisław Tarnowski Polish economist Kornel Paygert⁹. Ideas of “active” conservatism J. Bobrzyński implemented not on the post of secretary of SPN (since 1926), as well as editor of the conservative magazine “*Nasza Przyszłość*” (“Our Future”) (since 1930)¹⁰.

According to this aim, the Polish conservative substantiated the thesis of the “doom” of the Galician Ukrainians to cooperate with Poland after the defeat of the Ukrainian national liberation struggle of 1917-1921¹¹. As a conservative monarchist¹² and a supporter of the concept of “Poland–Motsarstvo (Great State)”, Jan Bobrzyński was clearly aware of the direct link between the realization of the above-mentioned goal and the stabilization of the domestic political situation in the country against the backdrop of the growing foreign-policy threat on the Polish western border – from the German side¹³. The decision of the national, and above all, Ukrainian question for him as the “defender” of the Polish historical tradition and Catholicism, was equated with a guarantee of the

⁷ See also: Yurchuk O. Ukrajins’ko-pols’ki vzajemny mizhvojennoho perodu v otsynsi Jana Stanisława Losia // Ukrajins’kyj istorychnyj zbirnyk / O. Yurchuk. – 2005. – Vyp. 8. – P. 448-457.

⁸ Autonomia dla Galicji Wschodniej // Czas. – – Nr 190. – 29 lipca 1919. – P. 1.

⁹ Archiwum Państwowe w Krakowie ((hereinafter – APKr). – Archiwum Dzikowski Tarnowskich (Oddział na Wawelu) (hereinafter – AdzT). – Sygn. 674. – List K.Paygerta do Z. Tarnowskiego.20.01.1927.

¹⁰ Władyka W. Działalność polityczna polskich stronnictw konserwatywnych w latach 1926–1935. – Wrocław, 1977. – P. 43-44. See also: Bobrzyński J. Aktywizacja społeczeństwa polskiego. Odczyt wygłoszony na walnym zebraniu konstytucyjnym oddziału Stronnictwa Prawicy Narodowej we Lwowie dnia 27 lutego 1927. – Warszawa, 1927. – P. 2.

¹¹ Bobrzyński J. Bobrzyński J. Problem Ukrainy // *Nasza Przyszłość*. – T. I. – 1930. – P. 105, 115; Bobrzyński J. Problem ukraiński na tle rzeczywistości. Odbitka artykułu z tomu XXXIX wrzesień-październik 1934 r. miesięcznika “*Nasza Przyszłość*”. – Warszawa, 1934. – P.6-7.

¹² Bobrzyński J. Monarchizm w Polsce // *EjUSD. Na drodze walki .Z dziejów odrodzonej myśli konserwatywnej w Polsce*. – Warszawa, 1928. – P. 91; *EjUSD. Jan Bobrzyński o kwestiach ustrojowych Drugiej Rzeczypospolitej // Wstęp, wybór i opracowanie W.Czapiewski*. – Warszawa, 1998. – P. 57.

¹³ Bobrzyński J. Wskrzeszenie Trójprzymierza // *Nasza Przyszłość*. – 1933. – T. XXVIII. – P. 39-44 ; *EjUSD. Walka o program ukraiński // Nasza Przyszłość*. – 1933. – T. XXXIII. – P. 80; *EjUSD. (Stańczyk). O troistym herbie // Nasza Przyszłość*. – 1933. – T. XXIX. – P. 100-104.

preservation of Poland as a state. In fact, J. Bobzhynski positioned himself as a “forced autonomist”, who was ready to recognize the cultural and national rights of Galician Ukrainians (in case of loyalty to the state) in Poland, while refusing to put a sign of equality between the right to self-determination and, consequently, the right to state the development of Polish and Ukrainian nations in ethnic, not so-called “historical” within the boundaries¹⁴].

According to J. Bobzhyn’ski, Galician Ukrainians, ultimately, and the Polish state, should be guided by pragmatism, that is, by the interests of minimizing inter-ethnic confrontation in the south-eastern territories, but with one note – at the expense of the Ukrainian national idea in favor of the “Natione Polonus”¹⁵. Bobrzn’ski substantiated such beliefs as the allegedly irreversible loss of the continuity of the Ukrainian national state tradition during the long unsystematic functioning of the Ukrainians in the bosom of political bodies of other nations, accompanied, in his opinion, by the identification with the political traditions of the metropolitan states¹⁶. From this statement it is seen that Jan Bobrzn’ski completely eliminated the very idea of the united Ukrainian state, which essentially denied the Polish state presence in Western Ukrainian lands¹⁷.

J. Bobrzn’ski’s “creative conservatism” envisaged the application of pragmatic expediency in the inter-war realities of a multinational state, where the key issue was the establishment of Polish sovereignty in the occupied lands, first of all Western Ukrainian territory. The starting point of J. Bobrzn’ski’s concept was the idea of reconciling the cultural and national interests of the Ukrainian population of the southeastern territories with the Polish state interests¹⁸. The conservative concept of the 1930’s was the focus of the foreign policy aspect of the Ukrainian question. In this context, the Polish-Ukrainian understanding in the West Ukrainian lands was considered as a guarantee of the preservation of the integral integrity of the Polish state. J. Bobrzn’ski positively treated the idea of the dependence of the Ukrainian population rights on the standard of his loyalty to authorities¹⁹.

J. Bobzhynski suggested focusing on the creation of a mentally-cultural (in the spirit of Western European values, administrative and economic platform for the settlement of Polish-Ukrainian relations at the local level in the direction of the formation of mutual positive stereotypes²⁰. The Polish Conservative believed that it was possible to reach the above-mentioned in the best possible terms through contacts with occidental conservative-clerical Ukrainian centers, who saw in Ukrainian cultural autonomy in Poland the only way to preserve Ukrainians as such²¹.

14 Bobrzyński J. *Problem Ukrainy...* – P. 115.

15 *Ibid.*

16 Bobrzyński J. *Problem ukraiński na tle rzeczywistości...* – P. 15.

17 Bobrzyński J. *Problem Ukrainy...* – P. 106, 108; Bobrzyński J. *List otwarty do ukraińskiego konserwatysty. Odbitka artykułu z XV-go (listopad 1931) tomu miesięcznika “Nasza Przyszłość”*. – Warszawa, 1932. – P. 15.

18 Bobrzyński J. *Problem ukraiński na tle rzeczywistości.....*; Bobrzyński J. *Problem Ukrainy // Nasza Przyszłość*. – 1930. – T. I. – P. 96-115.

19 Bobrzyński J. *Problem ukraiński na tle rzeczywistości...* – P. 15; BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzyński J. *Zwierciadło gasnącego światła. Pamiętnik z ćwierćwiecza na służbie Ojczyzny...* – P. 242.

20 Bobrzyński J. *Problem ukraiński na tle rzeczywistości...* – P. 15.

21 *Ibid.* See also: Yegreshij O. *Yepyskop Hryhorij Khomyshyn: portret religijno-tserkovnogo ta hromads’ko-politychno dijacha / O. Yegreshij*. – Ivano-Frankiv’sk, 2006. – P.75-89.

As a supporter of the concept of the anti-Soviet bloc of Middle Eastern Europe, J. Bobrzyński affirmed the thesis of “doomedness” of the Dnieper Ukrainians to cooperate with Poland as the only ally in the revival of the Ukrainian (albeit rounded up) state²². Just (from the point of view of the Polish vision of history), “sacred sacrifice” of the future anti-Soviet Polish-Ukrainian inter-state alliance, J. Bobrzyński considered Western-Ukrainian lands.

The May Revolution of 1926 led to the establishment of a “sanation” regime and the reformation of the Polish political system towards the formal strengthening of the centrist wing at the expense of the union of “pilsudchiks” with the conservative forces in 1928 within the framework of the Non-Party Bloc of Cooperation with the Government (hereinafter – the BBWR)²³. In March 1928 in Warsaw in the private residence of J. Bobrzyński there was a so-called political tea party for members of Warsaw SPN, attended by Alexander Lednitski, Janusz Radziwiłł, Vladislav Glinka and Jan Bobrzyński. The main goal of the meeting was to determine the areas of work of conservative cells on the ground. Priority was given to the organization of active elements of Polish society for establishing positive cooperation with Ukrainians²⁴. Potential candidates for future cooperation was the editor-in-chief of the Ukrainian Catholic People’s Party (Ukrajins’ka Katolyts’ka Narodna Partija (hereinafter – UKNP), (since 1932 – Ukrajins’ka Narodna Obnova (hereinafter – UNO), Osyp Nazaruk, and the public-political leader of the conservative direction Stepan Tomashivskyj²⁵.

The impolite movement of Poland towards authoritarianism intensified from the summer-autumn of 1930, when J. Pilsudski, after dissolving parliament, launched a massive struggle with the opposition²⁶. A peculiar cynical and brutal warning to the Ukrainian irredenta in Poland was the “pacification” of interethnic relations in the Eastern Galicia region, which exacerbated the Polish-Ukrainian confrontation not only at the level of relations with the state, but also at the level of societies²⁷.

However, radical sentiment in Ukrainian society grew. The authorities decided to temporarily change the policy of force on the policy of reconciliation. In these conditions, the authorities were also interested in a public demonstration of the progress of their own course on the stabilization of the Polish-Ukrainian relations, and in the implementation of relatively independent actions of certain political cells or individuals in this direction. To whom, not the Polish conservatives, the “defender of tradition”, who were not directly associated with the repressive policy of the state with regard to Ukrainians, had the opportunity to initiate a relatively independent dialogue line. The reason for the change

---

²² Bobrzyński J. Na torach sprawy ukraińskiej // *Nasza Przyszłość*. – 1933. – T. 34. – P. 9; Ejusd. *Klin klinem (W perspektywie rozprawy z Niemcami // Nasza Przyszłość*. – 1930. – T. VI. – P. 97-98.

²³ APKr, AdzT. – Sygn. 673. – P. 111-113; Sygn. 679. – P. 297-327. See also: Łazuga W. Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna / W. Łazuga. – Warszawa, 1982. – P. 213; Władyka W. Konserwatyści w Bezpartyjnym Bloku Współpracy z Rządem // *Przegląd Historyczny*. – T. LXVIII. – 1977. – Z. 1 – S. 987-103; Chojnowski A. Pilsudczycy u władzy. *Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem* / A. Chojnowski. – Wrocław i in., 1986. – P. 70-80.

²⁴ Zebranie Zachowawcze // *Dzień Polski*. – Nr 82. – 22 marca 1928. – P. 9.

²⁵ *Chronika // Sprawy Narodowościowe*. – Warszawa, 1928. – Nr. 2. – P. 210.

²⁶ Kulesza W. *Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935* / W. Kulesza. – Wrocław i in., 1985. – P. 19.

²⁷ Shvahuliak M. *Ukrajintci i Polska derzhava: mizh confrontatsijeju ta porozumonniam (cinets 1920-kh – 1935 roku)....* – P. 379.

in conservative rhetoric, according to Zofiya Zamoyska, who successfully conveyed in his memoirs, was the feeling that “the Ukrainian problem is growing”²⁸.

For the majority of Ukrainian society, the Rubicon, after which cooperation with Poland was considered impossible, became “pacification”. However, the Ukrainian National-Democratic Union (hereinafter – UNDO) revised the declared thesis of the struggle for the united Ukraine and turned to the policy of “conciliation”. This was discussed in a number of publications from November to December 1930, the author of which was a temporary executor of the duties of the magazine “Dilo” editor I. Kedryn-Rudnyt’skyj²⁹. In his article “The Fundamental Things” proposal was made to concentrate on political activity UNDO “actualization liberation struggle of our brothers for Zbruch”, limiting the realization of Nation Galician Ukrainian aspirations to cultural and economic role behind³⁰. Speeches by I. Kedryn-Rudnyt’skyj were immediately taken over by representatives of both the ruling camp and conservative circles. Moreover, in February 1931, there was a secret stage of the negotiations between the Ukrainian Parliament Representation and the BBWR, which discussed the preconditions for changing the policy regarding Ukrainians³¹.

The Polish political forces sought to use the split between the legal and illegal structures in the Ukrainian politics and to establish cooperation with the moderate wing in the Ukrainian movement. For the first time, the conservatives proposed to consider the Ukrainian national movement from the standpoint of political partnership, the understanding of which was first demanded by the Polish state interests. At the same time, it was stressed that “Ukrainian citizenship (...) does not actually have learners, but only performers of the will of the people, if under the people we will understand the politically interested intelligentsia”³². The socio-educational and economic progress of the Ukrainians forced the representatives of the Polish politician to talk about changing the attitude towards the Ukrainian cause.

An active discussions about Ukrainian problems among conservatives began the spring of 1931 in the pages simultaneously two editions – the influential Warsaw journal “Dzień Polski” (“Polish Day”) and already mentioned monthbook “Nasza Przyszłość” (hereinafter – “NP”)³³. J. Bobrzyński’s attempt to start the Polish-Ukrainian debate back in 1930 – since the publication of its own article “The Problem of Ukraine” – remained virtually unnoticed by the Ukrainian community³⁴. Activation of the discussion was possible only after the publication of the “Open letter to the Ukrainian conservative” (1931), in which J. Bobrzyński initially openly called on Ukrainians to cooperate and agree³⁵. The leitmotif of the publication was the urgent need of overcoming the Polish-Ukrainian confrontation in Poland.

²⁸ Miller M. *Arystokracja*. – Warszawa, 1992. – P. 68.

²⁹ Kedryn-Rudnyt’skyj I. *Zasadnychi rechi // Dilo*. – № 265. – 28 listopada 1930. – P. 1.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Швагуляк М. “Пацифікація”. *Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність / М. Швагуляк*. – Львів, 1993. – P. 36.

³² Los’ S. *Mizhnarodne polozhennia Pol’szchi ta galyts’ki ukrajintsi*. – L’viv, 1932. – P. 42-43.

³³ Gordziakowski K. *Dyskusja nad zagadnieniem polsko-ukraińskim // Dzień Polski*. – Nr 87. – 29 marca 1931. – P. 3; (red.) *Katastrofa jako dogmat polityczny // Dzień Polski*. – Nr 249. – 29 października 1933. – P. 1; Bobrzyński J. *Problem Ukrainy ....* – P. 96-115.

³⁴ Bobrzyński J. *Problem Ukrainy...* – P.96-115.

³⁵ Bobrzyński J. *List otwarty do ukraińskiego konserwatysty..* – P. 10-11.

The idea of launching a separate conservative action agreement was supported by some SPN representatives³⁶. The task created at the magazine of the Circle of the Friends of the “*Nasza Przyszłość*” (from 1934 – “*Związek Polskiej Myśli Państwowej*”) was to encourage the Ukrainian elite to create a critical historical conservative school – a correspondent of the Krakow School “*Stan’chyk*”, which would be able to perform the role of mediator in the Polish-Ukrainian negotiations³⁷.

At the editorship of the month “*Nasza Przyszłość*”, the Polish-Ukrainian section began its work, which is intended to investigate the genesis of the Ukrainian national movement from the middle of the nineteenth to the beginning of the 1920’s³⁸. J. Bobrzyński, the main organizer of the talks on cultural and economic cooperation with Ukrainian moderate forces, pledged a special hope to create a strong conservative party in the Ukrainian politics³⁹.

The Polish conservatives considered the best-known ally to be representatives of the moderate wing of the Ukrainian clerical-conservative camp, which was presented by the UNO headed by Stanislaviv bishop H. Khomyshyn and editor of the magazine “*Nova Zorya*”. The idea of cooperation with hypothetical representatives of the Ukrainian conservatives J. Bobrzyński substantiated in a private letter to the leader of the UNO Stanislaviv bishop Hrygoriy Khomyshyn, original of which was not preserved. J. Bobrzyński, in his post-war memoirs “*Zwierciadło gasnącego światła*” (“*Mirror of the fading light*”) (1951), in the person of which – and not by chance – the Polish conservative saw a worthy nomination that would popularize the idea of interethnic cooperation among Ukrainians⁴⁰. Note that the urgency of the understanding was recognized by the UNO and its head, H. Khomyshyn, believing that the time had come for a constructive step-by-step solution of the Ukrainian question on the principles laid down by the bishop of the Ukrainian Greek Catholic Church (hereinafter referred to as the UGCC) in the pastoral letter “*On the political situation of the Ukrainian people in the Polish state*”⁴¹.

From the memoirs of J. Bobrzyński it is known that at the invitation of H. Khomyshyn SPN representative attended the conference of Ukrainian clerical-conservative forces in Stanislaviv in 1931. It was then that the editor of “*NP*” agreed to publish the article by H. Khomyshyn “*The Problem of Ukraine*”. In the meeting the planned political consultations of Polish and Ukrainian conservatives in Stanislaw and Warsaw was also discussed. By the end of 1931, another conservative visit by J. Bobrzyński, J. S. Los’ and K. Paygert to Stanislaviv was arranged⁴². Unfortunately, there was no reliable data on the course of the meeting, but it is obvious that this was the last impetus for cooperation at the level of conservative-clerical circles.

In general, the idea of the Polish-Ukrainian agreement was not new for the moderate forces of both peoples. Since the end of 1929 known conservative journalists, from the Ukrainian side – Vasyl Kuchabskyi, and from Poland – Alexander Bokhen’ski, expressed the conviction that it’s time to cultivate the idea of an agreement in society and

³⁶ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzyński J. *Zwierciadło gasnącego światła...* – P. 208, 242.

³⁷ Ibid. – P.242

³⁸ Ibid. – P. 244

³⁹ Bobrzyński J. *Notatki do “List pasterski J. E. Ks. Stanisławowskiego Czregosza Chomyszyna” // Nasza Przyszłość.* – T. XIX. – 1932. – P. 56.

⁴⁰ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzyński J. *Zwierciadło gasnącego światła...* – P. 242.

⁴¹ *List pasterski J. E. Ks. Stanisławowskiego Czregosza Chomyszyna // Nasza Przyszłość.* – 1932. – T. XIX. – P. 32, 34.

⁴² BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzyński J. *Zwierciadło gasnącego światła...* – P. 244

strive to ensure the “minimum of political and cultural” freedoms. Conservatives from the SPN and (Organizacja Zachowawczej Pracy Państwowej, hereinafter – OZPP), which constituted one third of the members of the BBWR, favored a new tactic in national politics, one of the ideological spokesmen of which was the Sejm Ambassador T. Holuvko⁴³. In fact, talked about the phased program of state assimilation, whose strategic goal was to strengthen the Polish presence in the Western lands by the loyalty way of Ukrainians⁴⁴. T. Holuvko’s activity was supported by P. Dunin-Borkovski, who actively promoted the idea of a Polish-Ukrainian agreement⁴⁵. According to Polish historian J. Tomaszewski, one of the important tasks of the Polish authorities during the period of “pacification” was the creation of a public opinion on the mechanical superiority of the Poles in Western Ukrainian lands. The census of 1931 was supposed to consolidate the belief in the society about the multi-ethnic of the West Ukrainian lands, from which the right of the Polish community to the decisive word followed in determining their fate⁴⁶.

In the spring of 1931, despite the previous unsuccessful negotiations between the BBWR and the Ukrainian Club, Polish authorities, in the person of Interior Minister B. Peratski, started work (as practice shows, only formally) over the creation of a program of Polish-Ukrainian cooperation⁴⁷. In June 1931, conservatives played a positive role in establishing contacts between UNDO and the Polish government, when a commission headed by Vasyl’ Mudryj was set up at UNDO. Their task was to prepare a draft Polish-Ukrainian agreement at the governmental level⁴⁸. Specific arrangements could not be reached, as the position of the official Warsaw was reduced to the scheme: “the observance of the rights of Ukrainians – in the hands of Ukrainians themselves”, which in reality meant – first, Ukrainians reaffirmed loyalty, and then the authorities were introducing reforms.

During 1931–1933, the Polish-Ukrainian epistolary dialogue continued, initiated by the L’viv branch of the SPN, with the assistance of the Provost Conservative Committee, by the editorial office of the magazine “Nasza Przyszłość”. In letters, the overwhelming majority of which was addressed to Osyp Nazaruk, the nominations and conditions for the participation of Ukrainian leaders in the discussion banquets organized by J. Bobrzn’ski under the auspices of “Nasza Przyszłość” Circle of Supporters were discussed, in order to determine the conditions for Polish-Ukrainian understanding. Particular emphasis was placed on the presence on the Ukrainian side of the bishop of Stanislaviv Hryhoriy Kholmshyn, bishop-assistant Ivan Lyatyshevskij, Osyp Nazaruk, and others like that. From the Polish side, candidates for such discussions were selected on the basis of their attitude to the Ukrainian question⁴⁹.

⁴³ Hołowko T. Minimalny program polityki polskiej we Wschodniej Galicji na t. zw. “kresach” // Droga. – Nr 10. – 1924. – P. 14.

⁴⁴ Hołowko T. Sprawa Kresów Wschodnich (zagadnienie ankiety) // Droga. – Nr 5. – 1924. – P. 15-16,18.

⁴⁵ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich..... – P.104.

⁴⁶ Tomaszewski J. Kresy Wschodnie w polskiej myśli politycznej. XIX i XX wieku // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku / Pod red. W. Wrzezińskiego. – T. VI. – Wrocław i in.: PAN, 1988. – P. 113.

⁴⁷ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich .... – P.179.

⁴⁸ Shvahuliak M. Ukrajintci i Polska derzhava: mizh confrontatsijeju ta porozumonniam (cinets 1920-kh – 1935 roku).... – P. 385.

⁴⁹ Tsentralnyj Derzhavnyj Istorychnyj Arkhiv Ukrainy u Lvovi, (hereinafter – TsDIAL). – Fond 359. – Opys 1. – Spr. 9. – P. 21, 32-33.

After defeat of the attempts of Ukrainian parliamentarians to bring Ukrainian issues to the session in the Sejm, representatives of Ukrainian conservative-clerical circles made their position in the press public. After all, the threat to eliminate the established lifestyle of the Ukrainian community and the network of socio-cultural and religious institutions could not be left out of the attention of the Greek Catholic Church, whose leadership sought to broaden its influence. However, between the newly formed political unions of the Ukrainian conservative-clerical circles, the UCNP (September 24, 1930), led by H. Khomyshyn, and the Ukrainian Catholic Union (October 22, 1930), whose leader was A. Sheptyts'kyj, there were differences regarding the choice of tactics in relations with the Polish state⁵⁰. In refusing to cooperate with the UCU, which recognized itself as a legitimate opposition to the state, in February 1931, H. Khomyshyn made a pastoral letter condemning the policy of the state towards Ukrainians on the one hand and suggested that if the situation with the Ukrainians was improved, the cooperation with the Polish state would be possible⁵¹. Thus, the leadership of the UCNP-UNO, which supported the new policy of the UNDO for an understanding with the Polish state, expressed its disagreement with the proposed UNDO course of transferring the vector of political struggle to Soviet Ukraine and presented its vision of the further development of Ukrainians in Poland⁵².

H. Khomyshyn's UNO representatives, accusing the UNDO of using the formulas for solving the Ukrainian issue in Poland created by the UNO environment, soon began an independent action of Polish-Ukrainian rapprochement at the level of conservative circles of both peoples. Some conservatives, albeit with considerable efforts, agreed with the thesis that the necessary prerequisite for further cooperation should be a real improvement in the situation with Ukrainians. On the other hand, at the time of establishing contacts with the Warsaw branch of the SPN, the leadership of the UNO and himself H. Khomyshyn considered this period the most appropriate for real steps to develop a positive international situation in the western Ukrainian lands⁵³.

The choice of the conservatives of an ally among Ukrainian politics was a difficult step. The split within Ukrainian politics was viewed with great enthusiasm by the Polish side. In January 1932, on the pages of "Dziennik Poznański", positive comments were made on the speech of the Sejm Ambassador of the UNDO E. Olesnytskyj concerning the cooperation of UNDO with "sanation" in the process of introducing Ukrainian cultural and national autonomy⁵⁴.

Conservatives belonged to the group of "forbidden allies" Ukrainian spiritual and secular figures, whose activities were related to personally Greco-Catholic Metropolitan A. Sheptyts'kyj. In the conservative journalism of the 1930's, there was a tendency for opposition of the Stanislawiv bishop H. Khomyshyn to the unreliable, in their opinion, the Metropolitan A. Sheptyts'kyj. Even in the context of an international confrontation in the early 1930's and the government, and represented as part of the government's BBWR, conservatives rejected the suggestions initiated by A. Sheptyts'kyj for agreement⁵⁵. It is known that in early October 1930, A. Sheptyts'kyj in Warsaw conducted talks with Min-

⁵⁰ Ibid. – Fond 359. – Opys 1. – Spr. 223. – P. 1-2; Spr. 345. – P. 5, 20.

⁵¹ List pasterski J. E. Ks. Stanisławowskiego Czregosza Chomyszyna... – P. 24-27,32- 34.

⁵² Shvahuliak M. Ukrajintci i Polska derzhava: mizh confrontatsijeju ta porozumonniam (cincts 1920-kh – 1935 roku)... – P. 383.

⁵³ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzyński J. Zwierciadło gasnącego światła... – P. 244.

⁵⁴ Sprawy Ruskie // Dziennik Poznański. – Nr 8. – 12 stycznia 1932. – P. 1.

⁵⁵ Kedryn I. Widmo Sw. Jura // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Nr 11. – 16 lipca 1933. – P. 3-5.

ister of Internal Affairs F. Slavoj-Skladkovski and other government officials regarding the cessation of punitive measures of Polish power against the Ukrainian population, but this visit did not bring results⁵⁶. To a large extent, the problem was the reluctance of the Polish government to support any initiatives of the Metropolitan, believing that such strengthening would enhance A. Sheptyts'kyj's so-significant personal authority and contribute to the growth of party-related sentiments in the Ukrainian environment.

In May 1932, in the Warsaw edition of "Nasza Przyszłość", an article by an anonymous author "Stan'chik" (J. Bobrzhyn'ski's pseudonym) – appeared on the activities of the Ukrainian Catholic Union headed by A. Sheptyts'kyj. The author of the article called for the separation of the "correct" from the Polish point of view, understanding of the Ukrainian issue from the side of the UNO and H. Khomyshyn from the "nationalist" approach of the UCU⁵⁷. On December 30, 1932, J. Bobrzhyn'ski wrote in a letter to J. S. Los' that he categorically opposed the cooperation with A. Sheptyts'kyj, whose political position, in the opinion of the secretary of the SPA, fundamentally departs from the principles of "true" Polish conservatism⁵⁸. The position of the same J. Bobrzhyn'ski fitted into the scheme of a newspaper campaign aimed at exposing the "anti-Polish" activities of the Greek-Catholic clergy and the attitude of Metropolitan A. Sheptyts'kyj to the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN, Organizatsiia ukrajyn'skykh natsionalistiv).

Since the beginning of 1932 the Warsaw Group of the SNP has focused on establishing contacts with the UNO⁵⁹. In his own memoirs and letters from March 30 and December 30, 1932 to Polish conservatist J.S.Los' and O.Nazaruk, J. Bobrzhyn'ski called H. Komyshyn "a true Ukrainian", which was worthy to represent not only the Ukrainian view on the perspectives of Polish-Ukrainian cooperation, but also to familiarize the Ukrainian elite with Polish proposals⁶⁰. From the letter of J. Bobrzhyn'ski to O. Nazaruk of May 7, 1932, it is also evident that a certain authority in the Polish conservative environment was known for his loyalty to the Polish authorities by Bishop I. Lyatyshevskyj⁶¹.

With the consent of the head of SPN Z. Tarnovski, J. Bobrzhyn'ski in the winter of 1932 began preparations for the organization of the Polish-Ukrainian negotiations at the level of conservative forces. At this time secretary J. Bobrzhyn'ski invited a group of Ukrainian conservatives to a discussion lunch of conservative forces in Warsaw, reported on January 19, 1932 by a letter to a member of the UNO O. Nazaruk⁶². To cover the course of the Polish-Ukrainian talks at the level of conservative elites from the Polish side, the editorial office of the Catholic magazine "Przegląd Katolicki" ("Catholic Review") led by Josef Czarnecki, who was a categorical opponent of the agreement course in the recent period⁶³. The Polish side sought, in the person of the Ukrainian conservatives, to create a loyal Ukrainian conservative power on the "borders", Ukrainian – to weaken the state pressure on Ukrainian society.

⁵⁶ Rozmova z vysokopreosviashchennym Mytropolytom Andrejem // Dilo. – № 222. – 7 zhovtnia 1930. – P. 1.

⁵⁷ Stańczyk. Katolicyzm ukraiński. Na marginesie artykułu ks. metropolity Szeptyckiego // Nasza Przyszłość. – T. XXI. – 1932. – P. 23.

⁵⁸ Archiwum Państwowe m. Lublina (hereinafter – APL). – Zespół Archiwum Łosiów V-1-1 (hereinafter – Los'). – P. 121.

⁵⁹ TsDIAL. – Fond 359. – Opys 1. – Spr. 345. – P. 16.

⁶⁰ Ibid. See also: BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzyński J. Zwierciadło gasnącego światła... – P.244.

⁶¹ TsDIAL. – Fond 359. – Opys 1. – Spr. 223. – P. 4.

⁶² Ibid. – Opys 1. – Spr. 345. – P. 16.

⁶³ Ibid. – P. 19.

Both sides positively evaluated the fact that in the beginning of 1932 the process of reviewing Ukrainian complaints about “pacification” was completed by the League of Nations, while the newly appointed Minister of the Interior B. Peratski confirmed the transition of the official Warsaw to a dialogue with the minorities⁶⁴. However, soon after the UNDO, disclosing the essence of the government’s tactics of partial and superficial decision of the Ukrainian question, in February 1932, retreated from the agreement course⁶⁵. Only a group of conservatives headed by H. Khomyshyn remained at the positions of Polish-Ukrainian cooperation, and the publication of the shepherd’s letter H. Khomyshyn in March 1932 can be regarded as evidence of the course chosen by them. The newspaper editorial commented on this step as a desire to familiarize Polish society with the Ukrainian vision of further coexistence of both peoples in the Polish state⁶⁶. J. Bobrzynski reported about the consequences of negotiations in March 1932 in a letter to O. Nazaruk, expressing hope for cooperation in preparing the “Polish-Ukrainian scientific quarterly”, which would equally cover Ukrainian and Polish views on the problem of cohabitation⁶⁷. The quartet had simultaneously to publish materials in Polish and Ukrainian in two columns, thus suggesting the idea of parity of both sides in joint projects⁶⁸. Among the Ukrainian conservatives, the idea of cooperation with the Polish moderating forces on the basis of equality of parties in the publications and a letter to J. S. Los’ (December 1, 1932) was supported by V. Kuchabs’kyj⁶⁹. However, he noted that it could only be realized if the patrimonial attitude of the Poles to the Ukrainians changed and the positive stereotypes of perception were created⁷⁰.

The first planned contacts between SPN and UNO representatives were initiated by the Polish party and took place only in May 1932. Apparently, there were some differences within the UNO regarding the tactics and principles of cooperation with the Polish side. After all, J. Bobrzyn’ski repeatedly – in letters dated February 2, 1932 and from April 28, 1932 – expressed to the Ukrainian side an urgent request to accelerate the preparation and determine the exact date of the negotiations, while at the first meeting, offering to limit themselves only to the personal acquaintance of the participants⁷¹. In a subsequent letter dated May 7, 1932, J. Bobzhyn’ski expressed the position of the Polish delegation regarding the composition of the Ukrainian group, putting forward the mandatory requirement – the presence of such bishops as H. Khomyshyn and Ivan Lyatyshevskyj, and also O. Nazaruk during the negotiations⁷². These Ukrainian candidates were agreed upon after lengthy negotiations within the SPN, in which J. Radzivil, V. Rostvorovski and others participated⁷³. Weights for the future “discussion banquet” were supposed to give consent to the participation of the most influential person in the conservative camp – J.

⁶⁴ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzynski J. Zwierciadło gasnącego światła... – P.248.

⁶⁵ Shvahuliak M. Ukrajintci i Polska derzhava: mizh confrontatsijeju ta porozumonniam (cinets 1920-kh – 1935 roku)... P. 387.

⁶⁶ Bobrzynski J. Notatki do “List pasterski J. E. Ks. Stanisławowskiego Czregosza Chomyszyna” .... – P. 41- 59.

⁶⁷ Ibid. – P. 248.

⁶⁸ TsDIAL. – Fond 359. – Opys 1. – Spr. 345. – P. 22-23.

⁶⁹ Kuchabs’kyj V. Otverta vidpovid’ pols’komu konservatystovi. – Lviv, 1932. – P.14. See also: APL. – Zespól Los. – V-1-1 – P. 82.

⁷⁰ APL. – Zespól Los. – V-1-1 – P. 82.

⁷¹ TsDIAL. – Fond 359. – Opys 1. – Spr. 223. – P. 1,2.

⁷² Ibid. – P. 2.

⁷³ BJ. – 7-38/69. Bobrzynski J. Zwierciadło gasnącego światła... – P. 246.

Radzivil⁷⁴. J. Bobrzn'ski, who, as can be seen from his letters, was personally responsible for the composition of the Polish delegation, was particularly cautious for the selection of candidates for the Polish-Ukrainian negotiations⁷⁵.

In his memoirs, J. Bobrzn'ski wrote that during the years 1932-1933 two Polish-Ukrainian meetings of moderate forces in Warsaw were held⁷⁶. The official purpose of the meetings was to create a united platform of Polish and Ukrainian conservative forces, and the principles of its achievement were pragmatism and mutual respect for the national interests of both parties⁷⁷. One of the meetings took place on June 3, 1932 in Warsaw⁷⁸. Representatives from the Krakow and Warsaw departments of the SPN – J. Radzivil, J. Bobrzn'ski, F. Pototski (then director of MR and OP), a member of the Lviv branch of the SPN baron L. Gorokh, an editor-in-chief of "Dziennik Poznański" J. Vinevich and the group "NP". The Ukrainian side was represented by the members of the UNO and the editors of the Ukrainian magazine "Nova Zorya"⁷⁹. However, the Ukrainian side, represented by H. Khomyshyn, did not receive enough support from J. Radzivil on his own specific proposals for cooperation. No written resolutions were signed. It was only agreed on the organization of the Polish-Ukrainian Scientific Society, which was entrusted with the task of studying interethnic relations. In general, the Ukrainian side, on the deep conviction of J. Bobrzn'ski, was disappointed with the results of the meeting, and "the Ukrainian case in the hands of the conservatives was completely lost"⁸⁰. Disputes within the normalizing conservative J. Bobrzn'ski's group and the lack of a clear constructive program on the Ukrainian question didn't allow to send representatives to the conference of Ukrainian moderates in Stanislaviv in the winter of 1933⁸¹.

However, on the pages of conservative publications, attempts were still being made to return the Polish-Ukrainian negotiations at the level of the conservative-clerical forces in a constructive way. The reason for the discussion was the publication of J. Bobrzn'ski's speech, which he made in 25 May 1933 at a meeting of the "Nasza Przyszłość" Circle of Supporters in Warsaw, where he tried to confine himself to discussing the Polish-Ukrainian relations, avoiding the all-Ukrainian context⁸². Soon, the editorial office of "Nova Zorya" published an article "Nasza Przyszłość in relation to Ukraine" (1933), in which J. Bobrzn'ski expressed solidarity with the editors of the Ukrainian magazine about the need to expand the topics for discussing the future of Ukraine and Ukrainians. It was a failed meeting in terms of reaching agreement on specific issues of interethnic co-operation, and the Warsaw meeting of the Polish-Ukrainian conservative-clerical circles on November 22, 1933⁸³. The absence of any written agreements and a common vision of a step-by-step solution to the problem of the Polish-Ukrainian peace of the south-eastern territories raised the question of the practical feasibility of such a dialogue before both sides. In the absence of a positive public resonance among Ukrainians on the

⁷⁴ TsDIAL. – Fond 359. – Opys 1. – Spr. 223. – P. 2.

⁷⁵ Ibid. – Sygn. 345. – P. 20.

⁷⁶ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzn'ski J. Zwierciadło gasnącego światła... – P. 242.

⁷⁷ Ibid. – P.244.

⁷⁸ TsDIAL. – Fond 359. – Opys 1. – Spr. 223. – P. 2.

⁷⁹ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzn'ski J. Zwierciadło gasnącego światła.. – P. 246.

⁸⁰ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrzn'ski J. Zwierciadło gasnącego światła.. – P. 246.

⁸¹ Ibid.

⁸² Nazaruk O. Polskyj konservatyzm u vidnoshenni do Ukrainy // Nova Zorya. – №. 71. – 21 veresnia 1933. – P.2.

⁸³ Ibid. – P. 248.

“normalization” action of the UCNP-UNO, the Ukrainian side, not willing to oppose itself to the Ukrainian community in the face of the obvious defeat of the Polish-Ukrainian dialogue, has ceased to contact the Polish conservative “NP”. Osyp Nazaruk, in the article “Polish conservatism towards Ukraine” (1933), argued the ideological premise of the above-mentioned⁸⁴.

However, conservative conspirator group sought to implement another attempt of understanding. In order to avoid contradictions with the official authority, regarding the Polish-Ukrainian agreement at the level of political forces, J. Bobrznyn’ski visited the Ministr of Internal Affairs in order to converse with B. Peratski. Conservatives have shown readiness to continue cooperation with Ukrainians in line with the policy of moderate state assimilation. However, in the passage from J. Bobzhynski quoted in his own memoirs, it was clear from his passage from B. Peratski that the intentions of the government were the opposite – not the state, and ethnic assimilation was the goal of power, while “normalization” was seen as a distraction factor⁸⁵.

J. Bobrznyn’ski put the main responsibility for the failure of the negotiations between the Ukrainian and Polish conservatives on Polish conservative forces, which limited themselves to declarative statements instead of effectively support the Ukrainian side’s proposals to improve the situation of Ukrainians in the south-eastern territories. The formal approach of influential politicians, in particular J. Radzivil, to the problems raised at the meetings and the reluctance to reach concrete agreements ultimately convinced the Ukrainian delegation of the ineffectiveness of such measures. Oral agreement on the next constructive meeting has never been realized⁸⁶. After all, a significant part of the conservative camp refused to support the initiative of the Krakow conservatives, considering it expedient, as noted in 1933 by K. Kerski, to continue the policy of “strong hand” in the Ukrainian question⁸⁷. Other conservatives, in particular J.S. Los’, P. Dunin-Borkowski continued to convince both communities of the need for a dialogue on the pages of the extension public time “Biuletyn Polsko-Ukraiński”⁸⁸. However, according to J. Bobrznyn’ski, the idea of cooperation, proposed in it, didn’t have much publicity in both Polish and Ukrainian societies⁸⁹. Instead of this, the conservative parties, which by that time had practically abandoned the cells in the field and lost the possibility of influencing state policy, after dissolution of the BBWR in December 1935, supported a national course for building a homogeneous Polish society. According to J. Bobrznyn’ski, Polish conservatism did not support “the national minorities, who were cuddling to him”⁹⁰.

Thus, the defeat of the attempts of the Polish-Ukrainian understanding of the inter-war era in general and Jan Bobrznyn’ski’s work to establish a dialogue between conservative and clerical circles was greatly dependant on the formal approach of the state and the Polish social and political forces to the Ukrainian question. On the background of a policy of unsuccessful state assimilation of Ukrainians, the Polish state stubbornly stumbled towards a homogeneous Polish nation, where there was no room for either the Ukrainian issue or international dialogue.

⁸⁴ Nazaruk O. *Polskyj konservatyzm u vidnoshenni do Ukrajinjy...* – P.2.

⁸⁵ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrznynski J. *Zwierciadło gasnącego światła...* – P.248.

⁸⁶ *Ibid.* – P. 244, 248.

⁸⁷ Kierski K. *Problemat ruski // Dziennik Poznański.* – 22 października 1933. – Nr 244. – P. 1.

⁸⁸ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrznynski J. *Zwierciadło gasnącego światła...* – P. 236. See also: Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich...* – P. 192-193

⁸⁹ BJ. – Rkps 37-38/69. Bobrznynski J. *Zwierciadło gasnącego światła...* – P.236.

⁹⁰ *Ibid.* – P. 235

Оксана Юрчук, Христина Юрчук.

До проблеми польсько-українського діалогу 1931–1933 рр. (візія Я. Бобжинського).

У статті висвітлено малодосліджений аспект польсько-українських контактів на рівні поміркованих консервативно-клерикальних кіл обох народів 1931–1933 рр. Визначено роль польського консерватора Яна Бобжинського в організації та проведенні польсько-українського “нормалізаційного” діалогу. З’ясовано особливості та значення публіцистичної дискусії на шпальтах польсько-українських консервативних часописів в процесі організації активних елементів обох суспільств для налагодження позитивної співпраці з представниками українських поміркованих кіл. Доведено, що ігнорування діалогу з переважною частиною українського національного руху на користь маловпливового консервативно-клерикального осередку УКНП-УНО нівелювало саму ідею порозуміння між польським та українським суспільствами упродовж 1931-1933 рр.

Oksana Yurchuk, Khrystyna Yurchuk

To the problem of the Polish-Ukrainian dialogue 1931-1933 (J. Bobrzyn'ski's vision).

The article highlights the little-studied aspect of the Polish-Ukrainian contacts at the level of moderate conservative-clerical circles of both nations in 1931–1933. The role of Polish conservative Jan Bobrzyn'ski in organizing and conducting of Polish-Ukrainian “normalization” dialogue. The peculiarities and significance of the journalistic discussion on the pages of the Polish-Ukrainian conservative magazines in the process of organizing the active elements of the both societies for the establishment of positive cooperation representatives of the Ukrainian moderate circles. It has been proved that ignoring the dialogue with the overwhelming majority of the Ukrainian national movement in favor of the low-power conservative-clerical cell of the United Nations High Commissioner for Democratic Institutions (UNO) unleashed the very idea of understanding between Polish and Ukrainian societies during 1931-1933.

МІСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИКІВ ТА УНІАТІВ НА ВОЛИНІ, ХОЛМЩИНІ ТА ПІДЛЯШШІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: СПІВПРАЦЯ ЧИ ВЗАЄМОПОБОРЮВАННЯ

Місійна діяльність Католицької Церкви на теренах Волині, Холмщини та Підляшшя у міжвоєнний період була зумовлена насамперед зміною політичного устрою. Ці території до Першої світової війни належали Російській імперії. Після поразки визвольних змагань українського народу та знищення УНР та ЗУНР у міжвоєнне двадцятиліття вони ввійшли до складу Другої Речі Посполитої. Польща, вважаючи ці території своїми «східними кресами», почала акцію колонізації українського населення, використовуючи для цього не лише політичний тиск, але й релігійний. Тоді більшу частину цих земель населяли православні українці, хоча до середини ХІХ ст. найпоширенішою тут була Унійна Церква, яку знищив російський царат. У підсумку, частину населення насильно переведено на православ'я, інша ж перейшла на латинський обряд.

У такій ситуації і Греко-католицька, і Римо-католицька Церкви бачили своїм завданням поширювати католицизм на новоприєдані території. Щоправда, кожна з них бачила ці завдання по-різному. Греко-католики вважали, що мають повне право місійної діяльності, оскільки ще сімдесят років тому тут були Луцька та Холмська унійні єпархії та в населенні переважали уніати. Окрім того, жили ще свідки «давньої» унії, які пам'ятали, хто вони, і прагнули отримати духовну опіку саме від греко-католицьких священників¹. Вагомим аргументом було й те, що на Волині мешкало багато переселенців-галичан, які переїжджали туди в надії на краще життя. На 1930 рік на Волині їх нараховували понад 20 тисяч². Саме ці люди найбільше потребували опіки греко-католицьких душпастирів, адже траплялися випадки, коли вони не мали духовного проводу протягом тридцяти років, а то й півстоліття. Тому ієрархія Греко-католицької Церкви вважала своїм обов'язком заохочувати священників із Галичини для місійної діяльності на теренах північно-східних районів Другої Речі Посполитої.

Бажання греко-католиків повернутися на Волинь, Холмщину чи Підляшшя не було одностороннім, не лише духовенство прагнуло працювати там. Місцеве населення також неодноразово зверталося до ієрархів Греко-католицької Церкви, просячи про духовний провід. Зокрема, знаємо про кілька таких звернень. Ще у вересні 1917 р. до митрополита Андрея звертався полковник Микола Шаповал з Білої на Підляшші з проханням повернути греко-католицьких священників на ці терени, адже «вже від довшого часу домагається [цього] місцеве населення, яке ще не забу-

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 3.

² Емігранти на Волинь // Львівські Архiepархіяльні Відомости. – Жовтень 1930. – Ч. IV. – С. 1–3.

ло св. Унії»³. Також до Львова приїжджали представники з Грубешова на Холмщині: «70-тирічний Василь Кулик (бувний уніат), молодий селянин Іван Середа і син православного дьяка Всеволод Йосафат Демянюк. Делегація та просила Преосв. д-ра Бучка та його Ексц. Митрополита, аби вислали до них греко-католицького священника, який представив би людям, що унія не приносить латинізації, якої українці не бажають»⁴. Схожі процеси відбувалися і в інших селах Грубешівського повіту, зокрема в Добромиричах та Пересоловичах люди також говорили: «Цілковито годимось на унію, але хочемо бути залежними від митрополита Шептицького»⁵. Такі листи-прохання про прийняття до Греко-Католицької Церкви приходили до митрополита Андрея й з інших населених пунктів цього регіону. У них миряни просили про унійних священників «своїх українських, бо римо-католики не хочуть унії». Писали, що «хочемо вернутися до святої Унії, за котору наші предки терпіли. Хочем бути католиками, але грецького обряду, такого, якого був священномученик святий Йосафат». Також прохали митрополита, аби він звернувся до Папи про призначення греко-католицького єпископа до Холма⁶. Ці процеси не обмежувалися Холмщиною. На Волині православні зверталися до владика Миколая Чарнецького «з проханням прийняти їх до уніятської церкви і прислати їм уніятських священників»⁷.

Натомість римо-католики бачили ці території плацдармом для поширення католицизму на схід, зокрема на територію Радянського Союзу. Також важливу роль у діяльності місіонерів латинського обряду відіграла підтримка Польської держави, яка вбачала в релігійно однорідному католицькому суспільстві запоруку лояльності до себе. Зокрема, латинське духовенство на чолі з підляським єпископом Генриком Пшездзєцьким намагалось активно втілювати в життя ідею так званої неоунії – створення Католицької Церкви візантійсько-слов'янського обряду. Владика бачив таку потребу, оскільки до нього зверталися православні з проханнями прийняти їх до католицької церкви, але зберегти їхній східний обряд⁸. Це мала бути Католицька Церква, до якої б належало православне населення північно-східних регіонів Польщі. Для цього нового обряду не створювалося власної єрархії, а клір та вірні були підпорядковані латинським єпископам, на теренах дієцезій яких впроваджувалася неоунія. Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в богослужіннях послуговувалася російським синодальним обрядом. Єдиними змінами було поминання Папи римського та місцевого римо-католицького єпископа. Священниками, як планувалося, мали бути колишні православні. Крім них активно залучали римо-католиків-біритуалістів, створювалися східні гілки латинських монаших орденів, зокрема, єзуїтів, бенедиктинців, капуцинів⁹. У 1928 р. була заснована

³ Лист полк. М. Шаповала про відновлення уніятської Церкви на українських землях, окупованих німцями, та прохання прислати на Підляшшя й Полісся гр.-католицьких священників // Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Церква і церковна єдність. Документи і матеріали 1899 – 1944. / За ред. А.Кравчука. – Том 1. – Львів: Свічадо, 1995. – С. 136.

⁴ Діло. – Ч. 317, 30.11.1933. – С. 2.

⁵ Діло. – Ч. 120, 30.06.1937. – С. 3.

⁶ ЦДІАЛ. – Ф.358. – Оп. 1. – Спр. 396. – Арк. 214.

⁷ Діло. – Ч. 268, 12.10.1933. – с. 2. Там само. – Ч. 238, 11.09.1933. – С. 3.

⁸ Скакун Р. Нова унія в Другій Речі Посполитій (1924–1939) // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії / за ред. Б. Гудзяка. – Ч. 5. – Львів: Місіонер, 2007. – С. 207.

⁹ Лагіш Р. Роль Чернечих орденів у поширенні «нової унії» в східних воєводствах Польщі (1924–1938 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за ред. І. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 1. – Ч. 1. – С. 65–68.

семінарія в Дубні для навчання майбутніх священиків неоунійної Церкви. До місійної праці латинські єпископи запрошували також і монахів греко-католиків із Галичини, проте вбачали у їхній діяльності загрозу поширення українських національних ідей.

Серед греко-католицьких єпископів найпершим і найбільшим послідовником місійної праці задля з'єдинення був митрополит Андрей Шептицький. Для нього вся доктрина Христової Церкви базувалася на «єдності, єдності у Святій Трійці»¹⁰. Єдність церков – це Божа воля, яку намагався втілювати в житті. У своїх науках для вірних митрополит наголошував на трьох основних для католика унійних принципах: знати свою віру, пізнати віру православних братів та молитися за єдність¹¹. Основними практичними засобами для унійної діяльності Андрей Шептицький визначав взаємне пізнання представників Католицької та Православної Церков через перебування католиків серед православної більшості, а також через створення східних гілок католицьких чернечих орденів¹². У «Заклику Митрополичого Ординаріату до деканальних урядів провадити душпастирську працю на визволених від російських військ землях Холмщини, Волині й Підляшшя» від 9 грудня 1917 р. йшлося: «Землі ті назад повернути для справи святої Унії є нашим святим обов'язком і кінцевим приказом дня»¹³.

Першим кроком до повернення уніатів на втрачені колись території та місійної діяльності на новоприєднаних землях стало висвячення на єпископа Луцького о. Йосифа Боцяна. Ця подія відбулася у вересні 1914 року. Проте, польська влада не дозволила владиці та й іншим священикам із Галичини служити на цих територіях. Однак він не погодився із таким станом речей і неодноразово намагався посісти Луцьку кафедру. Однією з таких спроб налагодити стосунки з населенням та священнослужителями з цих теренів була його поїздка на Волинь та Холмщину у 1917 році. «На луцького владика гляділи всі як на заступника митрополита, наділеного судовластю на давні унійські дієцезії: полоцьку, смоленську, володимирсько-волинську, луцьку, турівсько-пінську і холмську»¹⁴. Там владика Йосиф та о. Василь Матвієйко, який його супроводжував, побачили цікаву картину: люди не були вороже налаштовані до греко-католиків, навпаки, запрошували служити Літургії та уділяти Святі Тайни, бо пам'ятали свої унійні корені, хоча й чувся у їхніх словах жаль через те, що «ваші священики покинули їх [холмщаків], коли настали переслідування, і повтікали в Галичину...»¹⁵. Проте польська влада не дозволяла присутності греко-католицьких священиків на північно-східних теренах держави. Отець Матвієйко згадував: «Тут стрінули ми наших двох священиків з-під границі з Холмщини, які розказали Преосвященному, що їм заборонено виконувати які-небудь священнодійства Холмщакам. Преосвященний дивувався тому та просив тих

¹⁰ Ленчик В. Ідея Церковної Єдності у Митрополита Шептицького // Богословія, 1971. – С. 175–176.

¹¹ Там само. – С. 177.

¹² Лужицький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом. Нарис історії Української Церкви. – Філадельфія, 1954. – С. 581.

¹³ Заклик Митрополичого Ординаріату до деканальних урядів провадити душпастирську працю на визволених від російських військ землях Холмщини, Волині та Підляшшя. // Митрополит Андрей Шептицький... – С. 135.

¹⁴ Солодух о. А. Митрополит А. Шептицький і уніоністичні змагання на Білій Русі. // Богословія, 1926. – С. 91.

¹⁵ Матвієйко о. В. Єпископ Йосиф Боцян на Холмській і Волинській Україні в 1917 р. // Богословія, 1927. – С. 111.

священиків, що якраз сусідували з Холмщиною, щоби вони не відмовляли духовної помочі, якщо до них хто за нею прийде»¹⁶.

На перешкоді подальшій діяльності єпископа Йосифа та його помічника стояла польська влада, яка забороняла служити Літургії та вдіяти Св. Тайни, а з Ковеля їх узагалі інтернували.

Першою місією греко-католиків після Першої світової війни стала місія о. Михайла Кота та о. Івана Полянського на Підляшші. Вони, за дорученням митрополита Андрея, «обійшли калакутські села», де намагалися нав'язати стосунки з колишніми уніатами та заручитися їхньою підтримкою¹⁷. Більше інформації знаходимо саме про о. Михайла Кота, котрий розповідав про себе, що є «українцем з Галичини», а «його завданням є повернути на унію українців, колишніх уніатів». Він служив у «порожньому римо-католицькому костьолі»¹⁸. Найперше священик зайнявся налагодженням співпраці з інтелігенцією та молоддю, яку зумів прихилити до себе, незважаючи на протест «православних батюшок». За своє коротке перебування на Підляшші о. Кіт «відправляв у 69 селах». Найбільшою проблемою, як вважав місіонер, була нестача священиків, яких потребувалося «ще десь з двадцять...»¹⁹. З цих причин та через неприхильне ставлення до греко-католиків польської світської влади ці місії не були довготривалими і вже 1919 року священика інтернували²⁰. Однак отець не полишав спроб повернутися на Підляшшя. Того ж 1919 року звертався до Міністерства віровизнань та освіти з проханням передати йому для служіння колишню унійну церкву в Білій Підляській²¹. У 1921 р. о. Кіт просив про тримісячну відпустку, аби знову поїхати з місіями на Підляшшя, й отримав позитивну відповідь від Митрополичого ординаріату у Львові²².

У 1918–1919 р. на Холмщині служили о. Василь Кирилюк та о. Матей Хомань. Вони просили владу, аби їм передали в користування колишню унійну катедру в Холмі, а також церкву на вул. Руській у Любліні. Проте консисторія Люблінської дієцезії зробила висновок, що їхня «праця не принесла плодів». Тому священики змушені були покинути Холмщину у лютому 1919 р., незважаючи на те, що митрополит Андрей просив владу Фульмана про можливість залишитися²³.

На початку 1920-х рр. на Підляшші також служив о. Горчинський, про якого писала львівська газета «Діло», що він «може посвідчити, як той народ горнеться до свого обряду, до унії, яка той обряд зберігає»²⁴.

Митрополит Андрей підтримував уніатів на місійних теренах і матеріально. Неодноразово до нього зверталися про допомогу священики та миряни. Зокрема, знаємо про такі прохання від отців-студитів із с. Шістка на Підляшші, для потреб яких ми-

¹⁶ Там само. – С. 110.

¹⁷ Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя: (новіші часи). – Вінніпег, Торонто, 1968. – С. 215.

¹⁸ Дмитрюк В. Спомини з років 1918–1927 // Пастернак Є. Нарис історії ... – С. 362.

¹⁹ Лист від о. Михайла Кота про стан парафії і свою працю з селянами та інтелігенцією. 1918 р., серпня 29, Берестя // Митрополит Андрей Шептицький... – С. 161–163.

²⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 201. – Оп. 1в. – Спр. 389. – Арк. 63.

²¹ Там само.

²² Там само. – Арк. 65.

²³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 103; Grzesiak K. Diecezja lubelska wobec prawosławia w latach 1918-1939. – Lublin : Gaudium, 2010. – S. 468

²⁴ Діло. – 1924, Ч. 153, 15.07.1924. – С. 2.

трополит передавав гроші та книжки²⁵. З м. Гродно коло Пінська, де також унійними священиками провадилася місійна діяльність, писав до митрополита Андрея о. Іван Тилявський та просив про допомогу різними літургічними речами: «Досі нема у нас в церкві Євангелія, Плащаниці, Дарохранильниці, ручного хреста... Чи були б Ексцеленція ласкаві там зарадити і обдарити нашу церковцю хоч одною церковною річчю...»²⁶. О. Василь Грош із Рівного у 1937 р. також просив про допомогу гроши-ма та церковними речами, оскільки утворив греко-католицьку парафію та служив Літургії в римо-католицькій каплиці²⁷. Подібні звернення писали також священики з Галичини, які вболівали за долю співбратів по той бік «сокальського кордону». Зокрема, священики з Бродівщини написали колективного листа до митрополита Андрея з проханням допомоги фінансово о. Теодорові Пасічнику, який «є чоловіком доброї волі і хотів би якнайбільше прихилити для справ святої унії». Його призначив луцький латинський єпископ Адольф Шельонжек на неоунійну парафію в с. Гаї Левятинські у 1934 р. Проте о. Теодор мав мізерне матеріальне забезпечення і потребував допомоги²⁸. Він походив із Волині, був православним священиком. Але у 1933 р. перейшов до Католицької Церкви. Закінчив курси з «порівнюючої теології» при латинській семінарії в Луцьку. Вже через кілька років у 1939 р. він просив митрополита Андрея про переведення до Львівської архієпархії²⁹.

Окрім того, митрополит Андрей матеріально підтримував вихідців з Волині, які вчилися в Малій Духовній Семінарії у Львові. Розуміючи нестачу греко-католицького священства на цих землях, молоді люди приходили до владики за підтримкою, яку їй отримували³⁰. Серед таких студентів були Андрій Луцик, який писав, що «священиків так багато треба на Волинь...», а також Тихон Козлюк, Мирон Кархут та Анатоль Куницький³¹.

Греко-католицька Церква і далі намагалася, незважаючи на всі перепони, відправляти своїх священиків для служіння на північно-східних теренах. Як свідчать тематизми, у 1931–1932 роках на Волині служив о. Зенон Каленюк³², у 1932–1933 роках там було вже три священики – о. Василь Додик, о. Ксенофонт Керша та о. Зенон Каленюк (на Поліссі)³³. Останній служив у с. Заріччя Пінської дієцезії до 1939 року. Був професором Духовної семінарії в Пінську, проте залишався приналежним до Львівської архієпархії³⁴. У 1935–1936 роках продовжували священнодіяти на цих теренах о. Василь Додик в Антонівці, де «був деканом для греко-католиків переселенців на Волині в Луцькій латинській єпархії». Він походив із Радехівщини, закінчив греко-католицьку семінарію, згодом навчався в Інсбруку³⁵. О. Ксенофонт Керша був парохом в Одзютічах, а згодом у Рівному³⁶. Офіційно ці парафії належали до неоунійної Церкви.

²⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 248. – Арк. 9.

²⁶ Там само. – Спр. 110. – Арк. 62.

²⁷ Там само. – Спр. 681. – Арк. 122.

²⁸ Там само. – Спр. 566. – Арк. 5.

²⁹ Там само. – Ф. 201. – Оп. 1в. – Спр. 744. – Арк. 1–3.

³⁰ Там само. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 289. – Арк. – 35–54.

³¹ Там само. – Арк. – 35, 40–41, 48, 54.

³² Шематизм греко-католицького духовенства Львівської Архієпархії 1931–1932. – С. 256.

³³ Там само. 1932–1933. – С. 203.

³⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 201. – Оп. 1в. – Спр. 387. – Арк. 25–28.

³⁵ Там само. – Спр. 276. – Арк. 1–24.

³⁶ Шематизм 1935–1936. – С. 25.

Окрім цих поодиноких світських священиків, на теренах північно-східних околиць Другої Речі Посполитої працювали також греко-католицькі монахи. Зокрема студити, які мали місійні станиці в Мерлінських хуторах та Олпені біля кордону з Радянською Україною, а також у Шістці на Підляшші, де розпочали служіння на початку 30-х років. У перші роки праця на цих теренах була дуже важкою і не приносила плодів. Отець Кирило Ганущак, який був одним із перших студитів на місіях, скаржився на небажання місцевого населення переходити на унію, важкий матеріальний стан. Проте, вже через рік становище змінилося: кількість вірних зросла вдвічі, люди приходили навіть за 25 км. Місіонарі розпочали активну роботу з молоддю та дітьми: навчали читати та писати українською мовою, грати на музичних інструментах, забезпечували українськими періодичними виданнями. Навіть зароджується покликання до монашого життя в одного з хлопців – Олексія Дацюка. Втім, такі успіхи поляки сприймали негативно, тому о. Кирила єпископ Генрик Пшездзєцький попереджав про можливість завершення місійного служіння на Підляшші. До Шістки приїжджали також інші священики-студити, зокрема ігумен з Унева о. Климентій Шептицький був там у 1934 р.³⁷ Того ж року адміністратором у Шістці призначено о. Саву Савіцького, який продовжив розпочату о. Кирилом працю. Окрім цього села, він їздив також у с. Городок. Налагодив співпрацю з римо-католицькими священиками: допомагав сповідати, провадив реколекції в Межирічах. Але знову ж таки латинська дієцезія була незадоволена з проукраїнських настроїв отців-студитів і попереджала о. Саву «не будувати Україну, як о. Кирило»³⁸.

У Городлі та Грабівці Грубешівського повіту служили отці Василяни з Галичини. Зокрема, в Грабівці з листопада 1931 р. перебував о. Андрій Трух. За півтора року на унію перейшло близько 250 осіб. «Отці Василяни пристосовуються до локальних форм: відправляють різні набожества, голосять науки, вчать релігії в школах, час від часу роблять місії в околицях Грабівця», – так писав про служіння священиків невідомий автор під псевдонімом Місіонар у статті до неонуїного журналу «Oriens»³⁹. Отець Трух перебував на Холмщині лише до травня 1932 р., коли його замінив о. Митрофан Гринкевич⁴⁰.

Новоприбулий чернець виконував священичі обов'язки: служив Літургії, виголошував проповіді, сповідав, причащав, вінчав та хоронив померлих. До сповіді та причастя приходили також вірні латинського обряду⁴¹. Він широко використовував агітацію у формі листівок та брошур, у яких закликав до переходу до Греко-Католицької Церкви словами: «Вертайте до віри батьків!». Проте, як зазначає Ф. Жеменюк, така його діяльність не була успішною, бо кількість парафіян зменшувалася і перед початком Другої світової війни була незначною⁴². У листопаді 1935 р. о. Митрофан «у зв'язку з проханням Чину» завершив своє служіння у Грабівці і туди направили о. Іринарха Малаянка, ЧСВВ⁴³. Наступником його у місійній станиці став о. Доротей Сироїд, ЧСВВ, якого 21 грудня 1936 р. люблінський єпископ іменував

³⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 248. – Арк. 2–15.

³⁸ Там само. – Арк. 19–21.

³⁹ Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3235. – Арк. 4–6.

⁴⁰ Там само. – Оп. 2. – Спр. 88. – Арк. 334, 343.

⁴¹ Там само. – Оп. 1. – Спр. 82. – Арк. 19; Там само. – Спр. 83. – Арк. 1.

⁴² Rzemieniuk F. Stosunek Greckokatolickiego duchowieństwa do postanowień Konkordatu w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939). – Siedlce, 2004. – S. 229–234.

⁴³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 684. – Оп. 2. – Спр. 88. – Арк. 389.

«настоятелем костелу св. Каєтана у Грабівці та вікарієм парафії католицької в Грабівці для вірних східного обряду»⁴⁴.

Другою місійною станицею стає Городло. До праці там призначають ігумена Гошівського монастиря о. Миколая Лиска⁴⁵. Забезпечення священника бере на себе владика Фульман і виплачує йому щомісячно 200 злотих⁴⁶. Уже в травні того самого року Городло відвідав владика Миколай Чарнецький. Він відслужив вечірню, а 3 травня – урочисту Літургію. Того ж дня прийняв делегацію православних із Гусинного, які були зацікавлені в переході на унію. В Городлі склалися хороші стосунки між римо-католиками та уніатами і на рівні священників, і між мирянами⁴⁷. Перший отець-місіонер пропрацював там недовго і вже в листопаді 1931 р. люблінський ординарій звільнив о. Лиска з «ректора парафії в Городлі»⁴⁸. Замість нього призначив о. Йосафата Федорика, ЧСВВ, «ректором парафії святого Миколая і вікарієм тієї парафії... для вірних східного обряду». Він отримав дозвіл сповідати, служити Літургії в костелах та приватних будинках⁴⁹. Саме цей священник розпочав активну працю. На початках у селі було приблизно 150 уніатів. Спочатку о. Йосафат служив у костелі, оскільки стара унійна церква була «загадково спалена» 1928 р. і лише у 1932 році збудували нову. До цієї справи матеріально долучилися і римо-католики. Зокрема, Курія єпископа люблінського виділила для будівництва тисячу злотих, а Папа Римський призначив допомогу в розмірі 7 тисяч лір⁵⁰. Також Комітет відбудови першої на Холмщині Греко-Католицької Церкви в м. Городло Грубешівського повіту звертався до митрополита Андрея Шептицького «Патріарха всієї Української Церкви» з проханням допомоги у будівництві, бо «має красуватися церква на доказ того, що скрізь, де була унія – там вона і буде»⁵¹. Це звернення підписало 22 осіб, які, як бачимо з документа, вважали себе саме греко-католиками, а не вірними неоунійної церкви. Благословив святиню, ще не завершену, владика Миколай Чарнецький того ж року⁵². А по завершенні будівництва у 1937 р. освятив її⁵³.

Мабуть, найуспішнішими та найчисельнішими були місії отців редemptористів, які розпочалися у 1926 р., коли луцький латинський єпископ Адольф Шельонжек запросив Чин Найсвятішого Избавителя для праці над з'єднанням Церкви на Волині. Як вважає о. Стефан Йосиф, ЧНІ, такий крок польського ординарія був викликаний тим фактом, що значна частина редemptористів були бельгійцями, які виховувалися в західному обряді, проте прийняли східний для створення східної гілки Чину Найсвятішого Избавителя. Єпископ вважав, що саме ці люди, віддані Католицькій Церкві та не заражені ідеями українського націоналізму, зможуть якнайкраще відповідати духу неоунії⁵⁴. Але польська дослідниця Ф. Жеменюк вважає, що місії редemptористів на Волині організував митрополит Андрей Шептицький⁵⁵.

⁴⁴ Там само. – Оп. 1. – Спр. 223. – Арк. 7.

⁴⁵ Там само. – Арк. 95.

⁴⁶ Там само. – Оп. 2. – Спр. 88. – Арк. 309.

⁴⁷ Wrażenia z Horodła. // Ogiens. 1934. – R. 6. – S. 187–188.

⁴⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 684. – Оп. 2. – Спр. 88. – Арк. 330.

⁴⁹ Там само. – Оп. 1. – Спр. 480. – Арк. 50.

⁵⁰ Там само. – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 109. – Арк. 21.

⁵¹ Там само. – Арк. 21–22.

⁵² Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 3235. – Арк. 3.

⁵³ Там само. – Оп. 2. – Спр. 223. – Арк. 38.

⁵⁴ Йосиф С. Николай Чарнецький ЧНІ. Єпископ-Ісповідник. – Йорктон, 1980. – С. 32–33.

⁵⁵ Rzemieniuk F. Walki polityczne grekokatolickiego duchowieństwa o niepodległość Ukrainy w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939). – Siedlce, 2003. – S. 65.

На Волинь прибули о. Миколай Чарнецький, о. Ришард Костенобль, о. Григорій Шишкович та ще двоє братів. Оселившись у Костополі, вони активно взялися до роботи. Вже з перших днів провадили реколекції для чотирьох православних монахів, які бажали приєднатися до Католицької Церкви, і зробили це 1 травня 1926 року. Тут вони створили свій маленький монастир, в якому облаштували й каплицю, куди щодня на молитву приходили люди. В будні присутніх на Літургії було близько сімдесяти, а в неділі і свята – 250⁵⁶. Таке число вірних вимагало оформлення парафії. Зокрема, 4 січня 1927 року о. Миколай Чарнецький попросив дозволу луцького єпископа Адольфа Шельонжека на створення греко-католицької парафії, але отримав відмову. Ординарій не вважав за потрібне організувати окрему чи то греко-католицьку парафію, чи навіть неонуїну. Крім того, поставив вимоги, щоб усі католики східного обряду належали до римо-католицьких парафій⁵⁷ та щоб усі метричні книги, які вели місіонери, були передані парохом католицького костелу в Костополі⁵⁸. Коли місіонери відмовилися виконати ці вимоги, наказав їм покинути Костопіль та шукати інше місце осідку.

Місіонери переїхали до Ковеля, де продовжили душпастирську працю. Знову облаштували монастир, служили богослужіння, проповідували українською мовою, сповідали, відвідували поселення переселенців з Галичини. Проблемою, з якою зіткнулися отці-редемптористи в Ковелі, стала відмова латинської курії надати їм у користування гарнізонний костел, який вже давно не використовувався римо-католиками, а стояв пустою. Звернення до світських властей також не дало результатів, оскільки, як їм пояснили, все залежало від правлячого єпископа. Тоді отці-редемптористи звернулися до Апостольської Столиці по допомогу в цій справі⁵⁹. Тільки за сприянням Риму цю святиню було передано греко-католицьким священикам.

Одного з місіонерів, о. Григорія Шишковича, поляки звинуватили в українському націоналізмі. За наполяганням латинського єпископа його відправлено до Канади. На його місце прибув о. Василь (Всеволод) Величковський, ЧНІ, який продовжив активне душпастирство серед переселенців із Галичини. Він, незважаючи на заборони польської адміністрації, приклався до побудови не одного храму та каплиці⁶⁰. В околицях Ковеля, а також і на досить віддалених від нього територіях отці-редемптористи, йдучи від села до села, знаходили поселення греко-католиків. Серед них села, де були створені постійні парафії; – Оздютичі (парох о. Ксенофонт Керша), Бубнів, Рафалівка, Антонівка, а також ті населені пункти, де не було постійного духовного проводу – Володимир, Іваничі, Сілець, Колодяжне, Костопіль, Жджари, Голуби, Прив'ятка та ін. У цих місцевостях служилося найчастіше в помешканнях вірних, рідше будували каплиці⁶¹. Як згадує о. В. Величковський, отці їздили в різні повіти Волині, збудувати там близько 20 церков і каплиць, а також провадили місії в рідному селі Лесі Українки – Колодяжному, де на унію перейшли її брат Микола та його син Юрій. Там було закладено церкву св. Миколая⁶².

⁵⁶ С. Йосиф. Миколай Чарнецький... – С. 37–38.

⁵⁷ Там само. – С. 39.

⁵⁸ Бахталовський Р. Апостол з'єдинення наших часів: спогади (про Слугу Божого Владика Миколая Чарнецького). – Львів: Добра книжка, 2001. – С. 106–108.

⁵⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 268. – Арк. 1–8.

⁶⁰ Бахталовський Р. Апостол з'єдинення... – С. 117.

⁶¹ Бубній М. ЧНІ. Редемптористи візантійсько-українського обряду у Львівській митрополії УГКЦ в 1913–1939 роках. – Львів, 2003. – С. 135.

⁶² Величковський В. В., ЧНІ. Мої життєві спомини // Василь Всеволод Величковський, ЧНІ: Єпископ – ісповідник. – Йорктон, 1975. – С. 91–93.

Проте ці успіхи були мало відчутними, оскільки влада Митрополита Галицького не поширювалася на ці території. Греко-католицької ієрархії на цих теренах не було, а вірні підпадали під юрисдикцію латинських єпископів. Отже, ситуація складалася така ж, як і з творенням неоунії. Фактично, римо-католики сприймали діяльність греко-католицьких душпастирів як неоунійні старання. Та й редемпторист о. Р. Бахталовський⁶³, один із тих, хто працював на цих місійних землях, не робить жодної різниці між Берестейською унією, яка існувала вже понад 300 років, та тією «жондовою», як її називає Є. Пастернак⁶⁴, яку провадили латинські єпископи у 20–30-х роках ХХ ст. Він розуміє її як таку саму, що веде нез'єдинених до єдності з Апостольським Престолом.

Ситуацію з визначенням приналежності до котрогось із двох східних обрядів, які існували в Католицькій Церкві на західноукраїнських землях, ускладнила хіротонія Миколая Чарнецького у січні 1931 року та його призначення Апостольським Візитатором для католиків візантійсько-слов'янського обряду на Волині. Також у документі Ватикану Миколая Чарнецького називають священником візантійсько-слов'янського обряду (*ritus byzantini-slavici*)⁶⁵. Втім, така невизначеність не стала на перешкоді праці владики. Хоча він і не мав реальної влади приймати будь-які рішення, а з найменшим проханням у справах віри мав звертатися до латинського ординарія, все-таки намагався покращити духовну опіку для вірних через реклекції, які влаштовував для священників східного обряду, сам їх провадив та давав практичні поради⁶⁶.

Утім, незважаючи на ряд непорозумінь між римо- та греко-католиками у справах місійної діяльності у східних воєводствах Другої Речі Посполитої, доволі часто траплялися моменти співпраці. Одним із таких став лист від того ж Луцького єпископа, який просив «вислати одного отця до Дубечного, бо тамтешні люди бажали католицького священника». Туди вирушив о. Г. Шишкович. Це був Страсний тиждень, і люди вітали прибулого місіонера, який мав забезпечити їм духовну опіку на час святкувань Великодня. До середини травня новоутворена греко-католицька парафія нараховувала близько трьох тисяч вірних. 20 травня того ж року душпастирем Дубечна було призначено о. Гроша⁶⁷.

Єпископ Шельонжек у 1928 р. писав до митрополита Андрея, що потребує речей, які використовуються у східному обряді для випускників курсів із підготовки священників для неоунійної праці: літургичні ризи, дискос, копіє, Євангеліє та Апостол⁶⁸. Луцький ординарій також ділився унійними успіхами, писав про утворені неоунійні парафії⁶⁹. Митрополит, натомість, запевняв у підтримці неоунійних священників, зокрема вихідців з Галичини⁷⁰. На прохання Митрополита Андрея, підляський єпископ Генріх Пшездзецький уділив своє благословення для того, аби священник Львівської архієпархії Йосиф Кладочний служив у його дієцезії для

⁶³ Там само. – С. 95.

⁶⁴ Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя... – С. 212.

⁶⁵ *Provisio Ecclesiae Lebediensis in persona Nicolai Czarneckyj / Welykyj A., OSBM. Documenta pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075-1953). Romae, 1954. voll. II. С. 555.*

⁶⁶ Бахталовський Р. Апостол з'єдинення... – С. 156–157, 193.

⁶⁷ Курилас, Б. Оо. Редемптористи на Волині. // Ювілейна книга Оо. Редемптористів східного обряду. – Йоркгон, 1956. – С. 175.

⁶⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 162. – Арк. 63.

⁶⁹ Там само. – Арк. 69–70, 77.

⁷⁰ Там само. – Спр. 403. – Арк. 43.

в'язнів греко-католиків. Він отримав дозвіл сповідати, служити Літургії та проповідувати⁷¹.

Співпраця на неоунійній ниві була не лише на рівні єпископів, але також і на рівні монаших чинів. Зокрема, єзуїти зверталися до отців василіян з проханням прийняти їхніх монахів, аби ті навчилися мови, щоб у майбутньому «прийняти наш обряд і заснувати новіціат для кандидатів східного обряду в Альбертині»⁷².

Прикладом співпраці може слугувати і семінарія в Дубні. Викладачем там був влади́ка Миколай Чарнецький, а навчалися також і галичани. За інформацією, яку подає львівська газета «Діло», з сорока двох студентів цього навчального закладу у 1934-1935 навчальному році чотирнадцять були галичанами-греко-католиками.⁷³ Серед них і Сергій Ковч, син о. Омеляна Ковча. У 1935 році він вступив на навчання і продовжував студії до початку Другої світової війни у 1939 році.⁷⁴ Загалом, як вважає польська дослідниця Ф. Жеменюк, у 1938 році на Волині близько половини душпастирів, які працювали в новому обряді, були українцями. Схожа ситуація існувала також на Підляшші.⁷⁵

Цікавими прикладами співпраці між обрядами Католицької Церкви на східних теренах Польщі можуть слугувати листи-привітання, зокрема, на адресу митрополита Андрея Шептицького. Зі святами вітали його різні люди: представники мирян з неоунійних парафій, семінаристи Семінарії в Дубні, священники-неоуніати (колишні православні). У цих зверненнях бачимо повагу, шану та побажання «доконати великого діла унії, для якого ти посвятив ціле своє життя, сили, здібності і майно»⁷⁶.

Протягом міжвоєнного двадцятиліття стосунки римо-католиків та греко-католиків на теренах східного пограниччя Другої Речі Посполитої склалися по-різному. Спроби створити новий обряд в Католицькій Церкві, який був штучним та не мав особливої популярності серед православного населення Волині, Холмщини та Підляшшя, сприяли тіснішому спілкуванню між представниками латинського та східного обрядів. Звичайно, усунення Греко-католицької Церкви від офіційної присутності на Волині, Холмщині та Підляшші, яке офіційно було закріплене Конкордатом 1925 р., призвело до того, що духовенство цієї Церкви намагалося усілякими способами, інколи навіть і нелегальними, переходити «скальський кордон» та служити там. Такі спроби, звичайно, викликали незадоволення римо-католицького кліру. Але з поширенням неоунії стало зрозуміло, що лише римо-католики-біритуалісти та, так звані перелети – православні священники, які перейшли на візантійсько-слов'янський обряд, не зможуть задовольнити потребу в священниках. Тому до цієї праці латинські єпископи почали залучати греко-католицьке духовенство. Проте це також не вирішило проблем у цих відносинах. Адже часто греко-католиків звинувачували у поширенні націоналістичних ідей та «будівництві України». Натомість греко-католицькі священники звинувачували римо-католиків у переведенні уніатів на латинський обряд. Усе ж таки ці

⁷¹ Там само. – Спр. 174. – Арк. 295.

⁷² Там само. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арк. 1.

⁷³ Діло. – Ч. 271, 10.10.1934. – С. 6

⁷⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 726. – Арк. 35-36.

⁷⁵ Rzemieniuk F. Stosunek greckokatolickiego duchowieństwa do postanowień Konkordatu w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939). – Siedlce, 2004. – S. 229-230

⁷⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 389. – Арк. 136; Там само. – Спр. 201. – Арк. 139; Там само. – Спр. 229. – Арк. 162-163.

проблеми та непорозуміння вдавалося згладжувати. Відбувалося й надалі спілкування між священиками обох обрядів Католицької Церкви, співслужіння та спільна праця.

Ольга Лупій.

Місійна діяльність римо-католиків та уніатів на Волині, Холмщині та Підляшші у міжвоєнний період: співпраця чи взаємопоборювання.

Стаття присвячена проблемам діяльності католицького духовенства обох обрядів: західного та східного на приєднаних до Другої Речі Посполитої етнічних українських землях, які до Першої світової війни перебували у складі Російської імперії. Особлива увага звертається на служіння греко-католицьких душпастирів, які у своєму обряді були поза законом на цих територіях, проте були запрошені до праці над організацією нового обряду у Католицькій Церкві – візантійсько-слов'янського. Також описуються моменти як непорозумінь, так і співпраці між духовенством латинського та східного обрядів.

Olha Lupii.

Roman-Catholic and Uniate missions in the interwar Volyn, Kholmshchyna and Pidliashshia: cooperation or rivalization

The article is dedicated to the mission of catholic priests both rites in Ukrainian ethnic regions of Second Poland, which were under Russian empire before First World War. Greek-Catholic priests couldn't work there because of Concordat, but they were involved in building a network of Byzantine-Slavic rite parishes. The article shows main points in rivalization and cooperation between clergy both rites.

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ТА ПОШИРЕННЯ УНІЇ У ЗАХІДНИХ ЄПАРХІЯХ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ У ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

До малодосліджених в історіографічному річищі тем належить трактування польською історіографією етнополітичних інтересів Речі Посполитої щодо поширення унії на зламі XVII–XVIII ст. у Перемишльській, Львівській та Луцькій єпархіях. Чільне місце у вивченні окресленої теми займають польські науковці міжвоєнного періоду. Принагідно зазначимо, що лише окремі аспекти окресленої теми знайшли відображення в історіографічних оглядах Я.Фіялека¹, Й.Умінського², А.Міроновича³, М.Папежинської-Турек⁴, Т.Хинчевської-Геннель⁵.

У 1925 р. успіхи та недоліки польської церковної історіографії були предметом спеціального наукового обговорення на IV з'їзді польських істориків у Познані⁶. Питання розвитку унієзнавства спеціально обговорювалось на VI з'їзді польських істориків у Вільні (1935 р.). Так, з'їзд звернувся до Головної управи Польського історичного товариства з пропозицією утворення спеціального Комітету досліджень церковної унії⁷.

Й.Умінський зауважив недоліки церковно-історичних напрацювань та напрямки, які потребують активізації досліджень. У праці наголошено на існуючому застої в едичійній історіографії⁸. Методологічні та практичні аспекти польської церковно-історичної науки міжвоєнного періоду Й.Умінський проаналізував також в іншій розвідці⁹.

¹ Fijałek J. Historjografia kościelna w Polsce dawniej i dzisiaj // Pamiętnik IV Powszechnego zjazdu historyków polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925. – T.I. Referaty. – Lwów: Polskie Towarzystwo historyczne, 1925. – S.1-8.

² Umiński J. O warunkach pracy nad historiją Kościoła w Polsce // Ateneum Kapłańskie. – 1928. – XI. – S. 292-299; Umiński J. Historiografia kościelna (Stan badań i ważniejsze postulaty) // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1937. – R.LI. – S.327-337.

³ Mironowicz A. Unia brzeska w świetle historiografii. Uwagi o stanie badań // Chrześcijanin w świecie. – Warszawa, 1988. – № 8-9. – S.161-175.

⁴ Papierzyńska-Turek M. Prawosławie i grekokatolicyzm w polskiej historiografii i publicystyce historycznej // Spotkania polsko-ukraińskie / Red. Z.Mańkowski. – Lublin, 1992. – S.45-57; Papierzyńska-Turek M. Wizje unii brzeskiej w świadomości historycznej // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – Białystok, 1996. – N 2. – S.41-50.

⁵ Chynczewska-Hennel T. Unia brzeska XVII stulecia w polskiej historiografii // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 1996. – № 2. – S.31-40.

⁶ Fijałek J. Historjografia kościelna w Polsce dawniej i dzisiaj // Pamiętnik IV Powszechnego zjazdu historyków polskich w Poznaniu 6 – 8 grudnia 1925. – T. I. Referaty. – Lwów: Polskie Towarzystwo historyczne, 1925. – S. 1 – 8.

⁷ Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie. – T. II. Protokoły. – Lwów, 1936. – S. 163 – 171.

⁸ Umiński J. Historiografia kościelna (Stan badań i ważniejsze postulaty). – S.330-334.

⁹ Umiński J. O warunkach pracy nad historiją Kościoła w Polsce // Ateneum Kapłański. – 1928. – XI. – S.292-299.

А. Міронович з'ясував, що широке зацікавлення польської історіографії унійною проблематикою припадає на другу половину XIX ст., а також на міжвоєнний час. У міжвоєнний період, унаслідок актуалізації проблеми унії, розробляється питання її впливу на суспільно-політичну, національну та культурну ситуацію в Речі Посполитій, а також ставлення сусідніх держав, в основному Росії, до релігійних змін¹⁰.

М. Папезинська-Турек частково реконструювала особливості розвитку польської церковної історіографії у міжвоєнний період. Науковець відзначила, що тоді на унієзнавчі дослідження впливали тогочасні польсько-українські конфлікти та загострення міжконфесійного протистояння¹¹.

Т. Хинчевська-Геннель охарактеризувала два найсуттєвіші напрямки, які сформувалися в польській історіографії міжвоєнного періоду. Вони кардинально відрізнялися один від одного. Представники першого підкреслювали негативні наслідки Берестейської унії, наголошуючи, що рація державного життя вимагала створення у XVII ст. автокефального патріархату в Києві. Це, ймовірно, вберегло б Польщу від багатьох катастроф. Представники ж другого акцентували виключно на позитивному впливі унії¹².

Метою нашої статті є аналіз внеску польської історіографії міжвоєнного періоду у вивчення проблеми етнополітичних інтересів Речі Посполитої щодо поширення унії в регіоні, характеристика основних концепцій, здобутків та недоліків досліджень міжвоєнного періоду.

На нашу думку, тодішні дослідження польської історіографії з проблем етноконфесійної політики Речі Посполитої у XVII – XVIII століттях слід розглядати у тісному зв'язку з новими суспільно-політичними умовами. Відновлення Польської держави і включення до неї українських і білоруських земель, де споконвіку існувала руська православна, а згодом уніатська церква, поставили на порядок денний складну проблему відносин з нею та з її вірними. Тим більше, що громадському загалові невдовзі стало зрозуміло: діяльність впливової частини римо-католицького кліру, спрямована на запровадження серед православного населення східних регіонів держави «нової унії» у формі католицизму східнослов'янського обряду¹³, ініціювалась Ватиканом не стільки для церковних потреб Польщі, скільки з огляду на політичну ситуацію в ній та в зв'язку з амбіційними прагненнями частини католицької ієрархії та кліру¹⁴.

Відтак вповні закономірно, що польська історична наука зацікавилася: чи так само

¹⁰ Mironowicz A. Unia brzeska w świetle historiografii. Uwagi o stanie badań // Chryścjanin w świecie. – Warszawa, 1988. – № 8 – 9. – S. 167.

¹¹ Papierzyńska-Turek M. Prawosławie i grekokatolicyzm w polskiej historiografii i publicystyce historycznej // Spotkania polsko-ukraińskie / Red. Z.Mańkowski. – Lublin, 1992. – S.48.

¹² Хинчевська-Геннель Т. Берестейська унія в XVII столітті з польської точки зору // Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII столітті. Матеріали Других «Берестейських читань» (Львів, Дніпропетровськ, Київ, 1 – 6 лютого 1995 р.). – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – С. 87 –108; Хинчевська-Геннель Т. Польський погляд на Берестейську унію в XVII ст. // Берестейська унія (1596 – 1996). Статті й матеріали. – Львів: Логос, 1996. – С. 65 –74; Chynczewska-Hennel T. Spory wokół unii brzeskiej (koniec XVI – XVII w.) // Warszawskie Ukrainoznawcze Zapiski. – Т. 2. – Warszawa, 1994. – S. 28 – 35; Chynczewska-Hennel T. Unia brzeska XVII stulecia w polskiej historiografii // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 1996. – № 2. – S. 31 – 40.

¹³ Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923-1939 pp.) // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С.74-89.

¹⁴ Papierzyńska-Turek M. Prawosławie i grekokatolicyzm w polskiej historiografii i publicystyce historycznej. – S.48-49.

було у давній Речі Посполитій? Одні дослідники визнавали історичність, тобто закономірність Берестейської унії, яка виконувала роль моста поміж католицьким Заходом і православним Сходом і була корисною для культурного розвитку слов'янських народів, а її культурно-економічні наслідки переважали негативний вплив на розвиток польсько-українських та польсько-білоруських відносин. Натомість їх опоненти твердили, що унія завдала польській і руській спільнотам Речі Посполитої непоправної шкоди. Таким чином, у зв'язку з дискусією, яка розгорнулася в Польщі у кінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ століття щодо нових форм поширення унії на новоприєднаних територіях, у польській історіографії визначилися дві тенденції: проунійна та оскаржувальна. Виходячи з польських етнополітичних інтересів, одні історики (Ф.Конечний¹⁵, Е.Старчевський¹⁶) оцінювали унію як найкращий шлях державної асиміляції східнослов'янських народів, інші бачили в ній джерело і форму білоруського і українського національного сепаратизму, вважали експеримент з неоунією у ХХ ст. небезпечним для своєї держави з усіх позицій¹⁷.

До неприхильників унії належав Казимир Левицький, вважаючи, що великий план унії був прийнятий без виразної державної необхідності давньої Речі Посполитої¹⁸. Аналізуючи ставлення польського уряду до православної церкви та унійних процесів останньої третини ХVII ст., він обстоював думку, що політика польської спільноти і держави стосовно православ'я та унії повинна бути оцінена критично¹⁹. Історик не вважав унію державною необхідністю Речі Посполитої, оскільки вона ніде, крім Галичини, глибоко не вкорінилася. Нова конфесія не набула популярності і підтримки серед української та польської громадськості, католицького духовенства і польських урядових кіл²⁰. Велике значення для генерування унійних тенденцій мав Андрусівський трактат 1667 р. Оскільки руська громадськість утратила зв'язок із Києвом, значно посилювався вплив Московського патріархату. Дослідник зауважив цікавий факт (щоправда документально не підтверджений), що польський король Ян Казимир у 1668 р. висунув перед східними патріархами і царем Олексієм новий проект унії, однак цей план, напевно, був нереальним і навіть не брався до уваги. Характерно, що не всі заходи короля Яна Собеського в церковній політиці науковець уважав корисними для інтересів Польщі (зокрема заборону відносин з Константинопольським патріархатом). Такі заходи сприяли, на думку історика зміцненню зв'язків православної церкви Польщі з Московським патріархатом і уможливлювали опікунство Російської держави над православними та її інтервенційну політику. Цікавим є трактування вченим Люблінського колоквиуму 1680 р.: це мав бути з'їзд єпископату як практичне доповнення Берестейської унії, що мала здебільшого теоретичний характер. Утім, дослідник помилково вважав, що Люблінський колоквиум не дав сподіваних результатів через відсутність там православних²¹. Науковець високо оцінив план поширення

¹⁵ Koneczny F. Polskie Logos a Etnos. Roztrząsanie o znaczeniu i celu Polski. – Poznań, 1921. – Т.2. – 236 s.

¹⁶ Starzewski E. Widma przeszłości: Szkice historyczne. – Warszawa: Wyd. Towarzystwa Kresów Wschodnich, 1929. – 529 s.

¹⁷ Марозава С.В. Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596-1839 гады). – Гродна: ГрДУ, 2001. – С.20.

¹⁸ Lewicki K. Sprawa unji Kościoła Wschodniego z Rzymskim w polityce dawnej Rzeczypospolitej // Sprawy narodowosciowe. – № 5. – Rok VII. – S.491-508; № 6. – S.670.

¹⁹ Ibid. – S.491-508; № 6. – S.650-671.

²⁰ Ibid. – S.492-493.

²¹ Ibid. – S.661.

унії, запропонований львівським єпископом Йосифом Шумлянським. Завдяки йому унія поширювалася через пропаганду і протекцію саме з боку польського уряду. Зберігаючи свою конверсію у таємниці, єпископ захищав православне духовенство перед римо-католиками. Унія за часів влади майже не відрізнялася від православ'я, за винятком визнання догмату про першість папи римського. За урядування Августа II виник новий чинник у етнополітичних інтересах Речі Посполитої: Росія активізувала свою інтервенційну політику і узурпувала права опіки над польським православ'ям. За таких умов польський уряд змушений був провадити обережну політику щодо православних. З іншого боку, скарги уніатів і тиск Риму зобов'язували його до протекції унії. Дослідник підкреслював, що у XVIII ст. почастишали випадки конверсії з унії до православ'я²².

Однак були і такі дослідники, які й надалі стверджували, що унія була найкращою формою зближення українського і білоруського народів з польською спільнотою і що завжди вона була корисною для польського костюлу та громадськості. Зокрема, В.Томкевич уважав, що діяльність православних у Польщі, спрямована на охорону своєї церкви, була починанням антидержавним та інспірувалась зовнішніми чинниками²³. До найактивніших прихильників унії також належали О.Галецький²⁴, В.Конопчинський²⁵ та ін. Для порівняння зазначимо, що у той період науковці СРСР трактували «стару» і «нову» унії як винятково польські акції²⁶, які здійснювалися як в політичних і етноконфесійних інтересах давньої Речі Посполитої так і в інтересах Польської держави ХХ століття.

Відомий історик А. Прохазка чітко розмежовує політичні обставини, в яких діяв польський уряд, відстоюючи інтереси уніатської конфесії та численні конфесійні конфлікти поміж православними, уніатами та католиками у Галичині, які мали матеріально-побутовий характер²⁷. Заслугують на увагу думки А. Прохазки про ставлення польського католицького духовенства до унії. Так, він рішуче не погодився з поглядами історика Ю. Пелеша про упередженість польських католиків до уніатської конфесії. Навпаки, зберігалася нібито прихильність і опіка польського католицького єпископату щодо уніатів при одночасній толерантності до православної конфесії²⁸. Окремі випадки, які не вписувались у цю схему, автор пояснював політичними обставинами та інтересами Речі Посполитої, а також об'єктивною необхідністю. Католицька ієрархія намагалася позитивно впливати на вирішення конфліктів між православними та

²² Ibid. – S.664.

²³ Tomkiewicz W. Cerkiw dyzunicka w dawnej Rzeczypospolitej Polskiej // Przegląd Powszechny. – Kraków, 1933. – Т.200. – S.149-178; 1934. – Т.201. – S.196-220.

²⁴ Halecki O. Dzieje unii kościelnej w Wielkim Księstwie Litewskim (do 1596) // Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17-20 września 1935 r. – Lwów, 1936. – S.82-136.

²⁵ Konopczyński W. Dzieje Polski nowożytnej. – Т.І. 1506-1648. – Warszawa, 1936. – S.192.

²⁶ Гарошка Л. Пад знакам «рускае і польскае веры» // Спадчына. – 2000. – № 1. – С.142-199; Фёдараў І.А. Дыскусія па пытанню адраджэння царкоўнай унії ў Заходняй Беларусі ў 20-х – 30-х гадах ХХ ст. (Па матэрыялах перыядычнага друку міжваеннай Польшчы // Наш Радавод. – Кн.7. Матэрыялы міжнар. навук. конф. «Гістарычная памяць народаў Вялікага княства Літоўскага і Біларусі. XIII-XV ст.» (Гродна, 3-5 ліпеня 1996 г.) / Заходне-беларускі гуманітарны цэнтр даследавання ў Усходняй Еўропы / Пад рэд. Д.У.Карава. – Гродна, 1996. – С.404-409.

²⁷ Prochaska A. Walka Szumlańskiego z Winnickim // Przegląd Powszechny. – Kraków, 1921. – Т.151-152. – S.157-167; Prochaska A. Charakterystyka metropolity Winnickiego // Przegląd Powszechny. – Kraków, 1922. – Т.153-154. – S.273-286; Prochaska A. Władyka Winnicki wobec Basyljanów // Przegląd Powszechny. – Kraków, 1922. – Т.153-154. – S.43-80.

²⁸ Ibid. – S.286.

уніатами і не була проти допуску уніатів до місцевого самоврядування у Перемишлі після 1691 р. Назагал історик доходить парадоксального висновку, що унія значно утискала католицьку конфесію в Перемишльській єпархії²⁹. При цьому дослідник зауважив цікавий факт: 1691 р. уніати намагалися поширити свою юрисдикцію на церковні маєтності католиків³⁰.

Етнополітичні інтереси давньої Речі Посполитої та взаємини польської держави з православною церквою вивчав Я.Волінський³¹. Намагаючись простежити зміст і динаміку відносин між українцями та поляками з кінця XIV ст., він дійшов висновку, що переломним моментом стала Берестейська унія. В подіях кінця XVII ст., Я.Волінський виокремив два істотні моменти, якими керувався король. По-перше, за допомогою церковної унії Ян Собеський намагався упокорити русинів, по-друге, він прагнув відірвати православне населення від Туреччини та єдиновірної Москви. Після укладення Вічного миру 1686 року уніатська церква стала єдиним засобом унезалежнення західноруської церкви від Москви. У цьому плані сеймові постанови другої половини XVII ст., на погляд історика, чітко визначили наміри католицьких кіл, які зрозуміли, що унія поєднує русинів з поляками, а православ'я – з Московією. Я. Волінський акцентує, що у XVIII ст. конфесійні справи набувають ще більш політичного характеру, особливо в аспекті стосунків Речі Посполитої з Росією.

Віленський історик А. Деруга намагався простежити етнополітичні інтереси Речі Посполитої та становище православ'я та унії на тлі польсько-московських відносин останньої третини XVII – початку XVIII ст. У своїй монографії він з'ясував методи, за допомогою яких Петро I втручався у справи унії на теренах Речі Посполитої, та вказав на ілюзорність надій Риму стосовно прихильності царя до католицизму³². У праці дослідник намагався аргументовано довести, що московський уряд, на противагу польському, негативно ставився до унійних тенденцій Польщі другої половини XVII ст., оскільки унія перешкождала реалізації політичних планів Росії – приєднання та інкорпорації українських і білоруських земель³³. Відтак дослідник ґрунтовно простежив діяльність російських дипломатів того періоду, спрямовану на захист православ'я.

Заслугою історика було узагальнення і систематизація матеріалу щодо історичних передумов унії в останній третині XVII – на початку XVIII ст. у зв'язку з новими політичними обставинами та інтересами Речі Посполитої. Учений виокремив такі чинники: послаблення козаччини – основного протектора православ'я в першій половині XVII ст.; мирні стосунки з Московією та втрата Польщею Смоленщини і Лівобережної України і одночасне посилення її впливу на Правобережжі, де могла вільно провадитись католицька та уніатська пропаганда; система таємних переходів до унії православних єпископів, які готували ґрунт для формування унійних переконань мирян; підтримка уніатів з боку польського короля Яна Собеського; ворожі відносини з Туреччиною, які ізолювали православну спільноту Польщі від Константинопольського патріархату; загальний вплив польської культури на православну ієрархію³⁴.

²⁹ Ibid. – S.285.

³⁰ Ibid. – S.285-286.

³¹ Woliński J. Polska i Kościół prawosławny. Zarys historyczny. – Lwów: wyd. Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1936. – 150 s.

³² Deruga A. Piotr Wielki a unia Kościelna (1700-1711). – Wilno: Inst. Nauk.-Badawcz. Europy Wschodniej, 1936. – XX+296 s.

³³ Ibid. – S.49.

³⁴ Ibid. – S.6-7.

Позитивні наслідки поширення унії на руських землях виділяв А.Коссовський (1886 – 1965)³⁵. На його думку, церковна унія вплинула на культурний і політичний розвиток українського і білоруського народів і виступила одним із найдієвіших засобів реалізації універсалістських прагнень Апостольської столиці³⁶. Обґрунтовуючи тезу про об'єктивну зумовленість події, він уважав, що для політичних інтересів Польщі шкідливою була залежність руської церкви як від Константинопольського, так і від Московського патріархату. Унійні процеси повинні були припинити конфесійну й національну ворожнечу, послабити націоналістичні прояви³⁷.

Церковно-релігійні відносини у Перемишльській єпархії знайшли відображення у краєзнавчій монографії О.Кучери (1889 – 1939)³⁸. Відразу зауважимо, що окремі положення, висловлені автором, хибують на яскраво виражений конфесійний підхід. Так, науковець підкреслив, що у Самбірській єпархії не було переслідувань православних, навпаки, постійні конфлікти на конфесійному ґрунті свідчили про толерантність і свободу віровизнання, які підтримувалися польським урядом. Натомість католицький костьол почувався переслідуваним. Масове покатоличення руської шляхти наприкінці XVII – на початку XVIII ст. дослідник пояснював виключно її державним патріотизмом³⁹. Він також підкреслював, що і дрібна шляхта без конверсії залишалась у політичних переконаннях польською. Таким чином із дослідження випливає висновок, що політичні та етноконфесійні інтереси Речі Посполитої були ідентичними.

Отже, польська історіографія міжвоєнного періоду спеціальних великих досліджень з означеної теми не створила. Проблему розглядали крізь призму генези та наслідків Берестейської унії, міжконфесійних конфліктів і ставлення Польської держави до православ'я та унії на зламі XVII – XVIII ст. Виокремилися два діаметрально протилежні погляди на етнополітичні інтереси Речі Посполитої та поширення унії у західних єпархіях Київської митрополії. Більшість істориків вважала, що поширення унії у регіоні відповідало як політичним, так і етноконфесійним інтересам давньої Речі Посполитої. Унійні процеси у єпархіях сприяли послабленню міжетнічних конфліктів та впливів на країну Московії та Османської імперії. Етнополітичні інтереси Речі Посполитої щодо поширення унії полягали і в тому, що за допомогою нової конфесії певною мірою ослаблювалася національна окремішність української та білоруської спільноти і відбувалось зближення з католицьким соціумом. Обґрунтованими виглядають концепції, що етноконфесійні та етнополітичні інтереси польського уряду щодо поширення унії у регіоні залежали від тогочасних політичних обставин, а відтак були непослідовними, а почасти і суперечливими та, вочевидь, інколи розходилися з універсалістською політикою Риму. Заслужують на увагу і концепції, що унійні процеси у регіоні не були державною необхідністю для Речі Посполитої і загострювали відносини країни з Московією.

³⁵ Kossowski A. Blaski i cienie unii kościelnej w Polsce w XVII-XVIII w. w świetle źródeł archiwalnych // Księga pamiątkowa ku czci J.E. x. Biskupa Mariana Fulmana. – Lublin: druk. narodowa, 1939. – Cz.III. Wydział nauk humanistycznych. – S.62-132.

³⁶ Ibid. – S.127.

³⁷ Ibid. – S.132.

³⁸ Kuczera A. Samborszczyzna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i Ekonomii Samborskiej. – Sambor, 1935. – T.I. – 492 s.

³⁹ Ibid. – S.418.

Світлана Біла.

Етнополітичні інтереси Речі Посполитої та поширення унії у західних єпархіях Київської митрополії у польській історіографії міжвоєнного періоду.

У статті проаналізовано науковий доробок польської історіографії 1920–1930-х рр. з проблем етнополітичних інтересів Речі Посполитої та унійних процесів у західних єпархіях Київської митрополії. Зроблено спробу висвітлити особливості розвитку польського унієзнавства у зазначений період, показано основні здобутки і тенденції в аналізі теми. Стверджується, що тогочасні науковці не виробили цілісного погляду на етнополітичні інтереси Речі Посполитої щодо поширення унії. З'ясовано, що більшість польських дослідників оцінювали відповідність поширення унії у західних єпархіях на межі XVII – XVIII ст. інтересам Речі Посполитої і характеризували роль урядових кіл в унійних процесах у регіоні. Праці дослідників хибують однобічністю, конфесійним підходом, однак ігнорувати їх не слід, бо вони містять цікавий концептуальний матеріал.

Svetlana Bila.

Ethnopolitical interests of the Commonwealth and the expansion of the union in the western dioceses of Kiev metropolity in researches of Polan historian of the intermilitary period.

A scientific deposit of Polan historiography is analyzed in articles in 1920-1930 years on problems of union processes in the western dioceses of Kiev metropolity. There was an attempt to elucidate the peculiarities of the development of the Polan union science at the given period, the main thing achievements and tendencies in the analysis of theme are shown. It is claimed, that the research workers of that time don't produce an integral look on the union processes. The article also elucidated the most Polan researchers estimated the correspondence of the distribution of the union in the western dioceses to the interests of the Commonwealth on the verge of the XVII – XVIII centuries and characterize the role of governmental circles in the union processes in a region. The works of researchers sin by one-sidedness, a confessional approach, but we shouldn't ignore them because they include a new facts material.

ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ (1898–1940): ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД, ФУНКЦІЇ

З відновленням 21 жовтня 1989 р. Наукового товариства ім. Шевченка у Львові українські фахівці різного профілю відразу активізували студіювання його діяльності в минулому. Уже через п'ять місяців після цієї події відбулася Перша наукова сесія Товариства з промовистою назвою “Наукове товариство ім. Шевченка і українське національне відродження”, під час якої вчені висвітлили різні яскраві й трагічні сторінки історії першої української “самодіяльної академії наук”, окреслили велике коло проблемних питань в українознавстві, намітили завдання для розвитку й утвердження реальної і незалежної наукової праці в Україні¹.

Через місяць (23 листопада 1989 р.) в актовому залі Львівського відділення ІМФЕ ім. М. Т. Рильського АН УРСР відбулися організаційні збори Секції етнографії та фольклористики, а 2 березня 1990 р. на засіданні Президії НТШ у Львові до Етнографічної комісії було прийнято 21 звичайного члена, до Комісії фольклористики – 9 звичайних членів². Тоді, власне, і був покладений початок нового етапу наукового дослідження різнобічної праці етнографів і фольклористів, які творили в 1898–1940 роках.

За тридцятилітній період народознавчого вивчення роботи учасників спеціалізованого науково-дослідного підрозділу Товариства сучасники зробили вже досить багато³, що може бути предметом навіть окремих бібліографічних та історіографіч-

¹ Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження. Перша Наукова сесія НТШ: Доповіді, повідомлення, матеріали (Березень, 1990). – Львів, 1992. – 221 с.

² Хроніка Наукового товариства ім. Т. Шевченка: 1989–1990 роки / Ред. і укл. О. Романів. – Львів, 1993. – Ч. 82. – С. 83–84.

³ Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.). – Львів, 2000. – 205 с.; Зайцева З. І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.). – Київ: КНЕУ, 2007. – 368 с.; Ї ж. Етнографічна комісія НТШ: науково-організаційний та видавничий контексти діяльності до Першої світової війни // Покликання служити науці і людям. – Чернівці, 2008. – С. 130–135; Глушко М. Маловідомі і дискусійні аспекти з етнографічної діяльності НТШ // Народна культура України: традиції і сучасність. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України. – Київ, 2010. – С. 171–182; Його ж. Етнологія: дефініції і предмет студій в НТШ (кін. XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Народознавчі Зошити. – 2010. – № 5–6. – С. 707–714; Його ж. Народознавчі дисципліни у дослідженнях Наукового товариства ім. Шевченка: дефініції і предметний засяг // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2010. – Т. ССLIX: Праці Секції етнографії і фольклористики. – С. 337–363; Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця XIX – першої третини XX століття: історико-теоретичний дискурс. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 586 с.; Ї ж. Українська фольклористика в Галичині кінця XIX – першої третини XX століття: історія, напрями, контекст: автореферат дис. ... докт. філол. наук. – Київ, 2012. – 40 с.; Конта Р. Етнологічні дослідження в Науковому товаристві імені Шевченка у Львові (1892–1940 рр.): історіографія. – Київ: Вадекс, 2014. – 454 с.; Його ж. Організація етнологічних досліджень в Науковому

них студій. Однак навіть побіжний огляд новітнього доробку українських етнологів, фольклористів та істориків засвідчує, що тематика цих студій наразі ще не вичерпана. Зокрема, і досі не з'ясовано весь керівний і персональний склад Етнографічної комісії до Другої світової війни, її чисельність у різні роки, періодичність засідань підрозділу залежно від пори року і конкретних місяців, процес організації праці, функціональні обов'язки членів тощо. Це, власне, і спонукало нас обговорити зазначені питання окремо, залучивши передусім відповідні архівні та опубліковані джерела.

Етнографічна комісія була типовою науково-організаційною одиницею Товариства, яку заснували за ініціативою Михайла Грушевського. Вперше вчений обґрунтував її створення в 1895 р. – у передмові до першого тому “Етнографічного збірника”: “Аби ту справу скорше до життя привести і в курс пустити, тимчасову редакцію (“Етнографічного збірника”. – М. Г.) прийняв на себе низше підписаний (М. Грушевський. – М. Г.), в надії, що за якийсь час Товариство сформує для того особну комісію етнографічну”⁴. Цю ж ідею історик обстоював і доводив у 1897 р. – уже як голова НТШ у Львові: “Наплив етнографічних матеріялів і розвій роботи на тім полі ставить на чергу утворення осібної етнографічної комісії”⁵. Бо й справді, підставою заснування тієї чи іншої комісії була наявність групи вчених, “здатної функціонувати як осередок науки з усіма її атрибутами – самостійними дослідженнями, публікаціями, періодичними спеціалізованими виданнями”⁶. Наприкінці 90-х років дієва група народознавців, власне, і сформувалась у середовищі НТШ у Львові.

Заснували Етнографічну комісію 25 травня 1898 р. на спільному засіданні Історично-філософської та Філологічної секцій. Тоді ж обрали перший її керівний склад: головою – Івана Франка, заступником голови – Федора Вовка, секретарем – Володимира Гнатюка⁷. Щоправда, існує також думка, що першим головою Етнографічної комісії був Олександр Барвінський, а не І. Франко. Зокрема, про це стверджував Філарет Колесса як голова Комісії наприкінці 20-х – у 30-х роках ХХ ст. Так, у протоколі засідання науково-дослідного підрозділу від 10 грудня 1936 р. мовиться: “Проф. Колесса присвятив на Вступі коротку згадку померлому перед 10 роками рад[и]ку] *Олександрові Барвінському, першому голові Етнограф[ічної] Комісії* (тут і далі курсив автора. – М. Г.), вичислюючи головні його заслуги на полі етнографії від 1887 року, себто від зорганізованя Покійним етнографічної виставки в Тернополі”⁸. Інформація

товаристві імені Шевченка у Львові (1892–1940 рр.): історіографія: автореферат дис. ... докт. іст. наук. – Київ: Вадекс, 2015. – 36 с., та ін.

⁴ Грушевський М. Передмова // Етнографічний збірник. – Львів, 1895. – Т. I. – С. VIII.

⁵ Грушевський М. Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в 1896 і 1897 р. Записка для загального збору 1898 р. // Записки Наукового Товариства імені Шевченка (далі – Записки НТШ). – Львів, 1898. – Т. XXI. – Кн. I. – С. 16.

⁶ Зайцева З. І. Інституціоналізація української науки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: автореферат дис. ... докт. іст. наук. – Київ, 2007. – С. 20.

⁷ [Б. а.]. З Товариства (май – серпень 1898 р.): Засідання секцій // Записки НТШ. – Львів, 1898. – Т. XXV. – Кн. V. – С. 3. Обрання І. Франка головою Етнографічної комісії підтвердив М. Грушевський у листі від 22 листопада 1898 р. до Ф. Вовка (Листування Михайла Грушевського до Федора Вовка // Листування Михайла Грушевського / Ред. Л. Винар; упоряд. Р. Майборода, В. Наулко, Г. Бурлака, І. Гирич. – Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів, Торонто, 2001. – С. 161. – (Серія: Епістолярні джерела Грушевськознавства. – Т. 2)).

⁸ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 25 зв.

цього змісту наявна і в “Хроніці НТШ”, але з помилковим зазначенням іншої дати засідання спеціалізованої науково-організаційної одиниці: “Голова Комісії (Ф. Колесса. – М. Г.) давав короткі огляди діяльності з приводу роковин смерті В. Шухевича (30. XII. 1935) та радн[ика] О. Барвінського, першого голови Етногр[афічної] Ком[ісії] (29. X. 1937)”⁹.

Автор цих рядків не бачить нездоланної суперечності у визнанні Ф. Колесси. На нашу думку, історія з першим головою Етнографічної комісії була найімовірніше такою. 25 травня 1898 р. І. Франко справді її очолив. Водночас учений обіймав у НТШ у Львові й інші, більш відповідальні посади, – голови Філологічної секції, члена Президії на правах радника (як голова Філологічної секції), наукового редактора “Етнографічного збірника”¹⁰. Із грудня цього ж року, після конфлікту між М. Грушевським та Ф. Вовком¹¹, він був ще й посередником між Ф. Вовком і Товариством та опікувався “Матеріялами до українсько-руської етнології”¹². Щонайважливіше, в 1898 р. НТШ у Львові почало видавати щомісячник “Літературно-науковий вістник”, який із восьмого випуску доручили редагувати І. Франку та Осипові Маковею¹³. Очевидно, при такому навантаженні у дослідника вже не залишалось вільного часу і сил для роботи в Етнографічній комісії. Мабуть, саме з цієї причини, як пересвідчимось далі, не відбулися засідання науково-дослідного підрозділу ні в 1898, ні в наступному роках. Робота у Комісії розпочалася лише тоді, коли її очолив О. Барвінський, через що Ф. Колесса і вважав його першим головою.

Загалом же, за незаперечними архівними джерелами й опублікованими даними, упродовж 1899–1940 років керівний склад Етнографічної комісії був таким. Спершу її очолював О. Барвінський (1899–1905)¹⁴, відтак Ф. Вовк (1905–1909)¹⁵, І. Франко

⁹ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1. I. 1935–25. XII. 1937. – Львів, 1937. – Ч. 73. – С. 62.

¹⁰ Кокорудз І. Секретарське справоздане з діяльності виділу Наукового Товариства імені Шевченка за рік 1897 // Записки НТШ. – Львів, 1898. – Т. XXI. – Кн. I. – С. 3; [Б. а.]. З Товариства (лютий–цвітень 1898 р.): Засідання секцій // Там само. – Львів, 1898. – Т. XXIII–XXIV. – Кн. III–IV. – С. 3; [Б. а.]. З Товариства (май–серпень 1898 р.): Засідання секцій // Там само. – Т. XXV. – Кн. V. – С. 3; [Б. а.]. З Товариства. Засідання секцій і наукових комісій (вересень–грудень) // Там само. – Львів, 1899. – Т. XXVII. – Кн. I. – С. 2.

¹¹ Див.: Листування Михайла Грушевського до Федора Вовка. – С. 155–161.

¹² Див.: Там само. – С. 161; Франко І. До Ф. К. Вовка. Львів, 31 грудня 1898 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Київ: Наук. Думка, 1986. – Т. 50: Листи (1895–1915). – 122–123, 126–129, 140–141, 142–143.

¹³ Грушевський М. Наукове Товариство імені Шевченка і його діяльність в 1898 р. // Записки НТШ. – Львів, 1899. – Т. XXVII. – Кн. I. – С. 10.

¹⁴ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка. – Львів, 1900. – Ч. 1. – С. 28; Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Львів, 1900. – Ч. 2: 1900, січень–цвітень. – С. 13; [Львів], 1901. – Ч. 7. – Вип. III: 1901, май–серпень. – С. 9; [Львів], 1902. – Ч. 9. – Вип. I. – С. 23; [Львів], 1902. – Ч. 10. – Вип. II: 1902, січень–цвітень. – С. 29; [Львів], 1903. – Ч. 13. – Вип. I. – С. 35; [Львів], 1903. – Ч. 15. – Вип. III: 1903, май–серпень. – С. 21; [Львів], 1904. – Ч. 17. – Вип. I: Справоздане за 1903 р. – С. 27; [Львів], 1904. – Ч. 19. – Вип. III: 1904, май–серпень. – С. 23; [Львів], 1905. – Ч. 21. – Вип. I: Справоздане за 1904 р. – С. 26.

¹⁵ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – [Львів], 1905. – Ч. 23. – Вип. III: Другий квартал, май–серпень. – С. 11; [Львів], 1906. – Ч. 25. – Вип. I: Справоздане за 1905 р. – С. 25; [Львів], 1907. – Ч. 29. – Вип. I: Справоздане за 1906 р. – С. 26; [Львів], 1907. – Ч. 31. – Вип. III: Справоздане за місяці: май–серпень. – С. 18; [Львів], 1907.

(1909–1913)¹⁶, В. Гнатюк (1913–1926)¹⁷ та Філарет Колесса (1926–1940)¹⁸. До початку Другої світової війни функції заступника голови Етнографічної комісії виконували п'ять її членів – Ф. Вовк (1898–1905)¹⁹, І. Франко (1905–1909)²⁰, Володимир Охримович (1909–1913)²¹, Ф. Колесса (1913–1926)²² та Іларіон Свенціцький (1927–1940)²³. Ще більше осіб обіймало посаду секретаря цього науково-дослідного підрозділу впродовж 1898–1940 років: В. Гнатюк (1898–1903, 1905–1913)²⁴, Станіслав (Остап) Людкевич (1903–1904)²⁵, Євген Форостина (1913–1914)²⁶, Осип Роздольський (1914–

– Ч. 32. – Вип. IV: Sprawozdane za miesiaci: weresень–grudень. – С. 15; [Львів], 1908. – Ч. 33. – Вип. I: Sprawozdane za 1907 рік. – С. 29; [Львів], 1908. – Ч. 36. – Вип. VI: Sprawozdane za miesiaci: weresень–grudень. – С. 33.

¹⁶ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1909. – Ч. 38. – Вип. II: Sprawozdane za miesiaci: sicень–cвітень. – С. 17; [Львів], 1910. – Ч. 41. – Вип. I: Sprawozdane za 1909 р. – С. 39; [Львів], 1911. – Ч. 45. – Вип. I: Sprawozdane za 1910 р. – С. 32; [Львів], 1911. – Ч. 47. – Вип. III: Sprawozdane za miesiaci: май–серпень. – С. 16; [Львів], 1912. – Ч. 49. – Вип. I: Sprawozdane za 1911 р. – С. 36; [Львів], 1913. – Ч. 53. – Вип. I: Sprawozdane za 1912 р.) – С. 29.

¹⁷ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1913. – Ч. 56. – Вип. IV: Sprawozdane za miesiaci: weresень–grudень. – С. 23; [Львів], 1914. – Ч. 57. – Вип. I: Sprawozdane za 1913 р. – С. 30; [Львів], 1918. – Ч. 60–62: Sprawozdane za час від 1. 7. 1914–1. 7. 1918 р. – С. 44; [Львів], 1920. – Ч. 63–64. – Вип. I–II: Звідомленне за час від 1. 7. 1918 до кінця 1920 р. – С. 37; [Львів], 1922. – Ч. 65–66. – Вип. I–II: Звідомленне за рр. 1921–1922. – С. 46; Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові за роки 1923–1925. – Львів, 1926. – Ч. 67–68. – С. 65.

¹⁸ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–1930. – Львів, 1930. – Ч. 69–70. – С. 74, 80; Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові за час від 1. I. 1931–30. IX. 1932. – Львів, 1932. – Ч. 71. – С. 38; Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові за час від 1. X. 1932–31. XII. 1934. – Львів, 1935. – Ч. 72. – С. 83; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. – Ч. 73. – С. 62; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26. XII. 1937–31. XII. 1939. – Львів, 1939. – Ч. 74. – С. 54; ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 19.

¹⁹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка. – Ч. 1. – С. 28; Ч. 2. – С. 13; Ч. 7. – С. 9; Ч. 9. – С. 23; Ч. 10. – С. 29; Ч. 13. – С. 35; Ч. 15. – С. 21; Ч. 17. – С. 27; Ч. 19. – С. 23; Ч. 21. – С. 26.

²⁰ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 23. – С. 11; Ч. 25. – С. 25; Ч. 29. – С. 26; Ч. 31. – С. 18; Ч. 32. – С. 15; Ч. 33. – С. 29; Ч. 36. – С. 33.

²¹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 38. – С. 17; Ч. 41. – С. 39; Ч. 45. – С. 32; Ч. 47. – С. 16; Ч. 49. – С. 36; Ч. 53. – С. 29.

²² Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 56. – С. 23; Ч. 57. – С. 30; Ч. 60–62. – С. 44; Ч. 63–64. – С. 37; Ч. 65–66. – С. 46; Ч. 67–68. – С. 65.

²³ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 69–70. – С. 74, 80; Ч. 71. – С. 38; Ч. 72. – С. 83; Ч. 73. – С. 62; Ч. 74. – С. 54; ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 19.

²⁴ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка. – Ч. 1. – С. 28; Ч. 2. – С. 13; Ч. 7. – С. 9; Ч. 9. – С. 23; Ч. 10. – С. 29; Ч. 13. – С. 35; Ч. 15. – С. 21; Ч. 25. – С. 25; Ч. 29. – С. 26; Ч. 31. – С. 18; Ч. 32. – С. 15; Ч. 33. – С. 29; Ч. 36. – С. 33; Ч. 38. – С. 17; Ч. 41. – С. 39; Ч. 45. – С. 32; Ч. 47. – С. 16; Ч. 49. – С. 36; Ч. 53. – С. 29.

²⁵ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 15. – С. 21; Ч. 17. – С. 27.

²⁶ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 56. – С. 23; Ч. 57. – С. 30.

1923)²⁷, Іван Зілінський (1923–1926)²⁸, Юрій Полянський (1927–1928)²⁹, Ярослав Пастернак (1928–1938)³⁰, Роман Гарасимчук (1938–1940)³¹. У 1904–1905 роках Етнографічна комісія діяла без секретаря³², а незадовго до початку Першої світової війни (25 червня 1914 р.) увели навіть посаду заступника секретаря, яку посів Володимир Гребеняк³³. Щоправда, обіймав він її не довго, позаяк із початком воєнних дій молодий дослідник опинився у діючій австро-угорській армії і 7 червня 1915 р. загинув в одному з боїв біля с. Слобідка Калуського повіту (нині – Калуського р-ну Івано-Франківської обл.)³⁴.

Доцільно також зазначити, що до Першої світової війни керівний склад комісії поновлювали щороку, тоді як у міжвоєнний період, особливо у 30-х роках, голову, його заступника та секретаря обирали переважно через два роки. Що більше, траплялися випадки, коли навіть цих термінів не дотримувалися, тобто порушували статутні норми Товариства. Скажімо, це мало місце в 1935 р. Зокрема, каденція керівного складу Етнографічної комісії закінчилася 20 березня, у зв'язку з чим її члени мали зібратися на чергове засідання. Але Ф. Колесса, Іван Раковський, І. Свенціцький, Костянтин Чехович, Марія Деркач, Ірина Гургула та Я. Пастернак зійшлися лише через півроку – 30 жовтня³⁵. І все ж навіть цього дня нову Президію не було обрано; вибори відклали на наступне засідання, позаяк, як зазначено у протоколі тогочасного зібрання, відповідне питання не значилося у “письмових повідомленнях про сьогоднішнє засідання”³⁶. Тільки 2 грудня остаточно вирішили цю проблему, коли члени Комісії погодилися з думкою М. Деркач й одногосно проголосували “ще раз [за] ту саму Президію Комісії в особах проф[есора] Колесси, дир[ектора] Свенціцького, д[окто]ра Пастернака”³⁷.

За пропозицією М. Грушевського, першими членами Етнографічної комісії були обрані: Ф. Вовк, В. Гнатюк, Борис Грінченко, Митрофан Дикарив, Юрій Жатко-

²⁷ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 60–62. – С. 44; Ч. 63–64. – С. 37; Ч. 65–66. – С. 46.

²⁸ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 67–68. – С. 65. Зазначені дати встановлені також на основі автографів І. Зілінського у протоколах засідань Етнографічної комісії (ЦДА України у Львові, ф. 309, спр. 746, арк. 6 зв.–8, 9).

²⁹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 69–70. – С. 74. Ю. Полянський був на засіданнях Етнографічної комісії лише тричі – 15 січня і 8 лютого 1927 р., 29 червня 1928 р. (ЦДА України у Львові, ф. 309, спр. 746, арк. 9 зв.–11).

³⁰ ЦДА України у Львові, ф. 309, спр. 746, арк. 11 зв., 19; Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 69–70. – С. 74, 80; Ч. 71. – С. 38; Ч. 72. – С. 83; Ч. 73. – С. 62; Ч. 74. – С. 54; Романюк Т. Діяльність Ярослава Пастернака в Етнографічній комісії Наукового товариства ім. Шевченка // Етнічна культура українців / Відп. ред. М. Глушко. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 59.

³¹ ЦДА України у Львові, ф. 309, спр. 746, арк. 29 зв.; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 74. – С. 54; Романюк Т. Діяльність Ярослава Пастернака... – С. 59.

³² Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 19. – С. 23; Ч. 21. – С. 26.

³³ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1911. – Ч. 58–59. – Вип. II–III: Справоздане за місяці: січень–серпень. – С. 21.

³⁴ Романюк Т. Діяльність Ярослава Пастернака... – С. 50; Його ж. Ярослав Пастернак: життєпис вченого. – Львів: Манускрипт, 2018. – С. 63.

³⁵ ЦДА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 22.

³⁶ Там само. – Арк. 22 зв.

³⁷ Там само. – Арк. 23 зв.

вич, Олександр Колесса, Агатангел Кримський, Кость Левицький, Данило Лепкий, В. Охримович, О. Роздольський, І. Франко, Володимир Шухевич³⁸. Наступного року до неї вже належали О. Барвінський, Микола Біляшівський, Валеріан Боржковський, Ф. Вовк, В. Гнатюк, Б. Грінченко, Ю. Жаткович, О. Колесса, Ф. Колесса, А. Кримський, Д. Лепкий, Микола Лисенко, В. Охримович, О. Роздольський, І. Франко, В. Шухевич³⁹. Тобто в 1899 р. до спеціалізованої науково-організаційної одиниці Товариства вступили п'ять нових осіб (О. Барвінський, М. Біляшівський, В. Боржковський, Ф. Колесса та М. Лисенко), натомість вибули два члени – М. Дикарив (помер) та К. Левицький (з не відомих нам причин)⁴⁰. Ці ж дослідники належали до її складу станом на 14 лютого 1900 р.⁴¹ 2 січня 1902 р. ряди Етнографічної комісії поповнили нові члени – С. Людкевич, Михайло Пачовський, Кирило Студинський і Василь Щурат⁴², 26 березня того ж року – Михайло Павлик, Володислав Федорович та Іван Верхратський⁴³, 13 червня 1905 р. – М. Грушевський, Степан Томашівський, Василь Доманицький, Зенон Кузеля, Іван Крип'якевич, Михайло Зубрицький, Лука Гарматій та Володимир Левинський⁴⁴, 23 грудня 1907 р. – Юрій Кміт⁴⁵. Тоді ж повторно обрали до Етнографічної комісії Д. Лепкого, С. Людкевича та В. Щурата⁴⁶. 27 квітня 1910 р. цієї честі удостоїлися Богдан Вахнянин, Є. Форостина та Вадим Щербаківський⁴⁷, 9 червня 1911 р. – І. Свенціцький⁴⁸, 6 жовтня 1912 р. – Богдан Заклинський і Антін Онишук⁴⁹, 26 квітня 1914 р. – В. Гребеняк⁵⁰, 25 червня 1914 р. – Микола Залізняк та Олексій Назаріїв⁵¹.

³⁸ Там само. – Спр. 42, арк. 20.

³⁹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка. – Ч. 1. – С. 28.

⁴⁰ Один і той самий член НТШ часто належав одночасно до кількох комісій. Від тодішніх учених керівництво Товариства вимагало професійного універсалізму і багатьом з них він був властивий. На думку сучасних фахівців, найбільше універсалізм проявився в науковій діяльності М. Грушевського, І. Франка та Ф. Вовка (Зайцева З. І. Наукові комісії НТШ: статус та напрями діяльності до початку Першої світової війни (1896–1914 рр.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Київ, 2003. – Вип. VI. – С. 272). Це ж стосується, безперечно, і В. Гнатюка.

⁴¹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 2. – С. 13.

⁴² Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 10. – С. 29.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 23. – С. 11.

⁴⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 32. – С. 14.

⁴⁶ Там само. Повторно тому, що кожний з них уже був членом цієї Комісії (Д. Лепкий – з 1898 р., а С. Людкевич та В. Щурат – з 1902 р), про що вже йшлося.

⁴⁷ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1910. – Ч. 42. – Вип. II: Справоздане за місяці: січень–цвітень. – С. 20.

⁴⁸ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 47. – С. 16.

⁴⁹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1912. – Ч. 52. – Вип. IV: Справоздане за місяці: вересень–грудень. – С. 17.

⁵⁰ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 58–59. – С. 21.

⁵¹ Там само.

ТАБЛИЦЯ 1. Вступ і перебування в Етнографічній комісії її членів (1898–1914)

ЧЛЕНИ	РОКИ																
	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14
Вовк В.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Гнатюк В.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Грінченко Б.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+					
Дикарив М.	+																
Жаткович Ю.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Колесса О.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Кримський А.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+							
Левицький К.	+																
Лепкий Д.	+	+	+	+	+	+	+			+	+						
Охримович В.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Роздольський О	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Франко І.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Шухевич В.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Барвінський О.		+	+	+	+	+	+	+	+								
Біляшівський М.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Боржковський В.		+	+	+	+	+	+										
Колесса Ф.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Лисенко М.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			
Верхратський І.					+	+	+	+	+								
Людкевич С.					+	+				+	+	+	+	+	+	+	+
Павлик М.					+	+	+	+	+	+	+						
Пачовський М.					+	+	+	+	+	+	+	+					
Студинський К.					+	+	+	+	+	+	+						
Федорович В.					+	+	+	+	+								
Щурат В.					+	+	+			+	+	+	+	+	+	+	+
Гарматій Л.									+	+	+	+	+	+	+	+	+
Грушевський М.									+	+	+	+	+	+	+	+	+
Доманицький В.									+	+	+	+	+				
Зубрицький М.									+	+	+	+	+	+	+	+	+
Крип'якевич І.									+	+	+	+	+				
Кузеля З.									+	+	+	+	+	+	+	+	+
Левинський В.									+	+	+	+	+				
Томашівський С.									+	+	+	+	+	+	+	+	+
Кміт Ю.										+	+						
Вахнянин Б.												+	+	+	+	+	+
Форостина Є.												+	+	+	+	+	+

науково-дослідного підрозділу стали Ярослав Гординський, І. Гургула та Євген-Юлій Пеленський⁵⁸, 31 жовтня 1929 р. – М. Деркач⁵⁹.

31 жовтня 1929 р. членом Етнографічної комісії вперше був обраний іноземець – директор етнографічного відділу Моравського краєзнавчого музею у Брно Франтішек Поспішіль⁶⁰. Чеський учений числився членом цього науково-дослідного підрозділу до 1939 р. включно⁶¹. 20 березня 1933 р. на засіданні Комісії Ф. Колесса навіть зреферував друковану працю Ф. Поспішіля “Етнологічні матеріали з південного заходу Сполучених Штатів Америки”⁶². Акцентуємо увагу на всьому цьому ще й тому, що наші попередники⁶³ згадали про членство чеського вченого у спеціалізованій одиниці Товариства комісії лише побіжно і як другорядний факт.

За даними “Хроніки НТШ”, упродовж 1926–1930 років до Комісії був обраний також Володимир Дорошенко та поновлений О. Колесса⁶⁴, хоча в протоколах засідань науково-дослідного підрозділу за зазначені роки про ці події не сказано ні слова. Достовірно відомо тільки те, що вперше В. Дорошенко був учасником зібрання Етнографічної комісії 19 жовтня 1926 р., тобто “жалобного” засідання, організованого для вшанування пам’яті В. Гнатюка⁶⁵. Тоді ж М. Кордуба висунув пропозицію “доручити Вол[одимиру] Дорошкові й О. Роздольському переглянути архів Покійного й сконстатувати, що є власністю Товариства, а що родини Покійного”⁶⁶. Очевидно, таке доручення не могли пропонувати людині, яка ще не була членом Комісії. Відтак В. Дорошенко був присутнім на засіданнях львівських етнографів і фольклористів 15 січня, 8 лютого і 13 грудня 1927 р., 29 червня і 27 грудня 1928 р.⁶⁷ Після цього він відвідав зібрання Комісії лише тричі – 29 грудня 1933 р.⁶⁸, 17 грудня 1934 р.⁶⁹ та 1 грудня 1937 р.⁷⁰

Загалом же наприкінці 1930 р. до Етнографічної комісії належали: Ф. Колесса, І. Свенціцький, Я. Пастернак, Я. Гординський, М. Грушевський, І. Гургула, М. Деркач, В. Дорошенко, Б. Заклинський, І. Зілинський, О. Колесса, Г. Колцуняк, М. Кордуба, З. Кузеля, С. Людкевич, А. Онищук, В. Охримович, Є.-Ю. Пеленський, – Ф. Поспішіль, – І. Раковський, – О. Роздольський, – С. Рудницький, – С. Томашівський, – Є. Форостина, – В. Щербаківський – та В. Щурат⁷¹. Найбільшою втратою науково-дослідного підрозділу в той період була, безперечно, смерть В. Гнатюка – довголітнього секретаря і голови Етнографічної комісії, секретаря НТШ у Львові.

У наступному десятилітті (1931–1940) ряди Етнографічної комісії також регулярно поповнювали молоді дослідники: 23 червня 1932 р. – К. Чехович, Ярослав Береза

⁵⁸ Там само. – Арк. 11.

⁵⁹ Там само. – Арк. 13 зв.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 74. – С. 54.

⁶² ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 19.

⁶³ Пацай Т. Особливості етнографічних студій в НТШ у міжвоєнний період (на основі протоколів засідань Етнографічної комісії) // Народознавчі зошити. – 2012. – № 2. – С. 298.

⁶⁴ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові... – Ч. 69–70. – С. 80.

⁶⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 8 зв.

⁶⁶ Там само. – Арк. 9.

⁶⁷ Там само. – Арк. 9 зв., 10, 11, 11 зв.

⁶⁸ Там само. – Арк. 20.

⁶⁹ Там само. – Арк. 21 зв.

⁷⁰ Там само. – Арк. 26 зв.

⁷¹ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові... – Ч. 69–70. – С. 80.

та Іван Старчук⁷², 2 грудня 1935 р. – Роман Гарасимчук⁷³, 30 грудня 1935 р. – Василь Пашницький, Софоній Колтатів і Богдан Романенчук⁷⁴, 29 жовтня 1937 р. – Калістрат Добрянський⁷⁵. 21 грудня 1938 р. членом Комісії став відомий український мовознавець Василь Сімович⁷⁶.

Етнографічна комісія була однією з найчисленніших у Товаристві за кількістю членів. Зокрема, в довоєнні роки вона об'єднувала від 13 до 28 осіб: у 1898 р. – 13 членів⁷⁷, у 1899 та 1900 роках – по 16⁷⁸, у 1901 р. – 16⁷⁹, у 1902 та 1903 роках – по 23⁸⁰, у 1904 р. – 22⁸¹, у 1905 р. – 27⁸², у 1906 р. – 27⁸³, у 1907 та 1908 роках – по 28⁸⁴, у 1909 р. – 24 (25)⁸⁵, у 1910 р. – 25⁸⁶, у 1911 р. – 23⁸⁷, у 1912 й 1913 роках – по 22⁸⁸, в 1914 р. – 25 (?) членів.

⁷² ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 18 зв.

⁷³ Там само. – Арк. 23 зв.

⁷⁴ Там само. – Арк. 24 зв.

⁷⁵ Там само. – Арк. 26.

⁷⁶ Там само. – Арк. 29 зв.

⁷⁷ Там само. – Спр. 42, арк. 20.

⁷⁸ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка. – Ч. 1. – С. 28; Ч. 2. – С. 13; Львів, 1901. – Ч. 5. – Вип. I. – С. 7.

⁷⁹ У звіті за 1901 р. фігурує вже 20 членів Етнографічної комісії (Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 9. – С. 23), хоча насправді чотирьох із них (С. Людкевича, М. Пачовського, К. Студинського і В. Щурата) прийняли лише на першому засіданні Етнографічної комісії 2 січня 1902 р. (Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 10. – С. 29).

⁸⁰ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 13. – С. 35; Ч. 17. – С. 27.

⁸¹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 21. – С. 9, 26. До речі, у списку за 1904 р. серед членів Етнографічної комісії вже не значиться С. Людкевич (Там само. – С. 26).

⁸² Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 25. – С. 25. Порівняно з попередніми роками, у цьому списку відсутні В. Боржковський, Д. Лепкий та В. Щурат. Троє з них (В. Боржковський, Б. Лепкий, В. Щурат) не фігурують навіть у загальному списку звичайних членів Товариства за 1907 та 1908 роки (Див.: Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 33. – С. 22–27; Ч. 36. – С. 26–31), мабуть, через те, що їх виключили з Товариства зовсім.

⁸³ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 29. – С. 26–27; Ч. 33. – С. 11.

⁸⁴ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 33. – С. 11, 29–30; Ч. 36. – С. 33–34; [Львів], 1909. – Ч. 37. – Вип. I: Справоздане за 1908 р. – С. 13; Ч. 41. – С. 10.

⁸⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 41. – С. 10. За іншими даними, 1909 р. в Етнографічній комісії перебувало 25 осіб (Там само. – С. 39). Зокрема, у списку Етнографічної комісії за 1909 р. відсутні імена таких колишніх її членів, як О. Колесса, Ю. Кміт, А. Кримський, Д. Лепкий, М. Павлик і К. Студинський, натомість фігурують Б. Вахнянина, Є. Форостини та В. Щербаківський (Там само), хоча, як уже знаємо, до цієї Комісії їх прийняли лише 27 квітня 1910 р. Інакше кажучи, наприкінці 1909 р. реальними членами Етнографічної комісії були лише 22 особи.

⁸⁶ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 45. – С. 10, 32–33; Ч. 49. – С. 9.

⁸⁷ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 49. – С. 9; Ч. 53. – С. 8. За іншими даними, в 1911 р. Етнографічна комісія нараховувала 21 члена (Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 49. – С. 36–37), зокрема, у загальному списку вже відсутні прізвища Б. Грінченка, М. Пачовського, В. Доманицького (помер), В. Левинського та І. Крип'якевича, натомість його поповнило ім'я І. Свенціцького (Там само.).

⁸⁸ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 53. – С. 8, 29–30. У загальному

Остання цифра є непевною через те, що в 1914–1915 роках загальний список усіх членів НТШ у Львові та список членів окремих комісій, зокрема й Етнографічної, не були опубліковані. Автор схиляється до думки, що напередодні Першої світової війни (станом на 25 червня 1914 р., коли відбулося останнє засідання науково-дослідного підрозділу) Етнографічна комісія об'єднувала саме 25 осіб, серед яких 22 члени були з попередньої каденції, тобто з 1913 р. (В. Гнатюк, Ф. Колесса, Є. Форостина, М. Біляшівський, Б. Вахнянин, Ф. Вовк, Л. Гарматій, М. Грушевський, Ю. Жаткович, Б. Заклинський, М. Зубрицький, З. Кузеля, С. Людкевич, А. Онищук, В. Охримович, О. Роздольський, І. Свенціцький, С. Томашівський, І. Франко, В. Шухевич, В. Щербаківський, В. Щурат)⁸⁹, решта (три) – обрані в червні 1914 р. (В. Гребеняк, М. Залізняк та О. Назаріїв).

За офіційними даними, які наявні у “Хроніці НТШ” за певні роки, але відсутні в архівних матеріалах (серед протоколів засідань Комісії), у міжвоєнний період у цьому науково-дослідному підрозділі Товариства кількість членів завжди сягала понад два і більше десятків осіб: 1918 р. – 23 члени⁹⁰, 1920 р. – 21⁹¹, 1922 р. – 21⁹², 1925 р. – 22⁹³, 1930 р. – 26⁹⁴, – 1934 р. – 25⁹⁵, 1937 – 31⁹⁶, 1938 – 32 члени⁹⁷.

Загалом же, аналізуючи персональний склад і чисельність Етнографічної комісії упродовж 1898–1940 років, зауважуємо одну цікаву особливість – належність до неї справді еліти української науки, особливо наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Це засвідчує хоча би кількість дійсних членів Товариства, які перебували у цій Комісії: О. Барвінський (з 1899), М. Біляшівський (з 1909), І. Верхратський (з 1899), Ф. Вовк (з 1899), В. Гнатюк (з 1899), Я. Гординський (з 1914), М. Грушевський (з 1899), М. Дикарів (з 1899), В. Дорошенко (з 1923), І. Зілинський (з 1917), М. Зубрицький (з 1904), О. Колесса (з 1899), Ф. Колесса (з 1909), М. Кордуба (з 1903), А. Кримський (з 1903), І. Крип'якевич (з 1911), З. Кузеля (з 1909), К. Левицький (з 1899), С. Людкевич (з 1938), В. Охримович (з 1899), М. Павлик (з 1900), Я. Пастернак (з 1929), Є.-Ю. Пеленський (з 1938), Ю. Полянський (з 1927), І. Раковський (з 1903), О. Роздольський (з 1930), С. Рудницький (з 1901), І. Свенціцький (з 1923), В. Сімович (з 1923), К. Студинський (з 1899), С. Томашівський (з 1899), І. Франко (з 1899), В. Шухевич (з 1900), В. Щербаківський (з 1930), В. Щурат (з 1914) – усього 35 осіб.

Етнографічна комісія була унікальною також з погляду наявності у її складі почесних членів НТШ у Львові – І. Верхратського (з 1905), М. Грушевського (з 1896), М. Лисенка (з 1904). І. Франка (з 1904). У листі від 3 листопада 1904 р. до Товариства М. Лисенко так відреагував на надання йому цього високого звання: “Грамоту на Почесного Члена Наукового Товариства ім. Шевченка за труди

списку членів Етнографічної комісії за 1912 р. уже відсутній М. Лисенко (Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 57. – С. 30), який помер 24 жовтня (6 листопада) 1912 р.

⁸⁹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 57. – С. 30.

⁹⁰ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 60–62. – С. 44.

⁹¹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 63–64. – С. 37–38.

⁹² Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 65–66. – С. 46–47.

⁹³ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 67–68. – С. 65–66.

⁹⁴ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 69–70. – С. 80.

⁹⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 72. – С. 83.

⁹⁶ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 73. – С. 62.

⁹⁷ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 74. – С. 54.

на полі української музики приймаю з великою душевною подякою. Іменування тое вважаю високим щастям и гордістю для себе⁹⁸. Словом, ніяка інша комісія Товариства не об'єднувала таке велике гроно світочів української науки й культури.

Прикметною є ще одна цікава і важлива деталь, повз яку пройшли мимо наші попередники – названі дійсні члени НТШ у Львові належали до трьох різних секцій, що в тогочасній установі також було винятком. Зокрема, високий статус дійсного члена Товариства за квотою Історико-філософської секції отримали М. Біляшівський, Ф. Вовк, М. Грушевський, М. Зубрицький, М. Кордуба, І. Крип'якевич, К. Левицький, С. Людкевич, В. Охримович, Я. Пастернак, С. Томашівський, В. Щербаківський (усього – 12 осіб), за квотою Філологічної секції – О. Барвінський, В. Гнатюк, Я. Гординський, М. Дикарив, В. Дорошенко, І. Зілинський, О. Колесса, Ф. Колесса, А. Кримський, З. Кузеля, М. Павлик, Є.-Ю. Пеленський, О. Роздольський, І. Свенціцький, В. Сімович, К. Студинський, І. Франко, В. Щурат (усього – 18 осіб), за квотою Математично-природописно-лікарської секції – І. Верхратський, І. Раковський, Ю. Полянський, С. Рудницький, В. Шухевич (усього – 5 осіб). До речі, значна частина з них жила і працювали за межами Львова та Австро-Угорщини: М. Біляшівський (Київ), Б. Грінченко (Київ), Ф. Вовк (Париж, Санкт-Петербург), М. Зубрицький (с. Мшанець – нині Старосамбірського р-ну Львівської обл.), З. Кузеля (Чернівці, Берлін), А. Кримський (Москва). До “іногородніх” часто належали також звичайні члени Товариства: Л. Гарматій (с. Голови, нині – Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.), В. Доманицький (Київ, Санкт-Петербург), Ю. Жаткович (с. Стройне, нині – Свалявського р-ну Закарпатської обл.), В. Левинський (Дрогобич), Д. Лепкий (Старий Самбір), Є. Форостина (Перемишль) та ін.

Звичайні члени НТШ у Львові, які співпрацювали з Етнографічною комісією, не пасли задніх і на науковій ниві. Скажімо, гідне місце у сучасному українознавстві посідає творчий доробок Л. Гарматія⁹⁹, Р. Гарасимчука¹⁰⁰, І. Гургули¹⁰¹, М. Деркач¹⁰²,

⁹⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 393, арк. 9.

⁹⁹ Гнатюк В. Лука Гарматій і його спомини про М. Коцюбинського. – Львів, 1925. – 20 с.; Сахро М. Дослідник культури гуцулів // Народна творчість та етнографія. – 1969. – № 6. – С. 46–48; Глушко М. Гарматій Лука // Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія. – Київ; Львів; Тернопіль, 2016. – Т. 3: Вес–Глин. – С. 496–498.

¹⁰⁰ Кирчів Р. Унікальний дослідник // Народознавчі зошити. – 2000. – № 6. – С. 1123–1129; Купчинський О. Гарасимчук Роман // Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія. – Київ; Львів; Тернопіль, 2016. – Т. 3: Вес–Глин. – С. 493–494.

¹⁰¹ Ірина Гургула (1904–1967). Бібліографічний покажчик (до 90-річчя від дня народження) / Автор-уклад. Є. Дзядик. – Львів, 1994. – 8 с.; Моздир М. Ірина Гургула – дослідник народного мистецтва 1920–1930-х рр. (До 95-річчя від дня народження) // Мистецтвознавство'99: наук. зб. – Львів: СКІМ; ІН НАН України, 1999. – С. 191–200; Захарчук-Чугай Р. Світлий пам'яті Ірини Гургули (До 100-річчя від дня народження) // Мистецтвознавство'04: наук. зб. – Львів: СКІМ; ІН НАН України, 2004. – С. 147–154.

¹⁰² Вальо М. Марія Деркач. 1896–1972: Бібліогр. покажчик. Спогади. Розвідки. Листи. – Львів, 1999. – 252 с.

В. Доманицького¹⁰³, Ю. Жатковича¹⁰⁴, Б. Заклинського¹⁰⁵, А. Онищука¹⁰⁶, І. Старчука¹⁰⁷, які свій дослідницький шлях розпочинали саме у цій спеціалізованій науково-організаційній одиниці Товариства. Більшої уваги й докладнішого аналізу та наукової оцінки з боку нинішнього покоління знавців українського народознавства заслуговує подвижницька праця Я. Берези¹⁰⁸, К. Добрянського, С. Колтатіва¹⁰⁹, В. Левинського¹¹⁰,

¹⁰³ Рутковська О. Фольклористичні та етнографічні праці Василя Доманицького (До 125-річчя від дня народження вченого) // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 3. – С. 45–48; Невтомний робітник на рідній ниві: Василь Миколайович Доманицький (До 100-річчя від часу смерті). Науково-допоміжний біобібліографічний покажчик / Уклад. Л. Т. Демченко, Н. В. Аде-шелідзе; авт. вст. ст., наук. ред. В. Т. Поліщук. – Черкаси, 2010. – С. 46–53; Глушко М. Співпраця Василя Доманицького з Науковим товариством імені Шевченка у Львові // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2012. – Вип. 47. – С. 6–16, та ін.

¹⁰⁴ Мазурок О. С. “Я по убеждению держу себе сыном мало-русского народа...”. (Листи Ю. Жатковича до В. Гнатюка) // Карпатський край (Ужгород). – 1995. – № 9–12. – С. 27–41; 1996. – № 5–7. – С. 36–43; Його ж. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, 2001. – 292 с.; Його ж. Зв’язки Юрія Жатковича з Іваном Франком // САРПАТИКА – КАРПАТИКА. – Ужгород, 2002. – Вип. 14. – С. 273–285.

¹⁰⁵ Арсенич П. Фольклорно-етнографічна діяльність Заклинських на Гуцульщині // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 4. – С. 3–8; Його ж. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995. – 56 с.

¹⁰⁶ Арсенич П. Етнографическое изучение Гуцульщины народными учителями (1900–1917 гг.) // Карпатский сборник. – Москва, 1976. – С. 143–146; Його ж. Етнографічна діяльність Антона Онищука // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 4. – С. 22–28.

¹⁰⁷ Филипчук М. Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука // Записки НТШ. – Львів, 1993. – Т. ССХХV: Праці Історично-філософської секції. – С. 97–103; Купчинський О. Античне мистецтво у дослідженнях Івана Старчука (листи до вченого і відгуки на його праці) // Там само. – Львів, 1998. – Т. ССХХХVI: Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – С. 555–601; Гринюка Б. М. Науково-педагогічна та мистецтвознавча діяльність Івана Старчука (1894–1950 рр.): автореферат дис. ... канд. іст. наук. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 19 с.

¹⁰⁸ Про друковану продукцію члена Етнографічної комісії Я. Берези див.: Глушко М. Надсяння – перлина українських етнічних земель // Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). – Львів: Ін-т українозн. ім. І. Крип’якевича НАН України, 2017. – С. 29–30.

¹⁰⁹ Стислий нарис про народознавчі захоплення С. Колтатіва і цикл опублікованих нами праць дослідника див.: Глушко М. Софоній Колтатів і Вільховець // Літопис Борщівщини: Іст.-краєз. зб. – Борщів: КТ “Джерело”, 1993. – Вип. 4. – С. 55–57; Колтатів С. Культура вільховечан: Будівництво в с. Вільховець над Дністром давно і тепер / Публ., підгот. тексту і прим. М. Глушка // Там само. – С. 57–66; Його ж. Культура вільховечан: Предмети хатньої обстановки в с. Вільховець над Дністром / Публ., підгот. тексту і прим. М. Глушка // Там само. – 1994. – Вип. 5. – С. 45–54; Його ж. Культура вільховечан: Одяг та взуття вільховечан / Публ., підгот. тексту і прим. М. Глушка // Там само. – 1994. – Вип. 6. – С. 60–68; Його ж. Культура вільховечан: Їда та пиття вільховечан / Публ., підгот. тексту і прим. М. Глушка // Там само. – 1995. – Вип. 7. – С. 29–44; Його ж. Культура вільховечан: Засоби та способи транспорту і комунікації / Публ., підгот. тексту і прим. М. Глушка // Там само. – 1996. – Вип. 8. – С. 48–53. Доцільно також зазначити, що значна частина автентичних народознавчих матеріалів етнографа, яка зберігається у рукописних фондах Інституту народознавства НАН України, ще очікує свого опрацювання та оприлюднення.

¹¹⁰ Сокіл Г. Галичина у фольклорному обстеженні Володимира Левинського та Мирослава Капія // Народознавчі зошити. – 2011. – № 3. – С. 489–496; Її ж. Українська фольклористика в Галичині... – С. 384–391.

В. Пашницького¹¹¹, Б. Романенчука¹¹², К. Чеховича¹¹³, інших учасників наукового процесу першої половини ХХ ст.

* * *

Після розгляду керівного і персонального складу та чисельності Етнографічної комісії упродовж 1898–1940 років постає інше важливе питання: що спонукало цвіт української науки вважати за честь перебувати в рядах цього науково-дослідного підрозділу НТШ у Львові?

Найперше, що спливає на думку у пошуках відповіді на поставлене запитання, це, мабуть, особисті наукові зацікавлення вчених, які вони намагалися вирішувати в межах діяльності Етнографічної комісії.

Найчастіше члени Товариства обговорювали різні поточні організаційні питання і дослідницькі проблеми на засіданнях науково-дослідних підрозділів, зокрема і комісій. Згідно з офіційними писемними даними, опублікованим у “Хроніці НТШ”, в довоєнний період (1898–1914) Етнографічна комісія збирала своїх членів переважно 2–4 рази на рік, зокрема: 1898 р. – 1 раз¹¹⁴, 1899 – невідомо¹¹⁵, 1900 р. – 4 рази (24 березня, 7 травня, 28 червня, 17 вересня)¹¹⁶; 1901 р. – 2 рази (9 травня, 8 липня)¹¹⁷; 1902 р. – 3 рази (2 січня, 26 березня, 13 жовтня)¹¹⁸; 1903 р. – 3 рази (10 квітня, 11 червня, 15

¹¹¹ Горбань Г. Василь Пашницький – перший директор Станіславської обласної бібліотеки, педагог, книголюб, краєзнавець // Бібліотеки на західноукраїнських землях ХVІІІ–ХХ ст. – Львів, 2006. – С. 154–157.

¹¹² Супронюк О. Богдан Романенчук – редактор українських часописів у США (друга половина ХХ ст.) // Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Історичні науки. – Острог, 2013. – Вип. 21. – С. 221–227.

¹¹³ Дзензелівський Й. О. Чехович Костянтин // Українська мова: енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – С. 726–727; Комариця М. Чехович К. // Українська журналістика в іменах. – Львів, 1999. – Вип. 6. – С. 354–358; Чехович К. Моє життя і мої мрії // Світильник Істини. Джерела до історії Богословської Академії у Львові. – Львів, 1983. – Т. 3. – С. 480–504.

¹¹⁴ Про єдине засідання Етнографічної комісії в 1898 р. згадав М. Грушевський у звіті про діяльність Товариства в цьому році, щоправда, не зазначивши конкретної дати його проведення та порушених на ньому питань (Грушевський М. Наукове Товариство імені Шевченка і його діяльність в 1898 р. – С. 11). Цілком можливо, що члени Етнографічної комісії зібралися на своє перше засідання відразу після того, коли її заснували на спільному засіданні Історично-філософської та Філологічної секцій.

¹¹⁵ У повідомленнях про роботу Товариства в 1899 р. жодного разу не згадується про яке-небудь засідання Етнографічної комісії, на відміну від засідань Археографічної, Правничої та Лікарської комісій (Див.: [Б. а.]. З Товариства: Засідання секцій // Записки НТШ. – Львів, 1899. – Т. XXX. – Кн. IV. – С. 3–4; [Б. а.]. З Товариства (май–серпень): Засідання секцій // Записки НТШ. – Львів, 1899. – Т. XXXI–XXXII. – Кн. V–VI. – С. 2–4; [Б. а.]. З Товариства (вересень–грудень): Засідання секцій і наукових комісій // Записки НТШ. – Львів, 1900. – Т. XXXIII. – Кн. I. – С. 3–5).

¹¹⁶ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 2. – С. 24–25; Ч. 3. – С. 9; [Львів], 1900. – Ч. 4: 1900, вересень–грудень. – С. 10.

¹¹⁷ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 7. – С. 9–10.

¹¹⁸ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 10. – С. 29; [Львів], 1902. – Ч. 12. – С. 19.

листопада)¹¹⁹; 1904 р. – 2 рази (13 червня, 15 липня)¹²⁰; 1905 р. – 1 раз (13 червня)¹²¹; 1906 р. – 3 рази (21 червня, 21 вересня, 7 листопада)¹²²; 1907 р. – 3 рази (4 липня, 26 вересня, 23 грудня)¹²³; 1908 р. – 4 рази (16 січня, 14 травня, 28 червня, 30 грудня)¹²⁴; 1909 р. – 4 рази (25 березня, 6 травня, 24 червня, 9 грудня)¹²⁵; 1910 р. – 3 рази (27 квітня, 1 червня, 30 жовтня)¹²⁶; 1911 р. – 3 рази (30 квітня, 9 червня, 24 грудня)¹²⁷; 1912 р. – 3 рази (28 квітня, 15 червня, 6 жовтня)¹²⁸; 1913 р. – 3 рази (16 березня, 27 вересня, 15 жовтня)¹²⁹; 1914 р. – 3 рази (22 березня, 26 квітня, 25 червня)¹³⁰. Загалом же упродовж 1900–1914 років Етнографічна комісія засідала 44 рази.

Дещо рідше члени Етнографічної комісії збиралися в 1918–1939 роках. Згідно з архівними даними, в 1918 р. – 1 раз (9 червня)¹³¹; в 1919 р. – 1 раз (12 жовтня)¹³²; в 1920 р. – жодного разу; в 1921 р. – жодного разу; в 1922 р. – 1 раз (28 травня)¹³³; в 1923 р. – жодного разу; в 1924 р. – 4 рази (3 січня, 7 квітня, 30 вересня, 30 листопада)¹³⁴; в 1925 р. – 1 раз (24 листопада)¹³⁵; в 1926 р. – 1 раз (19 жовтня)¹³⁶; в 1927 р. – 4 рази (15 січня, 8 лютого, 4 липня, 13 грудня)¹³⁷; в 1928 р. – 2 рази (29 червня, 27 груд-

¹¹⁹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1903. – Ч. 14. – Вип. II: 1903, січень–цвітень. – С. 16; Ч. 15. – С. 21; [Львів], 1903. – Ч. 16. – Вип. IV: 1903, вересень–грудень. – С. 15–16.

¹²⁰ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 19. – С. 22–23.

¹²¹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 23. – С. 11.

¹²² Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1906. – Ч. 27. – Вип. III: Sprawozdane za miesiaci: maj–sierpien. – С. 13; [Львів], 1906. – Ч. 28. – Вип. IV: Sprawozdane za miesiaci: weresien–grudien. – С. 13.

¹²³ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 31. – С. 18; Ч. 32. – С. 13–15.

¹²⁴ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1908. – Ч. 34. – Вип. II: Sprawozdane za miesiaci: sierpien–cwiecien. – С. 14–15; [Львів], 1908. – Ч. 35. – Вип. III: Sprawozdane za miesiaci: maj–sierpien. – С. 19–20; Ч. 36. – С. 21–22.

¹²⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 38. – С. 16–17; [Львів], 1909. – Ч. 39. – Вип. III: Sprawozdane za miesiaci: maj–sierpien. – С. 24–25; [Львів], 1909. – Ч. 40. – Вип. IV: Sprawozdane za miesiaci: weresien–grudien. – С. 18–19.

¹²⁶ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 42. – С. 20–21; [Львів], 1910. – Ч. 43. – Вип. III: Sprawozdane za miesiaci: maj–sierpien. – С. 10; [Львів], 1910. – Ч. 44. – Вип. IV: Sprawozdane za miesiaci: weresien–grudien. – С. 14.

¹²⁷ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1911. – Ч. 46. – Вип. II: Sprawozdane za miesiaci: sierpien–cwiecien. – С. 12; Ч. 47. – С. 16; [Львів], 1911. – Ч. 48. – Вип. IV: Sprawozdane za miesiaci: weresien–grudien. – С. 18–19.

¹²⁸ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1912. – Ч. 50. – Вип. II: Sprawozdane za miesiaci: sierpien–cwiecien. – С. 14; [Львів], 1912. – Ч. 51. – Вип. III: Sprawozdane za miesiaci: maj–sierpien. – С. 18; Ч. 52. – С. 16–17.

¹²⁹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1913. – Ч. 54. – Вип. II: Sprawozdane za miesiaci: sierpien–cwiecien. – С. 13–14; Ч. 56. – С. 23–24.

¹³⁰ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 58–59. – С. 20–22.

¹³¹ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 4 зв.

¹³² Там само. – Арк. 5.

¹³³ Там само. – Арк. 6.

¹³⁴ Там само. – Арк. 6–7 зв.

¹³⁵ Там само. – Арк. 7 зв.–8.

¹³⁶ Там само. – Арк. 8 зв.–9.

¹³⁷ Там само. – Арк. 9 зв.–11.

ня)¹³⁸; в 1929 р. – 1 раз (31 жовтня)¹³⁹; в 1930 р. – 2 рази (20 березня, 20 жовтня)¹⁴⁰; в 1931 р. – 4 рази (27 лютого, 16 травня, 13 червня, 28 грудня)¹⁴¹; в 1932 р. – 3 рази (23 квітня, 23 червня, 17 листопада)¹⁴²; в 1933 р. – 3 рази (20 березня, 21 червня, 29 грудня)¹⁴³; в 1934 р. – 2 рази (3 жовтня, 17 грудня)¹⁴⁴; в 1935 р. – 3 рази (30 жовтня, 2 грудня, 30 грудня)¹⁴⁵; в 1936 р. – 2 рази (13 червня, 10 грудня)¹⁴⁶; в 1937 р. – 2 рази (29 жовтня, 1 грудня)¹⁴⁷; в 1938 р. – 3 рази (8 квітня, 17 листопада, 21 грудня)¹⁴⁸; в 1939 р. – жодного разу¹⁴⁹. Отже, хоча цей період на сім років довший, ніж попередній (довоєнний), але в міжвоєнну добу члени досліджуваного підрозділу збиралися лише 40 разів, тобто на чотири засідання менше.

Заслужують на увагу місяці проведення цих засідань. Зокрема, за нашими підрахунками, до Першої світової війни члени Етнографічної комісії найчастіше збиралися в червні – 11 разів. По п'ять разів вони засідали в березні й квітні, по чотири рази – у травні, вересні, жовтні та грудні, тричі – в липні, по двічі – в січні та листопаді, жодного разу – в лютому і серпні. Інакше кажучи, в 1900–1914 роках у весняно-літню пору відбулося 28 засідань, що становило майже 64% від загальної їх кількості. Натомість у міжвоєнну добу ситуація з часом проведення засідань Етнографічної комісії змінилася докорінно. Зокрема, на відміну від попереднього періоду, в 1918–1938 роках її члени засідали найчастіше у грудні – 10 разів, тобто кожне четверте зібрання. Сім разів вони збиралися у жовтні, шість разів – у червні, чотири рази – в листопаді, тричі – у квітні, по два рази – в січні, лютому, березні й травні, по одному разу – в липні та вересні, жодного разу – в серпні. Словом, у цей період в осінньо-зимову пору відбулися 24 засідання, тобто 60% від усіх зібрань.

Виявлені показники викликають зацікавлення передусім тим, що можуть приховувати конкретні ділові справи, які доводилось вирішувати науковцям Товариства в ту чи іншу пору року, в той чи інший місяць.

Отже, як уже знаємо, в довоєнний період народознавці збиралися найчастіше в червні. І не дивно, бо саме в цьому місяці етнографи і фольклористи розв'язували одне з ключових питань – розподіляли кошти між членами Етнографічної комісії та постійними кореспондентами, необхідні їм для проведення літніх польових досліджень. Зокрема, за рішенням цього науково-дослідного підрозділу від 28 червня 1900 р. 100 корон належалося В. Шухевичу для поїздки на Гуцульщину, 100 корон – О. Колесі для відвідин Закарпаття, 200 корон – О. Роздольському задля поїздки по Галичині, 200 корон – М. Павлику для перегляду монастирських бібліотек у Галичині¹⁵⁰. На засіданні 11 червня 1903 р. було “призначено підмоги на екскурзію (експедицію. – М. Г.): А. Веретельникови – 100 кор[он], О. Деревянці – 30 кор[он],

¹³⁸ Там само. – Арк. 11–12.

¹³⁹ Там само. – Арк. 12 зв.–13 зв.

¹⁴⁰ Там само. – Арк. 14–15.

¹⁴¹ Там само. – Арк. 15–17.

¹⁴² Там само. – Арк. 17 зв.–19.

¹⁴³ Там само. – Арк. 19–20.

¹⁴⁴ Там само. – Арк. 20 зв.–21 зв.

¹⁴⁵ Там само. – Арк. 22–24 зв.

¹⁴⁶ Там само. – Арк. 24 зв.–25 зв.

¹⁴⁷ Там само. – Арк. 26–27 зв.

¹⁴⁸ Там само. – Арк. 27 зв.–30.

¹⁴⁹ Пацай Т. Особливості етнографічних студій в НТШ... – С. 295.

¹⁵⁰ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 3. – С. 9.

І. Тарасевському – 70 кор[он]¹⁵¹. Ще один показовий приклад: на засіданні 13 червня 1905 р. члени Етнографічної комісії ухвалили таке рішення: “Призначено на екскурзію д[окто]ра Ф. Вовка і З. Кузелі 500 кор[он] із сьогорічної субвенції: 200 кор[он] призначено на нагороди для збирачів етнографічних матеріалів; решту з сьогорічної субвенції і 200 кор[он] на conto (рахунок. – М. Г.) субвенції 1906 р. ухвалено видати на закупно етнографічних предметів до музея”¹⁵².

Фінансування польової науково-пошукової роботи – одне з ключових питань майже всіх інших засідань Етнографічної комісії, які відбулися в червні (1904, 1906, 1908, 1910, 1911, 1914)¹⁵³. Інколи його вирішували в березні (1900, 1914)¹⁵⁴, квітні (1903, 1914)¹⁵⁵, травні (1901, 1908)¹⁵⁶ та липні (1901, 1907)¹⁵⁷. Щоправда, в березні та квітні члени спеціалізованої науково-організаційної одиниці висловлювали переважно побажання, щоби їхнє керівництво порушило перед Президією Товариства клопотання про збільшення фінансових витрат на проведення експедиційної роботи в поточному році, а також на закупівлю технічних засобів, музейних експонатів тощо.

Траплялися випадки, що керівництво НТШ у Львові розраховувалось з дослідниками (етнографами і фольклористами) вже після завершення експедиційного сезону. Наприклад, 13 жовтня 1902 р. Етнографічна комісія ухвалила рішення такого змісту: “З субвенції, признаної соймом на етнографічну експедицію (на 1902 р.), ухвалено на разі дати: а) Володимирови Шухевичу у Львові 100 кор[он]; б) Луці Гарматієви в Головах – 100 кор[он]; в) Володимирови Левинському в Дрогобичи – 50 кор[он] – для збирання етнографічних матеріалів”¹⁵⁸. Інший приклад: 10 січня 1908 р. Етнографічна комісія визнала “д[октору] Ф. Колессі 100 кор[он] підмоги на збирання етнографічних матеріалів” і постановила “просити Виділ, аби казав їх виплатити”¹⁵⁹.

Загалом же, аналізуючи документальні свідчення, зауважуємо, що проблема фінансового забезпечення польових досліджень постійно турбувала членів Етнографічної комісії. Саме через це 1 червня 1910 р. вони постановили звернутися до “Виділу з проською, щоби вкладав у бюджет постійну квоту на етнографічні екскурзії, бо лиш тоді можна їх буде вести систематично по уложеному пляну”¹⁶⁰.

Ситуація з фінансуванням діяльності Етнографічної комісії загалом та експедиційних досліджень зокрема докорінно змінилася в міжвоєнний період. Через те, що на цю ділянку роботи гроші не виділяли зовсім, її члени навіть не обговорювали від-

¹⁵¹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 15. – С. 21.

¹⁵² Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 23. – С. 11.

¹⁵³ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 19. – С. 22; Ч. 27. – С. 13; Ч. 35. – С. 19; Ч. 43. – С. 10; Ч. 47. – С. 16; Ч. 58–59. – С. 22.

¹⁵⁴ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 2. – С. 25; Ч. 58–59. – С. 21.

¹⁵⁵ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 14. – С. 16; Ч. 58–59. – С. 21.

¹⁵⁶ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 7. – С. 9; Ч. 35. – С. 19.

¹⁵⁷ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 7. – С. 9; Ч. 31. – С. 18.

¹⁵⁸ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 12. – С. 19.

¹⁵⁹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 34. – С. 15.

¹⁶⁰ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 43. – С. 10.

повідне питання на своїх засіданнях. Описуючи умови праці етнографів у Галичині на початку 20-х роках ХХ ст., В. Гнатюк як упорядник “Хроніки НТШ” стверджував: “Етнографічна комісія, що перед війною мала свій бюджет і дві серії видань [...], не переводила уконститування і не відбувала засідань. Для її діяльності потрібні фонди не тільки на друк видань, але й на уряджування наукових екскурзій, на оплачування оповідачів та збирання матеріалів, на фотографії, вальки для фонографів і ин. Вся та робота неможлива тепер не тільки з браку фондів, але і з політичних причин. Доступ чужому інтелегентови (а ще з фотогр[афічним] апаратом) до села дуже утруднений і він більше тратив би часу на воловодження з поліцією, як на записи”¹⁶¹. Про великі проблеми наукової діяльності на ниві народознавства в цей історичний період писав також З. Кузеля¹⁶².

Нині відомо, що за все міжвоєнне двадцятиліття члени Етнографічної комісії виїздили задля пошуку усних польових матеріалів та експонатів для Музею НТШ у Львові лише декілька разів. Зокрема, у звіті Комісії про свою діяльність упродовж 1 січня 1938 – 1 травня 1939 років, тобто напередодні Другої світової війни, чи не вперше за довгий період ішлося про “потребу етнографічних екскурзій в терен, щоб збирати записи та експонати, а також рішено перевести організацію сітки дописувачів”¹⁶³. Це рішення було ухвалене на основі вдалої наукової мандрівки Я. Пастернака та Р. Гарасимчука на Сяноччину (сучасна Польська Республіка) з метою збору експонатів для Лемківської етнографічної виставки, яка мала відбутися 5 березня – 16 квітня 1939 р. Однак польська влада не дозволила її відкрити¹⁶⁴.

Порушити питання про фінансування польової роботи спонукала також успішна поїздка Р. Гарасимчука 14–28 листопада 1937 р. (звернімо увагу – пізно восени, а не влітку, як це переважно практикували до Першої світової війни) в с. Кореницю, що на Ярославщині (сучасна Польська Республіка)¹⁶⁵, споряджену Музеєм НТШ у Львові для придбання пам’яток народної культури і мистецтва та фіксації етнографічних матеріалів. Згідно зі звітом, тоді дослідник придбав для цієї установи 56 експонатів¹⁶⁶.

¹⁶¹ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. – Ч. 65–66. – С. 16.

¹⁶² Кузеля З. За оживлення етнографічних розслідувань // Діло. – 1926. – Ч. 97. – 6 трав.

¹⁶³ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 27, арк. 1.

¹⁶⁴ Там само. – Арк. 2; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 74. – С. 55.

¹⁶⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 27 зв., 29. Спираючись, мабуть, лише на дані одного з випусків “Хроніки НТШ” (Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 74. – С. 54–55), О. Купчинський датував дослідження Р. Гарасимчука 1938 р. (Купчинський О. Гарасимчук Роман. – С. 494). Насправді ж 17 листопада 1938 р. вчений лише звітував про результати своєї наукової поїздки на Ярославщину (ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 27, арк. 2; спр. 746, арк. 28, 29; Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 74. – С. 55), а саму наукову мандрівку відбув, за даними протоколів засідань Етнографічної комісії, роком раніше – 14–28 листопада 1937 р. (ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 27 зв., 29). До речі, зібрані тоді польові етнографічні матеріали Р. Гарасимчук мав намір оприлюднити у першому випуску наукового збірника Українського регіонального музею “Стривігор” у Перемишлі (ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 27 зв.), який планували видавати. На жаль, сучасники нічого не згадують про нього (Скородинська (Шпитковська) С. Український етнографічний регіональний музей “Стривігор” та його засновники // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції, організованої Науковим товариством імені Т. Шевченка в Польщі 24–25 червня 1994 року в Перемишлі. – Перемишль; Львів, 1996. – С. 298–305).

¹⁶⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 29.

Мимохідь треба згадати ще одну наукову мандрівку, участь у якій узяв член Етнографічної комісії, – Ф. Колесса. Щоправда, НТШ у Львові було причетне до неї лише побіжно. Йдеться про експедицію, яку організував і провів у вересні 1932 р. на теренах Західного Полісся відомий польський народознавець Казимир Мошинський. Саме на його запрошення і відгукнувся Ф. Колесса¹⁶⁷.

У 30-х роках ХХ ст. члени Етнографічної комісії продовжували збирати народознавчі матеріали передусім через своїх кореспондентів. Цей спосіб польової роботи вони декілька разів обговорювали під час рідкісних зібрань – 20 березня 1930 р.¹⁶⁸, 28 грудня 1931 р.¹⁶⁹, 20 березня 1933 р.¹⁷⁰, 1 грудня 1937 р.¹⁷¹, 8 квітня 1938 р.¹⁷². З дуже стислої інформації, наявної у протоколах засідань науково-дослідного підрозділу, довідуємося, що ці кореспонденти працювали на території Західного Полісся, Західної Волині, Надсяння та деяких інших етнографічних районів. Зокрема, в архівних джерелах за 30-ті роки ХХ ст. згадані такі збирачі етнографічних і фольклорних матеріалів, як диякон Виливченко зі с. Котра Пужанського повіту (сучасна Республіка Білорусь), Кость Сошинський “з Берестя Литовського” (нині – м. Брест Республіки Білорусь), протоіерей Никанор Абрамович із с. Дермань (нині – с. Дермань Перший чи Дермань Другий Здолбунівського р-ну Рівненської обл.), судовий урядник Соловій “з Берестя над Бугом” (нині – м. Брест Республіки Білорусь), гімназійний абітурієнт Я. Береза, радник Осип Давидович, студентка Любов Суха зі с. Любеля Жовківського повіту (нині – Жовківського р-ну Львівської обл.), студенти Богословської академії зі Львова та ін.¹⁷³

У 1934 р. з Етнографічною комісією листовно зв’язувався залізничник з Мукачева, згодом відомий український письменник і фольклорист Лука Дем’ян, який проінформував членів науково-дослідного підрозділу про зібрані ним на території Підкарпатської Русі (сучасного Закарпаття) етнографічні матеріали. З жовтня того ж року, обговоривши зміст його листа, Комісія вирішила “звернутися до [окто]ра Панькевича в Ужгороді з проською розвідати на місці, що це за матеріали та чи не можна би їх друкувати в Ужгороді”¹⁷⁴.

З науково-пошуковою експедиційною роботою тісно пов’язана методична. Зокрема на засіданнях Етнографічної комісії неодноразово обговорювали різні програми, запитальники (квестіонари) і відозви, головною метою яких було пожвавити фіксацію різних зразків традиційної матеріальної і духовної культури українців серед рядових членів Товариства та його симпатиків, покращити якість зібраних народознавчих джерел. Саме таким способом прийняли важливі засадничі документи польових досліджень: “Відозву в справі збирання загадок”¹⁷⁵, “Відозву в справі збирання матеріалів

¹⁶⁷ Грица С. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського // Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського (Систематизація матеріалу, вступна стаття, пісенні паралелі Ф. Колесси) / Упоряд., вст. ст., прим., перекл. з пол. С. Й. Грици. – Київ: Муз. Україна, 1995. – С. 4–5.

¹⁶⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 14–14 зв.

¹⁶⁹ Там само. – Арк. 17.

¹⁷⁰ Там само. – Арк. 19.

¹⁷¹ Там само. – Арк. 27.

¹⁷² Там само. – Арк. 28.

¹⁷³ Там само. – Арк. 14–14 зв., 17, 19, 27.

¹⁷⁴ Там само. – Арк. 21 зв.

¹⁷⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1907. – Ч. 30. – Вип. II: Справоздане за місяці: січень–цвітень. – С. 12–13.

до рибальства”¹⁷⁶, квестіонар В. Щурата про топографічні назви¹⁷⁷. 13 жовтня 1902 р. члени Комісії ухвалили рішення “оголосити відозву в часописах для збирання етнографічних матеріалів”¹⁷⁸, 7 листопада 1906 р. – рішення “оголосити від комісії відозву до інтелігентів, що жиють по селах, із просьбою записувати народні обряди весільні, які комісія задумує пізніше опублікувати”¹⁷⁹. 26 вересня 1907 р. В. Гнатюк запропонував відозву у справі збирання народних оповідань про опришків¹⁸⁰, 23 грудня цього ж року І. Франко “відчитав “Квестіонар для збирання місцевих переказів”, який ухвалили надрукувати в “Хроніці”¹⁸¹. 9 грудня 1909 р. члени науково-дослідного підрозділу НТШ у Львові доручили В. Гнатюку “оголосити коротеньку відозву в газетах у справі записування народних пісень” і постановили “надрукувати в “Хроніці” квестіонар у справі записування похоронних обрядів та голосінь”¹⁸². Рішення етнографів і фольклористів виконали, надрукувавши цей запитальник в одному з випусків часопису¹⁸³. Позитивно оцінивши надходження нових пісенних записів із різних місцевостей Галичини (Т. Перейми з Лемківщини, В. Деркача з Тереховлянщини, П. Стадника із Скалатщини та ін.), 27 квітня 1910 р. Комісія постановила повторно оголосити у пресі відозву про потребу записування народних пісень¹⁸⁴. 9 червня 1911 р. В. Охримович запропонував опублікувати квестіонар “про записуване народніх весільних обрядів”. Члени спеціалізованої одиниці Товариства доручили вченому його укласти, видрукувати та “розіслати в різні околиці”¹⁸⁵. Згодом, 6 жовтня 1912 р., Етнографічна комісія прийняла нове рішення – “видрукувати в “Хроніці” весільний квестіонар Ф. Вовка і В. Охримовича та порозсилати його охочим записувати весільні обряди й пісні”¹⁸⁶. Однак, ні в поточному випуску “Хроніки”, ні в наступних випусках часопису цей запитальник не був оприлюднений.

Про програмне забезпечення польових наукових досліджень мова інколи йшла і на засіданнях Етнографічної комісії в міжвоєнний період, хоча, як уже знаємо, тоді цим видом роботи її члени особисто майже не займалися. Зокрема, 31 жовтня 1929 р. розглядалася справа стосовно передруку і поширення етнографічних програм, надіс-

¹⁷⁶ Там само. – С. 13–14.

¹⁷⁷ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 36. – С. 22.

¹⁷⁸ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 12. – С. 19. Відому відозву “До збирачів етнографічних матеріалів” підготували І. Франко та В. Гнатюк, яку вони опублікували в кількох часописах Галичини та Буковини (Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – [Львів], 1904. – Ч. 20. – Вип. IV: Sprawozdane za miesiąc: wrzesień–grudzień. – С. 14–17; Літературно-науковий вістник. – Львів, 1904. – Т. XXVIII. – Кн. XII. – С. 214–217; Діло. – 1904. – № 267. – 26 лист. (9 груд.). – С. 3, та ін.).

¹⁷⁹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 28. – С. 13.

¹⁸⁰ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 32. – С. 13. “Відозву в справі записування народніх традицій про опришків” опублікували у “Хроніці...” за 1907 р. (Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 31. – С. 28–31).

¹⁸¹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 32. – С. 14. Докладний і великий за обсягом “Квестіонар для збирання місцевих переказів” опублікували у цьому ж випуску друкованого органу Товариства (Там само. – С. 16–25).

¹⁸² Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 40. – С. 19.

¹⁸³ [Б. а.]. Квестіонар у справі записування похоронних звичаїв і голосінь // Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 39. – С. 37–39.

¹⁸⁴ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 42. – С. 20–21.

¹⁸⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 47. – С. 16.

¹⁸⁶ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 52. – С. 17.

ланих науково-дослідному підрозділу Всеукраїнською АН¹⁸⁷. Цікаво, що під час цього зібрання львівські етнографи і фольклористи сподівалися на співпрацю не лише з новими кореспондентами, а й з колишніми респондентами інформації В. Гнатюка. Двічі на засіданнях спеціалізованої одиниці Товариства (30 жовтня 1935 р., 1 грудня 1937 р.) порушували питання про “Програму до записування косарських звичаїв”, яку склав Б. Романенчук¹⁸⁸. 30 жовтня 1935 р. був обговорений квестіонар Ф. Колесси з метою фіксації “похоронних звичаїв і вірувань у загробове життя”¹⁸⁹. Відомо також, що наклад першої програми сягав 1 600 примірників, другої – 1 500 примірників¹⁹⁰, – досить велика кількість не тільки за мірками 30-х років ХХ ст., а й за сучасними.

Учасники науково-пошукової роботи (етнографічної, фольклористичної чи антропологічної), яким Товариство спеціально виділяло кошти для проведення експедицій, обов’язково звітували на засіданнях Етнографічної комісії – особисто або у формі текстів, які зачитували під час зібрання. Зокрема, про результати наукових мандрівок доповідали О. Роздольський (8 липня 1901, 30 грудня 1908)¹⁹¹, В. Шухевич (8 липня 1901)¹⁹², В. Гнатюк (13 жовтня 1902, 15 листопада 1903)¹⁹³, Л. Гарматій (13 жовтня 1902)¹⁹⁴, О. Дерев’янку (13 жовтня 1902)¹⁹⁵, Ф. Вовк (15 листопада 1903, 21 вересня 1906)¹⁹⁶, Ф. Колесса (30 грудня 1908, 30 жовтня 1910)¹⁹⁷, Є. Форостина (24 грудня 1911)¹⁹⁸.

15 листопада 1903 р. “...д[окто]р І. Франко зложив справоздане з поїздки до Відня, де принагідно обговорював плян етнографічної екскурсії між Бойків...”¹⁹⁹. 9 грудня 1909 р. М. Залізник звітував про предмети, які він закупив для музею НТШ у Львові на теренах Наддніпрянської України²⁰⁰.

8 липня 1901 р. члени Етнографічної комісії прийняли важливу постанову – про необхідність публікування всього тексту звіту (“справоздання”) у “Хроніці НТШ”, а “коли буде в них зміна, аби робила ся вона в порозумінню з авторами”²⁰¹. Відтоді у “Хроніці НТШ” неодноразово друкували письмові звіти учасників наукових мандрівок (членів науково-дослідного підрозділу і кореспондентів) – В. Шухевича, О. Роз-

¹⁸⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 13.

¹⁸⁸ Там само. – Арк. 22 зв., 27.

¹⁸⁹ Там само. – Арк. 22 зв.–23.

¹⁹⁰ Там само. – Арк. 22 зв., 23; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 72. – С. 83; Ч. 73. – С. 62.

¹⁹¹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 7. – С. 9; Ч. 36. – С. 22.

¹⁹² Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 7. – С. 9.

¹⁹³ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 12. – С. 19; Ч. 16. – С. 15–16.

¹⁹⁴ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 12. – С. 19.

¹⁹⁵ Там само.

¹⁹⁶ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 16. – С. 15; Ч. 28. – С. 13.

¹⁹⁷ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 36. – С. 22; [Львів], 1910. – Ч. 44. – Вип. IV: Справоздане за місяці: вересень–грудень. – С. 14.

¹⁹⁸ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 48. – С. 19.

¹⁹⁹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 16. – С. 16.

²⁰⁰ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 40. – С. 18.

²⁰¹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 7. – С. 9.

дольського, В. Гнатука, Л. Гарматія, О. Дерев'янка, А. Веретельника, П. Тарасевсько-го, В. Левинського, Івана Чупрея, Ф. Вовка, Ф. Колесси, З. Кузелі²⁰². Відзначмо, що всі вони звітували переважно через рік після виділення їм грошей для проведення польової етнографічної, фольклористичної чи іншої наукової подорожі.

Члени Етнографічної комісії спорадично звітували про польову пошукову роботу і в 30-х роках ХХ ст. Так, 17 листопада 1932 р. Ф. Колесса доповів на зібранні колег результати своєї етнографічної поїздки на терени Західного Полісся²⁰³. 17 листопада 1938 р., як уже зазначалося, звітував Р. Гарасимчук про наукову мандрівку на територію Ярославщини²⁰⁴.

30 березня 1933 р. Є.-Ю. Пеленський реферував матеріали, які зібрала Л. Суха в с. Любелі Жовківського повіту до теми "Побут сільської дітвори"²⁰⁵. Власне, цей факт дає нам підстави вважати, що уродженка цього галицького села розпочала свій дослідницький шлях на ниві українського народознавства не в 40-х роках, як стверджує сучасний етнолог Мар'яна Волошин²⁰⁶, а на десятиліття раніше, тобто вже студенткою гуманітарного факультету Львівського університету. Найімовірніше, співпраця з Етнографічною комісією у 30-х роках і визначила її професійний вибір у 1944 р. – наукову діяльність в Етнографічному музеї АН УРСР у Львові²⁰⁷.

8 квітня 1938 р. Ф. Колесса реферував етнографічні записи Володимира Супранівського, зібрані ним у с. Соколівка Золочівського повіту (нині – Буського р-ну Львівської обл.)²⁰⁸. До речі, у протоколі Комісії зазначено, що ці матеріали "є дуже вірні й старанні, тому побажане, щоб записувач далі збирав"²⁰⁹. 1 грудня 1937 р. члени науково-дослідного підрозділу докладно обговорили стан справи з використанням польових етнографічних матеріалів про косарські звичаї, які зібрали студенти Богословської академії у Львові за запитальником Б. Романенчука²¹⁰.

Інше важливе питання, яке обговорювали на засіданнях Етнографічної комісії, – підготовка до друку різних польових етнографічних, фольклористичних та антропологічних матеріалів, які дослідники зібрали під час наукових мандрівок особисто чи їх надіслали науковцям кореспонденти – звичайні члени НТШ у Львові та його симпатички. За рідкісним винятком, у довоєнний період це питання порушували майже на кожному зібранні науково-дослідного підрозділу. Тоді ж дуже часто мова йшла і про стан друку того чи іншого тому "Етнографічного збірника" та серійного видання "Матеріяли до українсько-руської етнології" (з 1909 р. – "Матеріяли до української

²⁰² Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 10. – С. 30–31; [Львів], 1902. – Ч. 11. – Вип. III: 1902, май–серпень. – С. 16–17; Ч. 15. – С. 22–24; [Львів], 1904. – Ч. 20. – Вип. IV: Sprawozdane za місяці: вересень–грудень. – С. 11–13; [Львів], 1905. – Ч. 24. – Вип. IV: Sprawozdane za місяці: вересень–грудень. – С. 22–26; Ч. 28. – С. 14–15; Ч. 36. – С. 28–31; Ч. 44. – С. 15; Ч. 48. – С. 22–23; Ч. 52. – С. 24.

²⁰³ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 19; Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 72. – С. 83.

²⁰⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 29; Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 74. – С. 54–55.

²⁰⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 19; Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові... – Ч. 72. – С. 83.

²⁰⁶ Волошин М. Любов Суха – дослідниця народних промислів українців Східних Карпат (до 25-ліття з дня смерті) // Народознавчі зошити. – 2013. – № 3. – С. 509.

²⁰⁷ Там само. – С. 511.

²⁰⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 28.

²⁰⁹ Там само.

²¹⁰ Там само. – Арк. 27–27 зв.

етнології”, 1929 р. – “Матеріяли до етнології й антропології”). Позаяк видавничий аспект досліджуваної спеціалізованої науково-організаційної одиниці Товариства неодноразово аналізували й оцінювали сучасники (етнологи, фольклористи, історики)²¹¹, вважаємо зайвим зосереджуватися на ньому більш докладно. Увагу звернемо лише на окремі деталі, які викликають найбільшу наукову зацікавленість і доповнюють результати праці наших попередників.

Зокрема, вже 25 травня 1898 р., тобто під час створення Етнографічної комісії, на спільному засіданні Історично-філософської та Філологічної секцій ухвалили одне із засадничих правил – “праці членів (Етнографічної комісії. – М. Г.) мають бути реферовані на засіданнях цих секцій”²¹². І цього правила неухильно дотримувалися до Першої світової війни: етнографічні й антропологічні дослідження обговорювали і рекомендували до друку на зібраннях Історично-філософської секції, фольклористичні та музикознавчі праці – на засіданнях Філологічної секції.

Напередодні Першої світової війни (25 червня 1914 р.) Етнографічна комісія сама прийняла дуже важливе за змістом рішення: “З огляду (на те. – М. Г.), що восени (1914 р. – М. Г.) комісія має надію дістати антропологічні праці, постановлено в “Матеріялах до укр[аїнської] етнології” завести окремий антропологічний відділ та вибрано його редактором д[окто]ра Ів[ана] Раковського. При сій нагоді ухвалено “Матеріяли” довести під теперішньою назвою до 20-го тому, а від 21 т[ому] підібрати для них иншу назву”²¹³. Як уже йшлося в одній із наших публікацій²¹⁴, такі рішення ухвалювалоються лише у випадку суттєвих змін у видавничій справі, які заодно є свідченням значної пертурбації та нових тенденцій у науковій сфері.

Справді, напередодні Першої світової війни поживавила науково-пошукову роботу плеяда молодих українських антропологів (Олександр Алешо, Анатолій Носів, Сергій Руденко та ін.) на чолі з Ф. Вовком, у зв’язку з чим перспектива оприлюднення нових результатів їхньої польової дослідницької праці у “Матеріялах до української етнології” ставала об’єктивною реальністю. Тим більше, що прецедент публікації власне антропологічних джерел на сторінках цього друкованого органу вже був. Нагадаємо, статтю “Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини” Ф. Вовк опублікував саме в цьому серійному виданні²¹⁵. Що більше, підготовку зазначеної праці вченого ініціювали самі члени Етнографічної комісії. Зокрема, на засіданні 21 червня 1906 р. вони постановили “звернути ся [...] до д[окто]ра Ф. Вовка з просьбою, щоби ще сього року зладив до “Материялів до укр[аїнсько]-руської етнології” статью про антропологічні поміри, роблені за підмогою комісії”²¹⁶. Щоправда, рішення про її друк ухвалювала не Етнографічна комісія (в неї не було таких

²¹¹ Кирчів Р. Текстологія публікацій фольклорних і етнографічних матеріалів у виданнях НТШ // Народознавчі зошити. – 1996. – № 4. – С. 213–216; Сапеляк О. Етнографічні студії... – С. 109–146; Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині... – С. 147–418; Конта Р. Етнологічні дослідження в Науковому товаристві імені Шевченка у Львові... – С. 114–345.

²¹² ЦДА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 20 зв.

²¹³ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 58–59. – С. 22.

²¹⁴ Глушко М. Антропологічні студії в Науковому товаристві імені Шевченка (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ століття) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – Вип. 45. – С. 415–416.

²¹⁵ Вовк Ф. Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // Матеріяли до українсько-руської етнології. – Львів, 1908. – Т. Х. – Ч. 1. – С. 1–39 + 12 табл. + 1 карта.

²¹⁶ Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 27. – С. 13.

повноважень), а Історично-філософська секція на засіданні 2 квітня 1908 р.²¹⁷ Тоді стислий зміст дослідження Ф. Вовка виклав історик С. Томашівський²¹⁸ – один із членів Етнографічної комісії.

Однак задуманій в 1914 р. зміні назви “Матеріялів до української етнології” та відкриття в серійному виданні нової, пов’язаної з антропологією, наукової рубрики завадила Перша світова війна. До цієї теми члени Етнографічної комісії повернулися аж через чотири роки. Зокрема, 9 червня 1918 р. на засіданні Комісії В. Гнатюк нагадав присутнім про рішення, прийняте напередодні війни, – змінити назву “Матеріялів до української етнології” так, “щоб можна було у них містити й антропологічні праці”. Члени науково-дослідного підрозділу зупинились на назві “Матеріяли до етнології і антропології”²¹⁹. Для цього, як уже знаємо, навіть обрали до її складу І. Раковського та Я. Пастернака, які безпосередньо займалися антропологічними студіями і мали підсилити відповідний напрям роботи в Комісії. У 1919 р. вийшов здвоєний (19–20) том збірника, у зв’язку з чим 12 жовтня того ж року спеціалізована науково-організаційна одиниця Товариства прийняла остаточне історичне рішення: “На сім томі закінчується ця серія, а від 21 т. буде її назва “Матеріяли до етнології й антропології”, відповідно до давнішої ухвали”²²⁰. Сучасним етнологам добре відомо, що з цією назвою вийшов лише один здвоєний (21–22) том видання (1929), після чого воно стало набутком історії.

Інший показовий приклад. 8 липня 1901 р. члени Етнографічної комісії ухвалили важливе рішення стосовно монографічного дослідження В. Шухевича. Зокрема, тоді на пропозицію О. Колесси, було “признано “Гуцульщину” д[октора] В. Шухевича оригінальною працею, а не матеріалом” і вирішено проінформувати про це рішення Президію Товариства²²¹. Це визнання, фактично, зняло перепону до друку другої, третьої і четвертої частин дослідження В. Шухевича окремою монографією, тобто без поєднання з документальними матеріалами інших авторів. Досить зазначити, що спершу навіть Ф. Вовк неохоче поділяв вимогу В. Шухевича про вихід його праці окремим виданням чи окремими томами “Матеріялів...”. У листі до В. Гнатюка від 20 вересня 1900 р. учений стверджував: “Думаю написати лист д. Шухевичові, чи не згодиться він щоб IV том (“Матеріялів...” – М. Г.) був складений хоч з 2-х праць: [його] і моєї про Трипільські знахідки. Попросіть і д. Грушевського щоб піддержав мене як Шухевич з їм балакатиме про це з поводу мого листу”²²².

30 жовтня 1910 р. учасники засідання Етнографічної комісії прийняли рішення об’єднати в одному виданні голосіння й описи похоронних обрядів – з тієї причини, що голосіння на один том не вистачало²²³. Так постав здвоєний (31–32) том “Етнографічного збірника”, першу частину якого становлять упорядковані І. Свенціцьким “Похоронні голосіння”, а другу – підготовлені до друку В. Гнатюком “Похоронні звичаї й обряди”.

Не можемо оминати увагою репрезентативні моменти, які стосувалися друкованої продукції членів Етнографічної комісії в довоєнний період. Так, дбаючи про те,

²¹⁷ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 34. – С. 9.

²¹⁸ Там само.

²¹⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 5.

²²⁰ Там само.

²²¹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 7. – С. 10.

²²² Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Передм. В. Наулка, упоряд. та ком. В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко. – Львів; Київ, 2001. – С. 35.

²²³ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 44. – С. 14.

щоби їхні дослідження були відомі якомога ширшому колу європейських науковців, 25 березня 1909 р. вони ухвалили рішення подавати при окремих томах усіх видань Комісії короткий зміст німецькою мовою²²⁴. На засіданні 24 червня 1909 р. було “по-становлено дати на “Етногр[афічному] збірнику” також німецький титул, починаючи від XXV т., а на “Матеріялах” від XI т.”²²⁵. І справді, і зміст німецькою мовою, і титульна сторінка цією ж мовою стали невід’ємним атрибутом усіх видань “Етнографічного збірника” та “Матеріялів...” з 1909 р.

Під час Першої світової війни вийшов лише один здвоєний (37–38) том “Етнографічного збірника”²²⁶ і три окремі томи “Матеріялів до української етнології”. Зокрема, в одному з них (т. 16) опублікували музичний матеріал²²⁷, в іншому (т. 17) – антропологічний²²⁸, а 18 том був зібранням різних народознавчих джерел, серед яких переважали етнографічні матеріали про народне харчування українців. Понад третину обсягу цього тому “Матеріялів...” становила народознавча праця М. Дикарева “Збірки сільської молодіжи на Україні”, підготовлена до друку В. Гнатюком²²⁹.

У повоєнний період, через політичні обставини та безгрошів’я Товариства, про що вже йшлося, у сфері друку народознавчої продукції членів Етнографічної комісії запанувала довга і глибока криза. У 1919 р. у світ вийшов ще здвоєний (т. 19–20) збірник “Матеріяли до української етнології”, після чого ціле десятиліття ні цю серію, ні “Етнографічний збірник” не видавали, хоча члени Комісії неодноразово порушували відповідне питання на своїх зібраннях. Так, на засіданні науково-дослідного підрозділу 25 листопада 1925 р. В. Гнатюк згадав про “рішення Комісії з 28/V. 1922 р. і з 7/IV. 1924, щоби просити Виділ Т[оварист]ва уможливити видання одного тому Матеріялів до Етнології і один том Етнографічного Збірника. На жаль досі Виділ не призначив ніякого кредиту на сю ціль”²³⁰, – констатував учений. Незважаючи на чергове звернення до Президії Товариства, гроші не виділяли на етнографічно-фольклористичні видання і далі. Лише для вшанування пам’яті В. Гнатюка керівництво НТШ у Львові знову поновило їх друк. Щоправда, обидва видання вийшли у світ лише по разу – в 1929 р.

Саме підготовка здвоєного (21–22) тому “Матеріялів до етнології й антропології” та здвоєного (39–40) тому “Етнографічного збірника” найчастіше обговорювалася на зібраннях членів Етнографічної комісії в 1926–1929 роках. Уже під час “жалобного засідання” 19 жовтня 1926 р. М. Кордуба запропонував звернутися до Філологічної секції, щоби вона дозволила видати один том “Етнографічного збірника”, приурочивши його пам’яті В. Гнатюка²³¹. Відтак учені зійшлися на тому, що таким стануть

²²⁴ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 38. – С. 17.

²²⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 39. – С. 25. Доцільно зазначити, що до 1909 р. титул “Матеріялів...” дублювали ще французькою мовою. У першому, третьому та шостому томах серійного видання цією самою мовою подані також заголовки статей.

²²⁶ Українські народні байки (звіринний епос) / Зібрав Володимир Гнатюк. Т. I–II // Етнографічний збірник. – Львів, 1916. – Т. XXXV–XXXVI. – LVI + 559 с.

²²⁷ Мельодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини зібрані Л. Плосайкевичом і Я. Сенчиком під редакцією Станіслава Людкевича з передмовою Філярета Колесси // Матеріяли до української етнології. – Львів, 1916. – Т. XVI. – XXII + 108 с.

²²⁸ Раковський І. Кости черемісів з давніх гробів у Тоншаєві Костромської губернії. Ч. I. // Матеріяли до української етнології. – Львів, 1918. – Т. XVII. – С. 5–323 + 8 іл.

²²⁹ [Гнатюк] В. Збірки сільської молодіжи на Україні. З паперів Митр[офана] Дикарева // Матеріяли до української етнології. – Львів, 1918. – Т. XVIII. – С. 170–275.

²³⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 7 зв.–8.

²³¹ Там само. – Арк. 8 зв.

“Матеріяли...”. Про зміст цього збірника, зміст окремих праць, реферування запропонованих авторами наукових статей і матеріалів тощо безпосередньо йшлося на засіданнях Комісії 15 січня, 8 лютого і 13 грудня 1927 р., 29 червня і 27 грудня 1928 р., 31 жовтня 1929 р., 30 березня і 20 жовтня 1930 р., 27 лютого, 16 травня і 13 червня 1931 р.²³² Як засвідчують протоколи зазначених зібрань, кожен із запропонованих до цього видання працю члени науково-дослідного підрозділу оцінювали досить критично, незалежно від наукових рангів і попередніх заслуг автора. Наприклад, на засіданні 31 жовтня 1929 р. відхилили статтю російського етнографа Петра Богатирьова “Народний календар” із літературної спадщини Франтішека Ржегоржа 1892 р. – через те, що, за висновками Ф. Колесси, вона була “ще зовсім не приготована до друку, так що належало б її переробити”²³³. Більшість із обговорених у 1927–1929 роках наукових розвідок і матеріалів (Лідії Шульгіної, Євгенії Спаської, Юрія Павловича, І. Гургули, Володимира Тарновецького, Їржі Полівки, Михайла Возняка, І. Панькевича, Катерини Грушевської, Я. Пастернака та ін.) увійшла до першої частини збірника праць пам’яті В. Гнатюка, який опублікували в 1929 р.²³⁴ Решту статей і матеріалів (Я. Берези, Євгена Онацького, І. Филичкача, М. Роццахівського, П. Дудяка, Євгена Грицака, І. Цибульського та ін.), які обговорювали тоді й пізніше, передбачали надрукувати у другій частині наукового збірника²³⁵. Однак, як уже відомо, цей задум реалізувати не вдалося передусім через відсутність коштів. Про це ж стверджується у випуску “Хроніки НТШ” за 1935 р.: “Із-за матеріальної скрути не появився ще досі другий том “Матеріялів до української етнології й антропології”, посвячений пам’яті В. Гнатюка”²³⁶.

Не маючи змоги збирати і друкувати польові етнографічні та фольклорні матеріали, у 30-х роках ХХ ст. члени Етнографічної комісії практикували на своїх засіданнях інші форми роботи – реферували рукописи колег і чужі опубліковані праці, виголошували підготовлені реферати та доповіді тощо. Скажімо, 17 грудня 1934 р. Ф. Колесса виголосив доповідь “Михайло Грушевський як дослідник українського фольклору”²³⁷. 30 грудня 1935 р. Володимир Січинський озвучив реферат на тему “Зв’язок між промисловим і народним мистецтвом”²³⁸, а 21 грудня 1938 р. В. Сімович прочитав реферат “До проблеми етнографічних записів”²³⁹. До речі, вперше цю форму наукової роботи було реалізовано 15 листопада 1903 р., коли на зібранні членів спеціалізованої одиниці Товариства Ф. Колесса виступив з рефератом про народну музику, “що має бути присвячений М. Лисенкови”²⁴⁰.

²³² Там само. – Арк. 9 зв.–16 зв.

²³³ Там само. – Арк. 12 зв.

²³⁴ Матеріяли до етнології й антропології. – Львів, 1929. – Т. XXI–XXII. – Ч. 1: Збірник праць присвячений пам’яті Володимира Гнатюка / Впорядкував . Філарет Колесса. – XII + 372 с.

²³⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 12 зв., 14–15 зв.; Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові... – Ч. 69–70. – С. 75.

²³⁶ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 72. – С. 83.

²³⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 21 зв.; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 72. – С. 83.

²³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 22.; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 73. – С. 62.

²³⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 30; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 74. – С. 54.

²⁴⁰ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 16. – С. 16.

Серед друкованих видань на засіданнях Комісії обговорили, наприклад, монографічне дослідження Н. Заглади “Побут селянської дитини. Матеріяли до монографії с. Старосілля” (Київ, 1929) (13 червня 1931)²⁴¹, двотомне фундаментальне видання К. Грушевської “Українські народні думи” (Київ, 1927. – Т. 1; 1931. – Т. 2) (23 квітня 1932)²⁴², відому бібліографічну працю Олександра Андрієвського “Бібліографія літератури українського фольклору” (Київ, 1930. – Т. 1) (23 червня 1932)²⁴³ та ін.

Члени Етнографічної комісії значну увагу приділяли також співпраці із зарубіжними колегами та особистій участі в міжнародних наукових форумах. Зокрема, вже 24 березня 1900 р. було прийнято рішення про обмін літератури з різними етнографічними товариствами Європи²⁴⁴. Як відомо, книгообмін був однією з найважливіших ділянок діяльності Товариства, а огляди нової наукової літератури та рецензування нових наукових праць – обов’язковими рубриками його головного видавничого проєкту – “Записок НТШ”.

25 березня 1909 р. члени Комісії постановили вступити до Міжнародного союзу фольклористів (Folkloristen Forscherbund) і вибрали до нього своїх представників – В. Гнатюка зі Львова та З. Кузеля з Чернівців²⁴⁵. На засіданні 15 червня 1912 р. В. Гнатюк познайомив присутніх колег з діяльністю і завданнями цього союзу. Тоді ж вони вирішили подати до міжнародної наукової організації адреси тих членів Комісії, фахівців із фольклористики, які могли прилучитися до її роботи²⁴⁶.

Рішенням від 6 травня 1909 р. Етнографічна комісія звернулася до Президії Товариства з проханням, щоби та надала фінансову допомогу Ф. Колессі задля його участі в міжнародному музичному конгресі у Відні²⁴⁷. Вченому виділили необхідні гроші²⁴⁸, він успішно відвідав столицю Австро-Угорщини, а повернувшись до Львова, 24 червня цього ж року відзвітував перед членами підрозділу про свою участь у цьому міжнародному з’їзді фахівців народної музики.

Особливо активізувалися наукові контакти етнографів і фольклористів Товариства з ученими Європи загалом і слов’янського світу зокрема в міжвоєнний період. Передусім члени Етнографічної комісії брали участь у кількох міжнародних з’їздах слов’янських географів та етнографів.

І Міжнародний конгрес слов’янських географів та етнографів відбувся у Празі 4–8 червня 1924 р. на пропозицію відомого сербського вченого Йована Цвіїча. Члени Етнографічної комісії обговорили можливість участі у його роботі на засіданні 7 квітня 1924 р. Намір подати результати дослідницьких студій широкому загалу виявили цього дня Ф. Колесса, І. Зілінський, М. Кордуба, І. Раковський та І. Свенціцький²⁴⁹. До Праги поїхали лише два представники Товариства – К. Студинський та І. Раковський²⁵⁰. На урочистому відкритті конгресу 4 червня з вітальним словом виступили також два представники української науки – О. Колесса та К. Студин-

²⁴¹ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 16 зв.

²⁴² Там само. – Арк. 17 зв.

²⁴³ Там само. – Арк. 18.

²⁴⁴ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 2. – С. 25.

²⁴⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 38. – С. 17.

²⁴⁶ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 51. – С. 18.

²⁴⁷ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 39. – С. 25.

²⁴⁸ Там само. – С. 12.

²⁴⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 6 зв.–7.

²⁵⁰ [Б. а.]. З’їзд славянських учених // Діло. – 1924. – № 121. – 3 черв.; Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 67–68. – С. 21.

ський. Останній, взявши слово від імені НТШ у Львові, побажав учасникам наукового форуму успішної творчої праці задля поширення “славянської взаємності і єднання славянських народів”²⁵¹. На основі виголошених доповідей і переданих матеріалів організатори міжнародного наукового конгресу згодом видали збірник праць, у якому репрезентовані дослідження дев’ятох українських учених, зокрема і членів Етнографічної комісії, – С. Рудницького, Володимира Кубійовича, Володимира Тимошенка, І. Раковського, Леоніда Білецького, О. Колесси, Ф. Колесси, В. Січинського та В. Щербаківського²⁵².

Під час конгресу також створили “Слов’янську наукову комісію для дослідження полонинського господарства в Карпатах і на Балканах”. До роботи запросили і членів Етнографічної комісії НТШ у Львові. Однак через те, що до Президії не включили представників українських делегацій, вони відмовилися від співпраці з нею. Принаймні львівські етнографи і фольклористи докладно обговорювали це питання на двох окремих засіданнях науково-дослідного підрозділу Товариства (30 вересня і 30 листопада 1924 р.)²⁵³, під час яких остаточно відхилили запрошення.

На зібраннях Етнографічної комісії йшлося і про участь її членів в інших міжнародних з’їздах слов’янських географів та етнографів, зокрема у Польщі в червні 1927 р.²⁵⁴ Щоправда, ця участь супроводжувалася скандалами та серйозним українсько-польським протистоянням у тогочасному науковому середовищі²⁵⁵.

Доцільно згадати також про співпрацю членів Етнографічної комісії з Міжнародною організацією інтелектуальної співпраці у Парижі (Commission internationale de coopération intellectuelle). Зокрема, 7–13 жовтня 1928 р. у Празі відбувся перший міжнародний з’їзд її учасників, на якому обговорювали питання збереження пам’яток народного мистецтва. Серед делегатів були й українські вчені В. Січинський, В. Щербаківський, О. Колесса, Ф. Колесса та ін.²⁵⁶ Через два роки, у вересні 1930 р. учасником II Міжнародного конгресу народного мистецтва в Антверпені був Ф. Колесса. Повернувшись до Львова, 20 жовтня поточного року вчений доповів про роботу наукового форуму на засіданні Етнографічної комісії. Тоді ж голова Комісії повідомив її членів про заплановану на 1934 р. I Міжнародну виставку народного мистецтва, яку передбачали відкрити у Берні (Швейцарія)²⁵⁷.

На засіданнях Етнографічної комісії інколи обговорювали й інші питання. Так, 7 травня 1900 р. вони ухвалили рішення закупити два фонографи для “збирання взірців бесіди і пісень нашого народа”²⁵⁸, а 9 травня наступного (1901) року мова знову йшла про придбання цього технічного приладу, вкрай необхідного для польової праці О. Роздольського²⁵⁹.

²⁵¹ Азовський Ю. Всеславянський географічно-етнографічний конгрес // Діло. – 1924. – № 129. – 13 черв.

²⁵² Sborn?k I. Sjezdu Slovansk?ch Geograf? a Ethnograf? v Praze 1924. – Praha, 1926. – 472 s.

²⁵³ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 7–7 зв.

²⁵⁴ Там само. – Арк. 10.

²⁵⁵ Пацай Т. Представництво Етнографічної комісії НТШ на міжнародних наукових заходах у 20–30-х рр. ХХ століття: хронологія подій // Народознавчі зошити. – 2016. – № 4. – С. 770–772.

²⁵⁶ Романюк Т. Ярослав Пастернак... – С. 232.

²⁵⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 14 зв.

²⁵⁸ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – [Львів], 1900. – Ч. 3: 1903, май–серпень. – С. 9.

²⁵⁹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. – Ч. 7. – С. 9.

30 грудня 1908 р. члени Комісії постановили “заложити при етнографічним відділі музею архів фонограмів і передано його ведене д[октору] Ф. Колессі”²⁶⁰. Через півроку (24 червня 1909 р.) вони ухвалили “заложити в музею окремих відділ, в яким поміщувано би фотографії українських етнографів та короткі їх автобіографії”²⁶¹.

Двічі на засіданнях спеціалізованої науково-організаційної одиниці НТШ у Львові демонстрували кінофільми львівського фотографа Юліана Дороша: 17 листопада 1932 р. і 10 грудня 1936 р.²⁶². Етнографічні сюжети першого кінофільму автор відзняв на Покутті – в с. Раковець Городенківського повіту (нині – Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.)²⁶³, другого – під час подорожі теренами Покуття та Гуцульщини²⁶⁴.

На засіданнях науково-дослідного підрозділу інколи йшлося і про більш “приземлені” проблеми. Скажімо, 4 липня 1907 р. “постановлено віднести ся до Виділу з бажанем, аби членам комісії висилано безплатно її виданя, коли вони зобов'язуть ся брати участь у працях комісії, а бодай в її засіданнях і коли зголосять ся за ними”²⁶⁵. 27 вересня 1913 р. знову порушили цю тему: “Постановлено віднести ся до Виділу з просьбою, щоби й надалі затвердив дотеперішню практику, на підставі якої кожний співробітник комісії, зазначений у передмові, має дістати один примірник тому, в яким щось надруковано з його записів”²⁶⁶.

Спорадично члени Етнографічної комісії обговорювали і ухвалювали рішення з невластивих для науково-дослідного підрозділу питань. Наприклад, на засіданні 15 жовтня 1913 р. мова йшла про підготовку до з'їзду українських письменників. Тоді постановили, що предметом нарад під час підготовки до цього важливого заходу повинні бути: а) “уодностайнене правописи і літературної мови”; б) організація письменників²⁶⁷.

У міжвоєнний період декілька разів Етнографічна комісія збиралася з нагоди втрати своїх провідних членів. Зокрема, таким було зібрання 19 жовтня 1926 р. після смерті В. Гнатюка²⁶⁸ та 17 грудня 1934 р. після смерті М. Грушевського²⁶⁹. Добрим словом згадували й інших активних учасників науково-дослідного процесу в Комісії, а також відомих українських учених (передусім філологів) і діячів професійного мистецтва, які відійшли у засвіті раніше чи в поточному році: Андрія Лободу і С. Томашівського (27 лютого 1931)²⁷⁰, Опанаса Сластіона й О. Андрієвського (29 грудня 1933)²⁷¹, В. Шухевича (30 грудня 1935)²⁷², О. Барвінського (10 грудня 1936)²⁷³, Володимира

²⁶⁰ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 36. – С. 21.

²⁶¹ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 39. – С. 25.

²⁶² ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 18 зв., 25 зв.

²⁶³ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 72. – С. 83.

²⁶⁴ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 73. – С. 62.

²⁶⁵ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 31. – С. 18.

²⁶⁶ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. – Ч. 56. – С. 23.

²⁶⁷ Там само. – С. 24.

²⁶⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 8 зв.

²⁶⁹ Там само. – Арк. 21 зв.

²⁷⁰ Там само. – Арк. 15.

²⁷¹ Там само. – Арк. 20; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 72. – С. 83.

²⁷² ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 24; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 73. – С. 62.

²⁷³ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 25 зв.; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 73. – С. 62.

Перетца (29 жовтня 1937 р.)²⁷⁴, М. Лисенка (1 грудня 1937)²⁷⁵. Завдячуючи згадці під час зібрання львівських етнографів та фольклористів (29 жовтня 1937), дізнаємося, що одним із членів Етнографічної комісії був Іван Туркевич, який помер 12 грудня 1936 р.²⁷⁶

Отже, проаналізувавши персональний склад та функції Етнографічної комісії упродовж понад чотирьох десятиліть, залучивши для цього архівні джерела та дані “Хроніки НТШ”, маємо можливість зробити декілька висновкових узагальнень.

Перше. До Другої світової війни спеціалізовану науково-дослідну одиницю НТШ у Львові очолювали найавторитетніші та найбільш обдаровані українські народознавці, організатори наукового процесу.

Друге. Членами Етнографічної комісії були знані й найпродуктивніші дослідники української історії, традиційно-побутової культури та усної народної творчості. Науково-дослідний підрозділ вирізнявся у Товаристві передусім тим, що в різні роки, особливо в довоєнний період, об'єднував одночасно представників усіх трьох секцій – Історико-філософської, Філологічної та Математично-природописно-лікарської. Наприкінці XIX – у 30-х роках XX ст. до її складу належало 36 дійсних членів, серед них і Голови НТШ у Львові – М. Грушевський, С. Томашівський, В. Щурат, К. Студинський та І. Раковський.

Третє. Чисельність науково-дослідного підрозділу сягала від 13 (1898) до 32 (1938) членів. У середньому вона об'єднувала 22–23 особи. Кістяк Комісії завжди становили народознавці (етнографи і фольклористи), які безпосередньо вивчали традиційно-побутову культуру та усну народну творчість українського народу.

Четверте. До Першої світової війни члени Етнографічної комісії засідали переважно у весняно-літню пору, причому кожне четверте засідання відбувалося в червні, натомість у міжвоєнний період збори організовували переважно восени і взимку, причому кожне четверте засідання проходило у грудні.

П'яте. Пору року і конкретні місяці проведення засідань Етнографічної комісії залежали від поточних питань і стратегічних завдань, які доводилось вирішувати її членам. Зокрема в довоєнний період у весняні та літні місяці майже завжди мова йшла про асигнування експедиційної роботи та розподіл виділених Президією коштів серед конкретних учасників польової роботи – представників Комісії та її постійних кореспондентів. За відсутності коштів для проведення польових досліджень у міжвоєнний період терміни проведення більшості зібрань змістилися з весняно-літньої пори на осінньо-зимову.

Шосте. Організація науково-пошукової роботи, збір етнографічних, фольклорних та антропологічних матеріалів, їх опрацювання і підготовка до друку в “Етнографічному збірнику” та “Матеріялах до українсько-руської етнології” були пріоритетними завданнями діяльності Етнографічної комісії. Інакше кажучи, спеціалізовану науково-організаційну одиницю Товариство на чолі з М. Грушевським створило для того, щоби його члени систематично і регулярно поповнювали українську науку новими польовими джерелами з традиційно-побутової культури та усної народної творчості українців. До Першої світової війни члени Етнографічної комісії успішно давали собі раду з цим архіважливим завданням, що знайшло вияв у виході у світ численних

²⁷⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 26.

²⁷⁵ Там само. – Арк. 26 зв.; Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові... – Ч. 73. – С. 62.

²⁷⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 26 зв.

томів двох серійних видань НТШ у Львові – “Етнографічного збірника” та “Матеріалів до українсько-руської етнології”. Припинення фінансування експедиційних досліджень у 20–30-х роках ХХ ст. негативно вплинуло і на тогочасний видавничий “портфель”.

Сьоме. З польовою етнографічною роботою були тісно пов’язані науково-методична та звітна, які постійно і вчасно обговорювались та вирішувались на засіданнях Етнографічної комісії до Першої світової війни. Занепад науково-пошукових досліджень у міжвоєнний період спричинив регрес методичної та звітної роботи, їх заміну іншими видами (реферуванням рукописів і нових книжкових видань, виголошенням доповідей, вшануванням пам’яті покійних членів Комісії і Товариства тощо).

Восьме. Упродовж усього досліджуваного періоду члени Етнографічної комісії дбали про поширення своїх наукових здобутків серед науковців Європи загалом і слов’янського світу зокрема, передусім способом обміну наукових видань та участю у міжнародних наукових конгресах.

Дев’яте. З’ясування конкретної діяльності Етнографічної комісії не виявило жодного випадку, щоби на засіданні цього науково-дослідного підрозділу розглядали і рекомендували до друку праці теоретичного, аналітично-порівняльного та узагальнювального характеру, що засвідчує його дорадчу функцію порівняно з іншими складовими Товариства – секціями та Президією, які ухвалювали остаточні рішення щодо їх публікації.

Десяте. Проведений автором аналіз фактографічного матеріалу виявив низку проблемних питань, які заслуговують окремої уваги з боку сучасних знавців історії Етнографічної комісії, НТШ у Львові загалом. Зокрема, доцільно спеціально простудіювати причини та мотиви участі у роботі цього науково-дослідного підрозділу фахівців Математично-природописно-лікарської та значної частини Історико-філософської і Філологічної секцій, які збором польових етнографічних, фольклорних та антропологічних матеріалів не займалися. Це дозволить глибше осягнути життєвий шлях і наукові зацікавлення кожного з них, загальну творчу атмосферу в НТШ у Львові та його підрозділах. Окремої уваги з боку сучасників заслуговують також життя і народознавча діяльність маловідомих етнографів та фольклористів Товариства кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст.

Михайло Глушко.

Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1898–1940): персональний склад, функції.

Розглядається історія виникнення і розвитку Етнографічної комісії НТШ у Львові, її керівний та особовий склад, кількість і регулярність зібрань у 1898–1940 роках, загальні напрями діяльності й конкретні питання, які члени науково-дослідного підрозділу розглядали і вирішували під час засідань. Встановлено, що Комісією очолювали лише найавторитетніші народознавці, а до її рядів належали представники всіх секцій Товариства – Історико-філософської, Філологічної та Математично-природописно-лікарської. Головним завданням членів спеціалізованої науково-організаційної одиниці було виявлення, збір, опрацювання і друк польових етнографічних, фольклорних та антропологічних матеріалів – джерельної основи теоретичних й аналітично-узагальнювальних досліджень. Цьому завданню підпорядковувалися всі інші види діяльності Етнографічної комісії.

Mykhailo Hlushko.

The Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society in Lviv (1898-1940): personnel, functions.

The article examines the history of emergence and development of the Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society (NTSh) in Lviv, senior management and personnel, number and frequency of meetings in 1898-1940, general fields of concern and specific issues discussed and resolved during the sessions of the research unit. The author establishes that the Commission was headed only by the most acclaimed ethnographers, moreover, its members represented all sections of the Society – Historical-Philosophical, Philological, and Mathematical-Natural Sciences-Medical. The main aim of members of the specialized scientific organizational unit was to discover, collect, examine and print filed ethnographic, folklore, and anthropological materials – the source basis of theoretical and analytical-generalized research. All other activities of the Ethnographic Commission were subjected to this task.

ОСВІТНЯ І ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕСТЕР-ВАСИЛІАНОК У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – 30-Х РР. ХХ СТ.

Василіанські чернечі осередки були важливими центрами духовності, освіти, збереження історичних і культурних цінностей. Актуальність досліджуваної проблеми полягає у суспільній потребі якомога ґрунтовніше показати освітньо-виховну діяльність монастирів сестер-василіанок наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. Адже історичний досвід буде корисним для успішного вирішення подібних завдань сучасності.

Окремі аспекти зазначеної наукової теми певною мірою висвітлено в працях низки авторів: С. Цьорох¹, С. Сало², Б. Савчука³, П. Шкраб'юка⁴, які досліджували історію Василіанського чину загалом. Слід виокремити монографію С. Цьорох, яка детально описала історію розвитку жіночих василіанських монастирів. Результати досліджень виховної діяльності сестер-василіанок частково відображено в працях сучасних учених – фахівців у галузі педагогіки: І. Комар⁵, Л. Потапюк⁶, Н. Дмитришин⁷, О. Лашків⁸. Загалом можемо констатувати, що задекларована проблема ще не знала ґрунтовного вивчення в історичній науці, що й зумовлює її суспільне та наукове значення.

Метою статті є комплексний аналіз освітньої і виховної діяльності сестер-василіанок, характеристика напрямів діяльності створених при жіночих василіанських монастирях навчально-виховних закладів, які діяли на теренах Східної Галичини наприкінці ХІХ ст. – у 30-х рр. ХХ ст.

Новизна нашої публікації полягає у системному висвітленні на основі широкої джерельної бази ролі василіанок у творенні національної системи освіти, зокрема в роз-

¹ Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіанок / С. Цьорох – Рим, 1964. – 256 с.

² Сало С. ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. Том І. – Жовква: Місіонер, 2012. – 432 с.

³ Савчук Б. Твердиня віри: Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василіанок // Б. Савчук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – 272 с.

⁴ Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України / П. Шкраб'юк. – Львів: Місіонер, 2005. – 239 с.

⁵ Комар І. Навчально-виховні заклади УГКЦ як осередки духовно-морального виховання молодого покоління // Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка», Випуск 21. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 32–40.

⁶ Потапюк Л. Роль педагогічно-просвітницької діяльності жіночих обіднян у духовно-моральному вихованні молоді // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – № 2(13). – 2014. – С. 70–77.

⁷ Дмитришин Н. Виховна діяльність монахинь Чину Святого Василя Великого // Humanites social sciences 2009” (HSS-2009), 14-16 may 2009. – Lviv, Ukraine. – С. 203–204.

⁸ Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер-василіанок. – Львів, 2004. – 54 с.

витку приватного шкільництва, духовного виховання і формування морально-етичних пріоритетів молоді.

Після першого поділу Речі Посполитої 1772 р. Східна Галичина перейшла під владу Австрії. Унаслідок реформ австрійського уряду наприкінці XVIII ст. у краї зліквідували майже всі монастирі сестер-василіанок. Упродовж XIX ст. функціонували тільки дві чернечі обителі – у Словіті та Яворові. Завдяки старанням львівських і перемишльських владик, які домоглися від влади дозволу на відкриття новіціату (початковий вишкіл у монастирі) і шкіл при цих монастирях, черниці змогли зосередитися на суспільно-корисній праці, зокрема створенні навчально-виховних закладів при чернечих осередках⁹. Сестри-василіанки zorganizували дві школи для навчання дівчат: у Словіті – 1822 р. та в Яворові – 1847 р.¹⁰ Відкриття навчальних закладів при жіночих чернечих обителях знайшло підтримку церковної влади та спонукало доброчинців до щедрих пожертв, що сприяли економічному розвитку монастирів, розбудові їхніх приміщень і віднові храмів.

За даними А. Петрушевича, у 1842 – 1843 рр. у Словіті з благословення і підтримки митрополита М. Левицького розпочато будову нового жіночого монастиря і навчального закладу для дівчат¹¹. У народній школі при цій чернечій обителі навчалось у середньому 25 осіб, які здобували всебічні знання, що засвідчено, для прикладу, нотатками про іспит у 1877 р. Вивчали тут історію, Біблію, катехизм, німецьку, польську, руську (українську) мови, математику, географію, природу, логіку й рукоділля. Мовами навчання та урядування була державна – німецька і польська, згодом впроваджено українську¹². У перші роки після створення школи учителювали тільки черниці під наглядом священика, котрий навчав релігії. Пізніше до викладання запрошували світських учителів¹³. Тут функціонували бібліотека, музейна кімната, архів, а згодом школа-інтернат і сиротинець. Культурно-просвітницька робота серед мешканців села поєднувалася з високою культурою побуту та духовного збагачення. Упродовж віків монастир був для громади Словіті зразком моральних чеснот, осередком культури й освіти, виконував важливу християнську місію.

У 1847 р., на запрошення владика І. Снігурського, до Яворова прибули зі Словіти сестри Онисима Чарнік, Євгенія Качковська, Теодосія Барнікель, Моніка Скарбек й Атанасія Кульматицька, які заснували школу для дівчат, що мала три класи¹⁴. За даними шематизму Перемишльської єпархії, у 1878 р. директоркою вищезгаданої школи була Атанасія Кульматицька, а інші шість черниць – Онисима Чарнік, Євгенія Качковська, Моніка Скарбек, Ольга Смержа, Софія Станчак, Юлія Хомінська – працювали тут учительками¹⁵. 1883 р. у школі було вже шість класів, де виховували і навчали від 60 до 100 учениць¹⁶.

⁹ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 40, 44.

¹⁰ Там само. – С. 95, 104.

¹¹ Петрушевич А. Словицкій женській Монастирь Чину Св. Василя В. і єго дівочеє воспиталище. Краткое історическое ізвістіє по грамотам і актам того же Монастиря сочиненное / А. Петрушевич // Зоря Галицка. – Львів, 1851. – № 13. – С. 127.

¹² Занік М. Найстаріші монастирі Галичини / Занік Марія // Шашкевичів рай: Всеукраїнський краєзнавчо-літературно-мистецький журнал. – Золочів, 1994. – № 1. – С. 20–23.

¹³ Дмитришин Н. Виховна діяльність монахинь Чину Святого Василя Великого. – С. 204.

¹⁴ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 104.

¹⁵ Schematism universi...glero rientali sritus catholico...dioeceseos Premisliensispro anno domini. Premislie Шематизм Перемиської єпархії 1878 р. – С. 75, 195, 197–198.

¹⁶ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 104–105.

Освітня діяльність сестер Яворівського та Словітського монастирів наприкінці XIX ст. поширилася й на інші терени Східної Галичини. Прибувши зі Словіти до Львова 1881 р., черниці заснували народну школу¹⁷, де в перший рік навчання було 12 учениць. У 1881–1882 н. р. викладали релігію, українську, німецьку й польську мови, рахунки, географію, природу, писання, спів, рисунки й рукоділля, а від 1887–1888 н. р. – також геометрію, історію Русі, фізику. Найбільша кількість учениць у школі – 55 – налічувалася в 1883–1884 н. р. Школою управляв директор – спочатку отець Євген Гузар, а згодом отець Амвросій Полянський. Забезпечували навчальний процес переважно світські вчителі, які викладали тут безкоштовно. У 1889 р. школу закрили через фінансову скруту¹⁸.

Отже, наприкінці XIX ст. освітню і виховну діяльність сестери-василіанки здійснювали в основному в школах. У них дівчата здобували початкову освіту й готувалися до вступу до гімназій чи інших навчальних закладів. Висвітлюючи перші етапи існування шкіл, С. Цьорох писала, що тут були три «кляси»: «елементарна з нижчим і вищим відділом та тривіальні кляси I і II». Пізніше «елементарну клясу» ліквідовано, натомість відкрито III і IV клас¹⁹. Наприкінці XIX – на початку XX ст. ці школи розвинулись у шести–восьми класові. Спочатку школи призначалися для дівчат з віддалених околиць, однак пізніше приймали й місцевих. «Часом не поінформовані, а неприхильні люди називали школу “аристократичною”, – писала Зиновія Матійчук-Мосійчук, – насправді в школі навчалися діти різного соціального походження і завжди між ними панувала дружба. Єдиним критерієм оцінки учениці були якості її характеру і пильна праця. Це стосується як світських, так і духовних вчителів; між ними також були люди різного соціального стану»²⁰.

З відкриттям шкіл для дівчат із сільської місцевості при монастирях одночасно утворювали інтернати, у яких сестри забезпечували своїх учениць місцем проживання. Інтернати переростали в закриті жіночі середні навчальні заклади – так звані інститути або пансіони. У Львові в будинку на вул. Зибликевича, 30 (тепер Івана-Франка, 56) проживали також учениці міських шкіл, учительських семінарій та студентки вищих шкіл. Тут черниці давали їм змогу доповнити свої знання з додаткових предметів: української, німецької, польської та французької мов, музики, співу і рукоділля. У 1893 р. перелік домашніх предметів доповнили релігією, літературою, історією і географією Русі, малюванням, грою на фортепіано, гітарі й скрипці. Найменша кількість дівчат зареєстрована в 1896–1897 н. р. – 37, найбільша – 1897–1898 н. р. – 56²¹. Цей заклад функціонував до 1933 р. як інтернат для гімназисток²².

Однак розвиток монастирських шкіл у Словіті, Львові та Яворові все ж таки вважався недостатнім з огляду на те, що спочатку черниці не мали належної фахової підготовки. Обителі не були пов'язані між собою на зразок тодішніх чоловічих монастирів; провід монастиря залежав від священників, котрі не були монахами й не мали досвіду чернечого життя. На зламі XIX–XX ст. це спричинило потребу реформування монастирів сестер-василіанок.

¹⁷ Орлевич І. Народний дім та навчально-виховний заклад для українських дівчат: до проблеми взаємин / І. Орлевич // Історичні та культурологічні студії. – Львів, 2004. – Вип. 4. – С. 137–152.

¹⁸ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 117–119.

¹⁹ Там само. – С. 95, 104.

²⁰ Пропам'ятна книга гімназії сестер Василіанок у Львові. – Нью-Йорк: В-во НТШ, 1980. – С. 273.

²¹ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 120.

²² Сало С., ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. – С. 90–91.

Реформа 1897–1909 рр., яку провели митрополити С. Сембратович і А. Шептицький за участю отців-василіан, сприяла духовній віднові сестер-василіанок та розвитку виховної і педагогічної діяльності їх монастирів у галузі освіти²³. Утворювалися і розвивалися народні та фахові школи, гімназії, учительські семінарії, інтернати, сирітські притулки і захоронки (дитячі садки)²⁴. До 1939 р. більшість українських освітніх закладів для дівчат у Галичині перебували під їхньою опікою. На нашу думку, це мало велике значення для освіти українського жіноцтва у досліджуваній період.

На початку ХХ ст. для покращення системи освіти жінок, заповнення прогалини між їх початковою і вищою освітою, почали організовувати приватні середні школи з гімназійними навчальними програмами. У 1910 р. 137 дівчат відвідували єдину українську жіночу приватну гімназію сестер-василіанок у Львові. За кількістю жінок, які здобували освіту в середніх навчальних закладах, Галичина посідала одне з перших місць у Австро-Угорщині. Для прикладу, з усіх 4417 учениць середніх шкіл монархії у 1912–1913 н. р. 3064 учениці припадало на Галичину²⁵.

У 1906 р., за сприяння отця Спіридона Кархута і д-ра Остапа Макарушки, Крайова шкільна рада дозволила відкрити підготовчий курс та перший рік навчання у Львівській гімназії сестер-василіанок, до якої з початком 1906–1907 н. р. записалося 35 учениць²⁶. Уже в 1913–1914 н. р. гімназія мала вісім класів. Після закінчення навчання гімназистки складали випускний іспит й готувалися до вступу в університет. 1922–1923 н. р. тут навчалось найбільше учениць – 457²⁷.

Варто зазначити, що навчальні заклади, які провадили сестри-василіанки, не були обмеженими за конфесійним принципом – їх відвідували дівчата латинського обряду і навіть єврейської національності, що свідчило про значний авторитет цих освітніх установ у тогочасному суспільстві. Так, випускницею гімназії сестер-василіанок у Львові була Стефанія Парилле – єврейка, яка прийняла св. Тайну Хрещення і вступила до монастиря сестер-василіанок. Згодом у цій гімназії вона викладала історію, українську і польську мови²⁸.

Гімназії у цей час були школами класичного типу. У Львівській гімназії сестер-василіанок викладали здебільшого вчителі державних середніх шкіл та черниці. Першим директором гімназії був отець Спіридон Кархут (1906–1909 рр.), після нього професор Академічної гімназії Юліан Левицький (1909–1912рр.). Третім директором

²³ Патрило І. Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ / І. Патрило // Нарис історії Василіанського Чину святого Йосафата. – Рим, 1992. – Т. 48. – С. 338.

²⁴ Потапук Л. Роль педагогічно-просвітницької діяльності жіночих об'єднань у духовно-моральному вихованні молоді // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – № 2(13). – 2014. – С. 74.

²⁵ Благий В. Стан середньої освіти в Галичині на початку ХХ ст. – С. 59-60; Академічна гімназія у Львові: історія і сучасність / Збірник праць наукової конференції, присвяченої 120-річчю першої матури УАГ з українською мовою викладання та першому випуску відродженої академічної гімназії / Ред: Старчевський В. Упор. Соляр І., Майорчак Н. – Львів, 1999. – С. 53-61.

²⁶ Звіти гімназії 1906–1907 рр. – Львів, 1907. – С. 1-2.

²⁷ Шах С. Львів – місто моєї молодості (Спомини присвячені Тіням забутих Львов'ян), Ч. I і II. – Мюнхен, 1955. – С. 224–225.

²⁸ Горняткевич Д. С. Северина Парилле, ЧСВВ / В. Лев, Г. Лужницький, Р. Миколаєвич, В. Мацьків, ред. // Шляхами Золотого Поділля. – Т. II: Регіональний Збірник Тернопільщини / Вид. НТШ в СЗА, Філадельфія, Па, 1970. – С. 220–223.

став отець Тедозій Лежогубський (1913–1919 рр.), теолог і головний капелан УГА²⁹. 1920–1921 н. р. тимчасово управляла гімназією черниця Василія Мотюк. Упродовж 1921–1934 н. р. директором гімназії був др. Василь Щурат, тодішній голова НТШ, відомий учений і поет³⁰.

До викладання в гімназії залучали й відомих світських діячів – героїню визвольних змагань др. Олену Степанів-Дашкевич, організатора сокільського руху Івана Боберського, члена «Пласту» Савину Сидорович, істориків Івана Крип'якевича, Миколу Чубатого, Мирона Кордубу, Богдана Барвінського, Е. Шпитковського. Серед учительського колективу були українці: Євгенія Макарушка, Філарет Колесса, Ярослав Гординський, Василь Лев, Василь Щурат, Іван Брик (голова «Просвіти» у Львові), та інші³¹.

Зрозуміло, що такий добірний колектив педагогів не лише давав всебічні знання, а й гартував учениць у християнському та національно-патріотичному дусі. Це підтверджували й самі вихованки. За свідченням Наталії Леонтович-Башук, гімназія сестер-василіанок на Длугоша мала найкращих виховників і патріотів. Коли йдеться про професорсько-викладацький склад, то значний вплив на учениць мала професор історії і географії Олена Степанів-Дашкевич і черниця-василіанка Северина Парилле, котра збирала український фольклор³².

Марта Богачевська-Хом'як писала, що цей навчальний заклад був центром патріотичного виховання галицьких жінок. Гімназія відкривала жінкам шлях до гуманітарної освіти й пробуджувала патріотизм, а спільне життя у гуртожитку (інтернаті) виховувало в них риси, які потім допомагали в громадській роботі³³.

Кожен клас Василянських шкіл мав опікунку. Нею могла бути монахиня або хтось зі світських учителів. Вона повинна була бути добре обізнана зі станом здоров'я дітей, їхнім матеріальним станом та домашніми умовами, забезпечувати підручниками учнів, цікавитися їхнім позашкільним життям. Опікунка звітувала батькам та керівництву закладу на вчительських конференціях. Це свідчило про тісну співпрацю педколективу з батьками вихованок, допомагало глибше зрозуміти проблеми чи труднощі в навчанні дітей, створити в школі атмосферу, наближену до родинної, й максимально покращити навчальний процес³⁴.

В гімназії проводились візитації від кураторії Львівської шкільної округи. Першу з них здійснив інспектор середніх шкіл Іван Левицький наприкінці 1906–1907 н. р., унаслідок заклад отримав право прилюдності (визнання міністерством освіти). У 1914 р. відбувся перший випускний іспит під проводом радника д-ра Івана Копача³⁵.

²⁹ Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості королівського столичного міста Галичини. – Львів: Центр Європи, 2008. – С. 208.

³⁰ Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України. – С. 207.

³¹ Сало С. Вказ. праця. – С. 105.

³² Пропам'ятна книга гімназії сестер Василіанок у Львові. – Нью-Йорк: В-во НТШ, 1980. – С. 243.

³³ Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. – К.: Либідь, 1995. – С. 109-110.

³⁴ Комар І. Навчально-виховні заклади УГКЦ як осередки духовно-морального виховання молодого покоління // Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Випуск 21. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 34-35.

³⁵ Пропам'ятна книга гімназії сестер Василіанок у Львові. – Нью-Йорк: В-во НТШ, 1980. – С. 22.

Виховна праця не обмежувалася тільки вивченням визначеного матеріалу, а виявлялася у позашкільній самостійній роботі в різних напрямках. Зокрема організовувалися гуртки: наукові (математичний, історичний, філологічний, природничий), освітній ім. Лесі Українки під проводом д-ра Василя Щурата, спортовий, який у 1921 р. перетворився на організацію «Пласт», та гурток «Кооперативна крамниця»³⁶.

Діяв при гімназії також й етнографічний музей, що виник з ініціативи вже згаданої вище черниці Северини Парилле, яка ним і завідувала. Тут було зібрано речі народного побуту – предмети щоденного вжитку й жіночого господарства³⁷. Від 1929 р. в гімназії відбувалися прилюдні виставки цих предметів, учениці інших шкіл і представники громади мали змогу познайомитися з експонатами³⁸.

У 1900 р., за сприяння А. Шептицького, сестри-василіанки з Яворівського монастиря взяли на себе управу Інститутом (інтернатом) для дівчат-сиріт у Станиславові (тепер Івано-Франківськ), заснованим «Товариством руських женщин». Ухвалюючи таке рішення, створене Наталею Кобринською товариство покликалося на досвід успішного ведення василіанками навчально-виховних закладів у Львові та інших місцевостях, що мали авторитет серед громадськості. У 1901 р. у Станиславові відкрито «Інститут Марії» під керівництвом черниці Анни Теодорович³⁹. У 1902 р. василіанки розпочали свою діяльність у Перемишлі, де заснували інтернат і школу для дівчат⁴⁰.

Під час Першої світової війни 1914–1918 рр. навчальні заклади не функціонували, а монастирські приміщення використовувалися для військових шпиталів, у яких черниці доглядали поранених. Майже при кожній чернечій обителі засновували сирітські притулки. Після війни василіанки відновили працю в галузі освіти, а в 1920-х рр. ця діяльність досягла свого найбільшого розквіту. У той час максимальна кількість учениць у Яворові становила 180 дівчат, Станиславові – 237, Львові – 230⁴¹.

Для того, щоб випускниці монастирських шкіл змогли продовжувати навчання, сестри-василіанки засновували учительські семінарії: в Яворові – 1906 р., у Станиславові – 1909 р., у Дрогобичі – 1920 р. У Львові 1922 р. на вул. Потоцького, 95 відкрито приватну семінарію⁴².

Учительська семінарія – це середній педагогічний навчальний заклад, у якому студенток готували до майбутньої викладацької праці. Навчання у них тривало чотири роки. Монастирські семінарії перебували під управою Крайової Шкільної ради. Директор семінарії ставав одночасно директором монастирської школи. Серед учителів Станиславівської семінарії були відомі сестри-педагоги Магдалина Гуменюк та Агнета Ценкнер, Ірина Олексюк, Маркіяна Полішко, Яворівської – Олена Лянгевич, Стефанія Качоровська, Антонія Лесняк, Львівської – Соломія Цьорох, Йосифа Худерська, Ірина Мармаш та інші⁴³.

Як уже було зазначено, сестри-василіанки в Яворові вели активну освітню діяльність. Тут функціонували народна школа й інтернат для дівчат, а в 1906 р., з дозволу

³⁶ Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер-василіанок, Львів – 2004. – С. 12.

³⁷ Потапюк Л. Роль педагогічно-просвітницької діяльності жіночих обідниць ... – С. 75.

³⁸ Шах С. Львів – місто моєї молодості (Спомини присвячені Тіням забутих Львов'ян), Ч. I і II. – Мюнхен, 1955. – С. 227.

³⁹ Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василіанок. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. – С. 23–24, 27.

⁴⁰ Хроніка монастиря сестер Василіанок у Перемишлі 1902–1938 рр. – С. 1.

⁴¹ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 107–108, 151, 176.

⁴² Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України. – С. 199, 213–214.

⁴³ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 106, 152–153, 176.

австрійського міністерства освіти, черниці відкрили першу жіночу вчительську семінарію у Галичині⁴⁴. Цей освітній осередок мав чималий авторитет серед населення Галичини. Рівень підготовки і здобутих у школі та семінарії знань перевищував багато інших державних навчальних закладів. 1914 р. семінарія отримала право прилюдності і успішно розвивався до 1933 р., коли її перетворено на гімназію⁴⁵.

Учительську семінарію і громадську школу при ній від 1920 р. провадили василіанки і в Дрогобичі, де Яворівський монастир мав приміщення, у якому мешкало 8 сестер. Ці навчальні заклади теж були громадськими. У семінарії найбільше дівчат навчалось у 1924 р. – 113; у школі в 1928 р. – 136 учениць⁴⁶. Школою переважно управляли сестри, вони ж разом з місцевими учителями й навчали, а також тут діяв інститут «Захист для дітей» і функціонувала приватна гімназія⁴⁷.

В українській жіночій учительській семінарії сестер-василіанок у Дрогобичі працювали краєзнавчий, педагогічний, україністичний, драматичний, хоровий та інші гуртки. На засіданнях гуртків учениці виступали з рефератами з історії педагогіки та проблем навчання і виховання⁴⁸.

У 1912 р. митрополит А. Шептицький купив у Львові на вул. Потоцького, 95 новозведений будинок бурси Українського педагогічного товариства для сестер ЧСВВ. Тут було засновано монастир Св. Макрини, при якому організовано школу для дівчат, а також діяли вчительська семінарія (згодом перетворена в гімназію), інститут для семінаристок і сирітський притулок⁴⁹.

До народної школи, відкритої 1915 р., у перший рік записалося 35 дітей до 1, 3 і 4 класів (2 клас не набрано). У липні 1916 р. учнівський колектив поповнили діти із заснованого тут сиротинця; були серед них і хлопчики, і дівчатка. Школа була приватною, а отже, платною – за всіх учнів-сиріт сплачував кошти митрополит Андрей Шептицький. У 1919–1920 н. р. відкрито 5 клас, а в 1920–1921 н. р. – 6 і 7 класи. У квітні 1921 р. школі було надано права прилюдності⁵⁰. 1921–1922 н. р. тут навчалось 216 учнів. Управительками школи були черниці: Віра Слободян (1915–1918 рр.), Йосифа Худерська (1918–1920 рр.), Тереса Гікке (1920–1922 рр.), Соломія Цьорох (1922–1924 рр.); у 1924–1934 н. р. управляли нею директори вчительської семінарії др. Микола Чубатий і о. Василь Лициняк⁵¹. Учительський колектив складався спершу виключно з черниць, пізніше поповнювали його світські вчителі. Віра Слободян, ігуменя монастиря Св. Макрини у Львові, дбала про фахову освіту сестер, тому скерувала Софію Букшовану на 2-річний курс в інститут ручних робіт, а Соломію Цьорох – на студії педагогіки й пропедевтики філософії Львівського університету, де вона склала докторат; там само Тереса Гікке склала скорочений професорський іспит, а Ірина Мармаш закінчила студії з української філології⁵².

⁴⁴ Хроніка монастиря сестер Василіанок у Яворові 1621 – 1935 рр. – С. 90.

⁴⁵ Сало С. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. – Том I. – Жовква: Місіонер, 2012. – С. 55.

⁴⁶ Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан ... – С. 214.

⁴⁷ Купранець А. Церковне життя Дрогобича й Дрогобиччини / А. Купранець // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Дрогобич: Бескид, 1993. – С. 152.

⁴⁸ Дмитришин Н. Виховна діяльність монахинь Чину Святого Василя Великого ... – С. 204.

⁴⁹ Слободян В. Монастир Святої Мокрини сестер Василіанок у Львові // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Т. ССLV. – Львів, 2008. – С. 294.

⁵⁰ Шах С. Львів – місто моєї молодості (Спомини присвячені Тіням забутих Львов'ян). – С. 201.

⁵¹ Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер-василіанок. – Львів, 2004. – С. 17–18.

⁵² Цьорох С. Вказ. праця. – С. 146–148.

1922 р. у Львові при цьому ж монастирі засновано вчительську семінарію для дівчат. Спочатку навчання здійснювали українською мовою, але вже у вересні 1923 р., на вимогу Львівської шкільної кураторії, деякі предмети викладали польською мовою. Семінарія підлягала візитаціям, звіти яких були позитивними, внаслідок чого 1925 р. заклад отримав від міністерства право прилюдності. Це означало, що учениці могли тут складати випускний іспит та без труднощів продовжувати навчання у вищих закладах, а за дітей держпосадовців шкільну оплату здійснювала держава. На перший рік навчання (1922–1923) записалася 51 учениця, а в 1926–1927 н. р. – уже 230 учениць⁵³.

У вчительській семінарії намагалися перш за все розбудити в учениць дух власної ініціативи. Поглибленню знань служили класові самоосвітні гуртки, на яких читали та обговорювали реферати з історії, біології, фізики та ін. Діяв також музичний гурток, завданням якого була організація концертів, академій та імпрез. Фізичному вихованню сприяв спортивний гурток, якому передувала пластова організація. Члени гуртка здійснювали прогулянки околицями міста, на зустрічах читали статті з фахових журналів та реферати⁵⁴. Велику увагу звертали на релігійне виховання дівчат. Саме тому при вчительській семінарії існувала Марійська дружина під проводом отців-василіан Йосафата Скрутеня, Йосифа Лучинського, а згодом отця-катехита Олександра Буцацького⁵⁵.

У 1934–1935 н. р. у Львові відкрито гімназію для підготовки вихователюк для установ дошкільної освіти з 4-літнім терміном навчання⁵⁶.

Після Першої світової війни сестри-василіанки розгорнули плідну діяльність у справі опіки та виховання дітей-сиріт. Яскравим прикладом цього є згаданий нами Львівський монастир Св. Макрини на вул. Потоцького, 95. Виховна діяльність сиротинця при цій обителі й сьогодні може бути взірцем для такого типу закладів. Влітку 1916 р., у зв'язку з воєнними подіями, Управа Єпархіального Комітету опіки над воєнними сиротами звернулася до сестер-василіанок у Львові з проханням прийняти 45 хворих дітей під свою опіку⁵⁷. Мати-ігуменя Володимира Філевич після наради із сестрами вирішила взяти на себе цей відповідальний обов'язок, оскільки це входило в харизму Чину, визначену її засновником св. Василієм Великим. 14 липня 1916 р. черниці прийняли дітей-сиріт і розмістили їх у монастирі Св. Макрини. Закладом завідувала мати Софронія Ерделлі. Тут мешкали як немовлята, котрі потребували спеціального догляду, так і діти старшого віку⁵⁸. Вже на початку 1921 р. тут виховувалося 200 дітей-сиріт⁵⁹.

Незважаючи на матеріальну скруту, діти-сироти були забезпечені всім потрібним і, що найважливіше, мали можливість здобувати освіту. Вони відвідували школу та вчительську семінарію або гімназію, що функціонували при монастирі. Крім того, їм було дозволено навчатися у промисловій, торговельній та вищих школах Львова. Деякі з них набували навичок шиття та моделювання одягу. Софія Довбецька-Горчинська, яка після смерті матері дворічною дитиною потрапила до сиротинця, згадує роки

⁵³ Шах С. Львів – місто моєї молодості. – С. 198–199.

⁵⁴ Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер-василіанок. – Львів, 2004. – С. 20.

⁵⁵ Шах С. Львів – місто моєї молодості... – С. 201.

⁵⁶ Сало С., ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. – С. 143.

⁵⁷ Шкрумеляк Ю. Українські сироти. – Львів, 1921. – С. 12–13.

⁵⁸ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 159, 164–165.

⁵⁹ Шкрумеляк Ю. Українські сироти. – Львів, 1921. – С. 28.

свого перебування там як найкращі в житті; вона розповідала, що вихованці навчалися релігії, готували вистави, співали пісні⁶⁰.

Аналогічну працю розгорнули і василіанки зі Словітського монастиря у різних місцевостях Східної Галичини (Журавно, Підмихайлівці, Вишнівчик, Золочів і Тлумач). Черниці цього осередку деякий час провадили сиротинець у Києві⁶¹. Як наслідок, сестри-василіанки виховали у своїх закладах тисячі українських воєнних сиріт, за що о. В. Лициняк висловив їм свою вдячність і зауважив: «Безперечно найбільшу заслугу в праці над ратуванням сиріт у Львові мають СС. Василіанки, які в найкритичніший час (липень 1916 р.) прийняли сироти до свого дому й оточили їх такою опікою, яку може дати малій дитині тільки рідна мати, або монахиня, яка робить це з вищих мотивів»⁶².

1928 р., з ініціативи черниці Марти Лесняк, відкрито у Львові на вул. Длугоша, 17 Фахову школу. Це був освітній заклад середнього типу з трирічним курсом навчання. На перший 1928–1929 н. р. записалося 20 учениць, а в 1932–1933 н. р. їх було найбільше – 79⁶³. Окрім теоретичних навчальних дисциплін: релігії, української та польської мови, науки про господарство, бухгалтерії, економічної географії, геометрії, тут викладали й практичні предмети: крій, шиття, домашнє господарство. Після завершення навчального курсу випускниці складали державний іспит, що давало їм право відкрити власні майстерні або викладати в промислових школах⁶⁴.

Управителями Фахової школи були мати Софронія Ерделлі та проф. Марія Янович, яка 1935 р. вступила до монастиря сестер-василіанок, а після неї директоркою стала мати Марта Лесняк. Катехизацію здійснювали отці Ярослав Левицький (1929–1934) і Теофіль Горникевич (1934–1939)⁶⁵.

Найбільшим жертводавцем і меценатом для сестер-василіанок був, звичайно, митрополит Андрей Шептицький, який постійно як духовно, так і матеріально опікувався дітьми, жертвував будинки для монастирів і підтримував черниць повсякчасно у всіх потребах і проблемах. Завдяки такій турботі Митрополита збільшилася кількість монастирів сестер-василіанок і зросло число черниць, унаслідок чого вони поширили свою діяльність поза межами Галичини. Станом на 1935 р. у Галичині було 25 монастирів сестер-василіанок у яких проживало 266 черниць. Окрім цього, діяли 2 монастирі в Закарпатті, 4 – в Югославії, 3 – в Америці. Разом усіх сестер-василіанок було близько 450⁶⁶.

Отже, як свідчать описані вище факти, освітня і виховна діяльність сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст. набула широкого розвитку, адже при своїх монастирях вони провадили жіночі школи, учительські семінарії, гімназії, фахові школи, сирітські притулки, захоронки (дитячі садки) та інтернати (інститути). Рівень підготовки у цих закладах був дуже високим, адже забезпечува-

⁶⁰ Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер-василіанок. – Львів, 2004. – С. 25.

⁶¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4 б. – Спр. 1844. – Арк. 7–8.

⁶² Звіти з діяльності ради товариства «Захист ім. Митроп. Андрея Гр. Шептицького для сиріт» у Львові за перше 20-ліття (1918–1938). – Львів, 1938. – С. 22.

⁶³ Цьорох С. Вказ. праця. – С. 128–130.

⁶⁴ Рудакевич О. ГКЦ і розвиток культурно-мистецьких традицій галицьких українців в XIX початок XX ст. / О. Рудакевич // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: філософія. – Тернопіль, 2000. – № 5. – С. 83.

⁶⁵ Сало С., ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. – С. 97.

⁶⁶ Календар Місіонаря на 1935 рік, річник XXXII / Упоряд. о. Макарій Каровець, ЧСВВ. – Жовква, 1935. – С. 15.

ли навчальний процес найкращі педагоги того часу. Християнські цінності, які вони намагалися прищеплювати своїм вихованкам, були визначальними у процесі їхнього виховання. Вважаємо, що сестри-василіанки зробили значний внесок в освіту і виховання молоді, зокрема жіночої, у Галичині наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст.

Світлана Турків.

Освітня і виховна діяльність сестер-василіанок у Східній Галичині наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст.

У статті проаналізовано освітньо-виховну діяльність сестер-василіанок наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст. Досліджено роль жіночих василіанських монастирів як осередків поширення освіти, виховання духовності й морально-етичних засад християнства серед дітей і молоді на теренах Східної Галичини. Простежено збільшення кількості учнів, які здобували освіту в навчальних закладах під опікою василіанок, урізноманітнення соціального стану та суспільної належності. Висвітлено питання підвищення класів у звичайних школах, а також заснування інших типів навчальних закладів: сиротинців, фахових шкіл, учительських семінарій, гімназій, інтернатів. Звернено увагу на вдосконалення навчальних програм, фахове зростання педагогічних працівників.

SvitlanaTurkiv.

Educational and activities of the Basilian sisters in Galicia in the late XIX – the 30s of the XX centuries.

The paper analyses the educational and educative activities of the Basilian Sisters in the late XIX century–1930s on the territory of Eastern Galicia. The role of Basilian women's monasteries as centres of education, and the expansion of spirituality, moral and ethical principles of Christianity among children and youth has been researched. The change in the number of pupils who received education in educational institutions under the care of the Basilian Sisters, the diversification of social status and social affiliation has been traced. The increase of classes in ordinary schools, as well as the establishment of other types of educational institutions: orphanages, vocational schools, teachers' seminaries, gymnasiums, boarding schools have been highlighted. The attention has been paid to the improvement of educational programs and the professional growth of pedagogical workers.

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ БІЛОРУСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Актуальність цього дослідження обумовлена близькістю української та білоруської культур, тому важливо з'ясувати, як білоруси в Україні підтримували власну національну самобутність. Вивчення досліджуваної теми сприятиме культурному діалогу між Україною та Республікою Білорусь на сучасному етапі.

У систему поглядів двох країн на свій культурний, освітній і науковий розвиток завжди входили думки про роль і місце книги і друкованого слова в цьому процесі. Вітчизняна видавнича справа стала стратегічним напрямом як для України, так і для Республіки Білорусь.

Існування періодичних видань (газет, журналів, бюлетенів) – один з основних напрямів публічної активності національних меншин. Кожна громадська організація, що діє в географічній і культурній близькості до своєї історичної батьківщини, повинна випускати власний друкований орган. Преса постає одним із цікавих феноменів культурного та громадсько-політичного життя. Вона виступає не лише як історичне джерело, а й як суб'єкт культурного та громадсько-політичного процесу. Водночас, преса є важливим інструментом впливу на свідомість людей, дієвим знаряддям інформації. Періодична преса – це частина національної культури, тому роль і місце періодики потрібно досліджувати в органічній єдності з культурно-історичним розвитком як титульної нації, так і національних меншин¹.

У контексті вивчення білорусько-українських зв'язків у видавничій справі особливе місце займає видавнича діяльність діаспорних організацій, зокрема створення ними власних періодичних видань як інструментів реалізації культурно-просвітницької програми.

Мета статті – з'ясування ролі періодичних видань в українсько-білоруських відносинах.

За показниками рівня освіченості білоруська меншина посідає четверте місце серед інших етнічних спільнот України (опісля євреїв, росіян та українців). Етнокультурні інтереси білорусів в Україні представлені рядом національно-культурних товариств, зокрема в м. Запоріжжі – товариство білоруської мови ім. Максима Богданова, в Ялті – Білоруське культурно-освітнє товариство, у Львові – товариство “Белая Русь” ім. Ф.Скорини, в Харкові – регіональна національно-культурна освітянська організація “Белая Русь”, у Києві – національно-культурне товариство “Беларусь”. Виходять газети “Береги Тавриди” та “Беларус Галіччини”. Вони розпочали активно діяти на початку 90-х рр. ХХ ст., знайомлячи українців з надбанням білоруської культури²

¹ Майхрович А. С. Нацыянальнае адраджэнне і духоўныя традыцыі // Беларуская думка. – 1995. – № 2. – С. 12.

² Беларусь шматнацыянальная. – Мінск: УП “Рыфтур”, 2007.

В Україні активізувалася діяльність білоруських громадських об'єднань. Національно-культурне товариство “Белая Русь” імені першодрукаря і просвітника Франциска Скорини створили 1993 р.³ Товариство “Белая Русь” проводило в Галичині значну культурно-просвітницьку роботу з національного відродження білорусів. Метою та завданнями товариства стало зміцнення взаємовідносин між українською та білоруською культурами задля їхнього взаємозбагачення, всебічна підтримка українського національного відродження, сприяння розвитку білоруської культури, пропаганда кращих традицій білоруського народу серед представників інших національностей, святкування пам'ятних дат білоруської історії і культури. За підтримки товариства у Львові, починаючи з 1993 р., двічі на місяць виходили в ефір білоруськомовні радіопередачі “Весткі з Беларусі”, організовувалися конкурси, фестивалі, свята білоруської пісні. У міській бібліотеці імені Лесі Українки відкрили невеликий відділ білоруської літератури. Статті про Білорусь друкувалися у львівській пресі⁴.

Білоруси Галичини вперше об'єдналися на юридичному рівні. Перебування білорусів на українських землях підтвердили такі діячі білоруської культури, як Франциск Скорина, Іван Федоров, Адам Міцкевич, Тадеуш Костюшко, Михайло Огинський, Луїза Пашкевич (Тьотка), які залишили свій слід у Львові і зробили значний внесок у розвиток спільнослов'янської культури⁵.

Першим періодичним виданням білоруської діаспори в Україні стала газета “Беларус Галічыны”, яку заснувало 1994 р. національно-культурне товариство “Белая Русь”. Газета виходила на 4 сторінках загальним обсягом 1 друкований аркуш (формат видання – А3). На передовиці були розміщені логотипи видання – український і білоруський національні герби “Тризуб” і “Пагоня”. Проте вже з 2-го числа логотип у газети відсутній. Постійним комунікативним реквізитом газети став слоган “За нашу і вашу волю!”⁶

Редакція “Беларуса Галічыны” з перших випусків дотримувалася білоруськомовної політики, адже справа відродження білоруської мови – одна з головних у культурній доктрині Білорусі. “Родная мова ... быццам тое малое зубраня, якое згубіла маці, вось-вось будзе занесена у чырвоную кнігу”, – читаємо на сторінках газети. Матеріали редакційного портфеля “Беларуса Галічыны” викладалися в рамках таких постійних рубрик: “Весткі з Беларусі” (актуальна інформація про суспільно-політичне життя в Республіці Білорусь), “Нам пішущь” (листи читачів і симпатиків видання), “Пісьмы з Бацькаушчынь” (публіцистичні нариси читальників із Білорусі), “Беларускі народнь календар” (розповіді про етимологію назв білоруських календарних місяців, про свята і народні прикмети). Традиційними, як і для усіх популярних газет, стали рубрики “Наш сад і агарод” (поради городникам-любителям) і “Літаратурная старонка”, яка знайомила з творчістю письменників-аматорів і майстрів літератури⁷. Розважальний контент представлений кросвордами і фотоконкурсом про пам'ятники історії та культури Білорусі.

³ Статут Білоруського національно-культурного товариства “Белая Русь” ім. Франциска Скорини // Беларус Галічыны. – 1995. – № 1.

⁴ Там само.

⁵ Юрчак Д. Беларусь – Украина: 20 лет межгосударственных отношений . – Витебск: УО “ВГУим. П. М. Машерова”, 2012.

⁶ Кудряшов Г.О. Газета “Беларус Галічыны” – перше видання білоруської діаспори в Україні // Молодий вчений. – 2016. – № 3 (30) березень. – С. 651.

⁷ Там само.

Враховуючи роль газети як друкованого органу національно-культурного товариства “Белая Русь”, на сторінках видання друкувалися офіційні матеріали (зокрема, статут організації), різні звернення до членів товариства (наприклад, оголошення про відкриття білоруської недільної школи, гуртка-студії з вивчення білоруської історії, культури й мистецтва). Серед авторів фундаментальних статей – авторитетні білоруські та українські письменники, вчені, громадські діячі: Р. Лубківський, Н. Гілевич, В. Рагойша, С. Понізік⁸.

Окрім досягнення історичних, просвітницьких та інформаційних цілей, газета намагалася розбудити генну білоруськість і тим самим сприяти зміцненню процесів відродження Білорусі. Варто підкреслити, що “Беларус Галічыны” – не перша спроба білорусів створити свій друкований орган.

У 30-х рр. ХХ ст. у Львові, на східних кресах (околицях) Речі Посполитої, в умовах шовіністичного панування прибічників Ю. Пілсудського, виходили білоруські одиниці “Жыцце” і “Беларускае жыцце”. Їх видавали підпільники білоруського національного опору тодішньому польському реакційному режимові. Також у Львові виходили польські “Сигнали”, які підтримували національно-культурне життя білорусів. У середині 1960-х рр. у Львові заснували “Білоруське земляцтво”, яке за сприяння Львівського університету, Львівського відділення Спілки письменників України і місцевих громадських організацій проводило літературні й музичні вечори, вшанувало імена видатних білорусів і українців, досліджувало білорусько-українські зв'язки, а також займалося перекладами з української мови. Для члена Ради “Білоруського земляцтва” письменника С. Понізіка ці роки відзначені особливими спогадами, і він на згадку своєму колезі В. Лучуку лишив автограф: “Me Fecit Lviv” (“Мене створив Львів”)⁹.

На сторінках другого числа редакція газети повідомила про підготовку третього номера “Беларуса Галічыны”, а також проінформувала своїх читачів про одержання з нагоди появи в Україні нового білоруськомовного видання кількох листів і телефонних дзвінків із привітаннями й побажаннями. Також редакційна колегія звернулася з проханням пропонувати теми для майбутніх публікацій та надсилати свої матеріали. До співпраці редакція запрошувала тих, хто має відповідну освіту і добре володіє білоруською мовою.

Заслуговує на увагу важлива роль газети “Беларус Галічыны” у збереженні й розвитку етнокультурних зв'язків, самоідентифікації білоруського співтовариства в Україні. правонаступницею “Беларуса Галічыны” стала газета “Весткі з Беларусі”. Періодичність видання – один раз на місяць (залежно від фінансування), наклад – 500 примірників. Газета активно пропагує досягнення й успіхи Республіки Білорусь на основі матеріалів, розміщених на офіційних сайтах Президента Республіки Білорусь, газети “Беларусь сегодня”, “Звязда” та ін.¹⁰

Отже, у середині 90-х років ХХ ст. розпочався активний процес самоорганізації білорусів у громадські національно-культурні об'єднання. Зокрема, організаційну основу білоруської громади України складає Всеукраїнська спілка білорусів, до якої входять регіональні громадські організації Львова, Миколаєва, Одеси, Харкова, Херсона, Чернігова, що були біля витоків створення “нової” білоруської діаспори в Україні – елемента пострадянської епохи, коли вчорашні співвітчизники здобули

⁸ Лубківський Р. По-братньому радію // Беларус Галічыны. – [б. г.]. – № 2.

⁹ Панізік С. М'яне стварыў Львоў // Беларус Галічыны. – [б. г.]. – № 3.

¹⁰ Там само.

новий статус. За офіційними даними, білоруська громада України налічує до 300 тисяч осіб¹¹.

Своєю чергою, періодика українських громадських організацій Республіки Білорусь представлена громадсько-політичною газетою “Українець в Беларусі”, газетою “Берестейський край”, газетою “Голос Берестейщини”, бюлетенями “Ватра” та “Мрія”, інформаційно-пізнавальним бюлетнем “Український вісник”.

Перша білоруська україномовна газета “Українець в Беларусі” – єдине періодичне видання, яке найповніше репрезентує різнобічне життя української діаспори в Республіці Білорусь, представляючи інтереси майже 160 тисяч українців Білорусі, з яких понад 46 тисяч визнали рідною мовою українську. Видання заснували в серпні 1992 р., коли придбати книгу рідною мовою стало майже неможливо, а чимало білоруських газет переживало непрості часи через фінансову скруту, дорожнечу витратних матеріалів (паперу, фарби, запчастин до друкарських верстатів тощо) і навіть зменшення читацького попиту. Однак у цих надскладних умовах газета зайняла свою нішу в реєстрі періодичного друку Білорусі, ставши потужним рупором української думки в республіці, яка разом з іншими пострадянськими країнами стала на шлях будівництва правової незалежної демократичної держави, “в якій розвиток культури і духовного стану національних меншин здійснюватиметься на цивілізованих засадах”¹².

Однією з провідних змістових ліній відродженої 2001 р. газети “Українець в Беларусі” є шевченківська тематика: у кожному числі видання публікуються різножанрові матеріали, присвячені Т.Г.Шевченку, пошануванню його імені в Білорусі, заходам, проведеним українською діаспорою на славу Кобзаря¹³.

Видання “Берестейський край”, яке в Білорусі мало республіканський статус, відіграло немало роль у відродженні української мови та культури в берестейському краї, адже на сторінках видання з’являлися матеріали про історію та культуру Полісся, популяризувалася творчість українських письменників – уродженців Берестейщини¹⁴. Публікувалися вірші та казки для дітей, а також так званий розважальний контент – кулінарні рецепти, лікарські поради тощо. Редакція не лишала поза увагою й роботу з читачами: періодично на сторінках видання друкували їхні листи. До автури газети приєдналися науковці Брестського державного університету та кількох вишів України. Для прикладу, одним із активних дописувачів був уродженець с. Міжлісся Березівського району Брестської області В. Горбачук (1929 – 2013) – український лінгвіст, публіцист, журналіст, кандидат педагогічних наук, професор Слов’янського державного педагогічного університету (Донецька область)¹⁵, який був автором низки статей про життя українців Берестейщини.

Випуск газети “Берестейський край” ініціювало громадське об’єднання “Просвіта Берестейщини” імені Тараса Шевченка. Видання друкувалося українською літературною мовою, деякі матеріали публікували білоруською,

¹¹ Дністрянський М.С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. – Львів: Світ, 1992. – С. 123.

¹² Ми будемо раді всім нашим іншомовним прихильникам: звернення до читачів // Українець в Беларусі. – 1992. – № 1.

¹³ Калюжна Г. До дня народження газети “Українець в Беларусі” / Г. Калюжна // Українець в Беларусі. – 2006. – № 4 (28). – Жовтень-грудень.

¹⁴ Слово до читачів // Берестейський край. – 1999. – 4 грудня.

¹⁵ Горбачук Василь // Словник Берестейщини. – Львів: Видавнича фірма “Афіша”, 1996. – С. 104.

польською та російською мовами. Газета заповнила інформаційний вакуум в українському культурному просторі Брестської області, адже періодика з України та Польщі на початку 1990-х років до Білорусі практично не доходила, а через високі ціни на їхню передплату українські друковані засоби масової інформації одержували одиниці. Тому на шпальтах газети з'являлися різножанрові матеріали про події в Україні, а також у Підляшші та Холмщині¹⁶. За браком коштів редакція для повноцінного наповнення рубрик на кшталт “Новини з України” не могла послуговуватися ресурсами численних інформаційних агентств, що є звичайною практикою для періодичних видань. Тому посильну допомогу в цій справі “Берестейському краєві” надавала редакція газети “Волинь”, безплатні примірники якої постійно надсилалися до Бреста¹⁷.

“Голос Берестейщини” – орган Українського громадсько-культурного об'єднання Брестської області. Виходив у м. Брест щоквартально 1991 – 1999 рр. накладом 2,7 тис. прим. Обстоював культурні та нац. права українців краю, спростовував наклепи шовіністів і сепаративістів про польське українство. Публікував матеріали про діяльність Українського громадсько-культурного об'єднання, з історії Берестейщини, культури її населення, уміщував інформацію про життя України, українців інших країн. Головний редактор – М. Козловський¹⁸.

Однак з ініціативи голови Ради безпеки Білорусі, громадянина Росії та офіцера Віктора Шеймана розпочалися репресії щодо української громади Берестейщини. Зокрема, 1999 р. було вилучено з усіх бібліотек енциклопедичну працю Володимира Леонюка “Словник Берестейщини”. Цькуванню піддаються активісти українських товариств, відмовлено в потвердженні юридичного статусу українському товариству “Просвіта”, заборонено вихід газет “Голос Берестейщини”, “Берестейський Край”, “Вісті Берестейщини”¹⁹.

Медійний продукт “нової” білоруської діаспори в Україні представлений кількома зразками. Із 2005 р. в обласній газеті “Донеччина» регулярно виходила сторінка “Неман” (білоруською мовою), на якій розміщувалися новини з Білорусі, розповідалося про видатних краян Донецької області та про діяльність Всеукраїнської спілки білорусів. В оригінальній рубриці “Домашня школа” друкували дидактичний матеріал для самостійного вивчення білоруської мови. До подій 2014 р. в українському Криму вийшли два числа газети “Белая Русь” Спілки білорусів Криму, випускався журнал “Крым – Беларусь”²⁰. Видано буклети про заходи білоруських національних організацій у Донецьку, Запоріжжі та Криму. Про роботу Всеукраїнської спілки білорусів регулярно виходили матеріали в газеті “Київський вісник”, яка за домовленістю з її головним редактором надходила в усі регіональні представництва Спілки. Керівництво й актив білоруських товариств Запоріжжя, Одеси та Чернігова систематично публікують свої матеріали в міських і обласних газетах, виступають по місцевому телебаченню і радіо. Спорадично випускається газета білоруської громади Львівської області “Весткі з Беларусі”²¹.

¹⁶ Пархач, О. Нащо нам потрібна Просвіта // Берестейський край. – 1996. – № 1.

¹⁷ Дорогой читатель // Берестейський край. – 1996. № 1.

¹⁸ Пашков Г.П. Республика Беларусь [Текст]: энциклопедия. – Мн : Беларуская энцыклапедыя, 2005. – С. 133.

¹⁹ Скопченко О. Берестейщина // Розбудова держави. – 1995. – № 11.

²⁰ Лубківський Р. По-братньому радію // Беларус Галічыны. – [б. г.]. – № 2.

²¹ Калужна, Г. Українське громадське слово буде жити! // Українець в Беларусі. – 2005. – № 3 (23). – Липень-вересень.

Нині дослідженням “Газета “Беларус Галічыны” – матріарх преси білоруської діаспори в Україні” уже кілька років поспіль активно займається доцент кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка Гліб Олексійович Кудряшов. Його участь в академічному конгресі “Білоруська діаспора у світі: етнокультурні процеси, історія та сучасність” (травень, 2016 р.) стала складником наукового дискурсу білорусько-українських гуманітарних зв’язків у галузі видавничої справи²².

Отже, важливе місце у діяльності національно-культурних товариств посідає інформаційне забезпечення. Регулярне висвітлення власної діяльності, а також виконання комунікативної функції в межах відповідної етнічної громади можливі лише за наявності власного інформаційного органу. Особливе місце на перших етапах розвитку національно-культурних рухів посідала національна преса. Нові форми культурного життя українського і білоруського народів свідчили про швидкий розвиток їхньої національної культури. Основними напрямками діяльності організацій були об’єднання білорусів на території України, забезпечення їхнього зв’язку з батьківщиною та підтримка національної державності. Участь широких верств населення у діяльності культурно-освітніх товариств активізувала зростання національної свідомості і творчої ініціативи двох народів.

Галина Гриценко.

Періодичні видання білоруських громадських об’єднань в Україні (кінець XX – початок XXI ст.).

У статті досліджено роль періодичних видань білоруської меншини в Україні, зокрема, у збереженні національної ідентичності білорусів у період державного й культурного відродження в перші роки пострадянської доби. Простежено зразки періодики українських громадських організацій Республіки Білорусь, що відіграли немалу роль у відродженні української мови та культури в берестейському краї.

Hrytsenko Halyna.

Periodicals of the Belarusian public associations of the end of XX-th beginning of the XXI-st centuries in Ukraine.

In the article the role of periodical publications of Belorussian minority in Ukraine has been investigated, especially, the conservation of national identity of Belorussians in the period of state and cultural revival in the early years of Soviet period. The examples of Ukrainian public organisations’ periodicals of Republic Belarus has been studied, that took a big role in the rebirth of Ukrainian language and culture in Beresteiski region.

²² Першы міжнародны навуковы кангрэс беларускай культуры : зборнік матэрыялаў (Мінск, Беларусь, 5 – 6 мая 2016 г.) / гал. рэд. А. І. Лакотка; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2016. – С. 573.

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАЛАЦУ МИСТЕЦТВ МУЗЕЮ «ДРОГОБИЧЧИНА» УПРОДОВЖ 2005-2007 РОКІВ

Дрогобицький краєзнавчий музей “Дрогобиччина” – це найбільший музейний осередок Дрогобицького регіону. Заснований 1940 року, він і до сьогодні є скарбницею історичних, етнографічних, культурних, природних пам’яток краю. У структурі музею функціонують відділ природи, історичний відділ. Унікальні пам’ятки сакральної архітектури XVII ст. – церкви святого Юрія та Воздвиження Чесного Хреста, – є неocenним надбанням історико-культурної спадщини України. У музеї є доволі значна колекція українських ікон, яка дає змогу проаналізувати змінюваність традицій українського іконописання в регіоні упродовж XVII – XX ст.

Наприкінці 2003 року рішенням Дрогобицької міської ради ухвалено комплексну програму охорони культурної спадщини, одним із пунктів котрої був розвиток музейної справи. В контексті її реалізації виникла ідея створити в структурі музею «Дрогобиччина» Палац мистецтв. Для її втілення чимало зусиль доклав тодішній директор музею «Дрогобиччина» Зиновій Бервецький, котрому доводилося долати численні бюрократичні перепони. Перипетії цього процесу описав в газетній статі місцевий журналіст Роман Пастух¹. Керівником відділу мистецтв музею стала досвідчений співробітник Надія Кікта.

Для забезпечення діяльності Палацу музеєві було передано окремий будинок – пам’ятку архітектури місцевого значення. Збудований у стилі пізнього бароко на рубежі XIX – XX ст. він є однією із окрас Дрогобича та вулиці Шевченка, на котрій знаходиться².

У контексті святкування дня міста 21 вересня 2005 року новий центр культурно-мистецького життя вперше відчинив свої двері для відвідувачів. Його відкриття стало помітною подією в житті Дрогобича. Участь у цьому заході взяли керівники міста, вчені, представники громадськості. До відкриття Палацу прилучилися і численні меценати, зокрема місцеві підприємці: Віктор Бульба, Юрій Грачов, Тарас Гентош, Володимир Кондзьолка, Любов Порицька, Орест Пруський, Іван Спанчак, Оксана і Остап Чайківські, Василь Черевко. Значну підтримку надали і окремі установи міста, як-от кредитна спілка «Бойківщина», Дрогобицька асоціація художників та інші³.

Діяльність Палацу мистецтв як відділу музею «Дрогобиччина» ще не була предметом окремого наукового дослідження. На сьогодні маємо матеріали, які можна оцінити загалом як джерела для вивчення цієї теми. І тут варто виокремити перш за все

¹ Пастух Роман. Палац відкрився наперекір чиновникам / Роман Пастух. – За вільну Україну, від 16 березня 2006 р..

² Пастух Роман. Вулицями старого Дрогобича / Роман Пастух. – Львів: «Каменярь», 1991. – С.90. (165 с.)

³ Дорофтей Олексій. І Палац мистецтв, і Музей бойківської ікони... // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

«Літопис Палацу мистецтв» музею «Дрогобиччина», що його ведуть наукові співробітники установи з часу її створення.

«Літопис Палацу мистецтв» натеper становить чотири томи, три з яких завершені. Вони являють собою фотоальбоми на сторінках яких вклеєні численні вирізки з місцевих видань зі статтями. В них розповідається про події культурно-мистецького спрямування, що проводилися в музеї. Також у літописі є чимало фотографій, зроблених в час відкриття виставок, адже такі заходи завжди були культурно-мистецькою подією, котра привертала увагу шанувальників мистецтва, науковців, громадських діячів, представників місцевої влади. Окрему групу матеріалів становлять відомості про художників, котрі виставляли свої роботи в Палаці мистецтв, фотографії їхніх робіт, що дозволяє оцінити творчість митців. Таким чином, «Літопис Палацу мистецтв» є не тільки наочною ілюстрацією діяльності музею, а й цінним історичним джерелом, на основі якого можна вивчати історію музею «Дрогобиччина», культурно-мистецьке життя Дрогобича, а також розвиток сучасного мистецтва регіону та України. Водночас «Літопис Палацу мистецтв», як джерело має ряд недоліків, а саме: відсутність бібліографічних описів публікацій з періодичних видань, вирізки з яких вклеєні на сторінках альбомів, відсутність персоніфікації осіб на фотографіях, поміщених у ньому. Також було б доречним вказати дати виставок, які проводилися в музеї, зробити наскрізну нумерацію сторінок. Такі відомості робили б цей документ більш вагомим історичним джерелом, цінність якого буде тільки зростати з часом віддалення від сьогодення.

Іншу групу джерел для вивчення діяльності Палацу мистецтв становлять доволі численні публікації статей, поміщених у місцевих газетах «Галицька зоря», «Вільне слово», «За вільну Україну», «Тустань». Їх автори – тогочасний директор музею Зиновій Бервецький, завідувач відділу Надія Кікта, науковий співробітник Любов Васильків. Вони, представляючи творчість художників, інформували громадськість і про діяльність установи. Художні виставки, які проводилися в музеї, висвітлювали у своїх статтях і журналісти Роман Пастух, Олексій Дорофтей, Йосип Садовий, Петро Мацан та інші. Вони оцінювали і творчість митців. Цінними замітками є статті професійних мистецтвознавців: кандидата мистецтвознавства Оксани Шпак, історика мистецтв зі Львова Андрія Дороша, які в своїх рецензіях оцінили творчість окремих художників краю. Таким чином, автори публікацій є свого роду колективними літописцями діяльності музею «Дрогобиччина» та його окремого відділу – Палацу мистецтв. Використовуючи їх публікації, історики, мистецтвознавці, краєзнавці будуть мати можливість унаочнити розвій культурно-мистецького життя в Дрогобичі.

Із початку функціонування Палацу мистецтв на його виставкових площах була розгорнута постійна виставка робіт із колекції польського графа Лянцкоронського, яка містить численні твори живопису, зброї, декоративно-ужиткові речі, антикварні меблі тощо. Паралельно у залах відділу започаткували практику експонування постійно змінюваних виставок, які представляють творчість сучасних митців.

Почин дрогобичан у створенні нового музейно-мистецького осередку краю підтримали їхні колеги зі Львова. Так, у Дрогобичі деякий час експонувалися понад два десятки експонатів із Львівської картинної галереї, які представляли європейський живопис періоду Габсбургів⁴.

Із відкриттям новоствореного Палацу мистецтв намітилися певні тенденції діяльності, які визначили його роль у культурному просторі регіону на наступні роки і до

⁴ Садовий Йосип. Кожний експонат на вагу золота // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

сьогодні. Зокрема, для місцевих художників, особливо початківців, відкривались нові можливості виставляти свої твори. Так, 29 січня 2006 року було відкрито виставку «За межею реальності». На ній виставлено роботи тоді ще студентки Дрогобицького педуніверситету Наталії Курій та студента із Києва Максима Максиміва. Участь у її відкритті брали проректор Дрогобицького університету Юрій Кишакевич, декан педагогічного факультету Іван Кутняк, викладачі кафедри культурології та українознавства М. Сидор та М. Федів. Учасники заходу відзначали багатогранність таланту художників, для творчості яких характерне «особливе розуміння життя, його плінності, нестабільності, в той же час багатогранності і насиченості багатокультурними вимірами»⁵. Сказане унаочнюють і назви картин: «Сублімація», «Формування матері», «Народження науки», «Народження надлюдини» та ін. Оцінюючи виставку, оглядачі відзначали, що живопис, графіка митців спонукають уважно приглядатися і розмірковувати, їхні твори доволі авангардові та абстрактні⁶. Дебют став добрим починком у творчому злеті молодих художників. На початку 2007 року в Палаці мистецтв відбулася вже їхня друга персональна виставка, характеризуючи яку львівський історик мистецтв Андрій Дорош зазначав, що у їх творах є намагання відобразити пошук місця людини в реальному просторі, прагнення осмислити феномен Духу, їхні твори збуджують громадську естетичну свідомість⁷. На сьогодні Максим Максимів та Наталія Курій-Максимів – це вже знані в мистецьких колах особистості, але свій шлях до визнання вони почали торувати саме із виставок у Дрогобичі.

У Палаці мистецтв відбувся творчий дебют юної художниці, на той час учениці школи № 14 міста Дрогобича, Дзвенислави Загайської (червень 2006 року). Вона, незважаючи на свій вік, вже була ілюстратором ряду книг, учасницею міських та обласних виставок, звідки привозила дипломи лауреата. Тематика її робіт, виставлених на її першій персональній виставці, дуже широка – це картини релігійно-духовного спрямування, цікаві інтерпретації народних художніх промислів. В її творах присутні і ліричні настрої, і гумористичні мотиви. Пошук власного мистецького «я» виразився в застосуванні різних технік, варіаціях кольорів⁸. Ця виставка отримала значний резонанс у дрогобицькому соціумі, про що свідчить низка відгуків⁹.

Директор музею «Дрогобиччина» Зиновій Бервецький був одним із перших, хто оцінив талант 18-річної Марти Зварич, чия дебютна персональна виставка відбулася у Палаці мистецтв у квітні 2007 року. Її роботи вражали неповторною гамою кольорів, унікальною майстерністю виконання. Саме це відзначали на відкритті Андрій Дорош, відомий львівський мистецтвознавець, Ігор Шимко, директор Дрогобицької дитячої художньої школи, котру закінчила художниця, Олег Капало, директор Стрийського вищого професійно-художнього училища, де вона продовжила свої студії¹⁰.

⁵ Кравченко Олена. Мрії збуваються // Галицька зоря. – № 21 від 22 лютого 2006 року

⁶ Роман Пастух. Зрілість – доброзичлива, молодість – максималістська // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

⁷ Дорош Андрій. Per aspera – ad astra (Через терни – до зірок) // Галицька зоря. – № 13 від 7 лютого 2007 р.

⁸ Грицик Леся. Кольорові мрії ангелів – у Палаці мистецтв // Галицька зоря. - № 76. від 14 червня 2006 р.

⁹ Кирилич Олена. Кольорові мрії ангелів // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1; Федан Дмитро. Внучка Любомира Сікори демонструє персональну виставку / Вільне слово. – № 23 від 15-21 червня 2006 р.

¹⁰ Лишик Вікторія. Таланти твої, Україно // Галицька зоря. – № 45 від 27 квітня 2007 р.

Подією мистецького життя міста стала звітна виставка робіт учнів Дрогобицької дитячої художньої школи, що відкривалася 28 травня 2007 року. На ній було представлено 45 робіт. Водночас було відзначено грамотами та подарунками кращих вихованців цього мистецького закладу та їхніх наставників¹¹.

Не була обділена увагою і виставка «Вироби із бісеру» сімнадцятирічної дрогобичанки Аліси Свінцової, котра до цього виставляла свої роботи на фестивалях ужиткового мистецтва в м. Севастополі (2004), Херсоні (2006)¹².

Першою персональною виставкою для молодої художниці Марти Петруняк, випускниці місцевої художньої школи, стала виставка «Пори року» (2007). За допомогою фарб і пензля вона передала красу навколишньої природи чим зуміла полонити поціновувачів мистецтва¹³.

У творчій діяльності співробітників музею були й рішення, що викликали неоднозначний резонанс у Дрогобичі. Чималі дискусії спровокувала виставка «Самки та яйцекладки: жінки з культури». Її відкрили у Палаці мистецтв 13 травня 2007 року. Тут були виставлені роботи молодої львівської малярки, вихованки Львівської академії мистецтв Гриці Ерде. Сама назва та й особливе бачення художницею жінки у суспільстві були доволі провокативними, а окремі роботи досить епатажними. Це викликало несприйняття погляду авторки в середовищі місцевих активістів, представників міської влади, науковців, мистецтвознавців і досить швидко цю виставку згорнули. Натомість на прес-конференції, яку проводив директор музею «Дрогобиччина» Зиновій Бервецький, розгорнулася гостра дискусія про свободу творчості митця, про роль мистецтва в національній та християнській культурі¹⁴. Її продовження мало місце і в ряді газетних публікацій¹⁵.

Палац мистецтв значною мірою долучився і до вшанування знаних митців регіону. Зокрема, на відзначення 85-ліття дрогобицького художника Валерія Бабича в Палаці мистецтв відбулася (2006) підсумкова виставка його художніх робіт – портрети, пейзажі, натюрморти, графіка. Причому із півсотні робіт автора половина була присвячена Дрогобичу¹⁶.

Емоційно зворушливою була виставка творів члена Спілки художників України Михайла Яремківа, викладача Самбірського педагогічного коледжу імені Івана Филіпчика, автора ряду посібників з мистецьких дисциплін. До того часу автор кілька разів виставляв свої твори. Персональні виставки митця відбувалися в Києві, Львові, Самборі, Трускавці. У відгуках глядачі відзначали витончений ліризм, трепетну чуттєвість, вишукану поетичність його творів¹⁷.

У червні 2006 року в Палаці мистецтв відбулася персональна виставка відомої вишивальниці з Дрогобича Мирослави Кот. Цей вид народного мистецтва є дуже популярним серед українців, тож чимало відвідувачів музею могли помилуватися численними авторськими роботами майстрині – сорочками, рушниками, серветками¹⁸.

¹¹ Грицик Ярослав. Юні таланти демонструють творчість // Галицька зоря. – № 58 від 4 червня 2007 р.

¹² Гайгель Ярослав. Вироби з бісеру // Галицька зоря. – № 62 від 13 червня 2007 р.

¹³ Васильків Любов. «Пори року» Марти Петруняк // Галицька зоря. – № 132 від 16 листопада 2007 р.

¹⁴ Мацан Петро. Приборкання непокірної // Галицька зоря. – № 54 від 25 травня 2007 р.

¹⁵ Гірчиця Максим. Віра Байса дала дозвіл Гриці Ерде намалювати її голою // Тустань, від 24-30 травня 2007 р.

¹⁶ Пастух Роман. Кожна друга картина про наше місто // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

¹⁷ Пісня душі // Галицька зоря. – № 16 від 14 лютого 2006 р.

¹⁸ Микитяк Наталія. Світ мрій Мирослави Кот // Галицька зоря, від 26-28 червня 2006 р.

У великодні дні 2007 року в Палаці мистецтв було виставлено персональну виставку бориславського художника Романа Ющак. Близько 120 картин митця давали можливість відвідувачам музею насолодитися краєвидами рідного краю, так любовно і майстерно намальованих художником, для котрого реалізм став засобом художньої виразності¹⁹.

На демонстраційних площах Палацу мистецтв було виставлено роботи львівських митців з родини Безнісків (2007 р.) У творчому доробку подружжя Євгена й Лесі та їхнього сина Яреми – численні неповторні твори, присвячені рідному Львову. Частина їх була винесена на огляд дрогобичан²⁰.

У серпні 2007 року жителі та гості міста мали нагоду познайомитися з творчістю відомого українського митця зі Львова Петра Гулини, котрий народився на Вінниччині в 1942 році. Закінчив Львівське училище ужиткового мистецтва імені Івана Труша, член Спілки художників з 1977 року. Митець є автором ілюстрацій до більш як півсотні книг, що побачили світ як в Україні, так і за кордоном, дипломантом українських та міжнародних конкурсів «Мистецтво книги». Художник презентував свою творчість на численних персональних виставках у Києві, Львові, Ужгороді, та за кордоном – у Польщі, Чехії, Словаччині. Його творчість – це абстракція в сучасному українському мистецтві, це символи та асоціативні образи, це гра кольору та політ думки, що і відзначали поціновувачі його таланту на відкритті виставки²¹.

У вересні 2007 року чергова мистецька подія в Дрогобичі – ювілейна виставка майстрині зі Стрия Надії Мельник. Випускниця Косівського технікуму народно-художніх промислів, Львівського інституту декоративно-ужиткового мистецтва, вона працювала на той час майстром навчання студії кераміки в Стрийському вищому художньо-технічному училищі. Майже півтори сотні робіт майстрині, а саме кераміка, витинанки, живопис, відображали широкий спектр багатогранної творчості художниці²².

Із відкриттям Палацу мистецтв намітилася тісна співпраця із міськими відділами освіти, культури та культурно-мистецькими установами міста. Так, у березні 2006 року за ініціативою відділу освіти на базі музею був проведений міський конкурс малюнків, приурочений до 192 річниці з дня народження Тараса Шевченка. Участь в ньому взяли 82 учні місцевих шкіл. Їхні роботи були розгорнуті в окрему виставку в Палаці мистецтв²³.

До Великодня 2006 року в Дрогобичі був проведений регіональний конкурс «Бойківська писанка». Результатом конкурсу стала розгорнута в музеї виставка писанок, де були представлені численні вироби, в тому числі і авторські твори знаної майстрині Галини Сиротюк²⁴.

Прилученням дітей до мистецтва іконопису стала виставка «Бойківська ікона очима дитини» (2007). Це результат конкурсу, в якому взяли участь 130 школярів міста

¹⁹ Бервецький Зиновій. Роман Ющак: реалізм як засіб художньої виразності // Галицька зоря. – № 41 від 18 квітня 2007 р.

²⁰ Петренко Микола. Триєдиний подих // Літопис Палацу мистецтв. – Кн.1.

²¹ Васильків Любов. Світ фантазій Петра Гулини // Галицька Зоря. – № 85 від 8 серпня 2006 р.

²² Кікта Надія. Чарівний світ Налії Мельник // Галицька зоря. – № 100 – 101 від 10 – 12 вересня 2007 р.

²³ Грицик Леся. Творчість Шевченка школярі намалювали // Галицька зоря. – № 48 від 31 березня 2006 р.

²⁴ Дебют писанкарів // Галицька зоря. - № 65 від 17 травня 2006 р.

та району. Із майже 300 робіт було вибрано 50 найкращих. Усі вони стали уособленням дитячого погляду на ікону, і в цьому безпосереднє значення цієї виставки²⁵.

Етнокультурні особливості побуту краю передавала виставка, в якій було відтворено інтер'єр бойківської хати (2007). Звісно, що хата – це не тільки світ, наповнюваний матеріальними речами, це своєрідний мікрокосмос людини, де кожний виріб мав глибоко символічний та духовний зміст²⁶.

У контексті проведення фестивалю бойківської культури та мистецтва, приуроченого 80-річчю науково-культурологічного товариства «Бойківщина», в Палаці мистецтв була розгорнута виставка талановитої бойківської майстрині з малярства на склі Олесі Сікори (2007). У своїх художніх роботах вона торкнулася теми української духовності, історії краю, його сьогодення. Як зауважила у рецензії кандидат мистецтвознавства Оксана Шлапак, в її роботах є й особисті переживання, і загальнолюдські роздуми про вічне та швидкоплинне, святість та гріховність, сакральне та буденне²⁷.

Готуючись до гідного вшанування 150-річчя Івана Франка в серпні 2006 року в музеї «Дрогобиччина» організували низку заходів під загальною назвою «Образотворча Франкіана»²⁸. 20 серпня 2006 року в Палаці мистецтв було відкрито експозицію «Дрогобиччина – земля Івана Франка», на якій представили графічні роботи відомого львівського художника Євгена Безніска, зроблені за мотивами творів Франка, зокрема поем «Мойсей», «Смерть Каїна»²⁹. Також було розгорнуто виставку бориславського художника-аматора Дмитра Ланяка, на якій було показано понад півсотні робіт з краєвидами Франкового підгір'я, портретом Каменяра, натюрмортами³⁰. В Палаці мистецтв також відзначено переможців конкурсу «Коли ще звірі говорили», проведеного серед учнів місцевої художньої школи³¹.

Плідна співпраця музею «Дрогобиччина» намітилася і з Дрогобицьким педагогічним університетом імені Івана Франка. Так, у листопаді 2006 року в Палаці мистецтв відбулося мистецьке свято «Життя в кольорах живописних», присвячене 15-річчю кафедри декоративно-ужиткового мистецтва та основ дизайну. Цей захід був складовою наукової конференції «Сучасні проблеми художньо-трудової підготовки вчителів: досвід, зміст і технології», що проводилася на базі вказаної кафедри. Під час цього дійства у відвідувачів була можливість оглянути виставку творчих робіт викладачів та студентів. Експозиція високохудожніх робіт включала вироби різьбяр по дереву Г. Зубрицького, вишивальниць Н. Кузан, Л. Савки, Г. Мельник, Н. Лішинської-Кравець, ткани гобелени Г. Гром, дерев'яні скульптури А. Валька. На святі відбувся показ моделей одягу в п'яти номінаціях, які деякий час знаходилися в музейній експозиції³².

²⁵ Виставка «Бойківська ікона очима дитини» відкрилася у музеї «Дрогобиччина» // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

²⁶ Кікта Надія. А та хата, як дівчина гарна // Галицька зоря. – № 112 – 112 від 28 вересня 2007 р.

²⁷ Шпак Оксана. Малярські візії Олесі Сікори // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

²⁸ Бервецький Зиновій. Музей «Дрогобиччина» – найславнішому синові Дрогобицької землі // Галицька зоря. - № 104 від 18 серпня 2006 р..

²⁹ Грицик Ярослав. Потрапити в епоху Франка можна в музеї Дрогобиччина // Галицька зоря. - № 106-107 від 23-25 серпня 2006 р.

³⁰ Галич Зорян. Потік життя Дмитра Ланяка // Вільне слово. – № 36 від 14 – 20 вересня 2006 р.

³¹ Бервецький Зиновій. Музей «Дрогобиччина» – найславнішому синові Дрогобицької землі. // Галицька зоря. - № 104 від 18 серпня 2006 р.

³² Лішинська-Кравець Галина. Проблеми художньо-трудової підготовки вивчала педконференція // Галицька зоря. – № 150-151 від 8 грудня 2006 р.

Палац мистецтв – місце де відбуваються презентації книг. Так, у 2007 році відома вишивальниця, заслужений майстер народної творчості, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, доцент Дрогобицького педуніверситету імені Івана Франка Мирослава Кот представила на розсуд громадськості альбом «Українська вишита сорочка: традиції та сучасність», в якому вміщено колекцію вишитих сорочок візерунки до яких майстри збирала в різних куточках України, в тому числі і на теренах Бойківщини. На свято української вишивки перетворився показ українських сорочок, виготовлених майстринею та її учнями³³.

Співробітники музею «Дрогобиччина» у своїй діяльності висвітлюють і героїчні сторінки історії України. Зокрема значний і пізнавальний, і виховний потенціал мала фотовиставка «УПА – армія нескорених», яка відбулася 16 травня 2007 року завдяки ініціативі Костянтина Іваночка, керівника Дрогобицького міськрайонного Центру національного відродження. Дрогобичани, другі після львів'ян, отримали можливість оглянути фотоматеріали, підготовлені Центром дослідження визвольного руху міста Львова. Виставка була побудована на ґрунтовній науково-джерельній базі із використанням численних фотографій, інформаційно-довідкових матеріалів. На 22 двохметрових банерах було представлено понад півтисячі оригінальних фото, поміщено невідомі документи ОУН і УПА, які унаочнювали витoki та розгортання повстанського руху, територіальну та функціональну структуру УПА, діяльність Української Головної Визвольної Ради та Українського Червоного Хреста, формування старшинських кадрів, бойові дії, щоденне життя та побут повстанців, їхні свята. Темою виставки також стали діяльність українських жінок у визвольній боротьбі, видавнича діяльність українського підпілля, життя нескорених повстанців у таборах Гулагу. Вся це було спрямоване на наочний показ подвигу українських повстанців, жертвності їхньої боротьби³⁴.

Темі голокосту, трагічній сторінці в історії єврейського народу періоду Другої світової війни, була присвячена фотовиставка «Що було, то було». Оглянути її глядачі мали можливість в жовтні 2007 року. Автор фотографій – майстриня із США Лола Кантор, яка добре відома в Америці та Ізраїлі. Знімки, зроблені нею упродовж 2004-2007 років у Польщі, Чехії та Україні, передають трагедію людей, що пережили ці жахливі події, закликають до увічнення пам'яті загиблих³⁵. «На її висококласних виразних чорно-білих світлинах знищений і втрачений світ, де жили її батьки», також численні фотографії місць винищення євреїв: Краківське гетто, Освенцім, Бабин Яр, Броницький ліс. Критики відзначали філософський зміст фотографій, котрі «змушують замислитися над сенсом буття й осмислити той міст, отой зв'язок між учорашнім, довоєнним, і нинішнім»³⁶.

Результатом плідної праці співробітників Палацу мистецтв стала міжнародна співпраця. Так, на початку 2007 року в залах була розгорнута виставка візантійської ікони польської художниці Божени Сятки-Бец із Кракова. На огляд відвідувачів було виставлено 22 роботи, виконанні в техніці художньої шиття та аплікації. Відкриття виставки відбулося у формі спільної мистецької акції музею «Дрогобиччина» та сту-

³³ Книгу презентувала Мирослава Кот // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

³⁴ Микитяк Наталія. Героям Слава!. Відкрито фотовиставку «УПА – Армія нескорених» // Галицька зоря. – № 52 від 27 травня 2007 р.

³⁵ Шепетуха Андрій. Американська фотомайстриня застерігає нащадків // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

³⁶ Порецький Марко. Діалог небуття із сьогоденням // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

дентів музично-педагогічного факультету Дрогобицького педуніверситету. На цьому святі хор під керівництвом Петра Гушоватого виконав низку літургійних творів³⁷.

Отже, створення Палацу мистецтв як окремого відділу музею «Дрогобиччина» стало явищем, яке вже набуло історичного значення. За період з часу відкриття у вересні 2005 до 2007 року на його базі відбулося майже 30 мистецьких заходів. Виставки картин художників, демонстрації виробів народних промислів, фотовиставки на історичну тематику, презентації та інші заходи ставали помітними подіями культурно-мистецького життя Дрогобича. Місцеві жителі, численні туристи, в тому числі і з-за кордону, отримали можливість прилучитися до культурного життя міста, оцінити творчість художників, котрі виставляють свої роботи в музеї, простежити тенденції розвитку українського мистецтва сьогодення.

Микола Гладкий.

Виставкова діяльність палацу мистецтв музею «Дрогобиччина» упродовж 2005-2007 років.

У статті проаналізовано виставкову діяльність Палацу мистецтв музею «Дрогобиччина» упродовж 2005-2007 років. За цей час у залах установи відбулися майже 30 художніх виставок на яких було представлено творчість як молодих художників, так і визнаних майстрів. Також було проведено 2 фотовиставки, організовано кілька творчих конкурсів, Намітилася співпраця із освітніми та культурно-мистецькими установами міста та регіону. Діяльність Палацу мистецтв досить широко висвітлювалася у місцевій періодиці.

Mykola Gladkyi.

Exhibition of palace art of art Drohobychchina museum for the period 2005-2007.

The article analyzes the exhibition activity of the Palace of Arts of the Drohobychyna Museum during 2005-2007. During this time more than 20 art exhibitions took place in the exhibition halls of the institution, where the works of young artists and well-known masters were presented. There were also 2 photo exhibitions, several creative competitions organized, cooperation with educational and cultural institutions of the city and the region. The activity of the Palace of Arts was widely covered in local periodicals.

³⁷ Тихий Іван. Виставка візантійської ікони // Літопис Палацу мистецтв. – Кн. 1.

**ДОКУМЕНТИ
ТА МАТЕРІАЛИ**

СТАРОДРУКИ ДРОГОБИЦЬКОЇ ПРОВЕНІЄНЦІЇ У ФОНДАХ РІДКІСНОЇ КНИГИ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНІКА

На відміну від Львова, історія книжкової культури менших міст Галичини дотепер залишається на недостатньому рівні дослідження. Причиною цього є брак документальних джерел та втрата цілісності історичних книгозбірень, які там існували впродовж століть. Зважаючи на господарський і культурний потенціал невеликих галицьких містечок можемо стверджувати, що вони віддавна були осередками культури. Людей із вищою освітою, навіть із титулом доктора наук, бачимо серед місцевої шляхти, міських урядників, духовенства. Усе життя освічених осіб було нерозривно пов'язане з книгою, якій вони завдячували своїм високим суспільним становищем. Але щоб відповісти на питання, яким був внесок окремих містечок у культурний доробок давнього міщанського суспільства, слід, на думку польського дослідника Едварда Ружицького, провести спеціальні дослідження, у т. ч. культури книги. Однак ця тема наразі залишається поза колом зацікавлень дослідників, тому не можемо ще до кінця окреслити роль і функцію книги як інструменту культури міських громад¹. У деяких працях з'являються тільки згадки про власників книг, що походять з Дрогобича, чи осіб, пов'язаних з цим містом. Польська дослідниця Уршуля Пашкевич опублікувала інфомацію про виявлені інвентарі дрогобицьких інституційних бібліотек: римо-католицької парафії², василіанського монастиря³, церковного братства при церкві св. Юрія⁴, кармелітів взутих⁵, повітової бібліотеки Товариства народної школи⁶ та Жидівського Дому в Дрогобичі⁷. Базуючись на збережених бібліотечних інвентарях, Е. Ружицький, який має немалі заслуги у галузі дослідження галицької стародрукованої книги, проаналізував склад римо-католицької парафіальної бібліотеки в Дрогобичі⁸; львівський дослідник Назарій Лоштин дослідив літературу бібліотеки дрогобицьких кармелітів⁹.

¹ Różycki E. Książka polska i zachodnioeuropejska w miastach województwa Ruskiego i Bełskiego w XVI–XVIII wieku ze szczególnym uwzględnieniem Sambora : wybrane zagadnienia // Roczniki biblioteczne. – R. 49: 2005. – Wrocław : wyd. un–tu Wrocławskiego, 2005. – S. 363–364.

² Paszkiewicz U. Cathalogus cathalogorum : Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku : Spis scalony, poprawiony i uzupełniony / Urszula Paszkiewicz ; Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego ; Departament Dziedzictwa Kulturowego. – Warszawa, 2015. – Т. 1. – Поз. 516*, 517, 518*.

³ Там само. – Поз. 520*, 521*, 522*, 523*.

⁴ Там само. – Поз. 513.

⁵ Там само. – Поз. 524*, 525*, 526*.

⁶ Там само. – Поз. 519*.

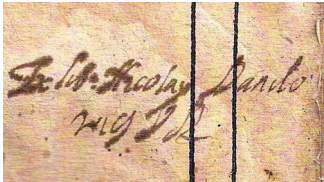
⁷ Там же – Поз. 515*.

⁸ Różycki E. Z dziejów biblioteki parafialnej w Drohobyczu // Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku / Pod red. J. Jarowieckiego. – Т. 3. – Kraków: wyd. Naukowe WSP, 1996. – С. 90–97.

⁹ Лоштин Н. Інвентарі та каталоги бібліотек католицьких монастирів XVI–XVIII ст. у фондах Наукової бібліотеки львівського національного університету імені Івана Франка / Назарій Лоштин // Вісник Львівського ун–ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. – Львів, 2015. – Вип. 10. – С. 84–85; Його

Однак крім переліків книг залишаються неопрацьованими цінні джерела у вигляді записів на самих книгах. Примірники стародрукованих видань, збережені у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника), нотатки на їх аркушах надають унікальний матеріал для провенієнційних досліджень, відомості про історію колекціонування в Дрогобичі у минулі століття, про власників книгозбірень, що дасть можливість доповнити наші знання про духовну культуру мешканців цього міста.

Лаконічний запис «*Ex lib[ris] Nicolay Daniłowicz V[ic]ithesaurarii R[egni]*» [фото 1] на

Власницький запис
дрогобицького старости
Миколая Даниловича.

примірнику «Історії Польщі» Яна Длугоша, надрукованому в Добромилі у 1615 р.¹⁰, належить перу Миколая Даниловича гербу Сас (1558–1624), шляхтича руського походження, політичного та військового діяча Речі Посполитої, коронного скарбника (1610 р.), старости дрогобицького (1599 р.) і каштеляна львівського (1614 р.). Цей власницький запис М. Даниловича свідчить про наявність у нього приватної бібліотеки, що було закономірним з огляду на те, що він отримав добру освіту в Ділінгенському єзуїтсько-

му університеті (1581 р.) і надалі підтримував стосунки з європейськими гуманістами¹¹. Дрогобич був одним із найбільших осередків видобутку та дистрибуції солі, дохід із яких поповнював королівську скарбницю. Отримавши від короля державну посаду і довічне звання дрогобицького старости, М. Данилович «за посадою» виявляв практичне і наукове зацікавлення мінеральними покладами, що знайшло своє відображення у його трактаті «*De salinarum natura*», на жаль, не збереженому до наших днів. Як свідчить пізніша печатка на вищезгаданому творі Я. Длугоша, у XIX ст. книга потрапила до поторицької бібліотеки Юзефа Дідушицького (1776–1847) і разом з його збірками була передана спадкоємцями у довічний депозит до передвоєнної книгозбірні Оссолінеуму у Львові.

Підтвердженням зростання матеріального та культурного рівня мешканців Дрогобича у XVI ст. може слугувати відносно значна кількість студентів родом з цього міста, яка навчалася у європейських університетах, здебільшого у Кракові¹². Виїжджали здобувати освіту не тільки діти із заможних знатних родин, але й сини простих міщан, на що додатково вказують їх інтитуляції в метричних книгах навчальних закладів, складені тільки з імені та місцевості походження у латинізованій формі: *Martinus de Drohobycz*, *Thomas de Drohobycz* і т.п. Під таким іменем залишився відомий в історії наш славний

ж. Полемічна література у бібліотеці кармелітів у Дрогобичі (за рукописним інвентарем бібліотеки 1772 р.) // Історія релігій в Україні : науковий щорічник. – Львів : Логос, 2017. – Вип. 27. – 174–183.

¹⁰ Długosz, Jan (1415–1480). *Historia Polonica Ioannis Długossi / Autoritate & Sumptibus Herbvti Dobromilski Edita. – Dobromili : In Officina Ioannis Szeligæ [...]*, 1615. – [18] f., 599 [i.e. 596] p. ; 2°. – Estr. XV 244; Ossol. XVII 1638. – ЛННБУ, СТ–IV 119088.

¹¹ Gątkiewicz F. *Z archiwum Drohobycza : zbiór przywilejów, aktów, dekretów granicznych, lustracyi, memoriałów i t.p. – Drohobycz : druk. J. Brosia, 1906. – S. 194, 226; Tyszkowski Kazimierz. Mikołaj Daniłowicz // Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1937. – T. 4/1, z. 16. – S. 416–417.*

¹² *Acta rectoralia Almae Universitatis studii Cracoviensis inde ab anno MCCCCLXIX. / editionem curavit W. Wislocki. – Cracoviae, 1893–1909. – T. I–II, Nr 729, 735, 764, 803, 1146, 1147, 1152, 1208, 1209, 1519, 1534, 1554, 1653, 1679, 2223, 2224, 3207, 3225; Morawski K. Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego ; Średnie wieki i odrodzenie. Z wstępem o Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego [w 2 t.]. – Kraków : Druk. Uniw. Jagiellońskiego, 1900. – T. 2. – S. 101; Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508 : Biblioteka Jagiellońska, rkp. 258 [w 2 t.] / wyd. Antoni Gąsiorowski, Tomasz Jurek, Izabela Skierska ; przy współpr. Ryszarda Grzesika. – Kraków : Tow. Nauk. «Societas Vistulana», 2004. – T. 2. – S. 115.*

співвітчизник, медик і астролог, гуманіст Юрій Дрогобич. Після закінчення навчання студенти продовжували використовувати таку форму імені, звичну для наукового світу у період середньовіччя та раннього модерну. Прикладом є власницький запис на «Метаморфозах» Овідія, надрукованих італійською мовою у Венеції у 1610 р.¹³, придбаних магістром теології о. Габріелем з Дрогобича: «*P[atri] Gabrielis Drohob[ycensis] S[anctae] Th[eologii] M[agist]ri*» [фото 2]. Поза сумнівом є те, що у отця Габрієля ця книга, оправлена в м'який пергамент, була далеко не єдиною – на довшому обрізі видніється запис із назвою твору, що вказує на те, що книги в його бібліотеці були поскладані на полиці не корінцями до читача, як у нас тепер прийнято, а обрізами із підписами. Така практика проіснувала принаймні до XVII ст., а це дозволяє припустити, що запис був здійснений невдовзі після виходу книги у світ і її набуття.

Як слушно зауважила архівістка Гелена Полячкувна¹⁴, характерною рисою для дрогобицької молоді, як і вихідців з інших середніх та малих містечок, було те, що після закінчення навчання вони до рідного міста вже не поверталися, а залишалися на Заході, осідали в великих містах, або ж діставалася до шляхетського стану. Натомість, можливо завдяки стосункам з колегами і краківським університетом, з'їжджалися до Дрогобича для заробку його вихованці, які походили з інших міст Русі. Серед них був юний бакалавр Краківської академії (1550 р.), а в майбутньому визначний гуманіст, педагог, богослов, автор численних полемічних праць Бенедикт Гербест (бл. 1531–1598)¹⁵, відомий під латині-

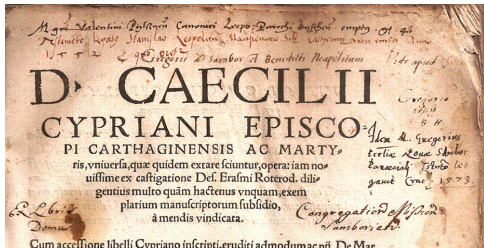
Власницький запис магістра теології о. Габрієля з Дрогобича.

¹³ Ovidius Naso Publius (43 a.C.–17 d.C.). *Le metamorfose di Ovidio ridotte da Gio. Andrea dall'Anquillara in ottava rima.* – In Venetia : appresso Marc'Antonio Zaltieri, 1610. – 233, [3] p. ; 8°. – ЛННБУ, СТ-І91730.

¹⁴ *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563 / Z papierów pośmiertnych ś. p. Stefana Sochaniewicza wydała Helena Polaczkówna.* – Lwów, 1936. – (Zabytki Dziejowje: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego we Lwowie; t. IV, z. 1). – S. LXXVI.

¹⁵ Біобібліографічний огляд див.: Herbest Benedykt // *Bibliografia literatury polskiej.* Nowy Korbut. – Т. 2: Piśmiennictwo staropolskie. Hasła osobowe: A – M / oprac. zespół pod kier. R. Pollaka. – Warszawa, 1964. – S. 255–257; Тимошенко М. Контрреформаційна діяльність і творча спадщина Бенедикта Гербеста в польській історіографії // *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* – Вип. XIII. – Дрогобич, 2009. – С. 184–192; її ж. Контрреформаційна діяльність Бенедикта Гербеста в українській і російській історіографіях // *Там само.* – Вип. XIV–XV. – Дрогобич, 2011. – С. 81–94.

зованим іменем Гербест Неаполітанець (*Herbestus Neapolitanus*)¹⁶. В раецькій книзі м. Дрогобича документально засвідчено перебування Б. Гербеста у 1550–1551 рр. на посаді міського писаря, яку він, можливо, поєднував із педагогічною посадою бакалавра при парафіяльній школі¹⁷, після чого продовжив славетну кар'єру у Львові та Кракові. Серед стародруків ЛННБУ ім. В. Стефаника зберігся примірник, який був у власності, чи, точніше, співвласності Б. Гербеста. Це твори св. Кипріяна з коментарями Еразма Ротердамського, видруковані у Кельні в 1544 р.¹⁸. Записи на книзі вказують, що вона була куплена львівським каноніком і буським парохом, магістром Валентином з Пільзна (*M[ag]ist[r]i Valentini Pylsznen[sis] Canonici Leopo[li]ensis Parochi Buschen[sis] emptus gr 43*), а в 1552 р. записана в заповіті Станіславові зі Львова, мандонарієві костелу св. Катерини на Низькому замку, канонікові, одному із найвизначніших бібліофілів серед львівського духовенства доби ренесансу (*Testame[n]to legatus Stanislao Leopoliens[i] Mansionario S[an]ctae Catherinae [...] Anno 1552*). Враховуючи дружні стосунки Гербеста з львівськими каноніками, зокрема Станіславом зі Львова¹⁹, під час його ректорства у львівській митрополитальній школі, можемо припустити, що останній невдовзі подарував цю книгу Гербестові та його щирому приятелю, поетові Григорію з Самбора (1523–1573), який на той час допомагав Бенедиктові у педагогічній діяльності. Запис *Gregorii a Sambor et Benedicti Neapolitani* [фото 3] засвідчує співвласність друзів на цю книгу, а з наступного дізнаємося, що Гербест відступив її Григорієві (*Gregorio cessit B. H.*), який у заповіті, складеному в Кракові в 1573 р., записав її разом із усім своїм книгозбором рідному парафіяльному костелові в Самборі (*Idem M[ag]ister Gregorius Eccl[esi]ae Novae Sambor Paroecialj t[er]rest[ri] legavit Crac[ovi]ae* [1573]).

Співвласницький запис Григорія з Самбора і Бенедикта Гербеста.

Раецька книга м. Дрогобича подає відомості про ще одного міського писаря середини XVI ст. – вихованця Краківського університету бакалавра Станіслава Конажевського (*Stanislaus Konarzewius, baccalaureus artium*), який обіймав цю посаду у 1559–1562 рр.²⁰ і, за словами Г. Полячкунни, був, напевно, менш талановитим чи менш щасливим від Гербеста, оскільки через 10 років уже фігурував як конціонатор у костелі св. Миколая у Кракові²¹. Судячи із запису на виявленому примірнику з його приватної бібліотеки (*Stanislaus Conarzewski, Artium liberalium Baccalaureus a Josepho Menertio Becen[si] acquisivit iusta mercede. Crac[ovi]ae Anno D[omi]ni 1562*) [фото 4], С. Конажевський одразу по закінченні служби в канцелярії Дрогобича повернувся до Кракова, де купив у 1562 р. у студента Краківської

¹⁶ Походить від с. Нове Місто (тепер – Старосамбірського р-ну Львівської обл.), де народився Б. Гербест, з грецької – Неаполіс.

¹⁷ *Księga radziecka ...* – S. LXXVII, LXXXIV, LXXXVII.

¹⁸ *Cyprianus Thascius Caecilius (200–258). D. Caecilii Cypriani Episcopi Carthaginensis Ac Martyris, vniuersa, quae quidem extare sciuntur, opera; iam nouissime ex castigatione Des. Erasmi Roterod. diligentius multo quam hactenus vnquam [...].* – Coloniae : ex offic. typographica Petri Quentel, 1544. – [36], 451, [1] p.; 2°. – VD16 C 6515. – ЛННБУ, СТ–IV 21004.

¹⁹ Див.: Сушко О. Предтеча унії: критично-історична студія // Записки наукового товариства імени Шевченка. – Т. 55. – Кн. 5. – Львів, 1903. – С. 82.

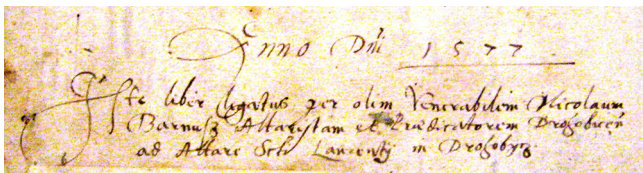
²⁰ *Księga radziecka ...* – S. LXXXIV.

²¹ Там само. – S. LXXVII.

академії Юзефа Менерта з Беча (Menert Józef, Menertius; 1540–1601) Біблію з коментарями Альберта Новікмпіана²². На початку і в кінці книги вклеєно порожні аркуші із власноручними записами С. Конажевського (встановлення дат нефіксованих релігійних свят з 1567 по 1576 рр.: «*Index Dominicarum Vagantium ...*»).

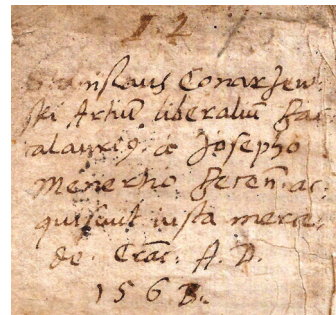
На відміну від попередніх, інший дрогобицький писар, Миколай Барнуш, який виконував канцелярські обов'язки у 1556 р.²³, залишився до кінця життя у Дрогобичі. Про це інформує запис на верхньому форзаці 10-го тому творів св. Аврелія Августина, видрукуваних у Базелі в 1556 р. у редакції Еразма Роттердамського²⁴. З нього довідуємося, що «Року Господнього 1577 ця книга передана за заповітом шановного Миколая Барнуша,

дрогобицького вітвариста і священника при Вітварі Святого Лаврентія в Дрогобичі» (*Anno D[omi]ni 1577. Iste liber legatus per olim Venerabilim Nicolaum Barnusz Altaristam et praedicatorum Drohobicen[sis] ad Altare S[an]cti Laurentij in Drohobycz*) [фото 5]. Римо-

Запис про дар книги священником при вітварі св. Лаврентія в Дрогобичі Миколаєм Барнушом.

католицький костел Успіння Пресвятої Диви Марії і св. Варфоломія в Дрогобичі, який виконував також оборонні функції, заснував у 1392 р. король Владислав Ягелло і ця дата є початком відліку католицької парафії в Дрогобичі. На прохання перемиського єпископа 25 травня 1511 р. архієпископ львівський Бернад Вільчек урочисто освятив костел і три вітварі: Христового Розпяття, св. Миколая і Пресвятої Диви Марії (ця подія змальована на західній стіні нави)²⁵. У 20-тих роках XVI ст. поставили вітвар святої Марії Магдалени, а в 30-х – вітвар св. Лаврентія, при якому якраз і виконував душпастирські обов'язки колишній писар Миколай Барнуш. У середньовіччі і в ранньомодерних часах вітварем опікувався вітварник (пол. – *altarysta* від лат. *altarista*), який черпав доходи з цього призначення. Вітваристи зазвичай мешкали у безпосередньому сусідстві з костелом у малих будиночках, які часто прилягали до цвинтарного муру. У випадку більших костелів, у яких було кілька вітварів, вітваристів також було кілька; кожен мешкав у своєму домі, і ті будиночки часто утворювали характерний візерунок поруч з костелом. Отже, у 1577 р. за заповітом священника Миколая Барнуша томик творів св. Аврелія Августина (а ціл-

Запис бакалавра Станіслава Конажевського про купівлю книги у Юзефа Менерта з Беча.

католицький костел Успіння Пресвятої Диви Марії і св. Варфоломія в Дрогобичі, який виконував також оборонні функції, заснував у 1392 р. король Владислав Ягелло і ця дата є початком відліку католицької парафії в

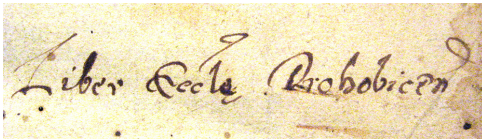
²² Novicampianus, Albertus (1508–1558). *Scopus biblicus Veteris et Novi Testamenti, cum Annotationibus summam doctrinae Christianae complectentibus*. – Antverpiæ : Apud Ioan. Bellerum, 1559. – [12] f., 403, [1] p., [12] f.; 12°. – ЛННБУ, СТ–I 101621.

²³ *Księga radziecka ...* – S. LXXXIV, 85. В документі записаний як Nicolaus Barnvz.

²⁴ Augustinus Aurelius, s. (354–430). [Opera, lat. / Ed. Desiderius Erasmus]. – T. 10 : Decimus tomus operum Divi Aurelii Augustini Hipponensis episcopi [...]. – Basileae : per Hier. Frobenium et Nic. Episcopium, 1556. – 2°. – Adams I, A2164; IA II 110339. – ЛННБУ, СТ–IV 102522.

²⁵ Buczek M. Archidiecezja Lwowska obrządku łacińskiego : Parafie, kościoły oraz kaplicy [Електронний ресурс] / Buczek M., Sedelnyk I. – Wyd. 2. – Lwów, 2008. – Т. 1, cz. 1. – Режим доступу: <http://www.rkc.in.ua/index.php?&m=n&f=a201108&p=20110803a&l=p&b=o1>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 1 лист. 2018.

ком можливо, й інші книги з його приватної бібліотеки) поповнив фонд бібліотеки дрогобицької парафії, про що свідчить запис на титульному аркуші: *Liber Eccl[esi]ae Drohobicens[is]* [фото 6]. Очевидно, на початку ХХ ст. книга була відібрана посланниками Митрополита Шептицького для його новозаснованої книгозбірні «Студіону» і була вписана в ній під номером 1: «Invent. Nro 1», пізніше переінвентаризована під числом «III 5015». Печатка «Студіон св. Іоанна Крт. в Львові», наліпка на оправі та відсутність інших власницьких знаків вказують на те, що до нашої бібліотеки ця книга надійшла в складі «Студіону» у 40-х роках минулого століття. На книзі збереглася первісна оправа ХVІ ст.: дошка, обтягнута брунатною шкірою, оздоблення сліпим тисненням, залишки двох металевих застібок.

Власницький запис римо-католицької парафіяльної книгозбірні Дрогобича.

У фондах ЛННБУ ім. В. Стефаника виявлено також примірник паризького видання 1564 р. «De Constitutionibus Apostolicis» папи римського Климента І²⁶, який належав до римокатолицької парафіяльної книгозбірні Дрогобича, роль і значення якої, як можна судити, перевищували читацькі запити мешканців міста. Як і в попередньому примірнику, на його титульному аркуші міститься запис: *Liber Eccl[esi]ae Drohobicens[is]*. Як свідчить печатка ХІХ ст. «Z zbioru Alex. Kons. Batowskiego», ЛННБУ ім. В. Стефаника отримала цю книгу в складі фрагмента колекції Олександра Костянтина Батовського (1799–1862), галицького історика й публіциста, бібліофіла, власника понад п'ятитисячної бібліотеки.

Зауважимо, що ще одна книга з дрогобицької парафіяльної бібліотеки зареєстрована у нещодавно видрукованому Каталозі друків ХVІ ст. з історичної колекції Оссолінеум²⁷. Точніше, це конволют, що складається з трьох видань 1554 р. німецького католицького теолога, францисканця, коментатора священних текстів Йоганна Вільда²⁸. Примірник зберігався у довоєнній колекції бібліотеки Оссолінеум у Львові, а після поділу фонду перевезений у складі «полоніки» до Вроцлава. На книзі збереглася первісна оправа зі сліпим тисненням і слідами металевих застібок. Як і в наших примірниках, запис зроблено у тому самому місці (справа на титульному аркуші), тим самим почерком і навіть з тими самими скороченнями у написанні: «Liber Ecclae Drohobicens[is]». Слід гадати, ці записи належать перу Ігнатія Яроцького (Jarocki Ignacy, 1742–1802), єзуїта, який після навчання в Кремінці та Любліні викладав гуманістичні науки в Острозі, Станіславі та Львові, після касати закону навчав поезії й риторичі в Перемишлі, а з 1788 р. до смерті виконував обов'язки дрогобицького священника. Щоб переконатися у цьому, достатньо порівняти почерки записів на вищеписаних книгах з авторським дарчим записом І. Яроцького на панегірику²⁹, подарованому василіанинові, настоятелю Гощівського і Підгорецького монастирів, адміністраторові

26 Clemens I, papa. De Constitutionibus Apostolicis, B. Clemente Romano auctore Libri VIII. [...] / Io. Carolo Bovio Episcopo Ostunensi interprete. – Parisiis : apud Nicolaum Chesneau, 1564. – 8°. – ЛННБУ, СТ– I 73864.

27 Katalog druków XVI wieku z historycznej kolekcji Ossolineum / pod red. Doroty Sidorowicz–Mulak ; zbiory wrocławskie oprac. Agnieszka Franczyk–Cegła, Małgorzata Minkowska, Grażyna Rolak ; zbiory lwowskie oprac. Iryna Kachur. – Wrocław : Wydawnictwo Ossolineum, 2017. – 568 s. + XXXII s. tabl.

28 Там само, поз. 3117, 3116, 3108.

29 Jarocki I. De Laudibus Optimaе et Maximaе Principis Magnae Mariae Theresiae [...]. – Leopoli : Typis J. Piller, [1781]; 8°. – E. XVIII 489. – ЛННБУ, СТ–I 92857.

галицької провінції Софронію Опуському (1758–1836): *Hic Liber dono oblatas P[at]ri S[ophronio] Opuski ab autore ejusdem Libri. qui erat Professor in [... замазано] 1791. die 10 april[is]*³⁰.

Серед основних заслуг Яроцького у Дрогобичі підкреслюється те, що він оздобив костел фресками і заснував парафіальну бібліотеку. Щодо фресок важко заперечити, але що стосується бібліотеки, то правильніше було би вживати термін «упорядкував» і «зінвентаризував» її, значно поповнивши новими набутками, – книгами XVI–XVII ст., привезеними з Перемишля та Львова. На підставі його інвентаря Станіслав Пшиленцький у 1857 р. уклав перелік «полоніків» з бібліотеки парафіального костела в Дрогобичі, який налічував 422 видання у 511 томах³¹. Тепер цей рукописний список разом з іншим уцілілим недатованим інвентарним переліком дрогобицької бібліотеки³² зберігається у відділі рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаніка. На основі цих двох документів д-р Едвард Ружицький опублікував статтю про історію парафіальної бібліотеки в Дрогобичі³³.

Окрім парафіальної бібліотки, у Дрогобичі існували й інші інституційні бібліотеки, зокрема багатий книгозбір кармелітів взутих, костел св. Архангела Михайла і монастир яких були засновані в 1698 р. дрогобицьким старостою Мартином Хоментовським і Яном Станіславом Бекерським. Ченці-кармеліти провадили активну душпастирську діяльність, а окрім того утримували бурсу для вбогих. У відділі рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка збереглися два каталоги бібліотеки кармелітів у Дрогобичі: перший, укладений у 1766 р.³⁴, налічував 725 книг; у другому, відредагованому і поповненому, у 1772 р.³⁵ налічувалося 735 видань³⁶.

³⁰ Kachur I. Autorskie autografy na egzemplarzach starych druków XVI–XVIII w., zachowanych we Lwowskiej Narodowej Bibliotece Ukrainy im. Wasyla Stefanyka / Iryna Kachur // Z Badań nad Książką i Księgozbioremi Historycznymi / Uniwersytet Warszawski. Wydział Historyczny. Instytut Informatyki Naukowej i Studiów Bibliologicznych. – 2018. – Т. 12. – С. 110.

³¹ Wykaz poloników biblioteki kościoła parafialnego w Drohobyczu, sporządzony 1857 r. przez Stanisława Przyłęckiego, na podstawie katalogu spisaneego przez ks. Ignacego Jarockiego przed 1822 r. Wykazano 422 dz. w 511 wol. druków oraz 14 rękopisów. – ЛННБУ, відділ рукописів. – Ф 5, оп. 1, спр. 1831/III.

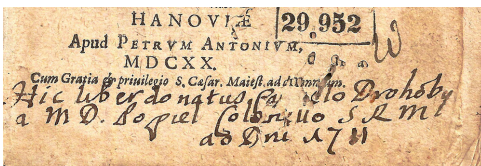
³² Bibliotheca Ecclesiae Drohobycensis ritus latini, secundum originale Catalogum, quem [...] olim fundator–illustis admodum reverendus Ignatius Jarocki [...] rector et pastor Ecclesiae Drohobycensis ad tenorem cultus divini dignissimus – propria manu conscriptum reliquit .... – ЛННБУ, відділ рукоп. – Ф 5, оп. 1, спр. 1831/III, арк. 14r–25v.

³³ Różycki E. Z dziejów biblioteki parafialnej w Drohobyczu ...

³⁴ Inventarium Bibliothecae Carmeli[tinae] Drohobycensis Ex Mandato A[dmodum] R[everendi] P[atris] Constantini a S[anctae] Laurentie Provincialis De Novo Ordine Conscriptum Anno 1766 Die 3 Mensis Martij. – ВРСРК, НБ ЛНУ. – Рк. 362 I. – Арк. 1–18.

³⁵ Inventarium Bibliothecae Conventus Drohobycensis Ordinis Fratrum B[eatae] Mariae Virginis de Monte Carmelo S. O. Provinciae Majoris Poloniae R[everendi] Patris Damiani a S[anct]o Jacobo Concionatoris Emeriti, ejusdem Conventus Prioris de Novo Correctum et Conscriptum Anno Domini 1772 Mense Junio. – Рк. 362 I. – Арк. 19–40.

³⁶ Докладніше див.: Zaucha T. Dawny kościół p. w. Michała i klasztor OO. Karmelitów trzewiczkowych (obecnie cerkiew p. w. Świętej Trójcy) w Drohobyczu // Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Cz. 1: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie ... – Kraków, 1998. – Т. 6. – С. 79; Лоштин Н. Інвентарі та каталоги ... – С. 84–85; Його ж. Полемічна література ...; Paszkiewicz U. Cathalogus cathalogorum ... – Poz. 524*.

Запис про дар книги дрогобицьким кармелітам полковником Попелем.

У ЛННБУ ім. В. Стефаника виявлено два видання початку XVII ст.³⁷, які, згідно з однаковими записами на них (*Hic liber donatus est Conventui Drohobyce[nsis] Ord[ini]s Carmelita[rum] a M[agnifico] D[omi]ni Popiel Colonello SRM a[n]no D[omi]ni 1711*) [фото 7], були у 1711 р. подаровані дрогобицьким кармелітам полковником Попелем. Дарувальник – це, найімовірніше, Кшиштоф Думич Попіль гербу Сулима (бл. 1690 – 1751), син чернігівського хорунжого Андрія, тучапський староста, королівський посол до Туреччини. Походив з давньої руської родини з села Попелі коло Дрогобича. В 1711 р. Попіль виступав як полковник партії мазовецького воєводи Станіслава Хоментовського.

У 1790 р. австрійська влада скасувала дрогобицький монастир кармелітів, якийсь час там діяла школа, а в 1825 р. у монастирі розмістилися василіани³⁸. Правдоподібно, у XIX ст. книгозбірня кармелітів увійшла до складу римо-католицької парафіальної бібліотеки монастиря св. Варфоломія, частина розпоршилася. Зокрема вищезгадані книги, подаровані полковником Попелем, придбав після касати законів для своєї 30–тисячної бібліотеки радник ц. к. Трибуналу першої інстанції у Львові, потужний колекціонер Станіслав Вроновський (1733–1839), а з його дару вони потрапили до бібліотеки Оссолінеуму у Львові.

Збережені інвентарі дрогобицького монастиря василіан, заснованого наприкінці XVIII ст., найновішого з усіх галицьких василіанських монастирів, не надають відомостей про існування значної книгозбірні. Так, при описі майна під час візитації у 1803 р. зазначено наявність десяти книг в рефектарі і 20 церковних³⁹; у 1806 р. – 19 ви-

³⁷ Keckermann Bartholomäus (1571–1609). *Systema logicae, tribus libris adornatum* [...] Editio Ultima. – Hanoviae : Apud Petrum Antonium, 1620. – [16] f., 594 s., [26] f.; 8°. – VD17 3:013221. – ЛННБУ, СТ–І 47585; Manuzio Paolo (1512–1574). *Epistolarum Paulli Manutii lib. XII.* – Bernae : Joannes Le Preux, 1604. – [15] f., 600 p.; 16°. – VD17 12:646103N. – ЛННБУ, СТ–І 47747.

³⁸ Kociubiński M. *Drohobycz* // *Encyklopedia katolicka.* – Т. 4: Docent – Ezzo. – Lublin, 1983. – Kol. 225; Hauser Z. *Ilustrowany przewodnik po zabytkach Galicji Wschodniej* [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2004. – S. 106. – Режим доступу: – <http://pw.kasaty.pl/pl/klasztor/Monastery/170.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 1 лист. 2018.

³⁹ *Inwentarz Rzeczy i Czeladzi Klasztoru Drohobyckiego Bazylikańskiego, razem z Folwarkami 3ma do Niego przyłączonemi w 9brze [1]803 Roku pod wizytę kanoniczną zrobiony.* – ЦДІАЛ, Ф. 684, оп. 1, спр. 1470, арк. 8, 12; Paszkiewicz U. *Catalogus catalogorum ...* – Poz. 520*.

Власницький запис дрогобицьких отців–василіан.

дань у 40 томах церковних книг⁴⁰; у 1816 р. – 14 видань у 52 томах та євангелія, оправлені в срібло⁴¹. Можливо, книги разом з іншим монастирським майном згоріли під час пожежі 1825 р. У ЛННБУ ім. В. Стефаніка зберігся надрукований у Венеції в 1714 р. тритомник лекцій зі Святого писання італійського вченого і священника-єзуїта Фердинандо Цуконі⁴² із власницьким записом дрогобицьких отців-василіан: *Ex Bibliotheca P[atrum] Basilianor[um] Drohobyensium* [фото 8]. Усі томи оправлені у XVIII ст. у брунатну свинячу шкіру, оздоблену золотим рослинним орнаментом на корінцях. Наліпка-екслібрис на оправах «Бібліотека ОО. Василян у Львові» свідчить про передання книг до Львова на початку XX ст.

Обширні й дуже інформативні власницькі записи залишав на книгах зі своєї особистої бібліотеки василіанин, педагог, доктор філософії Августин Славінський (Augustyn Sławiński, 1746 – після 1811), який працював на різних посадах у різних містах: у Білостоці, Луцьку, Замостю, Бучачі, Станіславі, Каневі, Володимирі–Волинському, Почаєві. Приблизно у 1782 р. Славінський прибув до Дрогобича, де був професором філософії у нижчих класах монастирської школи та професором риторики у гімназії. З 1784 р. – префект і катехит головної нормальної школи у Дрогобичі⁴³. Кілька десятків виявлених у ЛННБУ ім. В. Стефаніка стародруків з приватної бібліотеки А. Славінського дають можливість простежити його кар'єру та уточнити біографічні відомості, оскільки він на книгах докладно занотовував місце й дату їх придбання та займану ним посаду на той час. Наприклад, на форзаці надрукованого в Парижі у 1757 р. науково-популярного медичного довідника⁴⁴ він записав: *Usus Augustini Sławiński*

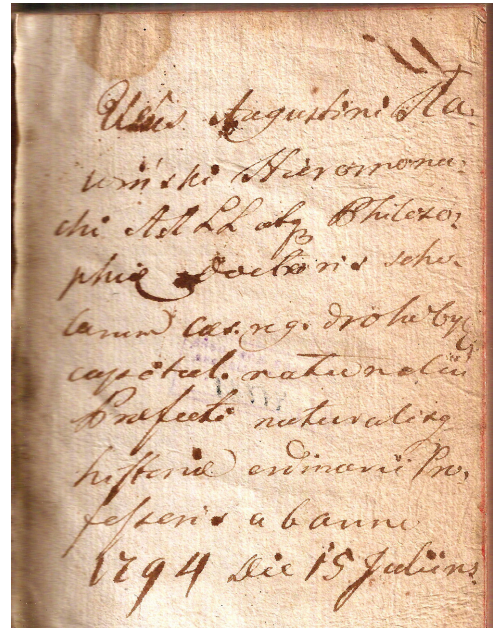
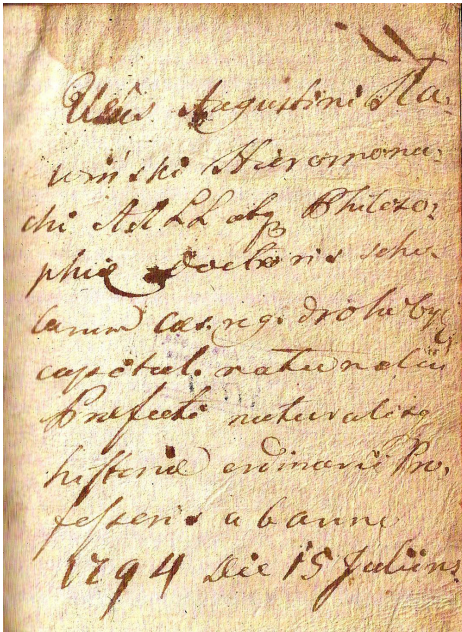
⁴⁰ Inwentarz Klasztoru Drohobyckiego na Przełożęństwo przy obecności tegoż w początkach grudnia N[owego] K[alendarza] 1806 Roku zrobiony. – ЦДІАЛ, Ф. 684, оп. 1, спр. 1471, арк. 53в.; Paszkiewicz U. *Catalogus catalogorum ...* – Poz. 521*.

⁴¹ Inwentarz Rzeczy Klasztoru Bazylińskiego Drohobyckiego w Augustie 1816 Roku zrobiony. – ЦДІАЛ, Ф. 684, оп. 1, спр. 1472, арк. 3, 4; Paszkiewicz U. *Catalogus catalogorum ...* – Poz. 522*.

⁴² Zucconi Ferdinando (1647–1732). *Lezioni sacre sopra la Divina scrittura*. – Venezia: presso Paolo Baglioni, 1714. – 3 t.; 8°. – ЛННБУ, СТ–III 60444.

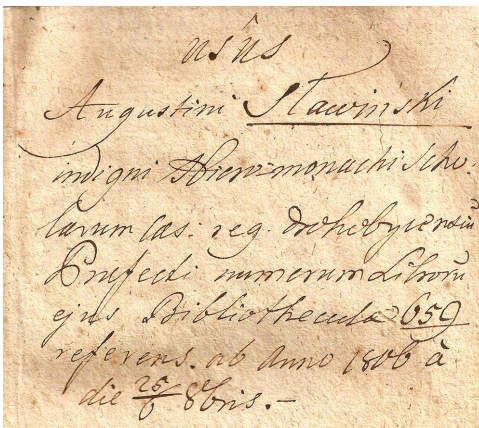
⁴³ Докладніше див.: Підлурчак–Маєрович М. Славінські Августын // PSB. – Т. 38/3, з. 158. – С. 606–607; Стецик Ю. Василянське чернецтво Перемишльської єпархії (друга половина XVIII ст.): словник біограм. – Жовква: Місіонер, 2015. – С. 205; Його ж. Біограми ченців Дрогобицького василіанського монастиря Святих верховних апостолів Петра і Павла (1783 р.) // Генеалогічні записки. – Львів, 2015. – Вип. XIII (нової серії VII). – С. 54. У двох останніх джерелах прізвище Славінського помилково подано як «Ставінський».

⁴⁴ Guyot Jean. *Dictionnaire Medecinal: Contenant La Methode Sure Pour Connoitre & Guerir Les Maladies Critiques & Chroniques Par Des Remedes Simples & Proportionnes A La Connoissance De Tout Le Monde*. – A Paris: Chez Prault, 1757. – 8°. – ЛННБУ, СТ–I 41721.

Власницький запис префекта і професора дрогобицької василіанської школи
Августина Славінського.

Hieromonachi AA LL atq[ue] Philosophiae Doctoris Scholarum caes. reg. Drohobyce[nsium] capital[ium] nationalium Praefecti naturalisq[ue] historiae ordinarii professoris ab anno 1794 die 15 Julii [фото 9]. Із власницьких записів Славінського отримуємо також інформацію про обсяг його книгозбірні: 25 листопада 1806 р. вона налічувала 659 книг, про що повідомляє запис (*Usus Augustini Slawinski indigni Hieromonachi Scholarum caes. reg. Drohobycensium Praefecti numerum libroru[m] ejus Bibliotheculae 659 referens. ab Anno 1806 a die 25/6 8bris*) [фото 10] на першому томі посібника латинської мови для студентів, надрукованого у Відні в 1790 р.⁴⁵

Власницький запис Августа Славінського.

Другий том цього видання містить аж два записи: один на форзаці, датований 1792 роком, в якому зазначається, що Славінський був на той час префектом дрогобицької школи і професором латини (*Usus Augustini Slawinski indigni Hieromonachi AA LL atque Philosophiae Doctoris Scholar[um] nationalium capitalium caes. reg. Drohobycensium Praefecti atque Latinae linguae professoris 1792 Anno*) і другий на титульному аркуші, датований 19 січня 1810 р. (*Usus Augustini Hieromonachi Slawinski ab Anno 1810 19/31 Januarii*) [фото 11]. Усі виявлені стародруковані видання з приватної бібліотеки Сла-

⁴⁵ Anleitung zur lateinischen Sprache zum Gebrauche der studierenden Jugend in den kaiserl. königl. Staaten. – Wien : gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern, 1790. – 2 t. ; 8°. – ЛННБУ, СТ-І92010.

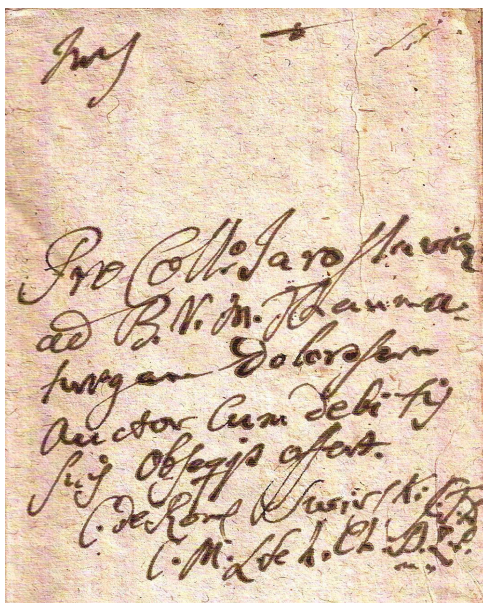

Власницький запис Августина Славінського.

вінського потрапили, судячи з екслібриса-наліпки на оправах, до книгозбірні василіан у Львові. У фондах ЛННБУ ім. В. Стефаника збереглися також три примірники математичного твору А. Славінського, надрукованого у 1782 р. в Замостю⁴⁶, з авторськими дарчими записами, два з яких у віршованій формі⁴⁷.

До авторів дарчих записів на стародруках належить також єзуїт, канонік холмський, дрогобицький і львівський, парох з Дрогобича Казимир Свірський (Kazimierz Świrski, 1688–1750), який подарував примірник своїх панегіриків колегіуму єзуїтів у Ярославі (*Pro Coll[egio] Jaroslaviensi ad B[eatam] V[irginem] M[ariam] Thaumaturgam Dolorosam Auctor cum debitis suis obsequiis offert. C[asimirus] de Rom[anow] Swirski J[udicis] T[ribunalis] D[eputatus] C[anonicus] M[etropolitanus] L[eopoliensis] Sch[olasticus] Ch[elmensis] D[rohobycensis] Z[ienkoviensis] P[raepositus]*) [фото 12]⁴⁸. Інший примірник цього ж видання він так само «зашифровано» підписав стольникові жидачівському й перемишльському, каштелянові перемишльському Василеві Устрицькому (1715–1751): *A Monseigneur Monseigneur le Comte de Unichow Ustrzycki Castell[ano] a Przemysl Auctor z uslugami swoiemi ofiaruie X[iądz] Swirski Ca[nonicus] M[etropolitanus] L[eopoliensis] Sch[olasticus] C[athedrarius] Ch[elmensis] D[rohobycensis] Z[ienkoviensis] P[raepositus] m[anu] p[ro]pria*⁴⁹.

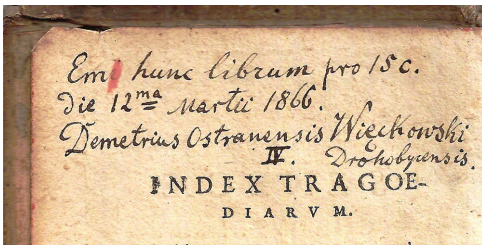
Авторський дарчий запис дрогобицького пароха Казимира Свірського колегіуму єзуїтів у Ярославі.

⁴⁶ Sławiński A. Institutiones arithmeticae ... – Zamoscii : typ. Academicis, 1782. – in-8. – E. XXVIII 227. – ЛННБУ, СТ-І 78662, СТ-І 78653/2 нр., СТ-І 78653/3 нр.

⁴⁷ Kachur I. Autorskie autografy ... – S. 106–107.

⁴⁸ Świrski K. T. Honor laureis poeticis coronatus, senatus spiritualis cultu poetico adoratus ... – Lublini : Typ. S. R. M. Coll. Soc. Jesu, 1749. – in-8. – E. XXX 105. – ЛННБУ, СТ-І 86105; Kachur I. Autorskie autografy ... – S. 108.

⁴⁹ Те ж. – ЛННБУ, СТ-І 44686; Kachur I. Autorskie autografy ... – S. 107.

Власницький запис Дмитра Вінцковського з Дрогобича.

Записи на книгах засвідчують, що давня латинська форма топонімного прив'язання до імені власника не щезає і у XIX ст. Прикладом того є підписи на стародруках Дмитра Вінцковського. Зокрема на томику жевневського видання 1599 р. «Трагедій» Сенеки⁵⁰ він записав: *Emi hunc librum pro 15c. die 12mae Martii 1866. Demetrius Ostranensis Więckowski Drohobyensis / Ex libris D. Więckowski* [фото 13] («Купив цю книгу 12 бер-

езня 1866 р. Дмитро з Остри Вінцковський Дрогобицький»). Власник книги вживає при імені два відтопонімні означення: «*Ostranensis*», тобто, що він походить з Остри, і «*Drohobyensis*» – з Дрогобича. І обидва правильні, бо Дмитро Іванович Вінцковський (1846–1917), літератор, учитель, член «Общества им. М. Качковского», співробітник ряду галицьких часописів, народився в с. Остра Кіцманського р-ну Чернівецької обл. У 1859 р. переїхав до Дрогобича, де навчався у василіан, потім – там же в гімназії до 1870 р. У 1873 закінчив Львівську духовну семінарію, після чого вчителював у різних містах, був професором дрогобицької гімназії. Одружився Вінцковський з дрогобичанкою Анною Височанською і у Дрогобичі народився його син, майбутній композитор Ярослав Ярославенко (1880–1958). Авторству Вінцковського належить низка поетичних збірок, історичних і краєзнавчих розвідок, у т.ч. «Зельман Вольфович: Документи до історії міста Дрогобича» (1886)⁵¹. Д. Вінцковський виявив себе не тільки колекціонером стародрукованих видань, а й знавцем давньої книги. У 1872 р. під час навчання у Львівській духовній семінарії він придбав конволют, який складався з трьох надрукованих у Ліоні в 1511–1512 рр. філософських творів Цицерона та Боеція⁵². Книга була трохи піднищена, бракувало титульного аркуша першого видання і деяких всередині, що не залишилося поза увагою Вінцковського. На берегах примірника він залишив власницький запис (*Demetrius Więckowski phil[osophiae] audit[or] 1872*) та нотатку про відсутність окремих аркушів (*Nonnulla folia desunt*). Зібрану колекцію книг Д. Вінцковський подарував до 1911 р. бібліотеці Народного Дому у Львові, яка стала складовою частиною наших фондів; архів його також зберігається у ЛННБУ ім. В. Стефаника.

Завершуючи огляд примірників дрогобицької провенієнції, слід згадати ще невеличкий фрагмент стародруків із наших фондів, близько кількох десятків, у т.ч. цінні

⁵⁰ Seneca Lucius Annaeus. L. Annæi Senecae Cordvbensis Tragoediae. – [Genève] : Iacobvs Stoer, 1599. – 431 p., [14] f. ; 16°. – ЛННБУ, СТ–І 24966.

⁵¹ Временник Ставропигийского Института на 1923 год. – Львов, 1922. – С. 128–130; Особисті архівні фонди відділу рукописів : анований покажчик / НАН України ; Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника ; укл. П. Баб'як, О. Дзьобан, Є. Домбровська, М. Трегуб. – Вид. 2, випр. і допов. – Львів, 1995. – С. 32–33; Медведик П. К. Дмитро Іванович Вінцковський [Електронний ресурс] / П. К. Медведик, М. А. Вальо // Енциклопедія сучасної України : Beta-версія. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=34690. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15 жовт. 2018.

⁵² Cicero Marcus Tullius. De officiis, Amicitia, Senectute et Paradoxa. – Lugduni : impensis Martini Boliou, 1512. – 2°; Boethius Anicius. Duplex commentatio, ex integro reposita ... – Lugduni : per Petrum Mareschal et Barnaba Chaussard, 1511. – 4°; Pseudo-Boethius. De disciplina scholarium ab Ascensio ... – [Lyon : per Petrum Mareschal et Barnaba Chaussard, 1511]. – 4°. – ЛННБУ, СТ–III 21252.

видання XVI–XVII ст., які, судячи з книжкового знаку на них, теж походять з Дрогобича. Це прямокутна червона печатка з написом «Дрогобичська державна обласна бібліотека» [фото 14], яка видніється головню на книгах із книгозбірні наймолодшого на Галичині навчально-виховного закладу єзуїтів, що діяв у 1886–1939 рр., – колегіуму оо. Єзуїтів у Хирові. З попередніх провенієнцій на деяких із них стоять печатки та екслібриси єзуїтського колегіуму в Тернополі. З вибухом Другої світової війни бібліотечні збірки було вивезено з Хирова до Дрогобича, потім – до Львова. Однак на деяких уже поставили печатки, які можемо датувати періодом існування Дрогобицької обласної бібліотеки: з 1939 р. до 1959 р., коли область була ліквідована.

Таким чином, примірники стародрукованих видань, збережені у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника, залишаються унікальним матеріалом для провенієнційних досліджень, свідченням існування давніх дрогобицьких книгозбірень та джерелом для подальших краєзнавчих і біографічних опрацювань.

Ірина Качур.

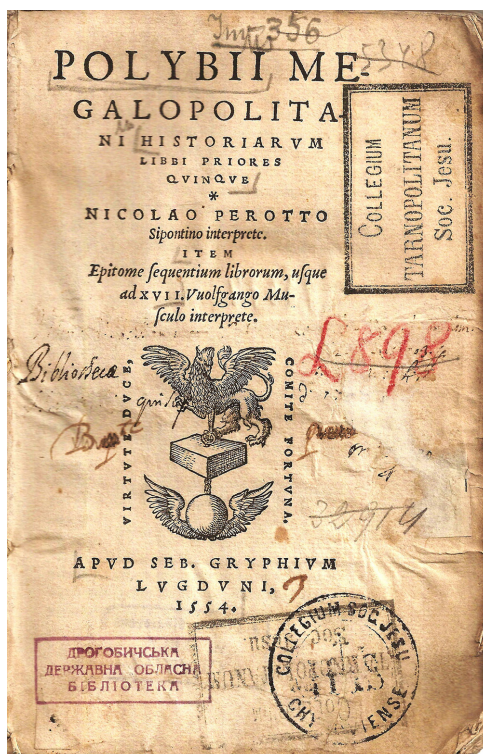
Стародруки дрогобицької провенієнції у фонах рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника

У статті досліджується книжкова культура Дрогобича ранньомодерного періоду. Ідеться про ряд книжкових пам'яток XVI–XVIII ст., які походять з Дрогобича чи належали особам, пов'язаних з цим містом. Збережені примірники стародрукованих видань залишаються унікальним матеріалом для провенієнційних досліджень, свідченням існування давніх дрогобицьких книгозбірень та джерелом для подальших краєзнавчих і біографічних опрацювань.

Iryna Kachur.

Old Dukes of the Drohobych Proveinion in the background of a rare book by the Lviv National Scientific Library of Ukraine V. Stefanyk

The article studies the Drohobych book culture of the early modern period. This is a series of bookmarks of the XVI–XVIII centuries, originating from Drohobych or belonging to persons associated with this city. Preserved copies of the old printed publications remain a unique material for proveniennyyh researches, evidence of the existence of ancient Drohobych book collections and a source for further regional studies and biographical studies.

Книжкові знаки єзуїтських колегіумів в Тернополі і Хирові, дрогобицької обласної бібліотеки.

ПОЛЕМІЧНИЙ ТВІР БЕНЕДИКТА ГЕРБЕСТА
«WYPISANIE DROGI» (1566) ТА ВІДПОВІДЬ
НА НЬОГО ПРАВОСЛАВНИХ

Серед різноманітної спадщини польського гуманіста, письменника, теолога-пропагандиста і педагога Бенедикта Гербеста (бл. 1531 – 1598 рр.) виокремлюються полемічні твори, спрямовані проти православної церкви¹. У літературі предмету неодноразово зверталася увага на невеликий твір «Wypisanie drogi», написаний Б. Гербестом за описом його мандрівки на Русь, здійсненої у 1566 р. Текст твору став відомим з публікації історика літератури Михаїла Вішневського, здійсненою за першою авторською едицією у складі «Християнської систематичної відповіді» 1567 р.² Дослідник залишив невеликий коментар до публікації, вважаючи видання твору дуже рідкісним і цікавим. Подібного роду опис подорожі у релігійних справах залишив також аріанин Ян Стоїнський, проте його твір не був виданий друком. Публікація М. Вішневського вирізнялася неточністю передачі тексту. Фрагменти твору також опублікували Юзеф Третяк³ і Казимир Бартошевич⁴, він неодноразово цитувався іншими дослідниками.

Ситуацію виправив Кирило Студинський, який опублікував більш точний текст Гербестового опису⁵. Передмова К. Студинського до публікації твору коротка, але досить змістовна. Саме в ній він окреслив обставини та перебіг подорожі Б. Гербеста на Русь, а також поставив її ідеї у тісний зв'язок з проблемою руської церкви, яку прагнула розв'язати польська римо-католицька держава. Гербестове ставлення до руської віри К. Студинський вважає м'якшим, ніж це було на зламі XV-XVI ст., оскільки польський полеміст пропонував не інкорпорацію православних до католицизму, а унію церков. На думку К. Студинського, Б. Гербест без упередження говорить про русинів та їх віру, хоча й називає «блуди» їх віри. Останнє пояснюється місіонерськими завданнями Б. Гербеста, який, закономірно, осердям віри «всіх країв і народів» вважав

¹ Історіографічні напрацювання про життя та діяльність Б. Гербеста оглянуто в: Herbest Benedykt // Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut. – Т. 2: Piśmiennictwo staropolskie / Oprac. Zespół pod kier. Romana Pollaka. Hasła osobowe A – M. Warszawa, 1964. – S. 255-257; Тимошенко М. Контрреформаційна діяльність і творча спадщина Бенедикта Гербеста в польській історіографії // ДКЗ. – Вип. XIII. – Дрогобич, 2009. – С. 184-192; її ж. Контрреформаційна діяльність Бенедикта Гербеста в українській і російській історіографіях // Там само. – Вип. XIV-XV. – Дрогобич, 2011. – С. 81-94. Див. також обширну бібліографічну літературу про діяча, зібрану у виданні: Podstawowa bibliografia do dziejów Towarzystwa Jezusowego w Polsce / Oprac. Ludwik Grzebień SJ. – Т. 1, 2. – Kraków, 2009. – Nr 1413, 1456, 4179, 4197, 4199, 4201, 4206, 4207, 4214, 4224, 4231, 4237, 4244, 4249, 4253, 4258, 4280, 4281, 4311, 4318, 4324, 5383-5395.

² Див.: Wiszniewski M. Historia literatury polskiej. – Kraków, 1845. – Т. VII. – S. 569-581.

³ Tretiak J. Piotr Skarga w dziejach i literaturze unii brzeskiej. – Kraków, 1912. – S. 54-55.

⁴ Bartoszewicz K. Antysemityzm w literaturze polskiej XV-XVIII w. – Warszawa, 1914. – S. 18-19.

⁵ Herbest B. Wypisanie drogi (1566) // Студинський К. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. – Т. I. – Львів, 1906. – С. 1-12 (Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, видає Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. – Т. V).

лише католицьку церкву. «Отримання» шляхом унії православних Речі Посполитої мало виконати ще одне завдання: компенсувати католикам втрати, завдані протестантами. Місійну проповідь Б. Гербеста автор вважає першою прихильною програмою в справі унії. Завершив цю поважну справу Петро Скарга в своєму відомому творі про єдність церкви (1577). Відтак, К. Студинський провів пряму лінію наступності між Гербестом і Скаргою, вважаючи, що другий використав і розвинув ідеї першого (наприклад, Гербестову ідею збереження русинам їх обряду). Таким чином, К. Студинський віддав піонерську першість в обґрунтуванні ідеї унії Б. Гербесту. Наступний твір Б. Гербеста «Виклад віри Римської церкви», на відміну від «Опису дороги», вже страждав віронетерпимістю⁶. До цікавих, але не безспірних висновків К. Студинського слід віднести переконаність у тому, що вихід у світ твору Б. Гербеста 1567 р. означав початок полемічного письменства в Україні⁷.

На Б. Гербеста звернув відповідну увагу в «Історії України-Руси» Михайло Грушевський (1905 та 1907 рр.)⁸. Історика зацікавила передовсім Гербестова унійна ідея, викладена в описі мандрівки на Русь. Не сперечаючись про те, який вплив мало згадане «писаннячко» на тему руської церкви, М. Грушевський порівняв Гербеста зі Скаргою: таланту він мав менше, але більшим був його релігійний фанатизм.

Іларіон Свенціцький не залишив якихось великих синтез щодо полемічної спадщини Б. Гербеста. Однак в «Описі рукописів Народного дому» дослідник умістив вкрай важливу інформацію про те, що в колекції Антона Петрушевича зберігся цікавий рукописний збірник початку XVII ст., у складі якого він виокремив текст з полемічною відповіддю на «Wypisanie drogi» Б. Гербеста. В кодикологічному описі пам'ятки І. Свенціцький подав також фрагменти відповіді⁹.

В «Історії української літератури» Михайла Возняка (1920-1924 рр.) перший твір Б. Гербеста коротко згадано в контексті аналізу прагнення єзуїтів укласти унію церков¹⁰.

У ґрунтовній праці Кароля Мазуркевича, прив'язаній педагогічній і пропагандистській діяльності Б. Гербеста¹¹, акцентується познанський період, під час якого він здійснив подорож на Русь, однак вона зображена, як своєрідний «лікувальний засіб» для проповідника, який перебував «на межі вичерпання сил». Водночас, К. Мазур вважає, що маємо справу з найстаршим взірцем польської «подорожньої» літератури, написаної драматично, живо і з темпераментом¹². Заслугою автора є також встанов-

⁶ Внесок К. Студинського в дослідження діяльності Б. Гербеста слід вважати суттєвим. Саме він започаткував наукову традицію, яка в контрреформаційній діяльності єзуїта акцентувала його твори з проблем руської церкви.

⁷ Про згадане оцінне судження див.: Єдлінська У. Кирило Студинський. 1868-1941. Життєписно-бібліографічний нарис / Визначні діячі НТШ. – Львів, 2006. – С. 62.

⁸ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 5: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII віків. – Київ, 1994. – С. 541-542; Т. 6: Життя економічне, культурне, національне XIV-XVII віків. – Київ, 1995. – С. 457, 459, 460, 466, 492.

⁹ Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому з колекції Ант. Петрушевича. – Частина друга / Українсько-руський архів, видає історично-філософська секція Наукового товариства імені Шевченка. – Т. VI: Рукописи львівських збірок. – Випуск II. – Львів, 1911. – № 9 (59). – С. 118-119.

¹⁰ Возняк М. Історія української літератури. – 2-ге вид, випр. – Львів, 2012. – С. 227-228.

¹¹ Mazurkiewicz K. Benedykt Herbest. Pedagog-organizator szkoły polskiej XVI wieku, kaznodzieja-misjonarz doby Reformacji. – Poznań, 1925. – 275 s.

¹² Ibid. – S. 238.

лення факту ще однієї подорожі Б. Гербеста на Русь в 1570 р., яку описав в поетичній формі його земляк і приятель Григорій Самбірчик.

У другій половині ХХ ст. до джерельного потенціалу твору Б. Гербеста звернувся Ярослав Дашкевич, якого зацікавила інформація полеміста про львівських вірмен¹³. У збірці документів з історії церкви, виданій у Львові 1988 р., вдруге після І. Свенціцького наведено фрагмент тексту анонімного православного полемічного твору, в якому розміщена рефлексія, що переказує мандрівку Б. Гербеста на Русь, а також демонструє знання невідомим полемістом Гербестового опису та наводить критику поглядів католицького пропагандиста¹⁴. Укладачі тому датували фрагмент початком 80-х рр. XVI ст., не навівши, однак, конкретних аргументів.

Сергій Плохий, який розглянув діяльність Б. Гербеста в контексті конрреформаційної політики єзуїтів на Сході Європи¹⁵, також зосередився на подорожі Б. Гербеста на Русь та її описі. Дослідник підкреслює увагу автора до еретиків та ідеї унії церков, вважаючи, що його характеристики руської церкви зазнали впливу ідей С. Оріховського, а також Флорентійського і Тридентського соборів. Відтак вони були оптимістичними, позаяк будувалися на засадах, які ще допускали рівність двох релігій. На відповідь православних звернув увагу Михаїл Дмитрієв, який зробив спробу аналізу його антипротестантських сюжетів. Разом із тим, дослідник вважає, що в цілому збірник, який містить відовідь Б. Гербесту, має антикатолицький характер¹⁶. Василь Ульяновський розглядає Гербестів твір «Wypisanie drogi» в контексті єзуїтської ідеї унії церков, зокрема він акцентує зацікавлення автором Флорентійською традицією, а його схильність до унії пов'язує з протестантськими впливами на православних¹⁷.

Цікаві контексти відповіді православних на «Wypisanie drogi» помітив у кількох публікаціях Ігор Мицько¹⁸. Дослідник зробив спробу локалізації збірника початку XVII ст., відомого за описом І. Свенціцького. На його думку, він походив з Холмщини, затим перебував на Волині, хоча створений був таки на Перемишльщині. Інший список кодексу віднайдено в фондах рукописів Національного музею в Празі. Властиво, полемічною є друга частина збірки, спрямована проти єзуїтів (автор також вважає твір антиуніатським). Саме в ній і міститься відповідь Б. Гербестові. На переконання І. Мицька, причини його мандрівки Русь були пов'язані, окрім прагнення до унії, із загрозою протестантських ересей, про що чітко мовиться в творі, а також із загальними релігійними дискусіями, які розпочалися напередодні. Крім того, подорож Б. Гербе-

¹³ Дашкевич Я. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть. Збірник наукових праць / Упор. І.Я. Гаюк. – Львів, 2012. – С. 12, 20, 104, 798, 1086, 1107, 1108.

¹⁴ Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – початок XVII ст.): Зб-к док. і мат. / Упор. Є.А.Гринів та ін. – Київ, 1988. – № 72. – С. 73-75. На жаль, упорядники не згадали про свого попередника – І. Свенціцького.

¹⁵ Плохий С.Н. Папство и Украина (Политика римской курии на украинских землях в XVI – XVII вв.). – К., 1989. – С. 8-11, 22-23, 40.

¹⁶ Дмитрієв М.В. Православие и Реформация: реформационные движения в восточнославянских землях Речи Посполитой во второй половине XVI в. – М., 1990. – С. 105, 117.

¹⁷ Ульяновський В.І. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3-х кн. – Кн. 2: Середина XV – кінець XVI століття. – К., 1994. – С. 154-155.

¹⁸ Мицько І. Чар архівних свідчень. Матеріали до біографій славетних публіцистів // Жовтень. – 1987. – № 3. – С. 93-95; його ж. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К., 1990. – С. 119; Myćko I. Przyczynki do historii religijnej w Przemyskiem w XVI wieku // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. – Т. 2: Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym / Pod red. St. Stępnia. – Przemysł, 1994. – S. 61-68.

ста збіглася в часі з сеймом у Любліні, що мав розглянути конфесійне питання: відтак для зондажу міжконфесійної ситуації, а також з метою залучення православних до боротьби з протестантами шляхом укладення унії Б. Гербеста й було послано на Прикарпаття. Дослідник також висловив цікаве припущення, що невідомий критик Б. Гербеста в цьому полемічному творі (тобто, автор другої, полемічної частини збірника) – Іван Вишенський. Дослідник датував твір кінцем 70-х чи початком 80-х рр. XVI ст.

Продовжила вивчення відповіді православних Віра Фрис, яка переказала зміст полемічної частини рукописної збірки. Зрештою, дослідниця переважно переймалася контекстами розвитку рукописної книги¹⁹. Сергій Яковенко в своїх публікаціях вважає Б. Гербеста пропагандистом унії²⁰. Проте дослідник обмежився повторенням уже відомого науці матеріалу про єзуїта, зокрема про його мандрівку на Русь, результатом якої була актуалізація протестантського чинника в проблемі реформування католицької церкви. Також унія могла бути успішною з огляду на несуттєвість обрядових відмінностей між католиками і православними, але проект об'єднання мотивувався, все ж таки, загрозою протестантизму.

У загальному біографічному контексті варто згадати ґрунтовну статтю І. Зарембського в «Польському біографічному словнику»²¹, статті в «Новому Корбуті»²² та декількох інших науково-енциклопедичних чи довідкових виданнях²³. Серед спеціальних публікацій, які з'явилися на зламі століть, згадаємо невелику науково-популярну статтю Євгенія Ткачишин-Дицького про подорож Б. Гербеста на Русь, в якій автор, хоч і припустився декількох серйозних помилок (неправильні дати вступу полеміста до Товариства Ісуса, смерті та ін.), однак висловив досить цікаві спостереження²⁴.

Полемічний збірник початку XVII ст. з відповіддю Б. Гербестові, досліджувало чимало авторів. Серед них виокремлюємо праці Валерія Земи, який відомі трактати Бенедикта Гербеста умовно відносить до популярних у Речі Посполитій «золотого віку» жанрів космографій та хронік. Полемічний твір з відповіддю православних у

¹⁹ Фрис В.Я. Рукописи полемічних творів XVI-XVII ст. у збірках Львова // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. – 1996. – Вип. 5. – С. 5-6.

²⁰ Див.: Яковенко С.Г. Римская курия и планы церковной унии на восточнославянских землях (60-е годы XVI в.) // Церковь, общество и государство в феодальной России. – М., 1990. – С. 257-258; його ж. Православная иерархия Речи Посполитой и планы церковной унии в 1590 – 1594 гг. // Славяне и их соседи. – Вип. 3: Католицизм и православие в средние века / К XVIII Международному конгрессу византистов. – М., 1991. – С. 42; його ж. Политика римской курии на Востоке Европы во второй половине XVI века и подготовка церковной унии // Die Union von Brest (1596) in Geschichte und Geschichtsschreibung: Versuch einer Zwischenbilanz. Materialien des Internationalen Forschungsgesprächs der Stiftung PRO ORIENTE zur Braster Union Drittes Treffen: Lviv, 21-23. August 2006 / Herausgegeben von Johann Marte und Oleh Turij. – Lviv, 2008. – P. 143-145.

²¹ Zarebski I. Herbest Benedykt // Polski słownik biograficzny. – T. IX. – Wrocław-Warszawa-Krałów, 1960-1961. – S. 434-436.

²² Herbest Benedykt // Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut. – T. 2: Piśmiennictwo staropolskie / Oprac. Zespół pod kier. Romana Pollaka. Hasła osobowe A – M. Warszawa, 1964. – S. 255-257.

²³ Див., напр.: Wyczawski H.E. Herbest (Herbestus, Neapolitanus) Benedykt // Słownik polskich teologów katolickich. – T. 2. – Warszawa, 1982. – S. 36-38; I. T. Herbest Benedykt // Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny. – T. 1: A-H. – Warszawa, [Б. п.]. – S. 397-398; Rabiej St. Herbest, Herbestus, Neapolitanus, Benedykt S.J. // Encyklopedia katolicka. – T. VI / Pod red. J. Walkusua, red. nac. – Lublin, 1993. – S. 741.

²⁴ Tkaczyszyn-Dycki E. Jechal jezuita z Poznania do Lwowa // Kresy. – 1992. – N 9/10. – S. 217-220.

збірці початку XVII ст. автор трактує як залежний від відповідних текстів Василя Суразького та інших антилатинських текстів. Зрештою, В. Зема вважає атрибуцію по-лемічного твору І. Вишенському лише гіпотезою²⁵.

Твір Б. Гербеста періодично згадують історики полемічної літератури. Так, Наталія Поплавська вважає його чи не першою спробою прямої полеміки з православними, а також традиційною моделлю єзуїтської полемічної традиції. Дослідниця також виокремлює Гербестів топос «невченості» руських священників²⁶. Однак, видається, літературознавці не дуже поспішають ввести в дискурс літератури аналізовану відповідь православних. Крім того, в дискурсі полеміки, як правило, фігурує не перший твір Б. Гербеста, а другий, відповідно акцентується і відповідь на нього острозьких книжників²⁷.

Підсумовуючи історіографічний огляд, зазначимо, що в літературі предмету нагромадилось чимало інформації з окресленої проблеми. Здебільшого дослідники переказують зміст твору Б. Гербеста, однак часто спутується дата подорожі єзуїта на Русь (1566) з датою виходу її друком (1567). Крім того, переклад назви твору українською подається по-різному: «Опис шляху», «Опис дороги», «Окреслення дороги» та ін. У жодній праці твір не зазнав докладного коментування, зокрема не з'ясовано датування самої мандрівки, поза увагою дослідників залишилися чимала кількість питань джерелознавчого характеру. Відповідь православних, актуалізована кількома дослідниками, обросла гіпотезами щодо її датування та атрибуції, однак також залишилась непроаналізованою і непрокоментованою. Відтак є потреба в спеціальному розгляді проблеми із зверненням до оригіналів полеміки.

* * *

Як мовилося, твір Б. Гербеста був опублікований в 1567 р. у складі збірки «Chrześcijańska porządna Odpovviedź na tę Confessia, ktora pod titulem Bracicy Zakonu Christusowego niedawno iest wydana»²⁸. Книга була видана в Кракові в друкарні Матеуша Себенехера, збереглося кілька її примірників у книгозбірнях Кракова (Ягеллонська бібліотека) та Оссолінеуму (Національна бібліотека України імені В. Стефаника)²⁹.

²⁵ Зема В.Є. Полеміко-догматичні збірки XVI – початку XVII ст. // Український історичний журнал. – 2001. – № 5. – С. 49. Ми також скористалися з текстом кандидатської дисертації В. Земи, люб'язно наданої нам для користування. – Зема В.Є. Православні полемічні твори у Київській митрополії середини XVI – початку XVII ст.: зміст та ідеологія. Дисерт. на здобуття наук. ст. канд. істор. наук. – К., 2004. – С. 49, 103.

²⁶ Поплавська Н.М. Полемісти. Риторика. Перекопування: Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст. – Тернопіль, 2007. – С. 129-130.

²⁷ Див., напр.: Stradomski J. Spory o „wiarę grcką” w dawnej Rzeczypospolitej. – Kraków, 2003. – S. 26, 29, 169, 229. У найновішій синтезі з історії давньої української літератури твір Б. Гербеста згадується, але поданий текст аж ніяк не вирізняється оригінальністю. – Історія української літератури у 12-ти тт. – Т. 2: Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) / Наук. ред. В. Сулима, М. Сулима. – К., 2014. – С. 105.

²⁸ Chrześcijańska porządna Odpovviedź na tę Confessia, ktora pod titulem Bracicy Zakonu Christusowego niedawno iest wydana. Przydana też iest Historya Kacerstwa Hussowego. Zbajają sie przy tym Odszczepieństwa dzisiejszych inych Nowowiernikow. Przez Benedykta Herbesta. Drukowano w Krakowie: u Mattheusza Siebeneychera. 428 k.

²⁹ Див. докл.: Katalog druków XVI wieku z historycznej kolekcji Ossolineum / pod red. Doroty Sidorowicz-Mulak / Zbiory wrocławskie oprac. A. Franczyk-Cegła, M. Minkowska, G. Rolak. Zbiory lwowskie oprac. I. Kaczur. – Wrocław, 2017. – Nr. 1414. – S. 225. У наведеному описі подано короткий кодикологічну інформацію про видання та його облік у відомих каталогах давньої книги.

Зміст твору Б. Гербеста добре відомий в історіографії, проте його аналіз як полемічного твору та історичного джерела поданий в історіографії неповно, тож звернемо увагу на його найбільш характерні риси. Твір відносно невеликий: майже 12 сторінок тексту (за публікацією К. Студинського³⁰), мова пам'ятки – старопольська зі вкрапленнями латини. Він присвячений львівському каштелянові, руському жупникові Станіславові Гербуртові (львівське каштелянство – у 1554-1584 рр.). У зв'язку з тим, що автор часто звертається до нього в тексті, дехто вважає твір листом, що, на нашу думку, вказує лише на форму, а не зміст пам'ятки. Наприкінці він згадує, що розмовляв з Гербуртом на сповіді в містечку Сіль на Самбірщині, і рекомендує йому уважно перечитати все, що написано у творі. Зрештою, він дякує С. Гербуртові за те, що той йому показав під час мандрівки на Русь («в своєму домі»). Отже, якийсь час С. Гербурт супроводжував мандрівників містами Руського воєводства.

Прикметно, що деталі подорожі автора на Русь розкидані по тексті і не становлять собою цілісного сюжету, переповненого звичайними для такого жанру письменства цитатами зі Святого Письма, сюжетами морально-релігійного та повчального (напучувального) змісту, оціночними судженнями про міжконфесійну ситуацію в країні та регіоні.

У назві твору проставлено дату – 1566 р. (властиво, дата уміщена в кінцівці твору з уточненням – місяць листопад), що дало підставу дослідникам датувати і сам твір. Проте очевидно, що 1566 р. відбулася мандрівка, опис якої був укладений за «гарячими слідами», хоч твір можна датувати 1567 р. – часом його видрування.

У тексті уміщено хронологічні ремарки, які дають змогу точніше датувати мандрівку, яка почалася в першу суботу по Великодню з приїздом мандрівників до Каліша, тобто, 21 квітня 1566 р.³¹ Маршрут далі пролягав через Ченстохову, Краків, Бжозув поблизу Сянока (резиденція перемишльського католицького єпископа), Перемишль, Нове Місто, Сіль (Стару Сіль), Самбір (Старий Самбір), Львів. До Перемишля мандрівники прибули у день Св. Станіслава (тобто, 8 травня), отже мандрівка вже тривала два з половиною тижні. До Львова дісталися у вівторок перед Вознесінням, це свято згадується в сюжеті про львівські дні (1566 р. воно відзначалося 23 травня). Отже, частина мандрівки від Перемишля до Львова тривала трохи більше двох тижнів, тож можна припустити, що Б. Гербест найдовше гостював у своїх батьків у Новому Місті. Загально ж дорога з Каліша до Львова включно із зупинками в описаних місцях зайняла у мандрівників цілий місяць. Здогадно, у Львові мандрівники зупинилися приблизно на два тижні.

Посередині оповіді про перебування у Львові автор згадує Мостиська, затим – Нове Місто і монастир Св. Спаса під Старим Самбором, які також вони відвідали. Зворотний шлях після Львова пролягав через Опатув, затим мандрівники прибули до Каліша на свято Св. Івана Хрестителя, тобто, 24 червня 1566 р., потому повернулися до Познані. Таким чином, мандрівка тривала від післявеликодньої суботи до свята Св. Івана Хрестителя (з кінця квітня до кінця червня 1566 р.), тобто рівно два місяці (не враховуємо відтинок шляху від Познані до Каліша, який міг зайняти один день, а в сумі, з врахуванням зворотньої дороги – два дні).

³⁰ Тут і далі покликаємося на текст твору, опублікований К. Студинським. – Herbest B. Wypisanie drogi (1566) // Студинський К. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.

³¹ Великдень за латинською традицією у 1566 р. святкувався 14 квітня. Тут і далі датування встановлено за довідником: Wierzbowski T. Vademekum. Podręcznik do studiów archiwalnych dla historyków i prawników polskich. – Warszawa, 1908. – S. 82-83.

Б. Гербест вирушив у дорогу не сам, а зі своїм «товаришем» з Каліша, однак його ім'я він не називає. Вочевидь, це була близька для Б. Гербеста людина, позаяк він у Каліші переймався станом його здоров'я. Є. Ткачишин-Друцький без усіляких сумнівів називає ім'я цієї особи – Андрій, ректор архієпископського колегіуму в Каліші³², однак в самому творі воно відсутнє, тож вірогідність гіпотези залишається не підтвердженою.

Назагал, опис подорожі насичений цікавими фактами та дійовими особами, тобто, людьми (переважно релігійними діячами), з якими автор мав зустрічі.

Мандрівники везли з собою лист «про литовські секти», який вони пізніше залишили на Русі у львівського каштеляна С. Гербурта. Після переказу його змісту з відповідними авторськими рефлексіями іде майже непомітна згадка Святої Гори в Ченстохові, далі – також коротка рефлексія про перебування у Кракові, де мандрівники відслужили службу при пам'ятникові Св. Станіславу, ніби просячи вибачення, що не зробили цього в Ченстохові. На початку розповіді про перебування у Львові автор пригадує, що у Кракові їм переповіли про деяких міщан, яких удалося повернути з лютеранства в католицизм.

Одним із пунктів мандрівки був Бжозув – резиденція перемишльського римо-католицького єпископа. Автор зазначає, що єпископ доводився рідним братом львівському каштелянові, якому присвячено твір. Отже, це був Валентин Гербурт, єпископ у 1560-1572 рр., учасник Тридентського собору³³. У Бжозові подорожні мешкали три дні. З огляду на чітке окреслення дати прибуття до Перемишля, це тривало 5-7 травня. Тут вони «навчалися капланському життю» не тільки зі «слів», а й з прикладу «доброго єпископа» (іншим гідним для наслідування був для автора лише кардинал Гозій). У часі від'їзду мандрівників з Бжозова єпископ відбув на сейм до Любліна. В. Гербурта автор згадує ще раз, коли говорить про руську літургію.

З Бжозова мандрівники прибули до Перемишля в день Св. Станіслава. У місті вони застали добре відомого шляхетного вченого, «який своїм писанням і прикладом» повернув да Вселенського костьола багатьох людей (читач мав знати, про кого йде мова). Надалі автор все ж розкриває його ім'я, це був звісно Станіслав Оріховський, якого схарактеризовано як філософа-оратора, великого теолога, мандрівника. На час написання твору він уже помер, що зазначено в тексті³⁴. Автор у цілому схвально характеризує С. Оріховського, однак все ж висловлює декілька полемічних закидів.

Перебування в Перемишлі сформувало уявлення про місто, яке перебуває «під особливою Божою ласкою». Того ж дня мандрівники прибули до Нового Міста – рідного гнізда Б. Гербеста («do patriey moiey»), де він мило зустрівся зі своїми «здоровими» батьками. Далі поїхали до Солі (Старої Солі), потім – до Самбора. Тут автор не описує деталей перебування, але в іншому місці уточнює, що в Новому Місті він зустрічався з місцевим руським священником, який умів читати Святе Письмо. У Самборі мандрівники побували в монастирі Св. Спаса (резиденція перемишльських православних єпископів), де «подібне чинили». Тут є важливе уточнення про те, що на цьому відтинку мандрівки з ними був «перемишльський отець-офіціал і пропо-

³² Tkaczyszyn-Dycki E. Jechal jezuita z Poznania do Lwowa. – S. 217.

³³ Див. докл.: Cynarski S. Herburt W. // Polski słownik biograficzny. – Т. IX. – S. 453-454; Śliwa T. Herburt Walenty, bp. // Encyklopedia katolicka. – Т. VI: Graal-Ignorancja. – Lublin, 1993. – S. 744.

³⁴ Є. Ткачишин-Дицький цілком правильно вважає, що йдеться про одну і ту ж особу – С. Оріховського. – Tkaczyszyn-Dycki E. Jechal jezuita z Poznania do Lwowa. – S. 218-219.

відник»³⁵. Вочевидь, тут ідеться про католицького офіціала, який супроводжував мандрівників по території Перемишльщини. Про перебування в монастирі Св. Спаса існує і третя згадка – у середині опису перебування у Львові, де автор уточнює, що в монастирі вони були під час «руської» літургії.

Найбільша увага в описі мандрівки прикута до Львова (зокрема, він говорить про події у віторок перед Вознесенням Господнім). Як і Перемишль, місто перебувало під особливою Божою ласкою. Гербест розкриває згаданий топос християнського міста: тут «всі по-старому одним серцем, одними вустами хвалять єдиного Господа Бога», далі він уточнює, що однаково вірять і пан, і слуга, і старости, і міщани, урядники, піддані – без різниці. Його втішила і дуже здивувала зустріч з одним «бачним» міщанином, який колись навчався у Віттенбергу (місто Філіпа Меланхтона) і якого вісім років тому Б. Гербест вважав «великим лютеранином», але тапер він став «дуже богобоязливим католиком».

У день Вознесення Господнього Б. Гербест мав у Львові казання (припускаємо, в латинській кафедрі), в якому згадав вірменів і русинів. Далі він зупиняється на релігійних поглядах вірмен, переказуючи цікавий факт: на святковий обід у львівського архієпископа (ідеться про архієпископа Станіслава Сломковського / Сломовського, 1565-1575 рр.³⁶) прибув вірменський священник. У суботу мандрівники відвідали літургію у вірменській кафедрі, після якої мали «громадські» розмови з вірменськими священниками, на підставі чого подано докладну характеристику релігійним поглядам вірмен.

Далі мандрівники пішли до руської церкви (вірогідно – до Успенської, яка стоїть порівняно близько від вірменської кафедри і монастиря). Там вони розмовляри про віру з отцем Байтком, який «все їм дозволив». Мандрівники у Львові здійснили кверенду в гродських актах, де вони віднайшли текст привілею короля Володислава 1443 р., який засвідчував належність «руської» віри до «нашої», тобто католицької. Грамота була облятована у львівських актових книгах у 1537 р.³⁷ На підставі вивчення джерел і власних вражень була сформована оцінка православної віри. Треба сказати, що полемічний прийом, базований на апелюванні до привілею 1443 р., використав пізніше Іпатій Потій, який у творі про Берестейський собор (1597 р.) також закликав читачів заглянути до львівських гродських книг 1537 р. і, відповідно, ознайомитись зі змістом привілею 1443 р.³⁸

³⁵ На жаль, ім'я особи з'ясувати не вдалося.

³⁶ Див. докл.: Kaniewska I. Słomowski St. // PSB. – Т. XXXIX. – S. 5-7; Rosowski W. Słomowski Stanisław abp. // Encyklopedia katolicka. – Т. XVIII: Serbowie-Szczepański. – Lublin, 2013. – S. 357-358. Цікаво, що Григорій Самбірчик, майбутній колега Б. Гербеста по педагогічній праці при львівській кафедральній школі, присвятив С. Сломковському окреме привітання і дедиковав йому один твір.

³⁷ Ідеться про декрет Владислава Варненчика 22.03.1443 р., який урівнював православну церкву з римо-католицькою. Див. публ. джерела: АЗР. – Т. I. – Спб., 1846. – № 42. – С. 56-57; Арх. ЮЗР. – Ч. 1. – Т. X. – К., 1904. – № 162. – С. 419. Див. зауваги щодо тих чи інших трактувань змісту грамоти: Świkła L. Polityka władz państwowych wobec Kościoła prawosławnego i ludności prawosławnej w Królestwie Polskim, Wielkim Księstwie Litewskim oraz Przemyskiej Obojga Narodów w latach 1344-1795. – Lublin, 2006. – S. 36.

³⁸ Іпатій Потей. Справедливое описание поступков и дел Брестского собора и защита согласия и единения, свершившихся в 1596 году // Памятники литературы Беларуси X – XIII веков / Сост., лит. обраб. текста, пер. на рус. язык И.В. Саверченко. – Минск, 2013. – С. 230. Див. про цей твір докл.: Тимошенко Л. Полемічний твір Іпатія Потія про Берестейський собор (Вільно, 1597) // Вісник НТШ. – Ч. 48. – 2012, осінь-зима. – С. 27-30.

Інші більш детальні речі Б. Гербест опустив, закінчивши опис мандрівки лаконічною інформацією про зворотню дорогу, яка пролягала через Опатов з його відомою Лисою Горою з реліквією Божого Хреста, Каліш і врешті вони повернулися до Poznani. Щодо Каліша, де вони перебували на день Св. Івана (Хрестителя), тобто, 24 червня³⁹ (бо так забажали приятелі), то зовсім несподівано автор зауважив у ньому «жидівські розрухи», які завдали немалих шкод, що змусило подорожніх «смикнутися» до місцевого монаха, священика, пороповідника міського фарного костюлу. «Заціпка» мала наслідком написання великого сюжету про юдейську віру.

Закінчується опис, як уже згадувалося, подякою С. Гербуртові і підсумуванням здійсненого: під час мандрівки автор отримав «немало втіх».

Твір Б. Гербеста вважається полемічним, що передбачає розгляд його полемічних сюжетів та аргументів. Передовсім автор полемізує з протестантами, затим – з вірменами, пізніше – з православними і насамкінець – з юдеями. Він полемізує із католиком С. Оріховським, що не дивно, адже погляди останнього неодноразово піддавалися критиці з боку ортодоксальних латинників. Тож суто антиправославним (чи толерантним до них), як про це деколи стверджувалося в історіографії, твір назвати ніяк не можна. Тут Б. Гербест переслідував комплексну мету, прагнучи з'ясувати міжконфесійні стосунки в Руському воєводстві і цілій державі.

Треба сказати, що Б. Гербест вже був під ту пору відомим ученим і полемістом. Однак до 1566 р. він прославився лише як світський учений. Того ж року видав у Кракові один із найдавніших польськомовних катехизисів (перший систематичний за формою і змістом катехитичний трактат), який часто називають підручником релігії (а відтак і посібником для полемістів)⁴⁰. В цілому ж, «Chrześcijańska porządna Odpowiedź na tę Confessia, ktora pod titulem Bracicy Zakonu Christusowego niedawno iest wydana» (1567 р.), у складі якої опублікований опис мандрівки на Русь, була скерована проти чеських братів і викликала полеміку з Яном Немоєвським⁴¹. Проте, як видається, його відомий перехід від наукової до релігійної полеміки з латинської на польську мову, що неодноразово відзначалося дослідниками постаті⁴², відбувся саме в 1566 р.

Щодо Русі, то тут Б. Гербест у жодному випадку не був новачком, причому не тільки з огляду на те, що народився і виріс на Перемишльщині. Після здобуття бакалаврату в Краківській академії (1550 р.), він коротко служив разом зі Станіславом Конажевським писарем у дрогибицькому магістраті (21.09.1550 –

³⁹ Ідеться про святкування уродин Івана Хрестителя в католицькій релігійній традиції.

⁴⁰ Про катехизис Б. Гербеста див. докл.: Корзо М. Украинская и белорусская катехитическая традиция конца XVI-XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований. – М., 2007. – С. 41-45, 103, 584, 635.

⁴¹ Про рух чеських братів у Польщі див. докл.: Gmiterek H. Bracia czescy a kalwini w Rzeczypospolitej (połowa XVI – połowa XVII wieku). – Lublin, 1987; його ж. Prowincje czy konfesje? Przyczynek do sprawy unifikacji liturgii braci czeskich i kalwinów w XVI-XVII wieku // Odrodzenie i Reformacja w polsce. – Т. XXIX. – 1984. – С. 145-153; його ж. Szalakami reformacji polskiej XVI-XVII wieku: III. Bracia czescy // Tygodnik Polski. – R. VIII. – 1989. – Nr 5. – С. 4; його ж. Niemojewski Jan h. Szeliga (ok. 1530-1598), pisarz ariański, senior zboru lubelskiego // Słownik biograficzny miasta Lublina. – Т. I. – Lublin, 1993. – С. 196-197; Bracia czescy w Wielkopolsce w XVI i XVII w. Materiały z konferencji naukowej 26 listopada 1993 r. w Lesznie. – Leszno, 1994; Dworzaczkowa J. Bracia czescy w Wielkopolsce w XVI i XVII wieku. – Warszawa, 1997 та ін.

⁴² Grabowski T. Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI. 1536 – 1612. – Kraków, 1913 (четвертий розділі праці «Інші полемісти»).

3.01.1551 рр.)⁴³. Позаяк у Дрогобичі існувала практика поєднання посад міського нотарія і шкільного бакалавра при фарному костьолі, то, можливо, Б. Гербест розпочав свою педагогічну діяльність саме в Дрогобичі. Потому він перебрався до Львова і здобув посаду вчителя Львівської кафедральної (так зв. «митрополітальної») школи, а в 1555 р. став її ректором і працював тут до 1558 р. Тобто, на Русі він прожив цілих сім років, тож добре був ознайомлений з ситуацією в місцевих міжконфесійних відносинах. До мандрівки на Русь в 1566 р. минуло вісім років, проте навряд чи тут сталися якісь суттєві зміни.

Твір починається присвятою львівському каштелянові Станслову Гербесту і розширеною цитатою з послання апостола Павла. Одразу після цього автор розпочинає полеміку з протестантами, згадуючи якийсь лист, відпис якого він вивіз з Кракова і залишив у деяких місцях Русі. Лист написаний до якогось Симона з нововірників при краківському міністрові (тобто, главі місцевого збору) у справах нової віри литовських міністрів (йшлося про віленських провідників протестантів Ведрогоніуса, Косциніуса, Курніціануса і Кутерлануса⁴⁴), які вже більше трьох років трималися разом з аріанами і новохрещенцями. Дослідники припускають, що, ймовірно, ідеться про меморіал Єжи Вейгеля – пастора антитринітарської громади Вільна «Про безладдя у віленській громаді» (1553-1566 р.)⁴⁵.

Гербест переконує, переказуючи помилкові, з точки зору офіційного християнства, погляди протестантів, наприклад, у трактуванні «науки» про Св. Трійцю та віровизнання («Вірую»). З позиції офіційного латинського вчення, вони хотіли знищити пам'ять про Христа Спасителя, зокрема засадничі християнські свята (Різдво, Воскресіння, Святий вечір та ін.), не викладаючи жодного артикулу віри. Закликають до ліквідації хрещення малих дітей і хресного знамення. Насміхаються над християнською підготовкою до Святої вечері, на самій вечері садять панів поруч хлопів. Святі речі (тобто, набоженства) справляють у них прості і невчені люди, в їх костьолах не має нічого, окрім обіднього столу, вони не дбають про похорони та одруження (вінчання). Замість казань виголошують пророцтва (тобто, свої сни і видіння), що є страхотливим блюзнірством. Прагнуть також порушити супільний лад, погорджуючи урядами, судами, кожним станом.

Перелік закінчується емоційним зверненням до С. Гербурта: «Ось такі, львівський пане, литовські новини!». Критика посилюється авторською алюзією до образу вави-

⁴³ Księga radziecka miasta Drohobycza 1542-1563. Z papierów pośmiertnych ś. p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polackówna. Zabytki Dziejowe. Wydanie Tow. Nauk. we Lwowie. – T. IV. – Z. 1. – Lwów, 1936. – S. LXXVII.

⁴⁴ Herbst V. Wypisanie drogi (1566) // Студинський К. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. – S. 2. Польські протестанти досить часто приймали латинізовані прізвиська, можливо, з огляду на міжконфесійне протистояння і побоювання репресій.

⁴⁵ Див. докл.: Дмитриев М. О генезисе радикальных тенденций арианства в 60-е годы XVI века // Проблемы истории античности и средних веков. – М., 1983, – С. 110-114; його ж. Православие и Реформация: реформационные движения в восточнославянских землях Речи Посполитой во второй половине XVI в. – С. 32, 37 (примітка 96). Твір опубл.: Wieigel J. Necessaria consideratio vel Memoriale de confuse multitudine Wilnae in lapidea Domini Palatini piae memoriae quam hipocritici anabaptistae duo vel tres homines profane regunt tacite inconsultis omnibus doctis // Kot St. Ausbruch und Niedergang des Täufertums in Vilna, 1563-1566 // Archiv für Reformationsgeschichte. – 1958. – Bd. 49. – P. 212-226. Про початки і розвиток реформації у Вільні див. докл.: Liedke M. Od prawosławia do katolicyzmu. Ruscy możni i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec wyznań reformacyjnych. – Białystok, 2004. – S. 59-73, 146-155 i passim.; Kempa T. Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku. – Totuń, 2016. – S. 63-95.

лонської блудниці, а також уявленням про невідворотність покарання (литвинів уже Бог почав карати москвинами). Ситуацію оплакує у вірші віленський суфраган (під ту пору – єпископ Валеріан Протасевич, 1556-1579), сюжет ілюструється строфою латиномовного вірша⁴⁶.

Зазначимо, що полеміка Б. Гербеста з протестантами не має жодного відношення до ситуації з ними в Руському воєводстві, тим більше – до мандрівки на Русь. Прикметно, що під ту пору протестантська Реформація тут набула поширення, але нерівномірно: наприклад, більш інтенсивно рух розгорнувся на території Перемишльської землі⁴⁷, менше – у Львівській (у самому Львові не зафіксовано жодної протестантської громади).

Другу за чергою дискусію Б. Гербест розгорнув зі Станіславом Оріховським. Згадуючи його з жалем як щойно померлого⁴⁸, автор емоційно запитує: «А чого йому не бракувало, якби хотів не дбати про римську церкву?», і одразу відповідає: «все б мав ліпше..., але він мудро закликав знехтувати всіма пожитками для однієї своєї душі». Фактично, Б. Гербест загально схвалює приклад життя С. Оріховського і дорікає йому хіба що за порушення celibату («мав з тим великі труднощі, не отримав папської диспенсації»). Сюжет переповнений риторичними запитаннями, наприклад: «Хто б йому не казав захищати римського папу, до якого він перед тим писав і діяв, якби порятунок душі своєї не милував?». Автор мимоволі стверджує суперечливість учинків свого видатного земляка: «Але він ганив те, що перед тим хвалив, а міг поправити пером. А так... утратив ласку всіх нововірників, згинули йому пенсії, став убогим, ніж був перед тим. Ліпше було йому тримати з ними..., але за Господом Богом, ліпше так учинив, що до Вселенського костюла, з якого немудро на час вийшов, мудро вчасно навернувся». Відтак Б. Гербест виокремлює його заслуги: «у себе самого душу знайшов, і багато інших зацних шляхетських домів в Петровій вівчарні тримав і до неї згромаджував, велику за те матиме відплату, маємо на те добру надію». В авторському баченні С. Оріховський є прикладом каяття для тих, хто хоче пильно пізнати правду: хоча він не хвалив поганих звичаїв у церкві, проте остерігав і захищав правду, своїм писанням мовив до всіх. Після кількох заключних цитат зі Св. Письма, автор дав у цілому схвальну оцінку перемишльському гуманістові: «...також і нашим полякам милий Господь Бог дав значний приклад Станіслава Оріховського, який теж перед усім світом у своїх книгах відкликає свій гріх...». Тобто, автор у підсумку все ж визнає гріховність діянь С. Оріховського. В іншому місці він наводить приклад «нашого милого доброї пам'яті» С. Оріховського, який демонстрував, як нововірці і турки «стелять дорогу до Польщі»⁴⁹.

У цілому авторські оцінки Оріховського переважно схвальні, що вказує на позірну об'єктивність автора. Згадане спостереження тим більше важливе, що, як відомо,

⁴⁶ Там само. – С. 2-4.

⁴⁷ Про розгортання протестантського руху на Перемишльщині див. докл.: Śliwa T., ks. Diecezja przemyska w rolowie XVI wieku. – Przemyśl, 2015. – S. 203-284. Автор аналізує поширення реформації серед світських і духовенства.

⁴⁸ У біографістиці С. Оріховського дата його смерті чітко не окреслена, вважається, що він помер ближче до кінця року. Відомо також, що 25 червня 1566 р. Оріховський надіслав свій останній твір «Апологія» королівському підскарбію, краківському деканові Петрові Мишковському для опублікування. – Див.: Вирський Д. Станіслав-Оріховський Роксолан: життя і пам'ять. – Київ, 2013. – С. 155. Отже, смерть Оріховського можна датувати періодом кінця червня – листопада 1566 р.

⁴⁹ Herbest V. Wypisanie drogi (1566) // Студинський К. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. – С. 4-5, 9.

С. Оріховський виступив перед тим на боці Якуба Гурського в його ранній краківській полеміці з питань риторики Цицеронізму з Б. Гербестом, піддавши його погляди серйозній критиці (вважається, що Гербест зазнав у тій гучній дискусії поразки)⁵⁰.

Третя за чергою – найбільша частина оповіді та полеміки – присвячена вірменам. Після повідомлення про своє казання на свято Вознесіння, автор робить «коротку згадку Вірмен і Русі», аби схилити їх до «пізнання» Апостольської церкви під одним пастирем Петром. Відтак він, властиво, почав з характеристики вірмен, про яких начебто щойно довідався, що вони з католиками однієї віри. Таку оцінку вірмени здобули внаслідок того, що з великою вдячністю та учтивістю прийняли у Львові папського нунція кардинала Джованні Франческо Комендоні (нунціатура в Польщі – 1563-1565, 1571-1572 рр.)⁵¹, людину богобоязливу і вчену (з яким автор зацікавився в Познані). Згідно зі спотереженням Б. Гербеста, вірмени визнають над собою владу львівського католицького архієпископа, радо ходять до «наших» костьолів, відвідують служби і при потребі приймають латинські таїнства. А Юрко Вірменин, добре відомий на Русі купець, минулого року захворів у Мостиськах на ярмарку в день Усіх святих, відтак прийняв сповідь у латинського каплана, а по смерті був похований за звичаєм «нашого» костьола на «святому місці». Під час обіду за участю автора на Вознесіння Господнє у львівського архієпископа прийшов якийсь вірменський священик. Згадані аргументи дозволили полемістові дійти висновку, що вірмени висловлювали пошану до латинського духовенства і послух та покору Апостольській Столиці. Автор бачив це на власні очі, то ж резюмував, що згадані приклади є доказовими для висновку про те, «хто якої є віри». У суботу Б. Гербест відвідав літургію у вірменській церкві, розмовляв зі священиками, і зрозумів, що ідеться про різні церковні обряди, але одну «з нами віру». Водночас він довідався, що священство вони отримують у свого патріарха у Вірменії, останній має канонічну «міць», взяту в римського папи. Далі стисло

⁵⁰ Див. докл.: Werpachowska A. Z dziejów retoryki XVI wieku. Polemika Jakuba Górskiego z Benedyktem Herbestem. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1987. – S. 10, 14, 16, 22, 23, 29, 85, 130.

⁵¹ Згаданий нунцій разом з кардиналом С. Гозієм упродовжував у Польщі Тридентську реформу. Про нунціатуру Д. Комендоні існує чимала література. – Див., напр.: Żywczyński M. Sprawa wysłania nuncjusza papieskiego do Polski w 1563 r. // *Wiekі średnie. Prace ofirowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60 rocznicę urodzin.* – Warszawa, 1962. – S. 283-334; Penkalla A. Commendone Giovanni Francesko kard. // *Encyklopedia katolicka.* – Т. III: Cenzor-Dobszewicz. – Lublin, 1995. – S. 553. Інформація про відвідини нунцієм Львова уміщена в біографії Комендоні авторства його секретаря А. Граціані (1669). Її деталі у зв'язку з історією львівських вірмен з'ясував Я. Дашкевич, який датував поїздку 1564 р.: Дашкевич Я.Д. Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV-XIX веков (историографический очерк) // Дашкевич Я.Р. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть. Збірник наукових праць / Упор. І.Я. Гаюк. – Львів, 2012. – С. 10-12; його ж. Джерела і література про вірменські колонії на Україні в XVI ст. // Там само. – С. 103-104; його ж. Древняя Русь и Армения в общественно-политических связях XI-XIII вв. (Вопросы нового прочтения источников) // Там само. – С. 158; його ж. Украинско-армянские отношения в XVII в. и источники их изучения // Там само. – С. 178; його ж. Армяно-кипчакский язык XV-XVII вв. в освещении современников (Об использовании экстралингвистических данных для истории тюркских языков) // Там само. – С. 304-305 та ін. Перебування А. Комендоні у Львові засвідчено принаймні одним актом: 16.11.1564 р. він підписав тут лист до каноніків і кафедральної капітули, яким підтверджувалися прерогативи місцевого декана Івана Крупського і приєдувався до капітули костьол Св. Яна. – Див.: Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233-1799 / Упор. О.А. Купчинський, Е.Й. Ружицький. – Київ, 1972. – № 614. – С. 301-302.

переказується історія вірменських патріархів, починаючи від Святого Григорія і папи Сильвестра (свідчення грецького історика Никифора). Деколи вірмени відступали від єдності, але прийняли її на Флорентійському синоді⁵², про що мандрівникам повідомив отець Симон – найчільніший вірменський священик у Львові. Зі своїм єпископом (під ту пору у львівській вірменській дієцезії урядовав Григорій III, 1551-1572)⁵³ не так давно він відвідав Рим і вони відправили там в одному «костюлку» свою службу. Автор переконує, що це правда, бо живими є свідки, зокрема згаданий отець Симон. Літургію, яку давав при них інший священик отець Михайло (а їх є у Львові є четверо⁵⁴), була відправлена з великою пошаною та побожністю. Інше переконання досягається упевненістю, що у вірменських церквах панує «вселенська віра», впроваджується у життя «нове євангеліє», тобто, відбувається активна і успішна євангелізація вірних. Вірменська служба і церемонії дуже подібні до католицьких, зокрема в прісному і круглому хлібі, вони підносять тіло і кров господні, причащають немічних, роздають таїнства поспільству. Самі ж каплани при вівтарі причащають з келиха. Служать при вівтарі в одязі, подібному до «нашого», у них такий же цимборіум, вівтарі, образи та ін. Священики одружені, але одружуються ще до висвячення (не так, як у Лютера), а овдовівши, вдруге одружитися не можуть. Вірменські обряди він знову протиставляє євангелістським. З вірменських справ добре видно, що в них утверджена віра римської церкви. Мають чимало книг, яким нововірці не хочуть вірити: прихильника апостола Павла Св. Діонісія, апостольські статuti папи Климента, Св. Письмо і літургію (друкована їх вірменська служба, видана львівським каноніком і проповідником Андрієм Любельчиком, він же видав двадцять років перед тим друком «справу» Святого Хрещення, капланського благословення невісток, що родять, та ін церемонії⁵⁵). Служби,

⁵² Флорентійський собор 22.11.1439 р. затвердив буллу унії з вірменами «Exultate Deo» (або «Decretum pro Armenis»), про що, вочевидь, не знав Б. Гербест, покликаючись лише на свідчення вірменського священика. Див. публ. булли латинською і вірменською мовами з паралельним перекладом польською: Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, grecki, arabski, ormiański, polski. – Т. III (1414-1445): Konstancja, Bazylea-Ferrara-Florencja-Rzym / Układ i oprac. rs. A. Baron, ks. H. Pietras SJ. – Kraków, 2007. – S. 492-543. Історія і перебіг Флорентійської унії з вірменами оглянута в: Stopka K. Armenia Christiana. – Kraków, 2002. – S. 237-286, 297-315. Цікаво, що в буллі греки і вірмени потрактовані як такі, що становлять одне ціле з римською церквою. Див. також: Джозеф Гілл. Флорентійський собор / перекл. з англ. М. Прокопович. – Львів, 2016.

⁵³ Див. докл.: Stopka K. Kościół ormiański na Rusi w wiekach średnich // Nasza przeszłość. – 1984. – Т. 62. – S. 27-94; Modzelewska B. Lwowska diecezja ormiańska // Encyklopedia katolicka. – Т. XI: Lu an – „Maryawita”. – Lublin, 2006. – S. 287-288.

⁵⁴ В історіографії фіксуються від XV ст. такі вірменські церкви Львова: Св. Анни з монастирем, Св. Якова з Нісібісу і Св. Хреста. Див.: Modzelewska B. Lwowska diecezja ormiańska // Encyklopedia katolicka. – Т. XI. – S. 287.

⁵⁵ Ідеться про Андрія Любельчика з Бохні (Бохеньчика) (бл. 1500 – бл. 1557), львівського теолога і проповідника, кафедрального каноніка, прихильника унії вірмен-монофізитів з католицькою церквою. У 1544 р. у Кракові вийшов друком його латинський переклад вірменського обряду хрещення «Baptismus Armenorum», а в 1549 р. – латинський переклад вірменської літургії «Liturgia seu missa Armenorum». Див. докл.: Lechnicki Cz. Kościół ormiański w Polsce. – Lwów, 1928. – S. 46; Stopka K. Ormianie w Polsce dawnej i dzisiejszej. – Kraków, 2000. – S. 122; Szafranski A. Lubelczyk, Bocheńczyk, Andrzej // Encyklopedia katolicka. – Т. XI: Lu an – „Maryawita”. – Lublin, 2006. – S. 22; Dashkewytch Ya. A. Lubelczyk et ses livres sur les arméniens ukrainiens // Дашкевич Я. Вірменія і Україна / Упор. Г. Сварник, Я. Федорук. – Львів-Нью-Йорк, 2001. – С. 52-64. Я. Дашкевич, зокрема, зазначає, що видання А. Любельчика з вірменської проблематики були відомі Б. Гербестові. – Там само. – С. 64.

молитви за померлих та багато інших речей, у т.ч. й служба Св. Якова з Базеля і Йоана Золотоустого. Насамкінець вірмени подарували мандрівникам своє Визнання віри, в якому немає нічого непристойного⁵⁶ (отже, вони «погоджуються з нами»). Відтак, вірменські проповідники дали мандрівникам «велику втіху»⁵⁷.

Четвертими за чергою виявилися православні русини, які, на відміну від вірмен, дали Б. Гербестові менше оптимізму. Зазначимо, що він вживає означення «наша Русь, люди Грецької віри», вважаючи православних носіями грецької церкви. Привертає увагу сюжетна лінія твору про наслідки Флорентійської згоди, яка ілюструє перебування Б. Гербеста у Львові. Як уже згадувалося, в архіві міської ради він віднайшов привілей 1443 р., що урівнював у правах католиків і православних. Автор емоційно говорить: «Хто б хотів бачити, нехай читає Акти...» про ту унію «Руської Віри з нами». Зокрема, Б. Гербест вказує на три особливості акту: перша стосується однакових прав та вольностей; друга вказує на те, що русини залишаться при «своїй юрисдикції»; третя – буде гарантовано збереження їх церковних маєтностей. Згаданий привілей, властиво, й утверджує перелічені прерогативи⁵⁸ (с. 9-10).

Прагнучи довідатись більше про русинів, мандрівники пішли до їх церкви і там розмовляли з їх «попом» протягом кількох годин (гадаємо, що це була Успенська церква – єдина руська святиня на середмісті Львова). З ними розмовляв Байтек «Руський»⁵⁹, який дозволив їм усе, в тому числі погоджувався на послушенство намісникові Св. Петра. Пригадалась і розмова в монастирі Св. Спаса під Самбором. Полеміст відзначив, що русини мають літургію Йоана Золотоустого і Василя Великого.

Надалі компліменти на адресу православних у Б. Гербеста закінчились і він перейшов до критики. Передовсім закинув, що вони мають немало власних «опіній», непристойних для «правильних» християн, але вони вирлтвають з їх «невідомості» і «невмілості» (незнання), а також із наклепів тих, хто є противником згоди. Автор також зауважив, що «секта» нововірних, тобто протестантів, проникла в середовище православного духовенства. Далі він традиційно для католицької полемічної традиції критикує греків, які знехтували папою. А Бог чомусь обрав поляків, німців, угорців (відстали німці і угорці від віри, до них долучився дехто з поляків), а греків залишив на кінець. Бог компенсував втрати в Індії та в інших землях і країнах. Висловлює переконаність, яку йому підтвердив і перемишльський єпископ, що греки, в принципі, погоджуються з католиками⁶⁰.

Насамкінць, Б. Гербест дещо несподівано полемізує з юдеями⁶¹. Прив'язка цієї полеміки, як і у випадку з протестантами, не стосується Русі, та й приводом були відвідини Каліша на зворотньому шляху: мандрівники побачили там якісь єврейські «розрухи». На думку автора, євреї в Польщі мали б «підняти роги» (тобто, по-

⁵⁶ Про особливості вірменських обрядів див. докл.: Modzelewska B. Ormiańska liturgia // Encyklopedia katolicka. – Т. XIV: Nouet – Pastoralis officii. – Lublin, 2010. – S. 806-807.

⁵⁷ Herbest B. Wypisanie drogi (1566) // Студинський К. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. – S. 5-8.

⁵⁸ Там само. – S. 9-10.

⁵⁹ Годаємо, що тут не йдеться про реальне ім'я священика (у відомих переліках духовенства Львова середини XVI ст. таке ім'я не фіксується). Радше, автор ужив вигадане ним прізвисько, близьке до «байкар».

⁶⁰ Herbest B. Wypisanie drogi (1566) // Студинський К. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. – S. 8, 8-9.

⁶¹ Там само. – S. 10-12.

водитися спокійніше) і бути такими, якими хоче мати їх Бог. Але вони знехтували Ісусом, розіпнули його на хресті, побили і помордували. Такими вони є й тепер (окрім явного здириства через лихварство), «приятелі» християн. Б. Гербест тут посилається на працю вихрещеного єврея Ієроніма, написану 150 років тому («*Ni-eronimus de sancta Fide*»)⁶². Знайомий з трактатами Ієроніма, Гербест стверджував, що в своєму Талмуді (останній, на думку автора, вигаданий і повний блюзнірства) євреї ганьблять християнську науку (чинять гірше поган), вони сфальшували Біблію, а Євангеліє, де тільки можуть, «палять», Господа Бога мають за найбільшого на світі злочинця, відводячи йому місце в пеклі (в «найплюгавішому смороді»), християн називають найсрамотнішими словами, тричі на день їх проклинають, кожного християнина готові не тільки зрадити, але й убити, бо вважають це за жертву Богові. Проте Бог покарав їх вічною карою, відібравши державу, священика, жертви і розсіявши їх по цілому світі. Панове християни ж, які терплять євреїв, чинять проти волі Бога і будуть перед ним за це відповідати. Мали б християни в юдейських божницях викривати їх «блуди», тільки так можна здобути їх душі. Гербест зауважує, що він говорить з любові, а не зі злого умислу. Знає також, що нині діється в Індії і в Римі.

Зазначимо, що в тогочасній Європі подібні антисемітські погляди набули великого поширення. У Польщі в XVI ст. культивувався передовсім політичний антисемітизм, який зводився до критики господарської діяльності євреїв. Наприклад, знайомий Б. Гербеста С. Оріховський обвинувачував євреїв у шпигунстві на користь Туреччини (1543). Вармінський єпископ Ян Дантишек, автор книги «*Carmen de Judeis*» (лат., «Пісня про євреїв», бл. 1540), приписував євреям багато негативних рис. Не жаліли євреїв Якуб Прилуський (1553), Миколай Рей (1557) та ін. Кількість видань другої половини XVI ст., в яких висловлювалася неприхильність до євреїв, зростала. Старопольські антиєврейські твори цього століття поділяються на дві категорії: 1) написані ревними християнами, які прагнули повернути євреїв (прикладом є брошура «*Żydom Epistola abo List Rabi Samuela*», 1538); 2) твори, в яких неприхильність до євреїв супроводжувалась підозрою в їх небезпечності для релігії та держави (напр., твір теолога і пропагандиста Яна Гурського «*Okazanie kilku błędów z niezliczonego bluźnierstwa, autorstwa filozofa, teologa i mówcy*», 1569 р.). Кількість таких творів зростала в міру розвитку контрреформації. У них з'явилися й обвинувачення в жорстокості («*Żydowskie okrucieństwa, mordy i zabobony...*» кс. Пшемислава Моєцького (1589) і

⁶² Ідеться про Ієроніма де Санкта-Фіде (1400–1430) (у народженні *Yehosúa ben Yosef ibn Vives*) – іспанського лікаря і релігійного письменника, конвертита до католицизму, автора трактатів «*Tractatus Contra Perfidiam Judæorum*» і «*De Judaicis erroribus ex Talmuth libellus Hieronymi de Sancta Fide, medici, qvondam Judæi, postea ad Christianismum conversi, qui anno Domini 1412 in Hispania vixit*», виданих у Гамбурзі в 1552 р. і неодноразово передрукованих. Вважається, що він добре знався на Талмуді і рабинській літературі. Для того, щоб показати ревність до нової віри, він спробував завоювати для християнства своїх колишніх прихильників і кинути підозри на них і на їхню релігію. З цієї причини його називали «*megaddef*» («богохульник»), з початкових букв свого імені, *Maestro Geronimo de Santa Fé*. Він запропонував довести з Талмуду, що Месія вже прийшов в особі Ісуса. З цією метою він спонукав авіньйонського антипапу Бенедикта XIII (1394-1426), чийм лікарем був, організувати диспути з вивченими євреями. Або до, або після дебатів Ієронім, на прохання Бенедикта XIII, написав два згаданих трактати (статті), в яких нагромадив звинувачення проти євреїв і повторював старі, очевидно, наклепницькі звинувачення. Джерело інформації: https://en.wikipedia.org/wiki/Gerónimo_de_Santa_Fe

«Żydowskie okrucieństwa nad najświętszym sakramentem i dziełkami chrześcijańskimi...» (1598) Александра Губіцького)⁶³.

Особливим вогнищем конфліктів між євреями і католицьким духовенством були конверсії. Декого з євреїв підозрювали в спробах випередження зусиль духовних, які прагнули вихрестити євреїв. У цілому ж, євреї не були пасивними. Фактична провина євреїв була набагато меншою у порівнянні з тим, що духовні вважали за честь подавати на євреїв до суду. Те, що євреї займалися пропінацією, слугувало для духовенством додатковим об'єктом ненависті, саме за це їх і зневажали. Кожний ксьондз вважав за честь нашкодити конкретному єврееві, причому в будь-який спосіб⁶⁴.

Текст Б. Гербеста цілком уписується в загальну картину антиєврейської літератури Польщі XVI ст., однак його автор висловлював радше антиюдейські погляди. Він вирішив їх підсилити інформацією, взятою з невідомого джерела. Так, «у минулий святочний вівторок» папа Пій V (сучасник Гербеста) своїми руками вихрестив одного значного єврея Еліяша – найвищого єврейського каплана, давши йому християнське ім'я Михайло, який перебував у багатстві, в науці та розумі, а з ним разом трьох його синів і четвертого внука. Незадовго потому вихрестилося більше 300 юдеїв, між ними і його дружина. Гербест резюмує, що наведений факт може слугувати прикладом і для інших «нововірців» (тобто вихрестів), позаяк Господь Бог свою ласку переносить, звикло, з одного на другого: не тільки євреї визнають християнського пастиря, цілі царства повертаються до папського послушення⁶⁵.

Далі автор хвалить тогочасного папу Пія V, скромного у житті, невимовно покірного, правого законника, недаремно Бого дає йому силу у боротьбі з дияволом. Ще в липні були з Риму новини, що папа сімох осіб визволив з-під диявольства (с. 12). За невеликими винятками, це чи не єдиний момент, коли автор відзначає силу і заслуги римської церкви.

У літературі неодноразово акцентувалася унійна ідея, яку пропагував у творі Б. Гербест. Вона базується в нього на кількох засадах, першою серед яких є флорентійська традиція. Критикуючи грецьку церкву, він згадує Флорентійську угоду, яка залишила грекам їх церемонії⁶⁶. Таким чином, Б. Гербест перший у XVI ст. пропонував унію церков за умови збереження східного обряду. Прикметно, що він пропонує унію також і вірменам. Щодо обряду, автор уточнює, що будуть збережені і літургія, і одруження священства, і таїнства (причастя) під одним видом (тут автор явно переплутав

⁶³ Див. докл.: Całej A., Węgrzynek H., Zalewska G. Historia i kultura Żydów polskich. Słownik. – Warszawa, 2000 // <https://sztetl.org.pl/pl/slownik/literatura-antyzydowska>; Tazbir J. Okrucieństwo w nowożytnej Europie (1999) // http://niniwa22.cba.pl/tazbir_okrucienstwo.htm; його ж. Żydzi w opinii staropolskiej // Świat panów Pasków. Eseje i studia. – Łódź, 1986. – S. 241. Поп.: Borkowski A. W kręgu literatury antażydowskiej w dawnej Polsce – «Prognostikon, albo zalecenie ciełęcia smrodliwego [...]» // Pamiętnik Literacki. – T. CIV. – 2013, z. 3. – S. 195-205.

⁶⁴ Teller A. Przedmowa // Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego (1669-1697) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinensia. – Vol. II. – Lublin 2003. – S. 28-33.

⁶⁵ Наведений сюжет вимагає спеціального дослідження на предмет виявлення його джерел в антиюдейській літературі досліджуваної доби.

⁶⁶ Про розвиток флорентійської традиції в Речі Посполитій XVI ст. існує велика література. Вона оглянута в: Тимошенко Л. Полемічний твір Клірика Острозького «Исторія о листрикійскомъ синоде»: історіографічні традиції і «флорентійсько-берестейські» контексти відповіді православних на виклики часу // Острозька давнина. Науковий збірник / Ред. кол. Ігор Пасічник (гол. ред.), Ігор Тесленко (відпов. ред.) та ін. – Вип. 2. – Остріг, 2013. – С. 73-91.

причастя у східних церквах, здійснюване під двома видами – хліба і вина)⁶⁷. В іншому місці він образно та емоційно закликає до «святої унії», про що мають постаратися «наші» пани і пастирі. Тут він також апелює до потреби спасіння душ «наших братів» (с. 10). Зазначимо, що сотеріологічні аргументи для обґрунтування унійної ідеї назагал почали використовуватися лише в епоху практичної реалізації Берестейської унії, тобто наприкінці XVI ст. При цьому Б. Гербест був свідомим того, що в стосунку до православних священиків, справа є непростою, адже вони ніби й згодні на унію, але заявляють, що вона є залежною від їх «преложних»: отця владики і константинопольського патріарха (с. 8). Щодо вірмен, таких сумнівів у нього немає.

На нашу думку, свідчення Б. Гербеста щодо схильності львівських православних священиків до унії є вкрай важливим: воно є першою задокументованою фіксацією в XVI ст., задовго до унійних переговорів початку 80-х рр. Крім того, львівські священики сформувавши думку (в переказі полеміста) про універсальну унію церков, якою, властиво, й була Флорентійська унія (пізніше ідею обстоював патрон православних князь В.-К. Острозький). Йому можна довіряти, незважаючи на те, що це свідчення католицького сучасника, далеко не прихильного до православ'я. Ще одне спостереження: автор пропонує унію і русі (людям грцької віри), і вірменам, позаяк вони мають багато спільного – літургію Св. Йоана Золотоустого, в якій приноситься жертва Христові і його тілу і є «причиною» святості, і молитви за померлих⁶⁸. Тобто, автор не акцентує різниці між ними в обрядах, однак про обряди русинів він майже не говорить, його більше цікавили вірменські обряди (ідеться, наприклад, про літургію Св. Якова).

У тексті твору виокремлюється декілька топосів. Так, автор користується топосом християнського міста, яке перебуває під опікою Бога (Львів і Перемишль). Висловлену в літературі гадку про топос «невченості» руських священиків, який пізніше набирає розвитку, ми не вважаємо власне топосом, позаяк ідеться про типовий імператив, характерний для католицьких книжників і публіцистів XVI-XVII ст., починаючи від Яна Сакрана.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що відносно невеликий, але досить змістовний літературно-публіцистичний твір Б. Гербеста «Wypisanie drogi» є яскравим полемічним джерелом досліджуваної доби. Зазначимо, що за формою – це таки подорожні нотатки несистемного, часом навіть хаотичного характеру. Причому твір має антипротестантський, антиправославний і антиюдейський характер, з виразним акцентом загрози протестантизму. Якщо зацікавлення протестантами та православними є для релігійних інтелектуалів тієї доби цілком зрозумілим, можна пояснити також і прояв інтересу до вірмен, то наявність антиюдейського сюжету в творі витлумачити складно. На згаданому досить широкому тлі окреслених полемістом міжконфесійних відносин висновок І. Мицька про те, що метою мандрівки було укладення союзу католиків з православними проти протестантів, не знаходить достатніх аргументів, позаяк незрозуміло, яке місце в цьому союзі мало належати вірменам і для чого тоді автор розгорнув критику юдеїв. Також не хочеться вірити в уявлення про те, що мандрівка Б. Гербеста була цілеспрямованою акцією польського католицизму для розвідки ситуації на Русі, про що, гадаємо, було добре відомо й без нього. Радше, Б. Гербест здійснив мандрівку на свою батьківщину (скориставшись нею, як своєрідною відпусткою),

⁶⁷ Herbest B. Wypisanie drogi (1566) // Студинський К. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. – S. 9.

⁶⁸ Там само. – S. 8.

відому йому з дитинства, а також у часі фахової діяльності у Дрогобичі та Львові, будучи в стані не тільки її спланувати, але й описати. Крім того, Б. Гербест ще не вступив до Товариства Ісуса, яке могло б ставити перед ним сплановані контрреформаційні завдання. До 1566 р. Б. Гербест ще не вступав у полеміку ні з протестантами, ні з православними. Властиво, його релігійна полемічна боротьба і почалася з «Wypisania Drogi».

Вивчення синхронних джерел призвело нас до ще однієї гіпотези. Свого часу Олександр Сушко віднайшов джерела, які докладніше характеризують руські щаблі релігійної діяльності іншого відомого католицького діяча, сучасника Б. Гербеста Петра Скарги. Як відомо, він розпочав священницьку кар'єру з урядування на парафії в Рогатині, однак з 1564 р. посів уряд канцлера (одночас і каноніка) капітули Львівської архієпархії. Посада зобов'язувала його вести справи засідань капітули і виконувати інші функції, які регулювали важливі питання життєдіяльності архієпархії⁶⁹. Виявляється, що молодий канонік украй ретельно ставився до своїх обов'язків і занотував в протоколі про те, що на засіданні капітули 10 березня 1566 р., тобто незадовго перед приїздом Б. Гербеста, розглядалася досить неприємна справа («маленький скандал»), пов'язана з підозрою в порушенні моралі старшим каноніком Яном Тщцяном (Арундінензісом). Канонік був обвинувачений в, образно кажучи, неформальних стосунках співжиття з жінкою. За припущенням дослідників, ретельність П. Скарги мала своїм наслідком те, що вже в липні 1566 р. він залишив Львів⁷⁰. Тобто, це сталося одразу після від'їзду Б. Гербеста зі Львова. Оскільки Б. Гербест мав контакти у Львові зі знайомим йому середовищем архієпархіального духовенства, припускаємо, що він був уведений в курс «маленького скандалу», до розслідування якого мав причетність П. Скарга. З огляду на окреслене спостереження, вірогідним є припущення про те, що якщо Б. Гербест і виконував якійсь завдання католицького табору у Львові, то вони мали значно ширший характер, ніж це вважалося раніше.

Досліджувана відповідь православних міститься, як мовилося, у великій рукописній збірці досить різноманітного складу, яка зберігається в колекції Антона Петрушевича⁷¹. Дослідники вважають, що так звана друга частина твору є оригінальною і має характер полемічного твору. Він починається словами «Ωвелебной достойности стых ѡтцев і папѣжов рымских. Безпохибы нашлабыся мало нетакъ ровнаа, Межы Епскпы, їмитрополиты, ряжскими, игрецкими», які можна вважати і титулом твору (текст записаний кіноваррю)⁷². Маргіналії всього рукописного збірника вказують на належність кодексу Милецькому монастиреві на Волині, грубешівському архідияконіві Миколаєві Борзіовичу (Холмщина) та ін. особам⁷³.

⁶⁹ Про функції римо-католицьких капітул з оглядом польської історіографії проблеми див. докл.: Тимошенко Л. Крилоси єпископських кафедр Київської митрополії у XVI – на початку XVII століть: місце в системі церковно-адміністративної організації, повноваження та особливості функціонування // ЗНТШ. – Т. ССLXX: Праці Історично-філософської секції. – Львів, 2017. – С. 141-143.

⁷⁰ Сушко О. Епізод з життя Петра Скарги // Записки НТШ. – Львів, 1903. – Т. LVI. – Кн. VI: Miscellanea. – С. 1-23.

⁷¹ Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника (далі – ВР ЛНБ ім. В. Стефаника). – Ф. 77. – Оп. I. – АСП-55.

⁷² Там само. – Арк. 199 зв.

⁷³ Маргіналії відписав І. Свенціцький. – Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому з колекції Ант. Петрушевича. – С. 120-121.

Щодо датування твору, варто взяти до уваги, що він написаний на папері з філігранями, які відповідають періоду кінця 70-х – 80-х рр. XVI ст.⁷⁴ Звісно, на цьому папері текст міг бути переписаний і пізніше. Важливими є аргументи І. Мицька щодо датування пам'ятки. Так, він слушно помітив, що в творі відсутня інформація про календарну реформу, яка виклакала спротив православних Львова у 1582-1584 рр, а також про підготовку та проголошення унії в Бересті в 1596 р. (згадані події спричинили відому полеміку). Найпізнішою датованою подією, що знайшла відображення в творі, є, на його думку, описана автором подія в с. Муніні Ярославського повіту в 1578 р.⁷⁵ Перед тим полеміст згадав якусь подію в Римі в 1577 р.⁷⁶ Відтак, вірогідно, твір таки потрібно датувати кінцем 70-х – початком 80-х рр. XVI ст.

У творі автор оглядає історії відомого йому ряду пап, які здобули неславу в християнському світі. Властиво, антипапський дискурс, який домінує протягом усього твору, місцями переривається на ті чи інші сюжети локального характеру. Так, уже незабаром полеміка фокусується на єзуїтах («Предмова ѿ латинѣхъ напротивъ езуитомъ»). При цьому автор називає себе грішником, що має великий жаль до них як нових папських ченців. Водночас, він критикує єзуїтську книжність, яку не схвалює (бо нічого не може знайти) навіть Лютер, тільки все «хулить». Далі православний полеміст досить несподівано стверджує, що з Божої ласки Лютер хвалить «некоторыхъ справъ много» православних, до яких відносить одруження духовенства, євхаристію під двома видами, неголення борід та ін. Все це спрямовує проти католиків: «слухай же каплане рымской цкрве новой, а не старой...»⁷⁷. Під певним оглядом, можна стверджувати, що Гербестова критика протестантів отримала у досліджуваній пам'ятці зворотній ефект і назагал не вплинула на можливий союз між ними і православними.

Привертає увагу аргумент полеміста, базований на реальній події, що сталася 1578 р. у с. Муніні поблизу Ярослава на Перемишльщині: вустами якоїсь дівчини мовив диявол, бо вона хвалила тільки євреїв і католиків, а русинів і греків – ні, бо диявол їх не любить, тільки римлян та ін. За це її виймали і спалили як еретичку, а по всіх костьолах перемишльського біскупства наказали просити Бога⁷⁸.

Серед масованої критики засад та практик римської церкви дісталася від автора і полякам, позаяк католики визнають, що греки і русь є «відщепенцями», а русь взагалі називають «глупаа», вони, мовляв, виставляються на сміх іншим народам. Під вістря критики потрапили і москвини: католикам, які вважали себе надто мудрими, він іронічно рекомендує прилучитися до Москви, де їх, мовляв, вдячно приймуть, або до татар. Водночас він визнає, що католики Перемишльської землі все ж є їх великими неприязнями, а греки і русь – навпаки, ласкаві і приязні, але, з огляду на ситуацію, православні обійдуться без католицької науки. Автор часто говорить від імені греків і русі і знову вдається до прикладу Перемишльщини, Поділля і «далей». Він не боїться ні численних колегіат (чи колегіумів), ні «незносних бурд», виголошуваних в Ярославі (вочевидь, має на увазі місцевий єзуїтський колегіум)⁷⁹.

⁷⁴ Питання з'ясував М. Дмитрієв. – Дмитрієв М.В. Православие и Реформация: реформационные движения в восточнославянских землях Речи Посполитой во второй половине XVI в. – С. 117 (прим. 47).

⁷⁵ Муцько І. Przyczynki do historii religijnej w Przemyskiem w XVI wieku. – S. 67.

⁷⁶ ВР ЛНБ ім. В. Стефаніка. – Ф. 77. – Оп. І. – АСП-55. – Арк. 208.

⁷⁷ Там само. – Арк. 200.

⁷⁸ Там само. – Арк. 208.

⁷⁹ Там само. – Арк. 224 зв., 225, 229.

Рефлексії полемічного твору на опис Б. Гербеста, які займають у рукописі декілька сторінок, починаються зі слів: «Кгды з ваших едень святець. тоуж наш сусѣд, з нового мѣста казался звати Гербестом. сынъ станьслав іакобы іакожіве роуси не знал. Приехалъ до манастирїа стго спаса.»⁸⁰. Тут одразу впадає у вічі іронія автора про Гербеста як свого сусіда, який начебто не знав Русі (інакше кажучи, для чого тоді він прибув на Русь?). Він насправду знав Гербеста, позаяк указав ім'я його батька. Друга ремарка також важлива: православний автор був поінформований також і про те, що до монастиря Св. Спаса Гербест прибув з «перемиським доктором» (пам'ятаємо, що згідно зі свідченням Гербеста, його супроводжував офіціал перемишльського латинського єпископа). Надалі поінформованість православного автора вражає: лаконічно, але докладніше від Б. Гербеста описує перебування мандрівників в монастирі Св. Спаса. Так, вони тут побували і на вечірні, і «післявечірні», і на «півусюнощній», і на ранковій літургях. Оглянули також всілякі святі місця⁸¹.

Полеміст також поінформований про те, що далі мандрівники поїхали до Львова «до вірмен». Отже, перебування «делегатії» у Львові невідомий автор пов'язує винятково з контактами з вірменами, в «костелі» яких переслухали всі «порядки» від перших до останніх. Вірогідно, православного полеміста зачепило, що в книжці, написаній після повернення додому (отже, він знав про видання книги!), Б. Гербест хвалив вірмен. Тобто, він не гірше від Б. Гербеста знав їх обряди (служать прісним хлібом та ін.), у них є спільне і з католиками (рівні «оплатками»), і з греками, однак, на відміну від нього, православний автор не закриває очі на те, що вірмени «непослушні папі». Ба більше – вони з римлянами взагалі різняться вірою, мають поганські обряди, а греки їх мають за еретиків, хоч і є рівними з ними⁸².

Тут автор згадує і русь, і греків (тобто, православних), яких, на його думку, оббрехав Б. Гербест: «нагоршую собѣ хулу. хотіачи греки и роус зельжити. горшеи собѣ достал. едьно читай бачне. кривое фалишь. правое хулиш. то уж нерозоум. але облуда.». Він тут не відповідає ані за русь, ані за греків, ані за вірмен, бо суть проблеми – у вірі усіх тих трьох народів. Їм протистоїть папська знищена віра, яку не приймає жодна церква (ні Палестина, ні Сирія, ні Єгипет, ні Індія, ні Македонія, ні сербія, «ни восток. нѣ югъ. нѣ сѣверъ. толко наедном западѣ.». Далі йде критика доктринальних засад папства, обрядів та ін. Правдивого і єдиного Бога визнають лише греки, русь, серби, Москва, волохи, Індія, вірмени, бо дух походить від отця, а на синові «почиває»⁸³.

Критикуючи католиків, полеміст протиставляє їм топос християнської (євангельської) любові: «але кгдабы была любовь. юж бы моць тоурецкаа. ани сабліа татарскаа можности немала. абы день межи нами любовь росла. ии згода старожитнаіа. але еи недопускает неприятел дшї хрстіанскихъ.». А далі він говорить про незгоди, жаліючи за втраченою єдністю: «Межи тыми двома народы. греки. и латинники. іприних поліаки. ірус. натом облудном свѣтѣ. не ест такового иж бы их помирил. Итыи двѣ стый столицѣ. всходную ізаходную. кпервои зличност привел. і в них славных, анаиперших хрстіан. куедности привел. токмо едн ввышній. отць, існь. істы дхъ. которому нехаи будет слава. іхвала првѣчнаа а мир.»⁸⁴.

⁸⁰ Там само. – Арк. 229 зв.

⁸¹ Там само.

⁸² Там само. – Арк. 230.

⁸³ Там само.

⁸⁴ Там само. – Арк. 231.

Виокремлюється критика автором відомої під ту пору практики роздавання Римом відпустів (індульгенцій на відпущення гріхів), зловживання якою стало предметом гострої критики з боку протестантів. Він застосовує полемічний прийом з використанням деталей роздавання відпустів: цитує текст індульгенції, виданої в Римі, знає в деталях про практику їх розсилання по костьолах (мовляв, не потрібно здалека їхати до Риму), надання грішникам під час літургії та ін. Водночас автор їдко висміює її примітивність і неправдивість: не потрібно, мовляв, багато зусиль, достатньо «Прикліякнувши наколѣна. змовити пятаь. оченаш. кридо едно. е, здоровых мрїи. Особно предкождымъ ольаремъ. учинивши тож обход задвѣ ндли.». Тут він фактично критикує католицьке причастя під одним видом: «сподѣвавшися прїати тѣло панское под єдиною особою.», що начебто позбавить від вічних мук. Для русинів згадана практика неприйнятна: «іако бы намышы тыи отпусты, отлюдіи сут // оучиненыи ане от га ба.». Теологічні відмінності двох традицій він не з'ясовує⁸⁵.

Надалі він захищає греків, яких латинники традиційно критикували за втрату чистоти віри в турецькій неволі, погоджуючись, що «докторів» вони втратили, але не втратили книги (тобто, зберегли віру в патристичних текстах). Переконання тут досягається ствердженням: «Книгъ непотрадили. побожности неотступили. вѣры нездѣравили. книгъ докторов прѣших стых незнищевали. ваших тых докторов слов непоправляли. приправдѣ стоят. веры неницуютъ. новои вѣры народови хрстьянскому незалицают. аплѣсткии сѣгласиєм живят. отческих стых предании соборных нехулят. і овшем их наследуют. среду, и пятокъ впочтливости держать.»⁸⁶.

Захист православної віри полеміст підкріплює критикою юдаїзму: «Два дни ста великого посту жидовским обычаем непротанцевали. анѣ вроскоших марне кривавых. масных нетравят. понеже жидове надросказаня бжие и моисеево пост зламали. забога собѣ телца оуичнили. Затотых были караны.». Від них недалеко втекли єзуїти, які погрязли в розкоші, але і тут автор яскраво захищає православних: «Хоже то знемалых грѣхом приходит. нѣзашто собѣ мѣните братию свою Греки и роусь. тогож народу. того же языка словенского. тогож ха сна бжия. Естесмо снове его.»⁸⁷. Тут бачиться досить рання в киево-руському християнстві фікасація східної еклезіальної ідентичності, виражена у формі топосу синівської щодо Константинопольської церкви віри.

Критика католицьких обрядів, захист православних звичаїв закінчується фрагментами літургії, надалі автор збирався озброїти читача знанням давніх рукописних і друкованих книг (яких чимало є і при папах) для викриття латинського «соблазну». Як приклад і аргумент, він переказує перебіг диспуту, який відбувся в Константинополі між греком Панагаотом і латинником Азматом, присланим до імператора Палеолога папою Григорієм (диспут начебто зводився до звичаю гоління/негоління борід). Захистивши православний звичай негоління борід, автор завершує настановою щодо виконання хресного знамення⁸⁸. Як видається, полемічна частину твору на цьому обривається, далі переписувач умістив трактат про хресне знамення.

У підсумку зауважимо, що ідеться не стільки про якусь окрему спеціальну відповідь невідомого православного автора на твір Б. Гербеста, як про сюжет, використаний для підсилення антилатинської полеміки. Крім того, досліджуваний фрагмент

⁸⁵ Там само. – Арк. 233-233 зв.

⁸⁶ Там само. – Арк. 231 зв.

⁸⁷ Там само. – Арк. 232.

⁸⁸ Там само. – Арк. 235 зв. – 236.

твору не є суто антилатинським, позаяк містить критику вірменських звичаїв і частково – юдейських. Попри те, значення його, які і всього твору, досить велике, адже маємо справу з досить раннім періодом українського полемічного письменства. Богословська ученість православного автора насправду була не дуже високою, однак у творі наявний арсенал полемічних прийомів та зворотів, який, назагал, є типовим для православної літератури тієї доби.

З чим беззастережно можна погодитись – з версією про те, що автор походив з Перемишльщини. Однак припущення І. Мицька про атрибутування твору Іванові Вишенському потребує більш докладного аналізу. Передовсім, якщо врахувати, що твір був написаний на зламі 70-80-х рр., то І. Вишенському було тоді близько 30-ти років, однак він у цій порі перебував на Волині, а десь у 80-х (точно не відомо) переселився на Афон, звідки вислав свої листи, адресовані кільком світським особам і церковним братствам. Там же він написав три твори-відповіді на трактат Петра Скарги «Про єдність Божої Церкви під одним пастирем» (1577 р.), окремі трактати присвятив критиці Берестейської унії. Вони точно не датовані, однак більшість написана на зламі XVI-XVII ст.⁸⁹ В аналізованому анонімному творі можна віднайти полемічні прийоми критики латинників, які використовував пізніше І. Вишенський та інші православні автори острозького осередку. Однак у більшості його творів розгорнута критика вад православної церкви та кліру, чого зовсім немає ні в нашого автора, ні в острозьких полемістів. Крім того, І. Вишенський знав декілька мов, вільно оперував творами античних філософів, знав латинські твори, що зовсім не простежується в нашій пам'ятці. Та й незрозуміло, чому автор, написавши ранній полемічний твір, мовчав потім майже 20 років. Тож, на наше переконання, припущення про атрибуцію аналізованого твору залишається недоведеною гіпотезою. Водночас, питання про його авторство залишається відкритим. Нагадаємо лише, що в Перемишльській православної єпархії у тій добі урядовав єпископ Антоній Радилівський (1549-1586 рр.) – один із найосвіченіших православних ієрархів XVI ст. Припускаємо, що твір був написаний в оточенні цього видатного діяча православної церкви.

І. Мицькові належить інше припущення ще більш контроверсійного характеру. Так, він висловив гіпотезу про те, що й аріани, прагнучи залучити православних до свого табору, дали відповідь на «Wypisanie drogi» (точніше, на його антиаріанський «звіт»)⁹⁰. Однак вона була досить своєрідною: вони поширили відомий фальсифікат «Лист Половця Івана Смери до Великого Князя Володимира», в якому кидалася тінь на Володимирове хрещення Русі. З огляду на те, що «Лист...» начебто віднайшли в XVI ст. у монастирі Св. Спаса, а його автором був Андрій (Кузьма) Колодинський, білоруський прихильник Феодосія Косого, а також враховуючи певні зв'язки автора з Перемишльщиною у 60-х рр., І. Мицько доводить вірогідність відомої версії про авторство (чи радше, «переклад» латинського списку фальсифікату). Зауважимо, що в польській історіографії побутує інша, не менш авторитетна версія щодо причетності до авторства фальсифікату Шимона Будного і Станіслава

⁸⁹ З літератури, присвяченої полемічним творам І. Вишенського, назвемо: Яременко П.К. Іван Вишенський. – Київ, 1982; Поплавська Н.М. Полемісти. Риторика. Переконання (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.). – Тернопіль, 2007. – С. 160-171; Шумило С. Старець Іоанн Вишенський: афонський подвижник и православный писатель-полемист (Материали к жизнеописанию «Блаженной памяти великого старца Иоанна Вишенского Святогорца»). – Киев, 2016.

⁹⁰ Myćko I. Przyczynki do historii religijnej w Przemyskiem w XVI wieku. – S. 64-67.

Будзинського⁹¹. Атрибуція фальсифікату А. Колодинському є домінуючою, однак в історіографії немає сумніву щодо того, що мотивом його створення була пропаганда реформаційних ідей. З цією метою протестанти створили апокриф про так звану «донацію» Костянтина Великого, їх акції спрямовувалися й проти католиків («Повість про Йоанну Папесу», відомий фальсифікат 1620 р. – сфальшований едикт Сигізмунда III про вигнання єзуїтів за межі держави) та ін.⁹² З огляду на сказане, пов'язання І. Мицьком появи «Листа Половця Івана Смери до Великого Князя Володимира» з твором Б. Гербеста не знаходить підтвердження.

* * *

Підсумовуючи, зазначимо, що твір Б. Гербеста «Wypisanie drogi», а також відповідь на нього православних є яскравим прикладом ранньої полеміки. У творі вперше в другій половині XVI ст. була актуалізована католицька ідея унії церков, розвинута пізніше П. Скаргою. Як відомо, Б. Гербест повернувся до полеміки з православними у творі «Wiary Kosciola Rzymskiego Wywody, u Greckiego Niewolstwa Historia: dla Jedności. Z Kościelney dłuższej Historiey dla Rusi nawrocenia pisaney», виданому в Кракові в 1586 р. Твір був написаний в період належності автора до Товариства Ісуса, тож цілком зазнав впливу єзуїтської контрреформаційної програми, біля витоків якої стояли кардинал С. Гозій і П. Скарга. Твір отримав відповідь православних у творі Герасима Смотрицького «Ключ царства небесного» (Острог, 1587 р.).

Леонід Тимошенко, Марта Тимошенко.

Полемічний твір Бенедикта Гербеста «Wypisanie drogi» (1566) та відповідь на нього православних.

У статті досліджуються тексти ранньої католицько-православної полеміки 60-х – початку 80-х рр. XVI ст., їх жанри, форми і зміст. Щодо твору Б. Гербеста робиться висновок про його комплексний характер, тобто автор полемізував з протестантами, православними і євреями, частково – і з католиками, в поле його зору потрапили і вірмени. Відповідь православних, написана на зламі 70-80-х рр., збереглася у складі рукописного збірника початку XVII ст.

Leonid Tymoshenko, Marta Tymoshenko.

Benedict Gerbest's polemical work «Wypisanie drogi» (1566) and the answer to it by the Orthodox.

The article examines the texts of early Catholic-Orthodox polemics of the 60's and early 80's of the XVI century, their genres, forms and content. Concerning the work of B. Gerbest, the conclusion is drawn on its complex nature, that is, the author contests with Protestants, Orthodox and Jews, and partly – hand with Catholics, in his field of view also fell the Armenians. The Orthodox answer, written at the turn of the 70's and 80's, remained in the composition of the manuscript collection of the beginning of the XVII century.

⁹¹ Див., напр.: Tazbir J. Falsyfikaty w służbie propagandy protestanckiej // Tazbir J. Od sasa do lasa. – Warszawa, 2011. – S. 42-49. Дослідник наводить при цьому майже вичерпну літературу предмету.

⁹² Tazbir J. Donacja Konstantyna Wielkiego przed sądem polskich różnowierców // Ibid. – S. 33-41; його ж. Edykt Zygmunta III Wazy wyganiający jezuitów // Ibid. – S. 83-97.

СТРЯТИНСЬКА ДРУКАРНЯ БАЛАБАНІВ: РЕДАКЦІЙНА РОБОТА З ТЕКСТАМИ ЗА ПРИМІРНИКОМ СЛУЖЕБНИКА 1604 Р. НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Стратинська друкарня попри зовсім короткий термін функціонування (впродовж кількох років) посідає чільне місце в становленні та розвитку вітчизняного книговидавничого процесу. Власником друкарні був місцевий шляхтич Федір Юрійович Балабан, небіж львівського єпископа Гедеона Балабана. Насправді правомірно аналізувати в комплексі дві маленькі недовговічні друкарні, що діяли під протекторатом Гедеона Балабана у Стратині та Крилосі, видавши усього три видання. У Стратині у 1604 р. було видано друком Службеник, у 1606 – Требник, у Крилосі того ж 1606 р. – Требник. У архівних джерелах згадується віддрукована у Стратині «Харитонія», тобто текст «О хіротонії», що називався ще й «Поученіє єпископське новоставленому ієреєві», тиражем щонайменше 1100 примірників¹.

Стратин – тепер село Стратин зараз Рогатинського району Івано-Франківської області. Відоме з XV ст. з судової документації як родове помістя Балабанів. На час фундації друкарні належало Федорові Балабану. Крилос – село Галицького району Івано-Франківської області, на території якого в середні віки існував давній Галич, столиця Галицько-Волинської держави і де зараз розташований заповідник «Давній Галич». На початку XVII ст. Крилос був маєтком львівських архієпископів, відтак у той час владцтва Гедеона і друкарню можна вважати за статусом єпископською.

Стратинська друкарня працювала з перших років XVII ст. Спочатку її власником чи співвласником був Семен Будзина², після його смерті у 1604 р. очільником друкарні називається вчитель Львівської братської школи та співробітник братської друкарні Федір Касіянович, згаданий як укладач та редактор тексту в післямові Требника 1606 р.³, хоча зазначений як «Федор К.», тому ототожнення цього Федора з Касіяновичем має й аргументи для заперечення⁴. Згадується як стратинський коректор також монах Веніамін⁵. Одним з діячів цього видавничого осередка був Памво Беринда, про що він згадав більш ніж через 20 років у своєму «Лексиконі славенороському», опу-

¹ Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні: XVI – перша половина XVII ст.: зб. документів / Упорядн. Я. Д. Ісаєвич. – Київ: Наук. думка, 1975. – С.130; Ісаєвич Я. Д. Українське книговидання: Витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. – С. 148

² Ісаєвич Я. Д. Преемники первпечатника. – Москва: Книга, 1981. – С. 31.

³ Ісаєвич Я. Д. Преемники первпечатника. – Москва: Книга, 1981. – С. 33.

⁴ Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636). – Київ: Наук. думка, 1990. – С. 93-94.

⁵ Ісаєвич Я. Д. Преемники первпечатника. – Москва: Книга, 1981. – С. 33.

блікованому Києво-Печерською друкарнею у 1627 р.⁶ До речі, «Лексикон» вийшов з присвятою синам власника стрятинської друкарні Ф. Балабана Димитрію та Данилу. Згадав він у передмові до «Лексикону» також і дружину Ф. Балабана, їх матір Матрону Сербинівну, і львівського єпископа Гедеона, і панів Олександра та Маркіяна Балабанів.

Документально набагато суттєвіше висвітлений період підготовчої діяльності стрятинської друкарні через конфліктні майнові суперечки фундатора друкарні С. Будзини з Балабанами⁷. Стосовно вже практичної видавничої роботи П. Беринди конкретних відомостей про деталі не маємо. Ми свого часу намагалися обґрунтувати його діяльність тут як гравера та підготовку ним великоформатних гравюр із зображеннями чотирьох євангелістів, що засвідчує наміри Балабанів опублікувати ще й Четвероєвангеліє⁸.

Обидва видавничі – осередки в Стрятині та Крилосі – припинили свою діяльність після 1606 р. через смерть Гедеона і Федора Балабанів (Федора в травні 1606 р., а Гедеона у лютому 1607 р.).

Устаткування зі Стрятина було придбане архімандритом Києво-Печерської лаври Єлисеєм Плетенецьким і впродовж багатьох років використовувалося в лаврських виданнях. І шрифти, і елементи художнього оформлення, і гравюри стали невіддільною складовою української стародрукованої книги.

Мінімальна збереженість документів про стрятинську друкарню не є винятком, а навпаки – типовим в історії давнього українського книговидання явищем, коли єдиним інформативним джерелом відомостей про роботу друкарні стають її видання. Окремі відомості містять їхні передмови, післямови, титули та посвяти. Однак іноді окремі примірники, завдяки варіантам тексту, збереженим на форзацах фрагментам, які потім були передруковані, маргіналіям-коментарям, вкладним та власницьким записам та іншим особливостям, надають безцінні оригінальні відомості про деталі видавничого процесу.

Оригінальним джерелом з історії друкування тексту та внесення в нього коректурних виправлень, а також своєрідним «збірником» видавничого браку стрятинської друкарні став один із примірників першого опублікованого тут видання – Службеника 1604 р. Ці особливості одного з шести примірників збірки НБУВ були виявлені свого часу під час перегляду видань та їх опису при підготовці друкованого каталогу кирилических стародруків XV-XVII ст.⁹ Один з укладачів каталогу Р.Є. Кисельов звернув увагу на масив варіантного набору тексту у примірнику із шифром зберігання Кир.4474п. Наявні там відмінності в наборі не були відображені в бібліографії. При цьому стрятинський Службеник 1604 р., що став першим виданням цієї богослужбової книги в Україні, загалом належить до ретельно досліджених українських кири-

⁶ Беринда Памво. Лексикон славенороскій и имен тлъкованіе. Київ: Друкарня Печерської лаври, 1627. Арк. [1] зв.

⁷ Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні: XVI – перша половина XVII ст.: зб. документів / упорядн. Я. Д. Ісаєвич. – Київ: Наук. думка, 1975. – С.128–137.

⁸ Ошуркевич Л. Памво Беринда и первые иллюстрированные издания на Украине // Народная гравюра и фольклор в России в XVII–XIX в. Москва, 1976. – С. 34–56; Бондар Н. П. До історії побутування книжкових ілюстрацій у якості самостійних естампних гравюр наприкінці XVI–XVII ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 10. – Київ, 2005. – С. 216–217. http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2005_10_17

⁹ Кирилическі стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: Каталог / Уклад. Н. П. Бондар, Р. Є. Кисельов, за уч. Т. М. Росовецької. – Київ, 2008. – 232 с.

личних стародруків¹⁰. Детальне зіставлення примірника Кир.4474п з іншими п'ятьма примірниками цього видання з фондів НБУВ показало, що він суттєво відрізняється від решти значною кількістю сторінок іншого набору.

У бібліографії кириличних стародруків є відомості про існування у складі стрятинського Службеника сторінок різного набору, проте автори обмежуються вказівками лише на декілька інших¹¹. Натомість у згаданому примірнику Кир.4474п було виявлено близько 100 сторінок, набір яких відрізняється від решти примірників, – с. 1–21, 23, 29–32, 53–60, 65–67, 77–80, 129–131, 143–144, 218, 231, 256, 257, 270, 287–288, 301–302, 341–344, 351–354, 362–365, 369, 379, 381, 402, 429–460, 549–550, 552 основного тексту¹².

Перш ніж детально проаналізувати виявлену коректуру та видавничий брак, які надають унікальні відомості про перебіг видавничого процесу, його технічні особливості, деталі набору та тиражування сторінок, охарактеризуємо загалом стрятинське видання Службеника 1604 р. та особливості унікального примірника. Видання складається з титулу, 11 сторінок першого рахунку та 569 сторінок другого, а також нумерованої сторінки в кінці з переліком помилок.

Стрятинський Службеник 1604 р. відкривається титулом з назвою, місцем та роком видання, художньо оформленим ренесансною рамкою-фортою. На звороті титулу вміщено великий герб львівського архієпископа, ініціатора та патрона друкарні Гедеона Балабана. Далі йдуть чотири сторінки передмови, прикрашеної ренесансною заставкою з міфологічними істотами та квітами, а також ренесансним ініціалом. Загалом варто відзначити, що орнаментика стрятинських видань поряд із попередніми мала визначний вплив на формування естетики оформлення українських стародруків і завдяки їх яскравій стилістиці, і завдяки персональній майстерності виконання. Ми схилиємося до думки, що гравером був Павло Беринда. На користь цього може свідчити факт безпосереднього переходу шрифтів та дощок гравюр до друкарні Києво-Печерської лаври.

У кінці книги розміщено коротку двосторнікову післямову, в якій зазначено участь у підготовці видання Гедеона і Федора Балабанів «в отечествѣмъ домоу нашемъ Стратинѣ, въновосъоруженной Тупографіи ... Господина Феодора Болобана» 22 січня 1604 р. Остання сторінка містить «Погрѣшення» – фіксує дві помилки на с. 109 та 469 та, поряд з помилковим, – виправлений текст, внизу розміщено заставку з маскаронном.

Аналізований примірник Кир.4474п з коректурною правкою та видавничим браком зберігся не повністю, в ньому немає титулу і передмови, він розпочинається з тексту з назвою «Иже во святых отца нашего Василиа Великого, архієпископа Кесарія Каппадокійскыя поучение к іереом». Примірник походить з бібліотеки Києво-Софій-

¹⁰ Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні : 1574–1800. Кн. 1 (1574–1700). – Львів : Вищ. школа, 1981. – С. 33, № 65.

¹¹ Каталог изданий острожской типографии и трех передвижных типографий / Сост. Т. А. Быкова. Ленинград, 1972. С. 47. № 23; Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: Каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке СССР имени В. И. Ленина: Вп. 1: 1574 – I половина XVII в. / сост. Т. Н. Каменева, А. А. Гусева. – Москва, 1976. – С. 14. № 13; Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка Національної академії наук України: Вип. 2. / авт.-укл. В. Я. Фрис. – Львів, 1996. – С. 62.

¹² Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: Каталог / Уклад. Н. П. Бондар, Р. Є. Кисельов, за уч. Т. М. Росовецької. – Київ, 2008. – іл. 24–26.

ського собору, колишній шифр зберігання Соф. № 1366. Детальніші відомості з історії його побутування вміщено наприкінці статті.

Друк сторінок з інакшим набором примірника Кир.4474п, порівняно з іншими збірки НБУВ, належить тій самій друкарні – про це свідчать заставки, ініціали та характерний шрифт з оригінальною лігатурою «тр». Інакший набір помічено в цілих зшитках або в окремих двоаркушах, одноаркушевих вклейок немає.

У деяких випадках різний набір при зіставленні відразу впадає у вічі, оскільки текст не збігається в рядках, іноді різницю видає більша чи менша кількість орфографічних відмінностей. Подекуди текст передруковано настільки точно, що виявити інший набір можна лише звіряючи форму окремих літер, особливо тих, що мають виносні частини (р, ц, щ, д, з, ъ, у), а також численні діакритичні знаки. Окрім сторінок з іншим набором виявлено й такі, текст яких, хоч і містить певні відмінності, може бути класифікований не як новий набір, а варіантність того ж набору, в який внесено незначні зміни. Такі розбіжності помітні на с. 21, р. 8: с[тр]аны¹³ – страны; с. 23, р. 3: свѣдѣ^ѣствова – свѣ^ѣтелствова; с. 227, р. 7: оутѣ – оутѣ^ѣ; с. 257, р. 5: исподобн – исподоби; с. 402, р. 3–4: неѡем/лемь^ѣ – неѡем/лемь^ѣ; р. 6: просвущенны^ѣ – просвѣщенно^ѣ.

Відмінності в художньому оформленні перерахованих вище сторінок полягають у використанні інакших ініціалів Г (с. 5, 362), Ц (с. 55), П (с. 435), Е (с. 452), В (с. 456). Треба також зауважити, що у зшитку, який об'єднує сторінки 1–16 III рах., у примірнику Кир.4474п сигнатури мають такий вигляд: а, аѣ, аѣ, аѣ, аѣ, у решті примірників – а, П, аIII, III, IIII. У примірнику Кир.4473п такі ж сигнатури, тобто можемо прослідкувати технічні зміни сигнатур.

У тексті, окрім варіантного набору, помічено й давні рукописні виправлення на с. 21, 23, 53, 65–67, 77, 79, 130–131, 143, 218, 231, 256, 257, 369, 379, 381, 402, 549, 550, 552. Виправлення виконано охайним дрібним почерком. В тексті це закреслення, їх розшифровку винесено на поля. Здебільшого виправлення внесені чорним чорнилом, лише на с. 379 використано червоне чорнило. Причому в переважній більшості випадків виправлення узгоджують текст і орфографію всієї сторінки з основним варіантом.

Наведемо декілька прикладів виправлення орфографічних і друкарських помилок та редакторської правки тексту. Тут і далі спочатку подано варіантний текст із примірника Кир.4474п, що містить сторінки інакшого набору, а потім текст основного варіанту, тобто інших 5 примірників НБУВ.

с. 79, р. 12: омилоуй – помлоуй;

с. 80, р. 10: чѣкоцюбець – чѣколюбець;

с. 143, р. 7–10: Дстойно и праведно есть / славити ѡца сѣна и стѣѡ дѣх^ѣ,/ Тр^ѣѣѣ єдиносѣщнѣю и нера/здѣлнѣ – Дстойно и праведно е^ѣ, покла/нати^ѣ ѡцу снѣ и стѣѣ дѣх^ѣ,/ тр^ѣѣѣ єдиносѣщнѣи и нера/здѣлнѣи;

с. 439, р. 10–11: ѡ вѣсего/ помышленїа рѣцѣмѣ – ѡ вѣсего помышленїа нашего рѣцемѣ;

с. 440, р. 3: мѣим^ѣтиса гѣи, оуслыши – мѣмтиса ѣслыши и помѣ^ѣ;

с. 550, р. 8: братїю нашою – братїю нашѣ та ін.

Помічено, що деякі коректурні рукописні виправлення не були внесені в друкований текст – с. 21, 256, 269. Виправлялися цілі речення, що вносило зміни в набір кількох рядків, іноді корегувалися окремі слова, літери, навіть діакритичні знаки. Подеку-

¹³ Оригінальну лігатуру «тр» позначатимемо літерами тр, вміщеними у квадратні дужки – [тр]. У стрятинських виданнях ця лігатура мала вигляд великої літери, у якій поєднано розміщені навскіс літери «т» та «р», і графічно трохи нагадувала велику «зіло» або «псі».

ди такі виправлення одразу помітні, іноді ж їх виявити важче, оскільки внесені вони тонким охайним малопомітним почерком. Сукупний аналіз рукописних виправлень показав усього 22 сторінки коректурної правки стрятинського видання Службника 1604 р.

Далі наведемо окремі відмінності в друкованому тексті сторінок із різним набором (відповідно з Кир.4474п і примірників основного варіанту):

- с. 1 III рах., р. 1–2: бж^стъ/вное – бж^ст'в^ч/ное;
- с. 2, ост. р.: три – [тр]і;
- с. 3, р. 1: по єдиному – по єдиному;
- с. 4, р. 8: мл^срдъ – мл^срд';
- с. 6, р. 1: твоесо – твоего;
- с. 7, р. 9: цѣлѣтъ – цулѣют';
- с. 10, ост. р.: Десница – Десниц^а;
- с. 11, р. 10: едь (брак відбитку) – та* шедъ; [тр]апезоу – трапезѣ;
- с. 14, р. 9: архіманрѣтъ – архіман^арѣт';
- с. 15, р. 7: вѣсег^а – всегда;
- с. 16, р. 2: нинѣ – нѣѣ;
- с. 17, р. 6: ходих^ч – ходих';
- с. 18, р. 4: діаконѣ – діакон';
- с. 19, р. 6–7: про/сфороу – просфорѣ;
- с. 20, р. 4: вѣдрѣжаеть – вѣдрѣжае^т;
- с. 29, р. 8: текст займає весь рядок – той самий текст набрано щільніше, займає неповний рядок;
- с. 30, р. 2: второую – вторѣю;
- с. 31, р. 11: первоую – первѣю;
- с. 32, р. 6: вземъ – взе^м;
- с. 53, р. 1: вѣсѣхъ – всѣхъ;
- с. 54, р. 1: ѱалм^ч – ѱало^м;
- с. 55, р. 7: Та* – Таже;
- с. 56, р. 2: діаконѣ – діакон';
- с. 57, р. 4: вѣкш^ч – вѣкш^м;
- с. 58, р. 11: прч^стыа – прч^стыа;
- с. 59, р. 3: Васіліа – васіліа;
- с. 60, р. 1: прѣклонив' – прѣклонив^ч;
- р. 11: слоужа^т – слѣжать;
- с. 130, р. 10: О сѣѣмъ – О сѣѣм^ч;
- с. 143, р. 6–7: праведно естъ/славити ѿца – праведно е^с, покла/нати^с ѿцу;
- с. 218 р. 2–3: та. кнцемъ бѣ ты еси наставник... – та. еси бѣ наставник ѿко;
- с. 287: є виправлення, надруковані на полях – їх внесено в текст;
- с. 288, р. 12: вѣзывают^т – вѣзывают^ч;
- с. 301, р. 9: крѣв' – крѣвь;
- с. 302: є виправлення, надруковані на полі – немає виправлень;
- с. 343, р. 12: даооу (очевидно, дефектна літера р) – дароуѣ;
- с. 344, р. 9: у слові нинѣ камора над н – камора над ѣ;
- с. 352, р. 6: над сполучником и знак ' – над сполучником и камора;
- с. 363, р. 6: у слові нинѣ акут над літерою ѣ – камора над літерою ѣ;
- с. 364, р. 3: вѣса' – вѣса^ч;

- с. 365, р. 1–2: велі/каа – велі/каа;
 с. 432, р. 12: О бл҃гоастворенїи (мабуть, дефектна р) – О бл҃гостастворенїи;
 с. 433, р. 7: ихъ – ихъ;
 с. 434, р. 8: подобаетъ – подобаетъ;
 с. 435, р. 1: приходитъ – Приходить;
 с. 436, р. 8: ѡалмъ – ѡаломъ;
 с. 436, р. 11: стихерамъ – стѣрамъ;
 с. 437, р. 4–5: вѣходъ съ / кадилницею – вѣходъ съ ка/дилницею;
 с. 438, р. 5: нинѣ, / и прѣнѣ – ннѣ и прѣно;
 с. 439, р. 10–11: ѿ вѣсего / помышленїа рѣцумъ – ѿ вѣсего по/мышленїа нашего рѣцемъ;
 с. 440, р. 3: мѣимъ тиса ѣи, оуслыши – мѣимъ тиса ѣслыши и помѣи;
 с. 445, р. 3: у словї прѣсимъ над ѡ камора – над ѡ акут;
 с. 453, р. 2: сѣго – сѣтого;
 с. 454, р. 4: ѡѣемъ – ѡѣемъ;
 с. 458, р. 10–11: посконъ/чани же – поскоѣ/чани же;
 с. 459, р. 4–5: сугото/вленно – оугото/вленно;
 с. 460, р. 2: у словї *единомъ* знак акута над *и* та над *о* – акут тільки над *о*.

Коректурна робота включала й виправлення помилок у тексті. Деякі первісні помилки мають доволі кумедний характер, наприклад, у колонтитулах початкових сторінок з 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, а також с. 54, 56, 58 назву розділу вказано як «Просфоміссїа» замість «Проскомидїа», в колонтитулах інших примірників зроблено виправлення. Такий характер помилок свідчить, що основний набірник тексту мало розбирався в богослужінні, не знаючи слова «Проскомидїа», як зветься перша частина літургії візантійського обряду, або не був православним.

Подальше дослідження особливостей цього ж таки примірника показало, що його некоректурні сторінки містять значну кількість друкарських похибок різноманітного характеру. Дефекти друку помічено і на сторінках із варіантним набором, і на інших. Серед виявленого видавничого «браку» є друк на аркушах, попередньо відреставрованих доклеєними клаптиками паперу, – с. 42, 43, 47, 118, 119, 122, 123. Папір був доволі дорогим, основну собівартість видання складала саме ціна паперу, і це спонукало видавців до різних способів його економії, наприклад, до користування чернетками, в тому числі такими своєрідними аплікаціями з заклеєного паперу.

На багатьох аркушах помітно неякісний (розмазаний) друк чорного прогону – с. 183, 186; червоного прогону – с. 146, 158, 159, 183, 186; накладання друку чорного й червоного прогонів – с. 24; незлагодженість чорного й червоного друку в рядках – с. 224, 225, 226, 227, 229, 230, 234, 487; прогон червоним надруковано не на тих аркушах – с. 66, 67, 79; не віддруковано окремі рядки, слова, літери – с. 21, 34, 35, 136, 340. Варто відзначити, що текст друкувався в два прогони – спочатку червоним, такого тексту було суттєво менше, а потім чорним. Це підтверджує накладання другого чорного кольору зверху на червоний (с. 66, 67, 231, 234 та ін.).

На багатьох аркушах у процесі друку відбилися забруднені фарбою елементи друкарського обладнання – чорні та червоні прямокутники – с. 29, 124, с. [1] після 235, 367, 408, 419–424. Деякі аркуші, хоча й без названих огріхів, мають не дуже читабельний вигляд через використання занадто тонкого паперу та відсутність збігу в розміщенні рядків з обох боків аркуша, внаслідок чого на них проступають рядки зі звороту – с. 21–22; 23–24, 27–28; 33–34; 125–126; 127–128.

Водночас примірник Службника 1604 р. Кир.4474п має якісно надруковані сторінки без видавничих похибок та браку, коректурної правки та варіантності набору. Комплексний аналіз усіх описаних вище особливостей свідчить, що значну частину сторінок цього примірника становлять некомплектні аркуші, які не долучали до примірників накладу як вибракувані. Це підтверджує й дослідження інших п'яти примірників збірки НБУВ, де не виявлено аркушів з коректурою або технічним друкарським браком. Важко сказати, коли і з якою метою було зібрано аркуші в повний примірник. Можемо припустити, що віддруковували й інші коректурні аркуші, і таких примірників скомплектовано декілька, і в майбутньому вдасться їх виявити.

Примірник зберігся в оправі XVIII – початку XIX ст., характерній для книг Києво-Софійської збірки, вірогідно, місцевої палітурні – із зелено-білого мармурового паперу та картону, з корінцем та накутниками з коричневої потертої шкіри (таку ж має й інший примірник цього видання софійської збірки Кир.776).

Окремі аркуші примірника Кир.4474п пожовклі, з плямами від замокання, слідами мікологічного ушкодження, з втратами фрагментів, мають давню підклею, що засвідчує багаторічне активне користування книжкою. Примірник Кир.4474п використовували на Лівобережжі, що засвідчують власницькі записи XVII– XVIII ст.¹⁴ та пом'яники на його аркушах. Зокрема, 1636 р. міщанин Панько пожертвував книгу до храму Різдва Богородиці в Багачці¹⁵ (зараз смт Велика Багачка, райцентр Полтавської обл). У літературі зазначено, що церкву Різдва Богородиці споруджено тут у 1710 р. Проте розміщений у примірнику запис свідчить, що однойменний храм існував тут ще 80 років до того, відтак примірник надає унікальну джерельну базу локальної історико-краєзнавчої інформації. Пізніше, у 1737 р. священник села Юсківці Сенчанської сотні Лубенського полку о. Яків подарував Службник ієромонахові Марку¹⁶. Йдеться про сучасне село Ісківці (колишні Юсківці, Юсківці Сенчанські) Лохвицького р-ну Полтавської обл.

На сторінках примірника Службника 1604 р. міститься багато різноманітних записів типу проби пера різними почерками, розчерків і закарлюк. Трапляються й малюнки – начерки церкви (с. 175, 179, 255), причому на останній ілюстрації перед церквою розміщено півника, є три зображення ієреїв в єпископських митрах (чиста сторінка після с. 355), людські постаті (чиста сторінка після с. 219), обличчя (с.218).

Виявлений примірник із варіантами набору, коректурними виправленнями та видавничими похибками, по суті, є унікальним свідомством практичної редакційно-видавничої діяльності стрятинського друкарського осередку. Він наочно демонструє давні вітчизняні форми й методи роботи з текстами задля вдосконалення їх якості. По-перше, примірник доводить, що з набору спочатку друкували принаймні один коректурний аркуш, текст якого одразу ж ретельно вивіряв фахівець і вносив відповідні виправлення, після цього виправлення переносили в набір, можливо, роботу повторювали кілька разів, мінімалізуючи її затратність внесенням виправлень без повторного набору. Крім того, вдалося встановити й окремі подробиці книговидавничого процесу, наприклад, те, що при підборі аркушів у зшитки неякісно виготовлені відбитки відсортовувалися окремо. Також примірник демонструє діапазон різноманітних по-

¹⁴ Шамрай М. А. Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2005. – С. 196–197, № 359.

¹⁵ Полтавщина: Енци. довідник. – Київ, 1992. – С. 88–89.

¹⁶ Полтавщина: Енци. довідник. – Київ, 1992. – С. 315.

хибок при друці. Таким чином виявлені особливості примірника НБУВ відкривають нові цікаві сторінки історії стрятинського книговидання, надаючи методику дослідницького арсеналу та атрибуції особливостей набору, верстки, варіантного тексту для подальших досліджень примірників інших видань.

Наталія Бондар.

Стрятинська друкарня Балабанів: редакційна робота з текстами за примірником Службника 1604 р. Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Проаналізовано унікальний примірник стрятинського Службника 1604 р. збірки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що містить близько 100 сторінок тексту, набір яких відрізняється від решти примірників. Серед них аркуші з версткою тексту, а також різноманітні види поліграфічного «браку». Примірник привідкриває сторінки історії стрятинського книговидання та надає методику дослідницького арсеналу для подальшого вивчення поліграфічних особливостей стародруків.

Nataliia Bondar.

Stryatin printing house of Balabans: editorial work with texts on the copy of Liturgicon 1604 from Vernadsky National Library of Ukraine.

The unique copy of Liturgicon 1604 from the collection of Vernadsky National Library of Ukraine was analyzed. The copy contains about 100 pages of text, character setting of which is different from other copies. Among these pages sheets with text layout, as well as various types of poor quality printing were discovered. The copy opens the pages of the Stryatyn book publishing history and provides a methodology for the research arsenal in further study of the polygraph characteristics of the old-printed books.

ХТО МІГ ПРИЙХАТИ НА ДЕПУТАТСЬКИЙ СЕЙМИК ДО ГАЛИЧА В 1639 РОЦІ? (ЗАПОВІТИ ДВОХ ПРЕДСТАВНИКІВ ГАЛИЦЬКОЇ ШЛЯХТИ З 1640 РОКУ)

Шляхетські сеймики, які відігравали в ранньомодерній Речі Посполитій роль нижчої ланки парламентсько-представницької системи й одночасно органів місцевого самоврядування, вважаються однією з підстав політичної системи польсько-литовської “республіки” і, що важливо, головних ознак існування в ній так званої шляхетської демократії. Справді, сеймикові зібрання стали форумом, на якому пересічний шляхтич отримав можливість реалізувати свої станові прерогативи, найперше у публічно-політичній сфері¹. Очевидно, що в умовах станового суспільства Нового Часу йшлося про “демократію” обмеженого характеру: до участі в сеймикових дебатах повністю або частково не допускались представники інших станів – міщанства, духовенства, селянства.

Проте значення сеймиків як представницьких і самоврядних органів підважує не лише їх обмежений становий характер. Формально взяти участь у регіональному сеймиковому зібранні в повній мірі – тобто виступати, голосувати чи бути обраним – міг будь-який представник місцевої шляхетської корпорації. Єдиною умовою був статус *terrigenae* – осілого шляхтича, тобто такого, що має на тих чи інших умовах якісь землеволодіння в тамтешніх землях або воєводствах, шляхта якого збиралася на місцевий сеймик. Тож можливості активно долучатися до функціонування сеймикової системи були офіційно позбавлені безземельні шляхтичі (хоч їхня присутність не була заборонена), а також шляхтичі-військові та залежні від магнатів шляхтичі². Але й стосовно зем’ян, які творили загал “політичного народу”, не можна сказати, чи вони регулярно присвячували свій час роботі сеймиків. Відомості про число учасників конкретних зібрань однозначно свідчать, що на сеймики з’їжджалося від кількадесяти до кількох сотень чи навіть тисячі шляхтичів, але аж ніяк не всі місцеві землевласники³.

Питання про учасників воєводських / земських сеймиків виникає з того, що участь у їх роботі було правом, але не обов’язком шляхти. Відповідно, не укладались жодні офіційні переліки учасників зібрань, а поняття кворуму фактично не існувало (хоч за малої присутності шляхти зібрання могло й не відбутися). Історики намагаються відтворити кількісний і персональний склад того чи того

¹ Про організацію та діяльність тогочасних українських сеймиків див.: “Прикладом своїх предків...”. Історія парламентаризму на українських землях в 1386–1648 рр.: Польське королівство та Річ Посполита / За редакцією В. Михайловського. – Київ, 2018 [Студії з історії парламентаризму на українських землях в XIV–XX ст. – Т. I]. – С. 101-179.

² Augustyniak U. Historia Polski 1572–1795. – Warszawa, 2008. – S. 256-257.

³ Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. – Warszawa, 1991. – S. 131-135.

сеймикового зібрання, керуючись числом листів, що їх разом з універсалами про скликання передсеймових сеймиків розсилала Коронна канцелярія до обивателів окремих земель і воєводств (із заохоченням прибути на сеймик)⁴, або підписами шляхтичів під ляудами⁵, а також згадками про присутніх у самих сеймикових документах, у пізніших листах, маніфестаціях чи протестаціях, щоденникових записках тощо. Однак навіть наявність комплекту таких актів, які, які відомо, збереглися далеко не для кожного сеймика, не гарантуватимуть можливості укладення повного переліку учасників зібрання. Недаремно деякі дослідники намагалися підійти до розв'язання цього питання з формально-правової точки зору, намагаючись визначити число і склад учасників сеймика певного воєводства, виходячи зі складу і кількості усіх шляхтичів-землевласників на його теренах⁶. Проте такий підхід дозволяє встановити коло потенційних учасників “пересічного” сеймика, фактично ж чисельність сеймикового зібрання навіть одного і того ж воєводства суттєво мусила варіюватися в залежності від обставин проведення та завдань конкретного зібрання.

Пропонований у цій публікації підхід у жодному випадку не претендує на вирішення питання про учасників навіть стосовно окремого сеймикового зібрання. Йтиметься лише про спробу інакше подивитися на ймовірність участі деяких шляхтичів, які мали б причини їхати на сеймик. Персонажами цієї розповіді стали двоє шляхтичів з Галицької землі, які завершили свій земний шлях у 1640 році (і про яких відомо дещо більше завдяки укладеним ними тоді ж, перед смертю, заповітам⁷) та які могли чи то мусили приїжджати на місцеві шляхетські зібрання, зокрема й брати участь у роботі депутатського сеймика попереднього року. А що галицький сеймик належить до тих зібрань, документація яких збереглася фрагментарно⁸, то й багато питань, пов'язаних з його функціонуванням, залишатимуться без однозначної відповіді.

⁴ До урядників і шляхти Галицької землі Коронна канцелярія, згідно з інструкцією 1630-х років, надсилала 79 листів (*Kancelaria koronna a sejm walny. Instructuarium / Opracował, przetłumaczył, wstępem opatrzył Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 1995. – S. 44, 88*).

⁵ Найбільше в XVII ст. число галицьких шляхтичів підписалось під конфедераційним актом 1615 р., щоправда укладеним під час з'їзду під Галичем (формально це не був сеймик) – близько 130 осіб (*Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum ziemskiego we Lwowie (далі – AGZ). – Lwów, 1931. – Т. XXIV: Lauda sejmikowe halickie 1575–1695 / Wydał Antoni Prochaska. – S. 27–28 [№ 18]*), натомість документи власне сеймиків у Галичі тоді скріпляли своїми підписами 40–50 осіб (*Śreniowski S. Organizacja sejmiku halickiego // Studia nad Historią Prawa Polskiego. – Lwów, 1938. – Т. XVI. – Zesz. 3. – S. 26 [302]*). Для порівняння: на сеймику в Холмі, на який так само збиралась шляхта тільки однієї з земель Руського воєводства, максимально зафіксована в джерелах кількість учасників склала 131 особу під час виборів трибунальського депутата в 1623 р. (*Ternes J. Sejmik chełmskie za Wazów (1587–1668). – Lublin, 2004. – S. 32–33*).

⁶ *Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej... – S. 132.*

⁷ Про джерельний потенціал ранньомодерних заповітів див. новіші монографії, присвячені шляхетським тестадам: *Popiołek B. Woli mojej ostatniej testament ten... Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII i XVIII wieku. – Kraków, 2009; Zielecka-Mikołajczyk W. Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku wobec życia i śmierci w świetle testamentów. – Warszawa, 2012.*

⁸ Акти сеймику Галицької землі цього періоду (тобто до 1640 р.) опубліковані в: *AGZ. – Т. XXIV. – S. 3–49.*

* * *

12 вересня 1639 р. у Галичі відбувався депутатський сеймик, учасники якого обрали свого представника до Коронного трибуналу⁹, таким чином успішно виконавши головне призначення цього зібрання¹⁰. Але на цьому з'їзд місцевої шляхти не завершився, бо до присутніх звернулися представники роду Жураковських, прагнучи довести своє шляхетство і будучи зобов'язаними до цього за рішенням Трибуналу¹¹. Проходження процедури *deductionis nobilitatis* “перед обивателями” під час щорічних депутатських сеймиків для шляхтичів, яких у судовому порядку оскаржили в неблагогородному походженні, було запроваджене ще сеймом 1601 р.¹², тож для учасників галицького сеймику 1639 р. це вже не могло бути чимось надзвичайним¹³. Натомість незвичним мала б виявитися кількість дедуцентів, бо підтвердити своє шляхетне походження відразу з'явилося одинадцятьоро Жураковських. З собою вони мусили привести чималий тлум родичів, готових розповісти генеалогію оскаржених і підтвердити її правдивість, бо традиція й право передбачали обов'язкове виставлення шістьох свідків по чоловічій і жіночій лініях¹⁴. Реально Жураковські вивели у сеймикове коло дещо менше число своїх кровних, бо окремі посвоячені роди вже вигасли, дехто з родичів свідчив відразу на користь кількох дедуцентів, а деякі свідки не змогли з певних причин прибути на сеймик¹⁵. Серед тих, хто не з'явився до сеймикового кола, виявився Александер Сулятицький, котрий мав підтвердити благородне походження матері одного з оскаржених – Михайла Петровича Жураковського. Свою відсутність А. Сулятицький пояснював хворобою, але за посередництвом свого приятеля (і, одночасно, іншого свідка по тій же лінії) Стефана Шумлянського¹⁶ засвідчив, що мати дедуцента

⁹ Невідомо хто саме з галицької шляхти був тоді обраний депутатом до Коронного трибуналу (Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis. – Warszawa, 2017. – Cz. II: 1621–1660 / Opracował Dariusz Kupisz. – S. 153), але навряд чи сеймик приступив до заслуховування *deductionis nobilitatis*, якби вибори не відбулися.

¹⁰ Про функціонування депутатських сеймиків див.: Вінниченко О. Депутатські сеймики Белзького і Руського воеводств в останній чверті XVI – першій половині XVII століття: організація та невиборчі функції // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи. – Київ; Краків, 2015. – Т. I: Ранньомодерна людина: простір – влада – право XVI–XVIII століть / За редакції В. Михайловського і Я. Столицького. – С. 169–188.

¹¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 5 (Галицький гродський суд). – Оп. 1. – Спр. 133. – С. 1436–1446; Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w. / Wydał Władysław Semkowicz. – Lwów, 1913 [Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie. – Т. III: Rok 1911–1912]. – С. 157–160 [№ 243].

¹² Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane. – Petersburg, 1859. – Т. II. – С. 390 (“О nowe szlachcie”).

¹³ Відомо, що на депутатських сеймиках у Галичі *deductiones nobilitatis* вже відбувались у 1608 і 1617 рр. (Wywody szlachectwa w Polsce... – S. 132–133 [№ 226], 139–140 [№ 229]).

¹⁴ Вінниченко О. Доведення шляхетства на сеймиках Руського воеводства у Вишні (XVII – середина XVIII ст.): правова регламентація і повсякденна практика // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах [З історії повсякденного життя в Україні. Серія монографічних видань]. – Київ, 2012. – Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення. – С. 22–25.

¹⁵ Wywody szlachectwa w Polsce... – S. 157–160.

¹⁶ Не виключено, що це той самий Стефан Шумлянський, котрий уклав заповіт 27 липня 1662 р. (Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej z XVII wieku / Wydali Paweł Klint, Konrad Rzemieniecki, Jakub Węglorz. – Wrocław, 2018 [Źródła Dziejowe / Pod redakcją Marka Górnoego. – Т. 30]. – S. 294–296 [№ 137]).

Марухна Сулятицька доводилась йому стричною (двоюрідною)¹⁷ сестрою, та обіцяв-ся, коли одужає, повторити це особисто¹⁸.

На перший погляд, таке заочне свідцтво, хоч формально і не було порушенням права, вкупі з іншими невідповідностями у виведенні шляхетства Жураковськими на галицькому депутатському сеймику 1639 р., може видатися проявом маніпуляцій свідченнями з боку оскаржених. Відтак, Михайла Петровича Жураковського можна запідозрити, що в такий спосіб він намагався “сконструювати” свій “шляхетний” родовід, прикрившись уявною хворобою родича-свідка, відсутнього на сеймику. Проте ця підозра навряд чи є обґрунтованою, позаяк Александер Сулятицький не був вигаданою персоною і навіть його нездоров’я не було фіктивним. Будучи “дуже хворим і зазнаючи тяжкого болю”, він 7 травня наступного 1640 року в Більшовці¹⁹ уклав заповіт (див. *додаток № 1*)²⁰, і завдяки цьому акту останньої волі можна довідатися, ким же був цей шляхтич, котрий мав прибути, але не приїхав на галицький депутатський сеймик у 1639 р.

Всупереч родинним зв’язкам із незаможними Жураковськими, Александер Сулятицький не належав, як видається з його заповіту, до бідної частини шляхетського соціуму Галицької землі. Певне уявлення про розміри його статків можна скласти на підставі грошових сум, записаних ним у тестаменті на поховання й духовні цілі:

- 500 злотих на похорон;
- 500 злотих костелу при монастирі кармелітів²¹ у Більшовці (там мало бути поховане тіло тестатора)²²;
- 300 злотих костелу Відвідання Діви Марії при монастирі кармелітів взутих²³ у Львові (на Гончарській вулиці²⁴);

¹⁷ Поняття “стричний” тоді могло застосовуватися у значенні і “двоюрідний”, і “троюрідний”, і так далі, що власне проявилось у зізнаннях свідків на галицькому сеймику 1639 р. (Winnyczenko O. Rodzice, krewni i powinowaci a pamięć rodowa szlachty województwa ruskiego w XVII wieku (w świetle akt sejmikowych deductionis nobilitatis) // Krakowskie Pismo Kresowe. – Kraków, 2014. – Rocznik 6: Rodzina na pograniczu kulturowym. – S. 39-40).

¹⁸ Wywody szlachectwa w Polsce... – S. 159-160.

¹⁹ Нині село Більшівці Галицького району Івано-Франківської області, раніше містечко Більшовець / Bolszowiec (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod redakcją Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego (далі – SGKP). – Warszawa, 1880. – Т. I. – S. 304).

²⁰ ЦДІА України у Львові. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 133. – С. 1144-1148. Публікація (з окремими неточностями та модернізацією мови документу): Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 165-167 [Nr 62].

²¹ Один з чотирьох заснованих тоді на території Львівської римо-католицької архієпархії монастирів кармелітів взутих (під титулом Благовіщення Діви Марії), фундований близько 1624 р. коронним великим гетьманом Марціном Казановським (Krętosz J. Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku. – Lublin, 1986. – S. 312; Barącz S. Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce. – Lwów, 1891. – S. 28).

²² Як місце поховання кармелітський монастир у Більшовці був популярним серед шляхти Галицької землі (Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 45).

²³ Один із двох тодішніх (і давніший) монастир кармелітів взутих у Львові, відомий з 1444 р., розбудований у першій половині XVII ст. (Chodyncki I. Historia stołecznego królestw Galicyi i Lodomerji miasta Lwowa od założenia jego aż do czasów teraznieycznych. – Lwów, 1829. – S. 383-384, 391; Krętosz J. Organizacja archidiecezji lwowskiej... – S. 312).

²⁴ Гончарська вулиця (інакше Garcarska; нині вулиця Князя Романа) простягалась Галицьким передмістям Львова вздовж старого річища Полтви (Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – Львів, 2006. – С. 207, 290).

– 100 злотих бучацькому плебану на зведення вівтаря Святого Міхала у тамтешньому костелі²⁵.

Сумарно ці фунерально-побожні записи становили 1 400 злотих, тож і загальна сума спадку А. Сулятицького мусила бути чималою. Про рівень його матеріальної забезпеченості свідчать і згадані в заповіті дорогі тканини (12 ліктів пурпурного атласу, які тестатор відказав тому ж більшовецькому костелу на орнат) та одяг (атласна пурпурна куртка і червона фerezія з атласною підшивкою, записані сину).

Точно про кількість грошей, наявних у цього галицького шляхтича, сказати неможливо, позаяк у своїй останній волі він не став розписувати усі борги, доручивши їх сплату й стягнення своїй дружині. Але й названі А. Сулятицьким заборгованості вказують на його грошовитість: 1 800 злотих, по частинах забезпечені записом “у Теробовлі” (тобто у тамтешньому гроді чи земстві) та картою (треба гадати, власноручною розпискою), йому заборгувала сандомирська воеводина, а ще була певна сума, яку належало отримати зі Скарбу за службу (за п’ять чвертей року)²⁶ у хоругві подільського воеводи²⁷.

Згадка про “заслуги” вказує на спосіб життя А. Сулятицького, життєвим вибором якого, напевно, стала війська служба. Саме нею можна пояснити і статки цього галицького шляхтича, і його контакти з представниками низки магнатських родів. Очевидно, що служба у складі однієї з хоругв коронного війська сама по собі не могла гарантувати добробут (навіпаки, подекуди вимагала відчутних витрат на коней, зброю, спорядження й почет), проте якнайкраще відповідала шляхетському стандарту життя²⁸ та вкупі із посіданням земських маєтностей або зі службою при магнатському дворі давала певну матеріальну стабільність.

Власне, нічого не відомо про нерухомість у власності А. Сулятицького, який у своєму заповіті не вважав за потрібне перераховувати свої маєтки. Тестатор лише опосередковано відзначив існування таких, загально зазначивши, що записані дружинні нерухомі й рухомі маєтності мали залишатися в її володінні. Проте тісні фінансові

²⁵ Парафіяльний костел Діви Марії в Бучачі був збудований ще в 1379 р., а наприкінці XV ст. подільський воевода Давид з Бучача зафундував у ньому вівтар (Barącz S. Pamiątki buczackie. – Lwów, 1882. – S. 87), можливо, саме на його відбудову записав гроші тестатор. Вже в XVI ст. костел став місцем поховання представників роду Потоцьких (Ibidem. – S. 88–89), тож на зв’язок з ними А. Сулятицького непрямо вказує і цей його запис.

²⁶ Згідно з рішенням сейму 1633 р. платня гусару за чверть року становила 21 злотий (Podhorodecki L. Wojna polsko-turecka 1633–1634 r. // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1976. – Т. XX. – S. 37). Черговий сейм, котрий власне працював у квітні-травні 1640 р., якраз обговорював виплату коронному війську заборгованої за службу платні, що сягала півтора мільйона злотих, до сплати дійшло щойно у вересні (Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty – ustawy – realizacja. – Warszawa, 2006. – S. 204–205).

²⁷ Очевидно, йшлося про гусарську хоругву подільського (перед тим брацлавського) воеводи Станіслава Потоцького: останніми військовими кампаніями, в яких вона брала участь незадовго до 1640 р. в складі кварцяного війська, стали бої з армією Абаза-паші в 1633 р. (налічувала тоді 100 вершників); Podhorodecki L. Wojna polsko-turecka... – S. 44) та з козацьким військом у 1637–1638 рр. (Okolski S. Dyaryusz transakcyi wojennej między wojskiem koronnem i zaporoskiem w r. 1637. – Kraków, 1858. – S. 19). Під час боїв 1637 р. був поранений “пан Сулятицький”, але напевно це був не Александер, а якийсь інший представник цього роду, бо служив у козацькій хоругві ротмістра Павловського (Ibidem. – S. 59).

²⁸ Вінниченко О. Життєві стратегії та ризики шляхтича Речі Посполитої в XVI–XVIII століттях // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2015. – Т. CCLXVIII: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 239–244.

контакти з євреями Монастириськ²⁹ (саме в їх руках знаходилась частина грошових сум, призначених заповідачем на похорон і задушні молитви) та знаходження там скрині з фінансовими документами тестатора (зокрема, в ній зберігалась згадана у заповіті боргова “картка” на тисячу злотих) однозначно вказують, що це містечко напевно було місцем постійного проживання заповідача³⁰. На той час Монастириська перебували у володінні Потоцьких, тож А. Сулятицький, очевидно, мешкав або служив при їх дворі. Недаремно з-поміж монастириських євреїв заповідач двічі назвав на ім'я Бера, тамтешнього орендаря (в нього було 600 злотих із тестаторових грошей): навряд чи він орендував уесь маєток, скорше всього йшлося про оренду корчми та інших прибуткових частин панського двору / фільварку.

Інших населених пунктів Галицької землі у тестаменті не згадано – лише Більшовець, де перебував А. Сулятицький у момент укладення заповіту. Але й це містечко тоді перебувало у власності магнатської родини Казановських, спорідненої з тими ж Потоцькими, і присутність тут тестатора найімовірніше була пов'язана з його духовними потребами³¹, адже тут розміщувався монастир кармелітів, а прихильність А. Сулятицького до цього чернечого ордену виразно проступила у його заповіті³².

У виборі місця поховання проявилось пов'язання з магнатськими колами А. Сулятицького, адже він прагнув бути похованим у більшовецькому костелі при кармелітському монастирі, де, поміж іншими, кількома роками раніше поховали подільського воєводу Марціна Казановського³³. Загалом у своєму заповіті А. Сулятицький згадав кількох представників магнатських і сенаторських родин:

- подільського воєводу, від якого виконавцем останньої волі належало відібрати заборговану платню за службу тестатора у війську;
- сандомирську воєводину, яка заборгувала заповідачеві 1 800 злотих і яку він призначив опікункою своєї останньої волі;

²⁹ Нині районний центр Тернопільської області, містечко розташоване над річкою Коропець на захід від Бучача; у той час належало до володінь Потоцьких (SGKP. – 1885. – Т. VI. – S. 658).

³⁰ А. Сулятицький вочевидь не належав до тих військових, котрі усе своє життя проводили у походах і обозах: про це свідчить не лише його одружений статус, але і його вказівка у тестаменті “челяді як під хоругвою, так і домашній повністю заплатити”. Про військову службу як кар'єру чи спосіб життя річпосполитської шляхти див.: Вінниченко О. Життєві стратегії та ризики шляхтича... – С. 239-244.

³¹ Можливо, метою прибуття до більшовецького монастиря хворого А. Сулятицького було, поміж іншим, й укладення заповіту. З XVII ст. відомі випадки, коли тестаменти були укладені саме в Більшовцю, їх свідками завжди виступали монахи чи пріори ордену кармелітів (Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 123-125 [№ 37], 221-223 [№ 95]).

³² Суму, призначену на задушні богослужіння та побожні справи, тестатори нерідко розподіляли (відносно пропорційно) між багатьма монастирями й храмами різних монаших орденів, іноді навіть різних конфесій, у такий спосіб намагаючись максимально забезпечити спасіння своєї душі (Вінниченко О. Побожні записи і порятунок душі в ментальності ранньомодерної людини на матеріялах шляхетських заповітів першої половини XVIII ст. // Наукові записки Українського католицького університету. – Львів, 2010. – Число II. – Серія Історія. – Вип. 1. – С. 56-62). А. Сулятицький же належав до тих заповідачів, які записували кошти двом-трьом храмам, причому одного чернечого згромадження, проявляючи у цьому своє особисте й особливе ставлення до нього.

³³ Polski Słownik Biograficzny (далі – PSB). – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966–1967. – Т. XII. – S. 259.

– брацлавського воєводу та його дружину, з якими тестатор вважав за потрібне окремо попроситися в заповіті;

– брацлавського воєводича, який залишався винним тестаторові за коня 300 злотих, якому заповідач у тестаменті двічі дякував за добродіяння і спеціально прощався з ним, просячи супроводжувати його тіло до більшовецького костелу під час похорону і якого призначив опікуном своєї останньої волі.

З-поміж них А. Сулятицький лише брацлавського воєводича назвав на ім'я у заповіті: це був Пйотр Потоцький³⁴, з яким тестатора вочевидь єднали особливо тісні стосунки. Щодо решти згаданих у заповіті магнатів, то подільський воєвода – це Станіслав “Ревера” Потоцький (двоюрідний брат вищезгаданого П. Потоцького)³⁵; сандомирська воєводина – це Марія Могилянка, вдова сандомирського воєводи Миколая Фірлея (перед тим дружина брацлавського воєводи Стефана Потоцького і мати вищезгаданого П. Потоцького)³⁶; брацлавський воєвода та його дружина – це Миколай Потоцький (двоюрідний брат вищезгаданого П. Потоцького) і, вірогідно, його друга дружина Ельжбета (донька вищезгаданого М. Казановського)³⁷.

У річнополитському шляхетському соціумі, просякнutoму різнорівневими патронально-клієнтарними зв'язками, магната і рядового шляхтича могли єднати розмаїті стосунки, проте у випадку А. Сулятицького найімовірніше йшлося про військову службу в хоругвах, очолованих Потоцькими. Як видно із заповіту, на момент його укладення тестатор служив у хоругві Станіслава Потоцького, однак його тепле ставлення до Пйотра Потоцького дозволяють припускати, що свого часу А. Сулятицький перебував і під його командуванням.

На тлі неодноразових згадок про Потоцьких, у заповіті рідним А. Сулятицького присвячено не надто багато уваги, що може опосередковано свідчити про його відірваність від родового гнізда та прив'язаність до навколомагнатського середовища. Єдиними родичами, згаданими в заповіті, стали “мила” дружина, “коханий потомок” (син Домінік³⁸), рідний брат Адам Сулятицький і тесть Кронковський.

Треба гадати, сімейне життя А. Сулятицького було безхмарним, принаймні причиною укладення заповіту не стали родинні негаразди. Стосунки з не названою на ім'я дружиною у А. Сулятицького склалися добре, марно та була обізнана у грошових справах чоловіка: знала про належні йому грошові суми (хіба крім заборгованої платні за військову службу) та мусила віддати 80 флоринів якійсь вдові Семйонтковській – сплата їх була настільки важливою для заповідача, що про це було дописано в тестаменті вже після датації. Окрім того А. Сулятицький, неодноразово називаючи дружину “милою”, вважав за потрібне підтвердити своєю останньою волею здійснені на її користь майнові записи та призначити їй за опікуна не когось зі своїх кривних,

³⁴ На той час ротмістр гусарської хоругви коронних військ, згодом снятинський староста, помер у 1648 р. (PSB. – 1984–1985. – Т. XXVIII. – S. 119-120).

³⁵ Подільський воєвода в 1636–1653 рр. (PSB. – Т. XXVIII. – S. 140-150).

³⁶ Донька молдавського господаря Єремії Могили, померла після 1642 р. (PSB. – 1948–1958. – Т. VII. – S. 15; Т. XXVIII. – S. 174-176).

³⁷ Брацлавський воєвода в 1636–1646 рр. (PSB. – Т. XXVIII. – S. 105-109).

³⁸ Можливо, це той Домінік Зигмунт Сулятицький, котрий голосував під час елекції короля Яна Казимира (Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektorów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697, i Stanisława Augusta roku 1764, najjaśniejszych Królów Polskich, Wielkich Książąt Litewskich, i t.d. / Ułożył i wydał Oswald Zaprzaniec z Siemuszowej Pietruski. – Lwów, 1845. – S. 353), а в 1649 і 1651 рр. отримав від монарха приповідні листи на вербунок і формування козацької хоругви (AGZ. – 1884. – Т. X. – S. 262, 268. – № 4306, 4435).

а тестя. З останнім у тестатора були явно тісні й довірливі стосунки: його заповідач зобов'язав отримати заборговану платню за військову службу і призначив опікуном своєї останньої волі (та дружини), також окремо прощався з ним.

Треба гадати, помітна “присутність” пана Кронковського у заповіті унаочнює модель шляхетського буття, до якої тяжів А. Сулятицький. Мацей (Марцін) Кронковський був тісно пов'язаний спочатку з Адамом Каліновським, згодом з Станіславом Конецпольським, служив їм як гродський підстароста: в 1634–1637 рр. у Вінниці (за старостування там А. Каліновського), згодом у Буську (за старостування там С. Конецпольського). Цільова орієнтація на патронів-магнатів дала свої результати для М. Кронковського, який у 1635 р. отримав уряд брацлавського чашника (щоправда, втратив його в 1647 р. як шляхтич, не осілий у Брацлавському воеводстві)³⁹.

Суттєвою життєвою обставиною, яка мусила єднати тестя і зятя, була приналежність обох до числа вірних Римо-католицької Церкви. Як можна припускати з заповіту, в родині А. Сулятицького католицька традиція мусила бути вже усталеною, про що промовляє й ім'я єдиного сина Александра – Домінік, характерне для римо-католицького іменування. Однак ця сімейна традиція могла бути не аж такою давньою, адже його дальші родичі, відомі з сеймикового акту виведення шляхетства 1639 р. (двоюрідна сестра Марухна Сулятицька, Стефан Шумлянський і ті самі Жураковські), вочевидь не були католиками. У такому випадку акцентування А. Сулятицьким у заповіті на факті свого народження й виховання “у вірі святій католицькій римській правдивій”, його щедрі пожертви на костели й монастирі та прагнення бути похованим у храмі отців кармелітів (названих тестатором “духовною братією”, що може бути вказівкою на його вступ до монастиря) слід трактувати не лише як типовий для тестаментів елемент, властивий добі конфесіоналізації та практикам “доброї смерті”⁴⁰. Відтак недавнє католицьке віровизнання родини А. Сулятицького могло стати додатковим чинником, що зміцнів відносини цього представника дрібношляхетського роду з магнатською родиною Потоцьких.

Католицька віра вкупі з придворною службою могла віддалити А. Сулятицького від своїх кровних родичів. Недарма у заповіті тестатор прощався лише з рідним братом Адамом Сулятицьким та призначив його одним з опікунів. Ігнорування ж дальшої рідні навряд чи можна пояснити поважним віком заповідача, що означало б вимирання родичів одного з ним покоління – рідних і двоюрідних братів, дядьків і племінників, з якими здебільшого підтримували стосунки тогочасні шляхтичі⁴¹.

Всупереч тяжкій хворобі, А. Сулятицький, ймовірно, не був похилого віку. На користь цього свідчить низка фактів, які, щоправда, можна трактувати по-різному. На момент смерті тестатор перебував на військовій службі, його матір ще була жива (так само як і тесть), а сам він неодноразово висловлював вдячність представникам магнатських родів, котрі самі не були старими. Хоча хвороба А. Сулятицького і мала затяжний характер (нею він вимовлявся від поїздки на галицький сеймик у вересні 1639 р., і непрямо про її тяглість сказано в тестаменті), але заповіт він мусив писати

³⁹ Herbarz polski. Część I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich / Ułożył i wydał Adam Boniecki. – Warszawa, 1908. – Т. XII. – С. 260; Litwin Henryk. Napiływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648. – Warszawa, 2000. – С. 145, 209, 212.

⁴⁰ Вінниченко О. “Своя смерть”: річпосполитський шляхтич перед обличчям вічності (за ранньомодерними тестаменами) // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. – Київ, 2013. – Т. 2: Світ речей і повсякденних уявлень. – С. 287.

⁴¹ Winnyczenko O. Rodzice, krewni i powinowaci... – S. 34–41.

поспіхом. На це вказує певна хаотичність у викладі розпоряджень: вже після підписання документу ним і свідками, заповідач пригадався (хоч не можна відкидати ймовірності того, що брак послідовності в тестаменті обумовлений чи то хворобливим станом тестатора, чи то звичайною специфікою його мислення) призначити опікунів для своєї дружини, попрощатися з матір'ю та повторно наголосити на важливості задушних богослужінь у костелах Більшовця і Львова. Так само поспішим укладенням акту останньої волі можна пояснити незначне число свідків: на початку заповіту вказано, що для його укладення закликано більшовецького пріора Серапіона⁴² та тамтешнього державцю Яна Краєвського (Крайовського)⁴³, які і підписали документ спільно з якимось Миколаєм Любенецьким.

Таким чином, Александер Сулятицький був нестарим чоловіком, тісно пов'язаним із магнатським кланом Потоцьких, в житті якого центральне місце посідала служба магнатів, при його дворі або в його хоругві. Здавалось би годі очікувати від такого шляхтича, який постійно перебував у війську або при боці свого патрона, регулярної присутності на сеймику “рідної” землі. Проживаючи при панському дворі та не будучи прив'язаним до свого маєтку, він фактично не вів землевласницький спосіб життя (хоч, без сумніву, мав якісь землеволодіння), тож податкові справи чи проблеми локального самоврядування, які зазвичай вирішувались місцевим шляхетським зібранням, його б не мали особливо цікавити – принаймні заради їх розв'язання такий шляхтич навряд чи став би їхати на сеймик. Радше можна уявити прибуття А. Сулятицького на з'їзд у Галичі⁴⁴ заради підтримки інтересів своїх патронів Потоцьких (хоч у тих ніколи не бракувало прибічників і клієнтів на галицькому сеймику) чи, наприклад, його участь у передсеймовому сеймику 14 грудня 1634 р. у Брацлаві на заклик свого тестя М. Кронковського⁴⁵, коли патрон останнього, тамтешній староста А. Каліновський, силою намагався домогтися потрібного йому рішення, залучаючи для цього навіть

⁴² Йдеться про ксьондза Серапіона Зарицького (Serapion Zarzycki), котрий підписався під заповітом А. Сулятицького латинізованим варіантом свого прізвища – Zarcius; таке ж написання було вміщене в монастирській хроніці (Krótki rys historyi obrazu Matky Boskiej łaskami słyńącej oraz kościoła OO. Karmelitów w Bołszowcu z rękopisów klasztoru Bołszowieckiego zebrany na pamiątkę 100-letniej rocznicy koronacyi tegoż obrazu. – Lwów, 1877. – S. 12). Будучи вікарієм монастиря кармелітів на Гончарській вулиці у Львові, вбитий козаками під час облоги 1648 р. (Chodynicki I. Historia stołecznego królestw Galicyi i Lodomeryi miasta Lwowa... – S. 132; Józefowicz T. Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historia arcybiskupstwa lwowskiego w tejsze epoche. – Lwów, 1854. – S. 121).

⁴³ Ян Крайовський уклав заповіт 4 жовтня 1647 р. у своєму дворі над Пельчинським ставом у Львові, заповів поховати своє тіло в костелі кармелітів на Гончарській вулиці, де пріором монастиря був його кровний родич (Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 202-206 [Nr 86]). Показово, що на цей же монастир записав гроші й А. Сулятицький, чий заповіт сімома роками раніше засвідчив Я. Крайовський.

⁴⁴ До середини XVII ст. Сулятицькі проявили себе в публічному житті Галицької землі тільки в 1615 р., коли укладений під час оказовання конфедераційний акт підписали Зигмунт, Адам, Томаш і Павел Сулятицькі, щоправда, і цього разу перший документ скріпив своїм підписом Миколай Потоцький (AGZ. – Т. XXIV. – S. 27).

⁴⁵ Про заангажованість М. Кронковського в публічне життя різних регіонів, що, зрештою, було властивим для магнатських клієнтів, свідчить обрання його до складу Коронного трибуналу від двох сеймиків: на каденцію 1632/1633 р. – від Брацлавського воєводства, на каденцію 1641/1642 р. – від Галицької землі (Deputaci Trybunału Koronnego... – Cz. II. – S. 109, 168).

військових⁴⁶. Однак саме А. Сулятицького – всупереч тому, що ймовірність його активної участі у роботі галицького сеймику не видається настільки очевидною – Жураковські запрошували на депутатський сеймик 12 вересня 1639 р. і цей клієнт Потоцьких готовий був приїхати на зібрання та виступити зі свідченнями в сеймиковому колі, лише стан здоров'я перешкодив його намірам.

* * *

Домагаючись прийняття сеймиками певних рішень, окремі шляхтичі могли розраховувати на підтримку й голоси тих учасників сеймикових зібрань, які належали до числа їхніх родичів та / або клієнтів. У першу чергу йдеться про магнатів, урядників, політичних активістів, у розпорядженні яких були розгалужені родинні зв'язки й клієнтарні угруповання. Представники ж таких дрібношляхетських родів, як Жураковські, чий статус навіть могли підважити обвинуваченнями у плебейському походженні, як може увижатися, могли розраховувати на допомогу тільки рідних, та й то, як це сталося з Александром Сулятицьким, не завжди підкріплену особистою присутністю на сеймику. Проте видається, що й Жураковські мали кого закликати до прибуття на сеймикове зібрання. Зокрема, шляхтича Павла Витвицького, який постійно проживав у Галицькій землі і тримав там у заставі земельні володіння на частині одного з панів Жураковських. Саме посідання П. Витвицьким цієї маєтності давало йому право участі в галицькому сеймику, а що він перебував у зв'язку з Жураковськими, свідчить не лише його проживання на частині когось із представників цього роду, але й тісні контакти з панами Стефаном, Федором і Яцьком Жураковськими, котрі й стали свідками останньої волі П. Витвицького⁴⁷, укладеної ним в грудні 1640 р. (див. *додаток № 2*)⁴⁸. Тож Жураковські, для яких вересневий 1639 року галицький сеймик вирішував життєво важливе питання їхньої приналежності до шляхетського стану, цілком могли “мобілізувати” для творення своєї “групи підтримки” у сеймиковому колі й цього, пов'язаного з ними заставою малозаможного шляхтича.

⁴⁶ Крикун М. Як відбувся передсеймовий сеймик Брацлавського воєводства в 1634 році // Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях. Статті і матеріали. – Львів, 2008. – С. 328.

⁴⁷ У тексті заповіту П. Витвицького наявна двозначність: спершу в ньому сказано, що тестатор оголосив останню волю “przy panu Stephanie Zurakowskim у przy panu Fedorze у przy panu Jacku у przy panu Piotrze Kniehinickich”, а наприкінці документу вказано, що свідками були “pan Stephan у pan Fedor у pan Jacko Zurakow[s]ci у pan Piotr Kniehinicki”. Відтак неясно були згадані Федір і Яцько Кнегиницькими чи Жураковськими, тож упорядники тому галицьких тестаментів мусили констатувати, що складно з'ясувати, який варіант є правильним (Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 171). Проте серед опублікованих ними заповітів є остання воля Томаша Сулятицького, укладена 27 лютого 1632 р. так само у Беднаріві: екзекуторами в ній названі поза сумнівом ті самі Яцько, Стефан (з придомком Кібала) та Федько Жураковські (Ibidem. – S. 134). На підставі акту доведення шляхетства Жураковськими в 1639 р. можна припускати, що ними могли бути троюрідні брати Яць Іванович, Стефан Семенович та Федір Грицькович (Коблік) Жураковські (Wywody szlachectwa w Polsce... – S. 159–160; Winnyczenko O. Rodzice, krewni i powinowaci... – S. 48), однак численність і розгалуженість роду ускладнює точну ідентифікацію окремих його представників (Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołyńia i Ukrainy. Monografie i wzmianki. – Warszawa, 2004. – Т. II / Wstęp, opracowanie tekstu, przypisów oraz indeksu Tadeusz Epsztein i Sławomir Górczyński. – S. 289–290).

⁴⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 133. – С. 1518–1519. Публікація (з окремими неточностями та модернізацією мови документа): Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 170–171 [Nr 64].

Павел Витвицький мешкав у селі Беднарів⁴⁹, тримаючи там одну чи більше приватновласницьких частин⁵⁰ на заставному праві⁵¹. Треба гадати, це була єдина його земельна нерухомість, бо якихось інших землеволодінь у своєму заповіті він не згадав. Свою ж спадкову власність чи частку в родовому гнізді Витвицьких Павел мусив втратити раніше або ніколи такої не мав, інакше важко уявити шляхтича, який за наявності значних родових / дідичних маєтностей постійно проживав би у своєму тимчасовому (й невеликому) помісті.

Скільки років мав П. Витвицький на момент укладення тестаменту невідомо, проте, скорше всього, він був чоловіком щонайменше середнього віку. Із заповіту видно, що Павел був одружений вдруге, і його перший шлюб не міг бути короточасним: про це свідчить наявність кількох дітей⁵² від першої (не названої на ім'я) дружини. Причому дітей вже дорослих, бо вони не потребували опікунів (тому тестатор і не став їх призначати у заповіті⁵³), становили – у юридичному плані – потенційну загрозу для спадкових прав другої дружини Павла⁵⁴ та були матеріально забезпечені. Принаймні

⁴⁹ Нині село Боднарів Калуського району Івано-Франківської області, яке раніше називалось Беднарів / Bednarów (SGKP. – Т. I. – S. 123-124).

⁵⁰ Село Беднарів було поділене на частини ще в попередньому столітті. Згідно з поборовим реєстром 1578 р. окремою частиною – крім Беднарських – тут володів і хтось з Сулятицьких (Źródła Dziejowe. – Warszawa, 1902. – Т. XVIII. – Cz. 1. – S. 92). А в подимному реєстрі 1658 р. власником Беднарова записаний краківський каштелян, також тут були частка Жураковського і частка Сулятицького й Островського (Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника НАН України (далі – ЛННБ), відділ рукописів. – Ф. 5 (Оссолінські). – Спр. 3473/П. – Арк. 1)

⁵¹ У своєму заповіті Павел Витвицький зазначив, що мешкає “w Bednarowie na zastawie na cześci pana Zurakowskiego у pana Stephanowey Nahibalowey”. З цієї репліки можна зрозуміти, що в його тимчасовому володінні знаходяться дві частки: одна пана Жураковського, інша чи-то пана Стефана, чи-то пані Стефанової Нагибалової. Проте, скорше всього, тут йдеться про одну частку, яку іменують “Нагибаловою” і яка таки належить панові Стефану Жураковському (відомо, що саме “пан Стефан Жураковський з Беднарова з Галицького повіту” взяв участь в оказованні під Львовом 8 квітня 1630 р.; див.: AGZ. – 1909. – Т. XX. – S. 284), а плутанина виникла через некоректність перекладу з руської на польську мову та неуважність гродського писаря. Однак в іншому фрагменті заповіту вказано, що приналежна тестаторові заставна сума складалася з двох частин, відповідно і заставлених йому земельних часток у Беднарові мусило бути дві: більша (судячи з суми застави) Гриця Беднаровського і менша Стефана Жураковського. А перекручена початкова фраза у заповіті П. Витвицького стосувалася лише його місця проживання, не усіх його заставних володінь.

⁵² У подимному реєстрі Галицького й Коломийського повітів 1658 р. серед шляхтичів, котрі платили податок з власних персон і домів, згадані Михайло (зі села Дрогомирчани), Федь (зі села Березниця) і Стефан (зі села Грабовець) Витвицькі (ЛННБ, відділ рукописів. Ф. 5. – Спр. 3473/П. – Арк. 7, 8), можливо хтось із них був нащадком П. Витвицького.

⁵³ За наявності неповнолітніх дітей тогочасні шляхтичі-заповідачі вважали за потрібне призначити опікунів для них, а також для дружини (й одночасно і для виконання своєї останньої волі); див. подібні диспозиції інших галицьких тестаторів з того ж періоду: Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 154 (№ 54), 174 (№ 67), 186 (№ 75), 198 (№ 82), 205 (№ 86), 210 (№ 88), 214 (№ 90), 231 (№ 100), 232 (№ 101), 245 (№ 109), 277 (№ 126), 295 (№ 137) etc. Або призначали опікункою дітей свою дружину, як це вчинив у тому ж 1640 р. Александер Скотницький (Ibidem. – S. 168 [№ 63]).

⁵⁴ Саме наявність дітей від попереднього шлюбу мотивувала шляхтичів для укладання актів останньої волі: в такий спосіб вони намагалися уникнути можливих після їхньої смерті майнових конфліктів між мачухою і пасинками / пасербицями (Вінниченко О. Конфлікти в шляхетському соціумі кінця XVII – першої половини XVIII ст. на сторінках заповітів (на матеріалах

своєю останньою волею П. Витвицький не став їм нічого записувати, значить належні дітям частки своєї фортуни Павел виділив ще раніше, тому і наголошував у тестаменті, що вони вже не можуть мати претензій на його “засоби”. Лише старшій доньці – напевно, ще незаміжній (тобто такій, що не отримала від батька посагу) – Павел перед своєю смертю вважав за необхідне відписати 10 злотих, які складали десяту частину грошової складової його невеликого спадку.

Заставна власність у П. Витвицького мусила бути незначною, її грошовий еквівалент складали 100 злотих: інших грошей тестатор у своєму розпорядженні не мав. Зрештою, під ці 100 злотих П. Витвицький тримав у заставі власність у шляхтичів Гриця Беднарівського (за 70 злотих) і Стефана Жураковського (за 30 злотих), які самі не належали до заможної шляхти, будучи представниками так званих дрібношляхетських родів, відтак і їх землеволодіння не могли бути розлогими. А що статки П. Витвицького обмежувались тільки цими 100 злотими свідчить згадка про корову, яку він, поряд з 10 злотими, записав також своїй старшій “дівці” від першого шлюбу, і характерне застереження в заповіті, що ці 10 злотих та корова мають перейти у власність доньки лише “po mojej głowie” (буквально “після моєї голови”), тобто після його смерті. Очевидно, 10 злотих і корова⁵⁵ були настільки значною частиною фортуни П. Витвицького, що він не готовий був віддати їх за свого життя навіть рідній дочці: це завдало б відчутної шкоди його добробуту. Загалом згадка про корову виразно демонструє низький матеріальний статус заповідача: худобу у своїх тестаментах зазвичай вважала за потрібне перераховувати⁵⁶ тільки дуже незаможна шляхта, яка можливо сама господарювала у своїх володіннях, не маючи селян-підданих.

У Галицькій землі П. Витвицький не міг вважатися геть прийшлою персоною, на це вказує його руська мова й віра, також гербова приналежність⁵⁷. Та й від Беднарова до Витвиці, де знаходилось родове гніздо Витвицьких⁵⁸, відстань навпростець (повз Калущі і Долину) становить не більше 50 кілометрів, хоч це вже була територія Жидачівського повіту сусідньої Львівської землі. І все ж на його відірваність від місця проживання кровних родичів, найперше з батьківського роду Витвицьких, вказує відсутність будь-яких згадок у тестаменті про рідних другого ступеня⁵⁹. Така

реляційних книг Львівського гродського суду) // Соціум. Альманах соціальної історії. – Київ, 2007. – Вип. 7: Конфлікт та порозуміння в історії середньовічної і ранньомодерної Європи. – С. 167-168).

⁵⁵ Для порівняння: у Львові в 1640 р. ціна теляти становила 75–80 грошів, вола – 16 злотих (*Hożowski S. Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku.* – Lwów, 1928. – S. 179, 180).

⁵⁶ Приміром згаданий Т. Сулятицький, котрий у своєму заповіті 1632 р. також диспонував худобою (биком, трьома коровами та чотирма волами), водночас розпоряджався лише 300 злотими (*Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej...* – S. 134 [№ 44]).

⁵⁷ Каспер Несецький у своєму гербівнику зафіксував тільки один рід Витвицьких – гербу Сас (*Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J., powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów, urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza.* – Lipsk, 1842. – Т. IX. – S. 370-371).

⁵⁸ Село Витвиця за поборовим реєстром 1578 р. перебувало у спільній власності кількох Витвицьких (*Źródła Dziejowe.* – Т. XVIII. – Cz. 1. – S. 83).

⁵⁹ Що у Витвиці в той час не бракувало Витвицьких свідчить поіменна згадка про десяток представників цього роду, котрі в 1636 р. підтверджували шляхетство Радія Витвицького (*Wywody szlachectwa w Polsce...* – S. 149-150 [№ 236]). А на перепис посполитого рушення Львівської землі, що відбувся 1 червня 1651 р. під Львовом, тільки з Витвиці (не рахуючи прибулих з інших населених пунктів) з'явився 21 член клану Витвицьких (*AGZ.* – 1868. – Т. I. – S. 63). Ознакою багаточисельності й розгалуженості роду було характерне для дрібної шляхти використання ними чималого числа придомків (*Dunin-Borkowski J. S. Spis nazwisk szlachty polskiej.* – Lwów, 1887. – S. 502).

відособленість від родового гнізда корелюється з припущенням про поважний вік Павла: його батьків давно не було серед живих, з братами й сестрами, якщо такі були, він втратив контакт, а їхніх дітей і своїх племінників просто не знав. Навіть для своєї другої дружини Маренції, в інтересах якої ним і був укладений акт останньої волі, Павел призначив опікунами її ж родичів – пана Василя зі Сваричева⁶⁰, брата Маренції, та якогось Маня (*Mania*; можливо ім'я спотворене під час перекладу чи запису в актову книгу) з Брошнева⁶¹ (треба гадати, шляхтичів, котрі мали в цих селах землеволодіння)⁶². Очевидно, переїзд Павла Витвицького на стало до Галицької землі збігся у часі з його другим шлюбом, а його обраницею стала представниця місцевого (з півдня Жидачівського повіту чи вже з Галицької землі) шляхетського роду руського походження⁶³. За свідків укладення заповіту були закликані четверо тутешніх шляхтичів (троє Жураковських і один Кнегиницький)⁶⁴, знову ж таки, не з числа родичів. Хоч у цьому випадку тестаторові, можливо, вже й не залишалось часу на запрошення когось із рідні: з огляду на тяжку (“велику”) хворобу заповіт слід було укласти негайно і до його засвідчення були покликані ті шляхтичі, які мешкали поруч. Так чи інакше, контакти з місцевими шляхтичами П. Витвицького виявилися на момент хвороби тіснішими, аніж із кровними родичами, і, напевно, ціннішими (як для прибульця, який мав прагнути укорінитися в середовищі місцевого шляхетського соціуму), тож заради них – таких, зокрема, як Жураковські – він міг вирушити на сеймик до Галича, в такий спосіб підтверджуючи і свою приналежність до галицької шляхетської корпорації.

З тестаменту Павла Витвицького можна реконструювати такий психологічний образ його експонента: немолодий чоловік, схильний до порядку (заради цього уклав заповіт: “хочу вчинити слухний порядок”), ревнитель традиційних патріархальних відносин (недаремно названий “як господар своєї дружини”), але не позбавлений

⁶⁰ Нині село Сваричів Рожнятівського району Івано-Франківської області, тоді належало до Жидачівського повіту (Źródła Dziejowe. – Т. XVIII. – Cz. 1. – S. 82; SGKР. – 1890. – Т. XI. – S. 628).

⁶¹ Нині село Брошнів Рожнятівського району Івано-Франківської області, на північ від Сваричева, тоді належало до Жидачівського повіту та іменувалось Броснів / Brosniów (Źródła Dziejowe. – Т. XVIII. – Cz. 1. – S. 82-83; SGKР. – Т. I. – S. 383).

⁶² Ідентифікувати їх, відповідно, як Сваричовського і Брошньовського не доводиться, бо в той час у згаданих селах мали володіння представники різних шляхетських родів. Зокрема на перепис посполитого рушення в 1651 р. прибули зі Сваричева, крім Сваричевського, ще й Гошовський, Струтинський, Брошньовський і Дрогомирецький, а з Брошнева, крім Брошньовського, Струтинський, Витвицький і Попель (AGZ. – Т. I. – S. 64, 65).

⁶³ Ім'я Маренція видається варіантом латинського жіночого імені Емеренція (іменини за католицьким календарем 23 січня), однак було характерним і для православного / унійного соціуму, як шляхетського, так і міщанського (Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. / Упорядник М. В. Довбищенко [Пам'ятки. – Т. III: Архів української церкви. – Вип. 1]. – Київ, 2001. – С. 160 [№ 163]; Фелонюк А. Тарнавка і Поріччя – юридики львівського домініканського монастиря Божого Тіла // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць. – Львів, 2016. – Т. 10: Львів / Lwów / Lemberg як міські простори: уявлення, досвіди, практики. – Част. 1. – С. 75).

⁶⁴ Протопласта Жураковських отримав село Жураки з надання князя Владислава Опольського 1378 р., а Кнегиницькі (Кнігининські) були відгалуженням Креховецьких, осілих у Галицькій землі щонайменше від початку XV ст.; обидва роди належали до гербу Сас (Wyrostek L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej. – Kraków, 1932 [Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie. – Т. XI. – R. 1931/2]. – S. 92-93, 94-95, 162, 176).

емоційної турботливості про близьких (показове його пряме звернення у заповіті до дружини: “ти, Маренція, дружино моя”) і про сімейний спокій. Якщо пригадати ще й малозаможність та відсутність родового маєтку в цього шляхтича, котрий мусив шукати долі по чужих землях і дворах та підтверджувати свій шляхетський статус, то, треба гадати, така людина мусила зі співчуттям реагувати на неприємності одного зі своїх заставодавців, благородне походження якого та його рідних було піддане сумніву. Зрештою це оскарження могло створити проблему й для самого П. Витвицького, бо у випадку, коли б нешляхетство Жураковських підтвердилось, їхні маєткові права ставали недійсними, в тому числі й на заставлену ними Павлові нерухомість. Окрім матеріальних трансакцій і емоційних моментів, П. Витвицького із Жураковськими могла єднати й спільна “руська” ідентичність, що ґрунтувалась на приналежності до однієї конфесії: заповіт Павла був писаний руською мовою (а до галицької гродської книги вписаний у перекладі на польську) і датований згідно з “календарем руським” (тобто за юліанським календарем)⁶⁵.

Не можна виключати, що Жураковські могли пропонувати Павлові Витвицькому за присутність на сеймику і якусь грошову винагороду⁶⁶, оскільки, як видно з тестаменту, статки його були дуже скромні. Власне через невисокий майновий статус П. Витвицький фактично перебував на самій межі тієї групи серед місцевої шляхти, яку можна було вважати “осілою”. А його матеріальна підпорядкованість місцевому роду Жураковських дозволяла трактувати П. Витвицького в категоріях залежної шляхти, проте його участь у роботі галицького сеймику де-юре могла бути можливою. Більш ймовірною її робив і просторовий чинник: відстань від Беднарова до Галича становить близько 20 кілометрів, її можна було подолати пішки приблизно за чотири години, а верхи – набагато швидше. Відтак залучити пана Павла на галицький сеймик було простіше, аніж когось зі шляхтичів, котрі мешкали у віддаленіших куточках Галицької землі.

* * *

На відміну від небагатих Жураковських, шляхтичі середньої заможності й впливовості, не кажучи вже про магнатів, сенаторів чи урядників, могли розраховувати на сприяння під час сеймиків більш поважніших “приятелів” (не залежно від того, були ті їхніми клієнтами чи ні), а не тільки родичів (як А. Сулятицький) чи заставних шляхтичів (кшталту П. Витвицького). Відтак може здатися, що для будь-якого галицького шляхтича можна відшукати формальні й неформальні чин-

⁶⁵ Точна дата укладення заповіту невідома власне через його руськомовність. До Галицького гродського уряду документ був поданий у понеділок “після Зачаття Благословенної Діви Марії”, а в 1640 р. це свято, яке відзначається за григоріанським календарем 8 грудня, припало на суботу, відповідно найближчий понеділок – 10 грудня. Натомість у вступному канцелярському протоколі занотовано, що тестамент був написаний “після свята Святого Миколая Понтифіка”, тобто після 6 грудня (знову ж таки, за григоріанським календарем). А в самому заповіті день його укладення не зазначений, однак формулювання датації, зокрема назви місяця у родовому відмінку – “dekabrisa” (ЦДІА України у Львові. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 133. – Стор. 1518-1519), свідчить, що початково день мусив бути вказаний: очевидно у руськомовному оригіналі він був позначений кириличною літерою, яку гродські канцеляристи просто не змогли перевести у звичну арабську нумерацію.

⁶⁶ Не можна виключати можливості перебування на сеймиках за гроші, якщо відомо навіть про виголошення свідчень “за наймом” на галицькому сеймику 1608 р. (Wywody szlachectwa w Polsce... – S. 133 [№ 226]).

ники, які б спонукали його прийхати на сеймикове зібрання до Галича. Проте аналіз заповіту Александра Скотницького – ще одного галицького шляхтича, померлого в 1640 р., – свідчить, що він міг брати участь у роботі деяких галицьких з'їздів⁶⁷, однак навряд чи мав підстави приїжджати на депутатський сеймик попереднього року. Натомість Александер Суляницький і Павел Витвицький – подібно як і кожен зі шляхтичів, котрі мешкали тоді в Галицькій землі і мали тут землеволодіння, – могли перебувати на місцевих зібраннях, проте вірогідність їх готовності з'явитися у сеймиковому колі галицької шляхти саме 12 вересня 1639 р. видається обгрунтованою.

Характеризуючи світогляд, характер і спосіб життя цих двох шляхтичів на підставі їхніх актів останньої волі, укладених в 1640 р., можна дошукуватися, як представлено вище, різноманітних аргументів, що свідчили б на користь їх евентуальної участі в роботі цього та інших галицьких сеймиків. Водночас мусимо визнати, що викладені вище міркування залишатимуться лише гіпотетичними припущеннями, а джерельні свідчення про цих тестаторів можна потрактувати й інакше. Та і самі заповіти, попри свою інформативність та его-центричність, не дають нам змоги достатньо повно й однозначно відтворити соціально-психологічні портрети їх “авторів”. Попри очікування смерті та підготовку до відходу у вічність, ранньомодерна людина писала заповіт у надзвичайній, фактично екстремальній ситуації, відтак перед обличчям смерті могла проявити ті риси, які не були їй властиві впродовж усього життя.

З огляду на існуючий стан джерел навряд чи вдасться однозначно з'ясувати, чи Александер Суляницький і Павел Витвицький дійсно колись перебували на сеймику в Галичі, зрештою в контексті його функціонування це не так і важливо. Натомість суттєвим є те, що участь шляхтичів у роботі регіональних станових зібрань не можна розглядати виключно в категоріях “права” і “прерогативи”. Визначальні чинники, що спонукали кожного конкретного представника рицарського стану їхати або, навпаки, не їхати на сеймик, могли бути особистісними, емоційними, родинними, а не завжди прагматичними чи раціональними.

---

⁶⁷ Коли учасники сеймику 23 серпня 1632 р. обирали послів від Галицької землі на майбутню елекцію короля, першим було названо ім'я місцевого каштеляна Яна Белжецького, а в числі 35 обраних тоді галицьких шляхтичів опинився і пан Павел Скотницький (AGZ. – Т. XXIV. – S. 41). Можна не сумніватися, що прийдешні вибори монарха та відрядження на них своїх представників спонукали багатьох місцевих шляхтичів прибути на тодішній переделекційний сеймик у Галичі. Скорше всього був на ньому присутній і “уроджений” Александер Скотницький, а в такому випадку він однозначно мав би підтримати обрання послами і Яна Белжецького, і Павла Скотницького. Бо ж недаремно саме їх як своїх родичів А. Скотницький призначив “захисниками” своєї останньої волі, написаної у червні 1640 р. (Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 167-170 [Nr 63]).

ДОКУМЕНТИ^{68*}

№ 1

1640 р., травня 14. Галич. –

Впис у реляційну книгу Галицького гродського уряду заповіту шляхтича Александра Сулятицького, укладеного у Більшовцю 7 травня 1640 р.

Feria secunda post D[omi]nicam Rogationum prox[im]a Anno D[omi]ni millesimo
sexcentesimo quadagesimo.

Testamentu[m] Sulatyckie[g]o

Officium praesens castren[se] cap[ita]n[ea]le halicien[se] testamentum vltimae voluntatis g[e]n[er]osi olim Alexandri Sulatycky, manu ips[ius] propr[ia] et amicor[um] infra-scriptor[um] subscriptum, vna cum additamento, manu ips[ius] olim g[e]n[er]osi Sulatycky propria scripto et subscripto, per religiosum fratrem Benedictum Łobaczewsky⁶⁹ ordinis carmeletarum⁷⁰ regular[is] obseruantiae conuent[us] bolszouien[is] totius conuent[us] nomine ad acticandum oblat[us], vti sanum et illaesu[m] omni[ue] suspicionis nota carens, suscipit actis[ue] suis connotari mandauit. Cui[us] tenor sequitur talis.

W imie Troyce przenaswiętszey Amen. Ja, Alexander Sulatycky, będąc bardzo schorzałym y bolu ciężkiego vzywaiąc, widząc tez posła pewnego, który mi od Stworcy moiego dekret y sententyą generalną na⁷¹ wszystek narod ludzki włożoną // (смп. 1145) przynosi, to jest kto sie rodzi vmrzec musi, temu staraiąc sie, abym dosc mógł czynic, a iezeliby iuz wola naywiszszego Pana na wykonanie tego świętego dekretu nademną przystąpiła y wypelniona bydz raczyła, iakom sie vrodził w wierze święt[e]y catholiciekiey rzymsk[e]y prawdziw[e]y y w on[e]y był wychowany, tak podług zwyczaiu chwalebneho starozytnego z tym swiate[m] y ciałem moim rozłączyc się chce. Nie widząc zadney poprawy na zdrowiu, ani zadney folgi, przyzwalem do siebie xiędza Serapiana⁷², przeora bolszowieckiego, zakonnika karmelitow regularis⁷³ obser[uantiae], y jego mosci pana Kraiewskiego, dzierzawcy na ten czas belszowieckiego, przy ktorych obecności taką dysposytyą y wolą ostatnią moię czynię.

Naprzod opatrzyszysy się przenaswiętszymi sacramenty, spowiedzią y ciałą y krwie na[y] drozszey Jesusa Chrystusa Pana a Odkupiciela mego przyięciem, dusze Panu Stworcy memu a ciało ziemi w kosciele bolszowieckym v oycow karmelitow iako braciey duchownych moich oddawam, ktoremu kosciółowi leguie złotych monety polskiey pięćset, obliguiąc onych, aby Pana Boga za duszę moię prosili, te pieniądze są v arendarza manastyrskiego zyda Bera, do tegoz kosciola dwanascie łokci hatlasu szkarlatnego na ornat. V tegoz zyda Bera złotych sto na zbudowanie oltarza Świętego Michała w Buczaczu, ktore to złotych sto aby w ręce xiędzu plebanowi buczańskiemu oddano było proszę. Trzysta złotych v jego mosci pana woiewodzica za konia, te podziękowawszy za dobrodzieystwa hojne jego mosci panu woiewo-

⁶⁸ При публікації документів зберігаємо оригінальне написання тексту, лише модернізуємо пунктуацію, уніфікуємо вживання великої / малої літери та розбиваємо на абзаци. У квадратних дужках подаємо скорочені, пошкоджені й реконструйовані фрагменти.

⁶⁹ Першу літеру можна прочитати і як *S*, тоді усе прізвище як “Собачевський”, але навряд чи як “Побачевський” (так у виданні “Testamenty szlacheckie...”).

⁷⁰ Так у тексті. Має бути *carmelitarum*.

⁷¹ У виданні “Testamenty szlacheckie...” помилково подано як *po*.

⁷² Так в оригіналі. У виданні “Testamenty szlacheckie...” невірно подано як *Serafiana*.

⁷³ Кінець слова нерозбірливо виправлено. У виданні “Testamenty szlacheckie...” подано як *regulae*, що явно не відповідає кількості літер у слові.

dzicowi do Na[y]swiętszey Panny // (стор. 1146) do Lwowa na vlycy Ganczarskiey oycow carmelitow ofiaruie, aby y tam za dusze moię msze święte odprawowane były pilnie proszę.

Małzonka moia aby przy wszytkich dobrach, tak ruchomych y nieruchomych, według prawa zapisanego wcale zostawała y zachowana była. Wszakze ona wie o długach wszytkich, kiędy są pieniądze. Mianowicie v jego⁷⁴ mosci paniey woiewodziney sędomirskiey osmnascie set złotych, na osmset iest zapis w Trębowli, na tysięc iest karta w skrzyni w Manasterzyskach. Summa v jego mosci pana woiewody podolskiego, o ktor[e]y ona nie [wie], w skarbie za pięć cwierci zasłużonego, ktore zasługi powinien będzie od[z]yskac jego mosc pan Krąnkowsky, a długie wszytkie, ktoreby sie pokazały, popłacić. A czeladzi iako pod chorągwią, tak y domowey zupełnie popłacić.

Na pogrzeb pięćset złotych, te są między zydami manasterskiemi. Jego mosci pana woiewodzica prosic, ktorego ia proszę sam, aby iako zywym, tak y zmarłym dobroczynnosc swoię oswiadczyć raczył, w tem zeby⁷⁵ ostatnią vczynnosc y miłosierny vczynek vkazac raczył a ciało moie do kosciola przy pogrzebie odprowadził.

Przy tym punkcie y krysie bliskim zycia mego, poniewaz zyięc nie mogłem sie z ich mosciami pozegnac, teraz zegnam małzonką miłą moię z potomkiem kochanym, Bogu was oddaięc, zegnam ich mosciow: jego mosci pana woiewodę braclawskiego y spolnie z jey moscią, jego mosci pana⁷⁶ woiewodzica braclawskiego, jego mosci pana brata mego rodzonego Adama Sula// (стор. 1147)tyckiego, jego mosci pana Krąnkowskiego, podstarosciego buskiego, czesnika braclawskiego, ich mosciow panow towarzyszow pod chorągwią, czeladki moie⁷⁷ y wszytkich w pospolitosci a proszę ia iakoscie zywemu łaskę pokazywali, tak y zmarłemu abyscie affektu nie odmieniali.

T[e]y tedy dysposityey y ordynac[e]y ostatniey moiey czynię opiekunami jey mosc panią woiewodzina sendomyrską, jego mosci pana woiewodzica braclawskiego Piotra Potockiego, ktoremu ia cale dziękuię za hoyne dobrodzieystwa mnie vczynione⁷⁸, jego mosci pana mego rodzonego Adama Sulatyckiego, jego mosci pana Krąnkowskiego, podstarosciego buskiego, c[z]jesnika braclawskiego, ktorych przez Wnętrznosci Miłosierdzia Bozego proszę, aby tey ostatniey woli moiey w niczym nie przeczyli y sumnienia swych nie zawodzili, a duszy moiey przykro nie czynili, o to po trzecie proszę.

Działo sie w Bolszowcu roku Panskiego tysięc szescsetnego czterdziestego dnia siodmego maia przy obecności xiędza Piotra⁷⁹ bolszowieckiego y jego mosci pana Jana Kraiewskiego.

Siemiątkowskiey wdowie florenos osmdziesiąt zeby małzonka zapłaciła. Chlopcu bokszysz⁸⁰ woznikow, ktorego sobie obierze konia z p[ar]ą pistoletow oprawnych. Synowi Dominikowi kurta hatłasowa szkarłatna y ferezya czerwona pułszkarlatna hatłasem podszytą.

Cuius testamenti manuu[m] sunt hae. Frater Serapion Zarici[us] prior bolszowiecen[sis] m[anu] p[ro]p[ria]. Alexander Sulatycky. Miko// (стор. 1148)łay Lubieniecky. Jan Kraiowsky.

⁷⁴ Так у тексті. Має бути *jeu*.

⁷⁵ У виданні "Testamenty szlacheckie..." подано як *temże by*.

⁷⁶ У виданні "Testamenty szlacheckie..." слово *Pana* всупереч рукопису подано двічі.

⁷⁷ У тексті *noie*.

⁷⁸ У виданні "Testamenty szlacheckie..." невірно подано як *poczynione*.

⁷⁹ Так в оригіналі. Має бути *przeora*.

⁸⁰ Напевно має бути *bakszysz*. У виданні "Testamenty szlacheckie..." подано як *Chlopcu Bokszysz z* (тобто "Бокша" як ім'я хлопця)

Hoc additamentum⁸¹ manu propria p[rae]fati olim Sulatycky scriptu[m] et subs[cri]ptum⁸².

A yz tu w ostatn[e]y woli moiey nie dołożono, ze ią miłą małzonkę moię oddaię pod opiekę jego mosci panu oycu paniey⁸³ Krąkowskiemu, czesnikowi braclawskiewskiemu⁸⁴, starania mego y to co należy mił[e]y małzonce moiey według prawa. A to, co należy kościołowi bolszowieckiemu y lwowskiemu proszę dla miłosierdzia, aby było oddano, a doyrzrec tego, zeby za duszę moię iaki porządek był vczyniony, zeby się odprawowały msze. Jey mosci panią matkę y wszystkich domowych zegnam a proszę o pacierz za duszę moię. Alexander Sulatycky.

Post ingrossat[ionem] originale offerenti est restitut[um] de quo off[ici]um p[rae]s[e]ns quietat[um].

ЦДІА України у Львові. – Ф. 5 (Галицький городський суд). – Оп. 1. – Спр. 133. – С. 1144-1148. Оригінальний впис в актову книгу.

Переклад

Понеділок після Молитовної (Хрестової) Неділі найближчий Року Божого тисяча шістсот сорокового.

Тестамент Сулятицького.

Уряд теперішній городський старостинський галицький тестамент останньої волі уродженого покійного Александра Сулятицького, рукою його власною та приятелів нижчепідписаних підписаний, разом з додатком, рукою самого покійного уродженого Сулятицького власною написаним і підписаним, побожним братом Бенедиктом Лобачевським ордену кармелітів канонічного обряду монастиря іменем усього монастиря для вписання принесений, як добрий і непорушений та від усіх підозри ознак вільний, приймає та актами своїми занотувати наказав. Котрий зміст слідує такий.

В ім'я найсвятішої Трійці амінь. Я, Александер Сулятицький, будучи дуже нездужалим і тяжкого болю зазнаючи, видячи також певного посла, котрий мені від мого Творця декрет і генеральну сентенцію на весь людський народ покладену приносить, тобто хто народився, [той] померти мусить, тому стараючись, аби досить міг вчинити, а якщо б вже воля найвищого Пана на виконання цього святого декрету наді мною приступила і виконана бути воліла, як я народився у вірі святій католицькій римській правдивій і в ній був вихований, так згідно похвального стародавнього звичаю з тим світом і тілом моїм розлучитися хочу. Не видячи жодного покращення здоров'я, ані жодної поблажки, прикликав до себе ксьондза Серапіана, більшовецького приора, законника кармелітів канонічного обряду, і його милість пана Краевського, більшовецького на той час державцю, у присутності яких таку диспозицію і волю останню мою чиню.

Найперше забезпечившись найсвятішими сакраментами, сповіддю та прийняттям тіла й крові найдорожчого Ісуса Христа, Пана і Спасителя мого, душу Пану Творцю моему, а тіло землі в більшовецькому костелі у отців кармелітів як моїх духовних братів віддаю, котрому костелу легую п'ятсот злотих польської монети, зобов'язуючи їх, аби Пана Бога за мою душу просили, ті гроші є у монастирського орендаря єврея

⁸¹ Так у тексті. Має бути *additamentum*.

⁸² У виданні "Testamenty szlacheckie..." невірно передано як *subs(ri)ptum*.

⁸³ У виданні "Testamenty szlacheckie..." помилково подано як *Panu*.

⁸⁴ Так у тексті.

Бера, до того ж костелу дванадцять ліктів пурпурного атласу на орнат. У того ж єврея Бера сто злотих на зведення вівтаря Святого Міхала в Бучачу, котрі то сто злотих прошу, аби в руки бучацькому ксьондзу-плебану були віддані. Триста злотих у його милості пана воєводича за коня, ті, подякувавши за щедрі добродійства його милості пану воєводичові, до Найсвятішої Панни до Львова на вулиці Гончарській отців кармелітів жертвую, аби і там за мою душу святі меси відправлялися були, пильно прошу.

Моя дружина аби при всіх маєтностях, так рухомих і нерухомих, згідно записаного права загалом залишалась і збережена була. Адже вона знає про всі борги, де є гроші. Зокрема в її милості пані сандомирської воєводини вісімнадцять сотень злотих, на вісімсот є запис в Тереховлі, на тисячу є картка в скрині в Монастериськах. Сума у його милості пана подільського воєводи, про яку вона не [знає], в скарбі за п'ять чвертей заслуженого, котрі заслуги повинен буде відібрати його милість пан Кронковський, а усі борги, які б виявились, заплатити. І челяді як під хоругвою, так і домашній повністю заплатити.

На похорон п'ятсот злотих, ті є між монастирськими євреями. Його милість пана воєводича просити, котрого я прошу сам, аби як живим, так і померлим свою добродійність проявити зглянувся, в тому щоб останню добродійність і милосердний вчинок виказати зволив і моє тіло до костелу при похороні відпровадив.

При тому пункті і краю близькому мого життя, оскільки живши не міг з їх милостями проститися, тепер прощаю мою милу дружиною з коханим потомком, Богу вас віддаючи, прощаю їх милостей: його милість пана брацлавського воєводу спільно з її милістю, його милість пана брацлавського воєводича, його милість пана брата мого рідного Адама Сулятицького, його милість пана Кронковського, буського підстаросту, брацлавського чашника, їх милостей пані товаришів під хоругвою, мою челядь та усіх з загалу, і прошу я як живому ласку виказували, так і померлому аби милість не відміняли.

Теї тоді диспозиції й ординації останньої моєї чиню опікунами її милість пані сандомирську воєводину, його милість пана брацлавського воєводича Пйотра Потоцького, котрому я цілком дякую за щедрі добродіяння, вчинені мені, його милість пана мого рідного [брата] Адама Сулятицького, його милість пана Кронковського, буського підстаросту, брацлавського чашника, котрих нутрощами Божого милосердя прошу, аби тій останній волі моїй в нічому не перечили і своїх сумлінь не підводили, а моїй душі прикро не робили, о то втретє прошу.

Діялося в Більшовці року Божого тисяча шістсот сорокового дня сьомого травня в присутності ксьондза пріора більшовецького і його милості пана Яна Краєвського.

Семйонтковській вдові флоринів вісімдесят щоб дружина заплатила. Хлопцю бакшиш візничий, якого собі обере коня з парою оправлених пістолетів. Синові Домініку атласну пурпурну куртку і червону півпурпурну фerezію, підшиту атласом.

Котрого тестаменту [підписи] рук є ті. Брат Серапіон Зарицький, більшовецький пріор, рукою власною. Александер Сулятицький. Миколай Любенецький. Ян Краєвський.

Тут додаток рукою власною вищезгаданого покійного Сулятицького написаний і підписаний.

А що в тут в останній волі моїй не додано, що я милу дружину мою віддаю під опіку його милості пану батькові пані Кронковському, брацлавському чашнику, моєї турботи і те, що належить моїй милій дружині згідно права. А те, що належить більшовець-

кому і львівському костелу, прошу задля милосердя, аби було віддано, та доглянути того, щоб за мою душу якийсь порядок був вчинений, щоб відправлялися меси. З її милість пані матір'ю та усіма домашніми прощаюсь і прошу про молитву за мою душу. Александер Сулятицький.

Після внесення оригінал тому, хто подав, є повернутий, з якого уряд теперішній поквитований.

№ 2

1640 р., грудня 10. Галич. –

Впис у реляційну книгу Галицького гродського уряду заповіту шляхтича Павла Вітвицького, укладеного після 6 грудня 1640 р.

Feria secunda post festum Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae proxima Anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo.

[...]

Oblata testamenti Witwickie[go].

Ad officium acta[ue] p[raese]ntia castren[sia] capitane[alia] hal[icie]n[sia] p[er]s[ona] l[ite]r veniens n[obi]lis Petrus Kniehynicki et n[obi]lis Fedor Drohomirecki eidem officio p[raese]nti exhibuerunt obtulerunt[ue] ad actandum testamen[tum] vltimae voluntatis olim n[obi]lis Pauli Witwicki, per Antonium poponem rutenum post festum Sancti Nicolai Pontificis anno p[ro]xim[is] p[rae]t[er]ito in p[rae]sentia n[obi]lium Stephani, Fedori et Hieronimi Zurakowskich nec non Petri Kniehinicki confect[um] et conscript[um], manu eiusdem poponis no[m]i[n]e testatoris et alior[um] n[obi]lium l[ite]rarum ignoran[tium] subscriptum, petens hoc idem testamentum polonico idiomate de rutenico descriptu[m] a se suscipi et act[is] inscribi. Quorum affect[ati]oni vti iuste officiu[m] p[rae]sens annu[en]do hoc idem testamen[tum] pia[e] et vltimae voluntatis irrecuse suscepit actis[ue] suis ingross[ari] ma[n]davit. Cuius tenor[is] talis est.

Pawel Witwicki, który mies[z]kam na wsi w Bednarowie na zastawie⁸⁵ na czesci // (стор. 1519) pana Zurakowskiego y pana⁸⁶ Stephanowey Nahibalowey, który ia tez dzis będąc ziemny czlowiek, iz Pan Bog nawiedzil mie chorąbą wielką, na co ia, tez oglo-dawszy sie iak gospodarz malzonki swej, chce vczynic iey porządek slusz[ny] y dziatkam swem za ziwota swe[go]. Ktory przy ludziach cnotliwych slachetnych przy panu Stephanie Zurakowskim y przy panu Fedorze y przy panu Jacku⁸⁷ y przy panu Piotrze Kniehinickich vkazuje to ludziom⁸⁸ tym, ze dzieci moie pierwszy zony do tego obchodu mego nie maią nic, tilko dziwce starsz[e]y po moiej glowie odkazuje krowe y złotych dziesięc. I to prawdziwie vkazuje przy tych ze ludziach, co mam na zastawie złotych siedmdziesiąt v pana Hricia⁸⁹ Bednarowskiego y v pana Stephana Zurakowskiego złotych trzydziesci, tey summy wszystkiey złotych sto y do tey summy dzieci moie starsze nic nie maią, tilko zona moia teraznieysza w tey summie ma byc wolna y s tey summy powinna dac dziwce złotych dziesiec. A ty tez Marentiia zono moia masz brata swego w Swaryczowie pana Wasila a w Brocniowie⁹⁰

⁸⁵ Слова *na zastawie* дописані внизу сторінки, через значок #.

⁸⁶ Так в оригіналі. У виданні “Testamenty szlacheckie...” невірно подано як *Pani*.

⁸⁷ Першу літеру в імені перероблено, можна прочитати як *Dacku*.

⁸⁸ Слово *ludziom* дописано внизу після впису документу (перед наступним записом), через значок #.

⁸⁹ У виданні “Testamenty szlacheckie...” ім'я помилково відчитане як *Hrzeja*.

⁹⁰ Так в оригіналі. Має бути *Broszniowie*.

Mania, tym podciwym y slachetnym przyiacielom twoim daie ciebie w opieke. Anno D[omi]ni 1640 dekabrisa⁹¹ kalendarza ruskiego. Przy tim tez byli testamencie ludzie slachetni pan Stephan y pan Fedor y pan Jacko Zurakow[s]ci y pan Piotr Kniehinicki, reki swoje podpisuiac y swiadectwo slus[z]ne wydaiac.

ЦДДА України у Львові. – Ф. 5 (Галицький гродський суд). – Оп. 1. – Спр. 133. – С. 1518-1519. Оригінальний впис в актову книгу.

Переклад

Понеділок після Зачаття Благословенної Диви Марії найближчий Року Божого тисяча шістсот сорокового.

[...]

Облята тестаменту Витвицького.

До уряду та актив теперішніх гродських старостинських галицьких особисто з'явившись, шляхетний Петро Кнегиницький та шляхетний Федір Дрогомірецький цього ж уряду теперішньому представили й подали для вписання заповіт останньої волі покійного шляхетного Павла Витвицького, руським попом Антонієм після свята Святого Миколая Понтифіка року нещодавно минулого в присутності шляхетних Стефана, Федора та Героніма Жураковських і також Петра Кнегиницького укладений та записаний, рукою того ж попа іменем тестатора та інших шляхетних, письма незнаючих підписаний, бажаючи, щоб цей заповіт, польською мовою з руської переписаний, до себе був прийнятий та в акти записаний. Котрих бажанню як слушному уряд теперішній сприяючи цей самий заповіт побожної та останньої волі безумовно прийняв та в акти свої вписати наказав. Котрий змісту такого є.

Павел Витвицький, котрий [я] мешкаю в селі Беднарові на заставі на частці пана Жураковського і пана Стефана Нагибалової, котрий я також сьогодні будучи земним чоловіком, що Пан Бог навів [на] мене велику хворобу, на що я, також оглядаючись як господар своєї дружини, хочу вчинити їй слушний порядок і своїм дітям за свого життя. Котрий при цнотливих, шляхетних людях при пану Стефану Жураковському і при пану Федору і при пану Яцьку і при пану Пйотру Кнегиницьких вказую то тим людям, що мої діти від першої дружини до цього мого буття не мають нічого, тільки старшій дівці після моєї смерті відказую корову і десять злотих. І то правдиво вказую при тих же людях, що маю на заставі сімдесят злотих у пана Гриця Беднаровського і у пана Стефана Жураковського тридцять злотих, тієї суми всієї сто злотих і до тієї суми мої старші діти нічого не мають, тільки моя теперішня дружина в цій сумі має бути вільною і з тієї суми повинна дати дівці десять злотих. А ти Маренція, дружино моя, маєш свого брата у Сваричеві пана Василя і в Брошневі Маня, тим поштивим і шляхетних твоїм приятелям даю тебе в опіку. Року Божого 1640 грудня календаря руського. При тому також були тестаменти шляхетні люди пан Стефан і пан Федір і пан Яцько Жураковські і пан Пйотр Кнегиницький, руками своїми підписуючи і слушне свідоцтво видаючи.

---

⁹¹ Так в оригіналі. У виданні “Testamenty szlacheckie...” невірно подано як *dekabrija*. Див. подібне позначення місяця “decembris” у заповіті іншого православного шляхтича Василя Жураковського, датованому 30 грудня 1663 р. (Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich i ziemskich ziemi halickiej... – S. 310 [Nr 147]).

Олексій Вінниченко.

Хто міг приїхати на депутатський сеймик до Галича в 1639 році ? (Заповіти двох представників галицької шляхти з 1640 року).

Участь у роботі шляхетських сеймиків, які в ранньомодерній Речі Посполитій виконували функції нижчої ланки парламентсько-представницької системи та органів місцевого самоврядування, формально міг узяти будь-який місцевий шляхтич-землевласник. Проте присутність на сеймику не була обов'язковою, тому не укладались жодні офіційні переліки учасників зібрань. Дослідники намагаються відтворити кількісний і персональний склад окремих сеймиків на підставі різноманітних згадок у сеймикових актах та інших джерелах. У статті проаналізовано заповіти галицьких шляхтичів Александра Сулятицького і Павла Витвицького, котрі померли в 1640 р.: на підставі їх тестаментів охарактеризовано світогляд, характер і спосіб життя цих шляхтичів та розглянуто ймовірність їх участі в роботі галицьких сеймиків.

Oleksiy Vinnychenko.

Who could come to the deputy dietine to Halicz in 1639? (The wills of two representatives of the Galician gentry since 1640).

Any local landowner could formally participate in the work of the gentry dietines which performed functions of the lower level of the parliamentary-representative system and local self-government in the early modern period of Rzeczpospolita. However, the presence at the dietine was not mandatory, therefore, no official lists of meeting participants were concluded. Researchers are trying to reproduce the quantitative and personal compositions of particular dietines referring to various mentions in acts and other sources. The article analyzes the wills of the Galician noblemen Aleksander Sulatycki and Pawel Witwicki, who died in 1640: on the basis of their tests, the worldview, character and way of life of these two noblemen were described and the probability of their participation in the work of the Halicz dietines was considered.

ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ САМБІРСЬКОЇ ЕКОНОМІЇ В ПЕРЕМИШЛЬСЬКИХ ГРОДСЬКИХ І ЗЕМСЬКИХ АКТАХ

Самбірська економія (староство) як комплекс королівських маєтків XVI – XVIII ст. була унікальною та неповторною з точки зору організації господарського і адміністративно-територіального управління, соціально-схывавпйцукеак правової градації населення. Відтак її історія викликає стале зацікавлення серед вітчизняних та зарубіжних істориків й таким залишатиметься у майбутньому¹. Джерельна база до історії Самбірської економії добре відома. В її основі – архів Самбірської економії, матеріали Камерального архіву². Тривалий час вони активно використовуються. Однак цими документальними зібраннями джерелознавчий потенціал не обмежується. Чимало пізнавального до історії економії можна повзяти з інших архівних колекцій та збірок.

Самбірська економія розташовувалася на території Перемишльської землі, тому, цілком закономірно, акти перемишльського гроду і земства містять чимало документів, що стосується цієї королівської маєтності. Умовно її можна розподілити на такі групи:

1. Документація перемишльських гродських і земських судів, де однією зі сторін чи то майнової угоди, чи то судової суперечки виступає особа або група осіб, замешкалих у економії;

2. Документи, створені “третьою стороною”, тобто інституціями та особами, що не мають безпосереднього стосунку до гродських і земських судів з одного боку, з іншого – до адміністративно-судового апарату управління самої економії;

3. Документи самбірського замку (двору) та нижчих адміністративно-судових інстанцій економії, облятовані в перемишльських гродських і земських актах.

Перша група, чи не найбільша, охоплює доволі розмаїтий спектр документів. В першу чергу це акти, утворені за участю шляхти, що проживала на королівщині й розпоряджалася війтівствами-князівствами, вільництвами, попівствами. Втім, стосується це лише тієї частини nobilitetu, котра одночасно володіла земськими маєтками. Так, у першій половині XVI ст. самбірські акти неодноразово повідомляють про такі родини: Комарницьких з Рикова і Багноватого (Федько Комарницький Михалкович

---

¹ Основні праці про Самбірську економію: Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomii Samborskiej w XVIII w. – Lwów: Nakł. Tow-wa nauk., 1936. Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях: історичні нариси / Упорядкування та наукова редакція Миколи Крикуна. – Львів, 2004. Гошко Ю.Г. Населення Українських Карпат XV-XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1976. Гарасимчук М.Є. Актові киги Самбірської економії XVI – XVIII ст. історико-джерелознавче дослідження. – Автореферат дисертації ... - К., 2017.

² Інкін В.Ф. Архів Самбірської економії // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – 1996. – Т.СХХХІ: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С.107-146. Bańkowski P. Archiwum kameralne i jego łosy // Archeion. – 1948. – R.XVII. – S.114-150. Stańczak Ed. Kamera saska za czasów Augusta III. – Warszawa, 1973.

з синами Іваном, Ігнатом. Сеньком), відомих ще як риківські крайники; Коблянських з Кобла Старого і Волі Коблянської, Винницьких-Лукавських з Лукавиці; Татомирів з Підбужа, Гринька і Васька Чернецьких з Ботельки; Петра Чернецького з синами зі Сторони; Стецька Чернецького з синами із Яблінки Нижньої; Івана Добрянсько-го-Ластовецького Сокола з синами із Ластівки і Свидника; Тимка Комарницького з Росохача тощо. З такою ж регулярністю про них повідомляють і перемишльські акти. Обидві групи документів не надто перегукуються та суттєво доповнюють одна одну. Ось як це, наприклад, виглядає у випадку з Дмитром Чернецьким, власником частини війтівства у Яблінці Нижній. У самбірських актах знаходимо про нього такі відомості:

У 1600 р. взяв участь у розгляді суперечки між князем з Туречки Андрієм Метенкою і його братовою Марухною, на боці Андрія³.

У 1600 р. з наказу самбірського підстарости Станіслава Пенгоського виїздив до Яблінки Дубової для розгляду суперечки між місцевими князями⁴.

У 1603 р. визнав борг перед Мартином Рушелем у розмірі 50 зл.⁵

У 1603 р. учасник зборових судів⁶.

У 1604 р. Андрій Чернецький звільнив Дмитра Чернецького зі своїх претензій у справі його побиття підданими Дмитра⁷.

У 1607 р. Андрій Чернецький зобов'язався ставити свого швагра Януша Негребецького, щоб останній квітував Дмитра з певних перед тим висунутих претензій⁸.

У 1611 р. визнав борг у розмірі 110 зл. Федорові Затварницькому.

Натомість у перемишльських земських актах Дмитро Чернецький згадується за таких обставин:

У 1584 р. з дозволу батька учинив реформацію для дружини Насті⁹.

У 1594 р. учинив цесію на 40 зл., записаних на нерухомості в Турці, на користь Грицька Яворського Петрашовича¹⁰.

У 1600 р. разом з братами Андрієм, Стефаном, Янушем, Васьком, був звільнений від претензій з боку сестри Марухни та її чоловіка Васька Височанського Васютича, щодо виділення посагу¹¹.

У 1605 р. визнав борг своєму зятю Яцькові Ступницькому Грицьковичу (300 зл.)¹².

У 1608 р. зять Ступницький квітував Дмитра зі сплати 300 зл.¹³

У другій половині XVII – XVIII ст. ця категорія шляхти не зникає зі сторінок перемишльських актів. Змінюється лише її персональний склад: поряд з Комарницькими з Багноватого і Рикова, Татомирів з Підбужа з'являються Топільницькі зі Стрілок, Розлущькі з Розлуща, Гошовські з Туречки Метенчиної і Стопусянської, Комарницькі Фагараші з Ботельки Вижньої, Гнилянські з Гнилої, Нагуйовські, Стрільбицькі, Волишиновські і т.д.

³ Наукова бібліотека Львівського Національного університету ім. І.Франка, відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф.П. Максименка. – Спр. 517/III. – Арк. 108.

⁴ Там само. – Арк. 117зв. – 118

⁵ Там само. – Арк. 214зв.

⁶ Там само. – Арк. 210.

⁷ Там само. – Арк. 399.

⁸ Там само. – Арк. 534.

⁹ Центральний державний історичний архів, м. Львів. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 43. – С. 917 – 918.

¹⁰ Там само. – Спр. 59. – С. 314.

¹¹ Там само. – Спр. 65. – С. 426 – 427.

¹² Там само. – Спр. 70. – С. 609 – 610.

¹³ Там само. – Спр. 73. – С. 119.

Окрім такої документації, до перемишльських гродських і земських книг вписані й акти, що мають безпосередній стосунок до населення Самбірської економії.

Для другої половини XVI ст. це зазвичай документи, пов'язані з «гонінням сліду», якщо такий проходив по території шляхетських і королівських володінь, а також акти про завдання тілесних ушкоджень (свідчення возного або самих сторін конфлікту), де потерпілими чи навпаки виступають королівські піддані економії¹⁴. У 1620-х роках – це серія юраментів про завдані шкоди в результаті татарських нападів¹⁵. Усі ці акти зазвичай вписувалися до гродських книг.

У книгах перемишльського земського суду з 1580-х років з'являються записи про викочовування підданих як з Самбірської економії, так і навпаки. Особливо їх багато для 1630 – 40-х років. Земські акти (серія декретів) цього часу буквально нашпиговані судовими справами проти Даниловича, самбірського старости, щодо втечі шляхетських підданих до економії¹⁶.

З середини XVII ст. набуває поширення такий різновид документації, як протестації підданих економії проти свавілля військових підрозділів з додаванням відповідних реєстрів завданих шкод. Зо два десятки таких документів, що охоплюють по кільканадцять сіл, тобто цілі країни і ключі, маємо для 1650-х – початку 1660-х років¹⁷. Така ж документація зустрічається й пізніше. Наприклад, “*Rejestr szkod przez rozne chor gwie przechodz ce z obozu y do obozu soltysom Oeconomii Samborskiey poczynione*” (1687)¹⁸; “*Rejestr szkod przez Jchmciow panow zo nierzow tak stoi cych jako tez y iednanych*” (1715)¹⁹.

В останні три десятиліття кожна перемишльська гродська актова книга містить від кількох до кількадесяти документів місцевого гроду, що так чи інакше стосуються економії. Зазвичай це судові акти (проорогації, цитації, екзекуції, маніфестації, протестації тощо) у справі неповернених громадами боргів місцевій шляхті; межові суперечки (В. Інкін стверджував, що вони виникали перманентно упродовж XVII – XVIII ст.). Втім, це не так, конфлікти активізувалися у 1750-х роках. Саме з того часу маємо серію актів між економією та Кульчицькими, між економією та Шептицькими за Шептиці; між економією і власниками Корналовичів; власниками Острова; власниками Ортиничів, власниками Лосинця. Якісь межові заходи у 1760-х роках проводилися у басейні Дністра біля сіл Бложів, Роздяловичі, Купновичі, Пиняни²⁰; дрібні

¹⁴ Там само. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 289. – С. 528, 603; спр. 291. – С. 477-478, 815; спр. 292. – С. 158, 820, 831; спр. 295. – С. 297-298, 407, 426-427, 746, 1143, 1430; спр. 296. – С. 358; спр. 297. – С. 774; спр. 299. – С. 183, 1062, 1944, 2524; спр. 301. – С. 665, 764; спр. 303. – С. 451; спр. 304. – С. 1135, 1225, 1409; спр. 306. – С. 1260; спр. 307. – С. 909-910, 1436; спр. 308. – С. 130; спр. 309. – С. 1242, 1285; спр. 310. – С. 1335; спр. 312. – С. 249; спр. 313. – С. 1145, 1720; спр. 314. – С. 300, 1011; спр. 315. – С. 1280.

¹⁵ Там само. – Спр. 1072. – С. 20, 33, 36-37, 54-59, 144-148, 150, 152-153.

¹⁶ Там само. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 328 – 347.

¹⁷ Там само. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 376. – С. 244, 364, 424-451, 455-466, 556-561, 577, 616, 703-705, 926, 985; спр. 377. – С. 1586; спр. 377. – С. 1671; спр. 379. – С. 1638, 1875; спр. 382. – С. 1995; спр. 383. – С. 73, 90, 92; спр. 384. – С. 396.

¹⁸ Там само. – Спр. 446. – С. 713-716.

¹⁹ Там само. – Спр. 499. – С. 1234-1239.

²⁰ Межовий процес із Кульчицькими (Там само. – Спр. 575. – С. 2704-2705; спр. 576. – С. 478-479; спр. 577. – С. 1604, 1631-1633, 1713-1715, 1930-1931, 2059-2062; спр. 579. – С. 2341-2342, 2379-2384, 2819-2821, 3020-2023; спр. 580. – С. 141-144, 227-235, 553-557, 984-987, 1082-1086, 1093-1099, 1210-1211, 1319-1321; спр. 581. – С. 2237-2238, 2401-2404; спр. 582. – С. 2634-2635, 2767-2769, 3296-3298; спр. 583. – С. 871-75, 1015, 1221-1222; спр. 584. – С. 1879-1882, 2635-2637; спр. 589. – С. 3117-3119, 3363-3364, 3502; спр. 591. – С. 2741, 2758-2836, 2859-2862; спр. 592.

конфлікти окремих осіб, зазвичай шляхти з королівськими підданими (побиття, насильне забирання якихось речей), напади на корчми, перекочовування євреїв-корчмарів з королівських володінь у шляхетські і навпаки, не сплативши при цьому орендної суми; стягнення незаконних мит і таке інше²¹. Серед цього всього трапляються цілком незвичні справи з доволі специфічною інформацією. Наприклад, на початку 1720-х років самбірські місіонери позивали усіх вїттів економії, претендуючи на якісь виплати, які вїтти не визнавали, аргументуючи тим, що не є католиками. Один з актів містить перелік усіх посесорів вїттівств-князівств економії із зазначенням, якої вони віри – *ruska* або *rzymska*²². З початку 1750-х років є серія актів у справі вибранців-солтисів економії (хто чим володіє, на яких підставах). Вочевидь, ці акти відповідають одній зі справ, що зберігаються в архіві Самбірської економії. Але в останній, видається, не всі документи. Відтак варіант уміщений до перемишльських актів, на порядок репрезентативніший²³.

До другої групи документів, як зазначалося, входять акти, створені за межами гродських і земських судів, але облятовані в їхніх актах. Одночасно вони не мають стосунку до документації, що продукувалася адміністративно-судовими інституціями самої економії. Фактично мова йде про королівські документи та документи вищих владних і судових інституцій.

Акти, видані з королівської канцелярії від імені монарха, утворювали два різновиди документів: 1. Королівські надання (привілеї) на об'єкти нерухомості в межах економії; 2. Королівські мандати і універсали у справі економії та її населення.

Королівські надання зазвичай стосувалися князівств-вїттівств, вільництв, солтисівств, корчмарств, млинів. За доволі поверховими підрахунками, всього до перемишльських актів внесено щонайменше півтисячі таких королівських привілеїв. Хронологічно вони охоплюють період від початку XVI ст. до кінця XVIII ст., однак облятувалися більшість із них від середини XVII ст.

Для XVI ст. таких облят нараховується одиниці. Найраніша з них, напевне, це привілей Сигизмунда Августа 1555 р. для Татомирів–Корчинських на вїттівство у Підбужі, облятований у гродських актах у 1557 р.²⁴

– С. 412-416, 689-697, 1019-1021; спр. 597. – С. 270-273, 281, 410-412, 1683-1685; спр. 598. – С. 944-945, 1148-1152, 1257; спр. 603. – С. 537-541; спр. 621. – С. 304-306, 312; спр. 624. – С. 1232; спр. 626. – С. 1224; спр. 626. – С. 2255, 2283; спр. 627. – С. 7-10, 1666; спр. 632. – С. 445). Межовий процес із Шептицькими (Там само. – Спр. 575. – С. 747-748; спр. 576. – С. 463-464; спр. 579. – С. 2413-2414, 3083-3084; спр. 580. – С. 157-162, 1023-1025; спр. 612. – С. 2153; 626. – С. 927). Межовий процес із власниками с. Корналовичі (Там само. – Спр. 581. – С. 2399; спр. 598. – С. 809-811; спр. 606. – С. 1617-1626). Межовий процес із власниками Ортиничів (Там само. – Спр. 606. – С. 2246-2247). Межовий процес із власниками сс. Ільник і Лосинець (Там само. – Спр. 612. – С. 1657-1663). Межовий процес з власниками с. Острова (Там само. – Спр. 628. – С. 1259). Межовий процес із власниками с. Лука (Там само. – Спр. 644. – С. 1131).

²¹ Для прикладу, в одній актовій книзі за друге півріччя 1765 р. таких документів нараховується кільканадцять (Там само. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 624. – С. 286, 453-454, 456-457, 467-468, 538-539, 541-542, 746, 752-753, 759-763, 818-819, 873-875, 1213-1216, 1230-1231, 1232-1237, 1286-1288, 1288-1290, 1323-1324, 1461-1462, 1462-144, 1468-1471, 1473-1474, 1481-1490, 1518-1519, 1519-1520, 1554-1564).

²² Там само. – Спр. 519. – С. 718-723.

²³ Там само. – Спр. 585. – С. 1594-1646. НБ ЛНУ. ВСРК. - Спр. 539/III "Dekreta condescensorialia inter officiales et communitates subditorum oekonomiae Samboriensis actores et scultetos citatos prolata anno 1747, 1750-1752 ex actis castrensis Praemisliensis authentice depromta...".

²⁴ ЦДІАЛ України. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 284. – С. 276.

У другій половині XVII ст. таких привілеїв назбирувалося по кілька чи не за кожний рік. У 1720 – 40-х роках їхня кількість дещо зменшується, й у 1750 – 60-х роках знову наростає. Траплялися випадки, коли облятовувався не один, а одночасно кілька привілеїв за різні роки різних монархів²⁵.

З середини XVII ст. сформувався цікавий розподіл: королівські консенси-цесії зазвичай вносилися до серії інскрипцій, натомість решта привілеїв – до серії реляцій. З початку XVIII ст. книги інскрипцій в перемишльському гроді велися лише в чорновиках, тому за першу половину XVIII ст. королівські консенси не записувалися, лише складалася цесія про передання прав на ту чи іншу земельну власність й зазначалося, що відбувається це на підставі відповідного королівського дозволу²⁶. У 1750-х роках повернулися до давньої практики: укладаючи акт цесії, не обмежувалися згадкою, а подавали цілковито текст королівського документа.

Цікавим і пізнавальним різновидом королівських актів є універсали, видані у справах Самбірської економії та її населення. Зазвичай, це звернення до військових формувань із заборонаю нищити королівські маєтки, але за своїм змістом вони далеко цим не обмежуються, тут трапляється чимало інших унікальних актів. Наприклад:

- призначення на уряд ротмістра ланової піхоти Самбірської економії (Ян Броцький, 1669)²⁷;
- заборона вивозити сіль з Дрогобицького староства до Сяну та створювати конкуренцію самбірській солі (1671)²⁸;
- заборона замковій адміністрації судити на зборових судах руське духовенство та стягувати з нього судові штрафи (1671)²⁹;
- заборона замковій адміністрації переслідувати попів грецької віри та стягувати невластиві для них податки та тягарі (1672, 1677)³⁰;
- заборона стороннім особам купувати і вивозити самбірську сіль зі складів у Торках (1675)³¹;
- звільнення підданих Мединицького ключа зі сплати податків і відробітків на чотири роки (1677)³²;
- заборона замковій адміністрації притягувати громади Гвоздецької країни до робіт, не визначених в інвентарях (1678)³³.

²⁵ Наприклад, у актах за 1666 р. вписані такі привілеї: Йоанові Ільницькому на вїтївства у Бутлі, Нижньому Висоцькому (Там само. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 401. – С. 1136-8); Петрові Кремпському на вїтївство у Висоцькому Нижньому (Там само. – С. 2612-2614); якомусь Вольському на вїтївство в Опаці (Там 2655-2658); якомусь Харжевському на землі у Брониці (Там само. – С. 2658-2660). За 1667 р. – привілей Кремпському на вїтївства у Висоцькому Нижньому (Там само. – Спр. 402. – С. 177-179); привілей князям з Ясінки Масьової на місцеве вїтївство (Там само. – С. 236-238); привілей Нагуїївським на вїтївство у Бистриці (Там само. – С. 1337-1339).

²⁶ Див. наприклад: ЦДІАЛ України. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 215. – С. 302-303, 356; спр. 216. – С. 175, 322-323, 486-487, 545, 565-566, 584; спр. 217. – С. 56-57, 302-303 і т.д.

²⁷ Там само. – Спр. 411. – С. 2607-2609.

²⁸ Там само. – Спр. 412. – С. 1845-1846.

²⁹ Там само. – Спр. 413. – С. 508-509; спр. 424. – С. 1588-1589.

³⁰ Там само. – Спр. 425. – С. 883-888.

³¹ Там само. – Спр. 412. – С. 1845-1846.

³² Там само. – Спр. 423. – С. 456-457.

³³ Там само. – Спр. 428. – С. 1757-1761.

- звернення до адміністратора економії залучити кошти з економії до судового процесу міста Нового Самбора зі шляхтою, оскільки місто так само регулярно докладає кошти у судових процесах економії зі шляхтою (1681)³⁴;
- універсал про створення комісії з докладною інструкцією перевірити права на утримання ключів країн та окремих сіл місцевими посесорами (1703)³⁵;
- універсал про передачу Самбірської економії до рук генерала Мера³⁶;
- призначення комісії до передачі економії з рук однієї адміністрації до іншої (1760)³⁷.

Так само з середини XVII ст. у перемишльських гродських актах починають облятувати документацію асесорських, референдарських, задвірних судів, яка стосується населення економії. Чи не найбільше її в актах 1750 – 60-х років. Подекуди це не один і не два документи. Так, у справі вийтів з Вовчого – це зо 3 – 4 десятки актів, на основі яких можна писати окрему історію родини Вовчанських³⁸.

До цієї групи, напевно, треба зарахувати документи, пов'язані з місцевим шляхетським самоврядуванням. В першу чергу нас цікавить документація господарсько-фіскального характеру, як-то звіти призначених місцевим сеймиком екзакторів та поборців. Поборові реєстри, що охоплюють, з-поміж іншого, територію економії, складають окрему актову книгу перемишльського гроду (спр. 1075), а також розкидані у серії реляцій за різні роки (наприклад, є фіскальна звітна документація за 1607, 1653, 1654 рр. і т.д.). З XVIII ст. – це ще й усякі розписи гіберни за різні роки³⁹.

Нарешті, окрема група – власне акти Самбірської економії (староства), облятовані в перемишльських актах.

Ключовим питанням тут є: якого часу ці акти? Адже найраніша книга самбірського замку розпочинається записами з 1598 р. (точніше 1599 р.? записи за попередній рік чомусь опинилися в кінці книги)⁴⁰. В ній облятовано кілька документів ранішого часу (наприклад, купно 1571 р. *po rusku pisane* укладене в Головецькому й облятоване у 1612 р.⁴¹).

Акти самбірського замку чи то двору (*actum curia samboriensis, actum castrensis samboriensis*) облятовані в перемишльських земських актах з середини XVI ст. Вони трапляються серед серії так званих перенесених документів-транспортицій (*transportatio*). Всього за XVI ст. їх назбирається два десятки. Найраніший датується 1509 р. Це визнання про сплату посагу та зречення з батьківського спадку, учинене Марусею, дочкою Сенька Ступницького на користь її дядька Андрія Ступницького. Решта актів розподіляється хронологічно таким чином: 1525, 1536, 1539, 1543, 1546, 1547, 1548,

³⁴ Там само. – Спр. 431. – С. 564-566.

³⁵ Там само. – Спр. 475. – С. 1961-1968.

³⁶ Там само. – Спр. 543. – С. 817-821.

³⁷ Там само. – Спр. 623. – С. 1207.

³⁸ Там само. – Спр. 610. – С. 2030-2035; спр. 615. – С. 489; спр. 620. – С. 201, 2548-2549; спр. 621. – С. 1899-1917; спр. 622. – С. 1107-1112; спр. 623. – С. 440, 2368, 2376; спр. 624. – С. 715, 1481-1490, 1554; спр. 625. – С. 327, 2024-2028; спр. 626. – С. 400, 424, 710; спр. 631. – С. 423, 678; спр. 633. – С. 732, 1415; спр. 634. – С. 209, 221; спр. 635. – С. 1989, 2017; спр. 635. – С. 2247, 2313; спр. 637. – С. 1679, 1772, 1923-1949.

³⁹ Там само. – Спр. 323. – С. 1585-1594; спр. 384, с. 729-730, 1618-1621; спр. 385. – С. 229-230; спр. 615. – С. 678

⁴⁰ НБ ЛНУ. ВРСРК. – Спр. 517/III.

⁴¹ Там само. – Арк. 881зв.-882.

1551, 1556, 1557, 1558, 1559 (2), 1560, 1561, 1562, 1563 (3), 1564 (2), 1586, 1591 рр.⁴² Все це майнові угоди (застави, квити, дарчі, цесії, купна) між місцевою шляхтою. Є кілька актів, де фігурує немісцева шляхта. В одному Петро Попель заставив Грицькові Попелю Колодруб у третю частину дворища у Котові за 10 зл.⁴³ У іншому Микита Унятицький так само заставив в Унятичах якусь нерухомість Андрію Попелю Колодруб⁴⁴. Так само Роман Криницький дарував 1 дворище з підданям у Криниці Василеві Винницькому Мукашу⁴⁵. Всі три села розташовувалися в Дрогобицькому повіті. Всі без винятку документи латиномовні. Загалом за своєю змістовно-видовою структурою та формуляром вони цілком відповідають єдиній збереженій на сьогодні актовій книзі самбірського замку 1531 – 1537 рр.⁴⁶, яка, у свою чергу, так само нічим не відрізняється від актів перемишльського гроду того часу. Натомість вони не відповідають актам Самбірської економії з кінця XVI ст. з архіву Самбірської економії. Акти останнього не тільки польськомовні, вони стосуються напівпривілейованого і непривілейованого населення, та шляхти, осілої на війтівствах, а власників земських маєтків тут немає.

Все це неоднозначно вказує на те, що давніше справочинство самбірського двору тяжіло до взірців, прийнятих у гродських і земських судах, натомість вироблена на початок XVII ст. форма і зміст були, скоріш за все, недавнім нововведенням.

Упродовж XVII – XVIII ст. в перемишльських актах облятовувалася всяка документація з актів Самбірської економії, зазвичай це якісь угоди, зрідка судові декрети. З найбільш цікавого: контракти на ключі та країни (Дублянський ключ, 1679; Задністрянський ключ, 1759; Волосянська країна, 1721; Ваневийський ключ, 1765; Купновицький ключ, 1768)⁴⁷, інвентарі (Волосянська країна, 1721; реєстр урожаю Дублянського і Пруського фільварків, 1761)⁴⁸, звіти урядовців (Михайла Волошиновського, провентового писаря за 1650 – 1654 рр.)⁴⁹, листування урядовців економії і Королівського скарбу (лист коронного скарбника до Адама Котовського, адміністратора економії у справі писаря Волошиновського; інструменти для урядовців економії, як-то Турнера, 1735; Волінського, 1727 р.)⁵⁰ тощо.

Таким чином, є усі підстави стверджувати, що перемишльські земські і гродські акти багаті на документацію до історії Самбірської економії. Вона за своєю змістовно-видовою структурою оригінальна й у багатьох випадках не добується в актах Самбірської економії та інших установ давньої Речі Посполитої. Введення її до наукового обігу дозволяє суттєво розширити джерельну базу для вивчення історії Самбірської економії.

⁴² ЦДІАЛ України. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 7. – С. 481; спр. 9. – С. 657-658; спр. 12. – С. 267; спр. 13. – С. 1509-1511, 1694; спр. 14. – С. 43, 524-525; спр. 16. – С. 90-92, 256-257, 1001-1003, 1434-1436; спр. 17. – С. 707-709, 860-861, 1002-1003; спр. 20. – С. 5-6, 288-291, 539-540, 556, 570; спр. 23. – С. 47-48, 111-112, 116-117; спр. 29. – С. 767-768; спр. 33. – С. 1103-1104; спр. 45. – С. 680-681; спр. 57. – С. 1244-1245; спр. 69. – С. 774-776.

⁴³ Там само. – Спр. 16. – С. 256-257.

⁴⁴ Там само. – Спр. 16. – С. 1001-1003.

⁴⁵ Там само. – Спр. 14. – С. 524-525.

⁴⁶ Там само. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 961/І.

⁴⁷ 429. – С. 1458-64; 517. – С. 781-2; спр. 607. – С. 893-8; спр. 615. – С. 232-5; спр. 620. – С. 1469-80; спр. 632. – С. 164.

⁴⁸ 517. – С. 782-786; спр. 616. – С. 2059.

⁴⁹ 384. – С. 306-310.

⁵⁰ 543, с. 2287-2288.

Ігор Смуток, Леся Смуток.

Документи до історії Самбірської економії в перемишльських гродських і земських актах.

В статті розглядається зміст архівів перемишльських гродських і земських судів, щоб виявити в них документи до історії Самбірської економії. Вони записувалися до перемишльських актів упродовж XVI – XVIII ст. За змістом та видовою приналежністю це були різні документи. Вони дозволяють суттєво поповнити джерельну базу до історії Самбірської економії.

Ihor Smutok, Lesya Smutok.

Documents on the history of Sambir's economy in the Peremyshl administrative and nobilitys elective courts.

The article deals with the contents of the archives of the Przemyśl administrative and nobilitys elective courts in order to find documents in them in the history of Sambir's economy. They were recorded in the Peremyshl acts during the 16th-18th centuries. According to the reader and the variety, they were different documents. They allow to substantially replenish the source bases to the Sambir's economy.

*Наталія БОНДАР,
Юлія РУДАКОВА*

ПРАЦЯ ЙОГАННА ГЕРБІНІЯ 1675 Р. З ІСТОРІЇ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИХ СВЯТИНЬ: ОСОБЛИВОСТІ ВИДАННЯ, ВАРІАНТИ ДРУКУ, ПОБУТУВАННЯ ПРИМІРНИКІВ

Історія підготовки до друку та публікації не тільки української, а й європейської стародрукованої книги здебільшого не відкладалася ні в архівних джерелах, ні в структурних частинах видань – передмовах, післямовах, переліках помилок тощо. В переважній більшості випадків єдиним самобутнім свідченням перебігу цієї історії є самі збережені примірники, що в комплексі досліджень різною мірою демонструють культуру підготовки книги до друку, історію її побутування та переміщення, імена власників, зразки роботи з текстом, помітки та коментарі, об'єднання під однією палітуркою з іншими виданнями, характерні для різних територій і періодів оправи та обкладинки. Проте вивчення підготовки до друку, публікації та подальшого побутування давніх книг на європейських теренах тільки розпочато. Такі мікроісторії різних давніх друкованих пам'яток висвітлюють наукові попримірникові каталоги з дуже детальним описом видань і дослідженням особливостей примірників. Найбільший потенціал історико-книгознавчих досліджень надає робота у великих сховищах, де зберігається максимально багато примірників одного і того ж видання, тобто здебільшого у великих наукових бібліотеках, іноді архівах або музеях. Джерелами для подальшого вивчення різних примірників видань є й дослідження різноманітної варіантності їх друку, потенціал якої ще не тільки не вичерпаний, але й навіть у більшості випадків не окреслений.

При укладанні опису видання Йоганна Гербінія «*Religiosæ Kijovienses cryptæ, sive Kijovia subterranea*» (Єна, 1675), назву якого можна перекласти як «Релігійні київські печери, або підземелля Києва», в поле зору нам потрапили відмінності друку двох груп примірників. Ці особливості було ретельно проаналізовано, до дослідження залучено й інші примірники – як реальні, так і опубліковані, зокрема у вигляді електронних копій у мережі Інтернет. Виклад результатів зіставного аналізу викладено в цій публікації.

Твір Йоганна Гербінія про київські печери добре відомий дослідникам як непересячна праця з історичної україніки, його популярність засвідчують і численні дослідження¹, і цитування, переклади, публікації та рецепція текстів, і давнє побутування

---

¹ Чижевський Д. Магістр Йоган Гербіній і його книга про київські печери 1675 р. // Книголюб. – Кн. 3. – Прага, 1927. – С. 20–34; Lewin P. Johannes Herbinus and the Religiosæ Kiovensis Cryptæ // Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery. Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts. – Harvard University, 1987. – Vol. IV. – P. XXVIII–XXXI; Кривець Н. В. Гербіній Йоганн // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій

примірників на вітчизняних теренах. Видання перепубліковано в четвертому томі серії Гарвардського університету «Давня українська література» за примірником із Гарвардської бібліотеки разом з іншими текстами, присвяченими Києво-Печерському монастирю². Наклад видання, вірогідно, був досить значним, і воно набуло популярності серед європейських читачів попри внесення твору в Індекс заборонених книг. Видання активно представлено у багатьох сучасних бібліотеках різних країн. За електронними каталогами вдалося нарахувати більше 120 примірників у збірках Австрії, Бельгії, Великобританії, Данії, Естонії, Італії, Канади, Литви, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, РФ, Словенії, США, Угорщини, України, Франції, Швейцарії, Швеції.

Перш ніж перейти до опису виявлених видавничих варіантів у примірниках збірки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ), що лише трохи привідкрили нам історію публікації книги, спробуємо дати цілісну історико-книгознавчу характеристику видання. Воно вийшло друком у 1675 р. в Єні в друкарні Йоганна Нісіуса коштом кенігсберзького видавничого дому Мартіна Халлерворда. Його повний бібліографічний опис див. у додатку 2. Опублікована праця Й. Гербінія складається з семи початкових нумерованих аркушів, 178 сторінок основного тексту та шести окремих аркушів із гравюрами. Надруковано книжку мініатюрним путівниковим портативним форматом у вісімку. Про реальні розміри книжки при друці дає уявлення примірник зі збірки Київського університету св. Володимира (Р1979, № 2 в додатку 2) з необрізаними берегами. Розміри аркушів різняться, максимальні – в межах 176 x 124 мм. Видання складається з 14 зошитів, серед яких по одному дво-, чотири- і шестиаркушні, решта – стандартні восьмиаркушні (див. Додаток 2). Сигнатури розташовано внизу під друкованим текстом посередині на п'яти перших аркушах, подано у форматі: В, В₂, В₃, В₄, В₅. Титул у двох одночасно використаних формах: з набірним друкованим текстом, друк чорним і червоним, і гравірований (контртитул) – з рамкою-фортою з зображеннями, вірогідно, св. Антонія та св. Феодосія зліва та справа від тексту та Успенського собору Києво-Печерського монастиря в нижній частині.

Основний вид ілюстративного оформлення видання – сюжетні ілюстрації-мідерити. Крім титулу, це три гравіровані ілюстрації до с. 61, 68, 70, що відповідають розмірам сторінок книги. Зображення розкривають «спосіб копання печер» (до с. 61), «спосіб поховання у печерах» (до с. 68), «пасхальні процесії в печерах» (до с. 70). Три інші гравюри надруковано на аркушах суттєво більшого розміру (в багатьох примірниках береги аркушів обрізано), складених у декілька разів: Великі (ближні) печери (Сгурта Major) св. Антонія (до с. 36, розміри зображення 349 x 248 мм, початкові розміри аркуша 384 x 307 мм), Інші (дальні) печери (Сгурта Altera) св. Феодосія (до с. 36, розміри зображення 317 x 264 мм, початкові розміри аркуша 356 x 318 мм), гравюра «Богородиця Печерська серед печерських ігуменів» (до с. 114, на якій повторено її округлу видовжену форму та цитати; розміри зображення 238 x 144 мм, початкові

(голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – Київ: Наукова думка, 2004. – Т. 2. – С. 90; Кабанець Є. Пастор Йоганн Гербіній – дослідник лаврських печер // Несторівські студії: Матеріали XI та XII наукових конференцій / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Київ, 2014. – С. 86–92; Sinkevych N. «Res sane mira»: Orthodox Saints and Relics Described by Protestant Pastor John Herbinus (1675) // Київська академія. – № 15. – 2018. – С. 101–119.

² Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery. Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts. – Harvard University, 1987. – Vol. IV. – XXXI, 428 p. (Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Vol. IV).

розміри аркуша 287 x 190 мм). Хоча всі мідерити є ілюстраціями до відповідних сторінок, реальне їх розташування у різних примірниках непостійне, особливо гравюри з Богородицею.

У виданні також вміщено ілюстрацію-дереворит (на с. 86, діаметр 72 мм). На с. 154 ілюстрацією є нотодрук церковних піснеспівів на чотири стани зі словами «Слава Тебе Боже Наш». Музику названо «рутенською», але, відповідно до коментарів фахівців, точній ідентифікації вона не піддається.

Для оздоблення також використано два різні ініціали «S» (ненум. арк. 4 I рах., с. 1), в інших випадках на початку розділів уміщено великі, висотою в два рядки, літери стандартної шрифтової гарнітури. Застосовано й інші елементи оздоблення тексту: в двох випадках на початку книги смужки із виливних прикрас використано як заставки (ненум. арк. 4 I рах., с. 1), в одному – кінцівки (с. 33), тричі віддруковано дрібні віньєтки-кінцівки (однакові на с. 89, 120, інша на с. 122). Друкований текст оформлено за допомогою колонитулів і кустодів. При друці твору Й. Гербінія використано декілька різних шрифтів, зокрема латинський курсивний і готичний, також грецький і гебрайський, застосовано друк великими літерами.

У збірці НБУВ представлено п'ять примірників видання: три у відділі стародруків та рідкісних видань (далі – відділ стародруків), два у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій.

У процесі бібліографічного опису трьох примірників із фонду відділу стародруків було виявлено велику кількість видавничих відмінностей одного з примірників порівняно з двома іншими. Проведене детальне посторінкове зіставлення примірників дозволило локалізувати та проаналізувати відмінності друку. Таким чином було зафіксовано два варіанти друку окремих частин видання, а саме сторінок 59–90 та 123–138, тобто 48 сторінок тексту, які формують три зошити видання – E, F, I. На окремих сторінках у складі цих зошитів, заповнених курсивним шрифтом (с. 124, 125), відмінності в наборі візуально не помітні. Порівняння інших сторінок трьох примірників варіативності друку не показало, ці сторінки ідентичні.

Надалі до дослідження варіантності набору було залучено всі доступні і *de visu*, і віртуально примірники, загалом було опрацьовано 19 примірників видання: п'ять – із фонду НБУВ (№ 1–5, див. Додаток 2), також вищезгадану публікацію примірника з бібліотеки Гарвардського університету (США) (№ 6), шість – із фонду Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (№ 7 – шифр Ст-І 9935, № 8 – шифр Ст-І 17068/1, № 9 – шифр Ст-І 29795, № 10 – шифр Ст-І 35315, № 11 – шифр Ст-І 77539, № 12 – шифр Ст-І 101521), сім – із фондів різних бібліотек, доступних для перегляду в електронних копіях в Інтернет, а саме: з бібліотеки Єнського університету ім. Фрідріха Шиллера (Німеччина) (№ 13), Баварської державної бібліотеки (Мюнхен, Німеччина) (№ 14), Австрійської національної бібліотеки (Відень) (№ 15), Національної центральної бібліотеки Флоренції (Італія) (№ 16), Силезької бібліотеки в Катовицях (Польща) (№ 17), Курницької бібліотеки (Польща) (№ 18), бібліотеки Дослідного інституту Гетті (Лос-Анджелес, США) (№ 19).

Досліджені примірники підтвердили наявність двох варіантів друку зошитів E, F, I та відсутність розбіжностей друку на інших сторінках в інших зошитах, а також брошурування зошитів у примірниках видання відповідно до виявлених варіантів: три зазначені зошити не змішуються, у переглянутих примірниках містяться зошити або всі три одного, або всі три іншого варіанта. Всі 19 залучених до дослідження примір-

ників розпалися на дві майже рівні групи: десять належать до умовного варіанта А (№ 3, 4, 9–16), дев'ять – до варіанта В (№ 1, 2, 5–8, 17–19).

Виявлені розбіжності друку можна умовно поділити на декілька типів: виправлення помилок, відмінності у використанні діакритичних знаків (переважно «наголосів»), лігатур, дифтонгів і скорочень, використання літер різного графічного написання або інших розмірів, розбіжності у пунктуації, а також у взаємному розташуванні знаків у рядках, відповідно і в переносах слів. Загалом дрібні відмінності у розташуванні літер помітні на переважній більшості сторінок трьох варіантних зошитів, що беззаперечно свідчить про різний набір аркушів цих двох варіантів друку. Детально ознайомитися з усіма розбіжностями друку можна в таблиці, розміщеній у додатку 1.

Найбільш простим ідентифікатором двох варіантів видання є приклади виправлення помилок у варіанті В порівняно з варіантом А (наводимо приклади варіантів А / В). Так, на с. 63 у рядку 10 – «Monochorum» / «Monachorum», на с. 71 у рядку 10 – «Math.» / «Matth.», на с. 74 у рядку 5 знизу – «Antonii» / «Antoni», на с. 76 у рядках 8–7 знизу – «Kujovi-/ enfis» / «Kijovi-/ enfis», на с. 81 у рядку 7 – «fundatur» / «fundator», на с. 124 у рядку 1 – «domum» / «donum». На с. 133 виправлено помилку в колонцифрі: у варіанті А надруковано «136»; при цьому інша подібна помилка залишилася невиправленою: на с. 126 – число «261». У цілому ряді випадків замінено велику літеру на маленьку чи навпаки маленьку на велику. Серед них налічується п'ять прикладів заміни маленької літери k на велику в словах, похідних від слова «київський»: с. 69, рядок 1 знизу – «Kijovienfi»; с. 77, рядки 12, 3 знизу – «Kijovienfium», «Kijovienfe» відповідно; с. 83, рядок 6 знизу – «kijovo» / «Kijovio» (одночасно – виправлення граматичної помилки); с. 129, рядки 11–12 – «Kijo-/ vienfibus». Не можна сказати, що інші частини видання не містять подібних помилок. Так, слово «kijovienfi-/ um» надруковане з малої літери на с. 97 у рядках 7–6 знизу.

До відмінностей між варіантами, які можна класифікувати як виправлення помилок, належать і розбіжності в пунктуації, зафіксовані в п'яти випадках. Наприклад, у варіанті В додано кому на с. 61 наприкінці рядка 4 знизу після слова «eft». В іншому місці, навпаки, видалено кому на с. 72 у рядку 3 після слова «Epitaphia», а також на с. 81 у рядку 2 після слова «PRÆCIPUORUM». Крім того, на с. 72 у рядку 2 знизу після слова «tesumbunt» кому замінено крапкою з комою; на с. 84 у рядку 1 після слова «Primas» крапку виправлено на кому.

Декілька прикладів варіативності пов'язані з використанням двох різних варіантів графічного написання маленької літери s: як «s» і як «ſ». У європейському латиношрифтовому книгодрукуванні склалася традиція чергування знаків «s» і «ſ» у випадку подвоєння цієї літери у слові. В аналізованому виданні подвоєна s передається як «ff». Відповідно, виявлено чотири виправлення «sf» на «ff»: на с. 71 у рядку 13, на с. 78 у рядку 5, на с. 130 у рядку 3, на с. 131 у рядку 3. Однак на с. 75 у рядку 1 знизу чомусь навпаки «ff» виправлено на «sf». Крім того, на с. 132 у рядку 11 у слові «viscera» одиночну «s» замінено на «ſ».

Варіативність використання літер u/v у латиношрифтовому книгодрукуванні позначилася відповідними виправленнями у наступних випадках: на с. 71 у рядках 5–4 знизу – «confue-/ tudine» / «confve-/ tudine», на с. 129 у рядку 1 знизу – «unguenti» / «ungventi», на с. 131 у рядках 9–8 знизу – «pingui-/ oribus» / «pingvio-/ ribus», на с. 132 у рядку 9 знизу – «ſanguis» / «ſangvis». Виявлено ще декілька одиничних випадків варіативності подібного типу, а саме: на с. 68 у рядку 2 знизу – «Norvvegia» / «Norwegia»; на с. 67 у рядках 6–5 знизу – «Ihu-/ menis» / «Jhu-/ menis», у рядку 6 – «Nestor» / «NEstor»; на с. 81 у рядках 3–4 – «KIJO-/ VIENSIBUS», у варіанті А з крапкою над літерою J. На с. 74 у рядку 4 у слові «THEODOSIAE» / «THEODOSIÆ» у варіанті В застосовано дифтонг.

Різне використання лігатур ілюструється трьома прикладами, пов'язаними зі словом Патерикон, переданим грецькою мовою (Патерикω, Патериков) із варіативним, на додачу, використанням діакритичних знаків. У лігатуру з'єднано літери рі (як і в інших частинах тексту) на с. 60 у рядку 3 знизу та на с. 89 у рядку 5 знизу – у варіанті В, на с. 138 у рядку 4 – у варіанті А.

Різниця у використанні діакритичних знаків пов'язана в більшості випадків із закінченням «que», яке має «наголос» над літерою q, переважно у варіанті А, чи «обернений наголос» над літерою e, переважно у варіанті В, хоча в інших частинах видання співіснують обидва різновиди; деяка частина цих закінчень у обох варіантах не має ніякого діакритичного знака. Інші випадки варіативного використання діакритичних знаків пов'язані із наявністю чи відсутністю такого «наголосу» над літерою, а також із застосуванням різних знаків над однією і тією ж літерою, наприклад: на с. 61 у рядку 8 – «Germanicè» / «Germanicê», на с. 68 у рядку 6 знизу – «ergô» / «ergò».

Більшість варіантів друку, пов'язаних зі скороченнями, концентрується у зошиті І, хоча декілька помітні і в зошиті F. У варіанті В, порівняно з варіантом А, скорочення як розкриваються, так і утворюються. Більшість змін тексту спричиняє зміну довжини рядків і, внаслідок цього, відмінності у перенесенні слів. Деяка кількість випадків варіативності перенесення слів не пов'язана з використанням скорочень. Усього ми нарахували розбіжності у перенесенні слів у 131 рядку на 23 сторінках у трьох варіантних зошитах.

Зібраний матеріал не дозволяє дійти чітких однозначних висновків про причини перенабору окремих зошитів видання та хронологічний порядок друку варіантів. Можливо, потребу перенабору двох великих фрагментів тексту спричинило саме виправлення граматичних помилок. Однак таке припущення не пояснює появу численних випадків скорочення слів, які «потягли» за собою інакші переноси у рядках. Можливо, трапилися якісь технічні збої, наприклад друк недостатньої кількості відбитків вказаних зошитів, яких не вистачило при брошуруванні, і їх довелося додрукувати, і вже в міру роботи вносилися й окремі редакційні виправлення. Або навіть друк частини книги здійснювався на двох друкарських верстатах, що потребувало подвійного набору. В останньому випадку виникає питання: а чому інші зошити друкувалися інакше?

Відтак висвітлення відмінностей варіантного друку лише трохи відхиляє завісу щодо процесу друку або редакційної роботи з текстом праці Й. Гербінія. Проаналізований матеріал дозволяє лише сказати, що йдеться про два варіанти набору тексту (приблизно половина тиражу). Однак поки що залишається незрозумілим, чому окремі зошити були набрані двічі, а інші – один раз, і чому ці виправлення, якщо це були виправлення, стосувалися лише частини тексту.

Користуючись можливістю, проаналізуємо й історію побутування п'яти примірників збірки НБУВ, оскільки історія розповсюдження примірників книги та аналіз їх провенієнцій надає цікаві фактографічні відомості, встановлюючи книгозбірні, в складі яких зберігалися книги, а також імена їх приватних власників.

Примірники варіанта А № 3 (In 4535) та № 4 (XXIV 7/47) походять, відповідно, зі збірок Почаївського монастиря та Києво-Печерської лаври. В останньому на контртитулі є запис про належність Гаврилові Підгурському. Цікаво, що цьому ж власникові належав примірник твору Й. Галятовського «Stary kościół» зі збірки Київського Софійського собору³.

³ Рудакова Ю. К. Латиношрифті видання творів Іоанікія Галятовського у фонді НБУВ: історико-книгознавче дослідження примірників // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2015. – Вип. 19. – С. 166.

Примірники варіанта В № 2 (Р 1979) та № 5 (Acad.Viln.I.Lit.310) походять зі збірки Київського університету св. Володимира. Перший із них надійшов із так званої Кременецької колекції, тобто книжкової збірки Волинського ліцею у Кременці, після закриття якого у 1832 р. його бібліотеку двома роками пізніше було передано до новоствореного Київського університету св. Володимира⁴. Другий зберігається у складі збірки Віленської медико-хірургічної академії, яку було ліквідовано в 1842 р., а її збірку передано до Київського університету св. Володимира⁵.

Цікаве походження примірника варіанта В № 1 (Р 1978) з книгозбірні Кабінету арабо-іранської філології УАН, на що вказують печатки. На звороті титулу примірника збереглася овальна гербова печатка з оригінальним зображенням і написом «Comes. Silva. Hercules», атрибутована італійському письменнику та ландшафтному архітектору Ерколе Сільві (1756–1840).

Найцікавіші записи містяться у примірнику № 3 (In 4535), де на звороті гравірованого титулу вказано на приналежність книги Іоаннові Мигурі Плаксиху «Ars et Theologia Auditoris», на титулі також зазначено латинкою ім'я Іоанна Мигури, фрагмент аркуша з продовженням запису, на жаль, відірвано. Іван Мигура, більш відомий під чернечим ім'ям Іларіон, попри те, що відомості про нього обмежені, належить до найяскравіших майстрів граверної справи київського кола межі XVII–XVIII ст. Збереглося близько 27 його гравюр, переважно конклюдій, найраніша з яких датована 1702 р., найпізніша – 1712 р.⁶. Найвідоміший із його графічних творів – теза на честь гетьмана Івана Мазепи. За введеними в обіг відомостями, І. Мигура був викладачем Києво-Могилянської академії, потім архідияконом Києво-Печерської лаври, впродовж 1709–1712 рр. – ігуменом Батуринського Крупицького монастиря, що розташовувався неподалік від зруйнованої гетьманської столиці. Батуринським ігуменом його було поставлено після поразки гетьмана І. Мазепи, попереднім настоятелем монастиря був Гедеон Одорський⁷. Доля Іларіона Мигури після 1712 р. невідома.

Аналізований примірник твору Й. Гербінія перебував у зібранні Києво-Печерської лаври, набагато пізніші записи 1854 р. вказують на його переміщення до збірки Почаївського монастиря, де книжка, за даними з маргіналій, зберігалася ще з василіанського періоду. Чи вказує це на переїзд Іларіона Мигури, разом із примірником, до Почаєва, доступні відомості не дозволяють встановити. Можемо лише зауважити, що в маргіналах І. Мигура фігурує під світським ім'ям як викладач Київської академії, тобто він набув книжку до постригу в ченці в 1704 р. Зазначено й ім'я іншого власника книжки – Єрофея Дубини Княжицького. Можливо, він пов'язаний із тодішнім «строїтелем» Лаврських печер Георгієм Дубиною, що перебував у складі київської делегації під час поїздки до Москви в 1697 р.⁸

Дослідження особливостей п'яти примірників еньського видання Йоганна Гербінія «Religiosæ Kijovienses scrup̄tæ» 1675 р. зі збірки НБУВ дало можливість виявити та детально проаналізувати два варіанти друку трьох окремих зошитів видання, що фіксуються і в інших примірниках багатьох збірок, однак причини появи відмінностей в

⁴ Колесник Е. А. Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук. – Киев : Наукова думка, 1988. – С. 15.

⁵ Там же. – С. 38.

⁶ Фоменко В. М. Иван-Иларіон Мигура-Плаксич та українська панегірична гравюра // Українське бароко та європейський контекст. – Київ : Наукова думка, 1991. – С. 123.

⁷ Андрущенко М. В. Одорський Гедеон // Києво-Могилянська академія в іменах: Енциклопедія. – Київ, 2001. – С. 402–403.

⁸ Харлампович К. В. Малороссийское влияние на великороссийскую церковную жизнь. Т. 1. – Казань : Издание книжного магазина М. А. Голубева, 1914. – С. 244.

наборі поки залишилися нам незрозумілими. Вміщений у додатку опис варіантності набору дозволить продовжити студії з використанням інших доступних примірників або архівних джерел. Викладений у публікації матеріал яскраво свідчить про те, що, попри активну зацікавленість, читання тексту та дослідження книжкової пам'ятки, вона становить ще не вичерпаний предмет не тільки для історичних, культурологічних, а й для подальших історико-книгознавчих студій.

Додаток 1. Варіанти набору та друку видання
Йоганна Гербінія «Religiosæ Kijovienses scrup̄tæ» (Єна, 1675)
Підготувала Ю. Рудакова

сторінки	рядки	варіант А	варіант В
59=E	7–8	ftudio & / labore	ftudio / & labore
60	5–6	dixeris, / aut	dixe-/ ris, aut
	6–7	miracu-/ lum.	mira-/ culum.
	10	confequenter	confequenter
	3 зн.	Πατερικω̄ (під ω стоїть крапка)	Πατερικω̄ (ρι – з'єднані в лігатурі, під ω̄ стоїть крапка)
61	1–3	RATIO SEU MODUS FO-/ DIENDI CRYPTAS, / FIGURA B.	RATIO SEU MODUS FODI-/ ENDI CRYPTAS, FIGURA B. / NB.
	8	Germanicè	Germanicè
	4 зн.	fed hoc non eft /	fed hoc non eft, /
62	1	Utique	Utiquè
	10–9 зн.	Impe-/ ratoesque	Impe-/ ratoesquè
	6 зн.	(vulgo	(vulgò
	3 зн.	usque	usquè
63	10	Monochorum	Monachorum
64	9–10	& a-/ qua pascebat, atque	& aqua / pascebat, atquè
	10–11	Tyrannide / Jezabelis	Tyrannide Jeza-/ belis
	11–12	An-/ trum Regium,	Antrum / Regium,
	12–13	Cana-/ næi fefe	Cananæi / fefe
	13–14	receperant, / Joh. 10.	receperant, Joh. / 10.
	14–15	Marty-/ rum in	Martyrum / in
	15–16	Hebr. 11. / Antra	Hebr. 11. An-/ tra
	16–17	in qui-/ bus Viri	in quibus / Viri
	17–18	meditatio-/ nis gratia quandoque	meditationis / gratia quandoquè
65	1	easque	easquè
	7	Quò	Quò
	8	Patronique	Patroniquè
	10	tutoque	tutoquè
	6 зн.	aliasque	aliasquè
	4 зн.	atque	atquè

66	7–8	atque [...] extra-/ hi	atque [...] ex-/ trahi
	8–9	quales / <i>Ifaacus</i>	qua-/ les <i>Ifaacus</i>
	9–10	erant. A-/ deò	erant. / Adeò
	10–11	pietate ab-/ undabant atque	pietate / abundabant atque
67	7	quisque	quisque
	8	atque	atque
	12	atque	atque
	6–5 зн.	Ihu-/ menis	Jhu-/ menis
68	2–3	palam-/ que	palam-/ que
	6 зн.	ergò	ergò
	5 зн.	quam	quàm
	2 зн.	Norvvegia	Norwegia
69	6–7	cum a-/ liquot	cum / aliquot
	11–12	Quo facto / mortuos	Quo facto mor-/ tuos
	12–13	exultabun-/ dus hifce	exultabundus hi-/ fce
	13–14	<i>Patres & / Fratres, hodie</i>	<i>Patres & Fratres, / hodie</i>
	14–15	<i>fracto / Mortis jaculo</i>	<i>fracto Mortis / jaculo</i>
	15–16	<i>refurrexit!</i> / Cui comites	<i>refurrexit!</i> Cui co-/ mites
	16–17	respondent: / <i>Verè furrexit</i>	respondent: <i>Verè / furrexit</i>
	5 зн.	quibus [...] denuò	Quibus [...] denuò
70	1 зн.	kijovienfi	Kijovienfi
	5	Verbis	verbis
71	7	<i>fracto</i>	fracto
	5	Dominique	Dominiquè
	10	Math.	Matth.
	13	Mifis	Miffis
	5–4 зн.	atque confue-/ tudine	atque confve-/ tudine
72	3–4	Epitaphia, ro-/ fis	Epitaphia ro-/ fis
	4–5	aliisque e-/ legantisfimis	aliisque / elegantisfimis
	6	atque	atque
	8	atque	atque
	10	quoque	quoque
	15	atque	atque
	2 зн.	recumbunt,	recumbunt;
1 зн.	quoque	quoque	
74	4	THEODOSIAE.	THEODOSIÆ.
	6	Neftor	NEftor
	13–14	tempo-/ re	tem-/ pore
	14–15	Monafiti-/ cæ	Mona-/ fticæ
	5 зн.	Antonii	Antoni

75=F	8	inque	inquè
	12–13	Mo-/ nafteriumque	Mo-/ nafteriumquè
	14	atque	atquè
	1 зн.	rariffimum	rarisfimum
76	8–7 зн.	Кujovi-/ enfis (у – шрифтом меншого розміру)	Kijovi-/ enfis
	5 зн.	templaque	templaquè
77	1	Сруptarum (у – шрифтом меншого розміру)	Cryptarum
	1–2	iftarum / Auctores	ifta-/ rum Auctores
	2–3	Patroni ea-/ rundem	Patroni / earundem
	5–6	lite-/ ra	li-/ tera
	11	inque	inquè
	12	kijovienfium	Kijovienfium
	14	longè	longe
	15	magisque	magisquè
	4–3 зн.	perplexiffima, / adeoque kijovienfe	perplexiffima, a-/ deoque Kijovienfe
78	3	ANTONIA (набрано шрифтом меншого розміру)	ANTONIA (набрано шрифтом більшого розміру)
	5	posfidet	possidet
	8	Meritis	meritis
	11–12	tanto-/ rum	tan-/ torum
	5–4 зн.	utrius-/ que	utrius-/ què
79	2–3	at-/ que	at-/ què
	7–6 зн.	<i>Cry-/ ptis dormientium.</i>	<i>Cryptis / dormientium.</i>
	2–1 зн.	<i>Ca-/ talogus</i>	<i>Cata-/ logus</i>
80	2	Corpora [...] utraque Срупта (у – шрифтом меншого розміру)	COppora [...] utraquè Срупта
	3	fatoque	fatoquè
	5	atque	atquè
	7–8	σκελετα & crania / oleo hodienuм	σκελετα & crania oleo / hodium
	8–9	Cum / autem nomina	Cum autem / nomina
	9–10	nō / omnium	non omni-/ um
	10–11	tantum / præcipuorum	tantum præci-/ puorum
	11–12	atque He-/ roum ipfa	atquè Heroum / ipfa
	12	Сруptarum (у – шрифтом меншого розміру)	Cryptarum
	12–13	fchemata / indicent;	fchemata indi-/ cent;
	13–14	loci ea / duntaxat	loci ea dun-/ taxat
14–15	quæ / Ruthenorum	quæ Ru-/ thenorum	

	15–16	Chrono-/ logus	Chronolo-/ gus
	16–17	ordi-/ ne fuo	ordine / fuo
	17–18	bene-/ vole,	benevo-/ le,
	18–19	atque / tumbas	atq; tum-/ bas
	19–20	re-/ pofiti jacent,	reprofiti / jacent,
	20	Cryptis (у – шрифтом меншого розміру)	Cryptis
	20–21	inqui-/ rito. Suntque	inquirito. / Suntquè
81	2	PRÆCIPUORUM, /	PRÆCIPUORUM /
	3–4	KIJO-/ VIENSIBUS (над J сто-їть крапка)	KIJO-/ VIENSIBUS
	7	fundatur	fundator
83	6 зн.	kijovo	Kijovio
84	1	Primas.	Primas,
	5–6	Monasterio: / Poloni	Monafte-/ rio: Poloni
	9	<i>Barlaam, Nikon,</i>	<i>Barlaam Nikon,</i>
	8 зн.	untiquaque	untiquaquè
	6 зн.	aliisque	aliisque
	3 зн.	precibusque	precibusquè
	1 зн.	aliisque	aliisque
85	2–3	expiandorū / peccatorum	expiando-/ rum peccatorum
	3–4	tum propter / opus	tum pro-/ pter opus
	4–5	errorem, cum / Pontificiis	errorem, / cum Pontificiis
	5–6	habent) / emacerabant.	ha-/ bent) emacerabant.
	6–7	Suntque in Catalo-/ go	Suntquè in / Catalogo
	7–8	<i>Laurentius, Athanafius, / & alii.</i>	<i>Laurentius, A-/ thanafius, & alii.</i>
	8–9	claustrales Rutheno-/ rum	claustrales / Ruthenorum
	9–10	post obitum in ea-/ dem,	post obi-/ tum in eadem,
	10–11	habitaverant, / cella	habita-/ verant, cella
	11	Cryptana (у – шрифтом меншого розміру)	Cryptana
	11–12	reponun-/ tur.	re-/ ponuntur.
	13	τό	τò
	4 зн.	Adeoque	Adeoque
	2 зн.	quo facerdotes	quib9 facerdotes
86	1	eumque	eumquè
	3–4	quantita-/ temque	quantita-/ temquè
87	8	atque	atquè
	10	utramque	utramquè
	6 зн.	atque	atquè

88	1	nō sine	non sine
	9	ѣ̇ν (діакритичний знак, схожий на кому, поряд – наголос)	ѣ̇ν (діакритичний знак, схожий на кому)
	5 зн.	neque	nequè
	4 зн.	neque	nequè
89	3	vitæque	vitæquè
	7 зн.	atque	atquè
	5 зн.	Πατερικὸν	Πατερικὸν (ρι – з'єднані в лігатуру)
	4–3 зн.	Та-/ bula	Tabu-/ la
	3–2 зн.	eleganti / schemate	eleganti sche-/ mate
	2–1 зн.	de-/ picta	depi-/ cta
124=I зв.	1	domum	donum
261 [i. e. 126]	10 зн.	DEus (s – прямим шрифтом)	DEus
127	7 зн.	te ô Serve (ô в рядку трохи нижче)	te ô Serve (ô в рядку на 1 мм вище)
128	3–4	Latinè / bonâ	Latinè bo-/ nâ
	4–5	ſeqvuntur / argumenta,	ſeqvuntur ar-/ gumenta,
	5–6	ca-/ pita five	capita / five
	6–7	Meritorum at-/ què fanctitatis	meritorum atquè / fanctitatis
	7–8	ſuo-/ rum virtute,	ſuorum / virtute,
	8–9	ſa-/ lutiferum	ſalutife-/ rum
129	11–12	kijo-/ vienfibus	Kijo-/ vienfibus
	14	Crania,	crania,
	1 зн.	unguenti	ungventi
130	1–2	fundendū, fed ungendū cōmo / dius,	fundendum, fed ungvendum / commodius,
	2–3	ſanandi per Roxo-/ laniā	ſanandi / per Roxolanium
	3–4	celebratiſſimū, ex iisdem ca-/ pitibus	celebratiſſimū, / ex iisdem capitibus
	4–5	Imò panacææ no-/ mine	Imò / panacææ nomine
	5–6	Cryptana palam / commendatur,	Cry-/ ptana palam commendatur,
	6–7	atquè adeò mi-/ raculoſa	at-/ què adeò miraculoſa
	7–8	curandi morbos, / dolores	cu-/ randi morbos, dolores
	8–9	mitigandi, mem-/ braque	mi-/ tigandi, membraquè
	9–10	reſtituendi pote-/ ſtas	reſti-/ tuendi poteſtas
	10–11	attribuitur. Sanè / plus ultrà!	attribui-/ tur. Sanè plus ultrà!
	7–6 зн.	aliena / argumenta	aliena ar-/ gumenta
	6–5 зн.	Rutheni. I. / argumēta	Rutheni I. ar-/ gumenta
	5–4 зн.	conditi-/ one	condi-/ tione
4–3 зн.	ſcili-/ cet	ſci-/ licet	

131	3	osfibus	offibus
	9–8 зн.	pingui-/ oribus	pingvio-/ ribus
132	2–3	fanare, / cum ex	fanare, cum / ex
	3–4	in / Crypta refolutorum	in Crypta / refolutorum
	4–5	At-/ què ita, quia	Atquè ita, / quia
	5–6	mutuū Naturæ / amorem,	mutuum Naturæ amo-/ rem,
	6–7	oleum / illud corpori	oleum illud / corpori
	7–8	ὁμογέ-/ νεον; hinc	ὁμογένεον; / hinc
	8–9	fi-/ mile. Exempla	simile. / Exempla
	9–10	con-/ firmant: namquè	confirmant: / namquè
	10–11	omento / humano detractus	omento humano / detractus
	11	viscera	viscera
	11–12	exta / hominum	exta homi-/ num
	12–13	è / pelle humana	è pelle hu-/ mana
	13–14	mor-/ bos contagiofos	morbos con-/ tagiofos
	14–15	sanguis / & emplastrum	sanguis & empla-/ strum
	15–16	et-/ iam eminus	etiam emi-/ nus
	16–17	& / quæ alia plura	& quæ alia / plura
	17–18	ad-/ miranda proferunt.	admiranda / proferunt.
	18–19	in-/ stantiam esse	instantiam / esse
133		136 (помилкова колонцифра)	
	1–2	respondeant / quicquam,	respōdeant quic-/ quam,
	2–3	hanc / facere meam	hanc facere / meam
	3–4	Decernant / eam, qui Cryptas	Decernant eam, qui / Cryptas
	4–5	salutarunt, / & num, præter	salutarunt, & num, / præter
	5–6	oleife-/ ra, alia quoquè	oleifera, alia / quoquè
	6–7	o-/ stia aliaquè	ostia alia-/ què
	7–8	a-/ ère humido	aëre humi-/ do
	8–9	tractando / ea manibus	tractando ea mani-/ bus
	9–10	percepe-/ runt; quod ego	perceperunt; quod / ego
	10–11	aliis / Cryptis ita esse,	aliis Cryptis ita ef-/ fe,
	11–12	compe-/ ri experientia; fed	comperi experientia; / fed
	12–13	Kijovienfibus / Cryptis hospes fum.	Kijovienfibus Cryptis ho-/ spes fum.
8 зн.	capitaque	capitaquè	
134	8	atque	atquè
	10	impertrataque	impetrataquè
	10 зн.	Viroque	Viroquè

135	1	atque	atque
	5	tandemque	tandemque
	9	quaestū	quaestum
	10	postulari â	postulari à
	8 зн.	adeoque	adeoque
	6 зн.	quaestoque	quaestoque
136	3	sanctitatemq;	sanctitatemq;
	9	ulcerib9	ulceribus
	9–10	mundetur, / ex	munden- / tur, ex
	10–11	decubentes confir- / mentur,	decumbentes / confirmentur,
	11–12	ab obsessis / ejiciantur;	ab ob- / sessis ejiciantur;
	12–13	miraculorum / familiâ	miracu- / lorum familiam
	13–14	omne donū perfe- / ctum	omne do- / num perfectum
	14–15	luminum, capitum / istorum	luminum, / capitum istorum
	15–16	fuis apud DE- / um meritis atque	fuis / apud DEum meritis atq;
	16–17	deprecationibus / obtinere	depreca- / tionibus obtinere
	17–18	indigentibus ipso, / docent.	indigenti- / bus ipso, docent.
	18–19	hoc exem- / plo	hoc / exemplo
	19–20	antiquâ / consuetudine	anti- / quâ consuetudine
20–21	tempori- / bus,	tem- / poribus,	
21–22	homi- / nes, [...] pristinæ /	ho- / mines, [...] pristi- /	
137	1–2	/ restituunt [...] verba / dicentes:	/ nã restituūt [...] ver- / ba dicentes:
	2–3	DEus te / fanat.	DEus / te fanat.
	7	Uncti,	uncti,
	11	oleumque	oleumque
	4 зн.	adeoque	adeoque
	2–1 зн.	plebi- / que	plebi- / que
138	4	Патерикѡ (рѣ – з'єднані в лігатуру, під ѡ стоїть крапка)	Патерикѡ (під ѡ стоїть крапка)
	5	aliorumque	aliorumque
	4–3 зн.	atque docet. Dum au- / tem Episcopi	atque docet. Dum autē / Episcopi
	3–2 зн.	omnem / beneficiorū	omnem be- / neficiorum

Додаток 2. Опис видання та примірників збірки НБУВ
Підготувала Ю. Рудакова

Опис видання.

Herbinius, Johannes (1627–1676)

Religiosæ Kijovienses cryptæ, sive Kijovia subterranea: in quibus labyrinthus sub terra, et in eo emortua, a sexcentis annis, Divorum atque heroum græco-ruthenorum, & nec dum corrupta, corpora, ex nomine atque ad oculum, e Πατερικῶ Slavonica detegit. M. Johannes

Herbinius. Jenæ, Impensis Martini Hallervordi. Literis Johannis Nisii. Anno M.DC.LXXV. (1675).

[14], 178 p., [6] f. grav. : grav. ; 8°. Сигнатури: [2],)⁽⁴⁾A₂₋₇,B–M⁸,[6 il.]. Фінгерпринт: о:æ- m.u- iaC. сгу 3 1675R.

Назва на контртитулi:

Religiosæ Kiiouiensium cryptæ in quibus labyrinthum et in eo corpora Heroum atge Divorum Roxolanorum ex nomine ad oculum demonstrat M. Iohannes Herbinius Regiomonti Sumptibus Martini Hallervordi Bibl: 1675.

Нотодрук на с. 154.

Художнє оздоблення: гравірований контртитул (мідерит), 6 мідеритів-ілюстрацій (ілюстрації до с. 36 – 2 схеми печер св. Антонія та св. Феодосія; ілюстрації до с. 61, 68, 70; ілюстрація до с. 114 – гравюра з Богородицею), 1 дереворит-ілюстрація, ініціали, кінцівки, виливні прикраси, друк на титулі у дві фарби.

Помилки у пагінації: 261 замість 126; у частині примірників також 136 замість 133.

Два різні варіанти набору на с. 59–90, 123–138 (зошити E, F, I).

Бібліографія: VD17 12:121926C⁹; Estreicher, t. 18, s. 127¹⁰.

Опис примірників.

1. НБУВ, відділ стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства, шифр зберігання Р 1978.

Варіант набору В.

Формула: зшитків 14: [1]²,)⁽⁴⁾, A₂₋₇, B⁸, C₁₋₅, [2 арк. із картами Р 36, Р 36], C₆₋₈, D⁸, E₁, [1 арк. Р 61], E₂₋₅, [1 арк. Р 68], E₆, [1 арк. Р 70], E₇₋₈, F–L⁸, M⁴, [1 арк. із Богородицею] = [7] арк., с. I, 2–36, [2 арк. із картами Р 36, Р 36], 37–60, [1 арк. Р 61], 61–68, [1 арк. Р 68], 69–70, [1 арк. Р 70], 71–125, 261, 127–178, [1 арк. із Богородицею] = 7 арк., 178 с., 6 арк. іл.

Стан збереження: примірник повний, перший аркуш наполовину відірваний.

Оправа: картон (172 x 103 x 2 мм), обклеєний світлокоричневим плямистим папером; корінець зі світлокоричневого паперу; примірник необрізаний, половина аркушів зшитків має меншу ширину; форзаци з ганчір'яного цупкого паперу жовтуватого кольору. На корінці вгорі та внизу по одній лінійній смужці, тисненій золотом, вгорі залишки паперової наліпки з шифром, нижче – наліпка зеленого кольору із тисненням золотом «HERBINII / KIJOVIA / RUBTERR» і тисненими золотом подвійними лінійними смужками вгорі та внизу наліпки, нижче (посередині корінця) – наліпка червоного кольору із тисненням золотом «1675» і тисненими золотом подвійними лінійними смужками вгорі та внизу наліпки.

Провенієнції:

1) зворот титульного аркуша, овальна гербова печатка з написом «Comes. Silva. Hercules.»

Власник: Silva, Ercole (1756–1840)

2) овальна печатка із зубчиками, фіолетовим чорнилом: «УКРАЇНСЬКА / АКАДЕМІЯ НАУК / Книгозбірня Кабінету / Арабо-Іранської / Філології.»

⁹ Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts : VD 17 / Herzog-August-Bibliothek Wolfenbüttel ; Bayerische Staatsbibliothek ; Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz. – Berlin : SBB-PK ; Wolfenbüttel : HAB ; München : BSB, 2007–.

¹⁰ Estreicher K. Bibliografia Polska. – Kraków, 1901. – Т. 18. – S. 127.

3) титульний аркуш, прямокутний штамп, фіолетовим чорнилом: «Хр. № 2248» (число вписано олівцем).

2. НБУВ, відділ стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства, шифр зберігання Р 1979.

Варіант набору В.

Формула: зшитків 14: [1],)⁽⁴, A₂₋₇, B-D⁸, E₁, [1 арк. Р 61], E₂₋₅, [1 арк. Р 68], E₆, [1 арк. Р 70], E₇₋₈, F-L⁸, M⁴ = [6] арк., с. I, 2-60, [1 арк. Р 61], 61-68, [1 арк. Р 68], 69-70, [1 арк. Р 70], 71-125, 261, 127-178 = 6 арк., 178 с., 3 арк. іл.

Стан збереження: у примірнику бракує гравірованого контритулу, гравюри з Богородицею та обох гравюр зі схемами печер. Частково відірваний корінець, наполовину відірваний титульний аркуш, невеликі ентомологічні пошкодження.

Обкладинка із складеного по корінцю картону (176 x 119 x 1 мм) світло-сірого кольору; примірник необрізаний, половина аркушів зшитків має меншу ширину; форзаці з ганчір'яного паперу жовтуватого кольору. На корінці вгорі залишки паперової наліпки.

Провенієнції:

1) вільний аркуш верхнього форзаца, коричневим чорнилом запис на більшу частину аркуша:

Jest to opis Pieczar Kiiowskich. Herbiniusz Pasterz wyznania augspurskiego w Wilnie przez listy do Gizeliusza Archi-Mandryty Kiiowskiego dowiadywał się o Naturze Pieczar, u świętych tam złożonych liczbie. Odpowiedz tego Archi-Mandryty [zakreślono: liczba] / ktoren z augustianina został wyznaiącym Wiarę Grecką w Kiiowie/ nie wiele naucza. życia świętych czyli bardziey Ich imiona są wyięte z xiązki po słowiańsku 1661 pod tytułem Greckim Paterikon wydanej. Robienia pieczar w wieku dziesiątym epokę naznacza. Cudowi że oley z głów Świętych płynie nie zaprzecza. Zgoła, ani Historia natury, ani Dzieiow oyczystych nie nie zyskuie w wydaniu, [zakreślono: y ze] tego dzieła. Styl iest płaski ślepe wierzenie nabożnym baykom, wtrącenie rzeczy obcych Dziełu, nudne Etymologii w kilku ięzykach [zakreślono: coż] niewielu słow, opis małoznaczący Rusinow, [zakreślono: porównanie Muzyki ...] danie wzoru Muzyki Ruskiey są to [zakreślono: treścią tey xią] cechy tey xiązki.

2) овальна печатка, синім чорнилом: «БИБЛИОТЕКА ИМПЕРАТОРСКОГО / УНИВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА»;

3) овальна печатка, червоним чорнилом: «БИБЛИОТЕКА / УНИВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА»

4) старий шифр (олівцем) «Крем. 1926», «Ст. 1926».

3. НБУВ, відділ стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства, шифр зберігання Іп 4535.

Варіант набору А.

Формула: зшитків 14: [1]²,)⁽⁴, A₂, [1 арк. із Богородицею], A₃₋₇, B-C⁸, D⁸, E₁₋₃, [1 арк. Р 61], E₄₋₅, [1 арк. Р 68], E₆, [1 арк. Р 70], E₇₋₈, F-L⁸, M⁴ = [7] арк., [1 арк. із Богородицею], с. I, 2-64, [1 арк. Р 61], 65-68, [1 арк. Р 68], 69-70, [1 арк. Р 70], 71-125, 261, 127-132, 136, 134-178 = 7 арк., 178 с., 4 арк. іл.

Стан збереження: у примірнику бракує обох гравюр зі схемами печер. Відірваний гравірований контритул, немає нижнього кута титульного аркуша, надірвані аркуші з ілюстрацією до с. 70 і гравюрою з Богородицею, невеликі пошкодження останніх

аркушів від вогню, втрачено фрагмент корінця, помітні ентомологічні пошкодження верхньої кришки оправи, плями на оправі.

Оправа: картон (164 x 92 x 1,5 мм), обтягнутий світлим пергаментом; форзаци з ганчір'яного цупкого паперу жовтуватого кольору. На корінці вгорі написи чорнилом «Kijov. / Script.», «282» (закреслено).

Провенієнції:

1) лицьова частина контртитулу, коричневим чорнилом запис у верхній частині: «Ex Libris Ioannis Migura Placic Ars et Theologia Auditoris»;

2) титульний аркуш, коричневим чорнилом запис унизу: «Ioannis Migura [...]» (кінця запису немає);

3) титульний аркуш, сильно затертий чорнилом запис «Ex Bibliotheca Sanctæ [Magnæ Lauræ] Kiovo-Peczariensi»;

4) лицева частина контртитулу, коричневим чорнилом запис у центрі: «Usus Hieroth. Kniezyński Ords. [BW]»;

5) зворот титульного аркуша, коричневим чорнилом запис у центрі (іншим почерком, ніж № 4): «Kniazyński»;

6) зворот вільного аркуша нижнього форзаца, коричневим чорнилом запис у центрі (тим же почерком, що і № 5): «Hierothei Dubin. Kniazyński [OBW]»;

7) титульний аркуш, коричневим чорнилом запис «Monasterii Poczaioviensis.»

8) арк. 3, коричневим чорнилом запис унизу: «Принадлежитъ Почаевской Лаврской библиотекѣ. 1854 г.»

9) старий шифр, коричневим чорнилом «№ 622».

4. НБУВ, відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства. Збірка Києво-Печерської лаври, шифр зберігання XXIV 7/47, інв. 2794616.

Варіант набору А.

Формула: зшитків 14: [1]²,)⁴, A₂₋₇, B⁸, C₁₋₄, [1 арк. із картою Р 36], C₅₋₈, D⁸, E₁, [1 арк. Р 61], E₂₋₈, F-L⁸, M⁴ = [7] арк., с. I., 2-34, [1 арк. із картою Р 36], 35-60, [1 арк. Р 61], 61-125, 261, 127-132, 136, 134-178 = 7 арк., 178 с., 2 арк. іл.

Стан збереження: у примірнику бракує більшої нижньої частини гравюри зі схемою печер св. Феодосія, гравюри зі схемою печер св. Антонія, гравюр до с. 68, 70, гравюри з Богородицею. Надірваний гравірований контртитул, немає вільного аркуша нижнього форзаца, вільний аркуш верхнього форзаца надірваний, втрачено більшу частину корінця, ентомологічні пошкодження кришок оправи.

Оправа: картон (165 x 92 x 2 мм), обклеєний коричневим плямистим папером; обрізи коричневі плямисті; форзаци з ганчір'яного цупкого паперу жовтуватого кольору, фрагмент філіграні. На верхній кришці у верхньому лівому куті фабрична паперова наліпка із вписаним шифром.

Провенієнції:

1) приклеєний до верхньої кришки оправи аркуш форзаца, коричневим чорнилом запис унизу: «Sum ex libris Johannis Henrici Rosz[s]ky Monsterberg Silesii»;

2) контртитул, коричневим чорнилом запис унизу: «Ex Libris Gabrielis Podgurski»;

3) старий шифр (олівцем, коричневим чорнилом) «Л. IX-80»; «Лат. IX-80».

5. НБУВ, відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства. Збірка Віленської медико-хірургічної академії, шифр зберігання Acad. Viln.I.Lit.310, інв. 2905422.

Варіант набору В.

Формула: зшитків 14: [1]²,)⁴, А₂₋₇, В-D⁸, Е₁, [1 арк. Р 61], Е₂₋₅, [1 арк. Р 68], Е₆, [1 арк. Р 70], Е₇₋₈, F-G⁸, Н₁₋₄, [1 арк. із Богородицею], Н₅₋₈, I-L⁸, М⁴ = [7] арк., с. I, 2-60, [1 арк. Р 61], 61-68, [1 арк. Р 68], 69-70, [1 арк. Р 70], 71-114, [1 арк. із Богородицею], 115-125, 261, 127-178 = 7 арк., 178 с., 4 арк. іл.

Стан збереження: у примірнику бракує обох гравюр зі схемами печер. Надірваний гравірований контртитул.

Оправа: картон (165 x 91 x 2 мм), обтягнутий світлим пергаментом; обрізи коричневі; форзаци з ганчіряного цупкого паперу жовтуватого кольору. На корінці вгорі паперова наліпка із вписаним шифром, внизу паперова наліпка з числом «27.».

Примірник зберігається у складі конволюта, переплетено останнім, третім алігатом. Приплетено до:

1. Vorst, Johannes. De Latinitate Merito Suspecta, Deq; vitiis sermonis Latini quae vulgo fere non animadvertuntur, Liber; Qvem alter, de Latinitate falso suspecta, antecessit: Auctore Johanne Vorstio. Berlini, Impensis Danielis Reichelii Bibliop., Typis Joh. Erici Hahnii, Typogr. Lipsiensis, 1674.

2. Comenius, Johann Amos. Latinitatis Schola Triclassis ... Ad exemplar Patakinum. Amsterdami Recudit Christophorus Cunradus, 1657.

Провенієнції:

1) с. 178, коричневим чорнилом запис унизу: «569.b.u / 26.VI.1833».

2) титульний аркуш першого алігата, коричневим чорнилом запис «Jure emptio nis possidet me David Dittmann.».

3) титульний аркуш першого алігата, овальна печатка, чорним чорнилом: «Biblioth. Academ. Vilmensis».

4) титульний аркуш першого алігата, коричневим чорнилом запис «Bibliothecae Magnae».

5) старий шифр, коричневим чорнилом «53.8.16».

Наталія Бондар, Юлія Рудакова.

Праця Йоганна Гербінія 1675 р. з історії києво-печерських святинь: особливості видання, варіанти друку, побутування примірників.

У статті публікуються результати дослідження особливостей примірників єнського видання Йоганна Гербінія «Religiosæ Kijovienses cryptæ» 1675 р., яке показало існування двох варіантів друку трьох окремих зошитів видання. Публікація супроводжується детальним переліком розбіжностей друку та бібліографічним описом видання та примірників збірки НБУВ. Викладений матеріал дозволить продовжити історико-книгознавчі, а також історичні та культурологічні студії твору Й. Гербінія.

Natalia Bondar, Yulia Rudakova.

The work by Johannes Herbinus on the history of the Kyiv-Pechersk sacred places, published in 1675: peculiarities of the edition, variants of printing, the existence of copies.

In the article the results of study on the peculiarities of the copies of the *Religiosæ Kijovienses cryptæ* by Johannes Herbinus, published in Jena in 1675, which showed the existence of two publication versions of three separate signature of the edition, are presented. The article is complemented by a detailed list of typographical differences and a bibliographic description of the edition and copies of the VNLU collection. The presented material will allow the continuation of historical and bibliographical studies, as well as historical and cultural studies of the J. Herbinus work.

СПРАВА ПРО ТРАГІЧНУ ЗАГИБЕЛЬ ДІВЧИНКИ-ХРИСТИЯНКИ В ДРОГОБИЧІ ТА СПРОБУ ОБВИНУВАЧЕННЯ В ЗЛОЧИНІ МІСЦЕВОГО КАГАЛУ (1687 р.)

Історію міжнаціональних (міжконфесійних) стосунків у ранньомодерному Дрогобичі досліджувало чимало істориків. Однак дослідницький вектор переважно був спрямований на з'ясування стосунків між поляками та українцями, що й зрозуміло, адже українська громада міста переважала польську, однак, за визначенням Я. Ісаєвича, у місті домінував польсько-католицький патриціат, який утискав права українців¹. Дещо ізольовано в літературі предмету вивчалась історія міської єврейської громади, при цьому увага акцентувалась переважно на королівській забороні поселення євреїв на території середмістя, а також на спробах її обійти. Водночас набула популярності постать найбільш одіозного в очах міської спільноти єврейського підприємця Зельмана Вольфовича. Відтак сформувалось уявлення про те, що спільнота Дрогобича виробила стійке упередження до євреїв у цілому. Однак крім розгляду зловживань Вольфовича та спротиву міста проти нього (зрештою, він був засуджений і жорстоко покараний)², внутрішня історія єврейської громади якось відійшла на другий план (причиною є передовсім відсутність питоми єврейських документальних джерел), а стосунки між християнською більшістю і єврейською меншістю не деталізувалися і не диференціювалися.

Серед літератури про становище євреїв на українсько-польському пограниччі в XVI-XVIII ст. варто виокремити джерела, опубліковані Генриком Гмітереком із люблінського архіву³. Крім потенціалу самих оприлюднених джерел, важливими є

¹ Див., напр.: Ісаєвич Я. З історії суспільно-політичної боротьби у місті Дрогобичі в XVI ст. // З історії Західноукраїнських земель. – Т. 5. – Київ, 1960. – С. 8-10; його ж. Д. З історії Дрогобича XVI-XVIII ст. // Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. – Київ, 1961. – С. 26-27 та ін.

² Про З. Вольфовича нагромаджено певну літературу. Див., напр.: Венцковський Д. Зельман Вольфович (Документи, относящиеся к истории города Дрогобыча) // Прикарпатская Русь / Ред. В.М. Площанский. – Ч. 2. – Львов, 1885. – С. 30-47; Bałaban M. Zelman burmistrz kahału w Drohobyczu w połowie XVIII w. (Szkic historyczny) // Bałaban M. Z historii żydów w Polsce. Szkice i studia. – Warszawa, 1920. – S. 129-146; Смольський І. Зельман Вольфович (штрихи до біографії) // ДКЗ. – Вып. III. – Дрогобич, 1988. – С. 234-240.

³ Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Augusta II Sasa (1697-1733) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinensia. – Vol. I. – Lublin 2001; Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego (1669-1697) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinensia. – Vol. II. – Lublin 2003; Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Władysława IV i Jana Kazimierza Wazów (1663-1669) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinensia. – Vol. III. – Lublin 2006; Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Zygmunta III Wazy (1587-1632) / Oprac. G. Gmiterek / Fontes Lublinenses. – Vol. VI. – Lublin 2014.

вступні тексти до кожного тому їх публікатора, а в томі за 1697-1733 рр. – передмова Адама Теллера⁴.

Вважається, що становище євреїв у Речі Посполитій було двояким: з одного боку, вони зазнавали презирства і ненависті, будучи меншиною численного християнського світу, з іншого – їм вдалося створити вповні безпечну спільноту, яка вірила в свої внутрішні сили, позаяк, за уявленнями євреїв, вони користувалася Божою ласкою. Якщо враховувати активну економічну діяльність євреїв, то це була, безсумнівно, достатньо інтегральна частина тогочасного суспільства. Однак економічні успіхи євреїв тісно переплітались з антиєврейськими настроями, які також були ознакою доби. Прикладом може слугувати конституція сейму 1580 р., яка обмежувала бурхливу господарську діяльність євреїв з метою призупинення ворожої налаштованості до них конкурентів⁵. Частково згадану тезу підтверджує відома хроніка Натана Ганновера, в якій ідеться про те, що однією з причин антиєврейської спрямованості Хмельниччини був саме економічний успіх євреїв як основа ненависті до них місцевого населення.

Однак варто також враховувати й те, що насправді польсько-литовське суспільство сприймало образ єврея як ворога християнства, в той же час дозволяючи євреям зайняти вагомим місце в структурі суспільства з точки зору економічних користей, які вони приносили перш за все шляхті. Так, уже на початку XVII ст. з'являються антисемітські настанови: Себастьян Мичинський з Краківської Академії в 1618 р. прагнув довести шляхті, що економічна діяльність євреїв є шкідливою, тому їх не варто захищати⁶. Якщо говорити про шляхетські сеймики, то відомо, що вони, з одного боку, підтримували господарську діяльність євреїв, а з іншого – проявляли глибоку ворожість до них як до релігійно-етнічної спільноти⁷.

Сучасні дослідження не обминають питання, пов'язані з причинами релігійної ворожості до юдеїв у Речі Посполитій, зокрема в стосунку оскарження фактів про ритуальні вбивства⁸. У згаданому річчизі вагомим є висновок про те, що економічна потуга євреїв, зокрема їх економічні зв'язки з церковними інституціями, значно послабили здатність католицької церкви Речі Посполитої до якогось скільки-небудь суттєвого обмеження життя євреїв. Звідси видно, що інституція, яка традиційно вважалася найбільш відчайдушним противником євреїв, була позірною нейтральною в конфронтації з інтегративною роллю євреїв у польському господарстві⁹.

⁴ Teller A. Przedmowa // Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego (1669-1697) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinensia. – Vol. II. – S. 19-34.

⁵ Про становище єврейської спільноти в литовсько-польську добу див. загальний огляд: Магочій П.-Р., Петровський-Штерн Й. Єреї та українці: тисячоліття співіснування. – Ужгород, 2016. – С. 24-28.

⁶ Див. докл.: Teller A. Prolegomen to Sebastian Miczyński's "Mirror on the Polish Crown" // Kroke-Kazimerz-Kraków: Studies in the History of Crakow Jewry, red. E. Reiner. – Tel Awaw, 2001. – S. 329-337.

⁷ Див. докл.: Kaźmierczyk A. Sejmy i sejmiki szlacheckie wobec Żydów w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1994. – S. 67-102. Див. також: Sejmy i sejmiki koronne wobec żydów. Wybór tekstów źródłowych / Wybór i oprac. A. Michałowska-Mycielska. – Warszawa, 2006.

⁸ Згаданий проблемі присвячені спеціальні праці: Węgrzynek H. „Czarna legenda” Żydów. Procesy o rzekome mordy rytualne w dawnej Polsce. – Warszawa, 1995; Guldson Z., Wijaczka J. Procesy o mordy rytualne w Polsce w XVI-XVIII w. – Kielce, 1995 та ін.

⁹ Згаданий та інші висновки уміщені в дослідженні Юдити Калик з Єрусалима «Католицька церква і євреї в Польсько-Литовській державі в XVII – XVIII ст.», 1998 (гебрайською мовою).

У джерелах найбільш часто трапляються скарги на шляхту, яка допускала насильство щодо євреїв (мова йде про багаточисленні факти грабунків та мародерства). Євреї, щоправда, могли скаржитися в суді на своїх володарів, однак шанси на справедливість були мізерними.

Досить часто в джерелах бачимо скарги на пограбування в єврейських корчмах, у результаті переслідування зазнавав не тільки орендатор, але і вся старшина гміни. У цілому, справ у судах про грабежі і напади на духовних з боку євреїв досить багато. Наприклад, скаржились також на крадіжки срібних предметів з костьолів, унаслідок чого євреїв заарештовували, змушували сплачувати компенсацію, піддавали тортурам і навіть відрубували кисть руки¹⁰.

Особливим вогнищем конфліктів між євреями і духовенством були конверсії. Декого з євреїв підозрювали в спробах випередження зусиль духовних, які прагнули вихрестити євреїв. У цілому ж, євреї не були пасивними. Фактична провина євреїв була набагато меншою у порівнянні з тим, що духовні вважали за честь подавати на євреїв до суду. Те, що євреї займалися пропінацією, слугувало для духовенства додатковим об'єктом ненависті, саме за це їх і зневажали. Кожний ксьондз вважав за честь нашкодити конкретному єврею, причому в будь-який спосіб¹¹.

Крім усього, євреї часто ставали жертвою інших соціальних станів: шляхти, міщан, селян та військових. Назагал, дослідники вважають, що часто євреїв позивали по справедливості. Тобто, вони самі проявляли акти насильства, за що зазнавали покарання. Таких фактів достатньо багато. Зокрема, фіксуються напади на духовних і світських урядників у ряді випадків: коли євреїв змушували самим ховати своїх під час чуми, коли їм робили зауваження про недопустимість виробництва горілки у неділю, при спробах відібрати борг, при зборі поголового податку та ін. Різних випадків суто кримінального характеру також достатньо багато. Тому частково можна припустити, що насправді існували причини, через які євреїв не любили¹².

Одним із перших документально зафіксованих конфліктів, пов'язаних із дрогобицькими євреями, була, очевидно, їх скарга на місто за пограбування під час козацько-татарського нападу в 1648 р. Ситуацію в Дрогобичі ілюструє протестація єврейської громади¹³. Так, у ній мовиться, що спочатку «зухвали козаки» захопили Жупний лан, де проживали дрогобицькі євреї. Захищаючись від козаків, євреї втекли («прокралися») до міста, взявши з собою «золото, срібло, одяг» та інші пожитки. Пограбування євреїв відбулося, як свідчить документ, після спустошення козаками Дрогобича, коли озброєні з'єднані загони вдерлися до міста і зненацька напали на єврейську громаду. Було вбито всіх, «хто хотів зберегти життя і врятуватися втечею», і пограбовано речі живих і вбитих, знатних і тих, що перебували у борговому закладі. Спалено

¹⁰ Teller A. Przedmowa // Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego (1669-1697) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinska. – Vol. II. – S. 19-34.

¹¹ Там само. – S. 28-33.

¹² Класичним прикладом дослідження становища єврейської громади Львова слугує праця Мирона Капраля, який докладно вивчив відносини єврейської та польської громад міста, а також їх конфронтацію у торгових та ін. відносинах. При цьому дослідник вивсвітлив питання про антиєврейські напади та погроми у Львові у XVII-XVIII ст. – Див.: Капраль М. Національні громади Львова XVI-XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003. – С. 82-94, 199-246.

¹³ Тимошенко Л. Хмельниччина і міщансько-селянське повстання в Дрогобичі 1648 р. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. III. – Дрогобич, 1998. – С. 10-35; Тимошенко Л., Царьова Н. Актові джерела до історії Дрогобицького повстання 1648 р. // Там само. – С. 265-275.

також і синагогу. Докладним є перелік пограбованого: золото, срібло, дорогоцінне каміння, одяг, гроші, мідь, олово, залізо, коні та інше домашнє майно, а також книги. Важко сказати, скільки євреїв було знищено, бо даних про це у джерелах немає. Якась частина кагалу, від імені котрої протестували Аарон Гошкович і Левко Ааронович, зуміла врятуватися. Протестувальники виступали від імені «усього дрогобицького кагалу»¹⁴. Слід зауважити, що в хроніках Натана Ганновера, Меїра з Щебржешина і Саббата Гаконена¹⁵, згадується з найближчих до Дрогобича міст лише Перемишль, єврейська громада якого якимось дивом урятувалася.

Однак чим це закінчилось для протестуючих євреїв-дрогобичан, невідомо. Припускаємо, що втрати єврейської громади могли бути компенсованими. Суть проблеми єврейських погромів під час Хмельниччини допомагають з'ясувати публікації Франка Сисина¹⁶ і розділ монографії Сергія Плохія «Релігійна війна. Християни проти іудеїв»¹⁷. В обох працях подана вичерпна література і джерела, особливо малодоступні зарубіжні.

З фактів, які ілюструють життя єврейської громади Дрогобича в XVII ст., назвемо наступні. 1616 р. місцевий староста М. Данилович дозволив їм начебто поселитися на передмісті Лан, що належав до старостинської юрисдикції¹⁸. На жаль, цей привілей, не зафіксований у збірках актових джерел, відомий лише з непрозорої інформації В. Площанського. Я. Віклер опублікував свого часу дуже важливе джерело: угоду між євреями і старостою Я. Даниловичем (1634 р.), яка уміщує тексти важливих привілеїв, у тому числі один із перших (недатований), виданий дрогобицьким підстаростою Каспром Ольшовським (холмським ловчим у 1632-1646 рр.)¹⁹, укладений до 1634 р. Саме в підтверджувальній грамоті 1634 р. вперше згадується «Лан», «до Жупи Дрогобицької здавна належачий»²⁰. Євреям дозволялося, на своєму Лані вживати свої «обряди і набоженства» відповідно до їх закону, але заборонялося влаштовувати біля їх помешкань цвинтар. Це дало, очевидно, змогу збудувати в Дрогобичі першу синагогу, яка була спалена в часі козацького нападу 1648 р.²¹

¹⁴ Віднайдені свідчення доповнюють матеріали, опубліковані А. Глівою. – Див.: Gliwa A. Kraina upartych niepogód. Zniszczenia wojenne na obszarze ziemi przemyskiej w XVII wieku. – Przemyśl, 2013. – S. 447-448.

¹⁵ Див. докл.: Еврейские хроники XVII столетия (Эпоха «хмельничины») / Исследование, перевод и комментарии С.Я. Борового. – Москва, Иерусалим, 1997; Глибкий мул. Хроніка Натана Ганновера / Наук. ред. перекл. й автор комент. Н. Яковенко. – Київ, 2010.

¹⁶ Сисин Ф. Євреї та повстання Богдана Хмельницького // *Marra Mundi*. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Львів-Київ-Нью-Йорк, 1996. – С. 478-488.

¹⁷ Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – Київ, 2005. – С. 248-267.

¹⁸ Ісаєвич Я.Д. Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в епоху феодалізму (до кінця XVIII ст.) // *З історії Української УРСР*. – Т. 6-7. – Київ, 1962. – С. 11; Horn M. Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w. Działalność gospodarcza na tle rozwoju demograficznego. – Warszawa, 1975. – S. 46.

¹⁹ Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy. Oprac. H. Gmiterek i R. Szczygieł. Pod red. A. Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1992. – S. 157, 251.

²⁰ Wikler J. Wikler J. Z dziejów żydów w Drohobyczu (od r. 1648 do upadku Rzeczypospolitej) // *Biuletyn żydowskiego instytutu historycznego*. – 1969. – lipiec-grudzień. – Nr 71-72. – S. 60.

²¹ Тимошенко Л. Хмельниччина і міщансько-селянське повстання в Дрогобичі 1648 р. // *ДКЗ*. – Вип. III. – Дрогобич, 1998. – С. 26. Я. Віклер, до слова, з жалем писав про те, що він не знає, «коли та синагога була вперше вибудована». – Wikler J. Op. cit. – S.47.

За люстрацією 1661-1665 рр., на Лані вже виникла ціла вулиця з 15 будинків зі своїми «крамами, гендлем і публічними торгами», а також шинкуванням меду, пива і горілки²², знесення якої вимагало місто. Важливою є вказівка, що євреїв тут перед тим ніколи не було, «окрім одного, а найбільше двох», які надавали послуги тутешнім жупам. Люстратори розглянули суперечку міста з єврейською громадою і дійшли висновку, що згаданий ґрунт «за двором» залишається за єврейською громадою. Оскільки жодна зі сторін не навела переконливих аргументів, справа передавалася до королівського суду²³. Вкажемо на ще одну вказівку юрисдикційного характеру: «ті жиди, котрі на дрогобицькому лані залишаються, до п. дрогобицького старости в цілому належать і у нього судитися повинні...»²⁴.

Єврейське місто («Miasto Żydowskie»), окреслене ревізією 1692 р., налічувало 27 будинків, з них дев'ять розміщувалося на «цілому пляці», десять – на «половині пляцу», решта будинків – не локалізовані. Джерело такж фіксує «дім великий», малий будиночок єврейського бакаляра, будинок кантора, школяра, золотаря, різника та ін.²⁵ Євреї, як і інші міщани, займалися шинкуванням. Безсумнівно, що йдеться вже про містечко на старостинському лані, яке збереглося до ХХ ст. Саме тут була збудована велика синагога, відома з джерел початку ХVІІІ ст.

Г. Полячкувна вважала, що єврейська вуличка на 15 будинків, згадана в 1664 р., розміщувалася, вірогідніше, на Зваричу²⁶. Якщо це так, то в період між 1664 і 1692 рр. (друга згадка єврейського кварталу) відбулося переселення євреїв зі Зварич на нові старостинські землі.

Як виглядає з публікованої судової справи, у Дрогобичі в 1687 р. за загадкових обставин загинула християнська дівчинка Мандзя (вочевидь – це скорочена форма імені Марія), донька Гриня і Настасії Жондзів (Rządzio) – зваричів з дрогобицького передмістя (вочевидь, тут ідеться про передмістя Зваричі). Властиво, батьки Мандзі й виступили з обвинуваченням про вбивство. Як виглядає, свій позов вони склали до міського суду. Певного суспільного резонансу додало те, що батьки звинуватили у вбивстві доньки «невірних», тобто, євреїв Шмуйла Єленевича і Левка Шнойловича, але разом із ними – «цілу» дрогобицьку синагогу, під якою потрібно розуміти єврейську громаду (кагал). Вочевидь, дрогобицький суд не дав собі ради (або не задовольнив позов батьків), тож справа потрапила у форматі скарги до львівського канцлера Павла Гарваського та інших урядників Руського воєводства. З боку Дрогобича позовників патрунували місцеві «славетні»: війт Якуб Паховський, райці Миколай Дзюк, Тимотеуш Венгжин та Анджей Ляхович. Відповідачами (тобто, обвинуваченими) виступали Давид Йозефович і Абрам Ізакович – старші місцевої єврейської громади.

Надалі в справі наводиться текст універсалу короля Яна ІІІ Собеського від 20 червня 1687 р., виданого у Львові, згідно з яким у цій справі була створена королівська комісія, яка мала повноваження королівського суду, у складі: львівського кан-

²² Lustracja województwa ruskiego 1661-1665. (далі – Lustracja. 1661-1665). Cz. I. Ziemia przemyska i sanocka. Wyd. K. Arlamowski, W. Kaput. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970. – S. 146.

²³ Ibid. – S.147.

²⁴ Ibid. – S.164.

²⁵ Смуток І. Дрогобич за матеріалами генеральної ревізії Перемишльської землі 1692 р. // ДКЗ. – Вип. VII. – Дрогобич, 2003. – С. 513 (джерело: ЦДІАЛ. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 258. – С. 243).

²⁶ Księga radziecka miasta Drohobycza 1542-1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polackówna / Zabytki Dziejowe. – Wydanie Tow. Nauk. we Lwowie. – T. IV. – Z. 1. – Lwów, 1936. – S. XXVII.

цлера, яворівського пробоща Павла Гарваського²⁷, перемишльського старости Ієроніма Устрицького²⁸, подільського підкоморія Ієроніма Лянцкоронського²⁹, буського підчашія Константина Вишинського³⁰, перемишльського гродського писаря Людвика Клечинського³¹ і чернігівського чашника Петра Креньпського³². Справа витлумачувалась як конфлікт між містом Дрогобичем і «невірними жидами» з синагогою. Обвинувачення полягало в убивстві християнської дитини євреями. Джерело натякає на те, що довкола згаданого випадку є великі труднощі, а також «сварки», які комісія мала заспокоїти. Припускаємо, що конфлікт міг виникнути під час похорону дівчинки. Комісії доручалося виїхати до Дрогобича і провести розслідування.

11 липня 1687 р. датовано наступний документ, який засвідчує, що до справи розслідування було долучено Яна Нагойовського, вочевидь, за ініціативою руського воеводи. Надалі у джерелі викладено текст розслідування справи.

У Дрогобичі до розслідування долучились: помічник райці Себастьян Ендрічка, райці Петро Вочинівський, Тимотей Венгржин, Андрей Ляхович, Миколай Дзічка, та якийсь Александр Трулік. Явку Давида Йозефовича зі старшими синагоги до магістрату забезпечив возний Матіаш Рурковський. Акт розслідування записали до міських актів. Розгляд справи був адресований передовсім бургомістрам, райцям і лавникам міста, а також усьому поспільству. При формулюванні позову справи уточнено, що в обвинуваченні ідеться про «дитиновбивство» євреями дитини, тобто, фактично, виникла підзра у вчиненні ритуального вбивства. Заслуховування відповідачів відбулося 23 липня 1687 р.

Справа розглядалася в міській ратуші. Возний Лука Сваніч мав записувати свідчення. Королівська комісія залучила також Менжика (ім'я не вказане), який виконував функцію патрона. При цьому райці, лавники і вїт були допущені до присяги. Щоб сторони не мали змоги контактувати між собою, за ними наглядав возний Лучко Іванечко. Гринь і Настасія Жондзі також заприсяглися. Від обвинувачуваних євреїв присягу прийняли в місцевій синагозі на «родалі» в присутності позивачів, як того вимагали судові норми Речі Посполитої. Згаданий «родал» – (з нім. – сувій документів) – Сефер Тора, сувій Тори – текст П'ятикнижжя на пергамені, намотаний на два валки³³. Затим уже приступили до заслуховування сторін.

²⁷ Про згадану особу інформацію віднайти не вдалося.

²⁸ У відомих списках урядників Перемишльської землі Руського воеводства така особа не відношена. Можливо, йдеться про майбутнього перемишльського унійного єпископа Ієроніма Устрицького (1714-1728), володимирського єпископа (1711-1728), який народився ще в 1658 р. – Див.: Śliwa T. Greckokatolicka diecezja przemyska w XVIII w. (do 1772 r.) // Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedstwa. – Przemysł, 2000. – Т. 3. – S. 81-83; Nabywaniec St., Ks. Unicycy biskupi przemyscy w latach 1610-1991. Szkice biograficzne. – Rzeszów, 1995. – S. 35-39.

²⁹ Про Ієроніма Лянцкоронського відомо, що він був кам'янецьким підкоморієм (1657-1696), старжевським, димерським і завіхійським староостою, з 1688 р. – дрогобицьким староостою. – Див.: Urzędnicy podolscy. Spisy / Oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka, pod red. A. Časiorowskiego. – Kórnik, 1998. – S. 215.

³⁰ Урядника з цим іменем ідентифікувати не вдалося.

³¹ Дослідник історії Перемишля Єжи Мотилевич згадує Л. Клечинського як міського вланика нерухомості. – Див.: Motylewicz J. Społeczeństwo Przemyśla w XVI i XVII wieku. – Rzeszów, 2005. – S. 268.

³² У списку урядників Київського і Чернігівського воеводства Павло Креньпський відношений під 1678, 1679, 1690, 1692 і 1701 рр. – Див.: Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV-XVIII wieku. Spisy / Oprac. E. Janas, W. Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 153.

³³ Див. докл.: Polski słownik judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie / Oprac. Z. Borzymińska i R. Żebrowski. – Warszawa, 2003. – S. 425-426.

Суд з'ясував, що «дитину в білій сорочці, підпоясаній паском, в якій вона ходила, з волоссям заплетеним у стрічки на шиї, було знайдено під хрустом», тобто, під хмизом. Відтак, суд визнав, що «заснула», тобто померла дитина була привалена «щетиною або радше ялиновими гілками, які різні селяни звичайно возили возами з лісу до жупи». Однак смерть дитини настала внаслідок «необережного перекинення воза з хрустом», через що вона задушилася. Обвинувачення про «замордування» євреями дитини не підтвердилося, відтак, вони не були визнані винними.

Наприкінці виправдального вироку королівські судді навели діючі судові норми, в т.ч. й римського походження (вочевидь, йшлося про законодавство давнього Риму), які містили переконання, що «єврейський народ не потребує християнської крові». Місцеву владу зобов'язано не тільки вважати обвинувачених євреїв вільними, але й забезпечити їм спокій та охорону від можливих гвалтів з боку поспільства. Вирок власноруч підписали шість членів комісарського суду, згадані Павло Гарваський, Ієронім Устрицький, Ієронім Лянцкоронський, Константин Вишинський, Людвик Клецинський і Ян Нагойовський, які підтвердили підписи печатками.

Таким чином, обвинувачення в ритуальному убивстві в Дрогобичі не було підтверджено. Водночас, справа таки ілюструє загальну картину недовіри чи й підозри до міських євреїв, тобто, коли було знайдено тіло дівчинки, то першою чергою закралася підозра в ритуальному убивстві. Недвозначно натякається й на те, що смерть спричинила якісь хвилювання.

Припускаємо, що справа набула в Дрогобичі, який був під ту пору малим містом, неабиякого резонансу, причому не тільки у зв'язку з підозрою у ритуальному вбивстві. Сам факт прибуття до міста високої королівської комісії, виклик на суд представників єврейського кагалу, задіяність міських урядовців, показові присяги, особливо євреїв на Торі в місцевій синагозі – все це звичайно мало сколихнути в цілому спокійне життя малого міста. Водночас, описана справа є яскравою сторінкою дрогобицького міського повсякдення. Зазначимо також важливість згадки в джерелі дрогобицької синагоги, яка є другою в часі, після свідцтва 1648 р.

Крім компендіуму імен дрогобичан, задіяних у цій справі, що є важливим вже само по собі, варто торкнутися питання про міжнаціональні відносини. Припускаємо, що батьки дитини були поляками, більшість представників міського самоврядування – бургомістри, райці, лавники, вїйт та возні – також були поляками. Виняток, зрозуміло, становить возний Лучко Іванечко – це типово українське прізвище. Прикметно, що в даному випадку дві національні громади – римо-католики та православні (тобто, поляки і українці) виступали фактично одним табором. Так само вони у XVIII ст. об'єднуються у боротьбі зі злим генієм міста Зельманом Вольфовичем.

З відомих подій внутрішнього життя дрогобицького міщанського суспільства тієї пори, які мали значний публічний розголос, можна вважати акт складення заповіту священником церкви Св. Юрія Василем Терлецьким 15.12.1680 р. в його помешканні при церкві, на який зібралася чимало люду, в т.ч. й троє священників сусідніх церков, а також бургомістр Ян Мацович і лавник Валентин Пехович³⁴. Однак приїзд королівської комісії в 1687 р. був, звичайно, подією номер один.

Насамкінець наведемо свідчення ще одного джерела, яке ілюструє конверсію дрогобицьких євреїв до християнства. Так, 18.06.1698 р. ухвалою єпископського духовного суду Перемишльської єпархії зазнав покарання місцевий священник церкви

³⁴ Див.: Тимошенко Л. Документи до церковної історії Дрогобича (друга половина XVII – початок XVIII ст.) // ДКЗ. – 2005. – Вип. IX. – С. 471-472.

Воздвиження Чесного Хреста о. Зіновій Хілчковський, який на літургії «оголосив» «невірного жида», чим вочевидь порушив існуючі норми. Відтак, суд зобов'язав священника відіслати своїм коштом «невірного жида» до Щеплотського монастиря для навчання віри³⁵.

Підсумовуючи, зазначимо, що публіковане документальне джерело яскраво ілюструє християнсько-юдейські стосунки в Дрогобичі другої половини XVII ст. Водночас воно є також важливим свідченням повсякденного життя мешканців ранньомодерного міста.

ДОКУМЕНТ

Oblata decreti commissarialis inter honestos Rządzie coniuges et infideles Szmuyło Jeleniewicz et Lewko Szmoyłowicz lati

Ad officium et acta praesentia castrensiac capitanealia leopoliensia personaliter veniens infidelis Jacobus Lewkowicz, obtulit officio praesenti et ad acticandum porrexit decretum commissarialia Sacrae Regiae Maiestatis inter honestos Rządzie coniuges et infideles Szmuyło Jeleniewicz et Lewko Szmoyłowicz judaeos Drohobyczen[es] id[em] in causa necis filiae Rządziow agitata de actu eius feria quarta in crastino festi Sanctae Mariae Magdalene Anno currenti in praetorio civitatis Sacrae Regiae Maiestatis Drohobyczen[is] lati manib[us] Perillustris et Magnificorum commissariorum subscribito sigillis N[umero] quinque communiti cui[us] tenor sequi[tur] talis

Actum in praetorio civitatis Sacrae Regiae Maiestatis Drohobyczen[is] feria quarta in crastino festi Sanctae Mariae Magdalene Anno Domini millesimo sexcentesimo octvagesimo septimo.

Przed nami Pawłem Garwaskim kanclerzem lwowskim, jaworowskim dobromilskim, proboszczem; Hieronimem Lanckoronskim podkomorzem podolskim; Mikołaiem Ustrzyckim starostą przemyskim; Ludovikiem Kleczynskim pisarzem grodzkim przemyskim; Janem Nahajowskim comisarzami JKMci, przy bytnosci szlachetnie urodzonych Piotra Krępskiego czesnika czerniechowskiego, Jana Osekwskiego, Prokopa Kropiwnickiego, Mikołaiia Jaworskiego Petraszowica, Hrehorego Kropiwnickiego, Mikołaiia Nieczenica, Stanisława Rekierskiego, Andrzeia Morzkowskiego, a sławetnych Jakuba Pachowskiego woity, Mikołaiia Dzuki, Tymoteusza Węgrzyna, Andrzeia Lachowica raycow, także uczciwych Hrynia Rządzia y Nastasyey małzonkow actorow, także y niewiernych Dawida Josefowicza, Abrama Izakowicza starszych żydow drohobyckich obwinionych y opatrznego generała Łuczki Iwanickiego producowane są dwa rescripty comissiey JKMci, ktorych, a naprzod przod pierwszy iest taki

Jan trzeci z Bozey łaski Krol Polski, Wielki książe Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Zmudzki, Inflatski, Wołyński, Kiowski, Podolski, Podlaski, Siewierski, Smolenskiy Czerniechowski.

Wielebnemu urodzonym Pawłowi Garwaskiemu, kantorowi lwowskiemu, proboszczowi jaworowskiemu; Hieronimowi Lanckoronskiemu // podkomorzemu podolskiemu; Mikołaiowi Ustrzyckiemu staroscie naszemu przemyskiemu; Kostantemu Wyszynskiemu czesnikowi buskiemu, gubernatorowi naszemu Stryyskiemu; Ludwikowi Kleczynskiemu pisarzowi grodzkiemu przemyskiemu commissarzom naszym wiernie nam miłym, łaskę naszą krolewską wielebnie urodzeni wiernie nam mili. Doniesiono nam iest przez pokorną suplikę

³⁵ Там само. – С. 472.

o intruziach, trudnościach między miastem naszym Drohobyckiej z iedney y niewiernemi żydami y całą synagogą tegoż miasta z drugiey strony względem iakoby zbuystwa dziecięcia chrześcijańskiego przez tychże żydow popiełnionego. W którym to obwinieniu y żądaniu, chcąc aby się rzetelna prawda wyiawiac a oraz aby tę trudności y kłutnią według świętey sprawiedliwości uspokoyć się mogli, wierności waszych, których rozgarnioną y doświadczoną w rzeczach mamy umiejętność y biegłość zlecic to y porzucic, zleciliśmy iakoż terazniejszą commissiā naszą zlecamy y porzucamy, miec chcąc abyscie czas // pewny między sobą umowiwszy na mieysce facti iak nayprzēdzey ziachali y tam absentia unus non absente, samego Boga y świętą sprawiedliwość za cel sobie postawiwszy, stron obudwu przed się zawoławszy we wnętrznosci sprawy iak naygłębiey mądrze y uważnie weydzrżeli, świadectwo y inquisicie potym imieniem wywiedzionych dostatecznie wysłuchali, onę confrontowali, zwazyli y wszelkich documentow ktore kolwiek takich sprawach znalesc się y bydz powinne do wyiasnienia rzetelney prawdy, zazywszy to co Bog y sumienie WW: ktorę obowiązane miec chciemy, kazac będzie postanowili, dekretowali y skutecznie determinowali Appellaciey iednak iesliby ktora strona ukrzywdzenie czuc się sdała do nas dopuszczaiąc nie uczynicie tedy w waszey ynaczey dla łaski naszej y powinności swojey. Dan we Lwowie dna dwudziestego czerwca Roku tysiąc szesczet osmdziesiąt siedmego. Panowania naszego czernastego roku. Jan krol. Locus sigilli. Cancellariae Regni. [Отже, ухвала короля – 20 червня 1687 року, на розслідування]

Drugiey zas Commissiey tenor sequitur taki //

Jan trzeci, z bozey łaski Krol Polski, Wielki xiąż Litewski Ruski Pruski, Mazowiecki, Zmudzki, Inflantski, wo#tynski, Kiowski, Podolski, Podlaski, Smolenski, Siewierski y Czerniechowski

Wielebnemu urodzonym Pawłowi Garwaskiemu canclerzowi lwowskiemu, jaworowskiemu, dobromilskiemu proboszczowi; Mikołaiowi Ustrzyckiemu staroscie przemyskemu; Hieronimowi Lanckoronskiemu podkomorzemu podolskiemu, drohobyckiemu starostom; Konstantemu Wyszynskiemu podczaszemu buskiemu; Ludwikowi Kleczynskiemu pisarzowi grodzkiemu przemyskiemu commisarzom naszym łaskę naszą krolewską, wielebni urodzeni wierne nam mili. Poniewaz iako nam doniesiono iest, urodzonego Jana Nahaiowskiego w sprawie tey, do ktoreysmy WW: za commisarzow naszych naznaczyli, wielmożny woiewoda ruski dla czynienia w oney inquisiciey z ramienia swego naznaczył y zsyłał, przeto y nam się zdało tegosz urodzonego Nahaiowskiego, iako tey sprawy po części wiadomego, ad consortium WW: naznaczyć y przyłączyć, miec chcąc aby takoweyze władzy mocy // y praeogatywy ktora WW: iest od nas slecona y dana zostawał. Dan we Lwowe dnia iedynastego miesiāca lipca, roku panskiego tysiąc szescset osmdziesiątego siedmego, panowania naszego czernastego roku. Jan krol, xiąż Adam Sarnowski. Locus sigilli Sacrae Regiae Maiestatis. Na ostatek Relacia innocenciey commisarskiey quae sequitur talis [тут також король, але інша дата: 11 липня 1687 р.]

Actum Drohobyciae in officio proconsulari et consulari feria quarta inte festum sanctae Margarethae virginis et martyris proximae anno domini millesimo sexcentesimo octvagesimo septimo.

Coram spectabilibus Sebastiano Endrycka proconsule, Petro Woczynowski, Timotheo Wędrzyn, Andrea Łachowicz, Nicolao Diczka pentis residentia Alexandro Trulik antiquae residentiae comulib[us] do urzędu y akt niniejszych radzieckich drohobyckich osobiscie przyszedszy niewierni Dawid Josephowicz starsi synagogi zydzowskiey drohobyckiej z przytomnością woznego generalnego autentycznego opatrznego Matyasa

Rurkowskiego // producował innotescentiae nizey opisane od wielmożnych Jchmciov panow commisarzow od naiasnieyszego krola Je[g]oMci pana Naszego miłosciwego deputowanych do Drohobyczy ktore innote[scentia] podpisane rękami Jchmciov panow commisarzow y pieczęciami stwierzone, affektował aby były przyjęte do aktow. Ktore urząd radziecki rękami własnymi y pieczęciami wielmożnych Jchmciov p[anow] commisarzow stwierdzone widiawszy przyioł chętnie do aktow swoych. Ktorych innotescentiey tenor iest taki

[Розслідування і вирок комісії] Мы од JKMci Pana Naszego miłosciwego osobliwym instrumentem commissiey naznaczeni commisarze, xiądz Paweł Garwaski canclerz lwowski, proboszcz Jaworowski; Hieronim Lanckoronski podkomorzy podolski; Mikołay Ustrzycki starosta przemyski; Constanty Wyszynski czesnik buski, gubernator stryiski; Ludwik Kleczynski pisarz grodzki przemyski wydaiemy tę naszą innotescencie y oswiadczamy was sławetnych burmistrza raycow // y ławnikow cały magistrat y pospolstwo miasta JKMci Pana naszego miłosciwego Drohobyczy. Iz nam Krol Jmc stosuiąc się do pokorney suppliki przez starszych mniejszych y całą synagogę żydowską wniesioney, slecił y rozkazał abysmy sprawę iakoby o dziecienoboystwo przez tychze niewiernych żydow popelnioną, ziachawszy na mieyce uczynku y samego Pana Boga y sprawiedliwosc przed oczyma maiąc z inquis[i]ciey y innych documentow ktorekolwiek w takich sprawach y bydz повинne znalezc się mogą, sądzili y one do skutku przywiedli. Imieniem tedy KJMci Pana naszego miłosciwego rozkazuiemy wam burmistrzowie, raycom, ławnikom y wszystkiemu popospolstwu Drohobyckiemu aby na tę sprawę na dzien dwudziesty trzeci lipca gotowi byli, oney popierali y tey commissiey, ktore w miescie waszym iako in loco delicti odprawowac się będzie, a nie ynszym sądem we wszytkim byli posłuszni pod winami osobliwemi. Na co dla lepszey wiary rękami naszemi własnymi podpisuiemy y pieczęci przyciskami. Dan w residenciach naszych die septima miesiāca lipca roku panskiego tyśiāc szecsczet osmdziesiātego siodmego. Xiād Paweł Garwaski canclerz lwowski, proboszcz jaworowski, comissarz JKMci, locus sigilli. Hieronim Lanckoronski podkomorzy podolski, comisarz JKMci. Mikołay Ustrzycki starosta przemyski, comisarz JKMci, locus sigilli. Konstanty Wyszynski czesnik buski, gubernator stryiski, comisarz JKMci locus sigilli. Ludwik Kleczynski pisarz grodzki przemyski, commisarz JKMci, locus sigilli.

Post ingrossationem harum literarum eadem restitutae ex protocollo actrum consularium drohobyczensium extraditum locus sigilli civilis consularis Stanislav Siewierski notarius consularis Drohobyczensis.

Sąd tedy nasz comisarski JKMci stosuiąc się do Commissiey uwysz mianowanej zszedszy na ratusz miasta Drohobyckiego naprzod jurisdictioni moie y onę woźnemu Łuce Swanice publikowac nakazał. Po ktorey jurisdictioniey fundowanej y publikowanej z stron // obudwu przed sąd swoy comisarski przez tegoz woźnego przywołać nakazał. Na ktorym terminie strony obiedwie to iest: powodowa Hryn Rządzio y Nastasya żona jego zabitey Mandzie oyciec y matka y [z]waryczowie z przedmiescia drohobyckiego, z strony zas obwinioney niewierni Szmuyło Jeleniewicz y Łewko Sznoyłowicz żydzi drohobyczcy swym y całej synagogi imieniem personaliter przed sądem comisarskim stanowszy. Naprzod powodowa strona przydac sobie do promowania sprawy patrona affectowała. Na ktorey affectacją sąd comisarski pana Menzyka za patrona przydał. A dla lepszey dziecięcia tego smierci indagaciey do przywołanego examinu raycow, wojta y ławnikow przystąpił y kazdego z osobna przed sąd wezwawszy nalezycie examinował y kazdego z nich inquirował. Po ktorym examinie strony obiedwie to iest tak powodowa iako tez y żydzie obwinienie // przed sądem comisarskim stanowszy propositiā y skargę przez po-

wodną stronę także obwinionych żydów controversiy y odpowiedzi sąd commisarski wysłuchawszy inquisitią oboi stronie przed sądem swoym wywodzic nakazał. Tymże stronom obudwom do wykonania przysięgi iako świadkow nieprzemiei ani się z onemi niezmawiali tegoż woźnego Łuczkę Iwanieczką przydał. Ktory przysięgę strona powodowa to iest Hryn y Nastasya oyciec y matko zabitey dziewczyny przed sądem commisarskim, żydzi zas obwinieni to iest Szmuyło Jeleniewicz y Lewko Szmoyłowicz w synagodze swey Drohobyckiey na rodale według opisu statutu koronnego przy bytnosci aktorow wykonali y odprawili. Sąd tedy comisarski do słuchania inquisitiei obudwu stron przystąpił. Ktorych inquisitiei wysłuchawszy y wszystkich okoleczności sprawy // tey przed się wziowszy y doskonale uwazywszy, poniewaz tak z prywatnego examinu raycow woity y ławnikow miasta Drohobyckiego przed sądem commisarskim JKMcI sigillatem zeznanego y odprawnego, iako tez z oczywistych świadkow zeznania y świadectwa przysięgą przed sądem commisarskim stwierdzonego pokazało się, ze to dziecko pod crustem albo raczey szczecino w tey ze koszule białey iako chodziło piaskiem pospane włoski zaplecione y paciorki na szyiey mające iest [z]nalezione. Tedy sąd commisarski ex praemissis circumstantiy uznac inaczey nie moze iakosz tak y uznawa, ze to dziecko camaliter spiące na ziemi szczecina albo raczey gałęziami iodłowemi ktore rozni chłopci z lasu do żup do warzenia soli zwycaynie wożą iest przyrzuczone y tym przypadkiem przez nieostrożne wywrocenie woza z chrustem na tym że mieycu iest uduszone. Co się zas tyczą zadanego od actorow zamordowania dziecięcia tego żydom drohobyckim, poniewaz z tey że inquisitiei uczynku tego nie znayuią się bydz winemi. Uwazywszy przy tym statut koronny titulo de puero christiano per judae interepto, tudziesz praeiudicata seymowe y testimonia externorum principum przytym y attestacją roznych zakonow generałow osobliwie Joannis, Dominici Salvatory, generalis Augustianorum de data Roma die duodecimo octobris Anno millesimo sexcentesimo octuagesimo, także patris tartaly generalis carmelitarum de data Roma die decima quarta octobris Anno eodem s podpisem generalskim y pieczęcią wydane y przed sądem commisarskim produkowane, że narod żydowski krwie chrzescianskiey nie potrzebuie. Przed sąd tedy commisarski żydow pomienionych drohobyckich sprawy tey y aktorow impediцей wolnych czyni y uznawa biespieczeństwo wszelakie. Przytym y pokoy żydom drohobyckim sąd tenże commisarski ostrzega, ktory magistrat Drohobycki zachowac y onego przestrzegac powinien pod winami przeciwko gwałtownikom pospolitego prawem pospolitem opisanego.

Inquisitie zas przez obiedwie stronie wywiedzione sąd commisarski tym że stronom obodwem in oclusu rotulo wydał z ktorych odebranych przez stron sąd // commisarski quietatur.

Xiądz Paweł Garwaski kanclerz lwowski, proboszcz jaworowski, commisarz JKMcI, locus sigilli.

Hieronim Lanckoronski podkomorzy podolski, commisarz JKMcI, locus sigilli.

Mikołay Ustrzycki Starosta przemyski, locus sigilli.

Jan Nahaiowski commisarz KJKMcI, locus sigilli.

Ludwik Kleczynski pisarz grodzki przemyski, commisarz JKMcI, locus sigilli.

Post ingossationem originale exemplar idem offerens rurs[um] ad se recepit et de recepto officium praesens quietavit

[ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 452. – С. 1690-1705.
Документ облятований у львівських гродських актах 1 серпня 1687 р.]

Ігор Смуток, Леонід Тимошенко.

Справа про трагічну загибель дівчинки-християнки в Дрогобичі та спробу обвинувачення в злочині міського кагалу (1687 р.).

У статті публікується джерело, яке висвітлює унікальний факт трагічної загибелі дитини в Дрогобичі, який місцева християнська громада використала для звинувачення єврейського кагалу в ритуальному вбивстві. За декретом короля, справу розглядала в Дрогобичі спеціальна урядова комісія, яка вислухала свідчення сторін конфлікту і дійшла висновку про те, що стався нещасний випадок. Відтак міські євреї були виправдані.

Ihor Smutok, Leonid Tymochenko.

The case of the tragic death of a Christian girl in Drohobych and an attempt to prosecute a crime in the city of Kagal (1687).

The article publishes a source that highlights the unique fact of the tragic death of a child in Drohobych, which the local Christian community used to prosecute a Jewish kagal in a ritual murder. According to the decree of the king, the case was considered by the special government commission in Drohobych, which heard evidence of the parties to the conflict and concluded that an accident had occurred. Therefore, urban Jews were justified.

ДРОГОБИЦЬКІ МІЩАНИ – ПОДВИЖНИКИ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ (XVIII ст.): БІОГРАФІЧНІ НОТАТКИ

Ранньомодерний Дрогобич, будучи невеликим повітовим містечком Перемишльської землі Руського воєводства у Речі Посполитій, став деканальним осередком Перемишльської унійної єпархії. Адже у розглядуваний період у аграрно-промисловому місті діяло шість парафіяльних унійних храмів (Трійці, Юра, Чесного Хреста, Параскеви, Різдва Пречистої Діви Марії, Спаса) та у найближчих його околицях – два василіанські монастирі (Дережичі, Лішня, які в останній чверті XVIII ст. приєднанні до новоутвореної Дрогобицької обители). Шляхом розбудови розгалуженої церковної інфраструктури вдалося поширити духовні ідеали християнського життя, що виразилося у пошуках аскетизму.

Якщо урбаністичні процеси та сакральна культура Дрогобича вивчалися дослідниками різних поколінь, то релігійна ментальність ранньомодерного міщанства досі залишається недослідженою проблемою¹. У запропонованій статті розглянемо основні просопографічні характеристики уродженців Дрогобича, які вступили до Василіанського Чину та провадили духовну працю по різних обителях Святопокровської провінції.

У церковній історіографії мало уваги приділено питанням вивчення біографістики василіанського чернецтва. В основному акцентують на дослідженні визначних діячів або ж ієрархів Церкви, які проходили духовний вишкіл серед василіанських ченців². Тож ставимо собі за мету заповнити ці лакуни.

Зібрані нами початкові, фрагментарні матеріали опираються в основному на каталоги ченців Святопокровської провінції ЧСВВ, організованої в 1739 р. Утворення цієї провінції супроводжувалося поширенням нової монастирської документації. Зокрема в той час запроваджуються каталоги монастирів та ченців, частина із яких опублікована та широко використовується в науковому обігу. Однак ці каталоги фрагментарні, і подана там інформація має переважно статистично-довідковий характер³. Нам уда-

¹ Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.) / ДДПУ ім. І. Франка, істор. факультет / Наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич: Коло, 2009. – 320 с.

² Балик Б. (ЧСВВ) «Катафальк Чернечий» василіян XVII – XVIII ст. // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція II. – Т. VIII. – Рим, 1973. – С. 67 – 98; Скрутень Й. (ЧСВВ) Життєписи Василіян. Віймок з рукописного збірника митрополита Л. Кишки // Записки ЧСВВ. – Т. I. – Вип. 1. – С. 105 – 130; - Вип. 2 – 3. – С. 284 – 291; - Т. II. – Вип. 1 – 2. – С. 123 – 138; - Вип. 3 – 4. – С. 376 – 401; - Т. III. – Вип. 3 – 4. – С. 496 – 520; - Т. IV. – Вип. 1 – 2. – С. 219 – 236.

³ *Catalogus monasteriorum et personarum provinciae protectionis B. V. Mariae Ordinis S. Basilii Magni. Anni 1754* // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція I. – Т. XL. – Рим, 1979. – С. 102 – 124.; *Catalogus monasteriorum Ordinis S. Basilii Magni provinciae protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex dispositione Religiosissimi Patris*

лось віднайти та опрацювати рукописний «Алфавітний каталог отців та братів польської Святопокровської провінції ЧСВВ». Цей каталог почав укладати 01.07.1766 р. о. Анастасій Пйотровський, секретар Святопокровської провінції⁴. Надалі біографічні записи продовжили його наступники, які не вказали своїх персональних даних, однак упізнавані різними почерками. Вони довели описи до першої третини ХІХ ст. Біографічні відомості фрагментарні та уніфіковані за формою подання інформації. Часто життєпис ченців не доведений до кінця⁵. У такому випадку залучаємо інші джерела для встановлення часу та місця смерті. Зокрема, цінним в цьому плані є «Пом'яник» Чину Святого Василя Великого, укладення якого започатковано в другій половині ХVІІІ ст. і доведено до наших днів⁶.

Серед зібраного масиву біографічних нотаток василіанського чернецтва Святопокровської провінції (другої половини ХVІІІ ст.) вдалося віднайти відомості про п'ятьох міщан (рідні брати Лука і Теодор Душинські, Йосиф і Василь Стахнякевичі, Яків Панкевич), які походили із Дрогобича, однак новіціат і студії відбували в інших монастирях згаданої провінції⁷.

Domini Josephi Morgulec in capitulo Unioviae celebrato electi superioris provincialis confestus ex Anno 1776 in Annum 1777 // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція I. – Т. XL. – Рим, 1979. – С. 155 – 176; Tabella monasteriorum Ordinis S. Basilii M. provinciae tituli protectionis B. V. Mariae in Dominio Regni Poloniae situatorum et tabella monasteriorum in moderno Dominio Caesareo-Regiae Majestatis situatorum 1772 – 1773 // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція I. – Т. XL. – Рим, 1979. – С. 126 – 142.

⁴ Пйотровський Анастасій – світське ім'я Андрій. Батьки – Петро та Агата. Народився у вересні 1729 р. в с. Сусолів Перемишльської землі. По завершенні Львівської школи 06.03.1748 р. вступив до чернецтва у Добромилі, де після року новіціату 19.03.1749 р. склав чернечі обіти професа та відбув на студії з риторики до Гощі. Після одного року та чотирьох місяців навчання у серпні 1750 р. скерований до Львова на студії з теології та філософії. Під час проходження навчання отримав різні ступені свячень: 14.06.1751 р. – піддиякон, 14.01.1752 р. – диякон, 10.01.1753 р. – ієрейське свячення із рук львівського владики Лева Шептицького. По завершенні Львівських студій у серпні 1756 р. відісланий до Замоста, де був місіонером. Звідті у серпні 1757 р. вирушив до Лаврова, де був проповідником та наставником філософії, а через рік став професором філософії. У серпні 1760 р. відісланий до Добромиля для викладання теології. Після двох років викладання вибув до Львова, де впродовж одного року викладав теологію. По обранні на Білостоцькій капітулі (1763 р.) о. Йосафата Седлецького, Овруцького архимандрита, провінціалом був призначений секретарем та касиром провінції. 1768 р. – ігумен Львівського монастиря Св. Юрія. Через два роки відбув до Загорівського монастиря, будучи вікарієм та словідником. На Берестейській генеральній капітулі (1772 р.) обраний секретарем провінції. На Унівській провінційній капітулі (1776 р.) обраний протоконсультором провінції та ігуменом Загорівського монастиря. Тороканська генеральна капітула (1780 р.), яка проголосила утворення Галицької Святоспаської провінції, обрала протоігуменом (провінциалом) цієї провінції о. Анастасія. Добре володів польською та руською мовами, був професором теології та філософії. Помер 20.11.1792 р. (*дивись Стецик Ю. Василіанське чернецтво Перемишльської єпархії (друга половина ХVІІІ ст.): словник біограм. – Жовква: Місіонер, 2015. – С. 169 – 170*).

⁵ Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника. Відділ рукописів (далі ЛННБ ВР) – Ф.3. – Спр.435, 436, 614.

⁶ Вибір з «Пом'яника» Чину Св. Василя Великого січень – грудень // режим доступу http://www.bazylianie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=226:2010-03-23-21-47-02&catid=16:historiazakonu&Itemid=3; Лось В., Сінкевич Н. Catalogus partum et fratrum defunctorum Чину св. Василя Великого у фондах інституту рукописів НБУВ (середина ХVІІІ – початок ХІХ ст.) // Генеалогічні записки. – Вип.12 (нової серії 6). – Львів, 2014. – С. 77 – 101.

⁷ ЛННБ ВР – Ф.3. – Спр. 614. – С. 205, 251; Спр.435. – С. 718, 764; Спр.436. – С. 1126.

Тож на підставі зібраного біографічного матеріалу розглянемо їхні основні просопографічні характеристики. Щодо соціального походження переважають вихідці із міщанських родин (Панкевичів⁸, Стахнякевичів⁹) і тільки брати-близнюки Лука та Теодор були пов'язані із дрібношляхетським родом Душинських¹⁰. Усі за етноконфесійною належністю були русинами унійного віровизнання. Міщанські родини заробляли на прожиття шевством (Панкевичі) та кравецтвом (Стахнякевичі). Припускаємо, що дрібношляхетський рід Душинських займався рільництвом.

Ще у світському житті рекрутант у чернецтво отримали різну освітню підготовку. Хтось устиг завершити клас синтаксису (Теодор Душинський), філософії (Йосиф Стахнякевич), а хтось обмежився набуттям ремісничих навичок від своїх батьків (кравець Василь Стахнякевич, швець Яків Панкевич). Не маємо даних щодо Луки Душинського¹¹.

Духовне формування кандидати у чернецтво розпочинали у різних школах новіціату (Почаїв, Доброміль). Чернечих студій у більшості братів-професів не зафіксовано, тільки у Дамаскина Стахнякевича занотовано, що теологічну освіту здобув у Львівському монастирі св. Юра¹². Проте більшість ченців отримало духовну освіту, оскільки їм уділено ієрейських свячень у віці 22 – 30 років. Однак не відомо чи брат-профес Юліан Панкевич став ієромонахом¹³. Та й загалом монахи не відзначалися високими інтелектуальними здобутками, оскільки обмежилися тільки вміннями читати, писати та співати по-руськи¹⁴.

Вікові характеристики чернецтва фіксують час вступу до монастиря (20 – 28 років), тривалість служіння у Чині (30 – 44 років), загальну тривалість земного життя (50 – 65 років).

З отриманням ієрейських свячень монахи активно працювали у різних напрямках душпастирства, будучи парохами, капеланами, місіонерами, проповідниками, сповідниками, катехитами, ризниками, промоторами братств.

Разом із тим, вони залучалися до адміністративних (ігумен, вікарій, резидент) та господарських (кравець, швець) обов'язків по різних обителях Святопокровської провінції.

Підсумовуючи, зауважимо, що укладені біографи чернецтва дозволяють визначити їх основні просопографічні характеристики: соціальне, територіальне, етноконфесійне походження; світську освіту; основні етапи духовного формування чернецтва; вікові показники; монастирські та церковні обов'язки. Проте, через відсутність відповідної документальної інформації не можемо визначити їх інтелектуальні здобутки. Перспективним напрямом дослідження вважаємо віднайдення та вивчення родинної документації для визначення основних мотивів переходу від світського до аскетичного життя.

⁸ Там само. – Спр. 435. – С. 718.

⁹ Там само. – Спр. 614. – С. 205, 251.

¹⁰ Там само. – Спр. 435. – С. 764; Спр. 436. – С. 1126.

¹¹ Там само. – Спр. 614. – С. 205, 251; Спр. 435. – С. 718, 764; Спр. 436. – С. 1126.

¹² Там само. – Спр. 614. – С. 251.

¹³ Там само. – Спр. 435. – С. 718.

¹⁴ Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. – Zespół Ławra Poczajowska. – Sygn. 2. Skrutenia. – S.54, 210.

Біограми василіанських ченців-уродженців Дрогобича (XVIII ст.)

Душинський Лев

Світське ім'я – Лука, син Василя та Анастасії. Народився 1728 р. у Дрогобичі, Перемишльської землі Руського воєводства. До хору і послуху прийнятий 04.07.1749 р. у Почаєві, де після року навчання у школі новіціату 14.07.1750 р. склав чернечі обіти професа. По завершенні чернечих студій (риторика, філософія, теологія) отримав ієрейські свячення та призначений до виконання обов'язків ризника по різних монастирях Святопокровської провінції. Настоятель у Ясениці, ризник у Кременці, вікарій у Луці, ризник у Віцині, хорист у Загорові (1776 р.), Любліні. Низкиничі (1779 р. парох, вікарій), Крехів (до 1787 р.), Львів св. Онуфрія (з 1787 р. сповідник, ризник), Львів св. Івана (з 1789 р. ризник)¹⁵. Помер 1793 р. на території Галицької провінції¹⁶.

Душинський Теофан

Світське ім'я – Теодор, син Василя та Анастасії. Народився 1728 р. у Дрогобичі, Перемишльської землі Руського воєводства. Закінчив клас синтаксису в Перемишлі. Прийняв 04.02.1751 р. послух в Почаєві, де по завершенні школи новіціату 01.03.1752 р. склав чернечі обіти професа. Перебував на посуху в Унівському монастирі впродовж 9 років, де 10.03.1753 р. отримав ієрейські свячення. Був ієромонахом по різних монастирях Святопокровської провінції: в Білині (2 р.), Топільниці (1 р.), Черниляві (3 р. 9 місяців), Кам'янці (сповідник 10 місяців), Кременці (парох, касир 2 р.), Головчинцях (із 1772 р. капелан філіальної церкви у Чорному острові), Барі (із 1773 р. вікарій, настоятель), Завалові (з 1774 р. настоятель на 4 р.), Ліску Яворівському (з 1778 р. проповідник, настоятель), Лішні, Дрогобичі (1784 – 87 рр.), Пацикові (парох 1787 – 88 рр.), Білині (з 1788 р. настоятель)¹⁷. Помер 1792 р. на території Галицької провінції¹⁸.

Панкевич Юліан

Світське ім'я – Яків, син Михайла та Тетяни. Народився 1725 р. у Дрогобичі, Перемишльської землі Руського воєводства. Швець. Вступив до чернецтва 19.07.1747 р. у Добромилі, де після навчання у школі новіціату 30.01.1749 р. склав чернечі обіти професа¹⁹. Подальша доля залишається невідомою.

Стахнякевич Дамаскин

Світське ім'я – Йосиф, син Григорія та Катерини. Народився 1733 р. у Дрогобичі, Перемишльської землі Руського воєводства. У світському житті завершив клас філософії у Перемишлі. Прийняв 08.04.1761 р. послух у Почаєві, де після року нав-

¹⁵ ЛННБ ВР – Ф.3. – Спр. 435. – С. 764.

¹⁶ Лось В., Сінкевич Н. Catalogus partum et fratrum defunctorum Чину св. Василя Великого у фондах інституту рукописів НБУВ (середина XVIII – початок XIX ст.) // Генеалогічні записки. – Вип.12 (нової серії 6). – Львів, 2014. – С. 82.

¹⁷ ЛННБ ВР – Ф.3. – Спр. 436. – С. 1126.

¹⁸ Лось В., Сінкевич Н. Catalogus partum et fratrum defunctorum Чину св. Василя Великого у фондах інституту рукописів НБУВ (середина XVIII – початок XIX ст.) // Генеалогічні записки. – Вип.12 (нової серії 6). – Львів, 2014. – С. 81.

¹⁹ ЛННБ ВР – Ф.3. – Спр. 435. – С. 718.

чання у школі новіціату 12.04.1762 р. склав чернечі обіти професа. Призначений на послух до Відинського монастиря. Із серпня 1762 р. розпочав теологічні студії при Львівському монастирі св. Юра, де 16.03.1763 р. отримав ієрейські свячення із рук львівського владыки та коад'ютора київського митрополита Лева Шептицького. По завершенні повного курсу навчання 13.09.1764 р. призначений проповідником до Зимненського монастиря. Із 30.04.1765 р. місіонер у Кристинополі. 27.09.1765 р. через неналежне виконання обов'язків висланий спочатку на посаду вікарія до Замостя, а далі до Любара. 02.07.1766 р. поставлений у Зимні на проповідника і вікарія (один рік, 2 місяці). У Сатанові був проповідником і вікарієм. Настоятель та місіонер у Струсові (1773 – 74 рр.). Вікарій і сповідник в Уневі (1774 – 76 рр.). Настоятель у Золочеві, Верхраті (1776 – 78 рр.), Головчинцях, Ямниці. Помер у Ямниці²⁰. Рік смерті не зафіксовано.

Стахнякевич Вісаріон

Світське ім'я – Василь, син Георгія та Катерини. Народився у січні 1725 р. у Дрогобичі, Перемишльської землі Руського воєводства. Кравець. Вступив 06.03.1745 р. до чернецтва в Добромили²¹. Навчався руською мовою. Вмів читати та співати по-руськи. Виконував обов'язки кравця у Добромильському монастирі²². Після року навчання у Добромильському новіціаті 09.05.1746 р. склав чернечі обіти професа. Був пресвітером у цілому ряді монастирів: Загорівському, Почаївському, Теребовлянському²³. Помер 14.03.1774 р. у Теребовлі, будучи вікарієм цієї обителі²⁴.

Список скорочень використаних у таблиці

ш – шляхтич	синт – синтаксис	пар – парох
м – міщанин	філ – філософія	сп – сповідник
мт – місто	тео – теологія	міс – місіонер
П. Р. – Перемишльська земля	р – руська мова	кт – катехит
Руське воєводство	хр – хорист	пв – проповідник
П.е. – Перемишльська епархія	і – ігумен	пб – промотор братства
rg – грецький обряд	в – вікарій	S – швець
рус – русин	рт – резидент	V – кравець
	кап – капелан	
	рз – ризник	

²⁰ ЛННБ ВР – Ф.3. – Спр. 614. – С. 251.

²¹ ЛННБ ВР – Ф.3. – Спр. 614. – С. 205.

²² Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie.– Zespół Ławra Poczajowska.– Sygn.2.Skrutenia.–S.54.

²³ ЛННБ ВР – Ф.3. – Спр. 614. – С. 205.

²⁴ Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773. – bez paginacji.

Юрій Стецик.

Дрогобицькі міщани – подвижники Василіанського Чину (XVIII ст.): біографічні нотатки.

Зібрано основні біографічні відомості про монахів, які походили із міста Дрогобича. Визначено їх світську освітню підготовку та походження: соціальне, територіальне, етноконфесійне. Подано огляд основних етапів духовного формування чернецтва: кандидат, новик, профес, ієрей. Проаналізовано вікові показники духовного зростання іноків: вік вступу, тривалість у Чині, загальний вік. Наведено монастирські та церковні обов'язки ієромонахів.

Yurij Stetsyk

The citizens of Drohobych how to passengers of Basilian Order (XVIII): biographical notes.

The biographical information about the monks who came from the town of Drohobych was collected. Their secular education and origin are identified: social, territorial, ethnoconfessional. The review of the main stages of the spiritual formation of monasticism is given: candidate, novice, profess, priest. The age-old indicators of the spiritual growth of monks are analyzed: age of admission, duration in Order, general age. Monastic and church duties of hieromonks are presented.

**РЕЦЕНЗІЇ
ТА ОГЛЯДИ**

Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект: монографія / Ярослав Іванович Онищук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 568 с. + вкл.

Дослідження минулого українських земель у різні періоди належить до пріоритетних напрямів сучасної вітчизняної історичної науки. Серед багатьох проблем, які нею піднімаються, важливе місце належить характеристиці історичних процесів на території південно-східної Європи у першій половині I тис. н. е. Критично оцінюючи історіографічні здобутки попередньої епохи, українські дослідники впевнено просуваються по шляху всебічного аналізу наративних джерел та залучення величезного масиву археологічних, нумізматичних й етнографічних матеріалів до вивчення складних і суперечливих процесів, які відбувалися на цих територіях у перші століття н. е.

В останні роки з'явилося чимало статей та декілька монографічних досліджень присвячених цій проблематиці. Проте ще величезний комплекс питань пов'язаних із дослідженням культурно-історичних процесів на теренах України в той час залишаються недостатньо висвітленими. Тому поява кожної нової роботи присвяченої характеристиці різноетнічного населення східноєвропейських земель, аналізу його матеріальної культури, взаємозв'язкам із пізньоантичним світом заслуговує на увагу і всебічну підтримку. Саме до числа таких робіт й належить монографія Я.І. Онищука «Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект».

У роботі на широкому тлі подій європейської історії першої половини I тис. н.е. розглядаються складні і поки що недостатньо вивчені суспільно-політичні й культурні процеси, пов'язані із завоюванням військами Римської імперії земель на північ від Дунаю, утворенням провінції Дакія та з різнохарактерними контактами римлян із первісним населенням ближньої та дальньої периферії.

Військово-політична ситуація, яка склалася на той час у Східній Європі, значно ускладнилася переселенням фракійського населення на північ та міграцією на південь до Північного Причорномор'я германської людності. Зоною найтісніших контактів і зіткнень різноетнічних племен, які рухалися в діаметрально протилежних напрямках, стали землі Західної Волині та Західного Поділля заселені автохтонним слов'янським населенням. Дані писемних джерел досить фрагментарно характеризують цей регіон, зупиняючись лише на військових діях на землях сусідніх із римським лімесом. У зв'язку із цим основним джерелом наших знань про ту епоху стають археологічні й нумізматичні матеріали. Проте їхнє використання для отримання повноцінної інформації вимагає не тільки вміння дослідити й описати археологічний об'єкт чи датувати артефакт, а й знання вітчизняної та зарубіжної історіографії, вміння орієнтуватися в хронологічних схемах, використовувати знахідки для встановлення «широких» і «вузьких» дат за центральноєвропейською періодизацією, визначення їх «етнічності» тощо. Всім цим дослідницьким якостям відповідає автор рецензованого дослідження, який добре відомий у науковому світі завдяки своїм новаторським роботам у дослідженні археологічних пам'яток першої половини I тис. н. е. Тому й представлена робота відрізняється від попередніх широтою охоплених проблем й оригінальними висновками, які дозволяють з нових позицій вивчати історію слов'ян та інших народів на українських землях.

Рецензоване дослідження складається із чотирьох основних розділів із значною кількістю підрозділів. У першому розділі дається ґрунтовний аналіз історії вивчення археологічних старожитностей, охарактеризовуються джерела та історіографія. На-

ступні розділи стосуються детального аналізу історичної та культурної ситуації на досліджуваній території й взаємовідносин місцевого населення з провінційно-римським світом. Важливо, що Я. І. Онищук поетапно розглянув основні комплекси ряду археологічних культур, виявлених на Західному Поділлі та Західній Волині. Так, він детально проаналізував старожитності пшеворської, липицької, зубрицької, вельбарської та черняхівської культур, простежив їх взаємодії, синхронність чи асинхронність пам'яток, відзначив ступінь впливу однієї на іншу тощо. Серед цих культур автор переконливо виділяє нову групу старожитностей Карів-I, які він відносить до різнокультурних племен, які були втягнуті у Маркоманські війни в районі Середнього Дунаю. Без сумніву, це одне із важливих досягнень автора у вивченні військово-політичної та етнічної історії регіону.

Не менш важливе значення мають спостереження дослідника над контактами місцевого населення із пізньоантичними та провінційно-римськими центрами й детальна характеристика знайдених на західних землях Волині та Поділля імпортованого посуду, прикрас, озброєння, римських медальйонів та срібних імператорських денаріїв перших століть н.е. Автор правильно вважає, що частина із цих імпортованих предметів потрапила до місцевих мешканців у результаті торгово-економічних зв'язків, а інша – як військові трофеї.

Ознайомлення із текстом роботи засвідчує прекрасне знання автором проблематики Європейського Барбарікуму в першій половині I тис.н. е., вільне орієнтування в питаннях історіографії, в тому числі і в працях зарубіжних дослідників, вміння наукового пошуку аналогій та інтерпретації виявлених знахідок, особливо речей провінційно-римського походження.

До незаперечних переваг роботи слід віднести її ілюстративність фотографіями, картами, планами, кресленнями тощо, які сприяють ознайомленню із опублікованими матеріалами та кращому сприйняттю дослідження.

Разом із тим, у монографічному дослідженні, як і в кожній роботі новаторського плану, присутні дискусійні елементи, на які авторові слід звернути увагу в подальшому вивченні. Зокрема, бажано було б більше уваги акцентувати на ролі ранньослов'янського населення в регіоні, залучивши до цього ще й дані топонімії та мікротопонімії, адже ця територія багатьма дослідниками пов'язується із прабатьківщиною слов'ян. У цьому ж плані вимагають більш поглибленого висвітлення старожитності зубрицької культури та їх зв'язок із населенням черняхівської культури окресленого регіону. На нашу думку, також слід було б детальніше простежити вплив пізньоантичного світу на господарську діяльність носіїв археологічних культур та поширення серед них інноваційних винаходів пізньоантичного світу в ремеслі та сільському господарстві. У подальших дослідженнях авторові варто звернути увагу на можливість залучення до вивчення предметів провінційно-римського імпорту й монет, які виявляються за випадкових обставин.

У цілому монографія Я. І. Онищука «Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н.е.: культурно-історичний аспект» написана на належному рівні, містить наукову новизну та інноваційні підходи до розв'язання поставлених завдань. Представлені у роботі висновки вирізняються цікавою й оригінальною науковою інформацією, яка становить інтерес для істориків, археологів, студентів вишів та усіх, хто цікавиться минулим України.

Сергій ПИВОВАРОВ

Ігор Смуток. Руська шляхта Перемишльської землі XIV–XVIII ст. (історико-генеалогічне дослідження). – Львів: Простір-М, 2017. – 504 с.

Перехід вітчизняних дослідників від універсальних схем макроісторії до категорій мікроісторії та історії повсякденного життя викликає появу в українському історичному дискурсі нових праць про пересічних учасників історичного процесу, в ряді яких стоїть і монографія Ігоря Смутка «Руська шляхта Перемишльської землі XIV–XVIII ст. (історико-генеалогічне дослідження)». Праця складається зі вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел і літератури, іменного та географічного покажчиків.

По тексту вміщено багато створених на документальній основі таблиць, які наочно демонструють кількісні параметри різноманітних характеристик становища шляхетської верстви.

У вступі І. Смуток пояснює вживання терміну «руська шляхта» (далі – РШ), який він застосовує не в сучасному національно-етнічному розумінні, а в конфесійному, оскільки ідеться про спільноту, яка майже до кінця XVII ст. дотримувалася православної віри і в документах XV–XVI ст. фігурує як «*рару religii greckiey*», отже її відмінною ознакою виступає релігійна приналежність. Проте вже наприкінці XVII, а особливо у XVIII ст. значна частина цієї шляхти перейшла на уніатство і стосовно цієї доби до даної групи, пояснює Автор, потрібно було б прикладати означення «уніатська шляхта», а це могло б справити враження, що ідеться про зовсім іншу спільноту. Для уникнення термінологічної плутанини й непорозумінь він, відповідно до поширеної в ранньомодерну добу термінології на зразок: «руська церква», «руська школа», використовує поняття «руська шляхта», оскільки термін («руський», «руська»), вказуючи спершу на приналежність до православної церкви, так само згодом у документах прикладався і до шляхти, що тепер належала до уніатської церкви. Отже, ідеться про конфесійну приналежність частини шляхетської спільноти Перемишльської землі до східного обряду, що, на думку Автора, було визначальним чинником її соціокультурної своєрідності й обумовило окремішність цієї групи від іншого шляхетського загалу даної землі (с. 9, 11, 16).

У підзаголовку монографії зазначається її генеалогічне спрямування. Проте насправді йдеться про значно ширший, можна сказати, комплексний аналіз життєдіяльності руської шляхти Перемишльської землі, зокрема: демографічний, соціально-економічний, культурний, суспільний, політичний, професійний, що практично майже всебічно характеризує зазначену спільноту. Перспектива дослідження вибудовується як мікроісторична в широкому хронологічному діапазоні: протягом доволі тривалого часу XIV–XVIII ст. Автор простежує найрізноманітніші аспекти повсякденного життя РШ окремого регіону, зокрема Перемишльської землі Руського воєводства. Тож монографія зачіпає ще один дуже актуальний напрям і робить внесок у розвиток вітчизняної регіональної історії. Монографія написана на стику соціальної історії, історичної демографії, генеалогії та історії повсякдення, свідчить про інноваційний бік дослідження.

Монографія охоплює доволі значний період: XIV–XVIII ст., тобто від часу включення території Галичини до складу Польського Королівства до першого розділу Речі Посполитої, коли Перемишльщина, як і все Руське воєводство, опинилася у складі Австрійської імперії. Застосований проблемно-хронологічний метод побудови праці дозволяє Автору розгорнути історичне тло в логічній послідовності – від зароджен-

ня певних історичних процесів і явищ до їх занепаду та зникнення. Автор широко використовує компаративний аналіз, статистичний та просопографічний методи. На підставі статистики він виводить кількісні дані й показники, що характеризують різні аспекти життєдіяльності РШ, а завдяки просопографічному методу олюдноє історичний процес, персоніфікуючи певні події, тенденції та явища.

Безперечною заслугою Автора є створення широкої документальної бази для вивчення досліджуваної проблеми. Працю написано на основі залучення значного і, що важливо, різнопланового документального матеріалу, як архівного, так і опублікованого. Вже лише число одиниць опрацьованих архівних джерел, що становить 1414 позицій, свідчить про сумлінність дослідника. Протягом багатьох років І. Смуток ретельно вивчав документальний комплекс джерел масового характеру – акти гродських і земських судів Перемишльської і Сяноцької земель та частково Львівського і Жидачівського повітів. Проаналізовано джерелознавчу цінність цих документів з погляду особливостей джерела та змісту інформаційних матеріалів залежно від функціонального призначення актів (с. 19–36).

Крім оригінальної документації, використано також витяги актів з цих книг, які становлять вторинну документацію актового матеріалу, що надалі ставали основою шляхетських родинних архівів, а також хронологічні та тематичні реєстри документів різних родин, які ретельно їх збирали, оскільки вони становили важливу підставу їхнього шляхетства. Вивчено акти судових установ місцевої адміністрації, зокрема старост, міських, сільських осередків, Самбірського староства/економії, старосільського піджупницького суду XIV–XVIII ст., цінність яких полягає у тому, що вони містять інформацію про родини, які не володіли земськими маєтками, тож цей документальний масив є єдиним джерелом про цю групу перемишльської шляхти (с. 25–29).

Для з'ясування різноманітних життєвих аспектів шляхетського загалу використано акти єпископського суду Перемишльської землі, проаналізовано документи центральних органів Корони Польської та Речі Посполитої, зокрема Коронної метрики, Коронного скарбу, Референдарського суду, Люблінського трибуналу. Вивчено також документи церковних інституцій, зокрема архів греко-католицького єпископства, метричні книги, пом'яники тощо. Автор опрацював також такий важливий комплекс джерел, як нобілітаційні документи, що відквалилися упродовж XVIII–XIX ст. в процесі інкорпорації галицької шляхти до аристократичної верхівки Австрійської імперії після приєднання Галичини до Австрії 1772 р. (с. 29–36).

В окремий параграф виділено документальні матеріали, опубліковані в археографічних виданнях і певною мірою введені до наукового обігу. Зокрема, детально вивчено 13 томів 25-томової документальної публікації «Akta grodzkie i ziemskie z czas w Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum t. zw. bernardy skiego we Lwowie», головним джерелом якої є книги гродських і земських судів західноукраїнських земель, започатковане М. Грушевським видання «Жерела до історії України-Руси», документальні публікації О. Купчинського, польські публікації джерел, зокрема документи Коронної метрики, регести Референдарського суду, видання А. Яблоновського, А. Прохаски, Зд. Будзинського, К. Пшибося та ін. документальні збірки, що містять документи з історії Перемишльської землі. Проаналізовано також і пам'ятки наративного характеру (с. 37–42). Оскільки дане дослідження має генеалогічний аспект, Автор окремо проаналізував увесь комплекс документальних матеріалів з погляду їхньої інформаційної придатності та репрезентативності для побудови генеалогічних реконструкцій окремих родин та цілих родовідних кланів РШ (с. 42–46).

Таким чином, Ігор Смуток, без перебільшення, провів величезну пошукову роботу в архівних і рукописних збірках України та Польщі й забезпечив унікальну джерельну базу для розкриття поставленої проблеми, а зроблена ним детальна характеристика документальних матеріалів окремих архівних зібрань має значення своєрідного путівника для інших дослідників з історії даного регіону. Подаючи аналітичну характеристику джерельної бази, він звертає увагу також на її особливості, зокрема зазначає певну обмеженість щодо висвітлення тих чи тих питань, отже, застосовує внутрішню і зовнішню критику до різної групи джерел, що засвідчує компетентність та сумлінність дослідника.

Грунтовно проаналізовано історіографічний доробок з даної проблеми, зокрема праці В. Лозинського, А. Яблоновського, М. Грушевського. З'ясовано окремі проблеми, історичні явища та процеси, які розглянули у своїх працях В. Інкін, І. Мицько, Ю. Зозуляк, Ю. Гошко, Г. Явор, Олексій та Оксана Вінниченки, Я. Крохмаль, О. Целуйко та ін. Дослідник виділяє також науково-популярний жанр, що виник у міжвоєнну добу в межах Другої Речі Посполитої, критикуючи погляди деяких авторів, які розглядали РПШ Перемишльської землі лише як пропольську, позбавлену власної ідентичності (с. 46–54).

Окремо в історіографічному аспекті Автор характеризує генеалогічні дослідження з історії «руської» еліти Перемишльської землі, зокрема праці Б. Папроцького, Ш. Окольського, К. Несецького, Я. Бобровича, А. Косінського, Т. Жихлінського, послідовно простежуючи прирощення інформації родовідного змісту. Він особливо виділяє гербівник А. Бонецького, де зібрано значну інформацію про родоводи РПШ Перемишльської землі. Аналізуючи цю працю, І. Смуток простежує джерела її створення, значно більшу інформативність порівняно з іншими гербівниками, разом з тим відзначає неповну реконструкцію родоводів XVIII ст. Аналогічні зауваження стосуються й праці С. Уруського, виданої разом з А. Косінським. Аналізуючи сучасні твори, присвячені генеалогії окремих геральдичних родин, зокрема Л. Виростка, С. Пашина та ін., дослідник зауважує їх спільний недолік: вузькі хронологічні рамки (XIV – початок XVI ст.) та обмеженість опублікованим матеріалом, через що реконструйовані родоводи містять помилки та прогалини (с. 55–64).

Розділ II «Генеза шляхетського стану Перемишльської землі. Руська шляхта у другій половині XIV–XV ст.» присвячено висвітленню процесу становлення місцевого нобілітету, джерел та шляхів його формування. Серед джерел формування нобілітету Перемишльської землі І. Смуток називає місцеве галицько-волинське боярство, вихідців з нижчих щаблів давньоруського суспільства, зокрема військово-служебний люд часів Галицько-Волинського князівства, вихідців з території Польщі, а саме – з Краківського і Сандомирського воєводств, переселення яких тогочасний уряд стимулював роздаванням земельних маєтностей. Він простежує також міграційний рух сілезького лицарства, яке за правління князя Владислава Опольського отримувало земельну власність і в такий спосіб вливалось до складу місцевого нобілітету, а також прибульців із Волощини, зокрема з території Марамарощини, які активно заселяли східні схили Карпат. Ще одним джерелом Автор вважає представників угорської знаті, котрі отримали тут земельні надання під час перебування Галичини протягом 1372–1379, 1385–1387 років під управлінням Угорського королівства. Менше значення у формуванні шляхетської верстви Перемишльської землі, на думку дослідника, мали вихідці з Литовсько-руської держави. Таким чином, Автор доводить, що у формуванні Перемишльської шляхти брали участь вихідці з різних регіонів, подеколи до-

волі віддалених від Галичини, та різних етнічних груп і соціальних середовищ. Висновки підтверджуються конкретними прізвищами та посиленнями на джерела.

Дослідник простежує також певні етапи цього процесу, який хронологічно окреслює 1350–1430/1440 роками, інтенсивність якого відносить на 1380-ті рр. Таким чином, він вважає, що на час введення польського права персональний склад нобілітету Перемишльської землі був уже сформованим. На цей час Автор обраховує до півтори сотні землевласників, які становили вже певну ієрархічну піраміду шляхетського соціуму, що складалася з верхівки, середньої ланки та нижчого рядового шляхетського загалу (с. 69–79). Серед критеріїв цієї градації Автор визначає соціальний та майновий статуси. Так, до вищої групи він зараховує 8–10 родів, більшість із яких становили роди руського походження, до середньої – 20 родів, до яких входили католицька шляхта та кілька руських і волоських родів. Він називає конкретних протоплатів цих родів, представників чоловічих ліній, зазначає їх земельні пожалування, обраховує число маєтностей. Маркерами для віднесення певних родів до тієї чи іншої групи для Автора є розміри земельних надань, місце у списках свідків, котрі фігурують у грамотах володарів на земельні пожалування, посідання ними земських урядів, розмір посагів, шлюбні пов'язання та конфесійна приналежність.

Нижчий щабель соціальної ієрархії, на думку Автора, становило рядове лицарство, яке не посідало жодних урядів, а головним обов'язком його була військова служба (так звана «служба кров'ю»). У представників цієї групи дослідник простежує обмаль земельної власності, їм належало не більше 2–3 поселень, а подеколи й загалом лише частка маєтку. До цієї групи він відносить також і замкових слуг та служок, зауважуючи, що вони не залучалися до військової служби, проте могли потрапляти до стугусу зем'ян (с. 85–88).

Розглядаючи процес становлення шляхетської страти, Автор одночасно простежує й конфесійні конверсії, які почалися невдовзі після захоплення Галичини Казимиром III. Він називає конкретні роди, які переходять на католицизм вже в середині – другій половині XIV та протягом XV ст. Зазначені чинники, на думку дослідника, обумовили неоднорідність панівної верстви Перемишльської землі, яку внаслідок цього він поділяє, відповідно, на католицьку, православну і змішану (католицько-православну) групи (с. 89–93).

У Розділі III «Руська шляхта у XVI ст. та її формування як соціокультурної групи» І. Смуток з'ясовує головний аспект дослідження, а саме відстежує, що лежало в основі становлення РШ як окремої соціокультурної групи. З цією метою він виділяє низку найважливіших чинників: демографічний, географічний, майновий, соціальний, внутрішньо-групову солідарність, які могли мати певне значення в цьому процесі. Розглядаючи демографічні аспекти, він на документальній підставі створює таблиці чисельності католицької (с. 101–102) та православної (с. 104) частин шляхетського загалу Перемишльської землі XV–XVI ст. і на основі компаративного аналізу доводить значне чисельне зростання православної шляхти порівняно з католицькою. Разом із тим, Автор звертає увагу на доволі негативний аспект даного процесу, оскільки інтенсивне розростання православних родів спричиняло дроблення родових маєтків, а отже, загальне збіднення шляхти. Він розкриває негативне значення релігійних конверсій, зокрема перехід частини православної шляхти на католицизм, внаслідок чого православні втрачали найзаможнішу і найавторитетнішу частину, представники якої в попередню добу займали певні посади в місцевій урядовій ієрархії (с. 95–111).

З'ясовуючи роль географічного чинника, І. Смуток аналізує розміщення маєтків РШ за окремими повітами (с. 112–132) і показує, що протягом XVI ст. відбувається поступове витіснення РШ з Перемишльського повіту (с. 112–118) і зосередження її у Самбірському, який стає основним ареалом проживання РШ (с. 118–127). Розташування шляхти у зазначених повітах показано на розроблених Автором таблицях (с. 115–118, 121–127). Названі також осередки проживання РШ у Дрогобицькому (с. 127–130) та Стрийському (с. 130–132) повітах. На широкому документальному матеріалі висвітлюється майновий стан РШ, зокрема розкривається значне матеріальне розшарування в її середовищі, на одному полюсі якого знаходилась зовсім незначна за чисельністю заможна група, а на другому – сотні малозаможних родин з обмеженими статками (с. 132–158).

Дослідник показує також недостатню суспільну самореалізацію РШ, яка була не лише малоосвіченою, а й унаслідок цього займала інертну позицію у внутрішніх справах, що спричинило її відсутність в органах місцевого самоврядування. На підставі документації Вишенського сеймика Автор доходить висновку про слабкість суспільних позицій РШ, що пояснює монополією католицької шляхти на владу на місцевому рівні. В її руках зосереджувалися головні важелі впливу, оскільки верхівка шляхетського соціуму в цей час складалася виключно з католицьких родів заможної та середньої шляхти, поєднаної між собою кровними зв'язками. Слабкі матеріальні позиції та відсутність протекції перешкоджали представникам РШ посісти помітне місце в суспільному житті. Тому практично єдиною галуззю діяльності, як зауважує Автор, де заявила про себе руська шляхта, була церковна служба (с. 158–172).

За Таблицями письменності (с. 174–175) та шлюбності (між с. 180–181), створеними за документальними матеріалами, Автор доводить, що замкнутість цієї шляхетської спільноти посилювалась її неосвіченістю, що, своєю чергою, зумовило падіння суспільних позицій РШ. На певну самоізоляцію православної спільноти впливали також матримоніальні практики, які практично не виходили за межі Перемишльської землі, а міжконфесійні шлюби траплялися вкрай рідко. На підставі викладеного матеріалу дослідник аргументовано доводить, що саме XVI ст. було тією ключовою добою, протягом якої внаслідок зазначених самоізоляційних процесів відбувається виділення РШ з-поміж тогочасного місцевого нобілітету і становлення її не лише як конфесійної групи, але й самодостатньої соціокультурної спільноти.

У IV розділі «Між двома уніями. Руська шляхта у XVII ст.» РШ представлено у складних подіях воєнно-політичних катаклізмів XVII ст. Автор показує, що саме складні перипетії загально-політичної ситуації Речі Посполитої посприяли включенню РШ Перемишльщини в активну діяльність як на місцевому рівні, так і в масштабах цілої Речі Посполитої. Підкреслюється зростання значення РШ внаслідок притягнення її до активної військової служби у коронному війську. Конкретно із зазначенням родів та їх представників з'ясована участь РШ у Московських кампаніях 1605–1618 рр., протистояннях з козацьким військом (зокрема, у Зборівський битві), шведами, татарами тощо.

На підставі актових матеріалів та військових пописів середини і другої половини XVII ст. Автор детально із зазначенням конкретних осіб висвітлює участь РШ у воєнних кампаніях у складі посполитих рушень та регулярних військових з'єднань, називає чисельність представників конкретних шляхетських родів, які брали участь у військових формуваннях (с. 211–223). Наратив доповнено таблицею участі конкретних родів РШ у війську протягом наступних десятиліть: 1680-х, 1690-х, 1700-х та

1710-х (с. 253–254). Підкреслюється матеріальний аспект військової служби, що, на думку дослідника, мало важливе значення, оскільки поліпшувало матеріальні позиції та загалом піднімало соціальне значення руської шляхти.

Показано, що це призвело до зростання ролі РШ у різних сферах місцевого життя, зокрема господарського: вона посідає певне місце серед управлінського персоналу королівських маєтків у Самбірській економії, урядовців замкової та жупницької адміністрацій тощо. Це, своєю чергою, сприяло включенню РШ в активне суспільне життя: автор простежує її участь в роботі Вишенського сеймику та в земських урядах. З цією метою створено таблицю «Руська шляхта на земських урядах у XVII ст.», де представлено конкретних осіб, які посідали земські уряди війських, хорунжих, мечників, чашників, ловчих тощо (с. 245–247).

Окремо проаналізовано участь РШ у тогочасній конфесійній боротьбі, де показано персональний склад активного православного угруповання верхівки руського нобілітету 1630–1640 рр. (с. 296) та подано список приборчників православного владики А. Винницького в його протистоянні з уніатами 1664 р. (с. 306–307). Причини поразки в цій боротьбі Автор пов'язує з поступовою втратою РШ Перемишльської землі своєї «руської», тобто православної, ідентичності, внаслідок переходу її значної частини на унію, процес якого набув системного характеру наприкінці XVII ст.

У V розділі «Руська шляхта в поунійну добу (XVIII ст.)» I. Смуток висвітлює історію руського нобілітету в останні роки існування Речі Посполитої. Тут Автор характеризує найзаможніші шляхетські роди, які внаслідок значного поліпшення майнового стану зайняли і найвпливовіші позиції у суспільному житті краю, відіграючи значну роль у публічній сфері. Тепер їх обирають послами на сейми, вони беруть участь у каптурових судах, трибуналах, стають членами різних посольств тощо. Конкретні позиції суспільного значення, які посідали авторитетні представники РШ наприкінці XVII та у XVIII ст., представлено у таблиці (с. 298–302). Щоправда, частина цієї верхівки вже належала до католицького середовища і лише походження пов'язувало її з РШ.

У другому параграфі розділу «Рядова шляхетська братія» проаналізовано демографічні, соціально-економічні аспекти життя рядового шляхетського загалу, в якому Автор спостерігає суттєві соціокультурні зрушення та формування нових тенденцій. По-перше, він простежує міграцію деяких родів за межі Перемишльської землі, особливо на Поділля та Правобережну Україну. По-друге, значне збільшення міжконфесійних шлюбів створювало умови для релігійних конверсій, внаслідок чого зростає число католицьких родів, пов'язаних з РШ, та загалом змінюється родовий склад РШ. Автор зазначає також зміну соціальних пріоритетів РШ, що пов'язує зі скороченням чисельності коронного війська внаслідок реформи сейму 1717 р. На відміну від військової справи, яка була головним видом заняття РШ у XVII ст., тепер, у XVIII ст., найважливішим видом шляхетської діяльності стає адміністративна сфера: судді, адвокати, канцеляристи, тобто різного рангу урядовці тогочасної судово-адміністративної системи, що відображено у таблицях (с. 360–363). До цього додається двірська служба неможливої/малозаможної шляхти в маєтках заможніших господарів та поширена в попередні часи діяльність на церковному поприщі (с. 369–382). Таким чином, Автор доводить, що зазначені процеси сприяли виходу РШ із самоізоляції та показує, як відбувається її поступове зближення з рештою шляхетської верстви.

У багатьох місцях праці наратив супроводжується вставками з історії окремих шляхетських родів та родин, як напр., про Копистинських, Хлопецьких, Ясеницьких,

Городиських (с. 207–212), Турецьких, Яворських Дубиків та інших (224, 339–350, 372–380, 386 та ін.), що є своєрідними невеликими, але вартісними просопографічними есеями. Цей підхід бачимо також в окремому параграфі «Руська шляхта у XVIII ст.: персональні виміри», де вміщено персоналії представників окремих родів, які уособлюють найтиповіші риси «рядової шляхетської братії». Такими постають Копистинські з с. Городище (с. 386–389), Яворські Мартичі Шафраники (с. 389–391), Винницькі Радевичі з с. Тур'є (с. 391–393).

Акцентуючи увагу на позитивних сторонах праці, не можна обійти деякі недоліки. Так, зовсім незрозуміло, чому Автор обійшов увагою першу спільну конфедерацію руської і польської шляхти, що склалася вже в 1436–1437 рр. з вимогами реформування соціальних практик, обіцяних Єдлинським привілеєм. На нашу думку, цікаво було б глибше простежити конкретну діяльність представників РШ Перемишльської землі, яка взяла в цьому участь. Адже саме внаслідок цієї конфедерації місцеве лицарство, про яке говорить Автор, було звільнене від повинностей і отримало шляхетські прерогативи.

У III розділі в параграфі 3.1. «Демографічний розвиток» Автор ставить завдання з'ясувати хоча б приблизно чисельність РШ та показати демографічну динаміку різних історичних періодів. Погоджуюсь з Автором, що стосовно розглядуваної доби не можна скористатися методиками, прийнятими в сучасній демографічній науці, оскільки тогочасні джерела не містять достатньої інформації для виведення необхідних для цього коефіцієнтів народжуваності, смертності тощо. Разом із тим, Автор виконав величезну пошукову роботу, завдяки якій створив такі важливі з демографічного погляду Таблиці, як «Чисельність православної шляхти Перемишльської землі наприкінці XV–XVI ст.» (с. 104), «Шлюби між руською шляхтою Перемишльської землі (XVI ст.)» (вклейка між с. 180–181), письменності (с. 174–175) тощо. На підставі цих таблиць та зібраних дослідником генеалогічних матеріалів за допомогою індуктивних і дедуктивних методів можна було простежити стереотип масової демографічної поведінки, характерну для неї форму шлюбної моделі, а відтак, відштовхуючись від цього, запропонувати власні спостереження щодо типу та параметрів родинної структури, пересічного числа дітей у родині тощо для виведення усереднених коефіцієнтів, на підставі яких запропонувати гіпотетичну оцінку загального числа РШ певної історичної доби. Цілком слушно зауважуючи про демографічний бум та високі темпи демографічного зростання, що простежуються за створеними таблицями, Автор, на жаль, не розвинув і не довів до логічного завершення ці сюжети.

Перший параграф IV розділу «Руська шляхта у суспільно-політичних і господарських пертурбаціях XVII ст.» починається з опису татарських нападів. На наш погляд, цю інформацію потрібно було також звести в таблицю і описувати за таблицею. Тоді наочно можна було б подати чисельність зруйнованих поселень та картину виведення населення до полону. Це сприяло б кращому сприйняттю Таблиці під назвою «Згадки про перебування у татарській неволі або загибель під час нападів у 1620-х роках» (с. 191–194). Крім того, на нашу думку, структурно цей параграф і сам сюжет варто було включити до III розділу (параграф 3.1, де йдеться про «Демографічний розвиток»).

Окремі запропоновані Автором інтерпретації, як наприклад, прямий зв'язок зникнення деяких шляхетських прізвищ із актової документації з татарськими нападами, видаються недостатньо аргументованими. Твердження автора, що за сто років на 1690-ті роки приріст населення склав 30 % не підкріплено жодними обрахунками (с. 197). Зовсім незрозумілим є також пояснення щодо зменшення чисельності населення бра-

ком ресурсів, зокрема земельного фонду. Якщо ідеться про брак ресурсів, то, очевидно, потрібно було показати, як зростання населення попередньої доби корелювалося з тими ж таки ресурсами. З цього погляду правдоподібнішою є думка Автора про географічний чинник, особливо з огляду на воєнно-політичні події XVII ст. (с. 198–199).

Як зазначалося, текст монографії супроводжується значним числом створених на основі документального матеріалу таблиць, що самі по собі становлять значну наукову цінність, оскільки в таблицю можна включити значний обсяг інформації, яку неможливо повністю подати в тексті. Щоправда, будь-яка таблиця вимагає копіткої наполегливої праці, тим більше шкода, що Автор, виконавши величезну роботу, не допрацював деталі, внаслідок чого певною мірою втрачається якість зробленої роботи. По-перше, не було продумано загальний принцип їх створення: у більшості не дотримано ні алфавітного, ні хронологічного підходів, тому ними важко користуватися. Таблиці не пронумеровано, у більшості з них відсутні заголовки та внутрішня нумерація. Крім того, іменування осіб має починатися з прізвища, а не з імені. Напр., цікавою є таблиця посагових сум, які батьки давали за дочками. Вона створена за розмірами сум посагів, починаючи з більших і закінчуючи меншими, але і в такому разі всередині числових показників можна було розташувати прізвища за абеткою для полегшення читачам/дослідникам в разі потреби віднайдення тих чи тих прізвищ. Це стосується й Таблиці письменності (с. 174–175). Можливо, саме через це той багатий закладений в таблицях інформаційний потенціал не було повністю розкрито. На наш погляд, ґрунтовного коментаря заслугоували Таблиці чисельності католицької і православної шляхти наприкінці XV–XVI ст. (с. 101–102, 104). Автор не розкриває також і Таблицю «Чисельність Перемишльської землі наприкінці XVII ст.» і не пояснює великий розрив у чисельності чоловічого і жіночого населення, що вимагає розглумачення (с. 198). Без цих коментарів цілком правильне твердження про демографічний вибух у середовищі РШ залишається голослівним, оскільки не підкріплюється загальними підрахунками, які Автор міг зробити на підставі зазначених Таблиць.

Не зовсім обережно Автор поводить з кількісними показниками. Так, обраховуючи чисельність шляхти на середину XV ст., він налічує «півтори сотні» землевласників і далі перераховує за прізвищами 157 родів (с. 69–80), а підсумовуючи обчислює на цей же час вже 200–250 родів (с. 394). Говорячи про рівень письменності, автор налічує 275 осіб з 1100, які поставили підпис під документами і на цій підставі обчислює усіх письменних на 25 %. В той же час у Таблиці письменності (с. 174–175) фігурує вже 1356 представників 84 родів, з яких письменні обраховані на 260 осіб. А в тексті, аналізуючи цю ж таблицю, Автор зазначає «три сотні підписантів» (с. 175). Причому на всі ці обрахунки дається посилання на одне й те саме джерело. На стор. 179 фігурує вже число 276 письменних осіб, що володіли кирилицею або латиницею.

Подеколи висновки Автора суперечать один одному. Так, говорячи про РШ, Автор чітко зазначає, що «ключовим фактором, що визначав її окремішність, був конфесійний чинник. Саме приналежність до східного обряду генерувала її самість» (с. 11). Проте в підсумковому висновку читаємо: «XVI ст. позначене поступовим виокремленням РШ не тільки за конфесійною ознакою» (с. 394). А деякі невдалі вирази, як напр., «Давня Річ Посполита» відносимо просто до Авторської неувважності (с. 10).

Як правило, Автор робить висновки заздалегідь, ще на початку параграфа чи розділу, випереджаючи сам наратив. Логічніше було б, відповідно до прийнятої логіки наукового дослідження, висновками завершувати окремі структурні частини наративу.

Разом із тим, висловлені зауваження не впливають на високу загальну оцінку рецензованої праці. Одержані на підставі ґрунтовного опрацювання значного документального матеріалу результати мають вартісне наукове значення та вирішують важливу наукову проблему. Багаторічна системна робота з автентичними джерелами дала можливість Автору привернути увагу до багатьох конкретних тонкощів і нюансів тогочасної історичної дійсності. Таке враження підтверджують й інші публікації Ігоря Смутка, присвячені різним аспектам походження та життєдіяльності галицької шляхти. Вони є тими важливими етапами, які засвідчують послідовне відшліфування підсумкового синтетичного опрацювання, яким є ця монографія.

Тривалий час не лише в польській, а й в українській історіографії домінував погляд на історію західних українських теренів, зокрема й Руського воєводства середньовічної й ранньомодерної доби передусім як на історію польської шляхти. Стратегічне завдання Автора зламати цей стереотип щодо сприйняття історичного минулого західних українських земель, які наприкінці XIV ст. опинились у складі Корони Польської, як сторінку лише польської історії, виконане Автором на підставі значного документального матеріалу. Простежуючи еволюцію шляхетської спільноти Перемишльської землі Руського воєводства упродовж XIV–XVIII ст. та зміни, які відбувалися в цьому середовищі під впливом зовнішніх викликів, Ігор Смуток переглядає усталені в історичній науці уявлення про шляхетський соціум західноукраїнських земель даної доби лише як пропольську спільноту. Історію «руської шляхти» Перемишльської землі Руського воєводства у складі Речі Посполитої Ігор Смуток трактує як сторінку вітчизняної історії. Таким чином, дана монографія повертає в українську історію значний пласт історичного життя західної гілки українського нобілітету.

Ірина ВОРОНЧУК

Грецький світ Руського воєводства
(Рец. на: Лильо І. Греки на території Руського воєводства у XV–XVIII ст. – Львів, 2019. – 383 с.).

Роль греків в історії Львова та цілого Руського воєводства у часи пізнього Середньовіччя та раннього Нового часу донині була маловивчена, хоча відомі вже нині загальні відомості про їхнє багатство та впливовість дозволяють свідомо припускати, що роль ця була значною. Необхідність всебічного вивчення діяльності греків на наших теренах потрібно розглядати в контексті студій над етнічними та конфесійними групами в тогочасних містах на східних теренах Речі Посполитої. Проте, якщо історії таких великих груп-громад (із особливим правовим статусом), як українці, поляки, вірмени та євреї вже є значною мірою досліджені¹, то італійці, шотландці, чехи, угорці, волохи та греки є ще досі маловивчені². Серед цих останніх італійці, шотландці та греки були досить чисельними, але якщо італійці та шотландці були інтегровані в католицький соціум і польське середовище, то греки вливалися саме в українські (“руські”, православні) спільноти в містах Руського воєводства і своєю торговельною активністю, добротністю та заможністю вибивалися на чільні місця в цих громадах. Тому, звичайно, вивчення грецького чинника є надзвичайно важливим для історії згаданого регіону.

Історіографічний виклик на тлі браку відповідних синтетичних студій прийняв Ігор Лильо, адже вже тривалий час історик займається грецькою проблематикою³. Метою такого дослідження в рецензованій монографії було сформульовано досить масштабно – як необхідність “з’ясувати обставини утворення та розвитку локальних грецьких діаспор на території Руського воєводства у XV–XVIII ст.”⁴ Водночас, така ширина поставлення проблеми неминує змушувала дослідника все ж редукуватися до кількох основних міських центрів – Львова, Замостя та Бродів.

Окрім того, варто обумовити окремо проблему хронологічних меж дослідження. Їх окреслено як кінець XV–XVIII ст., хоча, фактично висвітлення появи греків на теренах Руського воєводства починається в монографії ще з XII ст. – цьому відведено окремий розділ про передумови та початки формування грецької діаспори на території Галицького-Волинської держави та Королівства Польського (с. 55–66). Можна би дискутувати, чи варто було в основному тексті роботи виходити поза

¹ Щодо цього існує значна наукова література, з якої передусім варто згадати такі праці: Bałaban M. Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku. – Lwów, 1909; Крип’якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали. – Львів, 1994; Капраль М. Національні громади Львова XVI – XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003; Дашкевич Я. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть. – Львів, 2012 і т.д.

² Лише львівські шотландці дочекались певної (хоч і далеко не достатньої) уваги дослідників – див.: Шиян Р. Купці-шотландці в містах Руського воєводства у XVI – XVII століттях // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 50–55.

³ Уже в 2002 році вийшла друком відповідна оглядова праця: Лильо І. Нариси з історії Львівської громади Львова XVI–XVII століть. – Львів, 2002.

⁴ Лильо І. Греки на території Руського воєводства у XV–XVIII ст. – Львів, 2019. – С. 11. Водночас, відповідно до мети, сформовано дещо незвичні завдання – “вивчення щоденного життя грецьких іммігрантів у Львові, Бродах та Замості”, адже, як показує дальший зміст роботи, у ній “щоденне життя” розуміється не як мікроісторичний напрямок студій (Alltagsgeschichte, history of everyday / private life), а якось інакше. Звичайно, у рецензованій монографії описи повсякденного побуту греків подекуди присутні, але не є центром уваги дослідника.

межі заявлених у передмові хронологічних рамок, але загалом мусимо визнати за автором рацію, адже неможливо починати історію грецьких діаспор Руського воєводства лише з часів польського панування, ігноруючи при цьому попередній княжий період.

Що ж стосується властивої (обумовленої у передмові) нижньої хронологічної межі, – кінця XV ст., – то І. Лильо пропонує відштовхуватися від 1466 року, як дати першої засвідченої звістки про отримання греком міського права Львова, хоча й свідомий того, що греки активно діяли тут ще задовго до цієї дати. Принаймні автор наводить дві згадки – про грецького купця Якова під 1382 р. і про Йоана Гречина з Кракова під 1386 р.⁵ Як видається, XIV ст. і початок XV ст. можна було б органічно вплести в хронологічну канву монографії, адже якщо вже починати розгляд динаміки грецької присутності на західноукраїнських землях ще з княжих часів і наголошувати на певній її тягlostі, то XIV і перша половина XV ст. відігравали би тут роль тієї сполучної ланки, яка би таку тягlostь підкреслювала. І дійсно, крім згадок 1382 і 1386 років греки згадуються неодноразово до середини XV ст. у найдавніших міських книгах Львова, виданих Олександром Чоловським, та інших джерелах⁶.

Отже, можемо зазначити, що розділ про початки формування грецької діаспори є загалом доцільним. Звичайно, йдеться про такий період, де залучення нових джерел є явищем в історичній науці доволі рідкісним, а тому природно, що дослідник використав передусім опубліковані джерела та відомості, взяті з наукової літератури. Корисним є уже сам факт того, що зведено разом основні відомості про греків на теренах нинішньої Західної України. Варто лиш зауважити, що є певний хронологічний розрив між розділами 3 у заголовках (“Передумови і початки формування грецької діаспори... в XII – першій половині XV ст.”) і 4 (“Причини та шляхи імміграції греків ... в XVI–XVII ст.”), оскільки з них неначе випадає друга половина XV ст. (насправді ж І. Лильо про неї теж згадує, однак не виніс у заголовок).

І. Лильо розбив монографію на десять невеликих розділів, порушивши такі цікаві та важливі питання, як проблеми інтеграції у суспільство в містах Руського воєводства, внесок греків у локальну матеріальну культуру, міжнародну політику тощо. Львівським грекам були присвячені два розділи (6-й та 10-й), хоч і відділені між собою іншими розділами; грекам Замостя – розділ 9-й, а бродівським – один підрозділ у розділі 8-му.

⁵ Лильо І. Греки на території Руського воєводства... – С. 105.

⁶ Принаймні для першої половини XV століття таких згадок є чимало. Так у Львові тривалий час діяв Йоан Грек (Ioannes / Nanus Criche / Kriche; це прізвище є всього лиш досить характерним тогочасним варіантом написання німецького слова Grieche – “грек”), який проживав на вул. Єврейській у 1405–1417 рр. Див. Księga przychodów i rozchodów (1404–1414) / wyd. A. Czołowski. – Lwów, 1896 (= Pomniki dziejowe Lwowa. – Т. 2). – С. 14, 36, 59, 74, 96, 109, 119; Księga przychodów i rozchodów (1414–1426) / wyd. A. Czołowski. – Lwów, 1905 (= Pomniki dziejowe Lwowa. – Т. 3). – С. 8, 26, 43. Під 1441 р. згадується грек Сава, “ватаман” якогось грецького (sic!) поселення біля Серету – див. Księga ławnicza miejska (1441–1448) / wyd. A. Czołowski, F. Jaworski. – Lwów, 1905 (= Pomniki dziejowe Lwowa. – Т. 4). – С. 8. У 1446 р. згаданий Богдан Грек (Там само. – С. 151). Крім того, сам автор монографії (на с. 69) згадує, що вже у 1444 р. Владислав Варненчик видав привілей, у якому іноземні купці піддавалися під юрисдикцію львівського міського суду, і серед цих купців чітко виокремлені греки. З цього документу видно, що грецькі купці у Львові були звичними гістями. Див.: Привілеї міста Львова XIV – XVIII ст.: зб. док. / упор. М. Капраль. – Львів, 1998 (= Monumenta Leopolitana / Львівські історичні пам’ятки. – Т.1). – С. 90–94 (№31).

Якщо поглянути на соціальну групу, яка стала об'єктом дослідження І. Лилі, то йдеться передусім про грецьких купців, жителів трьох міст Руського воєводства (Львова, Замостя та Бродів). Звичайно, що подекуди у монографії згадуються й греки з інших населених пунктів, а також грецькі ремісники (як у випадку гаптувальників або ж гаптярів з Бродів) чи вчителі та священники. Тут доцільно згадати, що священники грецького походження згадуються лише в контексті участі в братському житті та міжнародній політиці. Варто зазначити, що автор не ставив собі за мету включати до монографії ще й суто церковний бік діяльності грецьких діаспор. Загалом вважаємо такий підхід цілком умотивованим, адже церковне питання – це цілком окрема велика тема дослідження, яка створювала би своєрідний “дисбаланс” і вносила би диспропорцію у висвітлення історії грецького елемента Руського воєводства.

Загалом І. Лилі виокремлює чотири групи греків, які аналізуються в монографії: 1) грецькі купці; 2) греки-члени православних братств; 3) грецькі ремісники (виключно випадок Бродів XVII ст.); 4) священники та шкільні викладачі (вчителі). Варто зауважити, що перші дві групи між собою часто взаємно накладалися – купці-греки часто входили до братств, тому під цим кутом зору такий поділ досить умовний. Інший важливий поділ грецьких іммігрантів пролягав за географічним та політичним принципом – йдеться про те, що прибулі греки походили або із земель під пануванням Османської імперії, або з територій, під владою Венеційської імперії. Такий поділ був досить суттєвим, особливо в Замості, де власник, Я. Замойський, проводив чітке розрізнення між цими групами і виявляв виразне сприяння саме вихідцям з венеціанських володінь. Це є важливий момент, адже то були вихідці з територій під католицьким впливом (а отже їм було легше адаптуватися в польських умовах), а в Замості наслідком цього стало те, що тамтешні греки не об'єднувалися з українцями в конфесійній та громадській діяльності. Правда, як зазначає дослідник, попри колонізацію замостянських греків, українська громада міста у підсумку перейняла їхню матеріально виражену культурну спадщину (передусім храми)⁷.

У цьому контексті також варто відзначити важливі спостереження автора про специфіку грецьких діаспор у різних містах. Якщо у Замості греки і українці жили окремо, ходили до різних храмів і ховали покійних на різних цвинтарях, то у Львові греки та українці вели спільне публічне життя. У Бродах група грецьких іммігрантів була малочисельною і зосереджувалася лише навколо гаптувального промислу. Водночас, дещо схоже як у Замості, бродівські греки ігнорували інтеграцію з українцями⁸.

Поза тим, у монографії зроблено низку важливих узагальнень та спостережень. Зокрема, І. Лилі розглянув явище “винного буму” (імпорт мальвазії та інших вин до Речі Посполитої) під грецьким контролем, протистояння греків з єврейськими підприємцями (зокрема, із впливовим Й. Нассі та його факторами); приділив значну увагу дипломатичній та агентурній діяльності греків у відносинах між Річчю Посполитою, Молдавією, Туреччиною та Московією (зокрема, Ю.Папари, П.Афендика, К. Ісаровича, К.Вевеллі); вказав на значний внесок греків у поширенні середземноморських та левантійських зразків матеріальної культури на українських землях тощо.

Останній розділ монографії “Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.” має однакову назву із також останнім розділом давніших “Нарисів з історії грецької гро-

⁷ Лилі І. Греки на території Руського воєводства... – С. 225, 232.

⁸ Там само. – С. 301–302.

мади...”⁹ Однак цим разом, І. Лильо суттєво його розширив і збагатив новою інформацією, залучивши до цього нові джерела та, особливо, сучасну історіографію.

Назагал список літератури у монографії приємно вражає. Як на досить вузьку і маловивчену тему, дослідникові вдалося зібрати понад півтисячі позицій. Значну частину з-поміж них становлять маловідомі для українських учених праці грецьких та румунських дослідників. Опубліковані джерела містять майже півсотні позицій.

Що стосується неопублікованих джерел, то їхній список оформлений доволі ретельно (із зазначенням хронологічних меж архівних справ та кількості сторінок у них). Водночас, певні застереження викликає поділ найбільше використовуваного зібрання Центрального державного історичного архіву України у Львові (далі – ЦДІАЛ) – фонду №52 (Магістрат міста Львова). Чомусь І. Лильо вирішив опис №2 цього фонду назвати латиною “*Officium consulare*”¹⁰ (тобто “Раецький уряд”), хоча насправді включив туди і масу інших (нераецьких) справ: вйїтвського уряду, комісії присяжних, вірменського суду тощо. Водночас, опис №1 цього фонду до “*Officium consulare*” не включено, хоча якраз там міститься значна частина суто раецької документації.

Також не зовсім зрозуміла фраза автора: “значно спростило наше завдання і використання предметно-іменного покажчика до книги протоколів і формулярів вйїтвського уряду”. Неясність полягає не у самому по собі використанні покажчиків (це дійсно спрощує роботу), а в тому, чому саме до протоколів і формулярів (фактично чернеток), а не індукт (чистових книг)? І чому саме вйїтвських, а не раецьких та лавничих?¹¹ Однак це всього лиш один із нюансів в описі джерельної бази. Загалом же, у дослідженні, якщо виходити з переліку літератури, одних лишень справ з ЦДІАЛ використано понад 120, а окрім того, залучено ще справи Головного архіву давних актів у Варшаві (AGAD), Люблінського державного архіву, Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника тощо. Отже, джерельна база монографії виглядає кількісно цілком репрезентативною, хоча, звичайно, у науковому дослідженні важливі не лише кількість, але й глибина та ретельність роботи з джерелами.

Наскільки можемо судити з тексту дослідження, не йшлося тут про суцільне і наскрізне опрацювання всіх згаданих джерел, особливо неопублікованих. І це, зрештою, навряд чи є доцільним та й навіть можливим для такої вузької (бо присвяченої конкретній етнічній групі) і, водночас, масштабно сформульованій теми (з огляду на хронологічні та територіальні межі). Загалом же, книга вийшла корисним зібранням воєдино відомостей, присвячених грекам Руського воєводства, із доволі цікавим аналітичним осмисленням джерел та літератури з цієї проблематики.

Орест ЗАЯЦЬ

⁹ Лильо І. Нариси з історії Львівської громади Львова XVI–XVII століть. – Львів, 2002. – С. 97 і наст.

¹⁰ Там само. – С. 36.

¹¹ Там само. – С. 35.

**Krochmal A. Archiwum historyczne eparchii przemyskiej. Warszawa;
Przemyśl: Archiwum Państwowe w Przemyślu, 2016. 620 + [20] s.**

Вивчення історії єпархій Київської митрополії від середньовіччя до модерності в останні десятиліття активізувалось і стало предметом дослідження істориків, філологів, книгознавців, архівознавців різних наукових осередків в Україні, Польщі, Білорусі тощо¹. Активні студії з історії Перемишльської єпархії провадить докторка Анна Крохмаль із Варшави. Ще в 1995 р. вона захистила докторат на тему «Відносини між греко-католицькими та католицькими священиками у Перемишльській єпархії 1918-1939 рр.» у Люблінському католицькому університеті. Працюючи з 1989 р. у Державному архіві в Перемишлі, дослідниця підготувала численні вагомні наукові розвідки архівознавчого та джерелознавчого характеру з історії Перемишльської єпархії. Тож звернення до теми на монографічному рівні є цілком логічним та очікуваним.

Рецензована книга має розлогу структуру: вона складається зі вступу, дев'яти розділів за тематично-хронологічним принципом (які містять численні підрозділи), висновків, бібліографії. Наприкінці видання подано 33 кольорові ілюстрації та 4 карти. Науково-довідковий апарат складають іменний (с. 581–594) та географічний (с. 595–616) покажчики. По суті, книжка складається із двох частин – історичної та архівознавчої. У першій подано нарис історії Перемишльської єпархії від заснування до ліквідації у 1946 р., друга вміщує студію про історичний архів цієї важливої адміністративно-територіальної одиниці Київської митрополії. Власне суть книги і полягає у викладі на міждисциплінарному рівні історичного розвитку єпархії протягом століть та огляді її архіву, на чому дослідниця й акцентує увагу (с. 10). Джерельна база дослідження є досить розлогою: так А. Крохмаль опрацювала документи дев'яти архівних зібрань, а також опубліковані матеріали (зрозуміло, що головним тут є архів єпархії, який цілісно зберігся у складі Перемишльського державного архіву). У стислому історіографічному огляді А. Крохмаль підсумовує, що досі немає повноцінної синтези з історії Перемишльської єпархії (С. 13–16).

Перша частина книги присвячена історії єпархії та її внутрішній організації (С. 27–243). Контекстом для викладу історичного матеріалу виступає поширена в історіографії теза про перебування певних територій Київської митрополії між Сходом і Заходом. Авторка акцентує на тому, що Перемишльська єпархія – найзахідніше владцтво Київської митрополії. Серед завдань книги декларується розгляд процесів культурних взаємин руської культури із західноєвропейською (с. 10) на основі вивчення архіву єпархії з центром у Перемишлі.

Після стислого викладу історії єпархії від часу заснування до Казимира Великого (саме цей та інші історичні маркери обрано для хронологізації церковної історії) та до Берестейської унії (с. 27–61) увага фокусується (за авторкою) на періоді протистояння у єпархії (1596–1693 рр.). Власне історію владцтва у XVII ст. показано як протистояння між православними та уніатами (с. 61–66). При цьому вона цілком справедливо зауважує нерівномірність у представленні як православної, так і унійної єпархії. Найбільша увага тут зосереджена на діяльності унійних єпископів, наприклад, розлого викладено огляд постаті Атанасія (Крупецького), загалом історії унійної єпархії

¹ Історіографічний огляд сучасних студій з церковної історії ранньомодерного часу подано у: Тимошенко Л. *Historia ecclesiastica institutionalis contemporalis* (огляд найновішої літератури з історії Київської православної і унійної митрополій ранньомодерної доби). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2014. Вип. 17–18. С. 607–620.

приділено більше уваги, а православне владництво залишається дещо на маргінесі за-пропонованої реконструкції. У нарисі періоду з 1693 по 1772 рр. знову акцентуються політичні активності владик, хоча вони виконували насамперед душпастирські функції, тощо (с. 77–106). Більш розлого представлено історію Перемишльської єпархії модерного часу, тобто у XIX–XX ст., що є свідченням кращої ознайомленості Авторки з цим історичним періодом. І знову-таки, на чільному місці перебуває політичний контекст, особливо у розділі про історію єпархії у Другій Речі Посполитій (с. 125).

Окремий розділ присвячений розгляду території єпархії (с. 155–175), тобто мережі деканатів та парафій, загалом кількісні показники єпархіальної структури тут домінують. Розділ «Внутрішня організація» (с. 177–243) починається із представлення структури Київської митрополії до XVII ст., в якому оглядаються джерела правового регулювання діяльності єпархій (с. 178). Для Перемишльської єпархії відомості про внутрішню організацію цілісно збережені лише починаючи з XVII ст., тому виклад власне і починається з цієї доби. Зокрема, документально підтверджується, що в той час єпископи виконували адміністративні, пастирські та судові функції. На думку дослідниці, з 1670-х років титул єпископа розширився: він почав іменуватися як владика «перемиський, самбірський і сяноцький». Авторка також описує посади кафебри (села, маєтності) (с. 192–194). На підставі книг єпископського суду з 1661 по 1688 р., та з 1698 р. стисло розглядається діяльність кафедрального крилосу (с. 198). Також А. Крохмаль подає відомості про намісників (протопопів). Так, наприкінці XVII ст. функціонувало 31 намісництво (с. 200–201). Представлено і приблизні кількісні показники парафіяльної мережі єпархії: якщо на межі XV–XVI ст. відомо про існування 550–600 церков, то наприкінці XVII ст. – бл. 900, а станом на 1772 р. – 1304 храми та парафії (с. 202).

До системи організації єпархії входили монастирі, які, на нашу думку, не зовсім коректно названо василіанськими і у православний період (с. 203). Йдеться про монастирі, які жили за правилами Василя Великого, натомість василіанські обителі – це передовсім унійні монастирі². Окремо проаналізовано діяльність церковних братств. У XVII ст. на теренах Перемишльської єпархії функціонувало 52 конфраатернії (с. 204).

У наступному розділі «Організація унійної єпархії» (с. 207–243) викладено на єпархіальному, намісницькому, парафіяльному та монастирському рівнях особливості організаційної структури саме унійного владництва, тобто, починаючи з 1693 р. Основними джерелами для Авторки виступають соборові постанови та діяння. Власне першим переломним рубежем, за дослідницею, є 1693 р., коли впроваджено уряд офіціала чи генерального намісника, який візитував парафії і виконував функції духовного наставника (інстигатора) (с. 211). Відбулась у той час також реорганізація кафедрального крилосу за зразком латинських капітул (с. 212–213). Другим переломним роком виступає 1720 р., що пов'язано із діяннями Замойського собору. Для періоду XVIII ст. А. Крохмаль також наголошує на важливості валявських (тобто, тих декретів, що були підписані в єпархіальній резиденції Валява під Перемишлем) конституцій – 1756, 1764–1765, 1780 та 1783 рр. (с. 216–218).

У контексті організаційних трансформацій Перемишльської єпархії періоду 1772–1918 рр. дослідниця виділяє певні важливі моменти. З 1807 до 1947 рр. Перемишль-

² Детальніше про термінологічне розрізнення василіанських монастирів від православних у ранньомодерний період, див.: Дух О. Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархій у ранньомодерний період. Львів: Вид-во УКУ 2017. С. 129. (Серія «Київське християнство», т. 5)

ське владництво було у складі Галицької митрополії. З 1826 р. відновлено діяльність капітули, а у 1818 та 1898 рр. відбулись собори (с. 220–221). Щодо історії василіанських монастирів епохи Габсбургів, то звернено увагу на процеси ліквідацій обителів в останній чверті XVIII ст. Щоправда, не використано останніх публікацій із досліджуваної проблематики, які уточнюють та доповнюють історію касацій обителів³. Зрештою, стисло показано діяльність й інших єпархіальних інституцій – семінарії, *Domu prezbiterialnego*, інституту дяків (з 1817 р.), інституту вдів і сиріт (з 1840 р.) (с. 229). Серед особливостей організаційної структури єпархії періоду 1918–1946 рр. відзначається впровадження з 1926 р. інституту суфрагана. Першим єпископом-суфраганом був владика Григорій Лакота. У 1946–1991 рр. єпархіальних структур не існувало. У період з 1967 по 1990 рр. вірними на цих теренах опікувався генеральний вікаріат, а у 1991 р. було відновлено єпархію (с. 238–240).

Підсумовуючи нарис інституційної історії Перемишльської єпархії у викладі Анни Крохмаль, варто відзначити певну нарисовість та схематичність нарративу. Оскільки предметом дослідження авторки у рецензованій книзі є історичний архів владництва, та навіть, незважаючи на відсутність синтетичних праць з історії Перемишльської єпархії, такий історичний нарис виглядає занадто розлогим. Історію єпархії представлено здебільшого на основі історіографічного доробку, хоча історичне опрацювання джерел (а не лише архівознавче), могло б суттєво доповнити та представити в іншому ракурсі історію досліджуваної єпархії. Крім того, деколи не зовсім доречними виглядають вступи чи відступи про політичний контекст, у який вписується інституційна історія єпархії, оскільки у такій розлогій контекстуалізації «губиться» сама історія досліджуваного предмету.

Друга архівознавча частина книги розпочинається розділом «Канцелярія Перемишльської єпархії» (с. 245–296), у якому А. Крохмаль розглядає діяльність власне канцелярії єпископа, виділяючи вісім періодів, п'ять із яких стосуються модерного часу. Початки функціонування єпископської канцелярії представлено великою мірою на підставі аналізу візантійських церковних практик. Для цього часу згадуються й фальсифікати грамот князя Лева. Оскільки для найдавнішого часу діяльності канцелярії джерел збереглося вкрай мало, тому її функціонування представлено у загальних рисах (с. 246–247). Загалом до 1535 р. збереглося лише 16 документів, але жоден з них не вийшов з єпископської канцелярії: йдеться про акти із канцелярій ззовні, що стосуються Перемишльського владництва (с. 251). Зрештою, з-понад 255 документів «старопольського періоду», що стосуються досліджуваного єпископства з колекції Перемишльського державного архіву, понад 100 видані королівською канцелярією (с. 255).

Щодо документів, датованих XVII–XVIII ст., які вийшли з єпископської канцелярії, у згаданій колекції зберігається лише 15 одиниць (с. 265). Зокрема, перший збережений документ з єпископської канцелярії – це акт від 21 вересня 1535 р. владика Лаврентія (Терлецького). У православний період документи канцелярії зберігались при кафедральній церкві. Оскільки осідок владика часто змінювався, відповідно місце знаходження документів також мінялося, що не сприяло їхній збереженості. Через брак джерел вкрай складно реконструювати організацію єпископської канцелярії у

³ *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie = Dissolutiones monasteriorum in Re Publica Utriusque Nationis et Silesia sitorum ad processus Europaeae saecularisationis relata / Red. Marek Derwich. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2014. T. 1. 464 s.; T. 2. 474 s.; T. 3. 520 s.; T. 4. 560 s. (Opera ad Historiam Monasticam Spectantiam, Series I, Colloquia, 8/I-IV).*

той час. Дослідниця припускає, що, скоріше за все, єпископська канцелярія функціонувала на засадах міських чи коронних канцелярій (с. 263).

У XVIII ст. відбулись суттєві зміни у функціонуванні канцелярії Перемишльського владичтва. У постановках Замойського синоду 1720 р. йшлося про обов'язковість окремої консисторської канцелярії. Мав би бути нотарій (канцлер), який провадив єпископську та консисторську канцелярії. Збереглося мало відомостей про тогочасну канцелярію капітули чи крилоса (с. 264). Щодо документів, то збереглися книги протоколів єпископської курії та генерального консистора періоду владичтва Атанасія (Шентицького), тобто 1762–1779 рр. (с. 266).

З 1780-х років у рамках політики йосифінізму, яка характеризувалася процесами централізації й уніфікації, подібні зміни стосувалися й канцелярій церковних інституцій. Зокрема було розроблено та запроваджено розлогі інструкції (64 параграфи) діяльності канцелярій. Такі розпорядження регламентували навіть години діяльності канцелярії, яка мала функціонувати з 8 до 12 год., та з 15 до 19 год. (с. 268). Саме у період австрійської канцелярійної системи розпочали використовувати формат паперу А4. Для австрійського часу більше відомо й про канцлерів, функції яких у період 1786–1918 рр. виконували 15 осіб (с. 266–267). Загалом Авторка детально розглядає історію документообігу і організаційні засади єпархіальної канцелярії XIX ст. Тоді ж зроблено декілька спроб упорядкувати архів владичтва, серед яких одна із найбільш успішних пов'язується зі зусиллями Антона Петрушевича (с. 277). Ще з кінця XVIII ст. укладались каталоги капітульної бібліотеки (с. 284–285). Завершується розділ про канцелярію стислим описом її діяльності у 1918–1939 рр., яка продовжувала функціонувати за австрійською системою (с. 288).

Наступна частина книги, яка складається з декількох підрозділів, є архівним путівником по фондах Архіву греко-католицького єпископства у Перемишлі (Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu). Зокрема у розділі «Етапи і методи впорядкування документаційної спадщини» А. Крохмаль представила проблематику впорядкування архівної колекції. У 1946 р. колекцію перевезли до Архіву давніх актів у Варшаві, але у 1953–1954 рр. повернули назад до Перемишля. Власне після повернення й було сформовано фонд 142 (Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu), хоча деякі документи з історичного архіву Перемишльської єпархії потрапили до фондів № 143 та № 157. Відтак розпочалося укладення інвентарної книги фонду в чотирьох томах, яка містить сигнатури № 1–9693. Крім того, здійснювались спроби індексації, тобто укладення покажчиків, що вдалось реалізувати лише частково. Покажчики суттєво полегшують роботу дослідникам, особливо тим, які вивчають історію конкретних парафій чи монастирів (с. 297–305). Важливим завданням стало й мікрофільмування та оцифрування документальної спадщини. Станом на вересень 2016 р. в онлайн-доступі опубліковано 89 тис. сканів та 273 метричні книги (с. 308–310).

У наступному розділі «Архів єпархії» подано якісну та кількісну характеристику документів. Зібрання пергаментних та паперових найдавніших документів налічує 294 од. зб. (с. 311). Документи XVI–XVIII ст. подані з назвами, шифрами справ та стислим змістом. Тематичне представлення документаційної спадщини полегшує досліднику пошук необхідних матеріалів. Так, в окрему групу зібрані привілеї для церков, духовенства і вірних, документи єпископських номінацій, церковних братств, греко-католицької капітули, документи римської курії тощо (с. 313–322). Окремо виділені рукописи чи, точніше б сказати, рукописні книги – книги візитацій, метричні

книги тощо. Авторка подає докладний перелік візитацій із справами за деканатами (с. 327). Чи, наприклад, розміщено таблицю із переліком 450 місцевостей з інформацією про церковні інвентарі 1927–1929 рр. (с. 344–345). Також подано переліки метричних книг за деканатами, із роками та шифрами архівних справ (с. 363–364).

В окремому структурному підрозділі книги зібрані відомості про документи інших церковних інституцій Перемишльської єпархії. Насамперед тематично представлено склад колекції Греко-католицької капітули в Перемишлі, документи якої датуються 1816–1946 рр. Це особисті акти єпископів та членів капітули, родинно-маєткові документи, фінансова діяльність єпископів та капітули, функціонування друкарні і бібліотеки (зокрема каталоги XIX ст.), тощо (с. 383–389). Okремо подано тематичний опис 288 од. зб. документів Лемківської апостольської адміністрації за 1901–1933 та 1934–1945 рр. (с. 392–402).

Вартісними насамперед для краєзнавців є огляди колекцій документів окремих деканатів та парафій. Зокрема в алфавітному порядку містяться переліки документів деканатів Перемишльської єпархії. Очевидно, що деякі намісництва представлені документально краще та більш повноцінно, проте практично для кожного деканату збереглися базові джерельні матеріали (с. 403–409). Навіть для деяких парафій збереглися, хоча і частково, парафіяльні архіви, огляд яких також представлено (с. 410–424).

Не менш цікавим та інформативним є огляд джерельних матеріалів щодо історії Перемишльської єпархії, які зберігаються у закордонних наукових установах: наприклад, в Інституті ім. Юзефа Пілсудського чи Польському науковому інституті у Нью-Йорку. Зокрема, у першій зі згаданих інституцій зберігаються документи, які стосуються українсько-польського протистояння під час Другої світової війни (с. 492–496). Чи документи у Польській бібліотеці та Історико-літературному товаристві у Парижі (с. 496–499). Зрештою представлено й чимало інших закордонних архівних установ. Завершують нарративну частину книги реферативні підсумки. Зрештою, одним із висновків дослідниці є теза про те, що саме Державний архів у Перемишлі є місцем зберігання найбільшого історичного архіву Східної Церкви у Польщі.

Підсумовуючи огляд рецензованої книги, варто зазначити, що якщо історична частина книги являє собою досить оглядовий нарратив історії Перемишльської єпархії у довгому триванні від заснування до XX ст. (що, з одного боку, не було основним завданням книги, але з іншого – декларувалось Авторкою як необхідність такого представлення), то архівознавча частина рецензованої книги свідчить про фахове академічне дослідження найбільшого історичного архіву Східної Церкви у Польщі. І такі архівознавчі студії є суттєвим доповненням та уможливають у перспективі створення повноцінної синтези з історії Перемишльської єпархії, принаймні XIX – першої половини XX ст.

Іван АЛЬМЕС

**ХРОНІКА
ТА ІНФОРМАЦІЯ**

До 45-річчя науково-педагогічної праці професора Генрика Гмітерека

У жовтні 2018 р. в Інституті історії Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні відбулася урочистість з нагоди відзначення сорокап'ятиріччя наукової праці відомого польського історика-ранньомодерника, професора, габілітованого доктора, почесного доктора ДДПУ ім. Івана Франка Генрика Гмітерека.

Звання почесного доктора ДДПУ ім. Івана Франка професор Г. Гмітерек отримав у 2008 р. З цієї нагоди дрогобицькі колеги люблінського історика видали брошуру «Генрик Гмітерек. Етноісторичні контексти польсько-українського пограниччя / Уклад. Л. Тимошенко. – Дрогобич, 2008», в якій була наведена бібліографія праць номінанта (223 поз.), його наукова біографія, шкід про співпрацю між дрогобицькими та люблінськими гуманітаріями та інтуїційна доповідь Г. Гмітерека, виголошена в Дрогобичі на урочистостях.

Під сучасну пору хочу сказати, що Генрик Гмітерек як історик має поважні заслуги перед історичною наукою. Він відомий передовсім як історик Реформації. Та все ж не помилюся, коли скажу, що його багатогранний талант проявився передовсім у ділянці археографії та джерелознавства. Починаючи з 1994 р., коли вчений видав «Альбом студентів Займойської Академії (1595-1781)»¹ (до слова, збірка дуже цитована в працях з історії та культури українсько-польського пограниччя), він нарощував свій дослідницький потенціал і видав друком велику кількість джерельних комплексів до історії та культури Речі Посполитої.

Так, до історії євреїв українсько-польського пограниччя, Г. Гмітерек видав чотири-томове видання джерел². Видання увінчало багаторічну дослідницьку працю в фондах Люблінського державного архіву, хоча томи виходили поступово, спочатку в 2001-2006 рр. (з періодичністю щодвароки), затим – у 2014 р.

У 2013 р. разом з учнями Веславом Бондірою і Єжи Тернесом Г. Гмітерек оприлюднив «Акти сеймиків Холмської землі 1572-1668»³, чим заманіфестував свій дослідницький інтерес історією сеймиків українсько-польського пограниччя. Наступний том з цієї тематики – виданий одноосібно том документів «Акти сеймиків Люблінського воєводства 1572-1632 рр.»⁴.

Де кілька років тому Генрик Гмітерек зініціював великий дослідницький проект з підготовки списків депутатів Люблінського Трибуналу, який завершився у 2017 р.

¹ Album studentów Akademii Zamojskiej 1595-1781 / Oprac. Henryk Gmiterek. – Warszawa, 1994. – 604 s.

² Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Augusta II Sasa (1697-1733) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinensia. – Vol. I. – Lublin 2001; Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego (1669-1697) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinensia. – Vol. II. – Lublin 2003; Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Władysława IV i Jana Kazimierza Wazów (1663-1669) / Oprac. G. Gmiterek / Judaika Lublinensia. – Vol. III. – Lublin 2006; Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Zygmunta III Wazy (1587-1632) / Oprac. G. Gmiterek / Fontes Lublinenses. – Vol. VI. – Lublin 2014.

³ Akta sejmikowe Ziemi Chełmskiej 1572-1668 / Oprac. W. Bondyra, H. Gmiterek, J. Ternes. – Lublin, 2013. Саме в Дрогобичі була опублікована рецензія на це видання: Вінниченко О. Холмський сеймик та його документи в перше століття Речі Посполитої // ДКЗ. – Вип. XVII-XVIII. – Дрогобич, 2014. – С. 587-607.

⁴ Akta sejmikowe województwa Lubelskiego 1572-1632 / Oprac. H. Gmiterek. – Lublin, 2016.

виданням п'ятитомовика в хронологічних межах 1578-1794 рр. Сам Г. Гмітерек підготував першу частину видання (за період 1578-1620 рр.)⁵, інші томи готували його учні Даріуш Купіш (1621-1660 рр.), Анджей Вежбицький (1661-1700 рр.), Веслав Бондира (1701-1750 рр.) і Єжи Тернес (1751-1794 рр.)⁶.

Того ж року Г. Гмітерек видав цікаве джерело «Записна книжка Збігнева Боровського 1604-1644 рр.», до видання також увійшла «Такса цін товарів, укладена сеймовою комісією в Любліні у 1628 р.»⁷.

До ювілею професора його колеги та учні підготували велике принагідне наукове видання «Студії з історії Центрально-Східної Європи»⁸. До видання увійшли «Привітальна табула», короткий біографічний нарис та бібліографія праць вченого (316 поз.). Ювілярові присвятили свої статті 54 вчених з Польщі та суміжних країн (вони опубліковані в підрозділах «Річ Посполита», «Сусіди Речі Посполитої», «Релігії та віровизнання», «Регіони», «Родини та особи», «Різне»). З українських авторів до тому долучились М. Крикун, Н. Старченко, О. Вінниченко, Л. Тимошенко, Л. Зашкільняк та Н. Білоус. Принагідно зауважу, що коцепт «Центрально-Східна Європа» був сформульований у міжвоєнний період саме в Любліні, він зазнав розвитку саме в люблінському середовищі вчених (його натхненником був світлої пам'яті професор Єжи Клочовський). Думаю, що не випадково том вийшов саме під такою назвою, адже, на жаль, Інститут Центрально-Східної Європи у Любліні тепер розформований. Але артикульований концепт продовжує функціонувати в люблінському середовищі.

Після згаданого ювілейного свята, професор Генрик Гмітерек перейшов на становище «професора-емерита». Він продовжує працювати, однак тепер, зосереджується переважно на наукових дослідженнях, публікує наукові праці, бере участь у наукових конференціях, виношує нові дослідницькі проекти.

Леонід ТИМОШЕНКО

⁵ Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794. Spis. Część I: 1578-1620 / Oprac. H. Gmirek. – Warszawa, 2017.

⁶ Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794. Spis. Część II: 1621-1660 / Oprac. D. Kupisz. – Warszawa, 2017; Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794. Spis. Część III: 1661-1700 / Oprac. L.A. Wierzbicki. – Warszawa, 2017; Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794. Spis. Część IV: 1701-1750 / Oprac. W. Bondyra. – Warszawa, 2017; Deputaci Trybunału Koronnego 1578-1794. Spis. Część V: 1751-1794 / Oprac. J. Ternes. – Warszawa, 2017.

⁷ Miscellanea Lublinensia. Raptularz Zbigniewa Borowskiego 1644, Taksa cen towarów sporadzona przez komisję sejmową w Lublinie w 1628 r. / Oprac. i wyd. H. Gmirek. – Lublin, 2017.

⁸ Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej / Red. nauk. W. Bondyra, D. Kupisz, J. Ternes, L. Wierzbicki [Profesorowi Henrykowi Gmirekowi w czterdziestopięciolecie Jego pracy naukowej – uczniowe, współpracownicy, przyjaciele]. – Lublin, 2018.

До 85-річчя Олега Антоновича Купчинського

18 травня 2019 р. виповнилося 85 років Олегу Антоновичу Купчинському – голові НТШ у 2005-2014 рр. (тепер – почесний голова), видантому вченому у різних галузях гуманітаристики, докторові історичних наук, організаторові української національної науки та культури.

Життєвий та творчий шлях Олега Купчинського та його заслуги перед національною наукою загальновідомі. Талант вченого розквітнув у період незалежної України, коли ювіляр ще у 1989 р. разом із гроном інших поважних львівських учених зініціював відновлення Наукового товариства імені Шевченка. Протягом ряду років був його вченим секретарем, незмінним редактором «Записок НТШ» та інших серійних видань товариства. Станом на сьогодні Олег Купчинський зредагував 50 томів «Записок» (всі томи гуманітарного профілю), кілька томів тематичних збірників, 16 чисел «Вісника НТШ», три томи «Енциклопедії НТШ». Тридцятирічний внесок ученого в справу розвитку НТШ гідний прикладу і подиву!

Великими є набутки вченого в галузі історичної науки, зокрема, її спеціальних галузей. Без сумніву, видані ювіляром «Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти» (2004, 1286 с.) одразу стали класикою національної археографії та джерелознавства в ділянці медієвістики. Праці Олега Купчинського з різних галузей гуманітаристики були видані у форматі чотиритомника у 2011 р.

Від самого початку відродження НТШ сталими є зв'язки ювіляра з дрогобицьким академічним середовищем. Так, на початку 90-х рр. XX ст. він був причетний до вступу дрогобичан у члени товариства, постійно запрошував нас до друку в «ЗНТШ» та ін. виданнях, зрештою, саме голова НТШ зініціював створення у 2008 р. Дрогобицького осередку, завжди був натхненником багатьох наших справ. Те, що Дрогобицький осередок НТШ є однією із кращих регіональних організацій товариства – також заслуга О. Купчинського! Ми відповідаємо ювілярові взаємністю, шануємо його як одного із патріархів національної науки та культури!

Дрогобичани бажають ювілярові міцного здоров'я, подальших успіхів на шляху примноження та розвитку науки!

*Від імені дрогобицького академічного середовища
Євген ПШЕНИЧНИЙ, Леонід ТИМОШЕНКО, Михайло ШАЛАТА*

In memoriam

Пам'яті професора Омеляна Вишневського

Важко повірити у сумну реальність. Перестало битися серце невтомного педагога. Відійшов у Вічність. Його знали, поважали, його лекції слухали, затамувавши подих. Був неперевершеним знавцем здобутків української і світової педагогічної науки. Прагнув **«очистити українську педагогіку від намулу імперсько-азійської ідеології та совковості»**, повертав нас, освітян, до першоджерел української педагогіки. На цій ниві самовіддано трудився і зібрав добрий ужинок.

Львівське педагогічне товариство імені Григорія Ващенка втратило найкращого, найціннішого, найбільш шанованого свого члена. Багато років спільної праці (від 1990), конференцій, круглих столів, презентацій, зустрічей з освітянами, дискусій. Повернення імені забороненого в радянські часи проф. Григорія Ващенка та видання його педагогічних праць і поширення їх в Україні – було одним із важливих програмних завдань Педагогічного товариства загалом і проф. О. Вишневського зокрема.

Пригадується Установчий конгрес і заснування Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка у Києві 1995 року. Неоціненна заслуга у скликанні Установчого конгресу належала мгр. Омелянові Ковалю, який покинув земне життя одним днем раніше від Омеляна Вишневського. Понад 150 делегатів з усіх областей України зацікавлено слухали виступи відомих громадських діячів, педагогів, народних депутатів, серед них Євгена Сверстюка, Івана Драча, Григорія Васьковича, Омеляна Ковалю, Анатолія Погрібного та інших. Всі вже у Вічності. З великою доповіддю на Конгресі виступав проф. Омелян Вишневський. Вслухались у революційні на той час ідеї щодо реформ у пострадянській державі та відродження українськості в українській освіті. Здається, мало хто тоді уявляв, якими шляхами можна досягти змін у цій галузі. Зате проф. О. Вишневський чітко бачив перспективу і розумів, які проблеми доведеться долати. До того ж переконливо і аргументовано вмів своїми ідеями захоплювати нас усіх.

Заснування Педагогічного товариства ім. Г. Ващенка покликала до активної праці багатьох педагогів. Частина львівських освітян ще від 1991 виявляла активне прагнення до змін в освіті і вихованні, особливо наголошувалось на потребі християнського виховання. На той час Ірина Калинець, народний депутат України і тодішній начальник обласного управління освіти, сформулила робочу групу освітян, запросивши проф. О. Вишневського, для опрацювання Концепції української національної школи (1991). Невдовзі документ був написаний, надрукований і обговорювався освітянами. Згодом, у 1994, О. Вишневський уклав Концепцію сучасного українського виховання, яка була представлена професором на великій науковій конференції «Проблеми сучасного національного виховання дітей та молоді» у Львівському національному університеті ім. І. Франка у червні 1994 році. Цій конференції передувала велика підготовча робота (8 місяців) невеликої групи львівських педагогів. У Концепції була науково обґрунтована доцільність повернення до традиційно християнської стратегії виховання, а такі надто сміливі ідеї для багатьох, особливо посадовців, були неприйнятні. Досить згадати про перешкоди, з якими зіткнулися організатори цієї конференції. Але це вже інша історія. Передбачались конкретні практичні кроки на шляху до реалізації цієї Концепції. Однак пропозиції науковця не були втілені в життя. Згодом Концепція українського виховання була розкрита у методичному посібнику проф. О. Вишневського «Сучасне українське виховання», виданому Педагогічним товариством ім. Г. Ващенка у 1996 році і фундаментальній праці «Теоретичні основи сучасної української педагогіки», що тричі видавалася і стала головним науковим доробком професора у галузі педагогіки.

Педагогічне Товариство ім. Г. Ващенка послідовно і наполегливо обстоювало основні засади своєї діяльності, визначені Статутом. У 1994 вже був перевиданий в Україні

«Виховний ідеал» Григорія Ващенко і визначальне та зрозуміле гасло «Служіння Богові і Батьківщині» стало для багатьох (чи небагатьох?) життєвим кредо. Укладені проф. О. Вишневським «Тези щодо ролі і місця віри, Церкви і релігії у вихованні дітей та молоді» (1996), пізніше «Християнізація виховання» (2000) стали предметом дискусій «круглих столів» у Будинку вчителя з участю керівників освіти. І тільки. Їх ці питання не цікавили.

Професор О.Вишневський був визнаним дослідником творчості Г. Ващенко, основні педагогічні праці якого повернулися в Україну завдяки зусиллям мгр. Омеляна Коваля, що був учнем і послідовником проф. Григорія Ващенко та участі проф. Омеляна Вишневського.

У Львові всі справи організовувались навколо проф. Омеляна Вишневського, а в Києві – навколо Анатолія Погрібного. Обидва були нашими провідниками, моральними авторитетами, дороговказами. Спілкування і спільна громадська праця з цими людьми були для нас справжнім подарунком долі.

Анатолія Погрібного не стало у 2007, а тепер Омеляна Вишневського. Лише зараз бо-лісно відчуваємо втрати, яких зазнало Педагогічне товариство.

Професор Омелян Вишневський був нашим інтелектуальним фундаментом, нашим Учителем і наставником, зразком чесності, непідкупності, високої моральності. Професор був винятково чуйним, добрим і щирим товаришем для кожного з нас. Усвідомлюємо, що без нього все буде не так, якщо взагалі якимсь буде. Але він залишив нам неоціненний інтелектуальний спадок. Це біля 200 педагогічних праць: підручників, посібників, нарисів, статей і т.п. Відчуваємо свій обов'язок скористатись цими здобутками, залучити більше педагогів до пізнання і вивчення цих праць. Як і педагогічних праць проф. Григорія Ващенко.

Професор не особливо засмучувався, що сучасні вчителі пострадянської школи все ще не мають потреби вчитатися у педагогіку своїх попередників. На цьому матеріалі можна досягати професійної зрілості і вдосконалення. Професор часто мені зауважував: «Не турбуйтеся, що вчителі не хочуть читати, слухати, що у непростих реаліях сьогодення байдужість оволоділа ними. Адже відомо, що надбаннями людського духу найчастіше користуються не сучасники, а нащадки. А ми все ще в дорозі. Все ще йдемо».

Проф. О. Вишневському долею було визначено працювати для майбутнього, що можливо тільки в умовах свободи, до того ж професор відважно брав на себе велику відповідальність за плоди своєї праці. Він почував себе завжди людиною вільною. Ніколи не шукав власної вигоди, умів з гідністю нести тягар особистої свободи. Був незручним для оточення, особливо для різного рангу посадовців, бо не піддавався прирученню. Натомість, уперто йшов дорогою Служіння, бо ця дорога стала його вільним вибором. Усвідомлено переймався Франковим «Якщо не я – то хто?», і невтомно, спокійно й вільно засівав свою ниву.

Науковий доробок професора є сьогодні надбанням всієї української педагогічної науки. Варто ним скористатися, адже його ідеї співзвучні сьогоднішнім намаганням освітян досягти позитивних змін в освіті.

Реформи не можуть бути швидкими, бо тут багато наполегливої роботи. Проте закордонні моделі реформування освітньої галузі недостатньо зорієнтовані на національні пріоритети в освіті. Проте, перш, ніж йти в Європу, варто би повернутись до себе. Варто прислухатися до видатного українського педагога К.Ушинського, який застерігав від бездумного привнесення чужого на національний ґрунт. На цьому ж часто наголошував і професор Омелян Вишневський у багатьох своїх статтях: «Повернення до себе», «Повернімося до чистих джерел», «У кожного народу свій годинник» та інших.

Життєве покликання Вченого у Служінні, в усвідомленні, який тягар добровільно кладе на свої плечі. У суспільстві зі советською ментальністю лише мудрі та мужні здатні спокійно творити без пієтету і поклоніння. Ті, для яких свобода – неоціненний дарунок долі, за який сплячуть самовідданим Служінням. Таким був професор Омелян Вишневський.

Оксана ГЕНТОШ

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛЬМЕС Іван – кандидат історичних наук, референт ректора Українського католицького університету

БІЛА Світлана – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін ДДПУ імені Івана Франка

БОНДАР Наталія – кандидат історичних наук, завідувачка відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ВІННИЧЕНКО Олексій – кандидат історичних наук, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Львівського національного університету імені Івана Франка

ВОЙТОВИЧ Леонтій – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри середніх віків та візантиністики Львівського національного університету імені Івана Франка

ВОРОНЧУК Ірина – доктор історичних наук, завідувач відділу історичних пам'яток Науково-дослідного інституту українознавства МОН України

ГЕНТОШ Оксана – заст. голови Львівського педагогічного товариства імені Григорія Ващенко, м. Львів

ГЛАДКИЙ Микола – кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та українознавства ДДПУ імені Івана Франка

ГРИЦЕНКО Галина – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін ДДПУ імені Івана Франка

ЗАЯЦЬ Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Львівського національного університету імені Івана Франка

ЗАЯЦЬ Орест – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії і теорії археографії та споріднених джерелознавчих наук Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

КАЧУР Ірина – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника

КРУКОВСЬКИЙ Орест – старший науковий співробітник відділу «Музей Визвольної боротьби України» Львівського історичного музею

ЛАЗОРАК Богдан – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін ДДПУ імені Івана Франка, директор Державного заповідника «Нагуєвичі»

ЛИЛЬО Ігор – кандидат історичних наук, доцент кафедри середніх віків та візантиністики Львівського національного університету імені Івана Франка

ЛУПШІЙ Ольга – магістр історії, молодший науковий співробітник Інституту історії Церкви Українського католицького університету

МОНОЛАТІЙ Іван – доктор політичних наук, професор кафедри політології факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника

ПИВОВАРОВ Сергій – доктор історичних наук, професор, заступник з наукової роботи Генерального директора Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

РУДАКОВА Юлія – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СМУТОК Ігор – доктор історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін ДДПУ імені Івана Франка

СМУТОК Леся – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін ДДПУ імені Івана Франка

СОВА Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

СТЕЦИК Юрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ДДПУ імені Івана Франка

ТИМОШЕНКО Леонід – кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін ДДПУ імені Івана Франка

ТИМОШЕНКО Марта – філософії доктор, доцент кафедри класичних, візантійських і середньовічних студій Українського католицького університету

ТУРКІВ Світлана – здобувач кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ХАНАС Володимир – магістр історії, заступник голови Дрогобицької районної адміністрації

ЮРЧУК Оксана – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарної освіти Львівського національного аграрного університету

ЮРЧУК Христина – студентка Національного університету «Львівська Політехніка»

Для нотаток

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

Засновано 1994 року

Випуск XXI

Головний редактор – Леонід Тимошенко

Літературне редагування – Орест Пілько

Макетування та верстка – Василь Герман

Здано до набору 24.10.2019 р. Підписано до друку 28.10.2019 р.

Гарнітура PetersburgC. Формат 70x100 1/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 60,45. Зам. № 877

Наклад 300 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «ПОСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна

тел. (03244) 2-23-35, 3-38-50

E-mail: posvitdruk@gmail.com